İBN CERÎR ET-TABERÎ

İslam Klasikleri 15/1

Târihu't-Taberî

Taberî Tarihi

-1-

ANKARA OKULU

İBN CERÎR ET-TABERÎ

224/839 Taberistan'ın merkezi Âmül'de doğdu; hiç evlenmedi. Çiftçilikle uğraşan babası, onun gelirini sağladı. İlk öğrenimini Âmül'de yaptıktan sonra ilim tahsili için beş yıl kadar sürecek ilk seyahatini on iki yaşındayken Rey'e yaptı. Orada İbn İshâk'ın *Sîretü İbn İshâk*'ının icazetini elde etti ve sonrasında Bağdat'a gitti. Daha sonra sırasıyla Basra, Vâsıt, ve Kûfe'ye gitti. Sonra da Dımaşk yanında Suriye sahil şehirlerine uğrayıp Mısır'a geçti. Bütün bu şehirlerdeki ilim adamlarından istifade ettikten sonra Bağdat'a döndü.

Hayatının elli yıldan fazlasını geçirdiği Bağdat'ta babasının bıraktığı araziden gelen parayla geçindi. Abbasilerin teklif ettiği kadılık ve Dîvân-ı Mezâlim reisliği dâhil hiçbir görevi kabul etmedi. Ömrünün sonuna kadar ilimle meşgul olan Taberî birçok talebe yetiştirdi. Eserleriyle kıraat, tefsir, meânî, hadis, fıkıh ve tarih alanlarında büyük bir otorite hâline geldi.

"İmâmü'l-Müfessirîn" diye anılan Taberî, sünnet ve hadis ilimleri sahasında Tirmizî ve Nesâî tabakasında bir muhaddis; fıkıh, ilm-i hilâf ve mukayeseli fıkıhta mezhep kurucusu bir müctehid; tarih alanında ise "şeyhü'l-müverrihîn" kabul edildi. Ayrıca Arap dili ve edebiyatı, aruz ve beyan ilimlerine vâkıf, aynı zamanda bir şair, ahlak ve terbiye sahalarında kitap yazmış; felsefe, mantık, cedel, tıp, cebir ve riyâziyyât alanında zengin bir kültüre sahip büyük bir şahsiyettir.

Hanbelîler ve Zâhirîler kendisine düşmanlıkları yüzünden büyük sıkıntı çekti. Mutaassıp Hanbelîler evini taşladılar. Vefatında Şiîlikle itham edilmesi yüzünden geceleyin çok az bir cemaatin iştirakiyle cenazesi gizlice kıldırılıp defnedildi.

Cemalettin SAYLIK

Mardin Midyat Deyrizbin'de 1953'te doğmuştur. 1973'te Mardin İmam Hatip Lisesinden, 1977'de ise İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünden mezun oldu. Resmî eğitim süreci yanında aralarında Halil Gönenç ve Abdulvahhap Aydın hocaefendilerin bulunduğu üstatlardan Arap dili ve edebiyatı alanında özel dersler aldı. 1994'te Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisansını tamamladı. 1987'de Türkiye'nin Bağdat Büyükelçiliğine ataşe olarak; 2006'da Türkiye'nin Kahire Büyükelçiliğine eğitim müşaviri olarak atandı. Muhtelif yıllarda bakan danışmanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığında Dış İlişkilerle İlgili Bakanlık müşaviri olarak görev yapmış ve emekli olmuştur.

Ankara Okulu Yayınları: 272
İslam Klasikleri: 15/1

Bu Proje T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Telif Haklı Genel Müdürlüğü Tarafından Desteklenmektedir

© Ankara Okulu Basım Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Editör: Mehmet Azimli
Son Okuma: Kasım Gezen
Dizgi, kapak: Ankara Dizgi Evi
Baskı, cilt, kapak baskısı: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Birinci basım: Ekim 2018

ISBN: 978-605-9281-87-4

Ankara Okulu Yayınları
Şehit Mehmet Baydar Sokak 2/A Maltepe/ANKARA
Tel: (0312) 341 06 90 Faks: (0312) 341 06 95
web: www.ankaraokulu.com
e-mail: ankaraokulu@ankaraokulu.com

Târihu't-Taberî

Taberî Tarihi

-1-

İBN CERİR ET-TABERÎ

Çeviren
Cemalettin SAYLIK

Ankara Okulu Yayınları
Ankara 2018

İçindekiler

Editörden... 7

Önsöz 9

Takdim 11

Taberi'nin Önsözü 43
Zaman ve Mahiyeti 47
İnsanlığın Ömrü 48
Gece ve Gündüz 56
Zaman Öncesi 57
Her Şeyin Yaratılması 62
İlk Yaratılış 66
Altı Gün 78
İblis 107
Hz. Âdem'in Yaratılışı 112
Hz. Adem'in İmtihanı 126
Cennette İkamet 133
Yeryüzüne İndiriliş 135
İndirilen Yer 138
Hz. Adem Dönemi 153
Hz. Şit 167
Hz. Âdem'in Vefatı 170
Hz. Şît b. Âdem Dönemi 179
Hz. Nûh Dönemi 192
Hz. Nûh ile Hz. İbrahim Arası Dönem 226
Hz. İbrahim 243
Kâbe'nin İnşası 261
Hz. İbrahim'in Kurbanı 282
Hz. İbrahim'in İmtihanı 289
Nemrûd 298
Hz. Lût 304
Hz. Sâre-Hz. Hâcer 318
Vefatı 322
Hz. İsmail'in Çocukları 324
Hz. İshak'ın Ailesi 325
Hz. Eyyûb 331
Hz. Şuayb 335
Hz. Yakub ve Çocukları 339

Hızır, Musa, Yuşa ... 375
Minûşehr ... 387
Hz. Musa ... 395
Vefatı ... 444
Hz. Yûşa' b. Nûn ... 448
Karun ... 457
Fars Kralları ... 468
İsrailoğulları ... 471
Hz. İlyâs ve Elyesa' ... 475
Tâlût ve Câlût ... 481
Hz. Davud ... 490
Hz. Süleymân b. Dâvûd ... 502
Savaşları ... 504
Belkıs ... 505
Fars Kralları ... 520
İsrailoğulları ... 533
Esâ b. Ebeyyâ ... 533
Hz. Şu'ya ... 548
Buhtunnasr ve Kudüs ... 554
Buhtunnasr'ın Araplarla Savaşı ... 574
Yemen Kralları ... 582
Erdeşîr ... 584
Dara ... 588
İskender ... 594
Fars Kralları ... 596
Hz. Yahya ... 601
Hz. Meryem ... 611
Hz. İsa ... 617
Rum Kralları ... 625
Hîre ... 628
Tasm ve Cedîs ... 647

Dizin ... 651

EDİTÖRDEN...

Ankara Okulu Yayınları "İslam-Klasikleri" projesi üst başlığı kapsamında yayımlanan serinin on dördüncü kitabı olarak Osmanlıdan bu yana Türkçeye kazandırılmaya çalışılan ancak tam bir çevirisi bir türlü yapılamayan "İslam Tarihinin Heredot'u" olarak bilinen Taberî Tarihi'nin Türkçe neşrine başlıyoruz.

Bu eseri çevirmeye girişmek gerçekten cesaret ister ve bu sebeple yıllardır yapılan teşebbüsler akim kalmıştır. Piyasada Osmanlı döneminde Farsçadan çevrilmiş eksik bir çevirinin Latinize edilmiş hâli bulunuyor. Ayrıca kütüphanelerde 1940'lı yıllarda yapılmış Hz. Ömer dönemine kadar yapılabilmiş bir çeviri bulunuyor.

Taberî'nin insanlığın başlangıcından başlayıp kendi vefatına yakın döneme kadar yazdığı ve sonraki tarihçilere öncülük ettiği bu ihtişamlı eserle karşınızdayız. Eserin on bir cildini üçer ay aralıklarla projemizin 14. kitabı olarak yayımlamayı planlıyoruz.

İlk dönem algısını güzellikleriyle, olumsuzluklarıyla olduğu gibi önünüze sermeye devam ediyoruz. İnsanlık tarihini panoramik olarak gözlemlemek üzere sizi Taberî'nin Tarihi ile baş başa bırakıyoruz... Hayırlara vesile olması dileğiyle...

Mehmet Azimli[1]
Çorum-2018

1 Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

ÖNSÖZ

Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, hicrî üçüncü asrın büyük âlimlerindendir. Tarih, fıkıh, tefsir, hadis, kıraat ve diğer İslam ilimlerinde otorite olarak kabul edilmiştir. Hicrî 224 tarihinde Taberistan'da doğmuştur. Çocukluğundan itibaren ilmî kabiliyetiyle temayüz etmiştir. Ömrünün erken bir aşamasında İslam dünyasının o günkü ilim merkezleri arasında âdeta mekik dokumuş ve Rey, Bağdat, Kûfe, Dımaşk ve Mısır-Fustat başta olmak üzere ilim merkezlerine uzun süreli ilmî seyahatlerde bulunmuştur. Bu şehirlerde mukim büyük âlimlerden ilim tahsil ederek derin bir ilmî birikim ve tecrübeye sahip olmuştur.

Taberî özellikle tarih, tefsir, fıkıh ve hadis alanında üstün bir ilmî vukufa sahip olmuş ve hemen hemen bütün ilim dallarında eserler ortaya koymuştur. Tedvin hareketi, özellikle tarih ve tefsir alanında Taberî ile âdeta zirveye çıkmış, olgun ve mükemmel bir seviye kazanmıştır. Taberî fıkıh ve tefsirde kurucu bir imam ve müctehid olarak kabul edilmiştir. Otuz kadar eser yazdığı bilinse de bunların bir kısmı günümüze kadar intikal etmemiştir.

Bilindiği üzere tarih, İslam'dan önceki Araplarda daha çok sözlü rivayetler ve şiirlerle dilden dile intikal ediyor ve sözlü olarak rivayet ediliyordu. İslam'ın doğuşu ve Medine'de kurumsal bir niteliğe kavuşmaya başlamasıyla birlikte Hicrî Takvim ihdas edilmiş ve tarih kayıt altına alınmaya başlamıştır. Daha önce özellikle hadis ile bir arada yürüyen tarih, kısa bir zaman sonra müstakil bilgi formlarına sahip olmuştur. Bütün ilim dallarında olduğu gibi tarih alanında da tedvin faaliyetiyle önemli eserler ortaya konulmuştur. Üçüncü hicrî asrın sonuna doğru gelindiğinde tarihin tedvini hareketinde de âdeta doyum ve kemal derecesine ulaşılmıştır. İşte *Târîhu'r-Rusül ve'l-Müluk* adlı büyük ve ansiklopedik eseriyle Taberî bu gerçeği güzel bir şekilde ortaya koymuştur. Eserde, özellikle tarih, hadis ve tefsirle âdeta uyumlu bir sentez hâlinde işlenmiştir.

Taberî tarihi konuları işleyişinde hadis rivayeti yöntemi de dâhil muhtelif yöntemlere baş vurmuştur. Özellikle kadîm tarih konularını işlerken Kutsal metinler başta olmak üzere eski Arap, İran ve İsrail kaynaklarından istifade etmiştir. Bir tarihçi için tarihî malzemeden yararlanmaktan başka bir yol olamaz. Taberî bu konuya değinirken; "elbette bu malzemeden yararlanacaktım. Yoksa tarihi tedvin için şahsi yorum, tahmin ve kanaatlerden hareket etmek mümkün değildir. Rivayetlerde illet varsa da o bizden kaynaklanmıyor. Onun sebebini ayrıca düşünmek ve başka yerde aramak gerekir," diye konuya kendi açısından izah getirmektedir. Gerek yöntem ve gerekse kaynaklar hakkında müellif ve eseri hakkında Muhakkık'ın uzun girişinde ayrıntılı bilgi verildiği için burada bu kısa bilgilerle yetiniyoruz.

Tercümede 1967 yılında Kahire'de Dâru'l-Maarif Yayınları tarafından yayımlanan nüshayı esas aldık. Tercümede anlaşılır bir dil kullanmaya gayret ederken orijinal metne sadık kalma çabası içinde olduk. Zira her türlü metin tercümesinde orijinal metni aktarırken bir emanet gibi muhtevayı korumak esastır. Kaldı ki bu eser veya metin klasik ve âdeta tarihî bir belge ise buna daha çok itina göstermek gerekir. Tamamen teknik mülahazalarla kaydedilen veya Arapça bazı kelimelerin anlamları hariç dipnotlar da tercüme edilerek aktarılmıştır. Muhtevaya ilişkin bazı rivayet ve tespitlerle ilgili olarak bazı notlar tarafımızdan eklenmiş ve bunları diğerlerinden ayırt etmek için (çev.) kaydı eklenmiştir.

Eser harfiyen ve hiçbir kısaltma veya eksiltme olmaksızın aktarılmış ve inşallah öyle aktarılacaktır. Müellifin, kadîm tarihî süreç başta olmak üzere eseri bitirdiği hicrî 302 yılına kadar âdeta bir dünya ve beşeriyet tarihi olarak hazırladığı bu eser, İslam kültür mirasının şaheserlerinden biri olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Okuyucularının çok olması, ilim talip ve araştırmacılarının istifade etmesi dileğiyle.

Başarı Allah'tandır.

Cemalettin Saylık

TAKDİM

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla[1]

Muhammed b. Cerîr et-Taberî [5]

Hicrî üçüncü yüzyıla girmek üzereyken İslam ilimleri gelişimini tamamlamak üzereydi. Bu tarihte fıkıh mezheplerinin esasları vazedilmiş, sahih hadis kitapları yazılmış; Arapça, Arapların dilinden iktibas edilerek tedvin edilmiş; siyer, megazi ve fütuhat kitapları kaleme alınmış; Basra ve Kûfe nahivcileri arasındaki ihtilaf noktaları belirlenmiş, Arapça; Fars, Hint ve Yunan ilimlerinden bir kısmını içine almış ve âlimlerin bilgi ufukları genişlemiştir. Dil ve nahivle meşgul olanlar aynı zamanda hadis ve tefsir alanında da ilim sahibiydiler. Muhaddisler aynı zamanda tarih, fırkaların tasnifini, mezhepleri ve âlimlerin mertebelerini de bilmekteydi. Şair ise dil, nahiv ve sarftan payını alırdı. Fakih de, şiir ve darbımeselleri ezberler, hadis ve haberleri nakleder ve çeşitli edebiyat faaliyetlerine katılırdı.

Artık ders halkaları, ilim meclisleri, ilim müzakereleri ve kitap telifi Basra, Kûfe ve Bağdat'taki faaliyetlerden ibaret değildi. Bu faaliyetler doğuda İran, Horasan, Rey ve Mâverâünnehir'e, batıda da Şam, Mısır, Mağrip ülkeleri ve Endülüs'e kadar uzanmış ve bu memleketlerdeki şehir ve beldeler fakih, kurra, ravi, muhaddis, nazariyatçı, edebiyatçı, dil ve nahiv âlimleriyle mamur hâle gelmişti. Bu yerlere her taraftan ilim yolcuları yönelmekteydi.

Tarihin bu aşamasında muhaddis, fakih ve diğer ilim dallarına vâkıf olan Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr et-Taberî'nin yıldızı parlamıştır. Henüz çocuk yaşta ve idrak melekeleri tam olgunlaşmadan ilim kavramaya başlamış ve

1 Eserin tercümesinde Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm'in tahkik ettiği 11 ciltlik neşri esas aldık. İçindekileri oluştururken eserin daha iyi anlaşılabilmesi için bir kısım başlıklarda tasarrufta bulunduk. (ed.)

bu yaşta ilim için yollara düşmüş, ravi ve âlimlerle buluşmuş,
[6] değişik ilim dallarındaki kitapları tetkik etmiş ve çok geçmeden imam ve mezhep sahibi olmuştur. Adını tarihe yazdırmış, hatırası tarihle paralel seyretmiş ve ilmi güven ve takdire nail olmuştur.

Taberistan'ın Âmül beldesinde doğdu. Doğum tarihinde ihtilaf vardır. Kimisi hicrî 224 yılında doğdu derken kimisi de 225 yılı başında doğdu demiştir. Biyografisini yazan öğrencisi Ebû Bekir b. Kâmil ona bu ihtilafın sebebini sormuş. Taberî: "Bizim memleketimizin insanları, tarihi kayda alırken seneleri değil olayları esas alıyorlar. Benim doğum tarihim de bir olaya bağlı olarak kayda geçirildiğinden, ravilerin bir kısmı 224 derken bir kısmı 225 diye nakletmişlerdir,"[2] şeklinde cevap vermiştir.

Ebû Ca'fer kendi hayatından bahsederken, çocukluk dönemini şöyle anlatmıştır: "Yedi yaşında Kur'an'ı hıfzettim. Sekiz yaşında da insanlara namaz kıldırdım. Dokuz yaşında hadisleri kaydetmeye başladım. Hatta babam rüyada beni Resulullah'ın huzurunda, yanımda taş dolu bir torba ve o torbadaki taşları atarken görmüştür. Rüyasını tabir eden şahıs ona, 'Büyüdüğünde dininde sadık ve onu savunan bir insan olacaktır,' diye tabir etmiş. Bu yüzden babam henüz ben çocukken ilim talebinde bana yardımcı oldu."[3]

Rüya gerçekleşti ve tabir doğru çıktı. İbn Cerîr, dünyayı âdeta ilim ve fıkıhla mamur etti. Sünnet için mücadele etti ve bidatlerle savaştı. Babası, takva sahibi olup kendini haramdan koruyan bir kişiydi. Mali durumu da iyiydi. Nitekim Taberistan'da geniş arazisi vardı. Ebû Ca'fer'in uyanık bir kişiliğe, üstün bir akla ve ilme meyilli bir şahsiyete sahip olduğunu anlar anlamaz, onu ilmin tahsil edildiği yerlere yönlendirdi. Bunun üzerine doğum yeri olan Âmül'den ayrıldı. Ayrıldığında henüz on iki yaşından küçüktü. Gurbetteyken, babası onun maişetini ve geçimini üstlendi. Nereye giderse babası onun ihtiyaçlarını ona

2 *Mu'cemü'l-Üdebâ*, XVIII. 47.
3 *Mu'cemü'l-Üdebâ*, XVIII. 49.

gönderirdi. Onu devlet adamlarının ve hükümdarlarla vezirlerin atiye ve bağışlarına muhtaç bırakmadı. Böylece onu devlet makamlarına rağbetten alıkoydu ve kendini tedrisata, rivayet nakline ve telife vermesine yardımcı oldu. Hatta babası vefat ettikten sonra babasının bıraktığı mirastan payını almaya devam ettiğinden ölünceye kadar geçimini bu şekilde temin etti.

İlk yolculuk yaptığı yer, Rey ve civarındaki beldeler oldu. Buradaki âlimlerden ders aldı ve ilmini geliştirdi. Irak fıkhını, [7]
Ebû Mukâtil'den aldı. Ahmed b. Muhammed ed-Dûlâbî'den, *el-Mübtede'* kitabını nakletti. İbn İshâk'ın *Meğazî*'sini Seleme b. el-Fadl'dan okudu. Daha sonra yazdığı tarih kitabının altyapısını bu kitap oluşturdu. Ardından, ilmî faaliyetini daha çok İbn Humeyd er-Râzî nezdinde sürdürdü. Ebû Ca'fer der ki: "Muhammed b. Humeyd er-Râzî'den ilmi yazardık. er-Râzî, gece vakti defalarca bize uğrar ve yazdıklarımızı kontrol eder ve okurdu. Rey şehrinin köylerinden birinde bulunan Ahmed b. Hammâd ed-Dûlâbî'ye de giderdik. Sonra deliler gibi koşar ve Muhammed b. Humeyd'in ilim meclisine yetişirdik."[4]

Öte yandan Ahmed b. Hanbel'in namı insanlar arasında yayılmaya ve ilim meclislerinde anılmaya başlamıştı. Bu sebeple Ebû Ca'fer, Ahmed b. Hanbel ile görüşmek üzere Bağdat'a gitmeye karar verdi. Bağdat'a varmak üzereydi ki Ahmed b. Hanbel'in vefat ettiğini haber aldı. Bunun üzerine Bağdat'ta kalmamaya karar vererek Basra'ya gitti. Burada ikamet eden âlimlerden Muhammed b. Mûsâ el-Hars İmâd b. Mûsâ el-Kazzâz, Muhammed b. Abdüla'lâ es-San'ânî, Bişr b. Muâz ve Besundar olarak bilinen Muhammed b. Beşşâr'ın derslerini dinledi.

Akabinde Kûfe'ye gitti. Burada hadis ilmini Hennâd b. es-Serî ve İsmâîl b. Mûsâ'dan yazdı. Kıraat ilmini de Süleymân b. Hallâd'dan aldı. Burada çağının âlimi olmasına karşın, yapı itibarıyla kaba ve sert mizaçlı olan Ebû Küreyb Muhammed b. el-Alâ el-Hemezânî ile de bir araya geldi. Ebû Ca'fer der ki: Hadis ehli kişilerle kapısına gittik. Küçük bir pencereden baktı. Hadis talipleri gürültü içinde hadis talebinde bulundular.

4 *Mu'cemü'l-Üdebâ*, XVIII. 49-50.

Adam: "Hanginiz benden yazdıklarını ezberliyor?" diye sordu. Onlar birbirlerine ve bana bakmaya başladılar ve bana: "Sen ondan yazdığını ezberliyor musun?" diye sordular. Ben evet, dedim. Bunun üzerine ona: "Bu şahıs ezberliyor, ona sorabilirsin," dediler. Ben ona: "Falan günde şu konuyu, falanca günde de bu konuyu bize anlattın," diye söyledim. Ebû Bekir b. Kâmil şöyle dedi: «Ebû Küreyb, Ebû Ca'fer'e birçok soru sordu ve neticede Ebû Ca'fer onun gözünde büyüdü. Ona, yanıma gir, dedi. Ebû Ca'fer, yanına girdi ve gençliğine rağmen hoca onun kıymetini bildi ve sözlerine kulak verdi. İnsanlar da onu dinlemeye başladılar ve onun hakkında: "O, Ebû Küreyb'den yüz binden fazla hadis dinledi," diye söylüyorlardı.»

[8] Daha sonra Ebû Ca'fer, Medînetü's-Selâm'a (Bağdat) döndü. Bu kez de Kur'an ilimlerini tahsil etmeye başladı. Bir süre Ahmed b. Yûsuf et-Tağlibî el-Mukrî'nin derslerine devam etti. Akabinde, Şafii fıkhını tahsile başladı. Burada Hasan b. Muhammed es-Sabâh ve Ebû Saîd el-İstahrî gibi Şafii imamları vardı. Çok geçmeden Taberî bu mezhebi tercih etti ve birkaç sene bu mezhebe göre fetva verdi.

Aynı dönemde İsmâîl b. İbrâhîm el-Müzenî, er-Rebî' b. Süleymân, Muhammed b. Abdullah b. el-Hâkim ve kardeşi Abdurrahman gibi Şâfiî'nin bazı arkadaşları ve mezhebinin takipçileri de Mısır'da ikamet ediyorlardı. Taberî bunlarla görüşmeyi arzu etti ve bu amaçla Mısır'a gitmek üzere yola çıktı. Yolda, Şam bölgesindeki askerî kamplara, bölgedeki sahillere ve sınır boylarındaki savunma merkezlerine de uğradı. Özellikle Beyrut'ta daha çok kaldı. Burada, Abbâs b. Velîd el-Beyrutî el-Mukrî ile buluştu. Kaldığı müddet zarfında, yedi gecesini Ulu Camide geçirdi ve Şamlıların rivayeti üzere Kur'an'ı, Abbâs b. Velîd'e okuyarak hatmetti. Ardından yolculuğuna devam ederek H 253 senesinde Fustat'a vardı.

Burada karşılaştığı ilk şahsiyet, edebiyat alanında güzel bir üslup ve edaya sahip olan Ebü'l-Hasan es-Serrâc el-Mısrî oldu. Bu zat Fustat'a gelen ilim ehliyle görüşür ve onlarla ilmî müzakerelere girerdi. Taberî ile karşılaştığında fıkıh, hadis, dil,

nahiv ve şiir konularında ona sorular sordu ve bütün konulara vâkıf olduğunu gördü. Bu ilim alanlarında iyi bir birikime sahip olduğunu anladı. Ona Tirmah şiirini sordu. Şiiri camide bulunan beytülmâlin yanında okudu.

Başka bir adam ona geldi ve aruz hakkında ona soru sordu. Ebû Ca'fer der ki: "Aruz hakkında bir çalışmam olmamıştı. Adama, "bugün aruz hakkında bir şey söylemeyeceğim ancak yarın bana gel" dedim. Bir dostumdan Halîl b. Ahmed'in *Kitâbü'l-Arûz* adlı eserini istedim ve gece onu gözden geçirdim. Aruzu bilmeyen bir kişi olarak geceyi geçirmiş, ancak aruzu bilen biri olarak sabahlamıştım."

Hatîb el-Bağdâdî, Taberî'nin Mısır'da yaşadığı güzel bir hikâyesini şöyle anlatır: «et-Taberî; Muhammed b. İshâk b. Huzeyme, Muhammed b. Nasr el-Mervezî ve Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî bir araya geldiler. Ancak zahire ve yiyecekleri kalmamıştı. Açlıktan sıkıntı çekmeye başlamışlardı. Bir [9] gece kaldıkları evde bir araya gelerek durum değerlendirmesi yaptılar. Kendi aralarında bir karara vardılar. Buna göre kura çekecekler ve kurada kimin ismi çıkarsa o yiyecek dilenecekti. Kura Muhammed b. İshâk b. Huzeyme'ye çıktı. Arkadaşlarına: "Bana mühlet verin abdest alıp istihare namazı kılayım," dedi. Namaza başlayınca, mumlarla Mısır Valisi tarafından gelen bir hadım kapıyı çaldı. Kapıyı açtılar. Adam bineğinden indi ve "Hanginiz Muhammed b. Nasr'dır?" diye sordu. Onlar: "Muhammed b. Nasr işte budur," dediler. Adam, içinde elli dinar bulunan bir kese çıkardı ve ona verdi. Sonra, "Hanginiz Muhammed b. Hârûn'dur?" diye sordu. Muhammed b. Hârûn işte budur, dediler. Adam, içinde elli dinar bulunan bir kese çıkardı ve ona verdi. Ardından, "İçinizde hanginiz Muhammed b. İshâk'tır?" diye sordu. İşte budur, namaz kılıyor diye cevap verdiler. Namazını bitirince ona da içinde elli dinar bulunan keseyi verdi ve dedi ki: "Emîr dün öğle uykusunda Muhammed'lerin aç kaldıkları rüyasını gördü. Bunun üzerine size bu keseleri gönderdi ve paranın bitmesi hâlinde birinizi mutlaka ona göndereceksiniz," diye talimat verdi, diye söyledi.»[5]

5 *Târîhu Bağdâd*, II. 164-165.

Taberî, Mısır'daki ikameti uzadı ve burada birkaç yıl kaldı. Bu ikameti esnasında Şam'a gitti ve tekrar döndü. Şafii fıkhını da burada ikamet eden Rebî', Müzenî ve Abdulhâkim'in oğullarından aldı. Maliki fıkhını da İbn Vehb'in öğrencilerinden aldı. Mısır'daki kıraat şeyhi Yûnus b. Abdüla'lâ es-Sadefî ile de bir araya geldi ve ondan Hamza ve Verş kıraatlerini aldı.

Akabinde Bağdat hasreti tutuştu ve asayı bırakıp[6] istikrara meyletme hissine kapıldı. Uzun bir yolculuktan sonra Bağdat'a döndü. Bu seferde, rivayetlerde bulundu, yazdı, gördü, çok okudu, çağının ünlüleriyle buluştu ve onlardan ilim aldı.

Artık ders vermek ve eser yazmak için azmetti. Bu iki faaliyetten alıkoyan şeylerden kaçındı. İbn Asâkir şöyle naklet-
ti: «Hâkânî vezir olunca, ona büyük miktarda para gönderdi. Ancak Ebû Ca'fer bunu reddetti. Ona kadılık teklif etti, onu da reddetti. Mazlumiyetlerle ilgili görev teklif etti, onu da reddetti. Bunun üzerine arkadaşları ona serzenişte bulundular ve "Bunda senin için sevap vardır ve ölmüş bir sünneti ihya edeceksin," dediler ve kabul etmesini arzu ettiler. Hatta ona sabah erkenden gelerek onlarla birlikte bu görevi kabul et-
[10] mek üzere vezire gitmeyi teklif ettiler. Ancak onları azarladı. Ayrıca "Böyle bir görevi arzu etsem, beni bundan alıkoyacağınızı sanıyordum," diyerek onları kınadı.»

Nakledildiğine göre bir arkadaşı ona: "Vezir Ebü'l-Hasan Ubeydullah b. Yahyâ b. Hâkânî'nin çocuklarını eğitmek için bir görev almak ister misin?" diye sormuş. Ebû Ca'fer, "Evet," diye cevap vermiş. Bunun üzerine adam bu işi ayarlamak üzere girişimde bulunmuş ve vezirle görüşmesini sağlamıştır. Bunun için de ihtiyaç duyduğu kıyafeti kendisine temin etmiştir. Vezir Ubeydullah onu görünce, onu yakın maiyetine dâhil etmiş ve makamını yükselterek, kendisine aylık on dinar maaş bağlamıştır. Taberî bu teklifi kendisini ilmî çalışmalarından, namazlarını vaktinde kılmasından ve yemeklerini vaktinde yemesinden alıkoymaması şartıyla kabul etmiştir. Ayrıca ih-

6 Bu ifadeyle ilim tahsili için sürekli gezmeyi ve ülkeden ülkeye intikal etmeyi bırakıp Bağdat'a yerleşmeyi kastetmiştir. (çev.)

tiyaçlarını karşılamak için ona bir aylık borç para verilmesini istemiştir. Vezir bu talebini karşılamış ve onu eğitim kısmına almıştır. Vezirin çocuğu huzuruna girip yazmaya başladı. Hizmetçi, yazı levhasını alıp ailesine gösterdi ve çocuğun başarısını müjdeledi. Bütün cariyeler tarafından, hediye olarak ona içinde para bulunan tabaklar takdim edildi. Ancak, bu hediyeleri reddetti ve "Ben bir akit üzere anlaştım. Bunun dışında bir şey almaya hakkım yoktur," dedi. Cariyeler vezire bu durumu haber verdiler. Bunun üzerine vezir yanına gitti ve ona: "Ey Ebû Ca'fer! Çocukların annelerini, çocuklarını yetiştirme başarından dolayı sevindirdin. Onlar da sana iyilik yapmak istediler. Onların hediyelerini reddettiğin için üzdün," dedi. Taberî: "Benimle üzerinde anlaştığından başka bir şey almak istemem," diye karşılık verdi.[7]

Taberî daha sonra Bağdat'taki Yakub bölgesinde kendine bir ev yaptı. Vaktini de ibadet, kıraat ve telif arasında taksim etti. Evinde hoşnut bir şekilde, nezih bir konumda, makam ve konumu yüksek, halife ve idareciler tarafından takdir edilen bir şahsiyet olarak yaşadı ve H 310 yılının Şevval ayının bitimine iki gün kala cumartesi günü vefat etti. Pazar günü sabahı, kendi evinde defnedildi. Hatîb el-Bağdâdî der ki: "Sayısını Allah'tan başka hiç kimsenin bilmediği, büyük bir kalabalık cenaze merasimine katıldı ve aylarca gece ve gündüz çok sayıda insan, onun kabri üzerine cenaze namazı kıldı. Din ve edebiyat çevresinden çok sayıda insan onu andı."[8]

* * *

İbn Cerîr, bütün ilim alanlarında çaba harcamış ve hepsinde söz sahibi olmuştur. Nihayetinde tartışmasız çağının İmamı olmuştur. Abdülazîz et-Taberî onun hakkında şöyle demiştir: "Taberî, âdeta kıraat ilmine kendini vakfetmiş, hadis ilmine ve fıkha kendini adamış, nahiv ilmine nüfuz etmiş, [11] münhasıran hesap ilmiyle ilgilenmiş bir âlimdi. İbadetlerin hükümlerini de bilirdi. Bütün ilimlerde söz sahibiydi. Onun

7 *Târîh İbn Asâkir*, XVIII. 356.
8 *Târîhu Bağdâd*, II. 166.

kitaplarını başkalarının kitaplarıyla mukayese ettiğin zaman, kitaplarının üstünlüğünü görürsün."[9] İlimler arasında en çok şöhret sahibi olduğu fıkıh, tefsir, hadis ve kıraat ilimleriydi.

Fıkıhta bütün mezheplerin fıkıhlarını, özellikle Şafii fıkhını incelemiş ve mezhep olarak onu tercih etmiş ve Bağdat'ta yirmi sene bu mezhebe göre fetva vermiştir. Ayrıca bütün fıkıh meseleleri üzerinde durmuş, bilinmeyenleri açıklamış ve derinliğine tetkik ve incelemelerde bulunmuştur. Nihayetinde tetkik ve çalışmaları onu kendine özgü bir mezhebe götürmüştür. Bu mezhebin fıkhını, gerek muhtasar olarak gerekse geniş hacimli kitaplarında tescil etmiştir. *Latîfü'l-Kavl* adıyla yazdığı kitabı seksen üç bapta kaleme almış ve onu İslami hükümlerin bir hülasası olarak hazırlamıştır. Kitapta tercihlerini ve delillerini ortaya koymuş ve güzel sonuçlara ulaşmıştır. *el-Besit* adlı eserinde de muhtelif bölgelerdeki âlimler ve mertebeleri hakkında bilgi vermiş ve fıkıh ilminin konularını geniş ve ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur. *İhtilâfü'l-Fukahâ* adlı eserinde ise Mâlik, Ebû Hanîfe, Şâfiî, Süfyân es-Sevrî, Evzâî, Ebû Yusuf: Muhammed b. el-Hasan ve İbrâhîm b. Hâlid el-Kelbî'nin görüş ve içtihatlarını ele almış, delilleri arasında mukayese yapmış ve kendi tercihlerini ortaya koymuştur.

Birçok âlim onun ekolünü benimsemiştir. İbnü'n-Nedîm, Taberî'nin öğrencilerine özel bir bölüm ayırmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Ali b. Abdülazîz ed-Dûlâbî, *el-Medhal ila Mezhebi't-Taberî* ve *Nusretihi ile Kitâbü'l-İcmâ fi'l-Fıkh ala mezhebi Ebî Ca'fer* adlı eserlerin yazarı Ebü'l-Hasan Ahmed b. Yahyâ b. Ali b. Yahyâ el-Müneccim, Ebû Bekir b. Kâmil. Bu zatın da Taberî mezhebine göre yazdığı *Kitâbu Câmi'i'l-Fıkh*, *Kitâbü'ş-Şurut* ve *Kitâbü'l-Vakf* adlı eserleri vardır. Öğrencilerinden biri de Ebü'l-Ferec el-Muâfâ b. Zekeriyyâ en-Nehrevânî'dir. Taberî'ye nispetle el-Cerîrî olarak da anılır. İbnü'n-Nedîm'in anlattığına göre bu zat, Taberî'nin mezhebini yaymış, kitaplarını muhafaza etmiş ve *el-Hafîf* adlı kitabını şerh etmiştir.

9 *Mu'cemü'l-Üdebâ*, XVIII. 61.

Tefsire gelince, bu alandaki ilmi onu büyük eseri olan *Câmi'ü'l-Kur'ân fi Tefsîri'l-Kur'ân*'ı yazmaya sevk etti. Ebû Ca'fer der ki: "Henüz çocukken bu eseri yazmayı aklımdan geçirmiş- [12]
tim ve eseri yazmadan üç sene öncesinden Allah'tan hayırlı olmasını ve yardımını dileyerek, buna niyet ettim. Allah bana inayetiyle yardım etti." Tefsir kitabını Kur'an'ın cüzleri sayısınca otuz cüze ayırdı. Kur'an'ın icazı, kıraat çeşitleri ve sure adlarının tefsiri üzerine bir girişle tefsire başladı. Ardından Kur'an'ı kelimesi kelimesine tefsir etti ve bu konuda sahabe, tâbiîn ve tebei tâbiînin görüşlerine yer verdi. Ayrıca, Basrî ve Kûfî âlimlerin irap hakkındaki görüşlerini serdetmekten başka kıraat çeşitlerine ve bu konuda kurranın mastar, tesniye, cemi ve kelimelerin lügat anlamlarına yer vermiştir. Bundan başka nasih, mensuh, Kur'an'ın ahkâmı ve bu konudaki ihtilaflarla, bidat ehlinden olanların görüşlerine ve onlara karşı reddiye niteliğindeki ispat ve sünnet ehlinin görüşleri üzerinde durmuştur. Yine tefsirinde İbn Abbâs, Saîd b. Cübeyr, Mücâhid, Katâde, Hasan, İkrime ve Dahhâk b. Muzâhim'den rivayetler aktarmış, muteber tefsirlere yer vermiştir. Güvenilir olmayan tefsirlere değinmemiştir. Bu cümleden olarak, Muhammed b. Sâib el-Kelbî, Mukâtil b. Süleymân ve Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'nin kitaplarından alıntılar yapmamıştır. Zira bunları şüpheli olarak görmüştür. Ancak tarih, siyer ve Arapların tarih ve haberleri konusunda ihtiyaç duyduğu konularda bunlardan alıntılar yapmıştır. Zira bu konuda bunlar kaynaktır.[10]

Taberî'nin tefsiri şöhret olmuş ve dünyada kendisinden söz ettirmiştir. Hatta Ebû Hâmid el-İsferâyînî'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: "Muhammed b. Cerîr'in tefsir kitabını elde etmek için bir kişi Çin'e kadar gitse külfetli sayılmaz."[11]

Hadise gelince, ez-Zehebî onu altıncı tabakadan saymıştır. en-Nevevî'nin, *Kitâbu Tehzîbi'l-Esmâ' ve'l-Lügat* adlı eserinde onu Tirmizî ve Nesâî tabakasından saymış ve hadis alanında yazdığı *Tehzîbü'l-Âsâr* adlı eserinin, bu konuda yazdıklarının

10 *Mu'cemü'l-Üdebâ*, XVIII. 62-65.
11 *Târîhu Bağdâd*, II. 163.

en ilginç olanlarından olduğunu ifade etmiştir. İbn Asâkir de bu eserin Taberî'nin harika bir eseri olduğunu söylemiştir. Eserine, Ebû Bekir es-Sıddîk'in rivayet ettiği ve kendince sahih saydığı senedle ondan naklettikleriyle başlamış, her hadis üzerinde durmuş, illetlerini, rivayet kanallarını ve ihtiva ettiği fıkıh ve sünnetleri, âlimlerin bu rivayetlerdeki ihtilafları ve hadisin ihtiva ettiği fıkıh ve sünnetleri, bu konudaki ihtilafları ve delilleri ortaya koymuş, anlamları açısından garip sayılan kelimeleri değerlendirmiş; mülhitlerin eleştirilerine cevap vermiş, reddiyeler yöneltmiş ve eleştirilerinin çürüklüğünü ortaya koymuştur. O, yazdığı *Müsned*'le Ehlibeyt ve İbn Abbâs müsnedlerinden büyük bir külliyat çıkarmıştır. Bundan mak-
[13] sat Resulullah'tan (sav.) nakledilen bütün sahih hadisleri nakletmek ve başladığı gibi hepsini değerlendirmekti. Böylece Resulullah'tan (sav.) nakledilenler, münekkitlerin eleştirisine karşı korunacak ve bu konuda ilim ehlinin ihtiyaç duyduğu doğru bilgiler ortaya konulacaktı. Nitekim tefsirde de aynı çalışmaları ortaya koydu. Bununla da, İslam ilminin kaynakları olan Kur'an ve Sünneti bütünüyle değerlendirmiş olacaktı. Ancak bu projesini tamamlayamadı. Ondan sonra gelenler de onun bu yöntemiyle ve değerlendirdiği tarzda tek bir hadisi bile açıklayamadı."[12]

Hadise olan fazla ilgisi sebebiyle, tarihini de bir muhaddis yöntemiyle yazdı. İleride sırası geldiğinde bu konu üzerinde durulacaktır.

Kıraat ilmine gelince, bu konudaki bilgilerini Bağdat, Kûfe, Şam ve Mısır'daki kıraat âlimlerinden aldı. Hamza ve Verş kıraatlerini, Mısır'da Yûnus b. Abdüla'lâ'dan aldı. Sonra fıkıh ve tefsirde yaptığı gibi, kendine özgü ama meşhur olandan ayrılmadan bir kıraat tarzını benimsedi. Bu konuda *el-Fasl beyne'l-Kırâât* adlı eserini ortaya koydu. Bu kitabında kurranın Kur'an harfleri konusundaki ihtilaflarını, Kur'an harfleri üzerinde duran kurranın isimlerini, Mekke, Medine, Basra ve Şam kurralarının isimlerini ve kıraat tarzlarını değerlendir-

12 *Târîhu İbn Asâkir*, XVIII. 351.

di. Kıraat vecihlerini, te'villerini ve bunları tercih edenlerin delillerini zikretti. Bunlardan bir tanesini de tercih etti ve bu tercihin sebep ve delillerini de ortaya koydu. Bununla da tefsir, i'rab ve Arap diline olan vukufiyetini herkese göstermiş oldu. Böylelikle bütün kıraatleri âlimlerinden aldıktan sonra, kendine has kıraat tarzını benimsedi.

Kıraat ilmine olan vukufiyeti yanında tilavet ve tertilde de güzel bir üsluba sahipti. Ebû Bekir b. Mücâhid, teravih namazı için mescide gittiğinde Rahmân Suresini okurken Taberî'yi dinlediği zaman şöyle demiştir: "Böyle güzel okuyan başka birini Allah'ın yarattığını sanmıyorum."

* * *

Taberî aynı zamanda bir şairdi. el-Kıftî *el-Muhammedun mine'ş-Şu'arâ'* adlı eserinde ona yer vermiştir. Onun hakkında, "Âlimlerin şiirinden üstün bir şiiri vardı," demiş ve şu mısralarını zikretmiştir:

Mali darlığa düştüğüm zaman dostum bunu bilmez.
Kanaatkâr davranırım dostum da kanaatkâr oluverir.
Hayâm benim onurumu korur. [14]
Arkadaşıma da zarafetle muamele ederim.
Eğer onurumun kırılmasına izin verseydim,
Zenginliğe giden yolda işim daha kolay olurdu.
İki meziyet vardır onları hiç istemem;
Zenginliğin şımarıklığı ve fakirliğin zilleti.
Zengin olursan şımarık olma.
Fakir olursan da zaman ve mekânda kaybol.

Taberî tarihinde şiir, hitabet, mektup ve vasiyetnamelerden seçme örnekler naklederek bu konudaki üstün kabiliyetini ortaya koymuştur. Ebû Ömer ez-Zâhid der ki: "Saleb'in şöyle dediğini işittim: Henüz bu alandaki insanlar çoğalmadan, Ebû Ca'fer bana şairlerin şiirlerini okudu. O, Kûfilerin maharetlilerindendir." Ebû Amr, Ebu'l-Abbâs'ın insanlardan sitayişle bahsetmesi çok nadirdi.

Taberî, güzel görüşlü ve güzel üsluplu bir şahsiyetti. Kur'an okumadan gecesini geçirmezdi. Görüşleri genellikle selefin çoğunluğunun üzerinde bulunduğu yola uygundu ve Ehl-i sünnet yolundaydı. Yazdığı eserler için sultanlardan bir atiyye beklemedi ve bir büyüğe yanaşmadı. Halife el-Müktefî, vakıf hakkında âlimlerin üzerinde ittifak ettiği ve ihtilaflardan uzak bir eser yazmasını istedi. Eseri yazdıktan sonra halifeye okudu. Halife eseri beğendi ve kendisine kıymetli bir ödül verilmesini emretti. Ancak, Taberî bunu reddetti. Ona: "Halifenin makamına çıkan ya bir ödülle ya da talebinin karşılanmasıyla makamdan ayrılması âdettendir," dediler. Bunun üzerine "Talebim odur ki cuma günleri hutbe okunmadan, dilencilerin camiye girip dilenmeleri muhafızlar tarafından engellensin," dedi

İzzet-i nefis, iffet, giyim kuşam, temizlik, adab-ı muaşeret, arkadaş ziyaretleriyle onları gözetmek, sözlerinde zarafet ve nezakete riayet etmek gibi konularda üstün bir seviyeye ulaşmıştı. Bu konular hakkında birçok rivayet nakledilmiştir. Ebû Bekir b. Kâmil, kitabında bunlara değinmiştir. Abdülazîz b. Muhammed et-Taberî de bu konuları nakletmiştir. Yâkût, Muhammed b. Cerîr et-Taberî hakkında naklettiği bilgilerin çoğunu, bu iki eserden iktibas etmiştir.

İbnü'l-Kıftî, *İnbâhü'r-Ruvât* adlı eserinde Taberî'nin hayatı hakkında *et-Tahrîr fî Ahbâri Muhammed b. Cerîr* isminde bir kitap yazdığını belirtmiştir. Ancak, bu eser de kaybolan eserler arasındaki yerini almıştır.

[15] **Eserleri**

1. *Âdâbu'l-Menasik*: İbn Asâkir dedi: Hacının yola çıktığı günden itibaren hac ibadetini tamamladığı ve dönüş yoluna çıktığı âna kadar, ihtiyaç duyduğu bilgileri ihtiva etmektedir. Binişinde, inişinde, hac menzilleriyle sahnelerine şahit olduğunda Rabbine yapacağı duaları kapsamaktadır.[13]

2. *Âdâbu'n-Nüfûs*: İbn Asâkir dedi: İnsanın bütün organlarını ilgilendiren amelleriyle ilgilidir. Kalp, dil, göz ve kulakla

13 *Târîhu İbn Asâkir*, VIII. 352.

başlar ve diğer organlara kadar, ilgili amellerini tanzim eder. Bu konuda Resulullah'tan (sav.), sahabe ve tâbiînden nakledilen rivayetlerle, mutasavvıfların söz ve davranışlarıyla, bunlardan doğru olanları zikretmektedir. Yâkût dedi: Bu eseri dört cüz olarak hazırladı; ancak bunları yazdırarak insanlara intikal ettirmedi.[14]

3. *İhtilâfu Ulemâi'l-Emsâr fî Ahkâmi Şera'i'i'l-İslâm*: Fukahanın görüş ve içtihatlarını konu almaktadır. Bu fakihler, Mâlik, Evzâî, Sevrî, Şâfiî, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Muhammed b. el-Hasan ve İbrâhîm b. Hâlid'dir. Ahmed b. Îsâ, Taberî'ye bu eseri yazmasının sebebini sormuştur. Taberî şöyle cevap verdi: "Bunun sebebi dengi olan kişilerin görüşlerine yer vermektir. Bu eserde kendi tercihlerini uzun uzadıya anlatmadı. Zira *el-Latîf* adlı kitabında bunları anlatmıştır."[15]

4. *Ahadîsu Gadîr-i Hum*: Yâkût dedi: Bağdat'ta bazı âlimler Gadîr-i Hum rivayetlerini yalanlamaya yeltenmişler ve Resulullah (sav.) Gadîr-i Hum'dayken Ali b. Ebî Tâlib, Yemen'deydi. Taberî bunu duyunca, Ali b. Ebî Tâlib'in faziletlerini ve Gadîr-i Hum ile ilgili rivayetleri konu alan eserini yazmıştır. İbn Kesîr dedi: Gadîr-i Hum rivayetlerini topladığı iki ciltlik bir kitabını gördüm.

5. *Besîtü'l-Kavl fî Ahkâmi Şerai'i'l-İslâm*: Bu eserine *Meratibü'l-Ulemâ* adlı bir eserle söz konusu kitabına bir takdim yaz- [16]
mıştır. Bu eserde Resulullah'ın (sav.) ashabından fıkıhta bir ekol üzere ilmini artırmış olanları ve başta Mekke ve Medine olmak üzere Basra, Kûfe, Şam ve Horasan'da onlara uyan fakihleri ele almıştır. Ardından fıkıh konularını ve baplarını zikrederek taharet, namaz, zekât, şartlar, kadı, tutanaklar, siciller, vasiyetler, kadıların adabı ve usûlü'l-ahkâm konularını incelemiştir.

6. *el-Basîr fî Meâlimi'd-Dîn*: Yâkût dedi: Ebû Ca'fer'in kitaplarından biri de *el-Basîr fî Meâlimi'd-Dîn*'dir. Bu risaleyi

14 *Mu'cemü'l-Üdebâ*, XVII. 18.

15 F. Kern tarafından yayımlanmıştır. 1902 tarihinde et-Terakki ve el-Mevsuat matbaalarında "Dârü'l-Kütüb'deki el yazması ve 645 nr. Bu nüsha esas alınarak basılmıştır. J. Schacht bir kısmını Leiden'de 1933 yılında basmıştır.

Taberistan ehline hitaben yazmıştır. Konusu ise isim ve müsemma bir de bidat ehlinin mezhepleridir. Otuz yapraktan ibarettir. *Tabakâtu'ş-Şâfi'iyye ve'l-Vâfî bi'l-Vefeyât*'ta, *et-Tebsîr* olarak geçmektedir.

7. Târîhü'r-Rusül ve'l-Mülûk: Bu eser üzerinde bilahare durulacaktır.

8. *Tehzîbü'l-Âsâr ve Tafsîlü's-Sâbit mine'l-Ahbâr*: Ebû Bekir'in rivayet ettiği hadislerle başlamış ve her hadisin illeti hakkında değerlendirmede bulunmuş ve rivayet yollarını, hadiste var olan fıkhi muhtevayla anlam ve garip kelimeleri değerlendirmiştir. Yâkût, Ebû Bekir b. Kâmil'den naklen şöyle dedi: "Ebû Ca'fer'den sonra, ilmi ve âlimleri onun gibi değerlendireni görmedim. Zira ben de Abdullah b. Mes'ûd hadisleri konusunda Ebû Ca'fer tarzında bir eser hazırlamaya gayret ediyorum. Ancak, bunu yapamadım ve bana müyesser olmadı."[16]

9. *Câmi'ü'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*: Mutlak olarak tefsirlerin en büyüğü ve en kıymetlisidir. 283'ten 290 yılları arasında[17] Bağdat'ta yazılmıştır. İbnü'n-Nedîm dedi: "Aralarında Ebû Bekir b. el-İhşîd'in[18] de bulunduğu bazı kişiler tarafından özetlenmiştir. Mansûr b. Yahyâ es-Samânî'nin[19] emriyle Farsçaya tercüme edilmiştir. Türkçeye de tercüme edilmiştir.[20] Üstat Mahmûd Şâkir eseri tahkik ederek Dârü'l-Maarif el-Mısriyyede on beş cüzünü neşretmiş ve geri kalan cüzleri de neşretmeye devam etmektedir.

[17] **10. *el-Câmi' fi'l-Kırâât*:** İbnü'l-Cezerî onu görmüş ve ondan yararlanmıştır. *Keşfü'z-Zunûn*'un yazarı, onda yirmi küsur kıraat olduğunu söylemiştir. Ebû Ali el-Hasan b. Ali el-Ehvâzî el-Makrî, *Kitâbü'l-İknâ'* adlı eserinde: "Onda, on bir kıraat olduğunu ve kıraat konusunda on sekiz cilt hâlinde kıymetli bir kitabı vardır. Ancak büyük harflerle yazılmış, meşhur ve şaz

16 Bu eserin Köprülü, Atıf Efendi, Beyazıt ve Fatih Kütüphanelerinde el yazması nüshaları mevcuttur.
17 *Mu'cemü'l-Üdebâ*, XVIII. 42.
18 *el-Fihrîst*, s. 235.
19 Brockelmann, I. 239 (EK).
20 Brockelmann, I. 249 (EK).

bütün kıraat çeşitlerini ihtiva etmiş ve bunların illet ve açıklamalarını yapmıştır," demektedir.[21]

11. *Hadisü't-Tayr*: İbn Kesîr dedi: Kuşlara dair bir eserini gördüm. Kuşlarla ilgili konuları ele almaktadır.[22]

12. *el-Hafîf fi'l-Fıkh*: Yâkût dedi: "Kitaplarının iyilerinden biri de meşhur *el-Hafîf* adlı kitabıdır. *el-Latîf* adlı eserinin özetidir. Esasında Ebû Ahmed el-Abbâs b. el-Hasan el-Azîzî ahkâma dair bir eseri tetkik etmeyi düşünmüş ve bu konuda muhtasar bir eser hakkında Taberî ile mektuplaşmışlardı. Bunun üzerine Taberî, bu çalışmayı yapmıştır. Böylece incelenmesi kolay bir eser ortaya çıktı. Yaklaşık dört yüz yapraktan oluşur. Birçok meseleyi ele almaktadır. Hem âlim kişilere hem de müptedi ve öğrencilere yararlı bir eserdir." İbn Asâkir dedi: Durumu vezire bildirilince vezir ona bin dinar para gönderdi. Ancak bu ikramı reddetti ve onu kabul etmedi. Ona, bunu sadaka olarak ver, dedilerse de o, "Mallarınızda tasarruf hakkınız size aittir. Sadaka alabilecekleri de siz daha iyi bilirsiniz," diyerek karşılık verdi.[23]

13. *Zeylü'l-Müzeyyel*: Yâkût dedi: "Bu eser, Resulullah'ın (sav.) ashabından, onun hayatında veya vefatından sonra öldürülen veya vefat edenlerin, ölüm tarihlerini, yakınlık derecesine göre ya da Kureyş kabilesinden olanları ele almaktadır. Ardından, onlardan sonra ölen tâbiîn veya seleften kişilerle haleften olanların isimlerini zikretmektedir. Bu sıralamayı kendi üstatlarına varıncaya kadar yapmaktadır. Ayrıca onların hayatı ve mezhepleri hakkında bilgi vermektedir. Bunlardan fazilet sahibi olan ve masum oldukları hâlde sapık mezheplerle ilişkilendirilenleri –Hasan el-Basrî, Katâde ve İkrime gibi– savunmaktadır. Ravilerden zafiyetle malul olanları da zikretmektedir. Eserin sonunda kendilerinden rivayet ettiği kardeş veya baba oğul ravileri ele almakta, adıyla değil, künyesiyle ya da künyesiyle değil adıyla şöhret bulmuş şahsi-

21 *Kitâbü'l-Câmi'*. el-Mektebe'l-Ezheriyede bulunan yazma bir nüshadan alınmıştır.

22 *Târîhü İbn Kesîr*, XI. 146.

23 *Târîhü İbn Asâkir*, VIII. 348.

yetler hakkında bilgi vermektedir. Bu eser güzel eserler arasında yerini almış; tarih ve hadisle meşgul olanlar ona rağbet göstermişlerdir. Onu H 300 senesinden sonra yazmıştır. Bin yaprak kadardır."[24]

İbn Hayr bu eseri *Fehrese*'sinde zikretmiş ve şöyle demiştir: "Ebü'l-Hasan Ali b. Abdullah b. Mezheb el-Cüzâmî bana anlattı; dedi ki: Ebû Amr Ahmed b. Muhammed el-Emevî bize şöyle nakletti: Ebû Bekir Ahmed b. el-Fadl ed-Dîneverî eserin yazarı Ebû Ca'fer et-Taberî'den naklen bu kitabı yirmi cüz hâlinde anlatmıştır."[25] *el-Müntehab min Zeyli'l-Müzeyyel* adlı kitap ondan alıntılanmıştır. Ancak kim tarafından hazırlandığı bilinmemektedir. Tarih kitabıyla birlikte basılmıştır.

14. *er-Red ala'l-Hurkûsiyye*: en-Necâşî onu *Kitâbü'r-Ricâl*'da zikretmiştir.[26]

15. *er-Red alâ zi'l-Esfâr*: Bu kitap, Dâvûd b. Ali el-Asbahânî'ye bir reddiyedir. Yâkût da ondan bahsetmiştir.

16. *er-Red alâ İbn Abdilhakem Ali Mâlik*: Yâkût dedi: Arkadaşlarına intikal etmemiştir.

17. *Sarîhu's-Sünne*: Bir risale olup onda mezhebini ve benimsediği itikadi görüşleri anlatmıştır. Son kısmı itikada dairdir.[27] İbn Asâkir'de adı *Şerhü's-Sünne* olarak geçmektedir. Orada da eserden, Taberî'nin mezhebini ve itikadını sahabe, tâbiîn ve vilayet fakihlerinin yolu diye anlatılmıştır.

18. *Turuku'l-Hadîs*: ez-Zehebî dedi: İbn Cerîr'in *Turuku'l-Hadîs* adlı kitabının bir cildini gördüm. Eser karşısında ve rivayet yollarının çokluğu karşısında dehşete kapıldım.[28]

24 *Mu'cemü'l-Üdebâ*, XVIII. 71.

25 İbn Hayr, *Fehrese*, s. 227.

26 Brockelmann Hurkusiye'yi Hanbelilik olarak açıklamıştır. Zira Ahmed b. Hanbel, Züheyr b. Hurkûsoğullarındandır. Ancak bunu doğrulatamadık. *Tâcü'l-Arûs*'ta anlatıldığına göre Hurkûs b. Züheyr es-Sa'dî sahabidir ve Sıffîn'de Ali ile birlikte hareket etmiştir; ancak Hâricî olduğundan öldürülmüştür. Bu aynı zamanda kitap hakkında da iyi bir fikir vermektedir.

27 Bu kısım H 1311 ve 1321 yıllarında Bombay'da basılmıştır. El yazması bir nüshası Revan Köşkündeki III. Ahmed Kütüphanesinde mevcuttur.

28 *Tezkîretü'l-Huffâz*, II. 253.

19. *İbâretü'r-Rü'yâ*: Bu eserde hadisleri cemetmiştir. Ancak tamamlayamadan ölmüştür. Yâkût ondan söz etmiştir. [19]

20. *Kitâbü'l-Aded ve't-Tenzîl*: İbn Asâkir ondan bahsetmiştir. ez-Zehebî *Tezkîretü'l-Huffâz*'da, Sübkî de *Tabakât*'ta ona yer vermişlerdir.

21. *Kitâbü'l-Fedâil*: İbn Asâkir dedi: Taberî, Ebû Bekir b. Ebî Dâvûd es-Sicistânî'nin Gadîr-i Hum hakkında konuştuğunu duyunca, *Kitâbü'l-Fedâil* adlı eserini yazdı. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin faziletlerini zikretmekle başladı. Sıhhatiyle ilgili deliller serdetti. Özellikle Müminlerin Emîri'nin faziletleri hakkında ulaşabildiklerini nakletti. Yâkût dedi: Abbasiler ona Abbâs'ın faziletleri hakkında sordular. Bu konuda güzel bir konuşmayla başladı ve bazılarını yazdırdı. Ölümünden önce bu nakilleri aktarmaktan kaçındı. Ebû Bekir b. Kâmil'den bu eserin telifinin sebepleri hakkında şöyle nakledildi: Taberistan'a döndüğünde Râfızîliğin yayıldığını ve Resulullah'ın (sav.) ashabına sövmenin yaygınlaştığını görünce Ebû Bekir ve Ömer'in faziletleri hakkındaki rivayetleri aktardı. Bu yüzden başına bir şeyler geleceğinden endişe edince Taberistan'dan ayrıldı.

22. *Latîfü'l-Kavl fî Ahkâmi Şera'i'i'l-İslâm*: Yâkût dedi: Ondan ilim tahsil edenlerin başvurduğu mezhebinin kaynağıdır. Onun ve fakihlerin yazdığı enfes kitaplardandır. Mezhep kitapları içinde en üstün ve en kıymetlilerindendir. Bu konuda Ebû Bekir b. Ramik şöyle dedi: Taberî mezhebinde bundan daha güzel bir eser yazılmamıştır. Onun konuları diğer eserlerdekinden üç adet fazladır. *Kitâbü'l-Libâs*, *Kitâbü Ümmehati'l-Evlâd* ve *Kitâbü'ş-Şurb*. Kitabına *Latîf* ismini vermekten maksadı anlamlarının inceliklerine ve içindeki gözlem ve değerlendirmelerdeki dakikliğe dikkat çekmektir. Yoksa hacmi ve ağırlığı kastedilmemiştir. Ebû Ahmed el-Abbâs b. el-Hasan el-Azîzî, Taberî'den muhtasar bir ahkâm kitabı yazmasını talep etmesi üzerine bu kitabı telif etmiştir.

23. *Muhtasarü'l-Ferâid*: Yâkût ve es-Safedî bundan söz etmişlerdir.

24. *Kitâbü'l-Müsterşid*: İbnü'n-Nedîm bundan bahsetmiştir.

25. *el-Müsnedü'l-Mücerred*: Yâkût dedi: Hadis ehli bundan çokça aktarmalarda bulunmuşlardır. Müellif de bu eserinde hadis üstatları hakkında anlattıklarını insanlara aktarmıştır.[29]

[20] **26. *Kitâbü'l-Vakf*:** Halife el-Müktefî için telif ettiği eserdir. Âlimlerin vakıf konusunda ittifak ettiği ve ihtilaflara yer vermeyen görüş ve içtihatları ihtiva etmektedir.

* * *

Yâkût, Abdülazîz b. Muhammed'den naklen Ebû Ca'fer'e nispet edilen ve ok atma maharetine dair bir kitaba rast geldiğini zikretmiştir. Ancak, bu eseri ondan okuyan veya ondan yazarak aktaran bir kimse olmadı. Bu sebeple Abdurrahman b. Ahmed et-Taberî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Eserin adı *el-Vadıh fî İlmi'r-Remyi*'dir. Bir nüshasının sureti Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyyede mevcuttur. El yazması nüshanın yazılış tarihi H. 853'tür.

Brockelmann,[30] onun *Târîhü San'â* isimli bir kitabı olduğunu söylese de bu kitap H 460'ta vefat eden Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdullah er-Râzî es-San'ânî'ye aittir. Bu zat da Yemen'e giden ve orada yerleşen Taberîlerdendir. Bu kitaptan da "Dârü'l-Kütüb"de bir nüsha mevcuttur.

Kendisine, *Beşâretü'l-Mustafâ* adlı eser de nispet edilmiştir. Ancak bu eser Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Müslim et-Tayrî el-Amelî'ye aittir. Hicrî 553'te mevcuttu. Bu kitap Şianın konumu ve dereceleriyle evliya kerametleri hakkındadır. On yedi cüzden oluşur. *Emelü'l-Âmil* yazarı böyle anlatmıştır.[31]

Yâkût, Ebû Kâsım b. Habiş el-Verrâk'tan naklen şöyle dediğini rivayet etti: "Ebû Ca'fer benden kıyasa dair yazılan eserleri toplayıp ona vermemi istedi. Bunun üzerine otuz küsur kitap toplayıp ona verdim. Uzun müddet yanında kaldı. Sonra

29 *Mu'cemü'l-Üdebâ*, XVIII. 65.
30 Brockelmann, I. 570 (EK)
31 *ez-Zerîa ilâ Musannefati'ş-Şîa*, III. 117.

vefat etmeden birkaç ay önce faaliyetlerine son vermiş ve bu kitapları bana iade etmişti. Kitaplarda ilmine vâkıf olduğunu gösteren kırmızı işaretler vardı."[32]

Taberî *Târîh* kitabında, "Delâilü'n-Nübüvve" konulu bir kitap yazacağını belirtmişse de onun hâl tercümesini yazanlar böyle bir eserden bahsetmemişlerdir.

Târîhü't-Taberî [21]

Târîhü'r-Rüsûl ve'l-Mülûk ya da *Târîhü'l-Ümem ve'l-Mülûk* adıyla bilinen tarih kitabı Arapların yazdığı kitaplar arasında en mükemmel olanıdır. Bu kitabı, planlanmış bir yöntemle hazırlamış ve genel bir araştırma ve tetkik yoluyla oluşturmuştur. Rivayetleri doğruluk, emanet ve itinada had safhadadır. Ya'kûbî, Belâzürî, Vâkıdî ve İbn Sa'd gibi kendinden önceki tarihçilerin yaptıklarını tamamlamış ve Mes'ûdî, İbn Miskeveyh, İbnü'l-Esîr ve İbn Haldûn gibi kendinden sonra gelen tarihçiler için yolu hazırlamıştır.

Cahiliye Döneminde Araplarda tarih, Hîre ve Yemen'de mabetlerle manastırların duvarlarına, kale ve sarayların sütunlarına yazılanlar dışında, dilden dile dolaşan dağınık hikâyeler, şiirler etrafında oluşan dağınık rivayetler, meseller, hadiseler ve korkuyla abartıların süslediği efsanelerden oluşuyordu. Ardından Muhammed'in (sav.) peygamberliği ve ondan sonra gelen raşit halifeler dönemi geçti. Müslümanlar Peygamber'in haberlerini tedvin için harekete geçmiş, onun doğumu, peygamber oluşu, hicreti ve gazalarıyla ilgili olayları rivayet etmişlerdir. Onun siretinin tedviniyle İslam tarihinin temel taşı kurulmuş oldu. Artık tarih sözlü olarak nakledilen rivayetlerden ibaret değildi. Bu alanda ilk yazan kişi Urve b. Zübeyr b. Avvâm'dır. Ardından Ebân b. Osmân b. Affân bu konuda yazdı. Nihayet siret disiplini, İbn İshâk kitabında yeni bir veçheye büründü.

Akabinde Müslümanlar gaza ve cihat hareketiyle Kisrâ ve Kayser'in tahtlarını salladılar; İran, Suriye, Mısır ve Rum dev-

32 *Târîhü'l-Udeba*, XVIII. 81.

letlerinin temellerini yıktılar ve bu memleketlere fatih olarak girdiler. Peşinden asabiyet ve kabilecilik damarları canlandı. Kadîm milletlerle, kadîm dinlerinin haberleri yayılmaya başladı. Bütün bu gelişmeler, yeni bir tarih hareketinin oluşmasına yol açtı. Âlimler Kur'an'ın diğer milletler hakkındaki işaretlerini anlamaya çalışırken, halifeler de kendilerinden önce gelen hükümdarların tarihlerini anlamak istediler. Muâviye, Abdülmelik b. Mervân, Ebü'l-Abbâs es-Seffâh ve Ebû Ca'fer el-Mansûr bunu yapmaya gayret ediyorlardı. Bu arada sulh ve
[22] savaş yoluyla fethedilen ülkeleri tanıma ihtiyacı doğdu. Zira İslam'ın koyduğu kurallar, bu ülkelerden tahsil edilecek vergilerin farklı olmasını gerektiriyordu. Tarihî rivayet tabiri, yerini "*ahbâr*: haberler" tabiri aldı. Bu haberleri nakledenlere de "*ahbârî*: haberci" denildi. Hadisi rivayet edenlere de muhaddis denildi. Bu alanda eserler yazıldı. Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî, nesepler konusunda bir kitap yazdı. Avâne b. el-Hakem, Ümeyyeoğulları hakkında yazdı. Ebû Mihnef de riddet, Cemel ve Sıffîn olaylarını yazdı. Seyf, fetihleri kaleme aldı. İbn Hişâm Himyer krallarının tarihini yazdı. Hicrî ikinci yüzyıl biter bitmez Arap hayatının gelişmesine bağlı olarak tarih kavramı da gelişti; bayındır, ordu ve posta divanları kurumlaştı. Ahitnameler, vesikalar ve mektuplaşmalar çeşitlendi; doğum, ölüm vakaları, halife, vali, kadı, komutan ve hac mevsimi emîrlerinin görev müddetlerini bilme ihtiyacı doğdu. Ardından Fars, Yunan ve Süryanilerden tercüme edilen kitaplar ortaya çıktı ve memleketler arasındaki sefer ve seyahatler arttı. Yeni yerler tanındı ve fetihlerin genişlemesi önemli olaylara etki etmesinden başka, Araplar daha önce bilmedikleri ülkelerin önemli yönlerini ve medeniyetlerini tanıma imkânına sahip oldular. Bunun neticesinde âlimler tarih için yeni ve çeşitli kaynaklar buldular. Tarih ilminin milletlerin inşasında, kültürlerin anlaşılmasında ve sağlam temeller üzerinde ilmin kurulmasında etkisi olduğunu anladılar. Kıymetli tarihçiler de tarih alanında yazılı eserler ortaya koymaktan kaçınmadılar. Vâkıdî, *Kütübü'l-Fütuh*'ta; Belâzürî, *el-Büldân* ve *Ensâbü'l-Eşrâf* adlı iki kitabında, İbn Kuteybe, *Maârif*'te; İbn Habîb *el-Muhabber*'de; Dîneverî, *el-Ahbâru't-Tivâl*'de ve niha-

yetinde İmam Muhammed b. Cerîr et-Taberî esaslı kitabında bunu ortaya koydular.

* * *

Ebû Ca'fer'in *Târîh* kitabını ne zaman yazmaya başladığı bilinmese de tefsir kitabından sonra bu eserini yazdığı anlaşılmaktadır. el-Hatîb'in rivayet ettiğine göre Ebû Ca'fer et-Taberî arkadaşlarına: "Kur'an tefsiri için hazır mısınız?" diye sordu. Onlar: "Hacmi ne olacak?" diye sordular. Taberî: "Otuz bin yaprak," diye cevap verdi. Onlar: "Buna ömür yetmez," dediler. Bunun üzerine tefsirini üç bin yaprakta özetledi. Akabinde onlara: "Âdem'den günümüze kadar dünya tarihine hazır mısınız?" diye sordu. Onlar: "Hacmi ne olacak?" deyince, tefsir için söylediğini tekrarladı. Onlar da aynı cevabı verdiler. Bunun üzerine, "İnna lillah, himmet ve azimler öldü," dedi ve tefsirin hacminde kısa tuttu.[33] [23]

Taberî'nin *Târîh* kitabında, "Bu konuda çeşitli görüşler vardır. Bunların bir kısmını *Câmi'ü'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân* adlı kitabımızda zikrettik. Bu sebeple aynı şeyi burada da zikrederek kitabı uzatmak istemedim," demektedir.[34]

Yâkût, Ebû Bekir b. Balveyh'ten naklen şöyle dediğini anlattı: Ebû Bekir Muhammed b. İshâk –İbn Huzeyme– bana dedi ki: "Duyduğuma göre Muhammed b. Cerîr'den Tefsîr kitabını yazmışsın." "Evet, tefsiri ondan yazarak aldık," dedim. O, "Hangi yılda?" diye sordu. "Seksen üçten doksan altıya kadar,"[35] dedim.[36] Buna göre *Târîh*'i 290'dan sonra yazmaya başlamıştır.

Târîh kitabını tamamladığı tarihe gelince, Yâkût'un anlattığına göre Taberî bu kitabını tamamlayıp yazıcılara dikte ettirmesi H. 303 senesinin rebîülevvel ayının bitimine üç gün kala çarşamba gününe rastlamaktadır. Kitap H 302 senesinin sonunda bitmiştir.[37]

33 *Târîhu Bağdâd*, II. 163.
34 *Târîh et-Taberî*, I. 89 (Matbaatu'l-Maarif)
35 Kastedilen tarih hicrî 283'ten 296'ya kadardır. (çev.)
36 *Mu'cemü'l-Üdebâ*, XVIII. 42.
37 *Mu'cemü'l-Üdebâ*, XVIII. 44.

* * *

Ebû Ca'fer, *Târîh*'ine "zaman" kavramının yaratılmış olduğuna işaret etmekle başlamıştır. Ondan sonra "Kalem" yaratılmıştır. Ardından da rivayetlerde belirtildiği gibi varlıklar peyderpey yaratılmıştır. Akabinde Âdem ve ondan sonra gelen peygamberlerin haberlerini, Tevrat'taki sıralamaya göre anlatmış ve onların dönemlerinde vuku bulan olaylara değinmiştir. Onlar hakkında Kur'an'da anlatılanları tefsir etmiş; onlarla aynı dönemde yaşamış hükümdarları, özellikle İran hükümdarlarını zikretmiştir. Ayrıca peygamberlerden sonra Peygamber'in (sav.) bi'setine kadar geçen dönemde yaşamış milletler hakkında da bilgi vermiştir.

İslam dönemine gelince, bu dönemi hicret yılından başlamak üzere 302 yılına kadar kronolojik sıralamaya göre anlatmıştır. Her yıl, vuku bulan olayları ve önemli günleri o senenin tarihi içinde zikretmiştir. Olaylar uzun bir süreçte cereyan
[24] ettiyse tarihini de yıllara göre anlatmış ya da bunlara topluca ve uygun yerde değinmiştir.

Bu kitabın önemli bir yönü de hadis, tefsir, dil, edebiyat, siyer, megazi, olayların tarihi ve kişilerin hayatıyla ilgili konuları ihtiva etmesi yanında şiir, hitabet ve ahitname metinlerine yer vermesidir. Bunları uyumlu bir şekilde sunarken güzel bir üslup içinde arz ederek her rivayeti ravisine, her görüşü de sahibine nispet etmiştir. Aynı şekilde bu esere yararlı bölümler ve zamanın musibetlerine uğramış eserlerin metinlerinden güzel alıntılar almış ve sadece bu kitapta bulunabilen âlimlerin görüşlerine yer vermiştir.

Taberî'nin bu eserinin kaynakları, kendisinden önce Arapların tanıdığı bilgi kaynaklarıdır. Her ihtisas sahibinden ilgili olduğu konuları almıştır. Tefsiri; Mücâhid, İkrime ve İbn Abbâs'tan nakledenlerden almıştır. Sireti, Ebân b. Osmân, Urve b. ez-Zübeyr, Şürahbîl b. Sa'd, Mûsâ b. Ukbe ve İbn İshâk'tan almıştır. Ridde ile ilgili bilgilerle fütuhat konularını, Seyf b. Ömer el-Esedî'den, Cemel ve Sıffîn hakkındaki bilgileri Ebû Mihnef ve Medâinî'den, Emevi tarihini Avâne b. el-Hakem'den

ve Abbasilerin haberlerini Ahmed b. Ebî Hayseme'nin kitaplarından almıştır. İslam'dan önceki Arap tarihini Ubeyd b. Şerye el-Cürhümî,[38] Muhammed b. Ka'b el-Kurazî ve Vehb b. Münebbih'ten, Fars tarihini Fars dilinden tercüme edilen İran kaynaklarıyla özellikle el-Mukaffa' ve İbnü'l-Kelbî'nin kitaplarından almıştır. Bunun dışındaki konular hakkında ise Dr. Cevâd Ali'nin Bağdat'taki *el-Mecma'ü'l-İlmî el-Irâkî* dergisinde yayımladığı *Taberî Târîhi*'nin konularıyla ilgili geniş yazılarında bulunabilmektedir.

* * *

Tarih yazımında Taberî'nin izlediği yol muhaddislerin yoludur. Buna göre rivayet edilen haberleri rivayet yollarıyla zikretmekte ve sened kısmına da son kaynağına kadar yer vermektedir. Çoğu zaman da bu konuda kendi görüşünü ortaya koymamaktadır. Kitabın büyük kısmında takip ettiği yöntem budur. [25] Bunu dışında kalan konuları kaynak kitaplardan aktarmaktadır. Aktarma yaptığı kitapların ismini bazen vermekte, bazen de kitabın adını vermeden müelliften nakil yapmaktadır.

Bu yöntemi esas alması, bazı araştırmacıların eleştirisine sebep olmuştur. Bunlar derler ki: Haberleri bir süzgeçten geçirmeden nakletmesi, basiret sahibi ve tenkitçi bir tarihçiye yakışmaz. Senedi zikretmek suretiyle haberleri nakletme yöntemi, cerh ve ta'dil âlimlerince malum raviler hakkında uygun bir yöntem ve haberlerin sıhhatini garanti eden yol ise de İslam'dan önceki dönem için, bu garanti söz konusu değildir. Özellikle bu dönemde İsrailiyat ve bir kısım Fars hikâyeleri gibi sahih olmayan haberler nakledilmiş ve tezyif edilmiş kıssalar rivayet edilmiştir. Aynı şekilde yaratılışın başlangıcı ve peygamberlerin sireti gibi konularda da muhaddislerin itibar etmediği, mevzu hadislere yer vermiştir.

Taberî'nin bu konudaki gerekçesi muhtemelen hadis ravilerinin gerekçesinin aynısıdır. Onlar da hadisi ravileri ve ri-

38 Ubeyd b. Şerye'nin yanı sıra çeşitli noktalama ve harekelemelere göre farklı şekillerde (Abîd b. Şerye, Abîd b. Seriyye, İbn Sâriye, İbn Şerye, Ubeyd b. Seriyye ve Umeyr b. Şübrüme) okunmuştur. (çev.)

vayet yollarıyla zikrederler ve yorum yapmadan hükmü okuyucuya bırakırlar. Bu ise ilmin emaneti ve zimmetin ibrasıdır. Taberî kitabının mukaddimesinde şöyle der:

> Kitabımıza göz atan bilmelidir ki, zikrettiğim her hususta esas aldığım şey, rivayet ettiğim haberler ve ravilere isnat ettiğim rivayetlerdir. Çok azı hariç bu hususta akli delillere başvurmam ve kendi fikrimle sonuç çıkarmam söz konusu değildir. Zira geçmişte yaşamış olanların ve onlardan sonra gelenlerin haberleri, onları görmeyen bizlere ulaşması ancak habercilerin verdiği haberler ve ravilerin naklettiği rivayetlerle mümkün olmaktadır. Bunlar akılla ve fikirle elde edilecek şeyler değildir. Bu nedenle bu kitapta zikredilen ve okuyucunun hoş görmediği ya da duyanın çirkin bulduğu, sıhhati hakkında şüpheye düştüğü ve hakikatini idrak edemediği bilgilerle karşılaşırsa bilsin ki bu bilgilerin kaynağı biz değiliz, belki ravileri tarafından nakledilmiştir. Bunlar bize nasıl intikal ettiyse biz de o şekilde aktarmış olduk.[39]

Bu açık ifadelerle Taberî bu kitapta nakledilen bilgiler hakkındaki tarih anlayışını ortaya koymaktadır.

[26] Ancak yine de *Târîhü'r-Rüsûl ve'l-Mülûk* kitabı ihtiva ettiği asıl tarihî rivayetler ve ender metinlerle sağlam ve parlak üslubu bakımından Arapların en kapsamlı tarih kitabı olma özelliğini daima koruyacaktır.

* * *

Bu eserin birçok eki, özeti ve tercümesi yapılmıştır. İlk eki yapan bizzat Taberî'dir. Ancak, onun yaptığı ekten bize bir şey intikal etmiş değildir. Sehavî dedi: "Mezkûr tarih kitabına bir ek yazmıştır. Hatta ekin ekini de yazmıştır."[40] Yâkût'un anlattığına göre Abdullah b. Ahmed b. Ca'fer el-Fergânî de ona bir ek yazmıştır. İbnü'n-Nedîm dedi: "Bir grup, Taberî tarihine, müellifin kaldığı yerden itibaren günümüze kadarki zaman dilimini kapsayan bir ilave yazmışlardır. Ancak, bu ilavelere itibar edilmez. Zira bunların ilim ve devletle bir ilişkileri yoktur."[41] Paris Özel Kütüphanesinde, H 521 yılında vefat eden Muhammed b. Abdülmelik el-Hemezânî'nin Taberî'ye

39 *Târîhü't-Taberî*, I. 7-8.

40 es-Sehavî, *Kitâbü'l-İ'lân bi't-Tevbîh limen Zemme't-Târîh*, s. 144.

41 *Mu'cemü'l-Üdebâ*, XVIII. 44.

ek olarak yazdığı kitabının birinci cildinin bir el yazması nüshası mevcuttur. Bu ek kitap, Abbasi Halifesi el-Muktedir dönemiyle başlar ve el-Müstazhir dönemine kadar devam eder. Kitabın geri kalan kısmı, H 360 senesinin başında son bulan Adudüddevle Ebû Şücâ' dönemini anlatmakla son bulur.

Birçok kimse de eseri özetlemişlerdir. İbnü'n-Nedîm bunlardan Muhammed b. Süleymân el-Hâşimî ve Süleyl b. Ahmed olarak bilinen Musullu Ebü'l-Hasan eş-Şimşâtî'yi zikretmektedir.

Onu bazı ilavelerle özetleyenler arasında Arîb b. Sa'd el-Kurtubî'de vardır. İbn İzârî, kitabın Afrika ve Endülüs tarihiyle ilgili kısmını *el-Mağrîb* adlı kitabına alarak iktibas etmiştir. Irak tarihi de yine ek olarak *Sılatü Târîhi't-Taberî* adıyla, 291-320 yılları arasındaki dönemi kapsayacak şekilde basılmıştır.

Tercümeye gelince, ilk tercüme Ebû Ali Muhammed b. Ab- [27]
dullah el-Alkamî tarafından hicrî dördüncü yüzyılın ikinci yarısında, Emîr Ebû Sâlih Mansûr b. Ahmed b. İsmâîl b. Samân es-Samânî'nin emriyle Farsçaya yapılmıştır. Nitekim [mütercim] bu kitaba çok düşkündü ve mütalaasına çok zaman harcadı. Tercümede senedleri zikretmeden rivayetleri nakletmek suretiyle kısaltmalar yapmış ve bazı tasarruflarda bulunmuştur.[42] Ardından bu tercüme Beylerbeyi Ahmet Paşa devrinde Türkçeye çevrilmiştir. Daha sonra hicrî 928 ile 938 yılları arasında bir kez daha Türkçeye çevrilmiş ve Türkçe tercüme hicrî 1260 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Aynı şekilde eser Farsçadan Fransızcaya tercüme edilmiş ve1874'te M. H. Zotenberg tarafından dört cilt hâlinde basılmıştır. Bu nüsha Erpininüs tarafından bazı Latin dillerine aktarılmış ve 1863 yılında Grifizvald tarafından basılmıştır.[43]

Sédillot, *Arap Târîhi* adlı kitabında belirttiğine göre 1273 yılında ölen Mekîn b. el-Amîd olarak tanınan Circîs en-Nas-

42 *Keşfü'z-Zunûn*, s. 298.

43 Cevâd Ali, s. 177 (*Mecelletu el-Mecmai'l-İlmî*, 1. Cilt. Bağdat); Corcî Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Lüğati'l-Arabiyye*, II. 199; *Keşfü'z-Zunûn*, s. 298.

rânî, Taberî tarihini ve ekini özetlemiştir. el-Mekîn'in[44] kitabının bir kısmı da Erpininus tarafından Latinceye çevrilmiştir. Fransızcaya da Vattier[45] tarafından tercüme edilmiştir.[46]

* * *

Bu eser, müellifi tarafından ortaya çıktığı günden beri sahaflar onu yazmaya devam ettiler, emîrler ve hükümdarlar onu elde etmeye çabaladılar, yine kütüphane ve ilim merkezleri onunla mamur oldular. Makrîzî'nin anlattığına göre el-Azîz el-Fâtımî'nin kütüphanesinde yirmiden fazla nüshası vardı. Bir nüsha müellifin kendi el yazısıyla yazılmıştı.[47] Zamanla
[28] ve günlerin geçmesiyle bu nüshalar sağa sola götürüldü ve çoğu kayboldu. Müsteşrikler 1879 yılında bu kitabı basmaya teşebbüs ettiklerinde noksansız bir nüshaya rastlayamadılar. Bütün çaba ve azimleriyle elde ettikleri şey eksik nüshalardan tam bir nüsha oluşturmaları oldu. Bu nüshanın da az bir eksikliği vardı ve bu eksikliği İbnü'l-Esîr'in tarihinden ve İbn Hubeyş'in *Kitâbü'l-Meğâzî ve'l-Fütûh*'undan tamamladılar.[48] Eser ilmî bir eda, mükemmel bir tahkik ve dakik bir karşılaştırmayla 1879 ila 1898 yılları arasında üç bölüm hâlinde basılmıştır.

Birinci Bölüm: İslam'dan önceki dönemi kapsamaktadır. Ardından Muhammed (sav.) ve hicrî 40 yılına kadar olan dört raşit halife dönemi anlatılmaktadır.

İkinci Bölüm: Hicrî 41 yılından 130 yılına kadar olan yılları ele almaktadır.

Üçüncü Bölüm: Hicrî 131 yılından 302 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Kitaba, "el-Müntehab" adıyla bilinen ve sahabe ve tâbiînin isimlerinin yer aldığı "Zeylü'l-Müzeyyel" ekiyle, Arîb b. Sa'd el-Kurtubî'ye ait *Muhtasar min Târîhi't-Taberî* bir kısmını ilave ettiler ve ona *Sılatü Târîhi't-Taberî*

44 Bu eserin bir nüshası, "Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyyede" mevcuttur.
45 Sédillot, *Târîhü'l-Arab*, s. 476.
46 Sédillot, *Târîhü'l-Arab*, s. 476.
47 *Hıtatü'l-Makrîziyye*, I. 418.
48 Bu eksiklik, Avrupa baskısı olan nüshanın birinci cildinin 2383 ila 2414 sayfaları arasındaki kısımdadır.

adını verdiler. Ayrıca ona Latince bir mukaddime de yazdılar. Bu mukaddime müellifin hâl tercümesini, kitabın nüshaları hakkında bilgi, kelimelerin sözlük ve terim anlamlarıyla, bazı tashih ve mülahazaları içermektedir. Ayrıca Arapça fihrist ve indeksleri ihtiva eden büyük bir cilt ilave edildi. Kitap ikinci kez 1879 ila 1901 yılları arasında basılmıştır. Kitabın tahkik ve tashihine ünlü bilgin Michael Jan de Goeje öncülük etti. Müsteşriklerden Barth, Primm, Nöldeke, Loth, De Jong, Thorbecke, Fraenkel, Ignazio Guidi ve Müeller yardımcı oldular. Esas aldıkları yazma nüshalar ise şöyledir:

1. Paris Kütüphanesi: 1466, 1467, 1468 nr. ile kayıtlı bulunmaktadır. Buna "P" harfiyle işaret edilmiştir.

2. İstanbul Köprülü Kütüphanesi: 1040-1042 nr. ile kayıtlı bulunmaktadır. Buna "C" harfiyle işaret edilmiştir.

3. Tunus Camiatu'z-Zeytune Kütüphanesi: Buna "Tn" ile [29] işaret edilmiştir.

4. Bangal Asya Cemiyeti Kütüphanesi: 443 nr. ile kayıtlı bulunmaktadır. Buna "Ca" ile işaret edilmiştir.

5. Berlin Kütüphanesi: 9414, 9434, 9416, 9417, 9418, 9419, 9420, 9421, 9422 nr. ile kayıtlı bulunmaktadır. Buna "B" harfiyle işaret edilmiştir.

6. Britanya Müzesi Kütüphanesi: 271, 1205, 1618 nr. ile kayıtlı bulunmaktadır. Buna "BM" harfleriyle işaret edilmiştir.

7. Tubencin Kütüphanesi: Buna "T" harfiyle işaret edilmiştir.

8. Oxford Budlian Kütüphanesi: 781, 722, 650, 711, 722, 676 nr. ile kayıtlı bulunmaktadır. Buna da "O" harfiyle işaret edilmiştir.

9. Cezair Kütüphanesi: 1572, 1594 nr. ile kayıtlı bulunmaktadır. Buna da "A" harfiyle işaret edilmiştir.

10. Hindistan Kütüphanesi: Buna da "M" harfiyle işaret edilmiştir.

11. Strazburg Kütüphanesi: Buna "S" harfiyle işaret edilmiştir.

12. Leiden Kütüphanesi: 497 nr. ile kayıtlı bulunmaktadır. Buna da "L" harfiyle işaret edilmiştir.

"el-Müntehab" ekine gelince, bunun için Britanya Müzesinde bulunan 618 nr. ve "Sıla" adıyla bilinen ve Goethe Kütüphanesinde bulunan 1554 nr. ile kayıtlı nüshaları esas alınmıştır.

Bu kıymetli insanlar bu uğurda büyük bir gayret göstermiş, sabır ve teenniyle çalışmış, yılmadan çaba harcamış ve nüshaların dakik karşılaştırmalarını haşiyeler şeklinde kaydetmiş ve faydalı geniş mülahazalarla değerlendirmişlerdir. Bu nüsha, Arapça nüshalar arasında en ideal ve en kıymetli olanlarından biri olma vasfını korumaktadır.

Hüseyniye Matbaası bu nüshayı esas alarak Taberî tarihini hicrî 1339'da basmıştır. Kahire'deki İstikamet Matbaası da notlar ve fihristleri çıkardıktan sonra bu nüshayı esas alarak kitabı basmıştır. Bu iki baskının en büyük yararı, Avrupa baskısının piyasada zor ve nadir bulunması ve kitabın temininin zorlaşması karşısında, bu kitabı âlim ve araştırmacıların istifadesine kolayca sunmasıdır.

* * *

[30] Bu kitabı yeniden tahkik etmeye başladığımda en büyük arzum, Avrupa nüshasını hazırlayanların başvurmadığı dönemde ortaya çıkan nüsha ve kısımlarına ulaşabilmekti. Bu uğurda çabalarım sonucunda aşağıdaki maddelere ulaşabildim:

1. İstanbul'daki Üçüncü Ahmed Kütüphanesinde 2929 nr. ile kayıtlı el yazması nüshadan alınmış ve Arap Birliği Örgütüne ait El Yazması Eserler Enstitüsünde bulunan beş dağınık cüz ki bunların kapsamı şunlardır:

a. Kitabın başlangıç kısmını ihtiva eden ve İran kralları hakkında verilen bilgilere kadar olan kısmı ihtiva eden cüz.

b. Hicrî 65 ila 80 yılları arasındaki olayları ihtiva eden cüz.

c. Hicrî 118 ila 132 yılları arasındaki olayları ihtiva eden cüz.

d. Hicrî 162 ila 177 yılları arasındaki olayları ihtiva eden cüz.

e. Hicrî 204 ila el-Müstedi' dönemine kadar geçen olayları ihtiva eden cüz.

2. Hindistan'daki Petne Hudabahş Kütüphanesindeki 2220 nr. ile kayıtlı nüshanın Arap El Yazması Eserler Enstitüsünde bulunan bir ciltlik sureti.

3. Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyyede 1602 nr. ile kayıtlı bir cilt. Hicrî 205 ile 246 yılları arasındaki dönemin olaylarını kapsamaktadır.

4. Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyyede bulunan 1373 nr. ile kayıtlı bulunan başka bir cilt, Timur'un tarihini ihtiva etmekte ve hicrî 133 ila 145 yılları arasındaki olayları kapsamaktadır.

* * *

Tahkik çalışmamda Avrupa nüshasını esas aldım. Zira bu nüsha ilmî bir anlayışla ve çeşitli el yazması nüshalar esas alınarak yayımlanmıştır. Haşiyelerinde de muhakkiklerin nüshalar arasındaki farklara ilişkin notları yer almıştır. Özellikle anlamlı olan farklarla ilgili notlar önem arz etmektedir. Bunlara ilaveten elde ettiğim diğer nüshaların farklı kısımlarını not ettim ve gerekli yorum, açıklama ve izahları yaptım ve sayfa numaralarını yazdım ve bunlara "Za" harfiyle işaret ettim.

Paris el yazması nüshalara (R) harfiyle, İstanbul Köprülü [31]
Kütüphanesindekilere (S) harfiyle, Tunus'takine (N) harfiyle, Kalküta'dakine (K) harfiyle, Berlin'dekilere (B) harfiyle, Britanya Müzesindekilere (H) harfiyle, Tubencin'dekine (T) harfiyle, Leiden'dekine (L) harfiyle, Oxford'dakilere (F) harfiyle, Cezayir'deki iki nüshaya (C) harfiyle, Hindistan'dakine (M) harfiyle ve Strazbourg'dakine (V) harfiyle işaret ettim.

Avrupa nüshasını tahkik ve tashih edenlerin başvurmadıkları el yazması nüshalara gelince; III. Ahmed Kütüphanesindeki nüshalara (elif) harfiyle, Petne Kütüphanesindekine (H) harfiyle, Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyedekine (D) harfiyle, Teymuriye Kütüphanesindekine (Y) harfiyle işaret ettim.

* * *

Diğer nüshalara gelince, öteki ciltlerde yeri geldiğinde hakkında bilgi verilecektir. Bütün ciltler basıldıktan sonra "el-Müntehab" adlı eki, Arîb'in muhtasarını, Hemedânî'nin ekini ve genel fihristlerini de Allah'ın izniyle yayımlamayı diliyorum.

* * *

[32] Ayrıca Avrupa nüshasının mukaddimesinden ve üzerindeki Latince notlardan yararlanmamda yardımlarını esirgemeyen Dr. Abdulhâlim en-Neccâr, Rahib Kınvâtî ve Dr. Hans Ernst'e takdir ve şükranlarımı sunuyorum.

Tevfik ve yardım Allah'tandır

Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm
19 Cemaziyelevvel 1380
8 Kasım 1960

KAYNAKLAR

İnbâhü'r-Ruvât alâ Enbâi'n-Nühât: el-Kıftî, 3: 89-90.
Târîh: İbnü'l-Esîr, 6: 171-172.
Târîh: İbn Kesîr, 11: 145.
Târîhu Bağdâd, 2: 162-168.
el-Ensâb, es-Sem'ânî, 367.
Târîhu't-Teşrî' el-İslâmî: Muhammed el-Hudarî.
Târîh, İbn Asâkir, 18: 339-370 (Dârü'l-Kütübdeki el yazması nüsha).
Tezkîretü'l-Huffâz, ez-Zehebî, 2: 251-255.
Tehzîbü'l-Esmâ vel-Lugat: Nevevî, 1: 78-79,
İbn Hallikân, 1: 457.
er-Ricâl: Necâşî, 225.
Ravdâtü'l-Cennât, 672-675.
Şezarâtu'z-Zeheb, 2: 260.
Tabakâtu'ş-Şâfiiyye, es-Subkî, 2: 135-140.
Tabakâtü'l-Kurrâ, İbnü'l-Cezerî, 2: 260-261.
Tabakâtü'l-Müfessirîn, ed-Dâvûdî, 230-234.
Tabakâtü'l-Mufessirîn, es-Suyûtî, 30-31.
İlmu't-Târîh: (el-İbâdî tercümesi), 51-69.
Uyûnu't-Tevârîh, İbn Şâkir.
el-Fihrîst, İbnü'n-Nedîm, 234-235.
Keşfu'z-Zunûn, 298, 327, 514, 1449.
el-Lübâb, İbnü'l-Esîr, 2: 81.
Lisânü'l-Mîzân, 5: 100-103.
el-Muhammedun mine'ş-Şuarâ, 66-67.
Mir'âtu'l-Cenân: el-Yâfiî, 2: 261.
Mu'cemü'l-Üdebâ, 18: 40-94.
el-Muntazam: İbnü'l-Cevzî, 6: 170-172.
Mevâddu Târîhi Taberî, Doktor Cevâd Ali, *Mecelletü'l-İlmi'l-Arabî*.
el-Vâfî bi'l-Vefayât, 2: 264-286.

TABERİ'NİN ÖNSÖZÜ

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla [3]

İlklerin ilki ve sonların sonu olan, (daima var olan)[1] ve kesintisiz olarak her şeye hükmeden, asıl ve örneğe ihtiyaç duymadan yarattıklarını yaratan Allah'a hamd olsun. O birdir, tektir. Herkesten sonra da varlığı devam edecektir. Nihayeti ve sonu yoktur. Azamet ve kibriya onun vasfıdır. Nur, izzet, güç ve kudret O'nundur. Kudret ve hâkimiyetinde ortağı, birliğinde şeriki, tedbirinde yardımcısı ve destekçisi yoktur. Evladı, eşi ve dengi de yoktur. Vehimler varlığını ihata edemez. Mekândan münezzehtir. Gözler onu idrak edemez. (Gözleri O idrak eder.) Latif ve habirdir.

İhsan ve nimetlerinden dolayı O'na şükrederim. Yalnız O'na hamd edenin hamdiyle ve şükretmek suretiyle nimetlerinin artmasını uman kulları gibi O'na şükrederim. Beni O'na yaklaştıran ve rızasına vesile olan söz ve eylemleri gerçekleştirmeme yardımcı olmasını dilerim. Tevhitte, ihlas ile O'na iman eder ve yalnızca O'nu tazim ederim.

Şahitlik ederim ki O'ndan başka ilah yoktur, tektir ve ortağı yoktur. Yine şahitlik ederim ki Muhammed O'nun necip kulu ve emin resulüdür. Risaleti için onu seçti ve vahyi ile onu gönderdi. Allah'ın kullarını Allah'a ibadet etmeye çağırarak emirlerini açığa vurdu, yolunda cihat etti, ümmetine nasihat etti ve ecel vakti gelinceye kadar Rabbine ibadet etti. Tebliğde kusur etmedi ve cihatta gevşeklik göstermedi. Allah'ın en güzel ve en nezih salat ve selamı ona olsun.

Azamet ve izzet sahibi Allah, kendisi için bir ihtiyaç ve [4]
zorunluluk hâli olmaksızın yarattıklarını yaratmış ve âlemi [herhangi bir şeye] ihtiyacı olmadan inşa etmiştir. Onların bazılarını da özel olarak emir ve yasaklarına muhatap kılmış ve kendisine ibadet etsinler diye imtihana tâbi tutmuştur (Böy-

1 Parantez içindeki ifade (elif) nüshasından alınmıştır.

lelikle nimetleriyle onlara ihsanda bulunur). Onlar da O'na hamd ederler. O da onlara olan ihsan ve nimetini artırır, ikram ve inamını bol bol ihsan eder. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: "*Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. Ben onlardan rızık istemiyorum. Beni doyurmalarını da istemiyorum. Şüphesiz rızık veren, güç ve kudret sahibi olan ancak Allah'tır.*"[2] Onları yaratması, O'nun güç ve kudretinde zerre kadar bir artmaya yol açmadığı gibi onları yok edecek olsa bu, O'nun vasıflarında bir eksilmeye sebebiyet vermeyecektir. Zira hiçbir şart ve hâl O'nu değiştiremez, O'na usanma arız olmaz, gündüz ve gece gücünü eksiltemez. Zira zaman ve devirleri yaratan O'dur. O'nun ihsan ve keremi hepsini kuşatmıştır. Onlara kulak, göz ve kalp vermiştir. Onlara verdiği akılla, hak ile batılı ayırt edebiliyor, menfaat ve zararı tanıyabiliyorlar. Yeryüzünü onlar için bir sergi yapmıştır ki onda geniş yollar edinip dolaşabilsinler. Gökyüzünü korunmuş bir tavan (ve yüksek bir bina) yapan, yağmuru sağanak hâlde indiren, rızıkları ölçülü veren O'dur. Gecelerini ayla, gündüzlerini güneşle aydınlatarak, bunları sürekli onların menfaatine amade kıldı. Geceyi onlar için bir libas, gündüzleri de bir geçim zamanı yaptı. O'nun bir ihsanı ve minneti olarak, gecenin ay'ı ile gündüzün güneşini farklı kıldı. Gecenin ayını silik, gündüzün ayetini ise aydınlık kıldı. Nitekim azameti yüce ve isimleri mukaddes olan Allah şöyle buyurmuştur: "*Biz geceyi ve gündüzü birer ayet olarak kıldık. Rabbinizin nimetlerini araştırmanız, ayrıca yılların sayı ve hesabını bilmeniz için gecenin*
[5] *karanlığını silip yerine gündüzü aydınlık yaptık ve her şeyi açık ve ayrıntılı olarak açıkladık.*"[3] Bunların vasıtasıyla gecedeki ve gündüzdeki, aylardaki ve yıllardaki farz ve vecibelerinin vakitlerini bilmekte, namaz, zekât, hac ve oruç gibi ibadetlerini buna göre eda etmektedirler. Yine borç vadelerini ve kimi haklarını bunlara göre tanzim etmektedirler. Allah şöyle buyurur: "*Sana hilali sorarlar. De ki: İnsanlar için vakitleri ve hac*

2 Zariyât, 51/56-58.
3 İsrâ, 17/12.

takvimini tayin etme vasıtalarıdır."[4] Başka bir ayette de şöyle buyurmuştur: *"Güneşi ziya, ayı nur yapan; yılların sayısını ve vakitlerin hesabını bilmeniz için aya dolaşma konakları düzenleyen O'dur. Allah, bunları boş yere değil, gerçek ile hikmeti uyarınca yaratmıştır. Bilen bir kavim için ayetleri açıklamaktadır. Gece ve gündüzün değişmesinde ve Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde, korunan bir topluluk için nice ibretler vardır."*[5] Bütün bunlar O'nun, yarattıklarına olan nimetleri ve ihsanlarıdır. Bu nimetler sebebiyle yarattığı insanlardan büyük bir çoğunluk O'na şükretmektedir. O da onların birçoğuna verdiği bu nimetlerini artırmakta ve rahmetini esirgememektedir. Allah onlara bunu şöyle vadetmiştir: *"Rabbiniz size şöyle bildirmişti: "And olsun şükrederseniz elbette size daha fazla veririm ve eğer nankörlük ederseniz azabım pek çetindir."*[6] Dünyada onlara ihsan ettiği nimetlere ilaveten, ahirette cennette ebedî nimet ve saadeti ihsan etmiştir. Bir kısmına da, bu vaadini, ahiret âleminde gerçekleştirmek üzere O'na mülaki olacakları ve sırların ortaya çıkarılacağı âna kadar geciktirmiştir. Yine yarattıklarından birçok kimse de nimetini inkâr etmiş ve başkalarına ibadet etmiştir. Bu sebeple de onlara verdiği nimetleri geri almış ve dünyada onlardan intikam [6] almış, daha büyük cezayı da ahirete bırakmıştır. Bir kısmına da, dünyadaki nimetlerini devam ettirerek onlara mühlet vermiş ve günahlarının artmasına imkân vermiştir. Böylelikle de onlar için vadettiği azabı hak etmiş olurlar.

Allah'ın gazabına vesile olan amelden O'na sığınır, sevgisine ve rızasına vesile olan işlere muvaffak kılmasını dileriz.

* * *

Bu kitabımda insanları yarattığı günden beri ve öldükleri âna kadar, haberleri bize intikal edenler içinde Allah'ın nimetlerine mazhar olmuş ve nimetlerine karşılık O'na şükretmiş peygamberleri, muktedir hükümdarları ve işbaşına gelen halifeleri zikredeceğim. Bunların bir kısmına Allah ihsan ve

4 Bakara, 2/189.
5 Yûnus, 10/5-6.
6 İbrâhîm, 14/7.

nimetlerini artırmış, bir kısmına da şükürlerinin karşılığını ahirete ertelemiştir. Nimetine nankörlük edenlerden, nimetini geri aldığı ve cezasını dünyada verdiği kimseleri, nimetlerinden faydalanmasına imkân verdiği ve cezasını ahirete ertelediği kimseleri zikrettim. Bunları zikrederken, onların yaşadığı zaman ve dönemle zamanlarında vuku bulan hadiselere işaret ettim. Zira bu konuları geniş bir şekilde anlatmak için ömürler vefa etmez ve kitaplara sığmaz. Bu bağlamda onların yaşadığı müddeti ve ölümlerine kadar olan hayat süreçlerine değindim. Bundan önce zikredilmesi daha uygun ve onunla başlanması daha makul olduğu cihetle, zaman kavramı üzerinde durdum: Zamanın mahiyeti nedir? Bir bütün olarak niceliği nedir? Ne
[7] zaman başlamış ve ne zaman bitecektir? Zaman yaratılmadan önce ondan başka bir şey var mıydı? Zaman da fâni midir? Zaman fâni ise Allah'tan başka varlık olacak mıdır? Allah tarafında zaman yaratılmadan önce neler vardı? Zaman yok olduktan sonra varlıklar var olmaya devam edecekler mi? Allah'ın zamanı yaratması nasıl başladı? Zaman nasıl yok olacaktır? Tek ve kahhar olan, gökle yerin ve yerin altındakilerin mülküne sahip olan Allah'tan başka mutlak "kıdem" vasfına sahip kimsenin olmadığına dair deliller. Bunları veciz bir şekilde anlattım. Zira gayemiz bu kitapta bunların delillerini ortaya koymak değildir. Maksadımız sadece gelmiş geçmiş hükümdarların tarihini ve dönemlerinde vuku bulan olaylarla peygamberlerin dönemlerini ve yaşam sürelerini anlatmakla beraber gelmiş geçmiş halifelerin dönemleriyle hayatlarını, velayet sürelerini ve zamanlarında vuku bulan olayları nakletmektir. Ardından da Allah izin verirse Peygamberimiz Muhammed'in (sav.) ashabının isimlerini, künyelerini, neseplerini, ömürlerini ve ölüm yerleri ve tarihlerini zikredeceğim. Akabinde de güzel bir şekilde onların peşinden giden tâbiîni ve onlardan sonra gelen haleflerinden söz edeceğim. Buna ilaveten onlardan rivayet ve nakilleri makbul olanlarla rivayetleri reddedilen ve nakilleri kabul edilmeyenlerle, nakil ve rivayetleri zayıf kabul edilenler hakkında bilgi verecek ve rivayetlerinin reddedilmesiyle nakillerinin zayıf olmasının sebepleri üzerinde duracağım.

Niyet ve maksadımın gerçekleşmesi ve bu yöndeki dileklerimin tahakkuku için Allah'tan muvaffakıyet diliyorum. Kuvvet ve güç O'ndandır. Salat ve selam Peygamber'e ve âline olsun.

* * *

Kitabımıza göz atan bilmelidir ki zikrettiğim her hususta esas aldığım şey, rivayet ettiğim haberler ve ravilere isnat ettiğim rivayetlerdir. Çok azı hariç bu hususta akli delillere başvurmam ve kendi fikrimle sonuç çıkarmam söz konusu değil- [8]
dir. Zira geçmişte yaşamış olanların ve onlardan sonra gelenlerin haberleri, onları görmeyen bizlere ulaşması ancak habercilerin verdiği haberler ve ravilerin naklettiği rivayetlerle mümkün olmaktadır. Bu akılla ve fikirle elde edilecek şeyler değildir. Bu nedenle bu kitapta zikredilen ve okuyucunun hoş görmediği ya da duyanın çirkin bulduğu ve sıhhati hakkında şüpheye düştüğü ve hakikatini idrak edemediği bilgilerle karşılaşırsa bilsin ki bu bilgilerin kaynağı biz değiliz, belki ravileri tarafından nakledilmiştir. Bunlar bize nasıl intikal ettiyse biz de o şekilde aktarmış olduk.

ZAMAN VE MAHİYETİ [9]

Ebû Ca'fer dedi: Zaman, gece ve gündüz saatleri için kullanılan kavramdır. Uzun ve kısa müddetler için de kullanılır. Araplar: "Haccâc'ın emîrliği zamanında sana geldim," derler. Aynı şekilde, "Sana meyveleri toplama zamanında geldim," ifadesinde de zaman, "vakit" anlamında kullanılmıştır. Aynı şekilde Araplar Haccâc zamanlarında geldim ifadesiyle zaman kelimesinin çoğulunu kullanarak Haccâc dönemini kastetmişlerdir. Nitekim şair şöyle demiştir:

Benim gömleğim lime lime çürüdüğü hâlde kış geldi ve oğlum ona gülmektedir.

Şiirde kullanılan *ehlâk* kelimesiyle gömleğin her bir parçası kastedilmiştir. Nitekim *arzun sebâsibu* ifadesindeki *sebâsib* (çöller) çoğul kelimesiyle yerin her tarafı kastedilmektedir.

Aynı şekilde *zaman* kelimesi yerine *zemen* kelimesi de kullanılmaktadır. Şair A'şâ b. Kays b. Sa'lebe şöyle demiştir:

Irak'ta bir zamanlar iklimi iffetli ve kimseye muhtaç olmayan bir kişiydim.

Şair bu beyitte geçen *zemen* kelimesini *zaman* anlamında kullanılmıştır. Yukarıda zikrettiğim gibi zaman ve türevleri pratikte gece ve gündüz saatleri demektir.

İnsanlığın Ömrü

Başlangıcından Günümüze Kadar Kaç Yıl Geçmiştir?

[10] Bizden önceki ilim ehli bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Kimisine göre [başlangıçtan günümüze kadar geçen] zaman yedi bin senedir. Bu görüşü savunanlar şu rivayete atıf yaparlar:

İbn Humeyd bize Yahyâ b. Vâdıh, Yahyâ b. Ya'kûb, Hammâd, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti:

"Dünyanın ömrü ahiretin bir haftası kadardır. O da yedi bin senedir. Altı bin iki yüz senesi geçmiştir. Sonunda yeryüzünde tek bir muvahhit kalmadan yüzlerce yıl geçecektir."

* * *

Diğerleri ise bunun miktarı altı bin senedir, [demişlerdir]. Bu görüşte olanlar şu rivayetleri zikrederler:

Ebû Hişâm bize Muâviye b. Hişâm, Süfyân ve A'meş'ten naklen Ebû Sâlih'ten şöyle dediğini rivayet etti:

Ka'b dedi ki: Dünyanın yaşı altı bin senedir.

Muhammed b. Sehl b. Asker bize İsmâîl b. Abdülkerîm, Abdüssamed b. Ma'kıl ve Vehb'den naklen şöyle işittiğini söyledi:

Dünya üzerinden beş bin altı yüz sene geçti. Bu süre zarfında geçen her dönemi ve o dönemde geçen hükümdar ve peygamberleri bilirim. Bunun üzerine Vehb b. Münebbih'e: "Dünyanın yaşı ne kadar?" diye sordum. O, "Altı bin senedir," diye karşılık verdi.

* * *

[11] Ebû Ca'fer dedi: Bu konuda doğru olan Resulullah'tan (sav.) nakledilen rivayettir. Muhammed b. Beşşâr ve Ali b. Sehl bize, Müemmel, Süfyân, Abdullah b. Dînâr ve İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etti: Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu

işittim: "Sizden öncekilerin zamanına oranla sizin süreniz, ikindi namazı vaktiyle güneşin batması arasındaki vakit kadardır."

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Nâfi' ve İbn Ömer'den Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu işittiğini nakletti:

"Bilesiniz ki sizin, önceki milletlerin zamanına oranla kalan süreniz, ikindi namazı vaktiyle güneşin batışı arasındaki vakit kadardır."

Hasan b. Arafe bize Süfyân es-Sevrî'nin kız kardeşinin oğlu -Ebû Yakzân- Ammâr b. Muhammed, Leys b. Ebî Süleym ve Mugîre b. Hâkim'den naklen, Abdullah b. Ömer'in şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Ümmetimin dünyada kalan zamanı, ikindi namazının kılınmasıyla güneşin batışı arasındaki süre kadardır."

Muhammed b. Avf bana, Ebû Naîm, Şerîk, Seleme b. Küheyl ve Mücâhid'den naklen şöyle dediğini işittim: İbn Ömer şöyle dedi:

İkindiden sonra güneş Kuaykıân Dağı üzerindeyken Resulullah'ın (sav.) yanında oturuyorduk. Şöyle buyurdu: "Sizin kalan zamanınız, geçmiş nesillerin zamanına göre bugünden geriye kalan süre gibidir."

İbn Beşşâr ve Muhammed b. el-Müsennâ bize -İbn Beşşâr dedi: Bana Halef b. Mûsâ ve İbnü'l-Müsennâ anlattı. Halef b. Mûsâ bize dediler-, babam bana Katâde'den naklen Enes b. Mâlik'in şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) bir gün güneş batmak üzereyken ashabına hitap etti ve şöyle dedi: "Muhammed'in ruhu elinde olan [12]
Allah'a yemin ederim ki dünyanızın kalan ömrü geçmişine oranla, bu gününüzün geçmişine oranla kalan süresi gibidir. Güneşin batışına da çok az bir süre kaldı."

İbn Vekî' bize İbn Uyeyne, Ali b. Zeyd ve Ebû Nadre'den naklen Ebû Saîd'in şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: güneşin batışına yakın bir vakitte şöyle buyurdu: "Dünyanın kalan ömrü, gününüzün geçen süresine oranla geriye kalan süresi gibidir."

Hennâd b. es-Serî ve Ebû Hişâm er-Rifâî bize Ebû Bekir b. Ayyâş, Ebû Husayn, Ebû Sâlih ve Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini naklettiler:

Resulullah (sav.) şehadet parmağıyla orta parmağını işaret ederek, "Benim peygamberliğimle kıyamet [arasında kalan zaman] bunlar gibidir," diye buyurdu.

Ebû Küreyb bize Yahyâ b. Âdem, Ebû Bekir, Ebû Husayn, Ebû Sâlih ve Ebû Hüreyre'den rivayetle Resulullah'tan (sav.) benzer bir rivayet nakletti.

Hennâd bize Ebü'l-Ahvas ve Ebû Muâviye, A'meş, Ebû Hâlid el-Vâlibî ve Câbir b. Semüre'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) [şehadet ve orta parmağını işaret ederek] şöyle buyurdu: "Ben ve kıyamet şu ikili gibiyim."

Ebû Küreyb bize Assâm b. Ali, A'meş, Ebû Hâlid el-Vâlibî ve Câbir b. Semüre'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah'ın (sav.) şehadet parmağıyla yanındaki parmağını işaret etmesi hâlâ gözümün önündedir. [İki parmağını işaret ederek] şöyle diyordu: "Peygamber olarak gönderilişimle kıyamet [arası] bu iki parmak kadar birbirine yakındır," buyurdu.

Ebû Humeyd bize Yahyâ b. Vâdıh, Fitr, Ebû Hâlid el-Vâlibî ve Câbir b. Semüre'den şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) şehadet parmağıyla orta parmağını işaret ederek "Peygamber olarak gönderilmem, bu iki parmağın birbirine yakınlığı kadar kıyamete yakındır," buyurdu.

[13] İbnü'l-Müsennâ bize Muhammed b. Ca'fer, Şu'be, Katâde ve Enes b. Mâlik'ten şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Peygamber olarak gönderilişimle kıyametin yakınlığı, [iki parmağını göstererek] şu ikisi gibidir." Şu'be: Katâde'nin, "Birinin diğerine üstünlüğü gibi" tabirini kullandığını işittim. Ancak bu tabirin kendisine mi yoksa Enes'e mi ait olduğunu bilmiyorum.

Hallâd b. Eslem bize Nadr b. Şümeyl, Şu'be, Katâde ve Enes b. Mâlik'in Resulullah'tan (sav.) aynı anlamda bir rivayet anlattı ve sözüne "orta parmağıyla şehadet parmağına işaret etti," tabirini de ekledi.

Mücâhid b. Mûsâ bize Yezîd, Şu'be, Katâde ve Enes b. Mâlik'ten rivayetle Resulullah'tan (sav.) benzer bir hadis nakletti

ve rivayetinde "orta parmağıyla şehadet parmağını gösterdi," tabirini ekledi.

Muhammed b. Abdullah b. Abdülhakem bize Eyyûb b. Süveyd, Evzâî ve İsmâîl b. Ubeydullah'tan şöyle dediğini nakletti:

Enes b. Mâlik, Velîd b. Abdülmelik'e uğradı. Velîd ona: "Resulullah'tan (sav.) kıyamet hakkında neler işittin?" diye sordu. Enes şöyle cevap verdi: Resulullah (sav.) iki parmağını göstererek "Siz ve kıyamet bu iki parmak gibi birbirinize yakınsınız," buyurdu.

Abbâs b. Velîd bana şöyle anlattı: Babam bana şöyle dedi: Evzâî bize şöyle nakletti: İsmâîl b. Ubeydullah bana şöyle nakletti:

Enes b. Mâlik, Velîd b. Abdülmelik'in yanına gitti. Velîd ona: "Resulullah'tan (sav.) kıyamet hakkında neler işittin?" diye sordu. Enes, Resulullah'ın (sav.): "Kıyametin size yakınlığı (iki parmağını işaret ederek) bu ikisi gibidir," dediğini işittim diye cevap verdi.

İbn Abdurrahîm el-Berkî bana şöyle dedi: Amr b. Ebî Seleme bize Evzâî'nin [14]
şöyle dediğini nakletti:

İsmâîl b. Ubeydullah, Enes b. Mâlik'in, Velîd b. Abdülmelik'e gittiğine dair benzer bir rivayette bulundu.

Muhammed b. Abdüla'lâ bana şöyle dedi: Mu'temir b. Süleymân bize babasının şöyle dediğini rivayet etti:

Ma'bed'in bana anlattığına göre Enes, Resulullah'tan (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti: Resulullah iki parmağını göstererek "Benim peygamber olarak gönderilişimle kıyamet şu ikisi gibi birbirine yakındır."

İbnü'l-Müsennâ bize Vehb b. Cerîr, Şu'be, Ebü't-Teyyâh ve Enes b. Mâlik'ten naklen Resulullah'ın (sav.) şehadet parmağıyla orta parmağını göstererek, "Peygamber olarak gönderilişimle kıyamet bu ikisi gibi birbirine yakındır," diye buyurduğunu nakletti. Vehb de bu rivayeti naklederken iki parmağını gösterdi.

Abdullah b. Ebî Ziyâd bize Vehb b. Cerîr, Şu'be, Ebü't-Teyyâh, Katâde ve Enes b. Mâlik'ten şöyle dediğini nakletti:

Resulullah (sav.), iki parmağını birleştirerek "Benim peygamber olarak gönderilişimle kıyamet şu ikisi gibi birbirine yakındır," diye buyurdu.

Muhammed b. Abdullah b. Bezî' bana Fudayl b. Süleymân, Ebû Hâzim ve Sehl b. Sa'd'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah'ın (sav.) şehadet parmağıyla orta parmağını birleştirerek, "Peygamberlik göreviyle gönderilmem ile kıyamet, bunlar gibi birbirine yakındır," dediğine şahit oldum.

Muhammed b. Yezîd el-Âdemî bize Ebû Demure, Ebû Hâzim ve Sehl b. Sa'd es-Sâidî'den şöyle dediğini nakletti:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Peygamber olarak gönderilişimle kıyamet, bunlar gibi birbirlerine yakındır." –Bu sözünü ifade ederken şehadet parmağıyla orta parmağını birleştirdi.– Sonra "Benim zamanımla kıyamet, birbiriyle yarışan iki at gibi birbirine yakındır," diye ekledi. Sonra "Kıyamet ile zaman olarak yakınlığım, tıpkı kavmi tarafından öncü olarak gönderilen bir adama benzer. Düşmanın kendisini geçmesinden endişe edince, 'Ben falancayım, ben falancayım, basılıyorsunuz, basılıyorsunuz,' deyip elbisesiyle kavmini uyarır."

Ebû Küreyb bize Hâlid, Muhammed b. Ca'fer, Ebû Hâzim ve Sehl b. Sa'd'dan şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) iki parmağını birleştirerek şöyle buyurdu: "Peygamber olarak gönderilişimle kıyamet bu ikisi gibi birbirine yakındır."

[15] Ebû Küreyb bize Hâlid, Süleymân b. Bilâl, Ebû Hâzim ve Sehl b. Sa'd'dan naklen Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"Kıyamete yakın bir zamanda gönderildim. Tıpkı bu iki parmak gibi. Resulullah (sav.) bunu ifade ederken, şehadet parmağıyla orta parmağını bitiştirdi.

İbn Abdurrahîm el-Berkî bana şöyle dedi: İbn Ebî Meryem bize Muhammed b. Ca'fer, Ebû Hâzim ve Sehl b. Sa'd'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Peygamber olarak gönderilişimle kıyamet bu ikisi gibi birbirine yakındır." Resulullah bunu ifade ederken iki parmağını bitiştirdi.

Ebû Küreyb bize Ebû Naîm, Beşîr b. el-Mühâcir, Abdullah b. Büreyde ve babasından rivayetle şöyle dediğini nakletti:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Kıyametle neredeyse aynı zamanda gönderildik. Öyle ki az kalsın benden önce gerçekleşiyordu."

Muhammed b. Ammâr b. Heyyâc bana şöyle dedi: Yahyâ b. Abdurrahman bize, Ubeyde b. el-Esved, Mücâlid, Kays b. Hâzim ve el-Müstevrid b. Şeddâd el-Fihrî'den şöyle dediğini nakletti:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Kıyametin kopmasına yakın bir zamanda gönderildim. Bunu söylerken şehadet parmağıyla orta parmağını işaret etti. Kıyametten önce geldim, tıpkı bu parmağın diğerini geçtiği gibi." Ebû Abdullah da bu durumu anlatırken aynı şekilde iki parmağını bitiştirerek anlattı.

Ahmed b. Muhammed b. Habîb bize Ebû Nasr el-Mes'ûdî, İsmâîl b. Ebî Hâlid, Şa'bî ve Ebû Cübeyr'den naklen Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu haber verdi:

"Kıyamete yakın bir zamanda gönderildim. –Bunu anlatırken şehadet parmağıyla orta parmağını bitiştirdi.– Tıpkı bu iki parmağın birbirine yakın olduğu gibi."

Temîm b. el-Muntasır bize İsmâîl, Şübeyl b. Avf, Ebû Cübeyre ve Ensardan bazı zatlardan rivayetle şöyle dediklerini nakletti:

Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu işittik: "Kıyamete [16]
böyle yakın bir zamanda geldim." Taberî dedi: Ravi Temîm, şehadet parmağıyla orta parmağını bitiştirerek bize dedi ki: Yezîd de bu iki parmağını bitiştirerek rivayeti bize nakletti ve dedi ki: "Bu parmağın bitişiğindekini geçtiği kadar ve az bir farkla kıyametten önce geldim."

Gün, tan yerinin ağarmasından başlayıp güneşin batmasıyla son bulduğuna göre, Resulullah'tan (sav.) rivayet ettiğimiz hadisler de sahih ise bu hadislerde, ikindi namazını kıldıktan sonra "Geçmiş zamana göre dünyanızın kalan ömrü, bu gününüzün kalan vakti gibidir," diye buyurmuştur. Ashabına da "Kıyametle aynı zamanda gönderildim," diyerek şehadet parmağıyla orta parmağını işaret ederek "Bu parmağın diğerini – yani orta parmağın şehadet parmağının önüne– geçmesi gibi

kıyametten önce geldim," diye buyurmuştur. İkindi vakti her şeyin gölgesinin iki misli olduğu vakitte girdiğine göre, günün kalan süresi, bütün sürenin yedide birinin yarısı kadardır. Mevsime göre az bir farkla fazla veya eksik olabilir. Şehadet parmağıyla orta parmak arasındaki nispet de buna yakındır.

Yine Resulullah'tan (sav.) nakledilen sahih bir rivayet de şöyledir:

Ahmed b. Abdurrahman b. Vehb bana, amcam Abdullah b. Vehb, Muâviye b. Sâlih, Abdurrahman b. Cübeyr b. Nüfeyr, babası Cübeyr b. Nüfeyr'den Resulullah'ın (sav.) ashabından Ebû Sa'lebe el-Haşnî'den şöyle işittiğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Allah, yarım gün bile olsa bu ümmeti aciz bırakmayacaktır." Resulullah'ın (sav.) bu sözünün anlamı şu olsa gerektir: Bir gün bin seneye tekabül eder. Bu konuda biri İbn Abbâs'tan öbürü de Ka'b'dan nakledilen rivayetlerde, dünyanın ömrü hakkında bilgi verilmiştir. Resulullah'tan nakledilen rivayetlere en uygun düşeni, İbn Abbâs'tan daha evvel naklettiğimiz rivayettir. İbn Abbâs şöyle demiştir: "Dünyanın ömrü ahiretin bir haftası kadardır. Yani yedi bin sene."

[17] Bu doğru ise Resulullah'tan (sav.) nakledilen ve kalan zamanın yarım gün olduğuna dair sözü sahih ise, bir gün de bin seneye tekabül ediyorsa, Ebû Sa'lebe el-Haşnî'den rivayet ettiğimiz hadiste, Resulullah'ın (sav.) bu sözü söylediği zamana kadar dünyanın ömründen geçen süre altı bin beş yüz yıl veya buna yakın bir müddettir. Doğrusunu Allah bilir.

* * *

Dünyadaki zamanın niceliği hakkında ve başlangıcından son bulacağı güne kadar dünyanın ömrü hakkında söylediklerimiz, elimizdeki nakillerin en sabit olanıdır. Zira bu konuda naklettiğimiz deliller bunun doğruluğunu ortaya koymaktadır.

Resulullah'tan (sav.) nakledilen bir rivayet, dünyanın ömrünün altı bin sene olduğunu söyleyenlerin görüşünü doğrulamaktadır. Bu rivayetin senedi sahih ise başka rivayetler üzerinde durmamıza gerek kalmaz. Bu rivayet şöyledir:

Muhammed b. Sinân el-Kazzâz bana, Abdüssamed b. Abdulvâris, Zebbân, Âsım, Ebû Sâlih, Ebû Hüreyre'den naklen Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"Hukb, seksen senedir. Bunun bir günü, dünyanın ömrünün altıda biridir."

Bu rivayetten anlaşılıyor ki dünyanın ömrü altı bin senedir. Zira ahiretin bir günü, bin dünya senesine tekabül ediyorsa ve bir gün dünyanın ömrünün altıda biri ise dünyanın toplam yaşı altı ahiret günü eder ki bu da altı bin sene etmektedir.

* * *

Yahudiler ise iddia ederler ki "Âdem'in yaratılışından Resulullah'ın (sav.) Medine'ye hicretine kadar geçen süre, hâlen ellerinde bulunan Tevrat'a göre" dört bin altı yüz kırk iki senedir. Onlardaki bütün bilgi bundan ibarettir. Bunun ayrıntılarını ve Âdem'den Peygamberimiz Muhammed'in (sav.) hicretine kadar geçen zaman içinde, büyüklerinin ve peygamberlerin ayrı ayrı doğum tarihlerini nakletmektedirler. Sırası geldiğinde onların verdiği ayrıntılı bilgileri nakledeceğim. Ayrıca Kitap ehli olanlarla siyer ve tarih bilgisine vâkıf olanların verdiği ayrıntılı bilgileri de ortaya koyacağım. [18]

Hristiyan Yunanlılar ise Yahudilerin bu konudaki iddialarının batıl olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara ve ellerinde bulunan Tevrat'ta anlatıldığına göre, "Âdem'in yaratılışından Peygamberimiz Muhammed'in (sav.) hicretine kadar geçen süre" beş bin dokuz yüz doksan iki senedir. İddia ettikleri bu süre zarfında gelen peygamberlerin ve kralların ayrı ayrı doğum ve ölüm tarihlerini zikretmişlerdir. Onlara göre Yahudiler, Îsâ b. Meryem'in (as.) peygamberliğini reddetmek amacıyla kendi dönemleriyle Hristiyanların dönemi arasındaki yılları tarihten saymamışlardır. Zira İsa'nın (as.) vasıfları ve gönderiliş tarihi Tevrat'ta yazılıydı. Bunu yapmakla da vasıfları zikredilen ve gelişini bekledikleri peygamberin geliş vaktinin henüz gelmediğini ispatlamayı düşünmüşlerdir.

Sanıyorum ki onların gelişini bekledikleri kişi, Resulullah'ın (sav.) gelişini ve vasıflarını ümmetine bildirdiği ve ona

tâbi olacakların Yahudiler olduğunu söylediği Deccal'dır. Eğer o şahıs Abdullah b. Sayyâd ise Yahudi asıllıdır.

Mecusilere göre ise Kral Cuyûmert döneminden Peygamberimizin (sav.) hicretine kadar geçen süre üç bin yüz otuz dokuz senedir. Mecusiler, Cuyûmert'ten önce herhangi bir nesilden söz etmezler ve onun, insanların babası olan Âdem olduğunu iddia etmişlerdir.

Tarihçiler bu konuda ihtilaf içindedir. Kimisi onun hakkında Mecusilerle aynı görüşü savunmuşken kimisi de yedi iklime hâkim olduktan sonra Âdem adını aldığını ve onun Nûh'un oğlu Câmer b. Yâfes olduğunu, babasına itaat ve hizmet eden bir kişi olduğunu, uzun ömründe memleketlere hükmetmekte ona destek verdiğini, ona karşı gelen ve düşmanlık yapanlarla
[19] mücadele ettiğini, onun zürriyetinin ve hâkimiyetinin devam etmesi için çalıştığını ve mülkün ona ve oğullarına geçtiğini söylerler. Bunlara göre Cuyûmert Farsların atası olup Müslümanların Kisrâ'nın ülkesine girişine ve onlara galip gelmesine kadar hâkimiyetleri sürmüştür.

Kimi tarihçiler de farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hükümdarların tarihi, hayatları, soyları ve nasıl hükümran oldukları konusuna geldiğimizde, bu konu hakkında bize intikal eden bilgileri ortaya koyacağız.

Gece ve Gündüz

[20] ### Zaman, Vakit, Gece ve Gündüzün Yaratılmış Olması

Daha önce belirttiğimiz gibi, zaman, gece ve gündüz saatlerinin adıdır. Gece ve gündüz saatleri de güneş ve ayın uzayda hareket etmelerinin neticeleridir. Allah şöyle buyurmuştur: *"Gece de onlar için bir ibret alametidir. Biz ondan gündüzü sıyırıp çekeriz de onlar karanlıklara gömülürler. Güneş kendisi için belirlenen yerde döner. İşte bu, aziz ve âlim olan Allah'ın takdiridir. Ay için de birtakım menziller tayin ettik. Nihayet o, eğri hurma dalı gibi olur da geri döner. Ne güneş aya yetişebilir ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzer."*[7]

7 Yâsîn, 36/37-40.

Zaman belirttiğimiz gibi gece ve gündüz saatleri ise saatler de güneş ve ayın uzayda derece ve menziller katetmesi ise, [o hâlde hem] zaman yaratılmış [hem de] gece ve gündüz yaratılmıştır. Bunları yaratan da bütün mahlukatı yaratan Allah'tır. Allah şöyle buyurmuştur: "*Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratan O'dur. Bunlardan her biri, bir yörüngede yüzer.*"[8]

Bunun, Allah'ın yaratması sonucu olduğunu bilmeyen, gece ve gündüzün hâllerinin değişmesini, gecenin karanlıkla geldiğini, gündüzün de aydınlık ve nurla geldiğini, gündüzün gecenin karanlık ve siyahlığını yok ettiğini bilmezden gelemez.

Bu hadiseler böyle tecelli ediyorsa ve bunların ikisinin aynı anda gerçekleşmesi imkânsız ise birinin diğerinden önce mevcut olması gerekir. Hangisi diğerinden önce mevcut idiyse öbürünün ondan sonra mevcut olması gerekir. Bu da onların [21] yaratılmış olduklarını ve onları yaratanın mahluku olduklarını göstermektedir.

Gece ve gündüzün yaratılmış olduklarını gösteren bir delil de, her gün mutlaka kendinden önceki bir günden sonra gelmiş olmasıdır. Malumdur ki önceden var olmayan, yaratılmıştır ve onun bir yaratıcısı vardır.

Diğer bir delil de şudur: Gündüz ve geceler sayılıdır. Sayılan şeyler de tek veya çifttir. Var olan şey çiftse birinci çift "iki"dir. Bu da bunların bir başlangıcı olduğunu doğrulamaktadır. Sayı tek ise ilk sayı "bir"dir. Bu da bu tür eşyanın bir başlangıcı olduğunu göstermektedir. Başlangıcı olan şeyin de bir başlatıcısı olması gerekir ki o da yaratıcısıdır.

Zaman Öncesi

Allah Zamanı ve Gece ile Gündüzü Yaratmadan Önce Başka Şeyler Yaratmış mıdır? [22]

Daha önce; zaman, gece ve gündüz saatleri, saatler de, güneş ile ayın uzayda derece ve menzilleri geçmesidir, diye zikretmiştik.

8 Enbiyâ, 21/33.

Binaenaleyh, Resulullah'tan (sav.) şu rivayet nakledilmiştir:[9]

Hennâd b. es-Serî bize, Ebû Bekir b. Ayyâş, Sa'd el-Bakkâl, İkrime ve İbn Abbâs'tan -Hennâd dedi: Hadisin tamamını (Ebû Bekir'e) okudum.- şöyle nakletti:

Yahudiler, Resulullah'a (sav.) gelerek ona göklerin ve yerin yaratılışını sordular. Resulullah şöyle dedi: "*De ki: Gerçekten siz yeri iki günde yaratanı inkâr edip O'na ortaklar mı koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir. O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi ve onu bereketli kıldı ve orada tam dört günde isteyenler için fark gözetmeden gıdalar takdir etti.*"[10] Sonra dedi ki: Perşembe günü göğü, cuma günü yıldızları, güneşi, ayı ve melekleri yarattı. Bu günden arta kalan üç saatin ilk saatinde hayat, ölümü ve ecelleri takdir etti. İkinci saatte de insanların faydalandığı her şeye afetleri de ekledi. Üçüncü saatte de Âdem'i yarattı ve onu cennete yerleştirerek İblis'e, ona secde
[23] etmesini emretti.(23) Son saatte de onu cennetten çıkardı. Yahudiler: "Sonra ne oldu?" diye sordular. Peygamber (sav.): "Sonra arş üzerine istiva etti," dedi. Yahudiler: "'Sonra dinlendi,' deseydin isabet etmiş olurdun," dediler. Bunun üzerine Resulullah (sav.) çok kızdı ve şu ayetler nazil oldu: "*Gökleri ve yeri ve ikisi arasındaki varlıkları altı günde yarattık ve Bize hiçbir yorgunluk çökmedi. Onların dediklerine sabret.*"[11]

Kâsım b. Bişr b. Ma'rûf ve Hüseyn b. Ali es-Sudâî bana şöyle dediler: Haccâc bize, İbn Cüreyc, İsmâîl b. Ümeyye, Eyyûb b. Hâlid, Ümmü Seleme'nin kölesi Abdullah b. Râfi ve Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini anlattı:

Resulullah'a (sav.) elimi tuttu ve şöyle buyurdu: "Allah toprağı cumartesi günü, dağları pazar günü, ağaçları pazartesi günü, hoş olmayanı salı günü, nuru çarşamba günü, hayvanları perşembe günü, Âdem'i cuma günü ikindiden sonra yarattı. Son yaratılan Âdem'dir. Cuma gününün son saatinde ikindiyle akşam arasında yaratıldı."

Muhammed b. Abdullah b. Bezî' bize şöyle dedi: Fudayl b. Süleymân bana Muhammed b. Zeyd, Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf, İbn Selâm ve Ebû Hüreyre

9 "İza" şart edatının cevabı Arapça nüshada 26. sayfadadır.

10 Fussilet, 41/9-10.

11 Kâf, 50/38-39.

cuma günündeki malum saat hakkında Resulullah'ın (sav.) sözünden bahsederek Abdullah b. Selâm dedi ki:

Ben o saati bilirim. Allah gökleri ve yeri yaratmaya pazar günü başladı. Cuma gününün son saatinde de yaratma işini tamamladı.

el-Müsennâ bana şöyle dedi: Haccâc bize Hammâd, Atâ b. es-Sâib ve İkrime'den şöyle dediğini nakletti:

Yahudiler Peygamber'e (sav.): "Pazar günü nedir?" diye sordular. Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Allah bugünde yeri [24] yarattı ve onu yaydı." Onlar: "Pazartesi nedir?" diye sordular. Resulullah (sav.): "Bugünde Âdem'i yarattı," dedi. Onlar: "Salı gününde ne yaptı?" dediler. Resulullah: "O günde dağları, suyu ve Allah'ın dilediği diğer varlıkları yarattı," diye cevap verdi. Onlar: "Ya çarşamba?" diye sordular. Resulullah (sav.): "O günde rızıkları yarattı," diye buyurdu. Onlar: "Ya perşembe günü?" diye sordular. Resulullah (sav.): "Gökleri yarattı," diye cevap verdi. Onlar: "Ya cuma günü?" diye sorunca Resulullah: "O gün iki saatte Allah gece ve gündüzü yarattı," diye buyurdu. Sonra cumartesi gününden ve istirahatten söz ettiler. Bunun üzerine Resulullah: "Sübhanallah!" diyerek hayretini ifade etti ve şu ayet nazil oldu: *"Gökleri ve yeri ve ikisi arasındaki varlıkları yarattık ve Bize bir yorgunluk çökmedi."*[12]

Resulullah'tan (sav.) naklettiğimiz bu iki rivayetten anlaşılıyor ki güneş ve ay, Allah tarafından birçok varlık yaratıldıktan sonra yaratılmıştır. Nitekim İbn Abbâs'ın Resulullah'tan (sav.) naklettiği hadiste, Allah'ın cuma günü güneşi ve ayı yarattığı ifade edilmiştir. Eğer bu öyle ise Âdem ve melekler dışında yer ile gök ve içindekiler, güneş ve aydan önce yaratılmıştır. Varlıklar gece ve gündüz yokken yaratılmışlardır. Zira gece ve gündüz, güneş ve ayın uzaydaki menzil ve konumları geçmesinin bir sonucudur.

Eğer yer, gök ve içindekiler henüz güneş ve ay yokken var idiyseler, o zaman gece ve gündüz de yoktu. Ebû Hüreyre'nin Resulullah'tan (sav.) naklettiği hadis de aynı anlamdadır. Zira

12 Kâf, 50/38.

Ebû Hüreyre, Resulullah'tan (sav.): "Allah nuru çarşamba günü yarattı," sözünü nakletmiştir. "Nur"dan kastedilen ise güneştir.

* * *

Eğer birisi bize dese ki: Gün, tan yerinin ağarmasından güneşin batmasına kadar olan sürenin adı olduğunu söyledin. Sonra da, Allah güneşi ve ayı, yarattığı varlıklardan birkaç gün sonra yarattı, dedin. Oysa henüz güneş ve ay yokken bazı vakit ve sürelerden bahsederek bunları günle ifade ettin. Bunu ispatlamazsan çelişkili bir durum olarak ortada kalacaktır.

[25] Buna şöyle cevap verilebilir: Zikrettiğim şeylere Allah "gün" dediği için, ben de aynı adla adlandırdım. Güneş ve ay yokken günlerden bahsedilmesinin izahı şöyledir: Bu, Allah'ın *"Orada sabah ve akşam kendilerine ait rızıkları vardır,"*[13] ayetinde buyurduğu gibidir. Zira orada sabah ve akşam yoktur. Yani ahirette gece, güneş ve ay yoktur. Allah şöyle buyurmuştur: *"İnkâr edenler, kendilerine o saat ansızın gelinceye yahut da kısır bir günün azabı gelinceye kadar, onun hakkında hep şüphe içindedirler."*[14]

Böylece Allah, kıyamet gününü "kısır bir gün" diye tarif etmiştir. Zira o günün gecesi yoktur. Günle kastedilen bin dünya yılıdır. Yani on iki aydan ibaret olan dünya yılı. Dünyadaki saat ve günler; güneş ve ayın, uzayın burç ve menzillerine girmesinin bir sonucudur. Ayette geçen "sabah ve akşam" tabiriyle de cennet ehline dünyadan tanıdıkları kavramlarla hitap edilmiş olmaktadır. Diğer bir ifadeyle tanıdıkları zaman kavramı ve güneşin uzaydaki hareketleri neticesinde oluşan gece ve gündüz kavramlarıyla muhatap olmuşlardır. Oysa ahirette güneş ve gece yoktur.

* * *

İlim ehlinden olan selef de bizim söylediklerimize yakın görüşleri savunmuşlardır. Bunlardan aklımıza gelen bazılar şöyledir:

Kâsım bana, Hüseyn, Haccâc, İbn Cüreyc ve Mücâhid'den şöyle dediğini anlattı:

13 Meryem, 19/ 62.
14 Hac, 22/55.

Allah meleklere her şeyin kaderini bin yıla kadar takdir eder. Ardından bin yıllık bir süre için yine takdirini buyurur ve bütün varlıkların kaderini bin yıl için tayin eder. Bu takdir bütün varlıklar için söz konusudur. Allah şöyle buyurur: "*Miktarı bin sene olan bir günde,*"[15] Mücâhid dedi: "Gün"den murat şudur: Allah meleklere bin yıllık takdiri tayin eder ve takdir ettiği şeylere "ol" der, onlar da oluverir. Ancak bu süreçleri "gün" ile adlandırmıştır.

Mücâhid'den nakledildiğine göre "*Rabbinin katında bir gün sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir,*"[16] ayeti hakkında şöyle demiştir: Bir gün bin seneye eşittir.[17] [26]

* * *

Resulullah'tan (sav.) nakledildiği gibi Allah (cc.) gökleri ve yeri ve diğer bazı varlıkları yarattıktan sonra güneş ve ayı yaratmıştır. Seleften bir grup zevattan da aynı anlamda rivayetler nakledilmiştir. Onlardan nakledilen rivayetler şöyledir:

Ebû Hişâm er-Rifâî bize, İbn Yemân, Süfyân, İbn Cüreyc, Süleymân b. Mûsâ, Mücâhid ve İbn Abbâs'tan, "*Göğe ve yer küreye: 'İsteyerek veya istemeyerek gelin,' dedi. İkisi de: 'İsteyerek geldik,' dediler,*"[18] ayeti hakkında şöyle anlattı:

İbn Abbâs dedi ki: «Allah (cc.): "Göklere; güneşimi, ayımı ve yıldızlarımı çıkart. Yere de nehirlerini yararak meydana çıkar ve semerelerini ver," dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik," dediler.»

Bişr b. Muâz bize, Yezîd, Saîd ve Katâde'den, "*Ve her göğe görevini vahyetti,*"[19] ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Onlarda güneşi, ayı, yıldızları ve düzenini yarattı.[20]

* * *

15 Secde, 32/5.

16 Hac, 22/47.

17 Gün, zaman, çağ ve benzeri kavramlar yaratılmış âlem için ve izafî olarak var olan gerçeklerdir. Mutlak varlık olan Allah için bu kavramlar söz konusu değildir. Bazı ayetlerde, "*Allah indinde bir gün sizin bin yılınız gibidir,*" ifadesi kullanıldığı hâlde bir ayette de "miktarı elli bin sene olan gün"den bahsedilmiştir. Buna göre âlemin yaratılışının altı günde gerçekleştiğini ifade eden ayetlerde geçen gün kavramı evre olarak anlaşılması gerekir. (çev.)

18 Fussilet, 41/11.

19 Fussilet, 41/12.

20 Bu rivayet için bak. *Taberî, Tefsir,* XXIV. 64 (Bulâk)

Resulullah'tan (sav.) naklettiğimiz bu hadislerle, yaptığımız diğer nakiller gösteriyor ki Allah (cc.) göklerle yeri; zaman, gün, gece, güneş ve aydan önce yaratmıştır. Yine de en doğrusunu Allah bilir.

[27] **Zaman, Gece ve Gündüzün Fâni Olduğu ve Allah'tan Başka Hiçbir Şeyin Kalıcı Olmadığı Hakkında**

Bu görüşün doğruluğunun delili Allah'ın kelamıdır: "*Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zatı baki kalacak.*"[21] "*O'ndan başka ilah yoktur. O'nun zatından başka her şey yok olacaktır.*"[22]

O'nun zatı dışında her şey yok olacaksa –ki Allah da öyle buyurmuştur– gece ve gündüz de aydınlık ve karanlığıyla insanların yararı için yaratılmıştır ve onlar da fânidir ve yok olacaklardır. Nitekim şöyle buyurmuştur: "*Güneş katlanıp dürülünce...*"[23]

Bununla güneşin sönmesi ve ışığının yok olması kastedilmiştir. Bu da kıyamet gününde olacaktır. Bu inanç hakkında çok şey söylemeye gerek yoktur. Zira bu konuda tevhid ehli olan Müslümanlar, Tevrat ve İncil ehli ile Mecusiler ittifak hâlindedir. İnkâr edenlerse tevhid ehli olmayanlardır. Bu kitabın amacı, bunların yanlış görüşlerini ortaya koymak değildir. Âlemin yok olacağı ve kıdem sıfatına sahip olan Allah dışında her şeyin fâni olduğuna inandıklarını zikrettiğimiz dinlerin mensupları, aynı zamanda ölümden sonra Allah tarafından dirileceklerine de inanırlar. Puta tapanlar ise yokluğu kabul ederler; tekrar dirilmeyi ise inkâr ederler.

Her Şeyin Yaratılması

[28] **Allah'ın Kıdem Sıfatına Sahip Olduğu ve Her Şeyi Kudretiyle Yarattığı Hakkında**

Bunun delili şöyledir: Âlemde müşahede edilen her şey, ya cisimdir ya da bir cisimle kaimdir. Her cisim de ya birleşiktir

21 Rahmân, 55/26-27.
22 Kasas, 28/88.
23 Tekvîr, 81/1.

ya da ayrıdır. Ayrı olan her şey de benzerleriyle birleşme hâlinde olma vasfına sahiptir. Birleşik olan her şey de ayrılma vasfına sahiptir. Birleşik olan şeylerin bir cüzünün yok olması hâlinde diğer cüzleri de yok olacaktır. Ayrıyken iki cüzün birleşme hâli daha önce olmadığı için hâdis, yani sonradan olma vasfına sahiptir. Birleşme hâlindeyken ayrılan cüzlerin ayrılık hâli de, daha önce olmadığı cihetle hâdis olma vasfına sahiptir.

Varlıklar âleminde olan her şey bu hükme tâbiyse müşahede edilemeyenlerle bir cismin özünde bulunan veya bir cisimle kaim olan ve hâdis olma vasfına sahip olan şeyler, birleşik iseler bu vasfa birleştirici bir güçle, ayrılmışlarsa da ayırıcı bir güçle ayrılmışlardır. Ayrılık hâlinde olmayan cisimleri birleştiren ve birleşik hâlde olanları ayıran, bunlara benzemeyen, ayrılma ve birleşme vasfına sahip olmayan bir güç olmalıdır. Bu güç de bir tek olan, kudret sahibi, farklı olanları birleştiren ve hiçbir şeye benzemeyen, her şeye kadir olan Allah'tır. Bundan anlaşılıyor ki varlıkları yaratan ve onları yoktan var eden, her şeyden evvel vardı. Gece, gündüz, zaman ve vakit sonradan yaratılmıştır. Bunları yaratan ve onları yöneten ve idare eden, onlardan önce vardı. Allah'ın şu ayetinde delillerin en anlamlısı vardır: "*Develerin nasıl yaratıldığına bakmazlar mı? Göğe bakmıyorlar mı nasıl yükseltilmiş? Dağların nasıl dikildiğine bakmazlar mı? Yeryüzünün nasıl yayıldığına bakmazlar mı?*"[24]

Akıllı, düşünen ve anlayış sahibi olanlar için, bunları yaratanın kıdem sıfatına sahip olmasına ve bu varlıklarla benzer- [29]
lerinin hâdis olduğuna ve onlara benzemeyen bir yaratıcılarının bulunduğuna dair bu ayetlerde delillerin en mükemmeli vardır.

Yukarıdaki ayetlerde Allah'ın zikrettiği yer, deve ve dağlarda insanoğlunun tasarrufu ve tedbiri söz konusudur. Değiştirme, dönüştürme, yeri kazma, yontma ve yıkma eylemlerini gerçekleştirmek gücüne sahiptir. Ancak, insan bunlardan hiçbirini yoktan var edemez. Bunları icat etmekten aciz olan

24 Gâşiye, 88/17-20.

kendini de var etmiş değildir. Üzerinde tasarrufta bulunduğu ve idare ettiği şeyleri icat eden de bu varlıklara benzeyen bir varlık olamaz. Bunları var eden, dilediğini yapmakta acze düşmeyen ve yaratmak istediğini yaratabilen, o da tek ve kahhar olan Allah'tır.

* * *

Birisi dese ki zikrettiğin fiiller, iki kadîm zatın eylemi olabileceğini inkâr mı ediyorsunuz?

Buna şöyle demek gerekir: Bunu inkâr ediyoruz. Zira tedbirde bir birlik ve yaratılışta bir mükemmeliyet görüyoruz. Tedbir iki zatın işi olsaydı, bir ittifak veya bir ihtilafla sonuçlanacaktı. İttifak hâlinde olsalar ikisinin anlamı aynı olurdu. Bir olanı iki yapan ancak iki ilah fikrine sahip olan kimsedir. İhtilaf hâlinde iseler yaratılışın mükemmel olması ve tedbirde birliğin tecelli etmesi imkânsız olurdu. Zira ihtilaf hâlinde olanların her birinin işi diğerinin işinden farklıdır. Biri diriltirse öbürü öldürür, biri var ederse öbürü yok eder. Bu sebeple varlıklar âleminin mükemmeliyet ve birlik vasfı yok olacaktı. Bu hakikat Allah'ın şu ayetlerinde ifade edilmiştir: *"Yerde ve gökte Allah'tan başka ilah olsaydı, her ikisi de kesinlikle bozulurdu. Demek ki arşın Rabbi olan Allah onların yakıştırdıklarından münezzehtir."*[25] *"Allah çocuk edinmemiştir. O'nunla beraber hiçbir tanrı da yoktur. Aksi takdirde her tanrı kendi yarattığını sevk ve idare eder ve mutlaka onlardan biri diğerine galebe çalardı. Allah onların yakıştırdıkları şeylerden münezzehtir. Allah gaybı da şehadeti de bilendir. Onların yap-*
[30] *tıklarından münezzehtir."*[26] Şirk ehlinin iddialarının batıl olduğuna dair bu ayetlerden daha beliğ bir hüccet ve daha veciz bir delil olabilir mi? Zira yerde ve göklerde Allah'tan başka ilah olsaydı, bunlar ya ihtilaf ya da ittifak hâlinde olacaklardı. İttifak hâli söz konusu ise ikilem iddiası düşer ve tevhid fikri kabul edilmiş olur. Bu takdirde sözde bir tenakuz olur. Zira bu iddiada olmak biri iki olarak tanımlamak olur. İhtilaf hâli ise

25 Enbiyâ, 21/22.
26 Mü'minûn, 23/91-92.

yer ve göklerin fesadı anlamına gelir. Nitekim Allah şöyle buyurur: "*Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilah olsaydı fesada uğrarlardı.*" Zira ilahlardan biri bir şeyi yaratırsa öbürü bunu yok eder ve iptal ederdi. İhtilaf hâlinde olanların eylemleri de farklı olur. Ateşin ısıtması, karın ise ateşin sıcaklığını soğutması gibi.

Öte yandan durum müşriklerin iddia ettiği gibi olsaydı, ispatlamaya çalıştıkları iki kadîm zatın âciz veya muktedir olmaları gerekir. Âciz iseler acziyet içinde olan ilah olamaz. Muktedir iseler o takdirde birini diğerine karşı âciz kılan vasıflarının olması gerekir ki bu durumda olanın ilah olması söz konusu değildir. Birbirlerine karşı güçlü iseler de aynı zamanda birbirlerine güç yetirmekte âciz oldukları sonucunu doğurur ki Allah bu hâllerden münezzehtir.

Bundan anlaşılıyor ki kıdem sıfatına sahip olan ve eşyayı yaratan, tek olan Allah'tır. O, her şeyden önce vardı ve her şeyden sonra var olacaktır. Evveldir ve ahirdir. O, henüz zaman, vakit, gece, gündüz, karanlık ve zatının nuru dışında bir aydınlık yokken vardı. O zaman yer, gök, güneş, ay ve yıldızlar da yoktu. O'nun zatı dışında her şey planlanmış ve yapılmıştır. Hepsini yaratmak yalnızca O'nun vasfıdır. Yaratmada O'nun ortağı, destekçisi ve yardımcısı da yoktur. O kahhar ve kadir bir yaratıcıdır.

Ali b. Sehl er-Remlî bana Zeyd b. Ebi'z-Zerkâ, Ca'fer, Zeyd b. el-Esam ve Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivayet etti:

Peygamber (sav.) şöyle buyurdu: «Benden sonra size her [31]
şey sorulacak. Hatta birileri: "Her şeyi yaratan Allah'tır. Ancak O'nu kim yaratmıştır!?" diyecekler.»

Ali bize Zeyd, Ca'fer, Yezîd b. el-Esam ve Necbe b. Sabîğ'den şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Hüreyre'nin yanında bulunuyordum. Ona söz konusu soruyu sordular. Bunun üzerine tekbir getirdi ve "Sevgili Peygamberim bana ne dediyse gerçekleştiğini gördüm ve henüz gerçekleşmeyeni de beklemekteyim," dedi. Ca'fer dedi: Bana Ebû Hüreyre'nin şöyle dediği nakledildi: "İnsanlar size bu so-

ruyu sorsalar deyin ki: Her şeyin yaratıcısı Allah'tır. O her şeyden önce vardı ve her şeyden sonra da var olacaktır."

* * *

Varlıkları yaratan ve Varlığı dışında hiçbir şey yokken onları yoktan var edip idare eden, zamanı ve vakitleri yaratmadan, yörüngelerinde seyrettirdiği ve onlarla vakit ve saatlerin tanındığı ve tarihin bilindiği gece ve gündüzün birbirlerinden ayrıldığı güneşi ve ayı yaratmadan önce birçok şeyi yaratmıştır. Şimdi soralım: Bunlardan önce yaratılan varlıklar nelerdir ve öncesinde ne vardı?

İlk Yaratılış

[32] ### Yaratılışın Başlangıcı ve İlk Yaratılan Varlık

Resulullah'tan (sav.) nakledilen sahih hadisler bağlamında,

Yûnus b. Abdüla'lâ bana şöyle anlattı: İbn Vehb bize, Muâviye b. Sâlih –Ubeyd b. Âdem b. Ebî İyâs el-Askalânî, Ubeyd b. Âdem, babası, Leys b. Sa'd, Muâviye b. Sâlih–, Eyyûb b. Ziyâd ve Ubâde b. es-Sâmit'ten şöyle dediğini nakletti:

Ey oğlum, Resulullah'ın (sav.) şöyle dediğini işittim: "Allah'ın yarattığı ilk varlık 'kalem'dir. Kaleme yaz dedi. Bunun üzerine ve aynı anda, olacak olan her şeyi kayıt altına aldı."

Ahmed b. Muhammed b. Habîb bana şöyle nakletti: Ali b. Hasan b. Şakîk bize, Abdullah b. el-Mübârek, Rebâh b. Zeyd, Ömer b. Habîb, Kâsım b. Ebî Bezze, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"Allah'ın yarattığı ilk şey 'kalem'dir. Kaleme her şeyi kayıt altına almasını emretti."

Mûsâ b. Sehl er-Remlî bana, Naîm b. Hammâd bize, İbnü'l-Mübârek, Rebâh b. Zeyd, Amr b. Habîb, Kâsım b. Ebî Bezze, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs yoluyla Resulullah'tan benzer bir rivayette bulundu.

Muhammed b. Muâviye el-Enmâtî bana şöyle anlattı: Abbâd b. Avvâm bize Abdülvâhid b. Selîm, Atâ'nın Velîd b. Ubâde b. es-Sâmit'e şöyle sorduğuna şahit oldum dedi:

"Ölmek üzereyken babanın vasiyeti nasıldı?" Velîd: «Ba-
[33] bam bana: Ey oğlum! Allah'tan sakın. Yalnız Allah'a iman etmeden ve kadere inanmadan hakikate ulaşamazsın. Resulullah'ın (sav.) şöyle dediğini işittim: "Allah önce 'kalemi' yarat-

tı ve ona 'yaz,' dedi. Kalem, 'Ey Rabbim! Ne yazayım?' dedi. Allah: 'Kaderi yaz,' buyurdu. Bunun üzerine kalem aynı anda ebede kadar gerçekleşecek olan her şeyi yazdı."

* * *

Bizden öncekiler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Önce bu konudaki görüşleri ele alacağız sonra da bu hususta açıklamamızı yapacağız.

Bazıları bu hususta Resulullah'tan (sav.) nakledilen rivayetlere uygun görüşler ortaya koymuşlardır.

Bu hususta rivayetler şöyledir:

Vâsıl b. Abdüla'lâ el-Esedî bana şöyle dedi: Muhammed b. Fudayl bize, A'meş ve Ebû Zabyân'dan İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti:

"Allah'ın yarattığı ilk şey kalemdir. Ona, 'Yaz,' dedi. Kalem: 'Ey Rabbim! Ne yazayım?' dedi. Allah: 'Kaderi yaz,' dedi. Bunun üzerine kalem kıyamete kadar olacak olanları yazdı. Ardından su buharı yükseldi ve ondan gökler oluştu."

Vâsıl b. Abdüla'lâ bize, Vekî', A'meş ve Ebû Zabyân'dan naklen İbn Abbâs'tan benzer bir rivayette bulundu.

Muhammed b. el-Müsennâ bize, İbn Ebî Adî, Şu'be, Süleymân ve Ebû Zabyân'dan naklen, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti: "Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir ve olacak her şeyi onunla kayıt altına aldı."

Temîm b. el-Muntasır bize, İshâk, Şerîk, A'meş, Ebû Zabyân –veya Mücâhid– ve İbn Abbâs'tan benzer bir rivayette bulundu.

Muhammed b. Abdüla'lâ bize, İbn Sevr, Ma'mer, A'meş ve İbn [34]
Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti: İlk yaratılan şey "kalem"dir.

İbn Humeyd bize, Cerîr, Atâ, Ebü'd-Duhâ Müslim b. Subeyh ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Rabbimin (cc.) yarattığı ilk şey "kalem"dir. Ona, yaz dedi o da kıyamete kadar olan her şeyi yazdı.

* * *

Bazıları da Allah'ın ilk yarattığı şeyin, nur ve karanlık olduğunu söylemişlerdir.

Bu görüşü savunanalar şu rivayetleri zikretmişlerdir:

İbn Humeyd bize, Seleme b. el-Fadl ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah'ın yarattığı ilk şey aydınlık ve karanlıktır. Onları birbirinden ayırarak gündüzü aydınlık, geceyi de karanlık kıldı.

* * *

Bana göre bu iki görüşten doğruya en yakın olanı İbn Abbâs'ın görüşüdür. Nitekim daha önce Resulullah'tan (sav.) rivayet ettiğimiz hadiste Resulullah'ın: "Allah'ın yarattığı ilk şey kalemdir," buyurduğunu görmüştük.

Biri dese ki biri ilk yaratılan şeyin kalem diğerinin de karanlık ve aydınlık olduğu şeklindeki iki görüşten, doğruya en yakın olanın kalem olduğu yönündeki görüşüne karşın, İbn Beşşâr'ın İbn Abbâs'tan size anlattığı şu rivayetin izahı nedir?

İbn Beşşâr dedi: Abdurrahman bize, Süfyân, Ebû Hâşim ve Mücâhid'den şöyle dediğini anlattı:

İbn Abbâs'a: "Bazı insanlar kaderi inkâr ediyorlar," diye söyledim. İbn Abbâs: "Onlar Allah'ın kitabını yalanlıyorlar. İçimden, onlardan birinin saçını çekip yolasım geliyor. Allah (cc.) varlıkları yaratmadan önce arş üzerinde bulunuyordu. Sonra ilk yarattığı şey kalem oldu. Kalem kıyamete kadar olacak olanları kayda aldı. İnsanlar ancak takdir edilmiş bir hâl üzere seyrediyorlar."

[35] İbn Humeyd'in size İbn İshâk'tan naklen bize şöyle dediğini anlattı: Seleme bize İbn İshâk'tan rivayetle, "*Gökleri ve yeri altı günde yaratan Allah'tır. Arşı da su üzerindeydi,*"[27] ayeti hakkında şöyle anlattı: Allah kendini nasıl vasıflandırdıysa öyleydi. O sırada sadece su vardı ve arş onun üzerindeydi. Arş üzerinde azamet ve ikram sahibi Allah vardı. Ondan sonra Allah'ın yarattığı ilk şey aydınlık ve karanlık oldu.

İbn Abbâs'ın, "Hiçbir şeyi yaratmadan evvel Allah'ın arşı su üzerindeydi. İlk yarattığı şey kalem oldu," sözü sahihse bu gösteriyor ki Allah, arşını yarattıktan sonra kalemi yaratmıştır. Bu rivayeti Ebû Hâşim'den Şu'be rivayet etmiştir. Ancak,

27 Hûd, 11/7.

Süfyân'ın, "Allah, arşı üzerinde bulunuyordu ve ilk yarattığı şey kalemdi," şeklindeki ifadesiyle değil, belki diğer ravilerin İbn Abbâs'tan naklettiği; "Allah'ın yarattığı ilk şey kalemdir," şeklindeki sözünü nakletmiştir.

Bu rivayeti nakledenler şöyledir:

İbnü'l-Müsennâ bize şöyle anlattı: Abdüssamed bana şöyle dedi: Şu'be bize, Ebû Hâşim ve Mücâhid'den şöyle dediğini nakletti: Abdullah (İbn Ömer veya İbn Abbâs)'ın şöyle dediğini işittim:

Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Ona "Yaz," diye buyurdu. Bunun üzerine olacak olan her şeyi yazdı. İnsanlar, bu takdir edileni gerçekleştirirler.

İbn İshâk'tan naklettiğimiz rivayete göre de, Allah arşını ve arşının üzerinde bulunduğu suyu yarattıktan sonra, aydınlık ve karanlığı yaratmıştır. Resulullah'tan (sav.) naklettiğimiz rivayetin ise daha doğru olması gerekir. Zira bu konu hakkında doğru ve sahih olanı en iyi bilendir. Resulullah'tan (sav.) şöyle rivayet etmiştik: "Allah'ın (cc.) yarattığı ilk şey kalemdir." Bu konuda da bir istisna zikretmemiş ve ondan önce bir şey yarattığını belirtmemiştir. Resulullah'ın (sav.) bu konuda söylediği "Allah'ın yarattığı ilk şey kalemdir," sözü, umum ifade [36] eder. Her şeyden önce, ne arş ne su ne de başka bir şey söz konusu değildir.

Buna göre Ebû Zabyân ve Ebü'd-Duhâ yoluyla İbn Abbâs'tan naklettiğimiz rivayet, Ebû Hâşim'in Mücâhid yoluyla İbn Abbâs'tan naklettiği rivayetten daha sahih olması gerekir. Zira daha önce belirttiğim gibi, Ebû Hâşim yoluyla gelen rivayet, Şu'be ve Süfyân'dan nakledilen rivayet arasında farklılık bulunmaktadır.

İbn İshâk ise bu konuda söylediği sözü herhangi bir kimseye izafe etmemiştir. Oysa bu konu ancak Allah'ın vahyi veya Resulullah'tan (sav.) gelen sahih bir haberle bilinebilir. Bu sebeple Resulullah'tan (sav.) naklettiğimiz rivayet uyulmaya daha uygundur.

[37] **Kalemden Sonra Yaratılan Varlık**

Allah kalemi yarattıktan sonra ve ona kıyamete kadar vuku bulacak şeyleri yazmasını emrettikten sonra, "*Onlar, ille de buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerin gelmesini mi beklerler?*"[28] ayetinde belirtildiği gibi, ince bir bulut şeklindeki varlığı yaratmıştır. Bu, arştan önce yaratılmıştır. Bu konuda Resulullah'tan (sav.) rivayetler nakledilmiştir:

İbn Vekî' ve Muhammed b. Hârûn el-Kattan bize, Yezîd b. Hârûn, Hammâd b. Seleme, Ya'lâ b. Atâ, Vekî' b. Hudus ve amcası Ebû Rezîn'den şöyle dediğini rivayet ettiler:

«Resulullah'a (sav.): "Rabbimiz kâinatı yaratmadan önce neredeydi?" diye sordum. Resulullah (sav.): "O bir bilinmezlik içindeydi. Altı da üstü de hava (boşluk) idi. Daha sonra arşını su üzerine yarattı," diye cevap verdi.»

el-Müsennâ b. İbrâhîm bana şöyle nakletti: Haccâc bize, Hammâd, Ya'lâ b. Atâ, Vekî' b. Hudus ve amcası Ebû Rezîn el-Ukaylî'den şöyle dediğini rivayet etti:

[38] Resulullah'a (sav.): "Gökleri ve yeri yaratmadan önce Allah neredeydi?" diye sordum. O: "Bir bilinmezlik içinde ve üstü de altı da hava (boşluk) idi. Sonra arşını su üzerinde yarattı."

Hallâd b. Eslem bize, Nadr b. Şümeyl, el-Mes'ûdî, Câmi' b. Şeddâd ve Safvân b. Mihrez'den naklen -Resulullah'ın (sav.) ashabından İbn Husayn'ın- şöyle dediğini rivayet etti:

Bir grup Resulullah'ın (sav.) yanına geldi. Resulullah (sav.) onları [Allah'ın dinine davet etti ve rahmetiyle] müjdelemeye başladı. Ancak onlar: "Bize ihsanda bulun," dediler. Resulullah'ın canı sıkılıncaya kadar bunu tekrarladılar. Ardından çıkıp gittiler. Sonra başka bir grup geldi ve Resulullah'ın (sav.) huzuruna çıkarak dediler ki: "Resulullah'a (sav.) selam vermek, din hakkında bilgimizi artırmak ve yaratılışın nasıl başladığını sormak için geldik." Resulullah onlara: "Sizden önce çıkanların kabul etmediği davet ve müjdeyi kabul edin," dedi. Onlar: "Kabul ettik," dediler. Bunun üzerine Resulullah şöyle buyurdu: "Hiçbir şey yokken Allah var idi. Arşı su üzerindeydi ve her şeyden önce zikirde yazıldı. Sonra yedi göğü yarattı,"

28 Bakara, 2/210.

derken biri gelip bana, "Deven kaçtı," dedi. Ben de peşine düştüm ancak onunla aramı serap kesmişti [çok uzaklaşmıştı]. Bu sebeple kendi kendime, keşke peşine düşmeseydim, dedim.

Ebû Küreyb bana şöyle dedi: Ebû Muâviye bize, A'meş, Câmi' b. Şeddâd, Safvân b. Mihrez'den naklen, İmrân b. el-Husayn'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.): "Ey Benî Temîm müjdeyi kabul edin," diye buyurdu. Onlar: "Bizi müjdeledin. Bize ihsanda bulun," dediler. Sonra "Ey Yemenliler, müjdeyi kabul edin," diye buyurdu. Onlar: "Kabul ettik, ancak bize yaratılışın nasıl başladığını haber ver," dediler. Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Allah arşı üzerinde bulunuyordu. Her şeyden önce O vardı ve Levha vuku bulacak her şeyi yazdı," derken biri bana gelip dedi ki, "Deven bağından kurtuldu." Bunun üzerine kalktım. Bir de ne göreyim, devemle aramda serap vardı ve ondan sonra ne olduğunu [Resulullah'ın sohbetinin nasıl devam ettiğini] bilmiyorum.

* * *

Bilinmezlikten sonra Allah'ın neyi yarattığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazıları, "Allah önce arşını yarattı," diye söylemiştir. Bu görüşü ileri sürenler şu rivayette bulunmuşlardır: [39]

Muhammed b. Sinân bana şöyle nakletti: Ebû Seleme bize, Hayyân b. Ubeydullah, Dahhâk b. Müzâhim ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

"Allah en başta arşı yarattı ve üzerinde karar kıldı."

* * *

Başka bir grup da, "Allah arştan önce suyu yarattı, sonra arşını yaratıp su üzerine yerleştirdi," diye söylemişlerdir. Bu görüşü savunanlar şu rivayetlere dayanmışlardır:

Mûsâ b. Hârûn el-Hemdânî bize, Amr b. Hammâd, Esbât b. Nasr, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs –Mürre el-Hemdânî yoluyla Abdullah b. Mes'ûd– ve Peygamber'in (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti:

Allah'ın (cc.) arşı su üzerinde bulunuyordu ve sudan önce bir şey yaratmamıştı.

Muhammed b. Sehl b. Asker bana şöyle dedi: İsmâîl b. Abdülkerîm bize şöyle anlattı: Abdüssamed b. Ma'kıl bana, Vehb b. Münebbih'ten şöyle işittiğini rivayet etti:

Allah gökleri ve yeri su üzerinde yaratmadan önce arş vardı. Gökleri ve yeri yaratmak istediğinde bir miktar aldı. Onu açınca da bir duman görüntüsü içinde yükseldi ve yedi göğü iki günde yarattı. Yeryüzünü de iki günde döşedi. Yedinci günde de yaratılış sürecini tamamladı.

Bir görüşe göre de kalemden sonra ikinci olarak Allah'ın yarattığı varlık kürsî'dir. Kürsî'den sonra da arşı yarattı. Ondan sonra da havayı ve karanlığı ardından da suyu yarattı ve arşı üzerine yerleştirdi.

* * *

[40] Ebû Ca'fer dedi: Bana göre bu iki görüşten doğruya en yakın olanı, "Allah suyu arştan önce yarattı," diyenlerin görüşüdür. Nitekim daha önce zikrettiğim Ebû Rezîn el-Ukaylî'nin Resulullah'tan (sav.) naklettiği sahih hadis bunu teyit etmektedir. Bu hadiste ifade edildiğine göre Resulullah'a (sav.) "Allah, kâinatı yaratmadan önce neredeydi?" diye sorulunca, şöyle cevap verdi: "O, bir bilinmezlik içindeydi. Altında da üstünde de hava (boşluk) vardı. Daha sonra arşını su üzerinde yarattı." Suyun olmadığı yerde "arşın su üzerinde yaratılmış olması" imkânsız ve anlamsız olacağından su, ya arştan önce ya da arş ile birlikte yaratılmış olması gerekir. Bu takdirde de arş için iki ihtimal söz konusudur. Ya sudan sonra yaratılmış ya da onunla birlikte yaratılmıştır. Buna göre Ebû Rezîn'in Resulullah'tan (sav.) rivayet ettiği hadis muvacehesinde arşın sudan önce yaratılmış olması, sağlıklı bir görüş olmasa gerektir.

* * *

Bir görüşe göre, Allah arşını üzerinde yarattığı zaman su, rüzgârın bünyesinde bulunuyordu. Bu görüş doğru ise demek oluyor ki rüzgâr ve su, arştan önce yaratılmıştır.

Bu görüşü ileri sürenler şu rivayetlere atıfta bulunmuşlardır:

İbn Vekî' bana şöyle dedi: Babam bize, Süfyân, A'meş, Minhâl b. Amr ve Saîd b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs'a, "*Arşı su üzerindeydi,*"[29] ayeti hakkında, "Su neyin üzerindeydi?" diye soruldu. İbn Abbâs: "Su, rüzgârın üzerindeydi," diye cevap verdi.

Muhammed b. el-A'lâ bize, Muhammed b. Sevr, Ma'mer, A'meş ve Saîd b. Cübeyr'den şöyle dediğini anlattı:

İbn Abbâs'a, "*Arşı su üzerindeydi,*" ayeti hakkında, "Su neyin üzerindeydi?" diye soruldu. İbn Abbâs: "Su, rüzgârın üzerindeydi," diye cevap verdi.

Kâsım b. Hasan bize Hüseyn b. Dâvûd şöyle dedi: Haccâc [41]
bana İbn Cüreyc, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan benzer bir rivayette bulundu.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Gökler, yer ve içindekileri denizler kuşatmaktadır. Denizleri heykel, heykeli de kürsî kuşatmaktadır.

Bu görüşü ileri sürenler şu rivayetlere atıfta bulunurlar:

Muhammed b. Sehl b. Asker bana şöyle anlattı: İsmâîl b. Abdülkerîm bize şöyle dedi: Abdüssamed bana Vehb'den şöyle dediğini anlattı:

Vehb, Allah'ın azametini zikretti ve şöyle dedi: Gökler, yer ve denizler heykeldedir. Heykel de kürsîdedir. Allah'ın iki ayağı kürsînin üzerindedir. Kürsîyi de O taşır ve kürsî, ayaklarında, ayakkabı mesabesindedir.

Vehb'e, "Heykel nedir?" diye soruldu. O, "Gökleri ve yeri çevreleyen ve denizleri ihata eden, çadırın etrafını bağlayan ipler gibidir," dedi.

Vehb'e, "Yerler nedir?" diye soruldu. O, "Yedi yerdir, ada gibi denizlerle çevrilidir ve hepsinin etrafında denizler yer almaktadır. Heykel ise denizin ötesindedir," diye cevap verdi.

* * *

Bir görüşe göre de kalemin yaratılışıyla kâinatın yaratılışı arasında bin yıllık bir süreç bulunduğu belirtilmiştir.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri referans almışlardır:

29 Hûd, 11/7.

Kâsım b. Hasan bize, Hüseyn b. Dâvûd, Mübeşşir el-Halebî, Ertât b. el-Münzir, Damure'den naklen şöyle işittiğini söyledi:

Allah kalemi yarattı. Kalemle yaratacaklarını ve yaratılmakta olan varlıkları yazdı. Kayıtları ihtiva eden kitap bin yıl Allah'ı zikrettikten sonra, Allah kâinatı yarattı. Yaratıcı, gökleri ve yeri yaratmak istediğinde özel isimleriyle altı günü yarattı.

* * *

[42] Bir söylentiye göre de söz konusu altı günün isimleri şöyledir: Birincisi Ebced, ikincisi Hevvez, üçüncüsü Huttî, dördüncüsü Kelemen, beşincisi Sa'fas, altıncısı Kareşet'tir.

Bu görüşün referansları da şu rivayetlerdir:

el-Hadramî bana şöyle nakletti: Musarrif b. Amr el-Yâmî bize Hafs b. Gıyâs, Alâ b. el-Müseyyib ve Kindeli bir adamın Dahhâk b. Müzâhim'den naklen şöyle işittiğini söyledi:

"Allah gökleri ve yeri altı günde yarattı. Bu günlerin her birinin özel ismi vardır. Bu isimler şöyledir: Ebced, Hevvez, Huttî, Kelemen, Sa'fas, Kareşet."

Aynı rivayet Musarrif olmaksızın bana Hafs'tan nakledildi. Ravi, Hafs'tan naklen Alâ b. el-Müseyyib'in şöyle dediğini rivayet etti: Kindeli yaşlı bir zat bana şöyle dediğini anlattı: Dahhâk b. Müzâhim ile karşılaştım. Zeyd b. Erkam'ı şöyle derken işittiğini bana rivayet etti:

"Allah gökleri ve yeri altı günde yarattı. Bu günlerin isimleri şöyledir: Ebced, Hevvez, Huttî, Kelemen, Sa'fas, Kareşet."

* * *

Bazıları da şöyle demişlerdir: Allah birinci günü yarattı ve ona Ehad adını verdi. İkincisini yarattı ve ona el-İsneyn adını verdi. Üçüncüsünü yarattı ve ona es-Selâsâ adını verdi. Dördüncüsünü yarattı ve ona er-Erbiâ adını verdi. Ardından beşincisini yarattı ve ona el-Hâmis adını verdi.

Bu görüşte olanlar şu rivayeti zikretmişlerdir:

Temîm b. el-Muntasır bize, İshâk, Şerîk, Gâlib b. Gallâb ve Atâ b. Ebî Rebâh ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah birinci günü yarattı ve ona Ehad adını verdi. Sonra ikinci günü yarattı ve ona, el-İsneyn adını verdi. Sonra üçün-

cü günü yarattı ve ona es-Selâsâ adını verdi. Sonra dördüncü günü yarattı ve ona er-Erbiâ adını verdi. Sonra beşinci günü yarattı ve ona el-Hâmis adını verdi.

Bu iki görüş arasında bir ihtilaf bulunmamaktadır. Zira [43] günlerin isimleri Atâ'nın dediği gibi Arapça veya Dahhâk b. Müzâhim'in dediği gibi başka bir dilde de olabilir.

* * *

Bir görüşe göre yaratılış süreci altı gün değil yedi gündür. Bu görüşte olanlar şu rivayetleri zikretmişlerdir:

Muhammed b. Sehl b. Asker bana, İsmâîl b. Abdülkerîm, Abdüssamed b. Ma'kıl ve Vehb b. Münebbih'ten şöyle işittiğini rivayet etti:

"Günler altı değil, yedidir."

* * *

İki görüş arasında bir çelişki söz konusu değildir. Dahhâk ve Atâ'dan naklettiğimiz ve Allah'ın altı günü yarattığını ifade eden rivayetlerle, Vehb b. Münebbih'ten naklettiğimiz ve günlerin yedi olduğunu ifade eden rivayet arasında bir çelişki söz konusu değildir. Zira Atâ ve Dahhâk'ın aktardıkları sözlerinin anlamı şöyledir: Allah'ın yaratma işine başlamasından, yaratma işinin son bulmasına kadar geçen süre, altı gündür. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: *"Gökleri ve yeri altı günde yaratan Allah'tır."*[30] Vehb'in sözünün anlamı ise haftanın günlerinin sayısının yedi olmasıdır.

* * *

Selef, Allah'ın yaratma işine hangi günden başladığı hakkında da ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, "Bu işe pazar günü başlamıştır," demiştir. Bu görüşte olanlar şu rivayetleri zikretmişlerdir:

İshâk b. Şâhin bize, Hâlid b. Abdullah, Şeybânî, Avn b. Abdullah b. Utbe ve kardeşi Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe ve Abdullah b. Selâm'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah yaratılışa başladığında yeri, pazar ve pazartesi günlerinde yarattı.

30 Hûd, 11/7.

[44] el-Müsennâ b. İbrâhîm bana, Abdullah b. Sâlih, Ebû Ma'şer, Saîd b. Ebî Saîd ve Abdullah b. Selâm'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah pazar günü yaratma işine başladı. Yerleri pazar ve pazartesi günlerinde yarattı.

İbn Humeyd bize, Cerîr, A'meş, Ebû Sâlih ve Ka'b'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah gökleri ve yeri yaratma işini pazar ve pazartesi günlerinde başladı ve tamamladı.

Muhammed b. Ebî Mansûr el-Âmulî bana şöyle anlattı: Ali b. Heysem bize Müseyyib b. Şerîk, Ebû Revk ve Dahhâk'tan, *"Gökleri ve yeri altı günde yaratan Allah'tır,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Söz konusu günler, her biri bin yıl olan ahiret günleridir. Yaratılışa da pazar günü başladı.

el-Müsennâ bana şöyle dedi: Haccâc bize, Ebû Avâne, Ebû Bişr ve Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet etti:

Allah yaratılış işine pazar günü başladı.

* * *

Bazıları da "Allah yaratma işine cumartesi günü başladı," demişlerdir.

Bu görüşü ileri sürenler şu rivayetleri zikretmişlerdir:

İbn Humeyd bize, Seleme b. el-Fadl ve Muhammed b. Ebî İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Tevrat ehli, "Allah yaratma işine pazar günü başladı," derler. İncil ehli ise, "Bu işe pazartesi günü başladı," demişlerdir. Biz Müslümanlar da Resulullah'tan (sav.) bize intikal eden rivayetler muvacehesinde, "Allah yaratma işine cumartesi günü başladı," deriz.

Yaratılış işinin pazar günü olduğunu ifade eden görüşle cumartesi günü olduğunu ifade eden görüşlere ilişkin Resulullah'tan (sav.) rivayetler naklettik. Bunları tekrarlamayacağız
[45] ancak her iki rivayetin sıhhatiyle ilgili hususlara tekrar değineceğiz.

* * *

Yaratılışın pazar günü başladığına dair rivayetler şöyledir:

Hennâd b. es-Serî bize, Ebû Bekir b. Ayyâş, Ebû Sa'd el-Bakkâl, İkrime –Hennâd, bütün hadisi okuduğunu söyler– ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Yahudiler, Peygamber'e (sav.) gelerek göklerin ve yerin yaratılışı hakkında ona sordular. Peygamber (sav.) şöyle buyurdu: "Allah yeri pazar ve pazartesi günlerinde yarattı."

Yaratılışın cumartesi günü başladığını söyleyenlerin görüşüne dair rivayet ise şöyledir:

Kâsım b. Bişr b. Ma'rûf ve Hüseyn b. Ali es-Sudâî bana, Haccâc, İbn Cüreyc, İsmâîl b. Ümeyye, Eyyûb b. Hâlid ve Ümmü Seleme'nin kölesi Abdullah b. Râfi' ve Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivayet ettiler:

Resulullah (sav.) iki elimi tuttu ve şöyle buyurdu: "Allah toprağı cumartesi günü, dağları da pazar günü yarattı."

* * *

Bu iki görüşten bana göre doğru olan, yaratılışın pazar günü başladığını söyleyenlerin görüşüdür. Zira seleften olan ilim ehli bu konuda görüş birliği içindedir.

İbn İshâk'ın bu konudaki görüşüne gelince, bu iddiada bulunması Allah'ın yaratma işini yedinci gün olan cuma günü bitirmesi ve arşın üzerinde karar kılması ve bu günü Müslümanlar için bir bayram kılması fikrinden kaynaklanmaktadır. Onun bu konuda ileri sürdüğü delil, aksine bu konuda hata ettiğini göstermektedir. Nitekim Allah muhkem kitabının birçok yerinde gökleri ve yeri altı günde yarattığını beyan etmiştir. Allah şöyle buyurmuştur: *"Gökleri, yeri ve bunların* [46] *arasındakileri altı günde (devirde) yaratan, sonra arşa istiva eden Allah'tır. O'ndan başka ne bir dost ne de bir şefaatçiniz vardır. Artık düşünüp öğüt almaz mısınız?"*[31] ve *"De ki: Siz yeri iki günde yaratanı inkâr edip O'na ortaklar mı koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir. O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi. Orada bereketler yarattı ve orada tam dört günde isteyenler için fark gözetmeden gıdalar takdir etti. Sonra duman hâlinde olan göğe yöneldi. Ona ve yerküreye, 'İsteyerek veya istemeyerek gelin!' dedi. İkisi de 'İsteyerek geldik,' dediler. Böylece onları iki günde, yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti.*

31 Secde, 32/ 4.

Yakın semayı da kandillerle donattık ve bozulmaktan koruduk. İşte bu, aziz ve âlim olan Allah'ın takdiridir."[32]

* * *

Bütün ilim ehli ittifak hâlindedir ki Allah'ın, "*Onları yedi gök olarak iki günde yarattı,*" ayetinde zikrettiği iki gün, daha evvel zikrettiği altı güne dâhildir. Allah, gökleri ve yeri altı günde yarattığına, bütün rivayetlerde son yaratılanın Âdem olduğu ve cuma günü yaratıldığında birleştiğine göre, cuma günü de altı güne dâhildir ve yaratılış bu günde tamamlanmıştır. Cuma günü altı güne dâhil olmasaydı yaratılış yedi günde tamamlanmış olurdu. Bu ise Kur'an'a aykırı düşerdi. Bundan anlaşılıyor ki ortaya koyduğumuz bilgiler istikametinde, Allah'ın varlıklar âlemini yaratmaya başladığı gün pazar günüdür. Son yaratılış günü de cuma günüdür. Bu da altı gün etmektedir.

Yaratılışın cuma günü bittiği yönünde Resulullah (sav.) ve ashabından nakledilen rivayetlere gelince, inşallah bunları da yeri geldiğinde ele alacağız.

Altı Gün

[47] **Allah'ın, Kitabında Gökleri ve Yeri Yarattığını Bildirdiği Altı Günün Her Birinde Nelerin Yaratıldığı Hakkındaki Rivayetler**

İlim ehlinden olan selef bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Bazılarının görüşleri şöyledir:

el-Müsennâ b. İbrâhîm bana, Abdullah b. Sâlih, Ebû Ma'şer, Saîd b. Ebî Saîd ve Abdullah b. Selâm'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah yaratmaya pazar günü başladı. Pazar ve pazartesi günlerinde yeri yarattı. Azıkları ve dağları salı ve çarşamba günlerinde, perşembe ve cuma günlerinde de gökleri yarattı. Yaratma işini tamamladığı cuma gününün son saatinde Âdem'i aceleyle yarattı. Aynı saatte de kıyamet kopacak.

Mûsâ b. Hârûn bana, Amr b. Hammâd, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs –Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd– ve Peygamber'in (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti:

32 Fussilet, 41/9-12.

Allah, yedi yeri pazar ve pazartesi günlerinde, sizi sarsmaması için dağları ve üzerinde yaşayanların rızıklarını, ağaçlarını ve gerekli şartlarını salı ve çarşamba günlerinde yarattı. Ardından da duman hâlinde olan göğe yöneldi ve tek gök olarak yarattı. Sonra onu ayırdı ve perşembe ve cuma günlerinde yedi gök hâline getirdi.

Temîm b. el-Muntasır bize, İshâk, Şerîk, Gâlib (b. Gallâb), Atâ b. Ebî Rebâh ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah yeri pazar ve pazartesi olmak üzere iki günde yarattı.

Bu zevata göre yer, gökten önce yaratıldı. Zira pazartesi ve salı günlerinde yaratılmıştır.

* * *

Başkaları da derler ki: Allah, yeri, içindeki azıklarla gökten [48] önce yarattı; ancak, onu döşemedi. Ardından göğe yöneldi ve onu yedi gök olarak yarattı. Ondan sonra da yeryüzünü döşedi.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri zikretmişlerdir:

Ali b. Dâvûd bana, Ebû Sâlih, Muâviye, Ali b. Ebî Talha ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah, gökleri yaratmadan önce yeri yarattı ve ondan sonra da yerden önce gökten söz ederek, Allah'ın yeri döşemeden önce yeryüzünü içindeki azıklarla yarattı ve daha sonra göğe yönelerek yedi göğü yarattı. Ardından da yeryüzünü döşedi. Allah şöyle buyurmuştur: "*Ondan sonra yeryüzünü döşedi.*"[33]

Muhammed b. Sa'd bana şöyle dedi: Babam bana şöyle anlattı: Amcam bana babası ve dedesinden şöyle nakletti:

İbn Abbâs, "*Daha sonra yeri döşedi. Ondan suyunu ve merasını çıkardı ve dağları yarattı,*" ayeti hakkında şöyle dedi: Allah gökleri ve yeri yarattı. Göğü yarattıktan sonra henüz azıklarını yaratmadan azıkları toprağına yaydı ve dağlarını yarattı. Gece ve gündüz olmadan bitkilerin ve azıkların olması imkânsızdı. Bu sebeple Allah şöyle buyurdu: "*Ondan sonra*

33 Nâziât, 79/30-32.

yeryüzünü döşedi."[34] Peşinden de, *"Ondan suyunu ve merasını çıkardı,"*[35] ayetini buyurdu.

Ebû Ca'fer dedi: Bize göre bu konuda doğru olan görüş şudur: Allah yeri pazar günü, göğü de perşembe günü, yıldızları, güneşi ve ayı cuma günü yarattı. Bunun dayanağı İbn Abbâs'tan naklettiğimiz ve Resulullah'tan (sav.) rivayet edilen sahih hadistir. Kaldı ki İbn Abbâs'tan naklettiğimiz rivayette belirtildiği gibi, Allah'ın yeri yarattığı ancak onu döşemediği,
[49] sonra da gökleri yaratmasından sonra yeri döşemesi ve akabinde suyunu ve merasını ondan çıkarması ve dağlarını yaratması imkânsız bir şey değildir. Hatta bana göre doğru olan yaratılış süreci budur. Kaldı ki yerin döşenmesi, yaratma manasına gelmemektedir. Allah şöyle buyurmuştur: *"Sizi yaratmak mı daha güç, yoksa gökyüzünü yaratmak mı, ki onu Allah kurdu. Onu yükseltti ve düzene koydu. Gecesini kararttı ve gündüzünü ağarttı. Ondan sonra da yeryüzünü döşedi. Yerden suyunu ve merasını çıkardı. Dağları da sağlam bir şekilde kurdu."*[36]

Biri dese ki, tefsir ehlinden bir grubun, *"Ondan sonra yeryüzünü döşedi,"* ayetini, "Bununla birlikte yeryüzünü döşedi," şeklinde tefsir ettiklerini biliyorsun. Senin onu, "Ondan sonra yeryüzünü döşedi," diye tefsir etmenin sıhhatini nasıl izah ediyorsun diye sorarsa ne diyebilirsin?

Buna şöyle demek gerekir: Arap dilinde bilinen odur ki, *ba'de* kelimesinin anlamı, "ile, birlikte" değil, "sonra" demektir. Kelimeler açıklanırken, başka anlamlara göre değil, dil ehli tarafından bilinen anlama göre açıklanır.

* * *

Bir söylentiye göre, Allah Beytülatîk'i dört rükün üzere ve dünyayı yaratmadan iki bin sene önce yaratmıştır. Daha sonra da yeryüzü döşenmiştir.

Bunu söyleyenler şu rivayetleri zikretmişlerdir:

34 Nâziât, 79/30.
35 Nâziât, 79/32.
36 Nâziât, 79/27-32.

İbn Humeyd bize, Ya'kûb el-Kummî, Ca'fer, İkrime ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Beyt dört rükünlü olarak ve su üzere, dünya yaratılmadan iki bin sene önce bina edilmiştir. Daha sonra da yeryüzü döşendi.

İbn Humeyd bize, Mihrân, Süfyân, A'meş, Bükeyr b. el-Ahnes, Mücâhid ve Abdullah b. Ömer'den şöyle dediğini rivayet etti:

Allah, Beyt'i dünyadan iki bin sene önce yaratmıştır ve dünya ona binaen döşenmiştir.

Bu doğruysa İbn Abbâs'tan naklettiğimiz gibi, yeryüzü göklerden önce yaratılmış ve azıkları, meraları ve bitkileriyle [50] yayılması anlamında yerin döşenmesi ise göklerin yaratılmasından sonra olmuştur.

İbn Humeyd bize, Mihrân, Ebû Sinân ve Ebû Bekir'den şöyle dediğini rivayet etti:

Yahudiler Peygamber'e (sav.) gelerek şöyle dediler: "Ey Muhammed! Söz konusu altı günde Allah neleri yarattı?" Peygamber (sav.) şöyle dedi: "Yeryüzünü pazar ve pazartesi günlerinde, dağları salı gününde, ikamet yerlerini, azıkları, ümran ve yıkılışlarını çarşamba gününde, gökleri ve melekleri perşembe ve cuma gününün son üç saatine kadar olan süre içinde yarattı. Kalan üç saatin başında ecelleri, ikincisinde afetleri ve üçüncüsünde de Âdem'i yaratmıştır." Onlar: "Tamamlarsan doğru söylemiş olursun," dediler. Ne demek istediklerini bildiği için Resulullah kızdı ve bunun üzerine, "*Bize bir yorgunluk da çökmedi. Onların söylediklerine karşı sabırlı ol,*"[37] ayeti nazil oldu.

Biri dese ki: Bu süreçte, senin anlattığın gibi Allah, gökten önce yeryüzünü yaratmışsa Vâsıl b. Abdüla'lâ el-Esedî'nin size naklettiği İbn Abbâs'ın sözünün anlamı nedir? [Rivayet şöyledir:]

Vâsıl dedi: Muhammed b. Fudayl bize, A'meş, Ebû Zabyân ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah'ın yarattığı ilk şey kalemdir. Ona, "Yaz," dedi. Kalem, "Ey Rabbim ne yazayım?" diye sordu. Allah ona, "Kaderi yaz,"

37 Kâf, 50/38-39.

dedi. Bunun üzerine kıyamete kadar olacak şeyleri yazdı. Ardından su buharını yükseltti ve ondan gökleri yaratıp ayırdı. Akabinde de Nûn'u yarattı ve yeryüzü onun sırtında döşendi. Nûn hareket edince yer de meyletti. Bu sebeple dağlarla sabit kılındı. Bu nedenle dağlar yere karşı büyüklenmektedir.

[51] Vâsıl bana, Vekî', A'meş, Ebû Zabyân ve İbn Abbâs'tan benzer bir rivayet nakletti.

İbnü'l-Müsennâ bize, İbn Ebî Adî, Şu'be, Süleymân, Ebû Zabyân ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

"Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Kalem olacak olan her şeyi yazdı. Ardından su buharı yükseltildi ve ondan gökler yaratıldı. Sonra Nûn yaratıldı ve yeryüzü sırtına yerleştirildi. Yer hareketlenince dağlarla sabitleştirildi. Dağlar bu yüzden yere karşı büyüklenmektedir." İbn Abbâs sonra, "*Nûn, kaleme ve yazdıklarına yemin olsun,*"[38] ayetini okudu.

Temîm b. el-Muntasır bana, İshâk, Şerîk, A'meş, Ebû Zabyân –veya Mücâhid– ve İbn Abbâs'tan benzer bir rivayet nakletti. Ancak bu rivayette, "Su buharından gökler ayrılıp çıkarıldı," tabirini zikretti.

Beşşâr bize, Yahyâ, Süfyân, Süleymân, Ebû Zabyân ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini nakletti:

«Allah'ın yarattığı ilk şey kalem oldu. Ona, "Yaz," dedi. Kalem, "Ne yazayım," deyince Allah, "Kaderi yaz," dedi. Bunun üzerine kalem o andan kıyamete kadar meydana gelecek her şeyi yazdı. Ardından da Nûn'u yarattı ve su buharını yükseltti. Gökler su buharından yaratıldı. Yeryüzü de Nûn'un sırtına yerleştirildi. Nûn hareketlenip yer de sarsılınca dağlarla sabit kılındı. Bu yüzden dağlar yere karşı iftihar etmektedir.»

İbn Humeyd bize, Cerîr, Atâ b. es-Sâib, Ebü'd-Duhâ Müslim b. Subeyh ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

[52] "Allah'ın yarattığı ilk şey kalemdir. Ona, 'Yaz,' dedi. Bunun üzerine kıyamet gününe kadar vuku bulacak şeyleri yazdı. Ardından su üzerinde Nûn'u yarattı ve akabinde yeryüzünü üzerine yerleştirdi."

38 Kalem, 68/1.

Buna şöyle denir: İbn Abbâs ve başkalarından rivayet edilen bu rivayetler doğrudur. Nitekim bu manada, başkalarından açıklanmış ve İbn Abbâs'ın rivayetlerinden farklılık göstermeyen başka rivayetler de nakledilmiştir.

* * *

İbn Abbâs ve başkalarından açıklanmış ve senin rivayet ettiklerinin sıhhatini gösteren neler rivayet edilmiştir? diye sorana aşağıdaki rivayetleri nakledebiliriz:

Mûsâ b. Hârûn el-Hemdânî ve başkaları bana, Amr b. Hammâd, Esbât b. Nasr, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs -Mürre el-Hemdânî yoluyla Abdullah b. Mes'ûd- ve Resulullah'ın (sav.) bazı ashabından, *"Sizin için yeryüzünde olan her şeyi yarattıktan sonra göğe yönelen ve yedi göğü yaratan Allah'tır,"*[39] ayeti hakkında şöyle dediklerini rivayet etti:

Allah'ın arşı su üzerinde bulunuyordu. Henüz sudan başka bir şey yaratmamıştı. Kâinatı yaratmak istediğinde sudan bir duman çıkardı ve bu duman su üzerinde yükseldi. Su üzerine yükselen bu varlığa "semâ" adı verildi. Suyu da katılaştırdı ve yeryüzünü ondan yarattı. Onu da birbirinden ayırarak yedi yer hâline getirdi. Yeri pazar ve pazartesi günlerinde yarattı. Yeryüzünü balık üzerinde yarattı. Bu balık Allah'ın Kur'an'da zikrettiği "***Nûn ve kalem***" ayetinde işaret edilen Nûn'dur. Nûn suda, su bir kaya üzerinde, kaya bir meleğin sırtında, melek başka bir kaya üzerinde, kaya da rüzgâr üzerinde bulunuyordu. Bu kaya, Lokmân'ın zikrettiği ancak, gökte ve yerde olmayan bir kayadır. Balık hareketlenince yer sarsıldı. Bu sebeple dağlar yaratıldı ve yeryüzü karar kıldı. Dağlar bu yüzden yere [53] karşı iftihar etmektedir. Allah şöyle buyurur: *"Sizi sarsmaması için üzerinde dağlar yarattı."*[40]

Ebû Ca'fer dedi: Zikrettiğim bu zevatın sözlerini bize haber vermişlerdir ki: Allah kâinatı yaratmak istediğinde sudan bir duman çıkardı. Duman suyun üzerinde yükseldi. Yani suyun üzerinden yukarıya doğru yükseldi. Bir şeyin üstünde yer alan her şey altındakinin semasıdır. Akabinde suyu katılaştırarak ondan yeryüzü meydana geldi. Allah böylece semayı

39 Bakara, 2/29.
40 Nahl, 16/15.

yerden önce –ama son şekliyle değil– yarattı. Ondan sonra yeri yarattı.

Yaratılış süreci bunların söylediği gibi olmuşsa, Allah'ın sudan bir duman yaratıp onu suyun üzerinde yükseltip sema hâline getirmesi imkânsız değildir. Ardından suyu katılaştırıp üzerindeki dumanı da yerküresi hâline getirmiştir. Ancak, henüz onu döşemiş, azıklarını ve meralarını yaratmış değildi. Sonra göğe yöneldi ve suyun üzerindeki dumandan gökleri yarattı. Akabinde de, henüz su olan yeryüzünü katılaştırarak döşedi ve birbirinden ayırarak yedi yer hâline getirdi. Azıklarını da içinde takdir etti ve *"Ondan suyunu ve merasını çıkardı ve dağlarını yarattı."*[41] İbn Abbâs'tan nakledilen bütün rivayetlerin manası sahihtir.

Pazartesi gününe gelince, daha önce zikrettiğimiz gibi bu konudaki görüş ve rivayetlerde ihtilaf vardır.

Salı ve çarşamba günlerinde yaratılanlarla ilgili bazı rivayetler nakletmiştik. Ancak, zikretmediğimiz bazı rivayetleri burada nakledelim:

Bizce bu konuda sahih olan husus, aşağıdaki rivayetlerde söz konusu edilen yaratılanlardır:

[54] **Mûsâ b. Hârûn bana, Amr b. Hammâd, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs –Mürre el-Hemdânî yoluyla Abdullah b. Mes'ûd– ve Peygamber'in (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti:**

Allah, yeryüzünün dağlarını, sakinlerinin azıklarını, ağaçlarını ve onun için gerekli şartları salı ve çarşamba günlerinde yarattı. Nitekim şöyle buyurmuştur: *"De ki: Gerçekten siz, yeri iki günde yaratanı inkâr edip O'na ortaklar mı koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbi'dir. O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi. Orada bereketler yarattı ve orada tam dört günde isteyenler için fark gözetmeden gıdalar takdir etti."*[42] Yaratılış süreci böyledir. Ardından duman hâlinde olan göğe yöneldi. Söz konusu duman suyun buharlaşmasından oluştu ve tek parça hâlinde yarattı. Sonra bunları ayırarak yedi gök hâline

41 Nâziât, 79/31-32.
42 Fussilet, 41/9-10.

getirdi. Bu süreç de perşembe ve cuma günlerinde gerçekleşti.[43]

el-Müsennâ bana, Ebû Sâlih, Ebû Ma'şer, Saîd b. Ebî Saîd ve Abdullah b. Selâm'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah dağları ve azıkları salı ve çarşamba günlerinde yarattı.

Temîm b. el-Muntasır bana, İshâk, Şerîk, Gâlib b. Gallâb, Atâ b. Ebî Rebâh ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah salı günü dağları yarattı. Bu yüzden insanlar onun için "Ağır bir gün," ifadesini kullanırlar.

Ebû Ca'fer dedi: Bize göre bu konuda doğru olan, Resulullah'tan (sav.) naklettiğimiz şu rivayettir: "Allah, salı gününde dağları ve içindeki yararlı maddeleri yarattı. Çarşamba gününde ise ağaçları, su kaynaklarını, yerleşim yerlerini, ümran ve yıkım şartlarını yarattı."

Bunu bize Hennâd, Ebû Bekir b. Ayyâş, Ebû Saîd el-Bakkâl, İkrime ve İbn Abbâs'tan naklen Resulullah'tan (sav.) rivayet etti.

Resulullah'tan (sav.) nakledilen başka bir rivayete göre ise Allah, dağları pazar günü, ağaçları pazartesi günü, arzu edilmeyen hâlleri salı günü, nuru da çarşamba günü yaratmıştır. Bu rivayeti de bana Kâsım b. Bişr b. Ma'rûf ve Hüseyn b. Ali [55] es-Sudâî naklettiler ve dediler ki: Haccâc bize, İbn Cüreyc'in şöyle dediğini söyledi: İsmâîl b. Ümeyye bana Eyyûb b. Hâlid, Ümmü Seleme'nin kölesi Abdullah b. Râfi' ve Ebû Hüreyre yoluyla Resulullah'tan (sav.) rivayet etmişlerdir.

Ancak bir önceki rivayetin senedi daha sağlam olduğundan, doğruya daha yakındır. Selefin çoğunluğu da bu görüştedir.

Perşembe gününe gelince, Allah bu günde gökleri yarattı. Tek parçayken birbirinden ayrıldı.

Bu hadisi, Mûsâ b. Hârûn bana rivayet ederken şöyle dedi: Amr b. Hammâd bize, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs –Mürre el-Hemdânî yoluyla Abdullah b. Mes'ûd– ve Peygamber'in (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti:

43 Bkz. *Taberî Tefsîri*, 24: 64 (Bolak)

"Daha sonra duman hâlinde olan göğe yöneldi,"[44] ayetindeki duman, suyun buharlaşmasından oluştu ve tek parça hâlindeyken onu ayırdı ve yedi gök hâline getirdi. Bu iş perşembe ve cuma günleri gerçekleşti.

Cuma günü olarak isimlendirilmesi, göklerin ve yerin yaratılışının bu günde tamamlanmasından dolayıdır. *"Her semaya da kendi görevlerini vahyetti,"*[45] ayeti hakkında da şöyle dedi: Her gökte melekleri, orada bulunan denizi, buz dağlarını ve bilinmeyen varlıkları yarattı. Sonra dünya semasını yıldızlarla donattı ve onları ziynet ve şeytanlardan koruyucu unsurlar yaptı. Yaratmak istediklerini yaratınca arşa istiva etti. İşte bu zaman da, *"Gökleri ve yeri altı günde yarattı,"*[46] dediği ândır. Şöyle de buyurmuştur: *"Gökler ve yer tek parçayken onları birbirinden ayırdık."*[47]

el-Müsennâ bana, Ebû Sâlih, Ebû Ma'şer, Saîd b. Ebî Saîd ve Abdullah b. Selâm'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah gökleri perşembe ve cuma günlerinde yarattı. Cuma-
[56] nın son saatinde yaratılış sürecini tamamlayınca da Âdem'i süratle yarattı. Aynı saatte de kıyamet kopacaktır.

Temîm (b. el-Muntasır) bana, İshâk, Şerîk, Gâlib b. Gallâb, Atâ b. Ebî Rebâh ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah nehirlerin kaynaklarıyla ağaçları çarşamba gününde; kuşları, vahşi hayvanları, böcekleri ve yırtıcı hayvanları perşembe günü; insanı da cuma günü yarattı ve yaratılış sürecini tamamladı.

Bize göre sahih olan rivayet daha önce naklettiğimiz Hennâd b. es-Serî'nin rivayetidir.

Hennâd dedi ki: Ebû Bekir b. Ayyâş bize Ebû Saîd el-Bakkâl, İkrime ve İbn Abbâs'tan Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti: -Hennâd: Hadisin tamamını okudum dedi-:

Allah, perşembe günü göğü, cuma günü de yıldızları, güneşi, ayı ve melekleri yarattı. Cumanın kalan son üç saatinin

44 Fussilet, 41/11-12.
45 Fussilet, 41/12.
46 Hûd, 11/7.
47 Enbiyâ, 21/30.

birinci saatinde ecelleri, yaşayacak ve ölecekleri, ikinci saatte insanların faydalandıkları maddeler için afetleri, üçüncü saatte de Âdem'i yarattı ve onu cennete iskân ederek, İblis'e ona secde etmesini emretti ve son saatte onu cennetten çıkardı.

Kâsım b. Bişr b. Ma'rûf ve Hüseyn b. Ali es-Sudâî bana, Haccâc, İbn Cüreyc, İsmâîl b. Ümeyye, Eyyûb b. Hâlid ve Ümmü Seleme'nin kölesi Abdullah b. Râfi' ve Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) iki elimi tuttu ve şöyle buyurdu: "Allah, hayvanları yeryüzüne perşembe günü yaydı. Âdem'i de cuma günü ikindiden sonra yarattı. Cumanın son saatindeki son yaratma halkasıydı. Yani ikindi ile akşam arasında.

Buna göre Allah'ın yaratma süreci, gökleri ve yeri yaratmasıyla başladığı andan bütün kâinatı yaratmayı tamamladığı [57]
âna kadar altı günde tamamladığı, her günün bin dünya yılına tekabül ettiği ve kıyamete kadar olacak olanları yazmakla emrolunan kalemi yaratmasıyla kâinatı yaratması arasında bin yıl geçtiğine göre, kalemle başlayan yaratma süreci dünya hesabıyla yedi bin yıl sürmüştür. Bundan biraz az veya biraz fazla da olabilir. Bu konu hakkında nakledilen rivayetlerin ancak bir kısmını zikrettik. Uzatmamak için geri kalan birçok rivayeti nakletmekten imtina ettik.

Bu süreç böyle işlediyse ve Rabbimiz yaratma işini tamamlamasıyla varlığın yok oluşu arasındaki süre, daha önce belirttiğimiz gibi yaklaşık yedi bin yıl ise, o takdirde yaratılışın başlangıcıyla varlığın yok oluşu arasında geçecek süre, on dört bin yıl olacaktır. Bu süre ise ahiret âleminin on dört gününe tekabül eder. Bunun yedi bin yılı, yaratılışın başlamasıyla Âdem'in yaratılışıyla son bulan, yaratılışın tamamlanması arasında geçen süredir. Yedi gün de yaratılışın tamamlanmasıyla kıyamet arasında geçecektir. Durum eski hâline, yani Allah'ın zatından başka hiçbir şeyin olmadığı hâle dönecektir ve Allah'ın zatı her şeyden sonra baki kalacaktır.

* * *

Biri dese ki, Allah'ın yaratma işinin altı gününden her bir günün bin yıla tekabül ettiğine dair delilin nedir? Oysa Allah [58]

Kur'an'da *"Allah gökleri ve yeri ve içindekileri altı günde yarattı,"*[48] diye buyurmuş ve senin söylediğin gibi altı bin sene olduğunu buyurmamıştır. Ayetin muhatabı olanların bildiği günler de, tan yerinin ağarmasından güneşin batmasına kadar geçen süredir. Allah'ın hitabı da bilinen ve meşhur olan ifade ve anlamlara göredir. Senin tefsirin ise bilinen ve meşhur olan anlam ve ifadelerden farklıdır. Kaldı ki Allah'ın emri söz konusu olduğunda hemen tecelli eder. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: *"Bizim emrimiz bir anlık bakış gibi bir tek sözdür."*[49]

Buna deriz ki: Bu kitabımızda daha önce de belirttiğimiz gibi, söylediklerimizde Peygamberimizden nakledilen hadis ve rivayetlerle, salih seleflerimizden nakledilenleri esas almaktayız. Kişisel görüş ve yorumlara itibar etmeyiz. Kaldı ki bu konuda olup bitenler yorum ve şahsi çıkarımlarla değil, verilen haberlerle öğrenilebilmektedir.

Aynı kimse, "Bu konuda delil olabilecek sahih bir haber var mı?" diye sorsa ona şöyle cevap verilebilir: İlim ehlinden olan selef nezdinde bu bilgi o kadar meşhur ve bilinen bir şeydi ki, malum bir şahsa nispet edilmeye ihtiyaç duymayacak kadar bedihi bir gerçektir. Kaldı ki bu konu bilinen birçok zevattan da nakledilmiştir.

[59] Bu zevat bize şöyle derse deriz ki:

İbn Humeyd bize, Hakkâm, Anbese, Semmâk, İkrime ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini haber verdi:

Allah gökleri ve yeri her biri saydıklarınızdan bin sene olan altı günde yaratmıştır.

İbn Vekî' bize şöyle dedi: Babam bize İsrâîl, Semmâk, İkrime ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs: *"Sizin saydıklarınızdan bin seneye tekabül eden bir günde,"*[50] ayeti hakkında, bundan maksat Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı altı gündür, dedi.

48 Furkân, 25/59.
49 Kamer, 54/50.
50 Secde, 32/5.

Abde bize şöyle anlattı: Hüseyn b. el-Ferec bana şöyle dedi: Ebu Muâz'ın şöyle dediğini işittim: Ubeyd bize Dahhâk'tan "*Sizin saydıklarınızdan bin yıla tekabül eden bir günde,*" ayeti hakkında şöyle dediğini duydum:

Söz konusu gün, Allah'ın gökleri, yeri ve aralarındakileri yarattığı altı gündür.

el-Müsennâ bana şöyle anlattı: Ali bize Müseyyib b. Şerîk, Ebû Revk ve Dahhâk'tan, "*Gökleri ve yeri altı günde yaratan Allah'tır,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

"Ahiretin günleri kastedilmiştir. Her bir gün bin seneye tekabül eder. Allah, pazar günü yaratmaya başladı ve cuma günü bunu tamamladı."

İbn Humeyd bize, Cerîr, A'meş, Ebû Sâlih ve Ka'b'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah yaratma işine pazar günü başladı ve bu işe pazartesi, salı, çarşamba ve perşembe günleri devam etti ve cuma günü bunu tamamladı. Bu günlerden her biri bin sene sürdü.

el-Müsennâ bana, Haccâc, Ebû Avâne, Ebû Bişr ve Mücâhid'den şöyle dediğini [60] rivayet etti:

"Altı günden her biri sizin bin senenize tekabül eder."

Mesele bundan ibarettir. Öte yandan birileri tarafından, "Nasıl olur da Allah gökleri ve yeri altı bin dünya senesine tekabül eden altı günde yaratmıştır," denilmektedir. Zira "Allah bir şeyi dilerse ona ol diye emreder ve o şey hemen oluverir," diye söylemesinin bir anlamı yoktur. Zira bu konuda vehme kapılan bir kimse, bu vehmi "Allah bütün kâinatı altı dünya gününde yaratmıştır. Nitekim Allah bir şeyi dilerse ona ol, der ve o da oluverir," diyenin ifadelerinde bulmaktadır.[51]

51 İbnü'l-Esîr "Altı gün" ifadesi hakkında şu yorumu yapmıştır: Rivayetlerde geçen "Allah yeri şu günde, gökleri de bu günde yaratmıştır," şeklinde geçen ifadeler mecazdır. Zira o süreçte, bildiğimiz manada günler henüz yaratılmış değildi. Günler güneşin doğuşundan batışına kadar olan süredir. Geceler de güneşin batışından güneşin doğuşuna kadar olan süredir. O süreçte gök ve güneş henüz yoktu. Bundan maksat Allah her şeyi bir gün kadar bir sürede yaratmıştır. Bu, "*Orada sabah ve akşam rızıkları vardır,*" ayeti gibidir. Oysa cennette sabah ve akşam diye bir şey yoktur.

[61] **Gece ve Gündüzden Hangisinin Daha Önce Yaratıldığı Hakkında**

Allah'ın yaratmasında söz ederken, O'nun zamandan önce neleri yarattığını söylemiş ve zamanın gece ve gündüz saatleri olduğunu zikretmiş ve gece ile gündüzün güneş ve ayın uzaydaki menzillerindeki seyirleri sonucu olduğunu belirtmiştik. Şimdi de bunlardan hangisinin daha önce başladığından bahsedelim. Bu konuda görüş sahipleri ihtilaf hâlindedir. Kimisine göre Allah, önce geceyi yaratmıştır. Bunlar buna delil olarak derler ki: Güneş batıp da gündüzü aydınlatan ışığı kaybolunca gece karanlığıyla çökmektedir. Bu da bize gösteriyor ki gece ışığa maruz kalmaktadır ve asıl olan gecedir. Bu da gecenin daha önce yaratıldığını göstermektedir. Dolayısıyla güneş ondan sonra yaratılmıştır. Bu görüş İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir:

İbn Beşşâr bize, Abdurrahman, Süfyân, babası, İkrime ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Ona, "Gündüzden önce gece mi vardı?" diye soruldu. O şöyle dedi: "Yer ile gökler bitişikken aralarında karanlıktan başka bir şey olabilir miydi? Bundan da gecenin gündüzden önce var olduğu anlaşılmaktadır."

Hasan b. Yahyâ bize, Abdürrezzâk, Sevrî, babası, İkrime ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

"Gece gündüzden önce vardı," dedi ardından da, "*Yer ile gökler bitişikken onları birbirinden ayırdık,*" ayetini zikretti.

Muhammed b. Beşşâr bize Vehb b. Cerîr, babasından, Yahyâ b. Eyyûb'un Yezîd
[62] b. Ebî Habîb ve Mersed b. Abdullah el-Yezenî'nin şöyle anlattığını işittim dedi:

Mersed dedi ki: Ukbe b. Âmir, ramazan hilalini gördüğü zaman o geceyi ihya etmez ancak gündüzünde oruç tuttuktan sonraki geceyi ihya ederdi. Bunu, İbn Huceyre'ye anlattığımda o şöyle dedi: Gece mi öncedir, yoksa gündüz mü?

* * *

Başka bir grup ise gündüz geceden önce vardı, diye söylemişlerdir. İddialarının doğruluğuna delil olarak, "Gündüz ve gece yokken Allah vardı ve onun nuru yarattığı her şeyi aydın-

latıyordu. Sonra geceyi de yarattı," görüşünü ortaya atmışlardır. Bu görüşü savunanlar şu rivayetleri zikretmişlerdir:

Ali b. Sehl bana, Hasan b. Bilâl, Hammâd b. Seleme, Zübeyr Ebû Abdüsselam ve Eyyûb b. Abdullah el-Fihrî'den İbn Mes'ûd'un şöyle dediğini rivayet etti:

Rabbiniz için gece ve gündüz söz konusu değildir. Göklerin nuru, O'nun nurunun bir tecellisidir. Sizin her gününüz O'nun ilminde on iki saattir.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Bana göre iki görüşten doğru olan, gecenin gündüzden önce var olduğunu söyleyenlerin görüşüdür. Nitekim ilk önce gündüz, güneş ışınlarının yansımasından meydana gelmiştir. Allah yeryüzünü döşedikten sonra güneşi yaratmış ve uzayda dönmesini sağlamıştır. Allah şöyle buyurmuştur: "*Sizi yaratmak mı daha güç, yoksa göğü yaratmak mı? Allah onu bina etti, yükseltti ve düzene koydu. Gecesini karartı ve gündüzünü ağartı.*"[52]

Güneş, gökyüzü yükseltilip düzene konulduktan sonra yaratıldıysa ve geceyi karartıysa o takdirde sema –güneş yaratılmadan dolayısıyla göğün aydınlığını yaratılmadan önce– aydınlık değil karanlıktı.

Kaldı ki bizim gece ve gündüzle ilgili gözlemlerimiz de gece [63]
karşısında, gündüzün arızi bir durum olduğunu göstermektedir. Zira güneş batıp da gece (veya gündüz) ışığı kaybolunca ortalık kararmaktadır. Bundan da anlaşılıyor ki gündüz, ışığı ve nuruyla geceden sonra ortaya çıkmaktadır. Yine de Allah bilir.

Ay ve güneşin yaratılması hakkında Resulullah'tan (sav.) nakledilen rivayetler muhteliftir. İbn Abbâs'ın rivayetine gelince, onun şöyle dediği rivayet edilmiştir: Allah, güneşi, ayı ve yıldızları cuma günü yaratmış ve bunların yaratılışı günün bitimine üç saat kala tamamlanmıştır.

Bu rivayeti bize Hennâd b. es-Serî, Ebû Bekir b. Ayyâş, Ebû Sa'd el-Bakkâl, İkrime, İbn Abbâs'tan naklen Resulullah'tan (sav.) rivayet etti.

52 Nâziât, 79/27-29.

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Allah ışığı çarşamba günü yarattı." Kâsım b. Bişr ve Hüseyn b. Ali bize bu rivayeti aktardılar ve şöyle dediler: Haccâc b. Muhammed bize İbn Cüreyc, İsmâîl b. Ümeyye, Eyyûb b. Hâlid, Abdullah b. Râfi' ve Ebû Hüreyre'den naklen Resulullah'tan (sav.) rivayet etmiştir.

Bunlardan hangisi doğru olursa olsun, neticede Allah ikisinden önce birçok şey yaratıktan sonra, yarattıklarının faydasını bildiğinden onları yaratmış ve sürekli bir akış içinde kılmış ve akabinde onları ayırarak birini gündüzün diğerini de gecenin ayeti kılmıştır. Gecenin ayetini örtmüş, gündüzün ayetini de aydınlatmıştır. Gece ve gündüz ayetlerinin farklı olması hakkında Resulullah'tan (sav.) hadisler ve seleften de benzer rivayetler nakledilmiştir. Bunlardan hatırladıklarımı zikredeceğim:

Bu konuda Resulullah'tan (sav.) nakledilen bir rivayet şöyledir:

[64] Muhammed b. Ebî Mansûr el-Âmulî bana, Halef b. Vâsıl, Ömer b. Subh Ebû Naîm el-Belhî, Mukâtil b. Hayyân, Abdurrahman b. Ebzâ'dan naklen Ebû Zer el-Gıfârî'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) ile el ele tutuşmuş vaziyette güneşin batışı istikametinde yürüyorduk. Güneş batmak üzereydi ve batıncaya kadar onu seyrediyorduk. Ona, "Ey Allah'ın resulü! [Güneş] nerede batıyor?" diye sordum. O, gökte batıyor ve yedinci göğe yükseltilinceye kadar, bir gökten diğerine yükseltiliyor ve arşın altında karar kılarak kendisinden sorumlu olan meleklerle birlikte secdeye kapanıyor ve şöyle diyor: "Ey Rabbim! Nereden doğmamı emredersin? Battığım yerden mi, yoksa doğduğum yerden mi?" *"Güneş de kendisi için belirlenen yerde döner,"*[53] ayetinde buna işaret vardır ve arşın altında alıkonur. *"İşte bu aziz ve âlim olan Allah'ın takdiridir."*[54] Bu, mülkünde ve yarattıklarında [tek tasarruf sahibi olan] aziz ve ilim sahibi olan Allah'ın işidir. Ardından Cebrail, yaz ve kış günlerinin ya da aralarında olan ilk ve son bahar günlerinin

53 Yâsîn, 36/38.
54 Yâsîn, 36/38.

saatleri miktarınca, arşın nurundan [yapılmış] bir elbiseyle gelir. Güneş de tıpkı sizin elbisenizi giydiğiniz gibi, o elbiseyi giyer ve gökteki dönüş yerinden dönerek doğuş yerinden doğar. (Kıyamet günü geldiğinde) güneş üç gece kadar alıkonur ve ışıkla donatılmayarak battığı yerden doğar. "*Güneş katlanıp dürüldüğü zaman,*"[55] ayeti bu olayı anlatır. Ay da doğuşunda, gökyüzünde akışında, batışında, yedinci göğe yükselmesinde ve izin talebinde aynı süreçten geçmektedir. Ancak, Cebrail ona kürsînin nurundan bir elbise getirmektedir. "*Allah, güneşi bir aydınlık, ayı da bir ışık kılmıştır,*"[56] ayetinde de bu olaya işaret vardır. Ebû Zer dedi: Akabinde Resulullah (sav.) ile bir- [65]
likte döndük ve akşam namazını kıldık. Bu hadis gösteriyor ki, güneş ile ayın durumunun farklı olması, güneşin arşın nurundan, ayın ise kürsînin nurundan donatılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu hususta farklı rivayetler de nakledilmiştir:

Muhammed b. Ebî Mansûr bana, Halef b. Vâsıl, Ebû Naîm, Mukâtil b. Hayyân İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Bir gün İbn Abbâs otururken yanına bir adam geldi ve şöyle dedi: "Ey İbn Abbâs! Ka'bü'l-Ahbâr'dan güneş ve ay hakkında hayret verici bir söz duydum." Bu sırada yaslanmış vaziyette oturmakta olan İbn Abbâs doğruldu ve dizleri üzerinde otururak, "Ne söyledi?" dedi. Adam: "Ka'b, kıyamet gününde güneş ve ayın sırtları yara olan iki öküz gibi getirilip cehenneme atılacaklar, diye iddia etmiştir," diye cevap verdi. İkrime dedi: Bunun üzerine İbn Abbâs kızgınlığından âdeta aklını kaçırdı ve «Ka'b yalan söyledi, yalan söyledi, yalan söyledi! Bu bir Yahudi hurafesidir, onu İslam'a sokmak istemektedir. Aziz ve kerim olan Allah, ona itaat edene azap etmekten münezzehtir. Allah'ın, "*Düzenli seyreden güneş ve ayı Allah size musahhar kıldı,*"[57] ayetini duymadın mı? Bu ayet ikisinin Allah'a itaatte düzenli olduklarını ifade etmektedir. O hâlde O'na itaat ettiklerinden dolayı methettiği iki varlığı nasıl cezalandırır? Allah

55 Tekvîr, 81/1.
56 Yûnus, 10/5.
57 İbrâhîm, 14/33.

bu hahamı ve hahamlığını kahretsin. Allah'a karşı ne kadar pervasızdır ve bu iki kula ne büyük iftirada bulunmaktadır?» dedi ve defalarca "*İnna lillah...*" sözünü tekrarladı ve kızgınlığından yerden bir çöp alarak onu yere batırıp çıkardı. Bir süre bu vaziyette kaldıktan sonra başını kaldırdı ve elindeki çöpü yere bırakarak şöyle dedi: "Resulullah'ın (sav.) güneş ve ay hakkında ve bunların yaratılışı ve sonuyla ilgili olarak söylediğini duyduğum sözlerini nakledeyim mi?" diye sordu. Biz de "Evet, Allah'ın rahmeti senin üzerine olsun," dedik. Bunun üzerine şöyle dedi: "Resulullah'a (sav.) bu konu soruldu. O şöyle cevap verdi: "Allah, Âdem dışında kâinatın yaratılışını sağlamca tamamladıktan sonra, arşının nurundan iki güneş
[66] yarattı ve takdiri gereğince birini dünya üzerinde doğan ve batan bir güneş olarak bıraktı ve yine takdiri gereğince diğerini söndürerek aya dönüştürdü. Böylece güneşe karşı küçük bir cisim hâline geldi. Bu iki cismin küçük görülmesi göğün yüksekliğinden ve bunların dünyadan çok uzakta olmalarından kaynaklanmaktadır.

İbn Abbâs devamla şöyle dedi: Allah ikisini de başlangıçta yarattığı gibi güneş olarak bıraksaydı, gündüz ve gece birbirinden ayrılmazdı ve çalışanın ne kadar çalışacağını ve ne ücret alacağını, oruç tutanın ne vakte kadar oruç tutacağını, kadının iddetini nasıl hesaplayacağını, Müslümanların hac ibadetini ne zaman yapacaklarını, borçlunun borcunu ne zaman ödeyeceğini, insanların işlerine ne zaman gideceklerini ve ne zaman istirahat edip dinleneceklerini bilmeyeceklerdi. Bu sebeple Allah kullarına olan merhameti sebebiyle Cebrail'i göndererek güneş hâlinde olan ayın üzerine üç kere kanadını geçirerek ışığını söndürdü ve malum aydınlığını bıraktı. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: *"Gece ve gündüzü iki ayet olarak kıldık. Gecenin aydınlığını sildik ve gündüzün ayetini aydınlık kıldık."*[58] Ay üzerinde gördüğünüz karartılar ışığının söndürülmesinin eseridir. Ayrıca Allah güneş için, arşın nurundan üç yüz altmış halkası olan bir yuvarlak yarattı ve bunların sayısınca dünya göğünden meleği güneşten sorumlu kıldı. Bu meleklerden her

58 İsrâ, 17/12.

biri bu halkalardan birine bağlıdır. Aynı şekilde aydan ve yuvarlağından da semada üç yüz altmış meleği sorumlu tuttu. Her biri üç yüz altmış halkadan birine bağlıdır.

İbn Abbâs dedi: Allah her iki cisim için dünya üzerinde ve göğün ufkunda doğuş ve batış yerleri yarattı. Batıda siyah balçık gibi görünen, yüz seksen göz şeklindedir. Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: "*Güneşi kara bir balçıkta batar (gibi) buldu.*"[59] Söz konusu ayetle bu kastedilmiştir. Doğuda da kara bir [67]
balçık şeklinde ve şiddetle kaynayan bir kazan gibi olan yüz seksen göz bulunmaktadır. Bu sebeple her günün ve gecenin farklı bir doğuş ve batış noktaları vardır. İlk doğuş noktasıyla son batış noktası arasında en uzun günler yaz mevsiminde görülürken, en kısa günler de kış mevsiminde görülmektedir. "*İki doğunun ve iki batının Rabbi Allah'tır,*"[60] ayetinde bu gerçeğe işaret edilmiştir. İlk ve son doğuş ile ilk ve son batış yerlerine işaret edilirken, aradaki doğuş ve batış noktaları zikredilmemiştir. Akabinde hepsini toptan zikretti ve şöyle dedi: "*Doğuların ve batıların Rabbine yemin olsun.*"[61] Burada bütün doğuş ve batış noktalarına işaret edilmiştir.

Allah bir de üç fersah derinliğinde ve görülmeyen dalgalar hâlinde bir deniz yarattı. Allah'ın takdiriyle boşlukta yer alan bu denizden bir damla düşmemekte ve diğer denizlerin aksine yerinde sabit olmayıp âdeta bir ok hızıyla ve düzenli bir şekilde seyretmektedir. Güneş, ay ve yıldızlar[dan yansıyan ışınlar] doğudan batıya kadar uzanan bu denizden geçmektedir. "*Hepsi de belli bir yörüngede seyretmektedir,*"[62] ayeti buna işaret etmektedir. Ayette geçen felek kelimesi, söz konusu denizdeki yuvarlak seyir yoludur. Bu deniz olmasaydı güneş kayalarla taşlar dâhil, yeryüzündeki her şeyi yakacaktı. Ayın sihirli görünümüne de yeryüzü sakinleri hayranlık duyacak ve Allah'ın inayetine mazhar olanlar hariç, belki de ona ibadet edeceklerdi.

59 Kehf, 18/86.
60 Rahmân, 55/17.
61 Meâriç, 70/40.
62 Enbiyâ, 21/33.

İbn Abbâs dedi: Ali b. Ebî Tâlib (ra.): "Ruhum sana feda olsun, ey Allah'ın resulü! Ay ve güneşle birlikte Hunnes'in seyir yolundan bahsettin. Allah da Kur'an'da Hunnes'e yemin etmiştir. Ayette geçen *Hunnes* kelimesi ne demektir?" diye sordu. Resulullah: "Bunlar beş gezegendir. Zuhal, Utarid, Behrâm, Zühre ve Bircîs'tir. Bu gezegenler de gökyüzünde ay ve güneş gibi doğuyor ve uzayda seyrediyorlar. Diğer yıldızlar ise mescitlerdeki asılı kandiller gibi gökyüzünde asılı vaziyette Allah'ı tesbih ve takdis ederek dönmektedir. Bunu görmek isterseniz uzayda seyreden yıldızların değişen menzillerini ve gezegenlerin dönüşünü gözleyin. Bunların ibadeti budur ve kıyamet gününe kadar bu dönüşleri devam edecektir. Kıyamet gününün hâlleriyle zelzeleleri âdeta dönen değirmen taşı gibi hızlı bir şekilde vuku bulacaktır. Nitekim Kur'an buna işaret etmektedir: *"O gün gök sallanıp çalkalanır. Dağlar yürüdükçe yürür. O gün yalanlayanların vay hâline."*[63]

[68]

Ravi dedi: Güneş yuvarlağıyla doğuş gözelerinden doğduğu zaman, üç yüz altmış melek kanatlarını üzerine gererler ve Allah'ı tesbih ve takdis ederek gece ve gündüz saatleri boyunca uzayda seyretmesini sağlarlar. Allah, güneş ve ayın tutulmasıyla kullarına bir işaret göstermek suretiyle onların isyandan dönmelerini ve itaatine sarılmalarını murat ederse, güneş kendi yuvarlağından [yörüngesinden] sapmakta ve felek [uzay] dediğimiz o denize kısmen girmektedir. Allah kullarını daha çok uyarmayı diler ve daha büyük işaret göstermek isterse, güneş yörüngesinden tamamen sapmaktadır. O zaman hava tamamen kararır ve yıldızlar görünür. Bu da tam güneş tutulmasıdır. Allah bazen de güneşin yarısı, üçte biri veya üçte ikisi söz konusu suya [felek] sapmasını diler ve kısmen tutulma hadisesini yaratır. Bunda da güneş ve ay vasıtasıyla bir imtihan ve Allah'tan bir uyarı vardır. Bu durumda sorumlu melekler iki grup hâlinde görevlerini icra ederler. Bir grup güneşi tekrar yörüngesine döndürmeye çalışır. Bir grupta yörüngesini güneşe yanaştırmaya çalışırlar. Böylece gece ve gündüz saatleri boyunca Allah'ı tesbih ve takdis ede-

[69]

63 Tûr, 52/9-11.

rek tekrar uzayda karar kılmasını sağlarlar. Bu görevi de yaz ve kış, güz ve bahar mevsimlerinde icra ederler ki, gece ve gündüzle mevsimler için belirlenen süreler uzamasın. Allah onlara bunu ilham etmiş ve gerekli gücü bahşetmiştir. Bu güç iledir ki, güneş ve ay tutulduktan sonra yavaş yavaş onları kuşatan denizden (karanlık) çıkarlar. Tamamen tutulma hâlinden kurtulunca bütün sorumlu melekler birleşerek güneşi yörüngesine oturturlar. Sonra da kendilerine bu gücü verdiği için Allah'a hamd ederler. Tekrar güneşin halkalarına asılarak tesbih ve takdisle uzayda dönmesini ve batış noktasına gelmesini sağlarlar ve batış gözesine girmek suretiyle göğün ufkundan kaybolurlar.

Peygamber (sav.) şöyle dedi: Allah'ın yarattıkları hayret verici olanları dışında görmediğimiz nice hayret verici varlıklar da vardır. Nitekim Cebrail (as.) Sâre'ye, "*Allah'ın takdir ve kudretinden hayrete mi düştün?*"[64] diye söylemişti. Bu hayret verici şeylerden biri de Allah'ın biri doğuda, biri de batıda olmak üzere iki şehir yaratmasıdır. Doğudakinin adı Süryanicede "Merkîsya", Arapçada da "Câbelk"tir. Batıdakinin Süryanice adı "Bercîsya", Arapçada ise "Câbers"tir. Her şehrin on [70]
bin kapısı vardır. Her iki kapı arasındaki mesafe bir fersahtır. Bu iki şehrin kapılarının her birinin üzerindeki nöbetçi sayısı on bindir. Silahlı olan bu nöbetçilerin hiçbirine kıyamet gününe kadar bir daha nöbet sırası gelmeyecektir. Allah'a yemin ederim ki bu kavmin kalabalık olması ve seslerinin kopardığı gürültü olmasaydı dünyada yaşayan bütün insanlar doğduğu ve battığı zaman güneşin çıkardığı sesi duyacaklardı. Bunların ötesinde de Minsek, Tâfîl ve Târîs adında üç kavim vardır. Onların da ötesinde Ye'cûc ve Me'cûc vardır.

Cebrail (as.), Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya götürüldüğüm gece, beni onlara götürdü. Ye'cûc ve Me'cûc'ü [gördüğüm hâlde] Allah'a ibadet etmeye davet ettim. Ancak, onlar imtina ettiler. Sonra beni iki şehrin sakinlerine götürdü. Onları Allah'ın dinine ve O'na ibadet etmeye davet ettim. Davetime

64 Hûd, 11/73.

icabet ettiler ve dine yöneldiler. Onlar dinde kardeşlerimizdir. Onlardan ihsanda bulunanlar sizin iyileriniz gibidir. Kötülük yapan da sizin kötüleriniz gibidir. Sonra beni üç kavme götürdü. Onları Allah'ın dinine ve O'na ibadete çağırdım. Ancak davetimi inkâr ettiler ve Allah'ı tanımayarak peygamberlerini yalanladılar. Onlar da Ye'cûc ve Me'cûc ve Allah'a isyan eden diğer kavimler gibi cehenneme gideceklerdir. Güneş battığı zaman semadan semaya, meleklerin hızında yükseltilerek, yedinci kat semaya ve oradan da arşın altına kadar götürülür. Orada sorumlu melekler eşliğinde secdeye gider ve akabinde semadan semaya indirilerek dünya semasına ulaşınca tan yeri ağarır. Doğudaki doğuş gözelerinden birinden doğduğunda ise sabah aydınlığı çöker. Sema yüzünde görününce de gündüz olur.

Ravi dedi: Allah doğuda, yedinci denizde Allah'ın dünyayı
[71] yarattığı günden sonu geldiği güne kadar geçen geceler boyunca karanlıktan bir hicap yaratmıştır. Akşam vakti yaklaşınca geceden sorumlu bir melek gelir ve o karanlık hicabından bir avuç alıp akşamı karşılar. Sonra azar azar avucundan ufuklara karanlıktan salar. Ufuktaki aydınlık iyice kaybolunca karanlığın hepsini salar ve yerin iki tarafına ve göğün ufuklarına varacak şekilde ve Allah'ın dilediği kadar da ötelere kadar yayar. İki kanadıyla gecenin karanlığını zikir ve takdisle batıya kadar götürür. Batıya varınca sabah aydınlığı doğuda çöker. Melek de kanatlarını çeker ve karanlığı iki avucuyla toplar ve tek avucuyla tıpkı doğudaki karanlık hicabından tutuğu gibi tutar. Sonra bu karanlığı batıda yedinci denizin üstüne salar. Gecenin karanlığı orada da yayılır. Karanlığın hicabı doğudan batıya nakledilirse sûra üfürülür ve dünyanın sonu olur. Bu yüzden gündüzün aydınlığı doğudan gelir, gecenin karanlığı da o karanlık hicabından çöker. İşte güneş ve ayın doğuş ve batışları, yedinci kat göğe yükselmeleri, arşın altında alıkonulmaları, Allah'ın kulları için koyduğu tövbe sınırına gelininceye kadar bu şekilde devam eder. O vakit yeryüzünde isyan artar, maruf biter ve kimseye iyilik emredilmez. Kötülük de artar ve hiç kimse de ondan sakındırılmaz.

Bu durum gerçekleştiğinde güneş arşın altında bir gece kadar alıkonur. Her secdeye kapanıp nereden doğacağını sorup izin talebinde bulunsa da ona cevap verilmez. Ay da ona yetişip onunla birlikte secdeye kapanır ve nereden doğacağını sorup izin talebinde bulunur. Ancak ona da cevap verilmez. Allah güneşi üç, ayı da iki gece alıkoyar. O gecenin uzunluğunu yeryüzü sakinleri içinde yalnızca teheccüd namazını kılanlar bilebileceklerdir. Bunlar da Müslüman beldelerinden her birinde küçük bir grup olup insanlar tarafından küçümsenen ve zillet içinde yaşayan kimselerdir. Bunlar söz konusu gecede, önceki gecelerde olduğu kadar bir miktar daha uyuduktan sonra yataklarından kalkıp abdest alır ve namazgâhına girip âdeti olduğu üzere namaz kıldıktan sonra çıkar. Ancak, sabah vaktinin girmediğini görür. Bu durumu garipser ve bu durum [72] hakkında aklına kötü şeyler gelir. Sonra kendi kendine belki kıraatimi hızlı yaptım ya da namazımı kısa tuttum veya vaktinden önce kalktım, der.

Ravi dedi: Ardından ikinci gece yine âdeti olduğu üzere namazını kıldıktan sonra çıkar; fakat sabah olmadığını görür ve durumu daha çok garipseyerek endişeye kapılır. Bu durum hakkında aklına kötü şeyler gelir. Sonra kendi kendine, belki kıraatimi hızlı yaptım ya da namazımı kısa tuttum ya da erken kalktım, der. Arkasından üçüncü gece de kalkar ve henüz gecenin zorluklarını fark etmeden yine âdeti olduğu üzere namazını kıldıktan sonra çıkar. Ancak, sabah olmadığını ve yıldızların gecenin ilk vaktindeki menzillerinde olduğunu görür. Bu durum karşısında korku içinde endişeye kapılır ve gecenin getireceği zorlukları beklemeye başlar. Artık tamamen korku içindedir ve ağlamaya başlar. Sonra birbirlerini tanıyan bu insanlar birbirlerine seslenerek beldenin bir mescidinde bir araya gelirler ve burada Allah'a yönelerek ağlarlar ve çığlıklar atarlar. Gaflet içinde olanlar ise durumdan bihaberdirler. Güneş üç gece ay da iki gece bu durumda kaldıktan sonra Cebrail onlara gelerek, "Rabbiniz size batış noktalarınıza dönmenizi emretmiştir. Oradan doğacaksınız ve artık tarafımızdan ışıkla donatılmayacaksınz," der. Bunun üzerine yedi göğün ehliyle

arşın etrafındakiler, arşı taşıyanların duyacağı bir sesle ağlarlar ve onların ağlamasının etkisi, ölüm ve kıyamet korkusuyla bunlar da ağlarlar.

Ravi dedi: İnsanlar güneş ve ayın normal doğuş yerlerinden doğmalarını beklerken onların ışıksız, karartılmış ve dürülmüş, âdeta bir torba gibi bağlanmış vaziyette, batıdan doğduklarını görürler. Bu durum karşısında dünyanın sakinleri çığlıklar atarlar, anneler çocuklarını unuturlar ve muhabbet ehli sevdiklerini hatırlamazlar. Herkes kendi nefsini düşünür. O gün salih ve hayırlı insanların ağlayışları kendilerine fayda verir ve onlar için ibadet yerine geçer. Ancak, fâsık ve asilerin ağlaması onlara yarar sağlamaz ve onlar için bir hüsrandır. Güneş ve ay birbirine bağlı iki deve gibi gökyüzünde yarışır-
[73] casına seyrederler. Göğün ortasına ulaştıklarında Cebrail gelir ve onların boynuzlarından tutarak onları batıya götürür ve batış noktalarında değil, Tövbe Kapısında batırır.

Bunun üzerine Ömer b. el-Hattâb: "Sana kurban olayım ey Allah'ın resulü, Tövbe Kapısı nedir?" diye sordu. Allah'ın resulü şöyle cevap verdi: "Ey Ömer! Allah batının ötesinde tövbe için bir kapı yarattı. İnci ve mücevherlerle süslenmiş, iki kanatlı altın bir kapı yarattı. Bir kanattan diğer kanada olan mesafe, hızlı seyreden bir binicinin kırk yıl seyretmesi kadardır. Söz konusu kapı, Allah'ın kâinatı yarattığı günden güneş ve ayın batıdan doğdukları gecenin sabahına kadar açıktır. Allah'ın kulları içinde samimi tövbe eden bir kul yoktur ki o gecenin sabahında tövbesi o kapıdan geçmiş ve Allah'a yükselmiş olmasın."

Muâz b. Cebel: "Sana feda olayım ey Allah'ın resulü! Nasuh tövbe nedir?" diye sordu. Allah'ın resulü şöyle karşılık verdi: "Günah işleyen kimsenin pişmanlık duyarak Allah'tan mağfiret dilemesi ve tıpkı süt sağıldıktan sonra sütün tekrar memelere dönemeyişi gibi, bir daha o günaha dönmemesidir." Allah'ın resulü devamla şöyle dedi: "Daha sonra Cebrail kapının kanatlarını bitiştirir ve aralarındaki aralığı, hiç yokmuş gibi ortadan kaldırır. Bu kapı kapandıktan sonra artık hiçbir tövbe kabul edilmez ve öncesinde işlenen iyilikler dışında hiçbir iyilik fayda

vermez. Onlar için ancak daha önce işlenmiş iyilik ve kötülükler hesap ve sorumluluk konusudur. Nitekim Allah şöyle buyurur: "*Rabbinin bazı ayetleri tecelli ettiği zaman, daha önce iman etmemiş ya da imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye artık ondan sonra iman etmesi ona fayda vermez.*"[65]

Übey b. Ka'b: "Kurban olayım ey Allah'ın resulü! Ondan sonra güneş ve ay, insanlar ve dünyanın sonu nasıl olacak?" diye sordu. Allah'ın resulü şöyle cevap verdi: "Ey Übey! Güneş ve ay tekrar ışıkla donatılır ve daha önce olduğu gibi tekrar [74] doğar ve batar. İnsanlara gelince, gördükleri korkunç manzaraya rağmen dünyaya sarılırlar ve kanallar açar, ağaçlar diker ve binalar dikmeye koyulurlar. Dünyaya gelince, onun hâli tıpkı bir tay yetiştiren ve güneşin batıdan doğduğu andan sûra üfürüleceği âna kadar ona binmemiş bir adamın hâli gibidir."

Huzeyfe b. el-Yemân: "Sana kurban olayım ey Allah'ın resulü! Sûra üfürüldüğü zaman onların hâli ne olacak?" diye sordu. Allah'ın resulü şöyle dedi: "Ey Huzeyfe! Allah'a yemin ederim ki, kıyamet kopacak ve sûra üfürülecek. Bu olaylar vuku bulunca su havuzunu çamurla sıvayan, ondan su almaya vakit bulamayacak. O zaman iki şahıs arasında olan bir elbiseyi katlamaya veya almaya veyahut satmaya vakitleri olmayacak. O zaman devesini sağan sütünü içmeye fırsat bulamayacaktır." Sonra şu ayeti okudu: "*Onlar farkında olmadan, o kendilerine gelivereceklerdir.*"[66]

Sûra üfürülüp kıyamet koptuğu zaman Allah'ın terazisi henüz cennet ve cehennem ehli arasındayken ve insanların amelleri henüz tartılmamışken Allah, güneş ve ayın getirilmesini emredecek. İkisi dürülmüş ve karartılmış olarak Rahmân'ın korkusundan ve o günün zorluğundan bir sarsıntı ve titreyiş hâlinde getirilecekler. Arşın karşısına geldiklerinde secdeye kapanacak ve şöyle diyecekler: "Dünyadayken sana olan itaatimizi, ibadetimizi ve emirlerini hızlı olarak yerine getirişimizi bilirsin. Müşriklerin bize tapınmasından dolayı

65 En'âm, 6/158.
66 Ankebût, 29/53.

bizi sorumlu tutma. Zira hiç kimseye bize ibadet etmesi için çağrıda bulunmadık ve Sana ibadet etmekte gaflete düşmedik." Allah şöyle buyurur: "Doğru söylediniz. Ancak Benim hükmüm odur ki, yaratırım ve yarattıklarımı eski hâline iade
[75] ederim. Sizi de yarattığım hâle iade edeceğim. Siz oraya dönün." Onlar: "Ey Rabbimiz bizi nereden yarattın?" diye sorarlar. Allah: "Sizi arşımın nurundan yarattım, oraya dönün," der. Bunun üzerine ikisinde gözleri alan bir parlayış hâli görülür ve arşın nuruna karışırlar. Allah'ın, "*Allah ilk olarak yaratan ve yarattığını tekrar iade edendir,*"[67] sözünde buna işaret vardır.

İkrime dedi: Bu rivayeti anlatanlarla birlikte kalkıp Ka'b'a gittik ve ona İbn Abbâs'ın onun anlattığı rivayet karşısında duyduğu infiali ve Allah Resulü'nden naklettiği rivayeti anlattık. Bunun üzerine Ka'b kalktı ve birlikte İbn Abbâs'a gittik. Ka'b ona şöyle dedi: "Naklettiğim hadis karşısında gösterdiğin infiali haber aldım. Allah'ın af ve mağfiretini diliyorum. Ben okunan ve elden ele dolaşan bir kitaptan nakilde bulundum. Yahudilerin bunda yaptıkları değişiklikleri de bilmemekteyim. Sen ise yeni olan ve Allah'tan henüz gelen bir kitaptan ve peygamberlerin sonuncusu ve efendisinden nakledilen bir hadis anlatmışsın. Ben bu hadisi senden almak ve hıfzetmek için onu bana anlatmanı istiyorum. Bu hadisi bana anlatırsan naklettiğim hadisin yerini alacaktır."

İkrime dedi: İbn Abbâs hadisi tekrarladı. Ben de dikkatlice ve bütün bölümleriyle takip ettim. İbn Abbâs ne eksik ne fazla, olduğu gibi nakletti ve hiçbir sözün yerini değiştirmeden kelimesi kelimesine anlattı. Bu husus İbn Abbâs'a olan güven ve sempatimi artırdı ve hadisi ezberleme arzumu kamçıladı.[68]

* * *

67 Burûc, 85/13.

68 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* adlı eserinde, yukarıdaki rivayeti özet olarak ve ayrıntılara kaçmadan naklettikten sonra şöyle demiştir: "Akla aykırı olduğu için bu rivayete itibar etmedim. Kaldı ki senedi de sahih değildir. Bu nedenle bu hadis sahih değildir. Bu önemli konu böyle zayıf rivayetlerle bu kitapta yer almaması gerekirdi." Suyûtî de bu hadisi *el-Leâli'l-Masnûa*'da (I. 45-60) farklı iki yoldan nakletmiş ve "Bu mevzu bir hadis olup senedinde zayıf ve cahil raviler bulunmaktadır," şeklinde eleştirmiştir.

Bu konuda seleften nakledilen rivayetler ise şöyledir:

İbn Humeyd bize, Cerîr, Abdülazîz b. Rufey' ve Ebü't-Tufeyl'den şöyle dediğini rivayet etti:

İbnü'l-Kevvâ, Ali'ye (as.): "Ey Müminlerin Emîri! Aydaki bu leke nedir?" diye sordu. Ali: "Hiç Kur'an okumadın mı? ayette *'Gecenin ayetini sildik,'*[69] ifadesindeki 'silme' kelimesi buna işaret etmektedir," dedi.

Ebû Küreyb bize, Talk, Zâide, Âsım ve Ali b. Rabîa'dan şöyle dediğini rivayet [76]
etti:

İbnü'l-Kevvâ, Ali'ye (as.): "Aydaki leke nedir?" diye sordu. Ali: "*'Gecenin ayetini sildik, gündüzün ayetini ise aydınlık kıldık,'* ayeti hakkında, aydaki leke 'silme' kelimesini hatırlatır," dedi.

İbn Beşşâr bize, Abdurrahman, İsrâîl, Ebû İshâk ve Ubeyd b. Umeyr'den şöyle dediğini rivayet etti:

Ali'nin yanında bulunuyordum İbnü'l-Kevvâ ona, aydaki karartı hakkında sordu. Ali: "O, gecenin silinen ayetinin göstergesidir," diye cevap verdi.

İbn Ebi'ş-Şevârib bize, Yezîd b. Zürey', İmrân b. Hudeyr, Refî' ve Ebî Kesîr'den şöyle dediğini rivayet etti:

Ali b. Ebî Tâlib (ra.): "İstediğiniz soruyu sorabilirsiniz," dedi. Bunun üzerine İbnü'l-Kevvâ kalktı ve "Aydaki siyahlık nedir?" diye sordu. Ali: "Allah seni kahretsin, keşke dinin ve ahiretin hakkında sorsaydın, o leke gece ayetinin silindiğinin nişanesidir," dedi.

Zekeriyâ b. Yahyâ b. Ebân el-Misrî bize, İbn Ufeyr, İbn Lehîa, Hayy b. Abdullah, Ebû Abdurrahman ve Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Bir adam Ali'ye (ra.): "Aydaki karartı nedir?" diye sordu. Ali şöyle cevap verdi: Allah şöyle buyurmuştur: "*Gece ve gündüzü iki ayet olarak yarattık. Gece ayetini sildik. Gündüzün ayetini de aydınlık kıldık.*"[70]

Muhammed b. Sa'd bana şöyle dedi: Babam bana babası ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

69 İsrâ, 17/12.
70 İsrâ, 17/12.

[77] *"Gece ile gündüzü iki ayet olarak yarattık ve gecenin ayetini sildik,"* ayetindeki "silme" kelimesi, gecenin karanlığı anlamındadır."

Kâsım bize, Hüseyn, Haccâc ve İbn Cüreyc'ten naklen İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Ay da güneş gibi ışık saçıyordu. Ay gecenin, güneş de gündüzün ayetidir. *"Gecenin ayetini kararttık,"* ayetindeki karartma aydaki karartıdır. Allah onu öyle yaratmıştır.

Ebû Küreyb bize, İbn Ebî Zâide İbn Cüreyc ve Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet etti:

Mücâhid: "'*Gece ile gündüzü iki ayet olarak yarattık,*' ayeti hakkında, güneş gündüzün, ay da gecenin ayetleridir. '*Gecenin ayetini sildik*' ifadesi aydaki karartıya işaret etmektedir. Allah onu öyle yaratmıştır," demiştir.

Kasım bize Hüseyn, Haccâc ve İbn Cüreyc'ten naklen Mücâhid'in şöyle dediğini rivayet etti:

"Gece ile gündüzü iki ayet kıldık," ifadesi gece ve gündüzün yaratılışına işaret emektedir. Allah onları öyle yaratmıştır.

İbn Cüreyc dedi: Abdullah b. Kesîr bize şöyle rivayet etti:

"Gecenin ayetini kararttık. Gündüzün ayetini ise aydınlık kıldık," ayeti, gecenin karanlığı ve gündüzün aydınlığını ifade etmektedir.

Bişr b. Muâz bize, Yezîd b. Zürey', Saîd ve Katâde'den, *"Gece ile gündüzü iki ayet olarak yarattık ve gecenin ayetini kararttık, gündüzün ayetini ise aydınlık kıldık,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Gecenin ayetinin karartılması ifadesinin, aydaki karartı olduğunu anlıyorduk. Gündüzün aydınlığından da onun nurlu olmasını ve Allah'ın güneşi aydan daha nurlu ve daha büyük olarak yarattığını anlıyorduk.

Muhammed b. Amr, Ebû Âsım Îsâ[71] bize; Hâris[72] bana şöyle nakletti: Hasan bize şöyle dedi: Verkâ ve diğer raviler İbn Ebî Necîh ve Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet ettiler:

71 O, Îsâ b. Meymûn el-Cerşî'dir.
72 Hâris b. Muhammed b. Usâme'dir.

"*Gece ile gündüzü iki ayet olarak yarattık,*" ayeti, gece ve gündüzün vasıflarına işaret etmektedir. Allah onları öyle yaratmıştır.

Ebû Ca'fer dedi: Bize göre bu konuda doğru görüş, Allah'ın [78] güneşi ve ayı iki ayet olarak yaratması ve gündüzün ayeti olan güneşi nurlu, gecenin ayeti olan ayın aydınlığını ise sönük kılmasıdır.

Kaldı ki şanı yüce Allah her ikisini arşının nurundan iki güneş olarak yarattıktan sonra, bazılarının ileri sürdüğü gibi geceyle ayın nurunu karartmış olması da mümkündür. İkisinin vasıflarının farklı olması bu yüzdendir.

Güneşin aydınlığının arşın nurundan, ayın aydınlığının da kürsîden olması da muhtemeldir.

Zikrettiğim iki rivayetin senedinden biri sahih olsaydı ona itibar edecektik; ancak, ikisinin senedi de tartışmalıdır. Bu sebeple güneş ve ayın vasıflarının farklı olması hususunda varit olan rivayetlerin sıhhati şüphelidir. Ancak, kesin olarak biliriz ki aydınlık vasfında ikisi arasındaki farklılık Allah'ın insanların faydasına olan hikmetinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple birisini nurlu ve aydınlatıcı, diğerini ise sönük yaratmıştır.

Buraya kadar bu kitapta güneş ve ay hakkındaki rivayetleri zikrettik. Ancak, yine de bu konudaki birçok rivayeti naklet-mekten imtina ettik. Nitekim göklerin ve yerin yaratılışının başlangıcı hakkındaki bazı rivayetlerle, Allah'ın yarattığı sair varlıklarla ilgili rivayetleri de zikretmedik. Zira bu kitabı yazmaktaki maksadımız kitabın başında da belirttiğimiz gibi, zamanı belirterek hükümdarlarla peygamberlerin tarihini anlatmaktır. Tarih ve zaman da gün ve gecelerle ifade edilmektedir. Gün ve geceler de güneş ve ayın uzaydaki hareketleriyle oluşmaktadır. Bu konuda Resulullah'tan (sav.) rivayetler naklettik. Kaldı ki Allah her ikisini yaratmadan önce; vakit, saat, gece ve [79] gündüz mefhumu henüz yokken de bazı varlıkları yaratmıştır.

* * *

Aynı şekilde Allah'ın yaratma işine başlamasıyla bütün kâinatı yaratma işini bitirmesi arasında geçen süreyi dünya senesini ve zamanını ölçü alarak zikretmiş ve yaratılışın tamamlanmasıyla kâinatın yok oluşu arasında geçecek süreyi; Resulullah (sav.), ashap ve ümmetin âlimlerinden hadis ve rivayetler naklederek ortaya koyduk. Asıl maksat da bu kitapta asi veya muti olsun, hükümdarların ve peygamberlerin tarihini ortaya koymaktır. Bu tarihler de tıpkı saat ve vakitler gibi güneş ve ayla bilinmektedir. Yani gece saatleri ayla gündüz saatleri de güneşle bilinmektedir.

Şimdi de Allah'ın kendisine mülk bahşettiği ve nimetler ihsan ettiği hâlde O'nun nimetine nankörlük eden, rububiyetini inkâr eden ve Rabbinden yüz çevirip kibirlenen ve bu yüzden Allah tarafından elindeki nimetlerden mahrum edilen ve zillete duçar olan, ardından da onun yolundan giden ve izini takip etmek suretiyle Allah'ın gazabına uğrayanların fırkasına dâhil edilen ve zillete ve gazaba duçar olanların tarihini ele alacağız. Akabinde de Rabbine itaat eden, eserleriyle insanların övgüsüne mazhar olan hükümdarların ve peygamberlerin tarihlerini anlatacağız.

* * *

Birinci grubun reisi, lideri ve öncüsü İblis'tir. Rivayet edildiğine göre Allah, onu güzel yaratmış, onurlandırmış, ikramda bulunmuş ve dünya semasına ve yeryüzüne hâkim kılmaktan başka cennetin sorumlularından kılmıştı. Buna rağmen Rabbi-
[80] ne karşı böbürlenmiş, rububiyet iddiasında bulunmuş ve rivayete göre sorumluluğu altında bulunanları kendisine ibadet etmeye çağırmıştır. Bunun üzerine Allah onu kovulmuş şeytana dönüştürmüş, yaratılışını değiştirmiş, sahip olduğu şeyleri ondan almış, onu lanetlemiş ve semalardan kovmuştur. Ahirette de onu, ona tâbi olanları ve tarafını tutanları cehennemle cezalandırmıştır. Allah'ın gazabından ve O'nun gazabına vesile olan ve salahtan sonra fesat ehlinden olmaktan Allah'a sığınırız.

Önce, Allah'ın daha önce ve henüz büyüklenmeden ve hakkı olmayan iddialarda bulunmadan önce İblis'e verdiği

kıymet ve ikramı anlatan ve seleften nakledilen rivayetleri anlatmakla başlayalım. Ardından da sorumluluk döneminde ve hâkimiyet alanında cereyan eden olayları ve Allah'ın kendisine verdiği nimetleri kaybetmesinin sebeplerini ve diğer hususiyetleri özet olarak zikredeceğiz.

İblis

İblis'in Önceleri Dünya Semasına, Yeryüzüne ve Aralarındakilere Sahip Olduğunu Anlatan Rivayetler [81]

Kâsım b. Hasan bize şöyle dedi: Hüseyn b. Dâvûd bana Haccâc İbn Cüreyc ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini nakletti:

İblis meleklerin önde gelenlerinden ve en şereflilerindendi. Cennetten de sorumluydu. Aynı zamanda dünya semasına ve yeryüzüne hükmediyordu.

Kâsım bize, Hüseyn, Haccâc, İbn Cüreyc, Sâlih ve Şerîk Ebî Nümeyr –biri veya ikisinden– naklen İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Melekler cinlerden bir kabiledir. İblis de onlardandı ve gökle yer arasına hükmediyordu.

Mûsâ b. Hârûn el-Hemdânî bize, Amr b. Hammâd, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs –Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd– ve Resulullah'ın (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti:

İblis dünya seması üzerinde sorumlu kılınmıştı. O, cin diye adlandırılan meleklerden bir kabileye mensuptu. Cin ismini almaları, cennetin sorumluları olmalarından kaynaklanıyordu. İblis hâkimiyetiyle beraber, cennetin sorumlusuydu.

Abdân el-Mervezî bana Hüseyn b. el-Ferec'ten şöyle anlattı: Ebû Muâz el-Fadl b. Hâlid'in şöyle dediğini işittim: Ubeydullah b. Süleymân bana Dahhâk b. Müzâhim'den naklen, *"İblis hariç onlar secde ettiler,"*[73] ayeti hakkında şöyle dediğini işittim:

İbn Abbâs şöyle diyordu: İblis, meleklerden en şerefli ve en [82]
üstün olan bir kabileye mensuptu. Cennetin de sorumlusuydu. Dünya semasına ve yeryüzüne de hükmediyordu.

İbn Humeyd bize şöyle anlattı: Seleme bize şöyle dedi: Mübârek b. Mücâhid Ebü'l-Ezher, Şerîk b. Abdullah b. Ebî Nemr ve Tev'eme'nin kölesi Sâlih'ten naklen İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti:

73 Kehf, 18/50.

Melekler cin olarak bilinen bir topluluktur. İblis de onlardandı. Gök ile yer arasını yönetiyordu. Sonra isyan etti ve Allah onu kovulmuş bir şeytan olarak meshetti/çirkin bir şekle soktu.

[83] **Allah Düşmanı İblis'in Rabbinin Nimetini İnkâr Etmesi Ona Karşı Kibirlenmesi ve Uluhiyet İddiasında Bulunması**

Kâsım bize, Hüseyn, Haccâc ve İbn Cüreyc'ten *"Onlardan kim ki, O değil ben ilahım, diye söylerse..."*[74] ayetiyle ilgili olarak şöyle dediğini rivayet etti:

Meleklerden kim ki Allah'tan gayrı ben ilahım derse, anlamındadır ve onların içinde İblis'ten başkası bu iddiada bulunmadı. O kendisine tapınılmasını istedi. Bu ayet onun hakkındadır.

Bişr b. Muâz bize, Yezîd, Saîd ve Katâde'den *"Onlardan kim ki, tanrı O değil benim dese, onu cehennemle cezalandırırız. Zalimleri işte böyle cezalandırırız,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Bu ayet Allah düşmanı İblis hakkındadır. Söylediklerinden dolayı Allah onu lanetledi ve kovdu. Nitekim şöyle buyurdu: *"Biz onu cehennemle cezalandırırız. Zalimleri işte böyle cezalandırırız."*

Muhammed b. el-A'lâ bize, Muhammed b. Sevr, Ma'mer ve Katâde'den, *"Onlardan kim ki O değil ben ilahım derse, onu cehennemle cezalandırırız,"* ayetiyle ilgili olarak şöyle dediğini rivayet etti:

Ayet, İblis hakkındadır.

[84] **İblis'in Hâkimiyeti Döneminde Vuku Bulan Olaylar ve Helak Olmasının Sebepleri ve İlahlık İddiasında Bulunması**

İblis'in hâkimiyeti ve Allah'a itaat ettiği dönemde vuku bulan olaylardan biri Ebû Küreyb'in İbn Abbâs'tan bize naklettiği rivayette zikredilmiştir.

Ebû Küreyb bize, Osmân b. Saîd, Bişr b. Umâre, Ebû Revk, Dahhâk ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

İblis, kendilerine cin denilen ve zehirli ateşten yaratılan meleklerden bir gruba mensuptu. Adı Hâris idi. Cennetin

74 Enbiyâ, 21/29.

sorumlularından biriydi. Bu grubun dışındaki melekler ise nurdan yaratılmıştır. Kur'an'da zikredilen diğer bir grup da öz ateşten yaratılmıştır. Bundan maksat tutuşturulduğunda çıkan alevdir. İnsan da çamurdan yaratılmıştır. Yeryüzünde ilk ikamet edenler cinlerdir. Yeryüzünde fesat çıkarıp kan akıttılar ve birbirlerine kıydılar. Bunun üzerine Allah onlara, kendilerine cin denilen meleklerden oluşan ordunun başında İblis'i gönderdi. İblis ve maiyetindekiler onları öldürüp geri kalanları da denizdeki adalara ve dağların uçlarına sürdüler. Bundan dolayı İblis gurura kapıldı ve kendi kendine, "Benim yaptığımı hiç kimse yapamaz," dedi. Allah da onun içinden geçen bu iddialara muttali oldu, ancak yanında olan melekler bunun farkına varamadılar.

el-Müsennâ bana şöyle anlattı: İshâk b. el-Haccâc bize Abdullah b. Ebî Ca'fer, babasından ve Rebî' b. Enes'ten şöyle dediğini rivayet etti:

Allah melekleri çarşamba günü, cinleri de perşembe günü, Âdem'i de cuma günü yarattı. Cinlerden bir grup inkâr ettiler. Bunun üzerine melekler yeryüzüne inip onları öldürüyorlardı. Bu sebeple yeryüzünde fesat çıktı ve kan akıtıldı.

İblis'in Helak Olması ve Rabbine Karşı Kibirlenmesine Yol Açan Sebepler [85]

Sahabe ve tâbiîn bu konuda ihtilaf ettiler. Daha önce bu konuda Dahhâk'ın İbn Abbâs'tan naklettiği rivayeti zikretmiştik. Allah'a isyan eden cinleri öldürdüğü ve bir kısmını sürdüğü zaman [İblis] kendini beğendi ve başkasına nasip olmayan bir üstünlüğe sahip olduğu vehmine kapıldı.

* * *

İkinci görüşe dair rivayet de İbn Abbâs'tan nakledilmiştir. Buna göre İblis dünya semasına hükmediyor ve yerle gök arasındakileri yönetiyordu. Aynı zamanda cennetin sorumlusuydu ve çok ibadet ederdi. Sonra kendini beğendi ve bundan dolayı üstünlüğün kendisinde olduğunu sanarak Rabbine karşı büyüklendi.

Rivayet şöyledir:

Mûsâ b. Hârûn el-Hemdânî bize, Amr b. Hammâd, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs –Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd– ve Peygamber'in (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini anlattı:

Allah dilediği varlıkları yarattıktan sonra arşa istiva etti ve İblis'i dünya semasına hâkim kıldı. İblis, meleklerden cin denilen bir gruba mensuptu. Cin ismini almaları cennetin muhafızları olmalarındandı. Nitekim İblis [dünya semasına] hâkimiyeti yanında cennetin muhafızlarındandı. İçinden kibre kapıldı ve kendi kendine, "Allah bana bu mülkü, sahip olduğum meziyetlerden dolayı verdi," dedi.

[86] Bu rivayeti Ahmed b. Ebî Hayseme, Amr b. Hammâd'dan nakletti. Amr dedi ki:

İblis, meleklerden üstün olduğu vehmine kapıldığında Allah buna muttali oldu ve meleklere "*Yeryüzünde bir halife yaratacağım,*"[75] diye buyurdu.

İbn Humeyd bize anlattı: Seleme b. el-Fadl bize İbn İshak, Hallâd b. Atâ, Tâvûs ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

İblis isyan etmeden önce meleklerdendi ve adı Azâzîl idi. Yeryüzünde bulunuyordu. Meleklerin en gayretlisi ve en âlimiydi. Bu meziyeti onu kibirlenmeye sevk etti. Cin denilen bir gruba mensuptu.

Yine İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk, Hallâd b. Atâ, Tâvûs'tan –ya da Mücâhid Ebü'l-Haccâc'tan– naklen İbn Abbâs'tan benzer bir rivayet nakletti. Ancak, bu rivayette ravi şöyle dedi: O meleklerdendi ve adı Azâzîl idi. Yeryüzünün sakinlerinden ve imar edenlerindendi. Yeryüzünde ikamet eden meleklere de cinler denirdi.

İbnü'l-Müsennâ bize, Şeybân, Selâm b. Miskîn, Katâde ve Saîd b. el-Müseyyib'den şöyle dediğini rivayet etti:

İblis dünya semasındaki meleklerin reisiydi.

* * *

İbn Abbâs'tan nakledilen üçüncü görüşe dair rivayette şöyle dediği nakledilmiştir: İblis, Allah'ın daha önce yarattığı bir topluluğa mensuptu. Onlara emir verdi ancak imtina ettiler.

75 Bakara, 2/30.

Rivayet şöyledir:

Muhammed b. Sinân el-Kazzâz bana, Ebû Âsım, Şebîb, İkrime ve İbn Abbâs'tan [87] şöyle dediğini bize rivayet etti:

Allah bir topluluk yarattı ve onlara, "Âdem'e secde edin," dedi. Onlar, "Secde etmeyiz," dediler. Bu yüzden Allah onların üzerine yakıcı bir ateş gönderdi. Ardından başka bir topluluk yarattı ve onlara, "Topraktan bir beşer yarattım. Âdem'e secde edin," diye buyurdu. Onlar da imtina ettiler. Allah onların üzerine yakıcı bir ateş gönderdi. Akabinde bu topluluğu yarattı ve onlara "Âdem'e secde etmeyecek misiniz?" dedi. Onlar, "Evet secde edeceğiz," dediler. İblis, Âdem'e secde etmekten imtina edenlerdendi.

* * *

Başka bir grup da şöyle dedi: İblis'in helak olmasının sebebi, yeryüzünde kan akıtan, fesat çıkaran ve Allah'a isyan eden, bu yüzden de melekler tarafından öldürülen cinlerin bakıyesi olmasıdır.

Bu rivayet şöyledir:

İbn Humeyd bize, Yahyâ b. Vâdıh, Ebû Saîd el-Yahmedî, İsmâîl b. İbrâhîm, Sevvâr b. Ca'd el-Yahmedî ve Şehr b. Havşeb'den, "*İblis cinlerdendi,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

İblis meleklerin kovduğu cinlerden iken bazı melekler tarafından esir alınmış ve dünya semasına götürülmüştür.

Ali b. el-Hasan bana, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Hallâl, Süneyd b. Dâvûd, Hüşeym, Abdurrahman b. Yahyâ, Mûsâ b. Nümeyr, Osmân b. Saîd b. Kâmil ve Sa'd b. Mes'ûd'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Melekler cinlerle savaşıyorlardı. İblis küçük yaşta esir alındı. Meleklerle birlikte ibadet ederdi. Meleklere Âdem'e secde edin diye emredilince, o imtina etti. "*Ancak İblis cinlerdendi ve secde etmedi,*"[76] ayeti de buna işaret etmektedir.

Ebû Ca'fer dedi: Bu görüşlerin içinde benim tercihim, "*Biz* [88] *meleklere: Âdem'e secde edin, demiştik. İblis hariç onlar hemen secde ettiler. İblis cinlerdendi ve Rabbinin emrine uymadı,*"[77]

76 Kehf, 18/50.
77 Kehf, 18/50.

ayetinde ifadesini bulan gerçektir. Muhtemeldir ki İblis'in Rabbinin emrine uymaması, cinlerden olması sebebiyledir. Rabbine çok ibadet etmesi, ilminin çok olması, dünya semasına ve yeryüzüne hükmetmesi, cennetten sorumlu olması yüzünden kendini beğenmesi ve büyüklenmesi sebebiyle de Rabbinin emrine uymamış olması da muhtemeldir. Bu isyan başka bir nedenle de olabilir. Bu hususlar ancak delillere dayanan haberlerle anlaşılabilir. Bu konuda elimizde böyle bir haber mevcut değildir. Bu konudaki ihtilaflar anlattığımız gibidir.

Bir de şöyle bir görüş vardır: İblis'in helak olmasının sebebi şudur: Yeryüzünde, Âdem'den önce cinler vardı. Allah, İblis'i aralarında hüküm vermesi için gönderdi. Bin sene kadar aralarında hüküm verdi ve Hakem olarak adlandırıldı. Allah da ona bu isimle hitap etti. Bu sebeple kibre kapıldı, böbürlendi ve aralarında hüküm vermek üzere gönderildikleri kişilerin arasına düşmanlık, nefret ve şiddeti yaydı. Rivayete göre bunlar iki bin sene savaştılar. Öyle ki atları akan kanın içinde âdeta yüzüyordu. Nitekim Allah şöyle buyurur: "*İlk yaratmada âciz mi kaldık ki, onlar yeni bir yaratma hususunda şüphe içindedirler.*"[78] Melekler de şöyle demişlerdir: "*Yeryüzünde fesat çıkaracak ve kan akıtacak birilerini mi yaratacaksın?*"[79] Bunun üzerine Allah isyan edenlerin üzerine yakıcı bir ateş gönderdi. İblis kavminin başına gelenleri görünce semaya yükseldi ve meleklerle birlikte öyle çok ibadet etti ki, Allah'ın yarattıkları içinde onun kadar ibadet eden olmamıştı. Âdem yaratılınca İblis bilinen duruma düştü ve isyan etti.

HZ. ÂDEM'İN YARATILIŞI

[89] İblis'in hâkimiyeti döneminde meydana gelen olaylardan biri de, Allah'ın babamız Âdem'i yaratmasıdır. İblis'in gerçek hâlinin ortaya çıkma zamanı geldiği, hâkimiyetinin son bulma vakti yaklaştığı ve Allah meleklerine İblis'in içinde taşıdığı

78 Kâf, 50/15.
79 Bakara, 2/30.

ve onların bilmediği kibri bildirmek istediğinde onlara şöyle buyurdu: "*Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.*"[80] [Bunun üzerine] melekler şöyle karşılık verdiler: "*Orada fesat çıkaracak ve kan akıtacak birini mi yaratacaksın?*"[81] İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre melekler, daha evvel yeryüzünde ikamet eden cinlerin durumuna vâkıf olmaları hasebiyle, "*Yeryüzünde bir halife yaratacağım,*" diyen Rablerine, "Orada daha önce bulunan cinler gibi davranan ve onlar gibi kan akıtan, fesat çıkaran ve Sana isyan eden birilerini mi yaratacaksın. Oysaki biz Sana tesbih ediyor, hamd ediyor ve Seni takdis ediyoruz," dediler. Allah ise, "*Ben sizin bilmediğinizi bilirim,*" buyurdu. Yani İblis'in içinde sakladığı kibri ve Bana karşı gelme azmini ve nefsinin onu batılla kandırmasını ve gururunu Ben bilirim ve onu size göstereceğim ki siz de onun hâline muttali olasınız.

Bu konuda daha birçok şeyler söylendi. Bunların bir kısmını *Câmi'ü'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* adlı kitabımızda zikrettik. Bu sebeple burada bu konuları zikrederek bu kitabı uzatmak istemedik

Allah Âdem'i yaratmak istediğinde, yaratıldığı toprağın yeryüzünden alınmasını emretti. Bu rivayet şöyledir:

Ebû Küreyb bize, Osmân b. Saîd, Bişr b. Umâre, Ebû Revk, Dahhâk ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti: [90]

Daha sonra Allah, Âdem'in yaratıldığı toprağın yükseltilmesini emretti. Allah onu yapışkan, şekillenmiş ve kokuşmuş kara balçıktan yarattı. Âdem'i kudretiyle bu maddeden yarattı.

Mûsâ b. Hârûn bana, Amr b. Hammâd, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs –Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd– ve Peygamber'in (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti.

Melekler dediler ki: "*Orada fesat çıkaracak ve kan akıtacak birini mi yaratacaksın? Oysa biz Sana hamd ediyor ve Seni takdis ediyoruz. Allah, Ben sizin bilmediğinizi bilirim, dedi.*"[82] Yani, İblis'in durumunu bilirim, dedi. Bunun üzerine Allah,

80 Bakara, 2/30.
81 Bakara, 2/30.
82 Bakara, 2/30.

Cebrail'i yeryüzüne göndererek oradan çamur getirmesini emretti. Yer, Cebrail'e: "Senden Allah'a sığınırım, benden bir şey eksiltme ve benim hâlimi bozma," dedi. Cebrail bir şey almadan döndü ve dedi ki: "Ey Rabbim! Yer Sana sığındı, ben de onu korudum." Bu kez Allah, Mikail'i gönderdi. Yer ondan da Allah'a sığındı ve o da ona dokunmadı ve dönerek Cebrail gibi söyledi. Bunun üzerine ölümden sorumlu meleği gönderdi. Yer yine, ondan Allah'a sığındı. O, "Ben de Allah'ın emrini yerine getirmeden dönmekten Allah'a sığınırım," dedi ve tek bir yerden değil yeryüzünün muhtelif yerlerinden kırmızı, beyaz ve kara renklerde toprak alarak karıştırdı. Bu yüzden insanoğlu, farklı renklerde yaratıldı. Melek aldığı toprağa su karıştırdı ve yapışkan bir çamur hâline geldi. Bu çamur rengi değişip kokuşuncaya kadar bekletildi. Ayette geçen "*Şekillenmiş ve kokuşmuş*" ifadesi bu anlama işaret etmektedir.

İbn Humeyd bize, Ya'kûb el-Kummî, Ca'fer b. Ebi'l-Mugîre, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah, İblis'i yeryüzüne gönderdi. Akabinde de yer kabuğun-
[91] dan, tatlısı ve tuzlusundan toprak alarak, ondan Âdem'i yarattı. Bu yüzden de Âdem adını aldı. Yine bu yüzden de İblis: "*Çamurdan yarattığına mı secde edeceğim?*"[83] diye itiraz etti.

İbnü'l-Müsennâ bize, Ebû Dâvûd, Şu'be, Ebû Husayn ve Saîd b. Cübeyr'den şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem yeryüzünün kabuğundan yaratıldığı için Âdem adını aldı.

Ahmed b. İshâk el-Ehvâzî bana, Ebû Ahmed, Mis'ar, Ebû Husayn ve Saîd b. Cübeyr'den şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem, yeryüzünün kabuğundan yaratıldı ve bu sebeple Âdem adını aldı.

Ahmed b. İshâk bize, Ebû Ahmed, Amr b. Sâbit, babası, dedesi ve Ali'den (ra.) şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem yeryüzünün kabuğundan yaratıldı. Bu maddede güzeli, iyisi ve kötüsü vardır. Bu yüzden insanoğlunda iyi ve kötü meziyetleri görebiliyorsun.

83 İsrâ, 17/61. Taberî, bu rivayeti tefsirinde de zikredilmiştir: XV. 80 (Bulak).

Ya'kûb b. İbrâhîm bana şöyle anlattı: İbn Uleyye bize Avf'tan rivayetle –Muhammed b. Beşşâr ve Amr b. Şebbe de- şöyle rivayet ettiler: Yahyâ b. Saîd bize Avf, İbn Beşşâr; İbn Ebî Adî, Muhammed b. Ca'fer ve Abdülvehhâb es-Sekafî'den şöyle dediğini naklettiler: Avf ve Muhammed b. Umâre el-Esedî bana şöyle anlattılar: İsmâîl b. Ebân bize, Anbese, Avf el-A'rabî'den Kasâme b. Züheyr ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: «Allah, Âdem'i yeryüzünün muhtelif yerlerinden alınmış bir avuç topraktan yarattı. Bu yüzden âdemoğulları yeryüzü gibi içlerinde kızılı, siyahı, beyazı ve bunlar arasındaki renk tonlarında olanları olduğu gibi yumuşak, sert, kötü ve iyi tabiatlı olanları da vardır. Toprağına su karıştırılmış ve yapışkan hâle gelmiştir. Sonra bu hâlde bekletildi ve kokuşarak şekillendi ve nihayet kuru bir çamur hâline geldi. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: '*And olsun, insanı kuru* [92] *bir çamurdan, şekillenmiş ve kokuşmuş bir balçıktan yarattık.*'»[84]

İbn Beşşâr bize şöyle anlattı: Yahyâ b. Saîd ve Abdurrahman b. Mehdî bize Süfyân, A'meş, Müslim el-Batîn, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet ettiler:

Âdem'in yaratıldığı toprağın üç vasfı vardır: Çamurun kuru olması, kokuşmuş olması ve yapışkan olması.

* * *

Rivayete göre Allah, Âdem'in yaratıldığı çamura maya katıp kırk gece bekletti. Bir rivayete göre de kırk yıl cansız beden olarak bekletti.

Bu görüşü ileri sürenler şu rivayetleri nakletmişlerdir:

Ebû Küreyb bize, Osmân b. Saîd, Bişr b. Umâre, Ebû Revk, Dahhâk ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah emir buyurarak Âdem'in toprağı yükseltildi. Sonra Âdem'i yapışkan, şekillenmiş ve kokuşmuş çamurdan yarattı. Toprakken şekillenmiş ve kokuşmuş çamur hâline getirildi. Kudretiyle Âdem'i bu maddeden yarattı. Kırk gece cansız bir beden olarak bekletildi. İblis gelip ayağıyla ona vuruyordu. Ondan ses çıkıyordu. Ayette geçen "*pişmiş çamura benzeyen bir balçıktan...*"[85] ifadesinde bu anlam kastedilmiştir. Sessizliğinden kurtulmuş bir hâli vardı ve İblis ağzından girip makatın-

84 Hicr, 15/26.
85 Rahmân, 55/14.

dan çıkar ve makatından girip ağzından çıkar ve şöyle derdi: "Ses çıkaracak bir şey değilsin ve yaratılışının bir anlamı yoktur. Sana musallat olursam seni yok edeceğim. Sen bana musallat olursan sana isyan edeceğim."[86]

[93] Mûsâ b. Hârûn bize, Amr b. Hammâd, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs -Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd- ve Resulullah'ın (sav.) bazı ashabından, "*Ben çamurdan bir insan yaratacağım. Ona şekil verip de ruhumdan üfleyince ona secde edin,*"[87] ayeti hakkında şöyle dediklerini rivayet etti:

Allah kendi kudretiyle onu yarattı ki, İblis ona karşı kibirlenmesin. Kibirlenecek olsa da Allah ona: "Kudretimle yarattığım hâlde ve buna karşılık Ben kibirlenmezken, sen nasıl kibirlenirsin?" diyecektir. Allah onu insan olarak yarattı ve kırk sene ceset olarak bekletildi. Melekler yanından geçtiklerinde ondan ürktüler. En çok ürken İblis oldu. Yanından geçiyor ve ona vuruyordu. Ceset pişmiş çamur gibi ses çıkarıyordu. "*Pişmiş çamur gibi ses çıkaran kuru çamur,*" ayeti de bu anlama işaret etmektedir. İblis ona, "Niçin yaratıldın?" diyerek ağzından girip makatından çıkardı. Meleklere, "Bundan korkmayın Rabbiniz samettir. Bu ise karın sahibidir. Ona musallat olursam onu yok edeceğim," dedi.

Hasan b. Bilâl bize, Hammâd b. Seleme, Süleymân et-Teymî, Osmân en-Nehdî ve Selmân el-Fârisî'den şöyle dediğini rivayet etti:

"Allah, Âdem'in çamurunu mayalayıp kırk gün bekletti. Sonra iki eliyle onu topladı. İyisi sağına, kötüsü soluna çıktı. Ardından da onu karıştırdı. Bu yüzden kötüden iyi, iyiden de kötü çıkabiliyor."

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Rivayet edilir ki, -en doğrusunu Allah bilir-Allah, Âdem'i
[94] yarattı ve ona ruh vermeden kırk gün ona nazar etti. Bu süre sonunda pişmiş çamur gibi, ancak ateş dokunmamış kuru balçığa dönüştü. Bu süre geçtikten sonra, Allah ona ruh üflemek isteyince meleklere, "Ruhumdan üflediğimde ona secde edin," buyurdu.

* * *

86 Bu rivayet Taberî'nin tefsirinde de geçmektedir: XXVII. 73 (Bulak).
87 Sâd, 38/71-72.

Allah ona ruhu üfleyince ruh ona başı tarafından girdi. Bizden önceki seleflerimiz öyle söylemişlerdir.

Bu görüşü ileri sürenler şu rivayetleri nakletmişlerdir:

Mûsâ b. Hârûn bana şöyle anlattı: Amr b. Hammâd bize, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs –Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd– ve Peygamber'in (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti:

Allah Âdem'e ruh üflemek istediğinde meleklere, "*Ona ruhumdan üflediğimde ona secde edin,*" buyurdu. Allah ona ruh üfleyip de ruh başından vücuduna girince hapşırdı. Bunun üzerine melekler ona, "el-Hamdü lillah, de," diye telkinde bulundular. Âdem: "el-Hamdü lillah," dedi. Allah ona: "Rabbin sana rahmet etsin," buyurdu. Ruh gözlerine sirayet edince cennetin meyvelerine baktı. Karnına ulaşınca da yemek iştahı oldu. Ruh henüz ayaklarına ulaşmadan yerinden sıçradı ve cennetin meyvelerine bir an önce ulaşmak istedi. "*İnsan aceleci yaratılmıştır,*"[88] buyuruldu. "*Bütün melekler secdeye kapandılar. İblis hariç; o secde edenlerden olmaktan imtina etti,*"[89] ve "*İblis secde etmekten imtina etti ve kibirlenerek kâfirlerden oldu.*"[90] ayetleri bu hakikate işaret etmektedir.

Allah, İblis'e "*Sana emrettiğim hâlde seni secde etmekten alıkoyan ne oldu?*"[91] Ellerimle yarattığıma seni secdeden alıkoyan nedir?" dedi. İblis: "Ben ondan hayırlıyım, çamurdan yarattığın insana secde edecek değilim," dedi. Allah ona, "*Öyleyse in oradan. Orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık, sen aşağılıklardansın, buyurdu,*"[92] ayetleri bu hakikat- [95]
lere işaret etmektedir. Ayette geçen *sâğirîn* kelimesi zillete düşenler anlamındadır.

Ebû Küreyb bize, Osmân b. Saîd, Bişr b. Umâre, Ebû Revk, Dahhâk ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah Âdem'e kendi ruhundan üflediği zaman ruh başı tarafından ona sirayet etti. Ruh vücudun neresine sirayet ettiy-

88 Enbiyâ, 21/38.
89 Hicr, 15/31.
90 Bakara, 2/34.
91 A'râf, 7/12.
92 A'râf, 7/13.

se orası et ve kana büründü. Ruh göbeğine ulaştığında kendi kendine baktı ve kendi güzelliğinden gördüklerini beğendi. Ayağa kalkmaya davrandıysa da buna güç yetiremedi. Allah'ın, "*İnsan aceleci olarak yaratılmıştır,*"[93] sözü buna işaret etmektedir. İnsanın ne sıkıntıya ne de sevince sabrı vardır. Aksine sıkıntı hâli daha belirgindir. Vücuda ruh üfleme işi tamamlanınca, Âdem hapşırdı ve Allah'ın ilhamı ile "el-Hamdü lillah," dedi. Allah ona, "Ey Âdem! Allah sana rahmet etsin," dedi ve özel olarak İblis ile beraber olan meleklere, "Âdem'e secde edin," diye buyurdu. İblis hariç hepsi secdeye kapandı. İblis secde etmekten imtina etti ve içinden duyduğu kibir ve kendini beğenme hissiyle büyüklendi ve "Secde etmeyeceğim, zira ben ondan hayırlıyım, yaşım daha büyüktür ve yaratılış olarak daha güçlüyüm. '*Beni ateşten, onu ise çamurdan yarattın.*'[94] Ateş çamurdan daha güçlüdür," dedi. İblis secde etmekten imtina edince Allah onu yeise düşürdü ve hayırdan ümidini kesti ve isyanından dolayı onu kovulmuş şeytan hâline getirdi.

İbn Humeyd bize, Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti.

Anlatıldığına göre –yine de Allah bilir– ruh insanın başına sirayet edince [Âdem] hapşırdı. "el-Hamdü lillah," dedi. Rabbi ona, "Rabbin sana rahmet etsin," dedi. Ayağa kalkınca Allah'ın ahdini yerine getirmek ve onlara verdiği emri yerine getirmek üzere melekler ona secde ettiler. Ancak, İblis ise aralarından ayrıldı ve kibirlenerek, böbürlenerek, haksızca ve haset ederek secde etmedi. Bunun üzerine Allah şöyle buyurdu: "*Ey İblis! Ellerimle yarattığıma secde etmekten seni meneden nedir?*
[96] *Cehennemi seninle ve onlardan sana uyanların tümüyle dolduracağım,*"[95] diye buyurdu. Allah'ın İblis'e yönelttiği eleştirileri tamamlayıp da İblis isyanda ısrar edince, Allah onu lanetledi ve cennetten çıkardı.

Muhammed b. Halef bana şöyle anlattı: Âdem b. Ebî İyâs bize, Ebû Hâlid Süleymân b. Hayyân, Muhammed b. Amr, Ebû Seleme ve Ebû Hüreyre'den naklen

93 Enbiyâ, 21/37.
94 Sâd, 38/76.
95 Sâd, 38/75-85.

Peygamber'den (sav.) şöyle rivayet etti. Ebû Hâlid dedi: (el-A'meş bana Ebû Sâlih, Ebû Hüreyre'den naklen Peygamber'den (sav.) şöyle rivayet etti.) Ebû Hâlid dedi: Dâvûd b. Ebî Hind bana, Şa'bî ve Ebû Hüreyre'den naklen Peygamber'den (sav.) şöyle rivayet etti: Ebû Hâlid dedi: İbn Ebî Zübâb ed-Devsî bana, Saîd el-Makburî ve Yezîd b. Hürmüz, Ebû Hüreyre'den naklen Peygamber'den (sav.) şöyle dediğini rivayet ettiler:

Allah, Âdem'i eliyle yarattı, ona kendi ruhundan üfledi ve meleklere emrederek ona secde ettiler. Âdem oturdu ve hapşırdı. "el-Hamdü lillah," deyince Allah ona, "Rabbin sana rahmet etsin. O melekler topluluğuna git ve onlara *es-Selâmü aleyküm* de," diye buyurdu. Âdem onlara gitti ve "es-Selâmü aleyküm," dedi. Melekler: "Ve aleyke's-selâm ve rahmetullah," diye karşılık verdiler. Sonra Rabbine döndü ve Rabbi ona dedi ki: "Senin ve senin zürriyetinin selamı budur." İblis içinde sakladığı kibir ve Rabbine karşı isyanını açığa vurunca, daha önce de Rableri onlara "Yeryüzünde bir halife yaratacağım," dediğinde O'na: "Biz sana hamd ettiğimiz ve Seni takdis ettiğimiz hâlde, orada fesat çıkaracak ve kan akıtacak birini mi yaratacaksın?" dediklerinde, Rableri onlara, "Ben sizin bilmediğinizi bilirim," demişti. İşte o zaman onlar için gizli olan husus açığa çıktı ve içlerinde Allah'a karşı isyan eden ve emrine muhalefet edeni bildiler.

* * *

Akabinde Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretti. Bizden önceki ilim ehli, Âdem'e öğretilen isimler konusunda, bunlar özel mi yoksa genel mi, diye ihtilaf ettiler. Bazıları, "Her şeyin ismi ona öğretildi," dediler.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir: [97]

Ebû Küreyb bize, Osmân b. Saîd, Bişr b. Umâre, Ebû Revk, Dahhâk ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretti. Bu isimler insanların kendi aralarında anlaştıkları isimlerdir. İnsan, hayvan, yer, ova, deniz, dağ, eşek ve benzeri topluluk adları vs.

Ahmed b. İshâk el-Ehvâzî bana şöyle dedi: Ebû Ahmed bize, Şerîk, Âsım b. Küleyb, Hasan b. Sa'd ve İbn Abbâs'tan, *"Âdem'e bütün isimleri öğretti,"*[96] ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

96 Bakara, 2/31.

Âdem'e yel ve gaz çıkarma dâhil, her şeyi öğretti.

Ali b. el-Hasan bana şöyle dedi: Müslim el-Cermî bize, Muhammed b. Mu'sab, Kays b. Rebî', Âsım b. Küleyb, Saîd b. Ma'bed ve İbn Abbâs'tan, *"Âdem'e bütün isimleri öğretti,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Allah, Âdem'e müstehcen isimlerle, yel ve gaz çıkarması dâhil, her şeyin ismini öğretti.

Muhammed b. Amr bize, Ebû Âsım, Îsâ b. Meymûn, İbn Ebî Necîh ve Mücâhid'den, *"Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretti,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Allah'ın yarattığı her şeyi öğretti.

İbn Vekî' bize şöyle dedi: Babam bana Süfyân, Hasîf ve Mücâhid'den *"Âdem'e bütün isimleri öğretti,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

"Ona her şeyin ismini öğretti."

[98] Süfyân bize şöyle anlattı: Babam bize Şerîk, Sâlim el-Eftas ve Saîd b. Cübeyr'den şöyle dediğini rivayet etti:

Allah Âdem'e, deve, inek ve koyun dâhil her şeyin ismini öğretti.

Hasan b. Yahyâ bize, Abdürrezzâk, Ma'mer ve Katâde'den, *"Âdem'e bütün isimleri öğretti,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Ona, şu dağdır, şu denizdir diye, her şeyi öğretti ve bunları meleklere göstererek, *"Eğer sözünüzde sadık iseniz Bana bunların isimlerini bildirin,"*[97] diye buyurdu.

Bişr b. Muâz bize, Yezîd b. Zürey', Saîd ve Katâde'den, *"Eğer sözünüzde sadık iseniz Bana bunların isimlerini bildirin,"* ayetini *"Sen âlim ve hâkimsin,"*[98] cümlesine kadar olan kısmı hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Yaratılmış varlıklardan her grubun ismini bildirdi ve ait olduğu sınıfa dâhil etti.

Kâsım b. Hasan bize şöyle anlattı: Hüseyn b. Dâvûd bize Haccâc, Cerîr b. Hâzim, Mübârek, Hasan, Ebû Bekir, Hasan ve Katâde'den şöyle dediklerini rivayet etti:

Her şeyin ismini zikrederek, bunlar attır, şunlar katır, deve, cin, canavar gibi her şeyi resmiyle öğretti.

* * *

Bazıları da derler ki, isimlerden özel bir ismi öğretti. Bu da meleklerin isimleridir.

97 Bakara, 2/31.
98 Bakara, 2/32.

Bunu ileri sürenler şu rivayetleri zikretmişlerdir:

[99] Abde el-Mervezî bana şöyle dedi: Ammâr b. el-Hasan bize, Abdullah b. Ebî Ca'fer, babası ve Rebî'den,[99] *"Âdem'e isimleri öğretti,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Bunlar meleklerin isimleridir.

* * *

Bazıları da yukarıdakiler gibi derler ki, Âdem'e öğretilen isimler özel isimlerdir. Ancak, bu isimler zürriyetinin isimleridir.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir:

Yûnus bana şöyle anlattı: İbn Vehb bize, İbn Zeyd'den *"Âdem'e isimleri öğretti,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Bu isimler Âdem'in zürriyetinin isimleridir. Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretince Allah, isim sahiplerini meleklere gösterdi ve onlara, *"Eğer sözünüzde sadık iseniz Bana bunların isimlerini bildirin,"* dedi. Allah'ın bu sözü söylemesinin nedeni, kendilerine *"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım,"* diye buyurduğunda, onların O'na *"Orada fesat çıkaracak ve kan akıtacak birini mi yaratacaksın? Oysa biz Sana hamd ediyor ve Seni takdis ediyoruz,"*[100] demeleridir. Allah, Âdem'i yarattıktan ve ona ruh üfleyip de yarattığı her şeyin ismini öğrettikten sonra, onları meleklere arz etti ve *"Eğer sözünüzde sadık iseniz bana bunların isimlerini bildirin,"* buyurdu. Yeryüzündeki halifemi sizden yapacak olursam Bana itaat edecek ve takdis ve tesbih edeceksiniz. Sizden başkasını yapsam o, yeryüzünde fesat çıkaracak ve kan akıtacaktır. Ancak, siz bunları gördüğünüz hâlde isimlerini bilmezseniz, orada kendi görevlerinizi bilemeyeceksiniz. Sizden başkasını halife yapsam da onları görmeyecek, hem kendiniz, hem de onlar hakkında gerekli bilgiye sahip olamayacaksınız.

* * *

Bu görüş seleften bir gruptan rivayet edilmiştir. [100]

99 Ebû Ca'fer er-Râzî'dir. Rebî' ise Enes'in oğludur (bkz. *Tehzîbü't-Tehzîb,* III. 238).

100 Bakara, 2/31.

Bu konudaki rivayetler şöyledir:

Mûsâ b. Hârûn bana, Amr b. Hammâd, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs -Mürre el-Hemdânî yoluyla Abdullah b. Mes'ûd- ve Peygamber'in (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti:

Ayette geçen "*Eğer sözünüzde sadık iseniz,*" ifadesi, âdemoğulları yeryüzünde fesat çıkaracak ve kan akıtacak, sözüne bir atıftır.

Ebû Küreyb bize, Osmân b. Saîd, Bişr b. Umâre, Ebû Revk, Dahhâk ve İbn Abbâs'tan, "*Eğer sözünüzde sadık iseniz,*" ifadesi hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Ayetteki bu ifade, "Eğer yeryüzünde niçin bir halife yarattığımı bilirseniz," anlamındadır.

* * *

Bu konuda bir görüş de şöyledir: Allah, Âdem'i yaratmaya başladığı zaman, melekler kendi aralarında, "Rabbimiz dilediğini yaratsın. Ancak, kimi yaratırsa yaratsın biz o yaratılandan daha bilgiliyiz ve Allah indinde ondan daha üstünüz," dediler. Allah, Âdem'i yaratıp da ona her şeyin ismini öğretince, o şeyleri meleklere arz etti ve onlara, "Eğer Allah kimi yaratırsa yaratsın, biz o yaratılandan daha âlimiz ve O'nun nezdinde ondan üstünüz, sözünüzde sadık iseniz Bana bunların isimlerini bildirin," buyurdu. Allah bu sözlerinden dolayı onlara böyle hitap etti.

Bu konudaki rivayetler şöyledir:

Bişr b. Muâz bize, Yezîd b. Zürey', Saîd ve Katâde'den, "*Hani Rabbin meleklere yeryüzünde bir halife yaratacağım, demişti,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Allah, Âdem'in (as.) yaratılışı hususunu meleklerle istişare etti. Şöyle dediler: "*Orada fesat çıkaracak ve kan akıtacak birini mi yaratacaksın?*" Nitekim melekler, Allah nezdinde en
[101] çirkin şeyin kan akıtmak ve yeryüzünde fesat çıkarmak olduğunu bildikleri için, "*Oysa biz Sana hamd ediyor ve Seni takdis ediyoruz,*" dediler. Allah şöyle buyurdu: "*Ben sizin bilmediğinizi bilirim.*" Allah'ın ilmi ve takdiri gereğince, yaratılacak halifenin zürriyetinde peygamberler, elçiler ve cennet ehli insanlar olacaktı.

Ebû Ca'fer dedi: Bize anlatıldığına göre İbn Abbâs şöyle diyordu: Allah, Âdem'i yaratmaya başladığı zaman melekler şöyle dediler: "Allah, kendi nezdinde bizden daha kıymetli ve bizden daha âlim bir varlık yaratacak değildir." Bunun üzerine Âdem'in yaratılışıyla imtihan edildiler. Nitekim her yaratılmış imtihan edilmektedir. Gökler ve yer de itaat etmekle imtihan edilmişlerdir. Allah şöyle buyurdu: "*İkiniz isteyerek veya istemeyerek itaat edin. İkisi, itaat ettik, dediler.*"[101]

Kâsım bize Hüseyn b. Dâvûd şöyle dedi: Haccâc bana Cerîr b. Hâzim ve Mübârek, ikisi Hasan ve Ebû Bekir'den, onlar da Katâde'den şöyle dediklerini rivayet etti:

Allah meleklere, "*Yeryüzünde bir halife yaratacağım,*" buyurdu. Onlara bunu yapacağım deyince görüşlerini arz ettiler. Allah onlara ilim öğretti ancak kendi bildiği ve onlara öğretmediği bir ilim de vardı. Onlara öğrettiği ilimle "*Orada fesat çıkaracak ve kan akıtacak birini mi yaratacaksın?*" dediler. Melekler, Allah'ın kendilerine öğrettiği ilimle O'nun nezdinde en büyük günahın kan akıtmak olduğunu biliyorlardı. "*Oysa biz Sana hamd ediyor ve Seni takdis ediyoruz. Allah, ben sizin bilmediğinizi biliyorum, buyurdu.*" Allah, Âdem'i yaratmaya başladığı zaman melekler kendi aralarında şöyle konuştular: "Rabbimiz dilediğini yaratsın. Ancak, kimi yaratırsa yaratsın, bizden daha âlim ve O'nun nezdinde bizden daha kıymetli bir varlık yaratmaz." [Allah] Âdem'i yaratıp kendinden ona ruh üflediği zaman meleklere emir vererek, söylediklerinden dolayı ona secde etmelerini istedi ve onu, onlardan üstün kıldı. Onlar da, ondan daha kıymetli olmadıklarını anladılar. Ancak yine de, biz ondan daha hayırlı değilsek de ondan daha âlimiz. Çünkü ondan önce yaratıldık, diğer varlıklar da ondan önce yaratıldılar, dediler. Melekler bilgileriyle gururlanınca, imtihana [102] tâbi oldular. Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklere arz etti ve şöyle buyurdu: "Ben ne yaratırsam siz ondan daha âlimsiniz, iddianızda sadık iseniz bu nesnelerin isimlerini bana bildirin." Bunun üzerine melekler tövbeye yöneldiler. Nitekim her mümin tövbeye yönelir. Şöyle dediler:

101 Fussilet, 41/11.

"Şanın ne yücedir. Senin bize öğrettiğinden başka bilgimiz yoktur. Sen ilim ve hikmet sahibisin. Allah: 'Ey Âdem, onlara bu eşyanın isimlerini bildir,' buyurdu. Âdem eşyanın isimlerini onlara bildirince meleklere: 'Ben size, göklerin ve yerin gaybını ve sizin açıkladıklarınızı ve gizlediklerinizi bilirim, demedim mi?' diye buyurdu."[102] Oysa onlar, "Rabbimiz dilediğini yaratsın. O ne yaratırsa yaratsın, bizden daha âlim ve O'nun nezdinde bizden daha kıymetli bir varlık yaratacak değildir," demişlerdi. Ona, şunlar at, şunlar katır, deve, cin, canavardır, diye her şeyi ismiyle öğretti. Her şey grup grup ona arz edildi. "*Ben size, göklerin ve yerin ilmine sahibim ve sizin açıkladığınızı ve gizlediklerinizi bilirim, demedim mi?*" ayetinde geçen "açıkladığınız" ifadesiyle meleklerin, "Orada fesat çıkaracak ve kan akıtacak birini mi yaratacaksın," sözüdür. Gizledikleri ise birbirlerine, "Biz ondan daha hayırlı ve daha âlimiz," ifadeleridir.

Ammâr b. Hasan bize, Abdullah b. Ebî Ca'fer, babası ve Rebî' b. Enes'ten şöyle dediğini nakletti:

Meleklerin, "*Orada fesat çıkaracak ve kan akıtacak birini mi yaratacaksın,*" sözlerine cevap olan, "*Sonra eşyanın isimlerini meleklere arz etti ve eğer sözünüzde sadık iseniz bana bunların isimlerini bildirin, buyurdu,*" ayetini "*Sen ilim ve hikmet sahibisin,*" cümlesine kadar olan ayet hakkında Rebî' b. Enes'in şöyle dediğini nakletti: Melekler Allah'ın yeryüzünde bir halife yaratacağını anlayınca, kendi aralarında, "Allah ne yaratırsa yaratsın, yaratacağı varlıktan daha âlim ve O'nun nezdinde daha kıymetliyiz," dediler. Bu sebeple Allah, Âdem'i onlardan üstün tuttuğunu bildirmek istedi ve ona bütün isimleri öğret-
[103] ti. Sonra meleklere: "*Eğer iddianızda sadık iseniz bu eşyanın isimlerini bana bildirin, buyurdu.*" "*Ben sizin açıkladığınızı ve gizlediklerinizi bilirim.*" Meleklerin açıkladıkları, "*Orada fesat çıkaracak ve kan akıtacak birini mi yaratacaksın?*" sözleridir. Kendi aralarında gizledikleri de, "Allah kimi yaratırsa yaratsın biz o yaratılandan daha âlimiz ve O'nun nezdinde ondan daha kıymetliyiz," şeklindeki (sözleridir). Ancak, daha sonra ilim ve kıymette Allah'ın Âdem'i onlardan üstün kıldığını anladılar.

102 Bakara, 2/32-33.

Melekler, İblis'in kibrine ve Allah'ın emrine olan muhalefetine vâkıf olunca, Allah onu Âdem'e secde etmekten imtina etmek suretiyle, Kendisine karşı isyan ettiği için, uyardı. Ancak isyanında ısrar etti; kötülük ve azgınlığına devam etti. Allah'ın laneti üzerine olsun. Bunun üzerine Allah, onu cennetten çıkarıp kovdu, ona verdiği dünya semasıyla yeryüzü hâkimiyetini ondan aldı ve cennet sorumluluğu görevinden azletti. Allah ona, "*Oradan çık* (yani cennetten). *Zira sen kovuldun ve kıyamete kadar lanetlisin,*"[103] buyurdu. Ancak, İblis semadaydı ve henüz yeryüzüne inmemişti.

O sırada Allah, Âdem'i cennette iskân etti.

Mûsâ b. Hârûn bana şöyle nakletti: Amr b. Hammâd bize, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs –Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd– ve Peygamber'in (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti:

İblis lanetlenince cennetten çıkarıldı ve Âdem orada iskân edildi. Âdem orada yalnız başınaydı ve onunla huzur bulacağı bir zevcesi yoktu. Bir keresinde uykuya daldı. Uyandığında başının ucunda bir kadının oturmakta olduğunu gördü. Allah onu, Âdem'in kaburga kemiğinden yaratmıştı. Âdem ona, "Kimsin?" [104] diye sordu. "Ben kadınım," dedi. [Âdem:] "Niçin yaratıldın?" dedi. O, "Bende huzur bulman için," diye cevap verdi. Melekler, [Âdem'in] bilgisinin ne seviyede olduğunu anlamak için ona, "Kadının ismi nedir?" diye sordular. Âdem: "Havva," diye cevap verdi. Melekler: "Niçin Havva adını aldı?" diye sordular. Âdem: "Zira hayat sahibi bir şeyden yaratıldı," diye cevap verdi. Allah şöyle buyurdu: "*Ey Âdem! Sen ve zevcen cennette ikamet edin ve dilediğiniz kadar ve bolca nimetlerinden yiyin.*"[104]

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah, İblis'e uyarılarını yaptıktan sonra, bütün isimleri kendisine öğrettiği Âdem'e yöneldi ve şöyle buyurdu: "*Ey Âdem! Onlara bu şeylerin isimlerini bildir. Onlara eşyanın isimlerini bildirince, Allah meleklere: "Ben size göklerin ve yerin gaybını ve sizin açıkladığınız ve gizlediğinizi bilirim, demedim*

103 Hicr, 15/34-35.
104 Bakara, 2/35. Rivayet Taberî *Tefsîri*'nde de geçmektedir I. 513.

mi?" dedi. Ardından da –Kitap ehlinden, Tevrat ve diğer ilim sahiplerinden bize intikal eden– ve Abdullah b. Abbâs ve değerlerinden rivayet edildiğine göre Allah, Âdem'i uyuttu ve sol tarafından bir kaburga kemiği aldı ve yerini etle doldurdu. Âdem uykudaydı ve uyanmamıştı. Allah, o kemikten de zevcesi Havva'yı yarattı. Âdem onda huzur bulsun diye Allah onu kadın fıtratıyla donattı. Allah onu uyandırınca Âdem, Havva'yı yanında gördü. İddia edildiğine göre –ancak yine de doğrusunu Allah bilir– Âdem, "İşte benim etim, kanım ve zevcem," diye söylemiş. Âdem onda huzur buldu. Allah, Âdem'i Havva ile evlendirip hayatını huzura kavuşturunca, ona şöyle buyurdu: "*Ey Âdem! Sen ve zevcen cennette ikamet edin ve dilediğiniz kadar ve bolca nimetlerinden yiyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın ki zalimlerden olmayasınız.*"

[105] Muhammed b. Amr bize, Ebû Âsım, Îsâ, İbn Ebî Necîh ve Mücâhid'den, "*Aynı nefis ve fıtrattan zevcesini yarattı,*"[105] ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Havva, Âdem'in alt kaburga kemiğinden, uyku hâlindeyken yaratıldı. Uyanınca Nebatice "Esâ," yani kadın diye söyledi.

el-Müsennâ bize, Ebû Huzeyfe, Şibl, İbn Ebî Necîh ve Mücâhid'den benzer bir rivayette bulundu.

Bişr b. Muâz bize, Yezîd b. Zürey', Saîd ve Katâde'den, "*Aynı nefis ve fıtrattan zevcesini yarattı,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Havva kastedilmiştir. O, Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldı.

Hz. Adem'in İmtihanı

[106] ### Allah'ın Babamız Âdem'i (as.)İmtihan Etmesi

Allah'ın Âdem'i, kendisine itaat etmesiyle imtihan etmesi ve onu onurlandırıp derecesini yükseltmesi, cennetinde ona bahşettiği bolluk ve güzel yaşam imkânlarından sonra onu bu nimetlerden mahrum etmesiyle cennetin nimetlerinden ve güzel yaşam, zevk ve lezzetinden yeryüzü ehlinin yaşam sıkıntısı ve darlığına, toprağı işleme uğraşı ve toprakta ziraat işleri zahmetine maruz kaldı.

105 Nisâ, 4/1.

Allah, Âdem'i ve zevcesini cennete iskân ettikten sonra, bir ağacın meyvesi hariç cennetin meyvelerinden dilediklerini yemekte serbest bıraktı. Bu onlar için bir imtihandı ve onlarla zürriyetleri hakkında takdirini icra etmesinin bir vesilesiydi. Allah şöyle buyurdu: "*Ey Âdem! Sen ve zevcen cennette ikamet edin ve orada bolluk içinde dilediğinizi yiyin. Ancak, şu ağaca yaklaşmayın. Aksi takdirde zalimlerden olursunuz.*"[106] Bunun üzerine şeytan onlara vesvese verdi ve yasaklanan ağacın meyvesinden yemelerini onlara cazip ve güzel gösterdi [yine] Allah'ın emrine isyan etmeyi hoş ve güzel gösterdi. Nihayet, o meyveden yediler ve daha önce görünmezken kendilerine ayıp yerleri göründü.

İblis'in, onlara bu davranışı güzel göstermesinde muvaffak olması konusunda varit olan rivayetler şöyledir:

Mûsâ b. Hârûn el-Hemdânî bana şöyle anlattı: Amr b. Hammâd bize, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs –Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd– ve Peygamber'in (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini anlattı:

Allah Âdem'e: "*Ey Âdem! Sen ve zevcen cennette ikamet edin ve orada bolluk içinde dilediğinizi yiyin. Ancak, şu ağaca yaklaşmayın. Aksi takdirde zalimlerden olursunuz,*" dediği zaman, İblis onlara sokulmak için cennete girmek istedi; ancak, mu- [107]
hafızları onu cennete girmekten menettiler. Bunun üzerine yılana gitti. Dört ayağı olan ve âdeta deveyi andıran bir hayvandı. Hayvanların en güzellerindendi. İblis, yılandan kendisini ağzına almasını ve kendisini Âdem'e götürmesini söyledi. Yılan onu ağzına aldı ve cennetin muhafızlarını geçti. Ancak, Allah'ın takdiri gereğince durumun farkına varamadılar. İblis, yılanın ağzı içinden Âdem ile konuştu. Ancak, Âdem aldırmadı. Bunun üzerine çıktı ve ona: "*Ey Âdem! Sana ebediyet ağacını ve tükenmeyen mülkü göstereyim mi?*"[107] dedi. Yani sana bir ağaç göstereyim mi? Meyvesinden yediğin takdirde Allah gibi mülk sahibi olursun ya da ikiniz ebediyen yaşarsınız ve hiç ölmezsiniz. Onlara yemin ederek kendilerine samimiyetle nasihat ettiğini söyledi. İblis bununla, kendilerine görünmeyen

106 Bakara, 2/35.
107 Tâhâ, 20/120.

ayıp yerlerini, elbiselerini açmak suretiyle göstermek istedi. O, meleklere ait kitapları okuduğu için Âdem ve Havva'nın avret yerleri olduğunu biliyordu. Onların elbisesi, onları örten tırnak maddesinden bir kabuktu. Âdem ağaçtan yemekten imtina etti. Ancak Havva yedi ve "Ey Âdem! Ye, ben yedim ve yediklerim bana zarar vermedi," dedi. Âdem yiyince avret yerleri onlara göründü ve cennet yapraklarıyla avretlerini örtmeye başladılar.[108]

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk, Leys b. Ebî Süleym, Tâvûs el-Yemânî ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

İblis, Âdem ve Havva ile konuşmak üzere kendisini cennete taşımaları için, yeryüzündeki hayvanlara teklifte bulundu. Ancak hepsi bundan imtina etti. Sonra yılanla konuştu ve şöyle dedi: "Eğer beni cennete geçirirsen seni âdemoğlundan koruyacağım ve sen benim zimmetimde olacaksın." Bunun üzerine İblis'i iki dişi arasına aldı ve cennete geçirdi. İblis yılanın ağzı içinden Âdem ve Havva ile konuştu. Yılan o zamana kadar vücut örtüsüne sahipti ve dört ayak üzerinde seyrediyordu. Allah onu örtüsünden arındırdı ve karnı üzerinde süründürdü. İbn Abbâs der ki: "Onu bulduğunuz yerde öldürün ve Allah düşmanı İblis'in ona olan taahhüdünü bozun."[109]

[108] Hasan b. Yahyâ bize Abdürrezzâk ve Ömer b. Abdurrahman b. Mühirib'den şöyle dediğini nakletti: Vehb b. Münebbih'ten şöyle dediğini işittim:

Allah, Âdem'i ve zevcesini cennette iskân ettiği zaman, malum ağaçtan yemesini yasakladı. Söz konusu ağacın dalları iç içe ve sarmaşık bir vaziyetteydi. Melekler ebedî oldukları için bu ağacın meyvelerinden yiyorlardı. Fakat Allah, Âdem ve zevcesine bu ağacı yasaklamıştı. İblis onları kandırmak istediği zaman yılanın karnına girdi. Yılanın dört ayağı vardı ve hörgüçlü bir hayvanı andırıyordu. Allah'ın yarattığı en güzel hayvanlardandı. Yılan cennete girince İblis karnından çıktı ve Âdem ile zevcesine yasaklanan ağacın meyvesinden alarak Havva'ya götürdü. Ona, "Bu meyveye bak, ne güzel kokusu, ne hoş tadı, ne güzel rengi var," dedi. Havva, meyveden

108 Rivayet, *Taberî Tefsîri*'nde de yer almıştır: I. 527.
109 Rivayet, *Taberî Tefsîri*'nde mevcuttur: I. 530.

aldı ve yedi. Sonra Âdem'e götürdü ve ona, "Bu meyveye bak, ne güzel kokusu, ne hoş tadı, ne güzel rengi var," dedi. Âdem ondan yiyince avret yerleri onlara göründü. Bunun üzerine Âdem ağacın arasına girdi. Allah, ona, "Ey Âdem neredesin?" diye seslendi. Âdem: "Ey Rabbim! İşte buradayım," diye cevap verdi. Allah: "Ortaya çıkmayacak mısın?" diye sordu. Âdem: "Ey Rabbim! Senden utanıyorum," dedi. Allah: "O, yeryüzünün lanetli ağacıdır ve meyvesi dikene dönüşecektir," buyurdu. Dikenli sidr ve talh ağaçları, önceleri cennette ve yeryüzünde en güzel ağaçlardı. Ardından Allah Havva'ya: "Ey Havva! Sen kulumu aldattın. Sen karnında zorlukla bebeğini taşıyacak ve doğurduğun zaman ölümün kenarına yaklaşacaksın." [Sonra yılana:] "Sen ey yılan! Mel'un İblis karnına girdiği ve kulumu aldattığı için mel'unsun. Senin ayakların karnında yok olacak ve rızkın da toprak olacaktır. Sen âdemoğullarının düşmanısın, onlar da senin düşmanındır. Onlardan biriyle karşılaştığın zaman peşinden koşarsın o da senin başını yarar," dedi.

Vehb'e, "Melekler ne yerlerdi?" diye soruldu. O, "Allah dile- [109]
diğini yapar," diye karşılık verdi.

Kâsım b. Hasan bize Hüseyn b. Dâvûd'dan şöyle dediğini anlattı: Haccâc bana Ebû Ma'şer ve Muhammed b. Kays'tan şöyle dediğini rivayet etti: Allah, Âdem ve Havva'ya bir tek ağaçtan yemelerini yasakladı. Buna karşılık cennette bolluk içinde ve diledikleri kadar yemelerine imkân verdi. Fakat şeytan, yılanın karnına girerek Havva ile konuştu ve Âdem'e vesvese vererek şöyle dedi: "*Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî yaşayanlardan olursunuz, diye yasakladı. Ve onlara: 'Elbette ben size öğüt verenlerdenim,' diye de yemin etti.*"[110] Ardından, Havva ağacı kesti ve ağaç kanadı. Bunun üzerine vücutlarını örten tüyleri döküldü. "*Ve cennetin yapraklarıyla avret yerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara: 'Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytan size apaçık bir düşmandır, demedi mi?' diye nida etti.*"[111] Allah, Âdem'e: "Sana yasakladığım hâlde neden o ağaçtan yedin?" diye sor-

110 A'râf, 7/20-21.
111 A'râf, 7/ 22.

du. Âdem: "Ey Rabbim! Havva bana yedirdi," dedi. Allah, Havva'ya: "Neden Âdem'e yedirdin?" diye sordu. Havva: "Yılan bana emretti," dedi. Yılana: "Neden Havva'ya emrettin?" diye sordu. Yılan: "İblis bana emretti," dedi. Allah: "O, mel'undur ve kovulmuştur," buyurdu. [Allah:] "Sen ey Havva! Ağaç kanadığı gibi sen de her ay kanayacaksın. Ey yılan! Senin ayaklarını keseceğim ve yüzüstü sürüneceksin. Seninle karşılaşan da senin başını yaracaktır. Yeryüzüne birbirinizle düşman olarak inin," dedi.[112]

Ammâr b. el-Hasan'dan bana şöyle dediği anlatıldı: Abdullah b. Ebî Ca'fer bize babasından naklen Rebî'in şöyle dediğini rivayet etti: Bir ravi bana şöyle dedi:

Şeytan cennete ayaklı bir hayvan suretinde girdi. Deve gibi görünüyordu. Lanetlenince ayakları yok oldu ve yılana dönüştü.[113]

Ammâr'dan naklen bana şöyle anlatıldı: Abdullah b. Ebî Ca'fer bize babasından
[110] naklen Rebî'in şöyle dediğini anlattı: (Ebü'l-Âliye de bana aynı rivayeti anlattı:)

Bazı develer cinlerdendi. Malum ağaç hariç, bütün cennet Âdem için mubah kılınmıştı. İkisine şöyle denildi: "*Bu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz.*"[114] Bunun üzerine şeytan Havva'ya giderek, işe ondan başladı ve "Size bir şey yasaklandı mı?" diye sordu. Havva: "Evet, bu ağaç bize yasaklandı," dedi. Şeytan: "*Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî yaşayanlardan olursunuz diye yasakladı,*"[115] dedi. Havva ondan yedi ve Âdem'e de yemesini söyledi. Âdem de yedi. Bu ağaçtan yiyenin abdesti bozulurdu. Ravi dedi: Oysa cennette abdestin bozulması diye bir şey olmaması gerekir. "*Şeytan onların ayaklarını kaydırdı ve içinde bulundukları (cennetten) çıkardı.*"[116] Böylece Âdem, cennetten çıkarıldı.[117]

İbn Humeyd bize, Seleme, Muhammed b. İshâk, ilim ehlinden bazı zatlardan naklen şöyle anlattı:

112 *Taberî Tefsîri*, I. 530.
113 *Taberî Tefsîri*, I. 528.
114 Bakara, 2/35.
115 A'râf, 7/20.
116 A'râf, 7/36.
117 Rivayet *Taberî Tefsîri*'nde de geçmektedir: I. 528.

Âdem (as.) cennete girip de orada Allah'ın kendisine bahşettiği kıymet ve ikramı görünce, keşke burada ebedî olarak kalsak diye söyledi. Bunun üzerine şeytan, ondan duyduğu bu zafiyetlerini kullandı ve ebediyet hissinden ona yanaştı.

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Bana anlatıldığına göre, şeytan önce Âdem ve Havva üzerine yüksek sesle ağladı ve bu ağlayışını işittiklerinde hüzünlendiler. Ona: "Niçin ağlıyorsun?" diye sordular. Şeytan: "Sizin için ağlıyorum. Çünkü öleceksiniz ve içinde bulunduğunuz ni- [111]
metleri kaybedeceksiniz," dedi. Bu sözden etkilendiler. Ardından [şeytan] onlara sokularak vesvese verdi ve şöyle dedi: "Ey Âdem! Sana ebediyet ağacını ve tükenmeyen mülkün ağacını göstereyim mi?" *"Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî yaşayanlardan olursunuz diye yasakladı ve onlara: Ben gerçekten size öğüt verenlerdenim, diye yemin etti."*[118] Yani iki melek olursunuz veya ebedî yaşarsınız. Başka ifadeyle melek olmazsanız ölümsüz olursunuz. Yüce Allah: *"[Şeytan] onları hileyle aldattı,"*[119] diye buyurdu.

Yûnus bana şöyle dedi: İbn Vehb bize İbn Zeyd'den, ayette geçen *"Vesvese verdi,"* ifadesi hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Şeytan malum ağaç hakkında Havva'ya vesvese verdi ve Havva'yı ağacın yanına götürdü. Ardından da ağacı Âdem'e cazip gösterdi. Âdem, Havva'yı kendisiyle buluşması için çağırdı. Ancak Havva ona: "Buraya gelmezsen icabet etmem," dedi. Âdem oraya gidince, [Havva:] "Bu ağaçtan yemezsen senin arzuna icabet etmem," dedi. Bunun üzerine ikisi ağaçtan yediler ve avretleri onlara göründü. Akabinde Âdem kaçmaya başladı. Rabbi ona: "Ey Âdem! Benden mi kaçıyorsun?" diye nida etti. Âdem: "Hayır, ey Rabbim! Senden utandığım için kaçıyorum," dedi. Allah: "Ey Âdem! Kim sana bunu yaptırdı?" diye sordu. Âdem: "Ey Rabbim! Havva yaptırdı," dedi. Allah şöyle buyurdu: "Ona ceza olarak bu ağacı kanattığı gibi ayda bir kere onu kanatacağım ve onu sefih kılacağım. Oysa Ben onu hilim sahibi

118 A'râf, 7/20-21.
119 A'râf, 7/ 22.

olarak yarattım. Hamileliğini ve doğum yapmasını da sıkıntılı kılacağım. Oysa onu yaratırken bu iki hâlini suhuletle yaratmıştım." Ravi İbn Zeyd dedi: Havva'nın karşı karşıya kaldığı bu musibet olmasaydı kadınlar aybaşı görmeyecek, hilim sahibi olacak ve hamilelikle doğum yapma hâlleri kolay olacaktı.

İbn Humeyd bize, Seleme, Muhammed b. İshâk ve Yezîd b. Abdullah b. Kusayt ve Saîd b. el-Müseyyib'den şöyle dediğini rivayet etti:

Saîd b. el-Müseyyib'in şöyle yemin ettiğini gördüm. Âdem
[112] kendindeyken malum ağaçtan yemedi. Belki Havva ona şarap içirdi ve sarhoş olunca onu ağaca götürdü ve ağaçtan yedi. İkisi günah işleyince Allah onları cennetten çıkardı, içinde bulundukları nimet ve kıymetten mahrum etti; ikisini, düşmanları İblis ve yılan ile birlikte yeryüzüne indirdi. Onlara "*Birbirinize düşman olarak inin,*"[120] diye buyurdu.

* * *

İlim ehlinden olan seleften de benzer görüşler nakledilmiştir:

Yûnus bana şöyle anlattı: İbn Vehb bize, Abdurrahman b. Mehdî, İsrâîl ve İsmâîl es-Süddî'den şöyle dediğini rivayet etti:

"*Birbirinizin düşmanı olarak yeryüzüne inin,*" ayeti hakkında İbn Abbâs'ın söylediklerini işiten bir zat, bana şöyle anlattı: İbn Abbâs dedi ki: Ayette kastedilenler: Âdem, Havva ve yılandır.[121]

Süfyân b. Vekî' ve Mûsâ b. Hârûn bize, Amr b. Hammâd, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs -Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd- ve Resulullah'ın (sav.) bazı ashabından, "*Birbirinizin düşmanı olarak yeryüzüne inin,*" ayeti hakkında şöyle dediklerini rivayet etti:

Allah, yılana lanet ederek ayaklarını kesti, yüzüstü süründürdü ve rızkını toprak kıldı. Âdem, Havva ve yılanı da yeryüzüne indirdi.

Muhammed b. Amr bize, Ebû Âsım, Îsâ b. Meymûn, İbn Ebî Necîh ve Mücâhid'den, "*Birbirinizin düşmanı olarak yeryüzüne inin,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Ayette kastedilen Âdem, Havva, İblis ve yılandır.

120 A'râf, 7/24.

121 Rivayet, *Taberî Tefsîri*'nde de zikredilmiştir: I. 536.

Cennette İkamet

Âdem'in Cennette Ne Kadar İkamet Ettiği Ne Zaman Yaratıldığı ve Yeryüzüne Ne Zaman İndirildiği [113]

Allah Resulü'nden (sav.) gelen rivayetler, Allah'ın Âdem'i (as.) cuma günü yarattığı, bir cuma gününde onu cennetten çıkarıp yeryüzüne indirdiği, tövbesini kabul ettiği ve bir cuma gününde öldüğünü bildirmektedir.

* * *

Bu konuda Resulullah'tan (sav.) gelen rivayetler:

Abdurrahman b. Abdullah b. Abdülhakem bana şöyle anlattı: Ali b. Ma'bed bize, Ubeydullah b. Amr, Abdullah b. Muhammed b. Akîl, Amr b. Şürahbîl, Saîd b. Sa'd b. Ubâde ve Sa'd b. Ubâde'den naklen Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"Cuma gününün beş önemli özelliği vardır: Âdem bu günde yaratıldı, bu günde yeryüzüne indirildi, bu günde vefat etti. Bu günde öyle bir saat vardır ki, bir günah veya sılayırahmi kesmek dışında, kul o saatte Rabbinden ne dilerse, Allah ona icabet eder. Aynı günde kıyamet kopacak. Büyük melekler, sema, dağlar ve rüzgâr cuma gününden korkmaktadır."

Ebû Muhammed b. Beşşâr ve Muhammed b. Ma'mer bana şöyle dediler: Âmir bize, Züheyr b. Muhammed, Abdullah b. Muhammed b. Akîl, Abdurrahman b. Yezîd el-Ensârî ve Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir'den Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"Günlerin efendisi ve en büyüğü cuma günüdür. Ramazan ve Kurban bayramlarından da üstündür. Bu günün beş özelliği vardır: Allah Âdem'i bu günde yaratmış, bu günde yeryüzüne indirmiş ve bu günde vefat etmiştir. Bu günde bir saat vardır ki, haram dışında, kul o saatte Rabbinden ne isterse Rabbi ona icabet eder. Ne kadar büyük melek, sema, yer, rüzgâr ve deniz varsa hepsi onda kıyamet kopar diye, cuma gününden korkmaktadır." Rivayetin sözleri İbn Beşşâr'a aittir.

Muhammed b. Ma'mer bize, Ebû Âmir, Züheyr b. Muhammed, Abdullah b. Muhammed b. Akîl, Amr b. Şürahbîl b. Saîd b. Sa'd b. Ubâde, babası, dedesi ve Sa'd b. Ubâde'den şöyle dediğini rivayet etti: [114]

Bir adam Peygamber'e (sav.) geldi ve "Ey Allah'ın resulü, bize cuma günü ve bu günün faziletleri hakkında bilgi verir

misin?" dedi. Resulullah şöyle buyurdu: "Âdem cuma gününde yaratıldı, bir cuma gününde yeryüzüne indirildi ve bir cuma gününde vefat etti. Bu günde öyle bir saat var ki, kul bu saatte haram işlemek veya sılayırahmi kesmek hariç ne dilerse, Allah onun dileğini kabul eder. Bu günde kıyamet kopacak ve Allah'a yakın melekler, sema, yer, rüzgâr ve dağlar cuma gününün mehabetinden korkarlar."

Abdurrahman b. Abdullah b. Abdülhakem bana şöyle anlattı: Ebû Zür'a bize şöyle dedi: Yûnus bana, İbn Şihâb, Abdurrahman b. el-A'rec ve Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Güneşin doğduğu en hayırlı gün cuma günüdür. Bu günde Âdem yaratıldı. Bu günde cennete yerleştirildi ve bu günde cennetten çıkarıldı."

Bahr b. Nasr bana şöyle dedi: İbn Vehb bize şöyle nakletti: İbn Ebi'z-Zinâd bana babası, Mûsâ b. Ebî Osmân ve Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Günlerin en büyüğü cuma günüdür. Âdem bu günde yaratıldı. Bu günde cennete yerleştirildi ve bu günde cennetten çıkarıldı. Kıyamet de cuma günü kopacaktır."

Rebî' b. Süleymân bize, Şuayb b. el-Leys, Leys b. Sa'd, Ca'fer b. Rabîa ve Abdurrahman b. Hürmüz'den şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini işittim, der:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Güneş, cuma günü gibi bir güne doğmuş değildir. Âdem bu günde yaratıldı, bu günde cennetten çıkarıldı ve bu günde ona iade edildi."

[115] İbn Humeyd bize, Cerîr, Mansûr, Mugîre, Ziyâd b. Küleyb Ebî Ma'şer, İbrâhîm ve ilk kurradan Karse' ed-Dabbî ve Selmân'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Ey Selmân! Cuma gününün anlamını bilir misin?" "Allah ve Resulü daha iyi bilirler," diye karşılık verdim. Resulullah (sav.) sözünü üç kere tekrarladıktan sonra şöyle buyurdu: "Allah bu günde babanızı yarattı," ya da "Babanız," tabirini kullandı.

Muhammed b. Umâre el-Esedî bana şöyle anlattı: Ubeydullah b. Mûsâ bize Şeybân, Yahyâ ve Ebû Seleme'den şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Hüreyre'nin ve Ka'b'ın şöyle dediğini işittim:

"Güneşin doğduğu en hayırlı gün cuma günüdür. Bu günde Âdem yaratıldı, bu günde cennete girdirildi ve bu günde cennetten çıkarıldı ve aynı günde kıyamet kopacaktır."

Hüseyn b. Yezîd el-Edemî bize, Ravh b. Ubâde, Zekeriyâ b. İshâk, Amr b. Dînâr ve Ubeyd b. Umeyr'den şöyle dediğini rivayet etti:

Güneşin doğduğu ilk gün, cuma günüdür. Cuma en hayırlı gündür. Allah, Âdem'i kendi suretinde bu günde yarattı. Yaratılışı tamamlanınca Âdem hapşırdı ve Allah ona hamd etmesini ilham etti ve ona: "Rabbin sana rahmet etsin," diye buyurdu.

Ebû Küreyb bize, İshâk b. Mansûr, Ebû Küdeyne, Mugîre, Ziyâd, İbrâhîm, Alkame, Karse' ve Selmân'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Ey Selmân! Cuma gününün anlamını bilir misin?" ve sorusunu iki veya üç kere tekrarladıktan sonra, "Allah'ın, babanız Âdem'i yarattığı gündür ya da babanızın vücudunu bir araya getirdiği gündür," buyurdu.

Ebû Küreyb bize, Hasan b. Atiyye, Kays, A'meş, İbrâhîm, Karse' ve Selmân'dan şöyle dediğini rivayet etti: [116]

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Cuma gününün anlamını bilir misin?" veya benzer bir ifade kullandı ve şöyle dedi: "Allah bu günde, babanız Âdem'i yarattı."

Muhammed b. Ali b. el-Hasan b. Şakîk bize şöyle dedi: Babamın şöyle dediğini işittim: Ebû Hamza[122] bize, Mansûr,[123] İbrâhîm,[124] Karse'[125] ve Selmân'dan şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) bana şöyle buyurdu: "Cuma gününün anlamını bilir misin?" Ben: "Hayır," dedim. Resulullah (sav.): "O günde baban Âdem yaratıldı," diye buyurdu.

Yeryüzüne İndiriliş

Âdem (as.) Cuma Günü Hangi Vakitte Yaratıldı ve Hangi Vakitte Yeryüzüne İndirildi? [117]

Bu konuda farklı görüşler vardır. Abdullah b. Selâm ve diğer bazı zevattan bu konuda rivayetler nakledilmiştir.

122 Adı Muhammed b. Meymûn Ebû Hamza es-Sükkerî'dir.
123 Mansûr b. el-Mu'temir.
124 İbrâhîm en-Nehaî.
125 Karse' ed-Dabbî.

Ebû Küreyb bize, İbn İdrîs, Muhammed b. Amr, Ebû Seleme ve Ebû Hüreyre'den naklen Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"Güneşin doğduğu en hayırlı gün cuma günüdür. Âdem bu günde yaratıldı, bu günde cennete iskân edildi ve aynı günde yeryüzüne indirildi. Aynı günde de kıyamet kopacaktır. Bu günde sınırlı bir vakit vardır ki, Müslüman bir kul ona rast gelip de hayırlı bir duada bulunursa muhakkak Allah ona icabet eder. Abdullah b. Selâm dedi: Bu vakti bilirim. Cuma gününün son demleridir. Nitekim Allah şöyle buyurur: "*İnsan aceleci bir fıtratta yaratılmıştır. Size ayetlerimi göstereceğim. Benden acele istemeyin.*"[126]

Ebû Küreyb bize şöyle dedi: Muhâribî, Abde b. Süleymân ve Esed b. Amr bize Muhammed b. Amr,

Ebû Seleme ve Ebû Hüreyre'den naklen Peygamber'den (sav.) benzer bir rivayet nakletti. Abdullah b. Selâm'ın sözlerini de aynı tarzda zikretti.

Muhammed b. Amr bize, Ebû Âsım, Îsâ, İbn Ebî Necîh ve Mücâhid'den, "*İnsan aceleci bir fıtratta yaratılmıştır,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem'in, cuma gününün son saatinde her şeyden sonra yaratılmasıyla ilgilidir. Allah kâinatı yarattıktan sonra insanın gözleri, dili ve başına ruh verip de, ruh henüz insanın aşağı taraflarına sirayet etmeden şöyle dedi: "Ey Rabbim! Güneş batmadan yaratılışımı acele tamamla."

[118] Hâris bana şöyle nakletti: Hasan bize, Verkâ, İbn Ebî Necîh ve Mücâhid'den benzer bir rivayet anlattı.

Kâsım bize, Hüseyn, Haccâc, İbn Cüreyc ve Mücâhid'den, "*İnsan aceleci bir fıtratta yaratıldı,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem hakkındadır. Akabinde, Mücâhid yukarıdaki rivayete benzer şeyler söyledi. Ancak Mücâhid, "Âdem: Güneş battı batacak, yaratılışımı acele gerçekleştir," ifadesine yer vermiştir.

Yûnus bana şöyle dedi: İbn Vehb bize, İbn Zeyd'den naklen "*İnsan aceleci bir fıtratta yaratıldı,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem alelacele yaratıldı. Yaratılışın gerçekleştiği iki günden biri olan cuma gününde yaratmış ve onu aceleci kılmıştır.

126 Enbiyâ, 21/37.

* * *

Bazıları da şöyle demişlerdir: Allah, Âdem'i ve zevcesini Firdevs cennetine cuma gününün ilk iki saatinde, kimisine göre de ilk üç saatinde iskân etmiştir. Cuma gününden yedi saat geçe de yeryüzüne indirilmiştir. Böylece cuma gününde, beş saat süreyle cennette kalmışlardır. Bazılarına göre cennette üç saat kaldılar. Kimisi de, Âdem, saat dokuz veya onda cennetten çıkarılmıştır,[127] demişlerdir.

Bu görüş sahipleri şu rivayetleri zikretmişlerdir:

Ebû Ca'fer dedi: Abadân b. Muhammed el-Mervezî'ye okudum, dedi ki: Ammâr b. el-Hasan bize, Abdullah b. Ebî Ca'fer, babası, Enes, Rebî' ve Ebü'l-Âliye'den şöyle dediğini nakletti:

Âdem, cennetten saat dokuz veya onda çıkarıldı. Ravi bana dedi ki: Âdem, cennetten saat dokuzda veya onda çıkarıldı. Ravi bana, evet nisan ayının beşinde Âdem cennetten çıkarıldı.

Bu görüşü ileri sürenler bununla Allah, Âdem'i ve zevcesini dünya ehlinin günlerinden olan cuma gününün ilk iki saatin- [119]
de Firdevs cennetine iskân ettiğini kastediyorsa bu, gerçeklikten uzak sayılmaz. Zira ilim ehlinden olan seleften gelen rivayetlerde, Âdem'in her biri bizim bin senemize tekabül eden altı günün son günü olan cuma gününün son saatinde yaratıldığını haber vermektedir. Durum böyle olursa, o günün bir saati seksen üç senemize tekabül eder. Nitekim daha önce Âdem'in yaratıldığı çamura ruh üfürülmeden önce Allah tarafından mayalanıp kırk yıl bekletilmiştir. Bu yıllar ise bizim yıllarımızdandır. Bu duruma göre, Âdem'e ruh üflenip yaratılışı tamamlandıktan sonra cennete yerleştirilmesi ve yeryüzüne yerleştirilmesi sürecinin otuz beş yıl sürmüş olması uzak bir ihtimal değildir. Âdem'in her biri bin senemize tekabül eden cuma gününün ilk iki saatinde cennete yerleştirildiği kastediliyorsa, bu doğru bir iddia olamaz. Zira bu konuda görüşleri bilinen bütün ilim ehli, Âdem'e malum cuma gününün son saatinde ve güneş batmadan ruh üfürüldüğünü söylemiştir.

127 Taberî'nin bu ifadesinden anlaşılıyor ki yaşadıkları dönemde "saat" tabiri günümüzde kullandığımız saat mefhumuyla benzerlik göstermektedir. (çev.)

Resulullah'tan (sav.) varit olan rivayetlerde de Allah'ın Âdem'i aynı günde cennete yerleştirdiği ve aynı günde yeryüzüne indirdiği ifade edilmiştir. Bu tez doğru ise bin seneye tekabül eden ahiret günlerinden bir günün son saati, on ikinci saati ifade eder. Bu saat de bizim seksen üç yıl dört ayımıza eşittir. Buna göre Âdem, her biri bin seneye eşit olan altı günden olan cuma gününden on bir saat geçtikten sonra yaratılmıştır. Bu süre içinde, bizim hesabımızla kırk yıl ruhsuz vaziyette bekletilmiştir. Akabinde ona ruh üfürülmüş ve cennete yerleştirilmiş, sonra da malum günahı işlemiştir. Bu takdirde, günahı işleyip yeryüzüne indirilmesine kadar Âdem'in semada cennette ikameti, kırk üç yıl dört ay sürmüştür. Bu da yaratılış süreci olan altı günün bir saatine eşittir.

[120] Hâris b. Muhammed bana şöyle anlattı: Muhammed b. Sa'd bize Hişâm b. Muhammed'den şöyle nakletti: Babam bana, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem öğle ile ikindi vakitleri arasında cennetten çıkarıldı ve yeryüzüne indirildi. Onun cennetteki ikameti, beş yüz yıla tekabül eden yarım ahiret günü sürmüştür. Bin yılımıza eşit olan bir günün on iki saatinin yarısı beş yüz yıldır. Bu görüş de Resulullah (sav.) ve seleften olan âlimlerimizden gelen rivayetlerle çelişmektedir.

İndirilen Yer

[121] **Âdem ve Havva'nın Yeryüzünde Nereye İndirildikleri Hakkında**

Allah, Âdem'i yarattığı gün -cuma günü-, henüz güneş batmadan evvel zevcesiyle birlikte yeryüzüne indirdi. Âdem -Peygamberimizin ümmetinin seleften olan âlimlerine göre- Hindistan'a indirilmiştir.

Bu görüşü ileri sürenlerin naklettikleri rivayetlerden bazıları şöyledir:

Hasan b. Yahyâ bize, Abdürrezzâk, Ma'mer ve Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti:

"Allah, Âdem'i yeryüzüne, Hindistan bölgesine indirdi."

Amr b. Ali bize, Amr b. Uyeyne, Atâ b. es-Sâib, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

"Allah, Âdem'i Hind Çölüne indirdi."

Ammâr'dan bana şöyle dediği nakledildi: Abdullah b. Ebî Ca'fer bize babası, Rebî' b. Enes ve Ebü'l-Âliye'den şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem Hindistan'a indirildi.

İbn Sinân bana şöyle anlattı: Haccâcbize, Hammâd b. Seleme, Ali b. Zeyd, Yûsuf b. Mihrân ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti: Ali b. Ebî Tâlib (as.) şöyle dedi:

Yeryüzünde kokusu en güzel yer, Hindistan topraklarıdır. Âdem oraya indirildiği için cennetin kokusu ağaçlarına sinmiştir.

Hâris bana şöyle dedi: İbn Sa'd bize, Hişâm b. Muhammed, babası, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem, Hind bölgesine, Havva da Cidde'ye indirildi. Âdem onu bulmak için geldi. Havva ona yaklaştı. Yaklaşmak anlamına gelen Müzdelife'nin ismi bu olaya dayanır. İkisi Arafat'ta [122] tanıştıkları için, tanıştıkları yer Arafat adını almıştır. Burada buluştuklarından burası Cem' adını almıştır. Âdem, Hindistan'da Bevz adıyla bilinen bir dağa indirilmiştir.

Ebû Hemmâm bize şöyle anlattı: Babam bana, Ziyâd b. Hayseme, yonca satıcısı Ebû Yahyâ, Mücâhid ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini bize rivayet etti:

Âdem yeryüzünde Hindistan'a indirildi.

İbn Humeyd bize, Seleme ve İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Tevrat ehli derler ki, Âdem Hindistan'da Dehnec ve Mendel beldeleri arasında yer alan Behil Vadisi yanındaki Vâsim Dağına indirildi. Havva da Mekke bölgesinde Cidde'ye indirildi.

* * *

Bazılarına göre de Âdem, Serendîb'de Bevz adında bir dağa, Havva da Mekke bölgesinde Cidde'ye, İblis de Meysân'a, yılan da İsfahan'a indirildi. Bir rivayete göre de yılan Sahra'ya, İblis ise Übülle'de deniz sahiline indirildi.

Bu olayın bilgisine ancak sahih bir rivayetle ulaşılabilir. Bu konuda nakledilen rivayetlerin sıhhatini İslam âlimleriyle, Tevrat ve İncil ehli reddetmemektedir. Bu konuda nakledilen rivayetler delil sayılmaktadır.

* * *

Rivayet edildiğine göre Âdem'in üzerine indirildiği dağ, yeryüzü dağlarının en yükseklerindendir. Âdem bu dağa indirildiğinde ayakları bu dağ üzerindeydi, başı da semada meleklerin dua ve tesbihini işitmekteydi. Âdem bununla huzur
[123] buluyordu. Ancak, melekler ondan korkmaktaydı. Bu sebeple Âdem'in boyu kısaltıldı.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir:

Hasan b. Yahyâ bize, Abdürrezzâk, Hişâm b. Hassân, Atâ'nın damadı Sevvâr ve Atâ b. Ebî Rebâh'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah Âdem'i cennetten indirince iki ayağı yerde, başı da semadaydı. Sema ehlinin söz ve dualarını işitir ve onlarla huzur bulurdu. Ancak, melekler ondan korkuya kapıldı ve dua ve niyazlarında onu şikâyet ettiler. Bunun üzerine Allah onu tamamen yere indirdi. Âdem semadakilerin seslerini duyma imkânını kaybedince, yalnızlık duygusuna kapıldı ve bu durumu dua ve niyazlarında Allah'a şikâyet etti. Bu sebeple Mekke'ye yönlendirildi. Onun bir ayağının yeri bir köy, bir adımı ise bir sahra kadar oldu ve Mekke'ye ulaşıverdi. Akabinde, Allah cennetten bir yakut tanesini Kâbe'nin yerine indirdi. Âdem onun etrafında tavaf etmeye başladı. Nihayet Allah, tufanı indirdi ve yakut tanesini semaya kaldırdı. Daha sonra da İbrahim el-Halîl'i gönderdi ve Kâbe'yi kurdu. Allah şöyle buyurdu: "*Bir zamanlar İbrahim için Beytullah'ın yerini hazırlamıştık.*"[128]

Hasan b. Yahyâ bize, Abdürrezzâk, Ma'mer[129] ve Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti:

Allah, Âdem ile birlikte Beyt'i yerine yerleştirdi. Âdem'in başı semada, ayakları da yerdeydi. Melekler ondan dolayı korkuya kapılırdı. Bu nedenle boyu altmış arşına indirildi. Âdem, meleklerin ses ve tesbihlerinin sesini duymaz olunca üzüntüye kapıldı. Durumu Allah'a şikâyet etti. Allah: "Ey Âdem! Senin için Allah'ın arşının etrafında tavaf edildiği gibi, etrafında

128 Hac, 22/26.
129 Ma'mer b. Râşid el-Bahrânî.

tavaf edeceğin Beytullah'ı indirdim. Arşımın etrafında namaz kılındığı gibi, sen de Beyt'in etrafında namaz kılacaksın," diye buyurdu. Âdem (as.) Beyt'e doğru harekete geçti. Yola çıktı. Adımları büyütüldü ve her bir adım bir sahra kadar oldu. Ondan sonra da o çöller var olmaya devam etti. Âdem (as.) Beyt'e ulaştı ve etrafında tavaf etti. Ondan sonra gelen peygamberler de tavaf ettiler.

[124] Hâris bana şöyle dedi: İbn Sa'd bize Hişâm b. Muhammed'den şöyle dediğini nakletti: Babam bana Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem'in boyu altmış arşına indirilince kendi kendine: "Ey Rabbim! Senin civarında ve evinde bulunuyordum. Senden başka Rabbim yok ve Senden gayrı gözetenim de yoktur. Cennette bol bol yiyordum ve istediğim yerde ikamet ediyordum. Ancak, beni bu mukaddes dağa indirdin. Oysa daha önce meleklerin sesini duyuyordum ve senin arşının etrafında nasıl tavaf ettiklerini görüyordum. Cennetin güzel kokusunu alıyordum. Ancak, beni yeryüzüne indirdin ve boyumu altmış arşına düşürdün. Artık daha önce semada duyduğum sesleri duyamıyor, gördüklerimi göremiyor ve cennetin kokusunu alamıyorum," dedi. Allah ona: "Ey Âdem! Günahından dolayı bunu sana yaptım," diye cevap verdi. Allah, Âdem ve Havva'nın çıplak olduklarını görünce Âdem'e, cennetten indirdiği sekiz eş hayvandan, koyun cinsinden bir koç kesmesini emretti. Âdem, bir koç kesti ve yününü aldı. Havva, onu eğirdi ve Âdem'le dokudular. Sonra Âdem bundan kendisi için bir cübbe, Havva için de bir elbise ve bir başörtüsü yaptı ve bunları giydiler. Ardından Allah Âdem'e: "Arşımın hizasında Benim bir haremim var. Oraya git ve Benim evimi orada inşa et. Meleklerimin arşımın etrafında tavaf ettikleri gibi, sende evimin etrafında tavaf et ki sana ve zürriyetinden Bana itaat edenlere icabet edeyim," buyurdu. Âdem: "Ey Rabbim! Bunu nasıl yapacağım? Buna gücüm yetmez ve buna yol bulamam," dedi. Bunun üzerine Allah ona bir melek verdi. Melek onu Mekke'ye doğru götürmeye başladı. Âdem yolda hoşuna giden bir bahçe veya bir mekân gördüğünde, "Burada konaklayalım," derdi. Melek de, "Yerinde istirahat et," derdi. Âdem'in

durup dinlendiği her yer mamur hâle geldi. Geçtiği yerler de çöl ve ıssız arazi oldu. Âdem Beyti, Sina Dağı, Zeytin Dağı, Lübnan Dağı ve Cudi Dağının karışımından inşa etti. Temelini de Hira'dan yaptı. Evin inşasını tamamlayınca melek onu Arafat'a götürdü ve ona, bugün insanların yaptığı hac ibadetinin usullerini öğretti. Akabinde onu Mekke'ye götürerek bir hafta boyunca evin etrafında tavaf etti. Sonra tekrar Hindistan'a dönerek Bevz Dağında öldü.

[125] Ebû Hemmâm bize şöyle anlattı: Babam bana, Ziyâd b. Hayseme, yonca satıcısı Ebû Yahyâ, Mücâhid ve Abdullah b. Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

"Âdem yeryüzüne indiği zaman, Hindistan'a indi ve oradayken kırk kere yaya olarak hacca gitti." Ona: "Ey Ebû Haccâc! Yolculukta binmez miydi?" diye sordum. İbn Abbâs: "Onu hangi hayvan taşıyabilirdi ki, onun bir adımı üç günlük mesafe kadardı. Başı da semaya ulaşıyordu. Melekler onun nefesinden şikâyet ettiler. Bunun üzerine Allah onu dürttü ve kırk yıl mesafe kadar küçüldü," dedi.

Benî Hâşim'in kölesi Sâlih b. Harb Ebû Ma'mer bana şöyle anlattı: Sümâme b. Ubeyde es-Selemî bize şöyle dedi: Ebü'z-Zübeyr bize Nâfi'den naklen şöyle dediğini anlattı: İbn Ömer'in şöyle dediğine şahit oldum:

Âdem (as.) Hindistan'dayken Allah ona: "Beytullah'ı ziyaret et," diye vahyetti. Bunun üzerine Âdem, bulunduğu Hindistan'dan hacca gitti. Onun bir ayağının mesafesi bir köy kadardı. Bir adımı da bir sahra kadardı. Eve ulaşınca tavaf etti ve hac menasikini yerine getirdikten sonra dönmek istedi. Arafat'ın iki dar yolundayken melekler onu karşıladı ve ona: "Ey Âdem! Haccın kabul oldu," dediler. Âdem kibirlenince melekler ona, "Sen yaratılmadan iki bin sene önce [bizler] evi ziyaret ettik," dediler. Bunun üzerine Âdem, nefsinin küçüldüğünü hissetti.

Bazı rivayetlere göre de Âdem yeryüzüne indiğinde başının üzerinde bir demet ağaç vardı. Yeryüzüne vardıktan sonra ağaç demeti kurudu ve yaprakları ufalarak döküldü ve ondan güzel kokulu bitki ve çiçekler bitti.

Bazıları da derler ki bu yapraklar, avret mahallerine örttükleri yapraklardı. Bu yapraklar kuruyup ufalanınca güzel kokulu bitkiler bitti. Ancak, Allah daha iyi bilir.

* * *

Başka bir grup da şöyle dedi: Âdem Allah tarafından yeryü- [126]
züne indirileceğini anlayınca, yanından geçtiği cennet ağaçlarının her birinden bir dal alarak onlarla yeryüzüne inmiştir. Getirdiği dallar kuruyunca yaprakları da kurudu ve ufalandı. Yeryüzündeki güzel kokulu bitki ve güllerin menşei budur.

Bu görüşü dile getirenler şu rivayetleri nakletmişlerdir:

Ebû Hemmâm bize babam, Ziyâd b. Hayseme, yonca satıcısı Ebû Yahyâ'dan naklen şöyle dediğini rivayet etti: Mücâhid bana, Abdullah b. Abbâs'tan şöyle dediğini anlattı:

"Âdem cennetten çıktığı zaman neyin yanından geçse onu kurcalıyordu. Bunun üzerine meleklere, "Ona karışmayın dilediğini alsın," denildi. Akabinde de Hindistan'a indi. Hindistan'dan getirilen güzel kokulu şeyler, Âdem'in cennetten çıkardığı şeylerdir.

* * *

Cennetten indirildiği zaman, Âdem'in başında bir demet çiçek vardı diyenler, şu rivayetleri nakletmişlerdir:

Ammâr b. Hasan'dan bana şöyle nakledildi: Ammâr dedi ki: Abdullah b. Ebî Ca'fer[130] bize babası, Rebî' b. Enes ve Ebü'l-Âliye'den şöyle dediğini anlattı:

Âdem, elinde cennetin ağaçlarından yapılmış bir asa vardı. Başında da cennet ağaçlarından bir taç veya bir demet bulunuyordu ve Hindistan'a indirildi. Hindistan'da güzel kokulu bitki ve güller cennetten getirilen o ağaçların eseridir.

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem elinde cennet ağaçlarının yapraklarından olduğu hâlde indirildi ve bu yaprakları indirildiği dağda saçtı. Güzel kokulu ağaç ve bitkilerle, yalnızca Hindistan'da bulunan meyveler bunun eseridir.

Bazıları da: "Allah, Âdem'e cennetin meyvelerinden ihsan- [127]
da bulundu. Bizim meyvelerimiz o meyvelerdendir," demişlerdir.

Bu görüşü ileri sürenler şu rivayetleri nakletmişlerdir:

130 Ebû Ca'fer er-Râzî et-Temîmî.

İbn Beşşâr bize, İbn Ebî Adî, Abdülvehhâb, Muhammed b. Ca'fer, Kasâme b. Züheyr ve Eş'arî'den şöyle dediğini rivayet ettiler:

Allah, Âdem'i cennetten çıkardığı zaman ona cennetin meyvelerinden ihsanda bulundu ve her şeyi nasıl yapacağını öğretti. Sizin bu meyveleriniz cennetin meyvelerindendir. Yalnız sizin meyvelerinizin bozulmasına karşılık, cennetin meyveleri bozulmamaktadır.

* * *

Bazıları da: "Hindistan ağaçlarına Âdem'in (as.) güzel kokusu sirayet etti," demişlerdir.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir:

Hâris b. Muhammed bana şöyle anlattı: İbn Sa'd bize şöyle dedi: Hişâm b. Muhammed bize şöyle nakletti: Babam bana Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem cennetin güzel kokusuyla yeryüzüne indi. Bu güzel koku dünyanın ağaçlarına ve vadilerine sindi. Güzel koku cennetin güzel kokusundandır. Bir rivayete göre de Âdem, cennetin güzel kokusunu maiyetinde getirdi.

İbn Abbâs dedi: Âdem, "Hacerü'l-Esved"i de yanında getirdi. O kardan daha beyazdı. Musa'nın asasını da getirdi. Bu asa Musa'nın boyu uzunluğunda, on arşın uzunluğundaydı ve yaprakları daima yeşil olan as ağacındandı. Ayrıca ağaç
[128] sakızı ve kindir sakızı da getirdi. Ardından Âdem'e örs, çekiç ve kerpeten verildi. Âdem dağa indirildiği zaman, dağda dikili bir demir çubuk gördü ve bu çubuk bu çekiçtendir, dedi. Sonra kurumuş ağaçlardan kırarak demir çubuğun üzerinde yakmaya başladı. Demir çubuk eriyince ondan bıçak yaptı ve ihtiyaç duyduğunda onu kullandı. Akabinde tandır yaptı ve miras olarak Nûh'a geçti ve Hindistan'da azap ile taştı. Âdem yeryüzüne indiğinde başı semaya değiyordu. Bu yüzden saçı döküldü ve bu hâl çocuklarına miras kaldı. Karada olan hayvanlar onun uzunluğundan nefret ettiklerinden vahşileştiler. Âdem indirildiği dağın üzerinde ayakta durduğunda meleklerin sesini duyuyor ve cennetin kokusunu alıyordu. Bu sebeple uzunluğu altmış arşına indirildi. Ölünceye kadar boyu bu

uzunluktaydı. Yusuf (as.) hariç, Âdem'in güzelliği hiçbir evladına nasip olmadı.

Rivayete göre Âdem yeryüzüne indirilince, Allah ona otuz çeşit meyve ikram etti. On tanesi kabuklu, on tanesi çekirdekli ve on tanesi de kabuksuz ve çekirdeksizdi. Kabuklu olanlar: Ceviz, badem, fıstık, fındık, haşhaş, meşe, kestane, Hint cevizi, nar ve muzdur. Çekirdekli olanlar: Şeftali, kayısı, erik, hurma, sedir ağacının meyvesi, iğde, alıç, hünnap, meneviş. Kabuğu ve çekirdeği olmayanlar: Elma, ayva, armut, üzüm, dut, incir, ağaç kavunu, keçiboynuzu, hıyar ve kavundur.

Bir rivayete göre de Âdem'in cennetten yanına aldıklarından biri de, bir kese buğdaydır. Bir rivayete göre de Âdem acıkıp Rabbinden onu doyurmasını dilediği zaman, Cebrail ona buğday getirdi. Allah, Cebrail vasıtasıyla ona yedi buğday tanesini göndermiş ve Cebrail onları Âdem'in eline koymuştur. Âdem Cebrail'e: "Bunlar nedir?" diye sordu. Cebrail: "Bu seni cennetten çıkaran şeydir," dedi. Her bir tanesinin ağırlığı, yüz bin sekiz yüz dirhem ağırlığındaydı. Âdem: "Bunları ne yapayım?" diye sordu. Cebrail: "Onu yere serp," dedi. Âdem onu serpti ve anında Allah onu bitirdi. Bu âdet zürriyetine de geçti. Akabinde ona biçmesini ve toplamasını emretti. Sonra, eliyle tanelerini çıkardı ve rüzgâra karşı savurarak samanından ayırdı. Sonra, iki taş getirerek onu öğüttü. Ardından da, [129]
ununu hamur hâline getirdi; hamuru ateşte pişirip ekmek yaptı. Cebrail ona demir cilalı taş getirerek bunları birbirlerine sürterek ateş yaktı. Âdem kor ateşle ilk ekmek pişirendir.

* * *

Naklettiğimiz bu rivayet Peygamberimizin (sav.) ümmetinden olan seleften gelen rivayetlerle çelişmektedir:

El-Müsennâ b. İbrâhîm bana İshâk'ın kendisine şöyle anlattığını rivayet etti: Abdürrezzâk bize, Süfyân b. Uyeyne, İbnü'l-Mübârek, Hasan b. Umâre, Minhâl b. Amr, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah'ın, Âdem ve zevcesine yasakladığı meyve başaktı. Ondan yediklerinde avret yerleri onlara göründü. Onların avretlerini örten, onların tüyleriydi. Avretlerini cennet yapraklarıy-

la örtmeye başladılar. İncir yapraklarını birbirine yapıştırarak kullandılar. Âdem olayın etkisiyle cennette kaçmaya başladı. Bir ağaç onu başından yakaladı. Rabbi ona: "Ey Âdem! Benden mi kaçıyorsun?" dedi. Âdem: "Hayır ey Rabbim, Senden utanıyorum," dedi. Allah: "Sana ihsan ettiğim nimetler ve mubah kıldığım şeyler, yasakladığım şeylerden seni alıkoymaya yeterli değil miydi?" diye sordu. Âdem: "Evet, yeterliydi ey Rabbim. Ancak Senin izzetine yemin ederim ki, hiç kimsenin yalan yere Senin adına yemin edebileceğini sanmıyordum," dedi. İbn Abbâs dedi: Nitekim Allah şöyle buyurdu: "*İblis onlara: Ben size nasihat edenlerdenim,*"[131] diye yemin etti. Allah: "İzzetime yemin ederim ki seni yeryüzüne indireceğim ve orada rızkını zahmetle temin edeceksin," diye buyurdu. Ve Âdem yeryüzüne indirildi. Cennette bolluk içinde rızıklarından yararlanırken dünyada sıkıntı içinde rızıklarını elde etmeye başladılar. Allah, Âdem'e demiri işlemeyi öğretti ve ona toprağı işlemeyi emretti. Âdem toprağı işledi, ekin ekti, ekini suladı ve ektiğini biçti. Sonra biçtiğini dövdü ve dövdüğünü rüzgâra karşı savurdu. Elde ettiği hububatı öğüttü, sonra hamur yaptı ve ekmek hâline getirdi ve onu yedi. Böylece rızkını meşakkat içinde elde edebildi.

[130] İbn Humeyd bize, Ya'kûb, Ca'fer ve Saîd b. Cübeyr'den şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem'e kırmızı bir öküz indirildi. Onun üzerinde hitap ediyor ve alın terini siliyordu. "*Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra yorulur ve sıkıntı çekersiniz,*"[132] ayetinde bu konuya işaret edilmiştir. Bahsedilen sıkıntısı buydu.

Bu zevatın ileri sürdüğü görüş, hakikate daha yakın görülmektedir ve Rabbimizin kitabının muhtevasına daha uygun düşmektedir. Nitekim Allah, Âdem ve zevcesi Havva'yı düşmanları İblis'e itaat etmekten menettiği zaman Âdem'e şöyle buyurdu: "*Ey Âdem! Bu, hem senin için hem de eşin için düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra yorulur ve sıkıntı çekersin. Senin için burada ne acıkmak var, ne de çıplak*

131 A'râf, 7/21.
132 Tâhâ, 20/117.

kalmak. Burada susuzluk çekmeyecek, sıcaktan da bunalmayacaksın."[133] Malumdur ki, Allah'ın Âdem'e, düşmanına itaat ettiği takdirde karşılaşacağı zorluk ve sıkıntının açlık ve çıplaklığı giderecek ziraat, tohum, tedavi ve sulama gibi yöntemlere başvurma zorluğudur. İnsanoğlunun, tohumu toprağa bırakmakla elde ettiği azığı, Cebrail tarafından kendisine getirilse, Allah'ın kendisine karşılaşacağını haber verdiği sıkıntıya maruz kalmayacaktı. Ancak, Allahu âlem durum İbn Abbâs'tan ve başkalarından rivayet edildiği gibidir.

Rivayet edildiğine göre, Âdem ile yeryüzüne indirilen şeyler arasında örs, kerpeten, tokmak ve çekiç vardı.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir:

İbn Humeyd bize, Yahyâ b. Vâdıh, Hüseyn, İlbâ b. Ahmer, İkrime ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem ile birlikte yeryüzüne üç şey indirildi: Örs, kerpeten, tokmak veya çekiç.

Rivayete göre Allah, Âdem'i indirildiği dağın eteğine iskan [131] etmiş ve bütün yeryüzüne ve üzerinde var olan cinlere, hayvanlara, kuşlara ve sair varlıklara malik kılmıştır. Âdem söz konusu dağın tepesinden inip de sema ehlinin konuşmalarını kaybedince ve meleklerin seslerini duymaz olunca, yeryüzünün genişliğini gördü ve orada kendinden başkasını görmedi, yalnızlık hissine kapıldı ve "Ey Rabbim! Benden başka Senin arzını imar edecek ve seni tesbih edecek yok mu!" dedi.

Bunun üzerine ona şöyle cevap verildi:

el-Müsennâ b. İbrâhîm bana şöyle dedi: İshâk b. Haccâc bize şöyle anlattı: İsmâîl b. Abdülkerîm bize şöyle nakletti: Abdüssamed b. Ma'kıl bana Vehb'i şöyle derken işittiğini rivayet etti:

Âdem yeryüzüne indirilip de genişliğini ve kendinden başka kimseyi görmeyince şöyle dedi: "Benden başka arzını imar edecek ve seni tesbih ve takdis edecek kimse yok mu?" diye sordu. Allah şöyle buyurdu: "Orada senin zürriyetinden beni tesbih ve takdis edecek insanlar yaratacağım ve anılacağım evler imar edeceğim. Bu evlerde kullarım Benim adımı anacak,

133 Tâhâ, 20/117-119.

Beni takdis ve tenzih edecekler. Bu evlerden birini, benim şanıma mahsus kılacak ve onu adımla yücelteceğim ve ona 'Allah'ın evi' adını vereceğim. Orada azametim dile gelecek ve celalimi üzerine yayacağım. Bununla beraber, Ben her şeydeyim ve her şeyle birlikteyim. Bu evi emin bir harem kılacağım ve bu haremin etrafında, üstünde ve altında olan kimseleri hürmetiyle dokunulmaz kılacağım. Benim emrim gereğince orayı dokunulmaz bilen, Benim ikramıma nail olacaktır. Orada bulunan insanları korkutan, Benim zimmetimi ihlal etmiş ve hürmetimi çiğnemiştir. O, Mekke merkezinde bina edilen ve mübarek kılınan ilk evdir. İnsanlar oraya her ücra köşeden develeri sırtında, üst ve başları yolun toz ve kiriyle kirlenmiş olarak gelirler. Lebbeyk nidalarıyla etrafı inletirler ve tekbirlerle etrafı çınlatırlar. İhlasla ona yönelen ve başka bir niyeti olmayan Bana gelmiş, Beni ziyaret etmiş ve misafirim olmuştur. Kerim olan, kendisine gelen ve misafiri olan insanlara ikramda bulunması ve herkesin ihtiyacını karşılaması, onların Rableri üzerindeki haklarıdır. Ey Âdem! Hayatta olduğun sürece onu mamur kılacak ve senden sonra da senin zürriyetinden peş peşe gelecek milletler ve peygamberler onu sürekli mamur kılacaklardır."

Rivayet edildiğine göre Allah, Âdem'e, kendisi için inşa
[132] edilen evi ziyaret etmesi ve meleklerin Allah'ın arşı etrafında döndüğü gibi etrafında dönmesini emretti. Rivayet edildiğine göre, Beytullah o zaman bir yakut veya bir inci tanesiydi.

Hasan b. Yahyâ bana şöyle anlattı: Abdürrezzâk bize, Ma'mer b. Râşid ve Ebân'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Kâbe bir yakut veya inci tanesi olarak yeryüzüne indirildi. Allah, Nûh kavmini tufanla helak edince onu tekrar yükseltti ve temeli kaldı. Allah onu İbrahim için hazırladı. İbrahim de onu inşa etti. Daha önce bu konudaki rivayetlere değinmiştim.

* * *

Rivayet edildiğine göre Âdem, işlediği günahtan dolayı çok ağladı ve pişman oldu. Allah'tan tövbesini kabul etmesi ve günahını affetmesi için niyazda bulundu. Rivayete göre dileğinde şöyle dedi:

Ebû Küreyb bize, İbn Atiyye, Kays, Ebû Leylâ, Minhâl, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan, "*Âdem Rabbinden birtakım ilhamlar aldı ve Allah tövbesini kabul etti,*"[134] ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem dedi ki: "Ey Rabbim! Kendi kudretinle beni yaratmadın mı?" Allah: "Evet," dedi. Âdem: "Ey Rabbim! Bana kendi ruhundan üflemedin mi?" dedi. Allah: "Evet," diye buyurdu. Âdem: "Ey Rabbim! Beni cennetine almadın mı?" diye sordu. Allah: "Evet," dedi. Âdem: "Ey Rabbim! Senin rahmetin gazabından daha büyük değil mi?" dedi. Allah: "Evet," dedi. Âdem: "Tövbe etsem ve nefsimi ıslah etsem, beni tekrar cennetine alacak mısın?" dedi. Allah: "Evet," dedi. İşte "*Âdem Rabbinden birtakım ilhamlar aldı,*" ayeti buna işaret etmektedir.

Bişr b. Muâz bana şöyle dedi: Yezîd b. Zürey' bize Katâde'den, "*Âdem Rabbinden birtakım ilhamlar aldı,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem: "Ey Rabbim! Tövbe etsem ve nefsimi ıslah etsem, bana nasıl muamele edersin?" dedi. Allah: "Seni tekrar cennete alacağım," buyurdu. Hasan da şöyle dedi: Âdem ve Havva: "*Rabbimiz, kendi kendimize zulmettik. Bizim günahımızı bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen, hüsrana uğrayanlardan oluruz,*"[135] diye yalvardılar.

Ahmed b. İshâk el-Ehvâzî bize, Süfyân ve Kays, Husayf ve Mücâhid'den, "*Âdem* [133] *Rabbinden birtakım ilhamlar aldı,*" ayeti hakkında şöyle dediğini anlattı:

Mücâhid: "*Ey Rabbimiz, kendi kendimize zulmettik. Eğer günahımızı bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen, hüsrana uğrayanlardan oluruz,*" ayetini zikretti.

Hâris bana şöyle anlattı: İbn Sa'd bize Hişâm b. Muhammed, babam, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem cennetten indiği zaman yanına Hacerü'l-Esved'i de almıştı. O zaman kardan da beyaz bir taştı. Âdem ve Havva kaçırdıkları cennet nimetleri için iki yüz yıl ağladılar. Kırk gün boyunca bir şey yemediler ve içmediler. Kırk gün sonra, Âdem'in üzerine indirildiği Bevz Dağı üzerinde yediler ve içtiler. Âdem, yüz yıl boyunca Havva'ya yaklaşmadı.

134 Bakara, 2/37.
135 A'râf, 7/23.

Ebû Hemmâm bize şöyle anlattı: Babam bana, Ziyâd b. Hayseme, yonca satıcısı Ebû Yahyâ ve mescitte otururlarken Mücâhid'den kendisine şöyle dediğini rivayet etti:

"Şunu görüyor musun?" diye sordu. Ben de "Ey Ebü'l-Haccâc! Hacerü'l-Esved'i mi kastettin," dedim. Mücâhid: "Öyle mi diyorsun?" dedi. Ben de, "Taş değil mi?" dedim. Mücâhid şöyle dedi: Vallahi Abdullah b. Abbâs bana: "O, Âdem'in cennetten getirdiği beyaz bir yakuttur. Âdem onunla gözyaşlarını silerdi. Nitekim Âdem'in gözyaşları cennetten çıktığı andan ve tekrar cennete döndüğü âna kadar iki bin yıl boyunca hiç kurumadı. İblis de ona hiç güç yetiremedi," dedi. Ona: "Neden siyahtır?" dedim. O: "Cahiliye Döneminde hayız olan kadınlar ona dokunurlardı," dedi. Âdem (as.), Allah'ın emri gereğince Kâbe'yi ziyaret etmek üzere Hindistan'dan yola çıktı ve Kâbe'ye vardı. Tavafını yaptı ve ibadetlerini ifa etti. Sonra, Arafat'ta Havva ile buluştu ve tanıştılar. Ardından, Müzdelife'de ona yakın oldu. Akabinde, Havva ile birlikte Hindistan'a döndüler. Burada gece ve gündüz barınacakları bir mağaraya yerleştiler. Allah, onlara bir melek göndererek, kendilerine nasıl giyinip örtüneceklerini öğretti. Rivayete göre kıyafetleri, koyun ve hayvan derisindendi. Bazıları ise bu tür kıyafetleri çocukları giyerdi, dedi. Âdem ve Havva ise cennet yapraklarıyla vücutlarını örtmüşlerdi. Ayrıca Allah, Âdem'in sırtını Arafat'ta Na'mân'da
[134] mesh etti. Ardından da zürriyetini yaratarak onları zerreler gibi önüne saçtı ve onlardan söz alarak, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye onları kendilerine karşı şahit tuttu. Onlar da, "Evet, Rabbimizsin," dediler. "*Rabbin âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' dedi,*"[136] ayeti buna işaret etmiştir.

Ahmed b. Muhammed et-Tûsî bana şöyle dedi: Hüseyn b. Muhammed bize, Cerîr b. Hâzim, Külsûm b. Cebr, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Allah Na'mân'da –yani Arafat'ta– Âdem'in belindeki zürriyetinden söz aldı. Âdem'in

136 A'râf, 7/172.

sulbünden bütün zürriyetini çıkardı ve peşinen onlara hitap ederek şöyle buyurdu: *'Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye, Rabbin âdemoğullarının sulbünden zürriyetlerini çıkardı ve onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' Onlar da, 'Evet buna şahit olduk,' dediler. Ya da 'Daha önce babalarımız Allah'a şirk koştu, biz de onlardan sonra gelen bir nesildik (ve onların izinden gittik). Batıl ehlinin yaptıklarından dolayı bizi helak edecek misin?' dememeniz için (böyle yaptık).*"

İmrân b. Mûsâ el-Kazzâz bana şöyle anlattı: Abdulvâris b. Saîd bize, Külsûm b. Cebr, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan, "*Hani, kıyamet gününde, 'Biz bundan habersizdik,' demeyesiniz diye, Rabbin âdemoğullarının sulbünden zürriyetlerini çıkardı ve onları kendilerine şahit tutarak dedi ki: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' Onlar da, 'Evet,' dediler,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

"Rabbimiz burada, Arafat'ta Âdem'in sırtını mesh etti ve sulbünden kıyamet gününe kadar yaratacağı zürriyeti çıktı ve 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' diye buyurdu. Onlar da, 'Evet,' diye ikrar etmek suretiyle, onlardan söz aldı ve onları kendilerine karşı şahit tuttu."

İbn Vekî' ve Ya'kûb b. İbrâhîm bize, İbn Uleyye, Külsûm b. Cebr, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan, "*Rabbin âdemoğullarının sulbünden zürriyetlerini çıkardı ve onları kendilerine şahit tutarak dedi ki: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' Onlar da, 'Evet,' dediler,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Allah Arafat'ın arkasında Na'mân'da Âdem'in sırtını mesh etti ve kıyamet gününe kadar onun sulbünden yaratacağı bütün zürriyeti çıktı ve onlara, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim," diye sordu. Onlar da, "Evet, şahit olduk," dediler. Rivayetin lafzı Ya'kûb'a aittir.

İbn Vekî' bize, İmrân b. Uyeyne, Atâ, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan şöyle de- [135]
diğini rivayet etti:

Âdem yeryüzüne indirildiği zaman Allah sırtını mesh etti ve kıyamet gününe kadar yaratacağı zürriyetini çıkardı. Onlara "Ben Rabbiniz değil miyim?" dedi. Onlar, "Evet," dediler. İbn Abbâs sonra şu ayeti okudu: "*Rabbin âdemoğullarının sulbünden zürriyetlerini çıkardı.*" Kalem kıyamet gününe kadar yaratılacakların kaderini yazdı.

Ebû Küreyb bize, Yahyâ b. Îsâ, A'meş, Habîb b. Ebî Sâbit, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan, *"Rabbin âdemoğullarının sulbünden zürriyetlerini çıkardı,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Allah, Âdem'i yarattığı zaman, zürriyetini zerreler hâlinde sulbünden çıkardı ve iki tutamak tuttuktan sonra Ashâb-ı Yemîne: "Siz cennete esenlikle girin," diğerlerine de "Siz cehenneme girin," diye buyurdu.

İbrâhîm b. Saîd el-Cevherî bize, Ravh b. Ubâde ve Sa'd b. Abdülhamîd b. Ca'fer; Mâlik b. Enes, Zeyd b. Ebî Üneyse, Abdülhamîd b. Abdurrahman b. Zeyd b. el-Hattâb ve Müslim b. Yesâr el-Cühenî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer b. el-Hattâb'a *"Rabbin âdemoğullarının sulbünden zürriyetlerini çıkardı,"* ayeti hakkında soruldu. Ömer şöyle dedi: Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu işittim: "Allah, Âdem'i yarattı ve sırtını mesh ederek bir kısım zürriyetini çıkardı ve bunlar cennet için yaratıldı ve cennet ehlinin ameliyle amel edecekler. Akabinde yine sırtını mesh etti ve bir kısım zürriyetini çıkardı ve şöyle buyurdu: Bunlar cehennem için yaratıldı ve cehennem ehlinin ameliyle amel edeceklerdir." Bunun üzerine bir adam: "Ey Allah'ın resulü! O zaman amel ne içindir?" diye sordu. Resulullah (sav.) şöyle cevap verdi: "Allah bir kulu cennet ehli olarak yaratınca, onu cennet ehlinin ameliyle amel etmeye müyesser kılar ve cennet ehlinin ameli üzere ölür. Kulu cehennem için yaratınca da onu cehennem ehlinin ameliyle amel etmeye müyesser kılar ve cehennem ehlinin ameli üzere ölür."[137]

* * *

Bir rivayete göre de Allah Âdem'in (as.) zürriyetini Dahnâ'da çıkardı.

[136] Bu iddiayı dillendirenler şu rivayetleri nakletmişlerdir:

İbn Humeyd bize, Hakkâm,[138] Amr b. Kays, Atâ, Saîd ve İbn Abbâs'tan, *"Rabbin âdemoğullarının sulbünden zürriyetlerini çıkardı,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

"Allah Âdem'i yarattığı zaman Dahnâ'da sırtını mesh etti ve kıyamet gününe kadar yaratacağı zürriyetini çıkardı. Sonra

137 Rivayet, *Taberî Tefsîri*'nde de nakledilmiştir: III. 223.
138 Hakkâm b. Müslim.

onlara: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' dedi. Onlar: 'Evet,' dediler. O zaman kıyamet gününe kadar olacak şeyleri 'kalem'in yazdığını görecekler."[139]

* * *

Bazıları da: "Allah, Âdem'i henüz yeryüzüne indirmeden ve cennetten çıkarılmadan, semadayken zürriyetini sulbünden çıkardı," demişlerdir. Bunu söyleyenler şu rivayetleri naklet-mişlerdir:

İbn Vekî' bize, Amr b. Hammâd, Esbât ve Süddî'den, "*Rabbin âdemoğullarının sulbünden zürriyetlerini çıkardı ve onları kendilerine şahit tutarak dedi ki: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' Onlar da, 'Evet,' dediler,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Allah, Âdem'i cennetten çıkarmış ve henüz semadan dünyaya indirmemişken sırtının sağ tarafını mesh etti ve oradan zerreler hâlinde ve inciler gibi bembeyaz vaziyette bir kısım zürriyetini çıkardı ve "Rahmetimle cennete girin," buyurdu. Sonra sırtının sol tarafını mesh etti ve zerreler hâlinde kapkara vaziyette bir kısım zürriyetini çıkardı ve onlara, "Cehenneme girin," dedi. Bunlar "ashâbü'l-yemîn" ve "ashâbu'ş-şimâl" olarak anılmıştır. Sonra onlardan söz aldı ve şöyle buyurdu: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" Onlar: "Evet," dediler. Allah ona itaat ehli ve korku ehli olmak üzere iki grup zürriyet verdi.[140]

HZ. ADEM DÖNEMİ

Yeryüzüne İndirildikten Sonra Âdem (as.) Döneminde Meydana Gelen Olaylar [137]

Bu dönemde vuku bulan ilk olay, Âdem'in oğlu Kabil'in kardeşi Habil'i öldürmesidir. İlim ehli Kabil'in isminde ihtilaf etmişlerdir. Bazıları adı, Kayn b. Âdem'dir derken, bir kısmı da isminin Kâyîn b. Âdem olduğunu söylemektedir. Bazıları da adı Kabil'dir, demektedir. Aynı şekilde Kabil'in, kardeşini öldürmesinin sebebi üzerinde de ihtilaf etmişlerdir:

139 Rivayet, aynı tefsirde geçmektedir. *Taberî Tefsîri*, XIII. 228
140 Rivayet, tefsirde geçmektedir. *Taberî Tefsîri*, XIII. 242.

Mûsâ b. Hârûn el-Hemdânî bana şöyle anlattı: Amr b. Hammâd bize, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs –Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd– ve Resulullah'ın (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti:

Âdem'in doğan her bir erkek çocuğunun ikizi olan bir kız kardeşi olurdu. Âdem, bir batında doğan erkek çocuğunu başka bir batında doğan kız çocuğuyla evlendirirdi. Bir batında doğan kız çocuğunu başka bir batında doğan erkek çocuğuyla evlendirirdi. Âdem'in, Kabil ve Habil adında iki çocuğu vardı. Kabil çiftçilikle uğraşırken, Habil hayvancılıkla uğraşırdı. Kabil, Habil'den büyüktü. Onun ikiz kız kardeşi, Habil'in ikiz kız kardeşinden daha güzeldi. Habil, Kabil'in ikiz kız kardeşine talip oldu. Ancak, Kabil kabul etmedi ve şöyle dedi: "O benim ikizimdir ve benimle doğmuştur. Senin kız kardeşinden daha güzeldir. Bu nedenle onunla evlenmek daha çok benim hakkımdır." Ancak babası, kız kardeşini Habil ile evlendirmek is-
[138] tedi. Kabil kabul etmedi. Bu kez, hangisinin kıza daha layık olduğunu görmek üzere Allah için birer kurban adadılar. Adem Mekke'ye gittiğinden hazır değildi. Allah, Âdem'e: "Ey Âdem! Yeryüzünde bir evim olduğunu bilir misin?" dedi. Âdem: "Hayır, ya Rabbim," dedi. Allah: "Mekke'de bir evim vardır. Oraya git," buyurdu. Âdem semaya, "Çocuklarımı emaneten koru," dedi. Ancak, gök bu talebi kabul etmedi. Âdem bu kez yeryüzüne bu talebini söyledi, ancak o da kabul etmedi. Dağlara da aynı talebi iletti ancak, dağlar da bundan imtina etti. Kabil'e bu talebi iletti, Kabil: "Evet, gidecek ve döneceksin ve aileni arzu ettiğin gibi göreceksin," dedi. Âdem ayrılınca, Habil ve Kabil birer kurban takdim ettiler. Kabil kardeşine karşı böbürleniyor ve "O, kız kardeşimdir ve ona sahip olmak benim hakkımdır. Senden de büyüğüm. Babanın da vasisiyim." İkisi kurbanlarını takdim edince Habil, genç ve semiz bir hayvan kurban etti. Kabil ise bir demet başak kurban etti. Bu demet başakta büyük bir başak gördü ve onun tanelerini çıkararak yedi. Ardından gökten bir ateş indi ve Habil'in kurbanını yedi. Kabil'in kurbanına ise dokunmadı. Bunun üzerine Kabil öfkelendi ve "Kız kardeşimi nikâhlamam için seni öldüreceğim," dedi. Habil ona: "*Allah ancak takva sahiplerinin amelini kabul eder. Eğer beni öldürmek için bana elini uzatsan bile ben seni*

öldürmek için elimi sana uzatacak değilim. [Ben isterim ki sen, benim günahımı da, senin günahını da yüklenip ateş halkından olasın! zalimlerin cezası budur.] Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti,"[141] ayetinde ifade edilen sözlerle karşılık verdi. Onu öldürmek için peşine düştü. Ancak genç adam dağ başlarına kaçtı. Derken, bir gün bir dağda hayvanlarını güderken yanına kadar gitti ve Habil uykudayken, bir kaya parçasını alıp kafasına indirdi ve kafasını yardı. Habil öldü. Kabil onu açıkta bıraktı ve ne şekilde defnedeceğini bilmiyordu. Allah, iki karga gönderdi. Kendi aralarında kavgaya tutuştular ve biri diğerini öldürdü. Akabinde, toprağı kazarak ölüsünü oraya gömdü ve toprağı üzerine örttü. Kabil bu manzarayı görünce: "*Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olamadım mı ki, kardeşimin cesedini gömeyim,*" *dedi ve yaptığına yananlardan oldu.*"[142] Âdem dönünce, oğlunun kardeşini öldürdüğünü gördü. "*Biz emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik. Onlar taşımaktan imtina ettiler. Ancak insan onu taşıdı. Doğrusu o çok zalim ve çok cahildir,*"[143] ayeti bu olayı anlatmaktadır. Ayet Kabil'in, Âdem'in emanetini taşıdığını ancak aile fertlerini korumadığını anlatır.[144]

Bazıları da şöyle demişlerdir: Âdem'in, Havva'dan her ba- [139]
tında bir erkek ve bir kız çocuğu olurdu. Erkek çocuğu baliğ olunca onu bir önceki veya bir sonraki batında doğan kız evladıyla evlendirirdi. Ancak Kabil, kız ikizinin Habil ile evlendirilmesine karşı çıktı.

Kâsım b. Hasan bana şöyle dedi: Hüseyn bize şöyle anlattı: Haccâc bana İbn **Cüreyc**, Abdullah b. Osmân b. Huseym'den şöyle dediğini haber verdi:

Saîd b. Cübeyr ile şeytanı taşlıyorduk. Saîd başını örtmüş bulunuyordu. Koluma yaslanmıştı. Semüre es-Savvâf'ın evinin hizasına geldiğimizde durdu ve bana İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti: Âdem'in çocukları arasında, kadının ikiz erkek kardeşiyle evlenmesi yasaklanmıştı. Ancak diğer batınlardan

141 Mâide, 5/27-30.
142 Mâide, 5/31.
143 Ahzâb, 33/72.
144 Rivayet *Taberî Tefsîri*'nde de yer almıştır: X. 206.

olan kardeşleriyle evlenebilirdi. Nitekim her batında biri erkek değeri kız çocuğu olan ikizler doğardı. Bir seferinde biri güzel diğeri çirkin kız çocukları oldu. Çirkin kızın ikizi, güzel kızın ikizine, "İkiz kız kardeşini bana ver, ben de ikiz kız kardeşimi sana vereyim," dedi. "Hayır, kız kardeşim daha çok benim hakkımdır," dedi. İkisi birer kurban takdim ettiler. Ancak koçun sahibinin kurbanı kabul edilirken, ziraatçının kurbanı kabul edilmedi. Bunun üzerine kardeşini katletti. Söz konusu olan koç, Allah nezdinde muhafaza edildi ve İshak için Safâ'da Sebîr Tepesinde Semüre es-Savvâf'ın evinin yanında kesildi. Yani şeytanı taşladığın zaman sağ tarafında kalan yerde.[145]

İbn Humeyd bize, Seleme, Muhammed b. İshâk ilk Kitap ehli[146] olan bazı ilim sahiplerinden şöyle dediğini nakletti:

Âdem cennette henüz günah işlemeden önce Havva ile buluşurlardı. Havva Kayn adlı çocuklarına ve kız ikizine hamile kaldı. Bu aşamada Havva bir şey arzu etmiyor ve bir yorgunluk ve acı duymuyordu. Onları doğurduğu zaman da acı ve sancı görmedi. Lohusalık hâli de olmadı. Zira cennet tertemizdir. Yasak ağaçtan yiyip de günah işleyince, yeryüzüne indirildiler. Yeryüzünde karar kılıp da Âdem Havva ile buluştu ve Havva, Habil ile ikizi olan kız çocuğuna hamile kaldı. Bu kez hem bazı yiyecekleri canı çekti hem de hamileliğin zorluk ve yorgunluğunu yaşadı ve doğum yaptığı zaman sancı gör-
[140] dü ve lohusa oldu. Rivayete göre Havva, daima biri kız diğeri de erkek olmak üzere ikizlere hamile kalırdı; Âdem'in sulbünden, yirmi batında kırk çocuk doğurdu. Erkek çocukları, kendi ikizleri dışındaki kız kardeşleriyle evlenebilirlerdi. Zira ikiz kardeşleri onlara haramdı. Zira o gün için anneleri ve kız kardeşleri dışında kadın yoktu.

İbn Humeyd bize, Seleme, Muhammed b. İshâk ve ilk Kitaba vâkıf olan ilim sahiplerinden şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem, oğlu Kayn'a Habil'in kız ikiziyle, Habil'e de Kayn'ın kız ikiziyle evlenmelerini emretti. Habil kabul etti ve rıza gös-

145 *Taberî Tefsîri*, X. 223.

146 "İlk Kitap" tabiriyle Tevrat kastedilmiştir. Bu kitabın ehli ise Yahudilerdir. (çev)

terdi. Ancak, Kayn kabul etmedi ve Habil'in ikizini istemedi. Kendi ikizini de Habil'den kıskandı. Şöyle dedi: "Biz cennetin çocuklarıyız, onlar ise yeryüzünün çocuklarıdır. Ben, ikizimi daha çok hak ediyorum." İlk kitaba vâkıf olan bazı ilim sahipleri de: "Kayn'ın ikizi çok güzeldi ve bu sebeple onu kardeşi Habil'den kıskandı ve kendisiyle evlenmeyi arzu etti," –Doğrusunu ancak Allah bilir– dediler. Babası ona: "Oğulcuğum o sana helal değildir," dedi. Ancak, Kayn kabul etmedi. Bunun üzerine babası ona: "Sen bir kurban takdim et, kardeşin Habil de bir kurban takdim etsin. Allah hanginizin kurbanını kabul ederse o onunla evlenmeyi hak edecektir," dedi. Kayn ekin eker, Habil de hayvan güderdi. Kayn buğday, Habil ise davarlarından genç bir hayvanı kurban ettiler. Bazıları da Habil'in bir inek kurban ettiğini söylerler. Ardından Allah, beyaz bir ateş gönderdi ve Habil'in kurbanını yedi ve Kayn'ın kurbanına dokunmadı. Allah bir kurbanı kabul ettiğini o şekilde gösterirdi. Allah, Habil'in kurbanını kabul etmekle Kayn'ın ikizinin Habil ile evlenmesine hükmetmiş oldu. Bunun üzerine Kayn öfkelendi ve kibre kapılarak şeytanın oyununa geldi. Hayvanlarını gütmekle meşgul olan kardeşini takip etti ve onu katletti. Kur'an'da Allah'ın, Muhammed'e [141]
(sav.) bildirdiği, "*Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat. Onlar birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti,*"[147] ayette bu ikisinin olayı anlatılmıştır. Kabil pişman olup da maktulü nasıl defnedeceğini bilemeyince –nitekim rivayete göre öldürülen ilk insandı– "*Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. (Katil kardeş:) 'Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar da olamadım mı ki, kardeşimin cesedini gömeyim,' dedi. Ve onlardan çoğu yine yeryüzünde aşırı gitmektedir,*"[148] ayetine kadar bu olay nakledilmektedir.

Ebû Ca'fer dedi: Tevrat ehli der ki: Kayn kardeşi Habil'i öldürdüğü zaman Allah ona: "Kardeşin Habil nerede?" dedi.

147 Mâide, 5/27.
148 Mâide, 5/32.

Kayn: "Bilmem, ben onun gözeticisi değildim," dedi. Allah ona: "Kardeşinin kanı yerden bana seslenmektedir. Sen artık, ağzını açıp da kardeşinin kanını senin elinden alan yerden kovulmuşsun. Artık toprağı işleyecek olsan da sana mahsulünü vermeyecektir ve korku içinde yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaksın," dedi. Kayn: "Benim günahım, affetmeyeceğin kadar büyüktür. Bugün beni yeryüzünden kovdun ben de senden gizleneceğim ve yeryüzünde korku içinde şaşkın şaşkın dolaşacağım. Kim bana rast gelirse beni öldürecek," dedi. Allah: "Öyle değil, her katil yedi kere cezalandırılmayacak. Ancak Kayn'ı öldüren yedi kez cezalandırılacak," dedi ve ona her rast gelen tarafından öldürülmesin diye, onu ders alınacak bir ibret hâline getirdi. Kayn, adn cennetinin doğusundan Allah'ın huzurundan uzaklaştı.[149]

Bazıları da derler ki, iki kardeşten birinin diğerini öldürmesinin sebebi şudur: Allah onlara kurban takdim etmelerini emretti. Ancak birinin kurbanı kabul edilirken, diğerinin kurbanı kabul edilmemiştir. Bunun üzerine kurbanı kabul edilmeyen, kardeşini öldürmüştür.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir:

[142] İbn Beşşâr bize, Muhammed b. Ca'fer, Avf, Ebü'l-Mugîre ve Abdullah b. Ömer'den şöyle dediğini rivayet etti:

Kurban takdim eden Âdem'in iki oğlundan biri çiftçiydi. Öbürü de davarları vardı. Davarların sahibi olan oğlu, hayvanlarının en iyi, en semiz ve en güzelini gönül rızasıyla kurban yaptı. Ekin sahibi olan oğlu ise gönülsüzce ve mahsulün en kötüsü olan delice otlu mahsulden kurban sundu. Allah, davar sahibinin kurbanını kabul etti; ancak ekin sahibinin kurbanını kabul etmedi. Olayı, Allah kitabında anlatmıştır. Ravi dedi ki: Allah'a yemin ederim ki: Maktul katilden daha güçlü olmasına rağmen kardeşine el kaldırmaktan sakınmıştır.

Bazıları da, şu rivayette nakledileni savunmuşlardır:

Muhammed b. Sa'd bana babam, amcam, babam babasından ve İbn Abbâs'tan naklen şöyle dediğini rivayet etti:

149 Rivayet, *Taberî Tefsîri*'nde yer almaktadır: X. 228.

Onların durumu şöyleydi: Yoksullara sadaka verilmez ancak kurban takdim edilirdi. Bir gün Âdem'in iki oğlu otururken, "Kurban takdim etsek," dediler. O zaman kişi bir kurban takdim eder de Allah onu kabul ederse, o kurbanı yiyen bir ateş gönderirdi. Kabul edilmediği zaman da ateş görülmezdi. İkisi birer kurban takdim ettiler. Biri çoban, diğeri de çiftçiydi. Davarların sahibi olan, hayvanlarının en iyi ve en semizini kurban yaptı. Diğeri de mahsulünün bir kısmını takdim etti. Ateş, iki kurbanın arasına indi ve koyunu yedi. Ekine ise dokunmadı. Bunun üzerine kurbanı kabul edilmeyen öbürüne, "İnsanlar senin kurbanının kabul edildiğini, benim kurbanımın ise kabul edilmediğini bildikleri hâlde, ortalıkta gezeceksin, öyle mi? Vallahi, insanlar nazarında benden daha hayırlı görülmene tahammül edemem. Seni öldüreceğim," dedi. Kardeşi ona, "Benim günahım nedir? Allah, ancak takva sahiplerinin yaptıklarını kabul eder," diye karşılık verdi.[150]

* * *

Bazıları da bu olay için, "Âdem zamanında vuku bulmuş değildir ve onun zamanında kurban ibadeti yoktu. Bu iki şa- [143]
hıs İsrailoğullarındandır. Nitekim yeryüzünde ölen ilk insan Âdem idi ve ondan önce ölen kimse olmadı," dediler. Bu görüşte olanlar şu rivayeti naklederler:

Sûfyân b. Vekî' bize, Sehl b. Yûsuf, Amr ve Hüseyn'den şöyle dediğini rivayet etti:

Allah'ın Kur'an'da onlar hakkında; "*Onlara Âdem'in iki oğlunun olayını anlat,*" diye buyurduğu iki adam, İsrailoğullarından idiler. Âdem'in sulbünden olan öz çocukları değillerdi. Nitekim kurban İsrailoğullarında var olan bir ibadettir. İlk ölen insan da Âdem idi.[151]

* * *

Bazıları da derler ki: Âdem yeryüzüne indikten yüz yıl sonra, Havva ile ilişkiye girdi ve bu ilişkiden oğlu Kabil ve ikizi Kalîme dünyaya geldiler. Onlardan sonra da Habil ve ikizi

150 Rivayet, *Taberî Tefsîri*'nde geçmektedir.
151 Bkz. *Taberî Tefsîri*, X. 208.

dünyaya geldiler. Gençlik çağlarına ulaştıklarında Âdem (as.), Kabil ile aynı batından olan ikizini, Habil ile evlendirmek istedi. Ancak Kabil buna karşı çıktı. Bu sebeple ikisi, birer kurban takdim ettiler. Habil'in kurbanı kabul edildi ancak, Kabil'in kurbanı kabul edilmedi. Bu yüzden Kabil, Habil'e haset etti ve onu Hira yokuşu yanında öldürdü. Ardından kız kardeşi Kalîme'nin elinden tutarak dağdan indi ve Yemen'in Aden bölgesine kaçırdı.

Hâris bana şöyle anlattı: İbn Sa'd bize şöyle dedi: Hişâm bana babası, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Kabil, kardeşi Habil'i öldürünce, kız kardeşinin elinden tutarak Bevz Dağından düzlüğe indirdi. Âdem, Kabil'e, "Git ve sürekli korku içinde ol. Her kime rast gelirsen ondan emin olmayasın. Onun oğullarından kim onu görse, ona ok atardı. Kabil'in âmâ olan bir oğlu, yanında oğlu olduğu hâlde geldiler. Oğlu kendisine, "Şu adam baban Kabil'dir," dedi. Âmâ olan oğlu,
[144] babası Kabil'e vurdu ve onu öldürdü. Âmânın oğlu babasına, "Babacığım, babanı öldürdün," dedi. Âmâ, oğluna bir tokat attı ve oğlu öldü. Âmâ: "Bana yazıklar olsun! Babama vurdum ve onu öldürdüm. Oğluma da tokat attım ve onu öldürdüm!"

Tevrat'ta anlatıldığına göre Habil öldürüldüğünde yirmi yaşındaydı. Habil'i öldürdüğünde de Kabil yirmi beş yaşındaydı.

* * *

Bize göre doğru olan, Allah'ın kitabında kardeşini öldürdüğünü bildirdiği âdemoğlu, Âdem'in sulbünden olan öz oğludur. Nitekim bu konuda nakledilen rivayetler vardır:

Hennâd b. es-Serî bize, Ebû Muâviye ve Vekî', hepsi A'meş –İbn Humeyd de Cerîr ve İbn Vekî' yoluyla şöyle dediklerini anlattılar: Cerîr ve Ebû Muâviye, A'meş– Abdullah b. Mürre ve Mesrûk, Abdullah b. Mes'ûd'dan şöyle dediğini anlattılar:

Peygamber (sav.) şöyle buyurdu: "Zulmen öldürülen her insandan dolayı, Âdem'in ilk oğlunun da bir mesuliyeti vardır. Zira öldürme yolunu ilk açan odur."

İbn Beşşâr bize, Abdurrahman b. Mehdî ve İbn Vekî' de babasından, Süfyân, A'meş, Abdullah b. Mürre, Mesrûk ve

Abdullah'tan naklen Resulullah'tan (sav.) benzer bir rivayet naklettiler.[152]

Resulullah'tan (sav.) nakledilen bu rivayet, Allah'ın Kur'an'da olaylarını zikrettiği iki şahsın, Âdem'in öz çocukları olduğunu söyleyenlerin görüşlerini teyit etmektedir. Zira bunlar, Hasan'ın rivayetinde belirtildiği gibi İsrailoğullarından olsalardı, ilk öldürme yolunu açan şahıs olarak tanıtılmazdı. Nitekim âdemoğulları arasında öldürme fiili İsrailoğullarından önce de vardı.

* * *

Biri dese ki, "Bu iki adamın İsrailoğullarından olmayıp Âdem'in iki öz oğulları olduklarına dair delilin nedir?" dese, [145] ona deriz ki: "Ümmetimizin gelip geçmiş âlimleri arasında bu konuda ihtilaf olmaması, İsrailoğullarından olduklarını söyleyenlerin sözünü geçersiz kılar."

* * *

Rivayet edildiğine göre, Kabil kardeşi Habil'i öldürünce, Âdem onun için ağladı.

İbn Humeyd bize, Seleme, Gıyâs b. İbrâhîm, İshâk el-Hemdânî ve Ali b. Ebî Tâlib'den şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem'in oğlu kardeşini öldürünce, Âdem ona ağladı ve şöyle dedi:

Yer ve üzerindekiler değişti. Yeryüzü muğber ve çirkin oldu.

Her şeyin rengi ve tadı değişti. Güzel yüzün gülümsemesi de pek azaldı.

Âdem'e şöyle karşılık verildi:

Ey Ebû Habil, hepsi öldürüldü, muhit de boğazlanmış ölüye döndü.

Kabil, şirret bir eyleme kalkıştı da onun korkusuyla çığlıklar attı.

* * *

Bir rivayete göre de Havva yüz yirmi kez doğum yaptı. İlk doğumda, Kabil ve ikizi olan kız kardeşi Kalîme'yi doğurdu. Son doğumunda ise Abdülmuğîs ve Emetülmuğîs'i doğurdu.

152 Rivayet, *Taberî Tefsîri*'nde geçmektedir: X. 214.

İbn İshâk ise, daha önce zikrettiğim gibi, Havva'nın, Âdem'in sulbünden yirmi batında kırk erkek ve kırk kız çocuğu doğurduğunu nakletmiştir. O, bunların bir kısmının isimleri bize intikal etmişse de bir kısmının isimleri intikal etmemiştir, demiştir.

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

İsimleri bize intikal edenler, on beş erkek ve dört kadındır.
[146] Bunlar Kayn ve ikizi, Habil ve Liyoza, Âdem'in kızı Eşûs ve ikizi, Hazûre ve ikizi. Bunlar yüz otuz yaşına kadar olan merhalede doğmuşlardır. Ardından, Ebâd b. Âdem ve ikizi, Bâliğ b. Âdem ve ikizi, Esâsî b. Âdem ve ikizi, Tevbe b. Âdem ve ikizi, Bennân b. Âdem ve ikizi, Şebube b. Âdem ve ikizi, Hayyân b. Âdem ve ikizi, Darâbîs b. Âdem ve ikizi, Hedz b. Âdem ve ikizi, Yahûd b. Âdem ve ikizi, Sendel b. Âdem ve ikizi, Bârık b. Âdem ve ikizi doğmuşlardır. Her batında bir erkek çocuğuyla ikizi bir kız çocuğu dünyaya gelirdi.

* * *

Fars âlimlerinin çoğu derler ki, Cuyûmert,[153] Âdem'dir. Bazıları da onun, Âdem'in Havva'dan doğma öz oğludur, demişlerdir.

Başkalarının onun hakkında söyledikleri zikredilirse kitap çok uzayacak. Bu sebeple ve amacımız hükümdarlar ve dönemleri olduğu için bu konulara yer vermedik. Kitabımızda zikredeceğimizi söylediğimiz konular bunlardır. Bu sebeple herhangi bir soydan olan bir hükümdarın nesebiyle ilgili ihtilafları ele almak, bu kitabın tarz ve üslubu değildir. Bu konuda bazı şeyleri zikretmemizin sebebi bazı şahsiyetleri tanıtmak içindir. Böylelikle de bunları tanımayanlar onları tanımış olacaklar. Ancak herhangi bir kişinin nesebi hakkındaki ihtilaflar, kitabımızın gayeleri arasında yer almamaktadır.

* * *

Diğer bazı âlimler de Cuyûmert'in, Âdem olduğunu söyleyen Fars âlimleriyle bazı konularda ihtilaf etmişlerdir. Fars

153 Gayomard olarak kaynaklarda geçmektedir. (çev.)

âlimlerine ismi konusunda muvafakat etmiş, ancak şahsı ve sıfatları konusunda muhalefet etmişlerdir. Onlara göre Fars- [147]
ların Âdem (as.) olduğunu söyledikleri Cuyûmert Câmer b. Yâfes b. Nûh olup çok yaşamış lider bir şahsiyetti. Önce doğu illerinden olan Taberistan'ın dağlarından, Nubâvend Dağında konakladı; orada ve İran'da hâkimiyet kurduktan sonra kendisi ve oğlunun mülkü genişlemiş, Babil'e ve zaman zaman bütün bölgelere hükmetmişlerdir. Cuyûmert, ulaştığı yerleri saldırılara karşı muhkem hâle getirmiş, şehirler kurmuş, kaleler inşa etmiş, silahlanmaya önem vermiş ve atlar beslemiştir. Ömrünün sonunda ceberut bir hükümdar olmuş ve Âdem ismini almıştır. "Kim bana başka bir isimle hitap ederse onun boynunu vuracağım," demiştir. Cuyûmert otuz kadınla evlenmiş ve bunlardan çok sayıda çocuğu olmuştur. Onun Mârî adında bir oğlu ve Mâryâne adında bir kızı vardı. Bu ikisi, babalarının ömrünün sonunda dünyaya gelmişler ve babaları onları beğenmiş ve öne çıkarılmışlardır. Sonraki krallar da onların neslinden olmuştur. Hâkimiyeti gittikçe genişlemiş ve büyümüştür.

Burada Cuyûmert'e yer vermem, farklı milletlerden olan âlimlere göre onun Farsların babası olmasındandır. Onun beşeriyetin babası olan Âdem olup olmadığı hakkında ihtilaf edilmiştir. Nitekim daha önce bu konuya değinmiştik. Bundan başka onun ve çocuklarının hâkimiyeti hâlâ sürmekte ve doğu dünyasına ve dağlarına kök salmaktadır. Bunların hâkimiyeti, Osmân b. Affân döneminde, Merv'de, Yezdicerd'in öldürülmesine kadar sürmüştür. Geçmiş yıllarda meydana gelen tarihî olayları, cereyan ettiği yerlerin hükümdarlarının dönemleriyle bağlantılı olarak anlatmak, diğer milletlerin hükümdarlarıyla bağlantılı olarak anlatmaktan daha anlamlı ve daha doğru bir yoldur. Âdem'in (as.) soyundan gelen ve hâkimiyeti devam eden, hükümranlığı kesintiye uğramayan, onları bir arada tutan hükümdarları bulunan, düşmanlarına karşı onları savunan, onlara karşı gelenlerle mücadele eden, mazlumlarını zalimlerine karşı destekleyen ve olaylar karşısında daima ve kesintisiz bir şekilde haklarını koruyan, bu mirası sonra

[148] gelen nesillerin önceki nesillerinden devralan milletlerin tarihini, hükümdarlarının devirleriyle bağlantılı bir şekilde ele almak daha doğru ve daha açıklayıcıdır.

* * *

Âdem'in (as.) ömrü ve ondan sonra hüküm ve peygamberlikte halefi olan çocuklarının ömrü hakkında, Âdem'in Cuyûmert olduğunu söyleyen Farsların iddialarına muhalefet edenlerin görüşleri istikametinde, bize intikal eden rivayetlerle bu konuda ihtilaf ve ittifak ettikleri hususları ve belli bir dönemde hükümdar olanın hâkimiyeti hakkındaki ittifaklarını zikredecek ve günümüze kadar geçen bu süreci inşallah zikredeceğim.

* * *

Şimdi de, yeryüzünde ölen ilk kişi Âdem'dir, diyenlerin görüşlerinin yanlışlığıyla *"Âdem'in iki oğlunun haberini de onlara anlat. Hani onlar birer kurban takdim etmişlerdi,"*[154] ayetinde Allah'ın bildirdiği iki şahsın Âdem'in öz çocukları olmadıklarını söyleyenlerin görüşlerinin yanlışlığına dair söylediklerimizi biraz daha açmak istiyorum.

Muhammed b. Beşşâr bize, Abdüssamed b. Abdulvâris, Amr b. İbrâhîm, Katâde, Hasan ve Semüre b. Cündeb'den Peygamber'in (sav.) şöyle dediğini rivayet etti:

"Havva'nın çocukları yaşamazlardı. Bu yüzden yaşayacak çocuğuna Abdulhâris ismini vereceğini adadı. Bir çocuğu oldu ve ona Abdulhâris adını verdi. Bu, şeytanın telkiniyle oldu."[155]

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk, Dâvûd b. Husayn, İkrime ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

"Havva, Âdem'e çocuklar doğuruyor ve onları Allah'a ibadet eden kimseler olarak yetiştiriyordu. Onlara Abdullah,
[149] Ubeydullah gibi isimler veriyordu. Ancak bunlar çok yaşamadan ölüyorlardı. Bunun üzerine İblis ona ve Âdem'e gelerek: "Çocuğunuza başka isim verseniz yaşayacak," dedi. Havva, bir erkek çocuğu dünyaya getirince ona Abdulhâris adını verdiler. Allah bu konuda şöyle buyurur: *"Sizi bir tek nefisten yarattı,*

154 Mâide, 5/27.
155 Rivayet *Taberî Tefsîri*'nde geçmektedir: XIII. 190.

gönlü ısınsın diye ondan eşini var eti; eşini sarıp örtünce (eşiyle birleşince) eşi, hafif bir yük yüklendi, onu gezdirdi. (Yükü) ağırlaşınca ikisi beraber Rableri Allah'a dua ettiler: 'Bize iyi, güzel bir çocuk verirsen elbette şükredenlerden oluruz!' (dediler). Fakat (Allah) onlara iyi, güzel bir çocuk verince, kendilerine verdiği şeyde Allah'a ortaklar koşmaya başladılar. Allah ise onların ortak koştukları şeylerden yücedir."[156]

İbn Vekî' bize, İbn Fudayl, Sâlim b. Ebî Hafsa ve Saîd b. Cübeyr'den, *"Hamileliği ağırlaşınca Rablerine şöyle dua ettiler: Bize sağlıklı bir çocuk verirsen şükredenlerden olacağız. Allah onlara sağlıklı bir çocuk verince, onlara verdiği çocuk hakkında Allah'a ortak koştular. Allah onların şirkinden münezzehtir,"* ayetleri hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Havva ilk çocuğuna hamile kalınca İblis ona geldi ve: "Karnındaki nedir?" diye sordu. Havva: "Bilmiyorum," dedi. İblis: "Nereden çıkacak? Burnundan mı, gözlerinden mi, yoksa kulaklarından mı?" diye sordu. Havva: "Bilmiyorum," dedi. İblis: "Sağlıklı doğarsa benim emirlerime itaat edecek misin?" dedi. Havva: "Evet," diye cevap verdi. İblis: "Ona Abdulhâris adını ver," dedi. –Nitekim İblis, Hâris diye adlandırılıyordu.– Havva: "Evet," dedi. Daha sonra Âdem'e: "Uykudayken bana biri geldi ve bana şöyle şöyle dedi," diye söyledi. Âdem: "O şeytandır. Ondan sakın. Zira o bizi cennetten çıkaran düşmanımızdır," dedi. Ardından tekrar İblis ona geldi ve aynı şeyleri tekrarladı. Havva: "Evet," dedi. Havva çocuğunu doğurdu ve Allah onu sağlıklı kıldı. Havva ona Abdulhâris adını verdi. *"Allah, onlara sağlıklı bir çocuk verince, onlara verdiği çocuk hakkında O'na ortak koştular. Allah onların şirkinden münezzehtir,"*[157] ayetleri bu olaya işaret etmektedir.

İbn Vekî' bize, Cerîr, İbn Fudayl, Abdülmelik ve Saîd b. Cübeyr'den şöyle dediğini rivayet etti:

Saîd b. Cübeyr'e: "Âdem şirk koştu mu?" diye soruldu. Saîd: "Âdem'in (as.) şirk koştuğunu söylemekten Allah'a sığınırım. Ancak Havva hamile kalınca İblis ona gelerek: 'Bu nereden çı- [150]
kacak? Burnundan mı, gözlerinden mi, yoksa ağzından mı?' diyerek onu ümitsizliğe sevk etti. Akabinde ona: 'Sağlıklı çı-

156 A'râf, 7/189-190.
157 A'râf, 7/189-190.

karsa, –İbn Vekî', "Sana zarar vermeden ve seni öldürmeden" ilavesiyle nakletti– bana itaat edecek misin?' diye sordu. Havva: 'Evet,' dedi. İblis: 'Ona Abdulhâris adını ver,' dedi. Havva, İblis'in dediğini yaptı." Cerîr: "Âdem'in şirki, isim vermekle ilgilidir," ifadesini ilave etti.[158]

Mûsâ b. Hârûn bize, Amr b. Hammâd, Esbât ve Süddî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Havva bir erkek çocuğu doğurdu. İblis ona geldi ve: "Ona benim kulum olduğunu ifade eden bir isim verin. Aksi takdirde onu öldüreceğim," dedi. Âdem ona: "Sana [bir kere] uydum, beni cennetten çıkardın," dedi ve ona itaat etmekten kaçındı ve çocuğuna Abdurrahman adını verdi. Ancak İblis, ona musallat oldu ve onu öldürdü. Havva başka bir çocuğa hamile kaldı. Onu doğurunca, İblis Âdem'e: "Benim kulum olduğunu ifade eden bir isim ver. Yoksa onu öldüreceğim," dedi. Âdem ona: "Sana [bir kere] uydum, beni cennetten çıkardın," dedi ve ona uymaktan imtina ederek, ona Salih adını verdi. Ancak İblis, onu da öldürdü. Üçüncü çocuk dünyaya gelince onlara: "Benim aksime hareket ettiniz. Bu çocuğa Abdulhâris adını verin," dedi. –Nitekim İblis'in adı Hâris idi.– İblis adını, ümitsizliğe düşmesinden sonra aldı. Allah, "*Onlar, Allah'ın verdiği çocukları hakkında O'na ortak koştular,*" ayetiyle, bu olaya işaret etmiştir. Yani Âdem ve Havva isimler konusunda şirk koştular.[159]

* * *

Bu rivayetler gösteriyor ki, Âdem ve Havva'nın bazı çocukları onlardan önce ölmüşlerdir. Bu konuda zikretmediğimiz rivayetler zikrettiklerimizden fazladır ve bunlar, "Âdem yeryüzünde ölen ilk kişidir," diye naklettiğimiz Hasan'ın rivayetine muhalefet etmişlerdir.

Âdem, Allah'ın kendisine verdiği yeryüzü hâkimiyeti yanında ona peygamberlik görevini de vermiş ve onu çocuklarına elçi olarak göndermiştir. Allah ona yirmi bir sahife göndermiştir. Âdem bu sahifeleri kendi hattıyla kayda geçirmiştir. Bu sahifeleri Cebrail ona öğretmiştir.

158 Rivayet *Taberî Tefsîri*'nde geçmektedir: XIII. 313.
159 Taberî Tefsîri, XIII. 313.

Ahmed b. Abdurrahman b. Vehb bize şöyle anlattı: Amcam bize şöyle dedi: Mâdî b. Muhammed bana Ebû Süleymân, Kâsım b. Muhammed, Ebû İdrîs el-Havlânî [151] ve Ebû Zer el-Gıfârî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Mescide girdim. Resulullah (sav.) yalnız oturuyordu. Onun huzurunda oturdum. Bana: "Ey Ebû Zer, mescidin de bir selamı var. Onun selamı iki rekât namaz kılmaktır. Kalk iki rekât namaz kıl," buyurdu. İki rekât namaz kıldıktan sonra tekrar huzurunda oturdum. Ona: "Ey Allah'ın resulü! Bana namaz kılmayı emrettin. Namaz nedir?" diye sordum. O: "Az veya çok olsun, en hayırlı vecibedir," diye cevap verdi. Ebû Zer, uzunca bir rivayette bulundu ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın resulü! Peygamberlerin sayısı ne kadardır?" diye sordum. O: "Yüz yirmi dört bin," diye cevap verdi. Ben: "Ey Allah'ın resulü! Kaçı Resuldür?" diye sordum. O: "Üç yüz on üç kadar, büyük bir rakamdır," diye karşılık verdi. Ben: "Ey Allah'ın resulü! Birincisi kimdir?" diye sordum. O: "Âdem'dir," dedi. Ben: "Âdem, resul olan bir peygamber miydi?" diye sordum. Allah'ın resulü: "Evet, Allah onu eliyle yarattı, ona ruhundan üfledi ve ayan beyan ona şekil vermiştir," buyurdu.

İbn Humeyd bize, Seleme, Muhammed b. İshâk, Ca'fer b. Zübeyr, Kâsım b. Abdurrahman, Ebû Ümâme ve Ebû Zer'den şöyle dediğini rivayet etti:

"Ey Allah'ın peygamberi, Âdem, peygamber miydi?" diye sordum. O şöyle cevap verdi: "Evet, peygamberdi ve Allah ayan beyan ona hitap etti."

Rivayete göre Allah'ın Âdem'e bildirdiği hükümler arasında ölü eti, kan, domuz eti ve yirmi bir yaprakta harfler vardır.

Hz. Şit

Havva'nın Şît'i Doğurması [152]

Âdem, yüz yirmi yaşına gelince ve Kabil'in Habil'i öldürmesinden beş sene sonra, Havva Şît'i doğurdu. Tevrat ehlinin anlattığına göre Şît ikizsiz doğdu. Onlara göre Şît'in anlamı, "Allah vergisi"dir. Yani, Habil'in sonradan yerine geçmiştir.

Hâris b. Muhammed, İbn Sa'd bana şöyle dedi: Hişâm bize şöyle nakletti: Babam bana Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini haber verdi:

Havva, Şît ile kız kardeşi Azûrâ'yı doğurdu. Anlamı, "Allah vergisi"dir. Ona Habil'e halef olarak verildi. Havva onu doğurunca Cebrail ona, "Bu, Habil yerine Allah vergisidir," dedi. Arapçada Şis, Süryanicede Şâs ve İbranicede Şît olarak telaffuz edilir. Âdem vasiyetini ona yaptı. Şît doğduğunda Âdem yüz otuz yaşındaydı.

İbn Humeyd bize, Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini nakletti:

Rivayet ettiklerine göre –en doğrusunu Allah bilir– Âdem vefat edeceği zaman oğlu Şît'i çağırdı ve vasiyetini ona yaptı. Ona, gece ve gündüz saatleri hakkında ve her yaratığın ibadet saati hakkında bilgi verdi. Ona, hangi saatte hangi sınıf yaratıkların ibadet edeceği bilgisini verdi. Ona: "Ey oğlum! Yeryüzünde tufan meydana gelecek ve yedi yıl sürecek," dedi. Âdem vasiyetini yazdı. Rivayete göre, Şît babasının vasisi idi. Âdem'den sonra liderlik Şît'e geçti. Resulullah'tan (sav.) rivayet edildiğine göre Allah, Şît'e elli sahife gönderdi.

Ahmed b. Abdurrahman b. Vehb bize şöyle anlattı: Amcam bize Mâdî b. Muhammed, Ebû Süleymân, Kâsım b. Muhammed, Ebû İdrîs el-Havlânî ve Ebû Zer el-Gıfârî'den şöyle dediğini rivayet etti:

[153] Resulullah'a: "Ey Allah'ın resulü! Allah kaç kitap indirdi?" diye sordum. O: "Yüz sahife ve dört kitap. Bunlardan elli sahifeyi Şît'e gönderdi," diye buyurdu.

* * *

Bütün insanların soyu Şît'e dayanır. Şît'in dışındaki Âdem'in çocuklarının nesli kesilmiştir. Bu sebeple bütün insanların nesli Şît (as.) ile devam etmiştir.

* * *

Cuyûmert'in, Âdem olduğunu söyleyen Farslar derler ki: Cuyûmert'in, Mişâ adında bir oğlu oldu. Mişâ kız kardeşi Mişâne ile evlendi. Mişâne, Siyâmek b. Mişâ ile Siyamâ bint Mişâ'yı doğurdu. Siyâmek'in Efrevâk, Dîs, Berâsb, Ecûb ve Evrâş isminde erkek çocuklarıyla Efrâ, Dezî, Berî ve Evrâşî adında kızları oldu. Hepsinin annesi Mişâ'nın kızı Siyamâ'dır. Aynı zamanda babalarının kız kardeşidir.

Onların anlattığına göre yeryüzü yedi bölgeden oluşur. Babil ve onunla karadan ve denizden bağlantılı olan bir tek bölgedir. Burada yaşayan insanlar Efrevâk b. Siyâmek'in soyundan türemişlerdir. Geri kalanlar ise karadan ve denizden ulaşılamayan altı bölgenin sakinleri Siyâmek'in diğer çocuklarının soyundan türemişlerdir.

Efrevâk b. Siyâmek'in, Efrâ bint Siyâmek'ten Kral Hûşenk Bîşedâz adında bir oğlu oldu ve dedesi Cuyûmert'in mülküne vâris oldu. Aynı zaman yedi bölgenin hâkimiyetine de sahip oldu. İnşallah sırası geldiğinde onun tarihini ele alacağız. Bazıları da Hûşenk, Âdem'in Havva'dan doğma öz çocuğudur, demişlerdir.

Bana anlatıldığına göre Hişâm el-Kelbî şöyle demiştir:

Bize intikal ettiğine göre –en doğrusunu Allah bilir– yeryüzünde hâkimiyet kuran Ûşehank b. Âbir b. Şâlih b. Erfahşez b. Sâm b. Nûh'tur. Farslar derler ki Âdem'in ölümünden iki yüz [154] sene sonra yaşamıştır. Farslar bu kralın devrini Âdem'den iki yüz sene sonrasında olduğunu iddia etmekle, Nûh'tan önceki dönem hakkında bilgi sahibi olmadıklarını göstermişlerdir.

Ancak Hâşim'in bu görüşünün bir izahı yoktur. Zira Farsların soyları hakkında bilgi sahibi olanlar arasında Kral Hûşehenk, Müslümanlardaki Haccâc b. Yûsuf'tan daha meşhurdur. Her kavim kendi atalarını ve soylarını başkalarından daha iyi bilir. Nitekim bilgisi hakkında kafa karışıklığı olan konularda, o konunun ehline başvurulur.

Fars nesep âlimlerinden bir kısmı Kral Ûşhenc Bîşedâz, Mehlâîl'dir. Babası Fervâk da Kînân'dır. Siyâmek de, Kînân'ın babası Enûş'tur. Mişâ, Enûş'un babası Şît'tir. Cuyûmert de, Âdem'dir (as.).

Eğer durum bunların dediği gibi ise Ûşehenc, Âdem zamanında yetişkin bir erkekti. Nitekim birinci kitapta da belirtildiği gibi, onun anası Dina, Berâkîl b. Mahvîl b. Hanûh b. Kayn b. Âdem'in kızıdır. Bu sırada Âdem'in yaşı, üç yüz doksan beş idi. Âdem vefat ettiği zaman, Mehlâîl'in yaşı, altı yüz altı idi. Resulullah'tan (sav.) rivayet edildiğine göre Âdem, bin sene yaşamıştır.

Fars âlimlerine göre Ûşehenc'in hâkimiyeti kırk yıl sürmüştür. Kendisinden nakilde bulunduğum nesep âliminin iddiası doğru ise onun hâkimiyet döneminin Âdem'in vefatından iki yüz yıl sonra olduğu uzak bir ihtimal değildir.

Hz. Âdem'in Vefatı

[155] **Âdem'in (as.) Vefatı Hakkında**

Âdem'in yaşı ve vefat ettiğinde kaç yaşında olduğu hakkında ihtilaf edilmiştir.

Resulullah'tan (sav.) da bu konuda rivayetler nakledilmiştir:

Muhammed b. Halef el-Askalânî bana şöyle dedi: Âdem b. Ebî İyâs bize, Ebû Hâlid Süleymân b. Hayyân, Muhammed b. Amr, Ebû Seleme ve Ebû Hüreyre'den Peygamber'in (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet ettiler -Ebû Hâlid dedi: A'meş bana Ebû Sâlih ve Ebû Hüreyre'den Peygamber'in (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet ettiler. Ebû Hâlid dedi: İbn Ebî Zübâb ed-Devsî bana, Saîd el-Makburî ve Yezîd b. Hürmüz, Ebû Hüreyre'den Peygamber'in (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet ettiler-:

Allah, Âdem'i kendi eliyle yarattı, ona kendi ruhundan üfledi ve meleklere secde etmelerini emretti. Onlar da ona secde ettiler. Âdem oturdu ve hapşırdı. "Elhamdü lillah," deyince, Rabbi ona: "Rabbin sana rahmet etsin. O melekler topluluğuna git ve onlara es-Selâmü aleyküm de," diye buyurdu. Bunun üzerine Âdem onlara gitti ve "es-Selâmü aleyküm," dedi. Melekler ona: "Ve aleyke's-selâm ve rahmetullahi," diye karşılık verdiler. Akabinde, Âdem Rabbine döndü. Rabbi ona: "Bu senin ve zürriyetinin kendi aralarında söyleyecekleri selamlaşma ifadesidir." Ardından, Rabbi ona kendi elini kapadı ve ona: "Seç ve al," dedi. Âdem: "Rabbimin sağ elini seçtim," dedi. Aslında her iki eli de sağdır. Elini açınca Âdem ve bütün zürriyetinin suretinin elinde olduğunu ve herkesin yanında da ecelinin yazılı olduğunu gördü. Âdem'in yaşı bin sene olarak yazılmıştı. Nur içinde olan bir topluluk gördü. "Nur içinde olan bu insanlar kimdir?" diye sordu. Rabbi ona: "Bunlar kullarıma gönderdiğim peygamber ve elçilerdir," dedi. İçlerinde daha nurlu biri vardı. Onun ömrü kırk yıl olarak yazılmıştı. (Âdem: "Ey Rabbim bu şahıs onlardan daha nurlu olduğu hâlde ömrü sadece kırk yıl olarak yazılmasının sebebi nedir?" diye sordu.)

Allah: "Onun için takdir edilen odur," diye buyurdu. Bunun üzerine Âdem: "Ey Rabbim! Ömrümden altmış sene eksilt ve onları ona ver," dedi. Allah, Âdem'i cennete yerleştirip de sonra onu yeryüzüne indirince günlerini saymaya başladı. Ölüm [156] meleği canını almak için ona geldiğinde, Âdem ona: "Ey ölüm meleği! Bana acele geldin," dedi. Ölüm meleği: "Hayır, acele etmedim," dedi. Âdem ona: "Ömrümden daha altmış sene kaldı," dedi. Ölüm meleği: "Hayır, Rabbinden ömründen altmış sene alıp oğlun Davud'a vermesini diledin," dedi. Âdem: "Hayır söylemedim," diye karşılık verdi. Peygamber (sav.) şöyle buyurdu: "Âdem unutmuştu. Zürriyeti de unutkan oldu. İnkâr etti ve zürriyeti de inkârcı oldu. İşte o zamandan beri Allah kitabı vazetti ve şahit tutulmasını emretti."

İbn Sinân bana şöyle anlattı: Mûsâ b. İsmâîl bize, Hammâd b. Seleme, Ali b. Zeyd, Yûsuf b. Mihrân ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Borç ayeti indirilince Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "İlk inkâr eden Âdem'dir. Hem de üç kere. Allah onu yaratınca sırtını meshetti ve kıyamet gününe kadar dünyaya gelecek olan zürriyetini çıkarıp ona gösterdi. İçlerinde yüzü parlayan birini gördü. Âdem: 'Ey Rabbim! Bu hangi peygamberdir?' diye sordu. Allah: 'Bu senin oğlun Davud'dur,' diye buyurdu. Âdem: 'Onun ömrü ne kadardır?' diye sordu. Allah: 'Ömrü altmış senedir,' buyurdu. Âdem: 'Ey Rabbim! Onun ömrünü uzat,' dedi. Allah: 'Hayır. Ancak sen ömründen ona verebilirsin,' dedi. Âdem'in ömrü bin seneydi. Bunun üzerine ona ömründen kırk yıl verdi. Allah, Âdem'in bu taahhüdüne dair bir yazı yazdı ve melekleri şahit tuttu. Âdem, ruhunu teslim edeceği zaman ruhunu almaya gelen meleklere: 'Ömrümün bitmesine daha kırk sene var,' dedi. Melekler: 'Onu oğlun Davud'a verdin,' dediler. Âdem: 'Hayır, yapmadım ve ona bir şey vermedim,' dedi." Resulullah dedi ki: "Bunun üzerine Allah kitabı indirdi ve melekleri de ona şahit tuttu. Âdem'in yaşını bine, Davud'un yaşını da yüze tamamladı."

Muhammed b. Sa'd bana şöyle anlattı: Babam bana şöyle dedi: Amcam bana şöyle dedi: Babam bana babasından naklen İbn Abbâs'tan, *"Rabbin âdemoğullarının sulbünden zürriyetlerini çıkardı ve onları kendilerine şahit tuttu ve dedi*

ki: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Onlar da evet şahit olduk, dediler,"[160] ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Allah, Âdem'i yaratınca onun sırtını meshetti ve bütün zürriyetini zerreler gibi çıkardı ve onları konuşturarak onları kendi-
[157] lerine şahit tuttu. Bazılarını da nurlu bir hüviyete büründürdü ve Âdem'e: "Bunlar senin zürriyetindir; onların Rabbi olduğuma, bana şirk koşmayacaklarına dair, onlardan söz alacağım. Onların rızkını da ben tekeffül ediyorum," buyurdu. Âdem: "Bu nurlu insan kimdir?" diye sordu. Allah: "O, Davud'dur," buyurdu. Âdem: "Ey Rabbim! Onun ömrünü ne kadar takdir ettin?" diye sordu. Allah: "Altmış sene," diye buyurdu. Âdem, "Bana ne kadar ömür takdir ettin?" diye sordu. Allah: "Bin sene," diye cevap verdi. Yarattığım her insana ömür takdir ettim. Âdem: "Ey Rabbim! Onun ömrünü artır," dedi. Allah: "Bu takdir edilmiştir. Ancak dilersen ona ömründen ver," buyurdu. Âdem: "Evet," dedi. Kalem diğer insanlar için durmuşken, Âdem'in ömründen Davud'a kırk sene daha takdir etti. Davud'un ömrü böylelikle yüz yıl oldu. Âdem dokuz yüz altmış yaşına gelince, ölüm meleği ona geldi. Âdem onu görünce ona: "Sen ne yapmak istiyorsun?" dedi. Melek: "Ömrünü tamamladın," dedi. Âdem: "Ben dokuz yüz altmış sene yaşadım. Benim daha kırk senem var," deyince melek: "Rabbim bana emretti," dedi. Âdem: "Rabbine dön ve ona sor," dedi. Bunun üzerine melek Rabbine döndü. Allah ona: "Ne istiyorsun?" diye buyurdu. Melek: "Ya Rabbi! Sana döndüm zira ona ne kadar ikramda bulunduğunu sen daha iyi bilirsin," dedi. Allah: "Ona git ve de ki: Oğlun Davud'a ömründen kırk yıl verdiğini söyle," buyurdu.[161]

İbn Beşşâr bize, Muhammed b. Ca'fer, Şu'be, Ebû Bişr ve Saîd b. Cübeyr'den, *"Rabbin âdemoğullarının sulbünden zürriyetlerini çıkardı ve onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Allah insanları Âdem'in sulbünden çıkardı ve Âdem'in ömrünü bin yıl olarak takdir etti. İnsanlar, Âdem'e arz edildi. Zürriyetinden nurlu birini gördü ve ona hayranlık duydu. Onun kim olduğunu sordu. Allah, Davud olduğunu söyledi. Onun

160 A'râf, 7/172.

161 Rivayet *Taberî Tefsîri*'nde geçmektedir: XIII. 237.

ömrünü altmış sene olarak takdir buyurmuştu. Âdem ömründen ona kırk yıl verdi. Âdem ölüm döşeğindeyken meleklerle kırk yıl için tartıştı. Ona: "Kırk yılını Davud'a verdin," dediler. Ancak, tartışmaya devam etti.

İbn Humeyd bize, Ya'kûb, Ca'fer ve Saîd'den, "*Rabbin âdemoğullarının sulbünden zürriyetlerini çıkardı,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti: [158]

Allah Âdem'in zürriyetini, zerreler hâlinde sırtından çıkardı ve onların isimleri, babalarının isimleri ve ömürleriyle Âdem'e arz etti. Davud'un ruhu, ona parlayan bir nur olarak gösterildi. Âdem: "Bu kimdir?" diye sordu. Allah: "Bu zürriyetinden yarattığım bir peygamberdir," buyurdu. Âdem: "Ömrü ne kadar?" diye sordu. Allah: "Altmış senedir," buyurdu. Âdem: "Ömrümden kırk yıl ona verin," dedi. Kalem henüz durmuş değildi. Bu sebeple Davud'a kırk yıl verildi. Âdem'in ömrü bin seneydi. Kırk yıl eksiğiyle ömrünü ifa edince, ölüm meleği ona gönderildi. Melek ona: "Ey Âdem! Bana ruhunu teslim almam emredildi," dedi. Âdem: "Benim ömrümden, kırk yılım daha kalmadı mı?" dedi. Bunun üzerine melek, Rabbine döndü: "Âdem kırk yıl daha ömrünün olduğunu iddia ediyor," dedi. Allah: "Kırk yılı Davud'a verdiğini Âdem'e söyle," buyurdu. Kalemler henüz kurumamıştı. Kırk yıl Davud'a yazıldı.

İbn Vekî' bize, Ebû Dâvûd, Ya'kûb, Ca'fer ve Saîd'den benzer bir rivayet nakletti.

Rivayet dildiğine göre Âdem, ölümünden önce on bir gün hasta kaldı. Oğlu Şît'i halef olarak vasiyet etti. Vasiyetini yazılı olarak verdi ve vasiyetini Kabil'den ve çocuklarından saklamasını söyledi. Zira Âdem, Habil'e ilmi verdiği için Kabil ona haset etti ve onu öldürdü. Bu sebeple, Şît ve çocukları ellerindeki bilgiyi sakladılar. Kabil ve çocuklarında istifade edecekleri bir ilim yoktu.

Tevrat ehline göre Âdem dokuz yüz otuz sene yaşamıştır. Doğrusunu ancak Allah bilir.

Hâris bize İbn Sa'd'dan şöyle rivayet etti: Hişâm b. Muhammed bana, babam, Eb û Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem dokuz yüz otuz sene yaşamıştır.

[159] Resulullah (sav.) ve seleften olan âlimlerimizden bize intikal eden rivayetleri naklettim. Resulullah (sav.) bu konuyu herkesten daha iyi bilirdi.

* * *

Resulullah'tan (sav.) nakledilen rivayetlerde, Âdem'in ömrünün bin yıl olduğunu söylediği yönündedir. Buna göre, oğlu Davud'a verdiği yılları Allah ömrüne ilave etmiştir. Âdem'in Davud'a verdiği yıllar, ömrüne ilave edilmeden Tevrat'ta zikredildiği için ömrünün dokuz yüz otuz yıl olduğu ifade edilmiştir.

Biri dese ki: "Bu rivayet doğru ise Âdem, oğlu Davud'a kendi ömründen kırk yıl verdiği için Tevrat'ta yaşının dokuz yüz altmış sene olarak ifade edilmiş olması gerekmez miydi? Böylece bu rivayet Resulullah'tan (sav.) nakledilen rivayetlere uygun düşerdi."

Buna denir ki: Resulullah'tan (sav.) naklettiğimiz bir rivayette Âdem'in, oğlu Davud'a ömründen altmış sene verdiği anlatılmıştır. Bu rivayeti, Ebû Hüreyre rivayet etmiştir. Daha önce bu rivayeti zikretmiştik. Bu doğru ise Resulullah'tan (sav.) naklettiğimiz rivayetle Tevrat'ta verilen bilgi arasında uyum vardır.

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem vasiyetini yazdıktan sonra öldü. Allah'ın seçtiği kişi olunca, melekler geldiler ve onu defnettiler. Şît ve kardeşleri, Firdevs'in doğusunda, yeryüzünün ilk köyü kabul edilen yerde bulunuyorlardı. Yedi gün ve yedi gece boyunca güneş ve ay tutulması yaşadılar. Melekler onun için toplandığı zaman vasiyetini topladı ve Allah'a karşı gaflete düşmemek için cennetten çıkmasına sebep olan boynuzla birlikte miraca koydu.

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk, Yahyâ b. Abbâd ve babasından şöyle dediğini rivayet etti:

[160] Bana bildirildiğine göre, Âdem (as.) vefat ettiği zaman Allah kefenini ve güzel kokusunu cennetten gönderdi. Ardından melekler defin işini gerçekleştirdiler.

Ali b. Harb bize, Rûh b. Eslem, Hammâd b.Seleme, Sâbit el-Benânî ve Hasan'dan naklen Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"Âdem vefat ettiği zaman melekler onu bir kere yıkadılar ve kabrini hazırladılar ve 'Bu işlemler, Âdem'den, oğullarına geçecek sünnetidir,' dediler."

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk, Hasan b. Zekvân, Hasan b. Ebî Hasan ve Übey b. Ka'b'dan şöyle dediğini rivayet etti: Resulullah (sav.) şöyle buyurdu:

"Babanız Âdem uzun hurma ağacı gibi uzun boyluydu. Boyu altmış arşındı. Saçı ve kılı boldu. Avreti örtülüydü. Günah işleyince avreti ona göründü. Bunun üzerine cennette başını alıp kaçtı. Karşısına bir ağaç çıktı ve kâkülünden tuttu. Rabbi ona şöyle seslendi: "Benden mi kaçıyorsun ey Âdem!" Âdem: "Hayır, ey Rabbim! İşlediğim günah sebebiyle sana karşı mahcubum," dedi. Bunun üzerine Allah onu yere indirdi. Ölüm vakti gelince Allah güzel kokusunu ve kefenini cennetten gönderdi. Havva, melekleri görünce, onlardan izin almadan Âdem'in yanına girmek istedi. Âdem: "Beni Rabbimin elçileriyle baş başa bırak. Zira başıma ne geldiyse senin yüzünden geldi," dedi. Ruhunu teslim ettikten sonra sedir ve suyla bir kere yıkadılar. Kefenini de tek kat yaptılar ve kabrini hazırlayarak onu defnettiler. Sonra "Bu usul, Âdem'in zürriyetinin takip edeceği bir sünnettir," dediler.

Ahmed b. el-Mikdâm bana şöyle dedi: Mu'temir b. Süleymân bize şöyle anlattı: Babam, Katâde, Übey b. Ka'b'dan rivayet eden bir arkadaşından şöyle dediğini rivayet etti: Übey b. Ka'b dedi ki:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: Âdem uzun bir hurma ağacı gibi uzun boyluydu.

Hâris b. Muhammed bize şöyle dedi: İbn Sa'd bize şöyle anlattı: Hişâm b. Muhammed bana şöyle nakletti: Babam, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem vefat ettiği zaman Şît, Cebrail'e: "Âdem'in namazını [161]
kıldır," dedi. Cebrail: "Öne geç sen babanın namazını kıldır," dedi. Namazını eda ederken, otuz kere tekbir getirdi. Namazda beş tekbir vardır. Geri kalan tekbirler ise Âdem'e özel bir ikramdır.

* * *

Âdem'in (as.) kabrinin yeri konusunda ihtilaf edilmiştir. İbn İshâk'ın buna dair görüşü daha önce zikredildi. Diğerlerine göre ise Âdem, Mekke'de, Gârü'l-Kenz diye bilinen Ebû Kubeys Mağarasında defnedilmiştir.

İbn Abbâs'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Hâris bana şöyle dedi: İbn Sa'd bize şöyle nakletti: Hişâm bize şöyle nakletti: Babam, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Nûh gemiden inince, Âdem'i Beytülmakdis'e defnetti.

* * *

Âdem cuma günü vefat etti. Bu konudaki rivayetleri daha önce zikrettiğimden bir daha tekrar etmeyi uygun görmüyorum.

İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir: Hâris bana, İbn Sa'd, Hişâm b. Muhammed, babası, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem Bevz Dağında vefat etti. –Ebû Ca'fer dedi: Bevz, Âdem'in cennetten üzerine indirildiği dağdır.– Rivayete göre Havva, Âdem'den sonra bir yıl yaşadıktan sonra vefat etti. Kocasının yanında, önceki rivayette zikrettiğimiz mağarada defnedilmiştir. Nûh Tufanına kadar aynı yerde medfun kaldılar. Tufandan sonra Nûh onları çıkardı ve bir tabuta koyarak gemiye aldı. Sular çekildikten sonra tekrar onları yerlerine
[162] geri götürdü. Rivayete göre Havva, eğirmiş, dokumuş, hamur yoğurmuş, ekmek yapmış ve kadınların yaptığı sair işleri yapmıştır.

* * *

Yine Kabil ve çocuklarının kıssasıyla, Şît ve çocuklarının kıssasına dönelim. Daha önce Âdem ve düşmanı İblis hakkındaki rivayetleri nakletmiştik. Bu meyanda İblis'in Rabbine karşı nasıl azgınlaştığını ve kibre kapıldığını, bunun neticesinde de nasıl şımardığını ve Allah'ın kendisine verdiği nimet sebebiyle nasıl büyüklük ukdesine müptela olduğunu, cehalet ve kötülüğünde nasıl ısrar ettiğini, Rabbinden kendisine mühlet vermesini istediğini ve Rabbinin ona malum güne kadar mühlet verdiğini anlatmıştık. Ayrıca, Allah'ın Âdem'e nasıl muamele ettiğini, Âdem'in hata etmesini ve Allah'ın ah-

dine muhalefetini, Allah'ın onu nasıl cezalandırdığını, sonra da tövbesini rahmetiyle kabul ettiğini ve ona doğru yolu gösterdiğini ve onu dalalet ve kötülükten kurtardığını anlatmıştık. Şimdi de inşallah, Âdem ve İblis'in yollarını takip eden, Âdem'in yolunu izleyenlerle, İblis'in taraftarlarını ve dalaletinde ona uyanları zikredecek ve her iki gruba nasıl muamele ettiğini anlatacağız.

Şît'e gelince, daha önce kısmen onun durumunu anlatmış ve babasının vefatından sonra çocukları içinde babasının vasisi olduğunu ve Allah'ın ona inzal ettiği sahifeleri bahis konusu etmiştik.

Rivayete göre, Şît ölünceye kadar Mekke'de ikamet etmeye, hac ve umre ibadetini yapmaya devam etmiştir. Şît, Allah'ın kendisine indirdiği sahifelerle babasına indirilen sahifeleri birleştirmiş, bunlarla amel etmiş ve Kâbe'yi taş ve çamurla inşa etmiştir.

Seleften olan âlimlerimiz ise derler ki: Allah'ın Âdem için belirlediği kıble Tufana kadar Beyt'in bulunduğu mekândı. Allah, Tufanı gönderdiği zaman Kâbe'yi inşa ettirdi. Rivayete göre Şît hastalanınca, oğlu Enûş'u vasi olarak bıraktıktan sonra vefat etti. Anne ve babasının mezarlarının bulunduğu Ebû Kubeys Mağarasına defnedildi. Şît, babası Âdem, iki yüz otuz beş yaşındayken dünyaya gelmişti. Öldüğünde, dokuz yüz on [163] iki yaşındaydı. Tevrat ehline göre Şît, altı yüz beş yaşındayken, oğlu Enûş dünyaya geldi.

İbn İshâk'tan nakledilen rivayet şöyledir: İbn Humeyd bize, Seleme b. el-Fadl'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Şît b. Âdem, kız kardeşi Hazûre bint Âdem'i nikâhladı. Hazûre, Şît'e Yânuş adında bir oğul ve Na'me adında bir kız doğurdu. Şît bu sırada yüz beş yaşındaydı. Şît, oğlu Yânuş doğduktan sonra sekiz yüz yedi yıl daha yaşadı.

Enûş, babası Şît'ten sonra eli altında bulunanları idare etti ve hüküm işlerini üstlendi. Rivayete göre o, babasının yolunu takip etti ve onun yolunda bir değişikliğe gitmedi. Tevrat ehlinin anlattığına göre, Enûş'un ömrü dokuz yüz beş seneydi.

Hâris bana anlattı: İbn Sa'd bize Hişâm, babası, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Şît'in Enûş ve birçok evladı oldu. Ancak Şît, Enûş'u vasi yaptı. Enûş'un kız kardeşi Na'me bint Şît'ten, Kaynân adında bir oğlu oldu. Şît bu sırada doksan yaşındaydı. Âdem ise üç yüz yirmi beş yaşındaydı.

Bu konu hakkında İbn İshâk'tan nakledilen rivayet şöyledir: İbn Humeyd bize anlattı, dedi ki: Seleme bize İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Yânuş b. Şît, kız kardeşi Na'me bint Şît'i nikâhladı. Na'me, Yânuş'la evliliğinden, Kaynân'ı dünyaya getirdi. Yânuş bu sırada doksan yaşındaydı. Yânuş, Kaynân'ın doğumundan sonra sekiz yüz on beş sene daha yaşadı. Başka oğul ve kızları da oldu. Onun ömrü dokuz yüz beş seneydi. Kaynân b. Yânuş
[164] yetmiş yaşındayken, Deyne bint Berâkîl b. Mahvîl b. Hanûh b. Kayn b. Âdem ile evlendi. Deyne, Kaynân ile evliliğinden Mehlâîl b. Kaynân'ı doğurdu. Kaynân, oğlu Mehlâîl'in doğumundan sonra, sekiz yüz kırk sene daha yaşadı. Kaynân'ın toplam yaşı dokuz yüz yirmi seneydi.

Hâris bana şöyle anlattı: Dedi ki: İbn Sa'd bize, Hişâm, babası, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Enûş'un, Kaynân ve birçok çocukları oldu. Ancak vasi olarak Kaynân'ı bıraktı. Kaynân'ın da Mehlâîl ve birçok çocuğu oldu. Ancak Kaynân, Mehlâîl'i vasi olarak bıraktı. Mehlâîl'in, Yerd -el-Yâred- ve başka çocukları oldu. Ancak Yerd'i vasi olarak bıraktı. Yerd de Ahnûh - Bu zat İdrîs peygamberdir- ve başka çocukları oldu. Ahnûh'un da, Metûşelah ve başka çocukları oldu ve vasi olarak Metûşelah'ı bıraktı. Metûşelah'ın da Lamek ve başka çocukları oldu ve vasi olarak Lamek bırakıldı.

Tevrat'a gelince, Kitap ehlinin anlattığına göre Tevrat'taki rivayette Mehlâîl, Âdem üç yüz doksan beş yaşındayken, Kaynân da yetmiş yaşındayken dünyaya geldi.

İbn Humeyd'in Seleme ve İbn İshâk'tan bize anlattığına göre Mehlâîl b. Kaynân, altmış beş yaşındayken, teyzesi Seman bint Berâkîl b. Mahvîl b. Hanûh b. Kayn b. Âdem ile ev-

lendi. Seman, Mehlâîl'le evliliğinden Yerd b. Mehlâîl'i doğurdu. Mehlâîl oğlu Yerd'in doğumundan sonra sekiz yüz otuz yıl daha yaşadı. Mehlâîl'in oğulları ve kızları oldu ve sekiz yüz doksan beş sene yaşadıktan sonra öldü.

Tevrat'a göre ise Mehlâîl'in oğlu Yerd doğduğunda, Âdem dört yüz altmış yaşındaydı. Mehlâîl, babası Kaynân'ın yolunu takip etti ve onun döneminde önemli olaylar vuku buldu.

HZ. ŞÎT B. ÂDEM DÖNEMİ

Şît b. Âdem Döneminden Yerd Dönemine Kadar Olan Sürede Vuku Bulan Olaylar

Rivayete göre Kabil, Habil'i öldürünce babasından kaçarak [165] Yemen'e gittiğinde, İblis ona gitti ve dedi ki: "Habil'in kurbanının kabul edilmesi ve ateşin kurbanını yemesinin sebebi, onun ateşe hizmet etmesi ve ona ibadet etmesidir. Sen de kendin ve zürriyetin için bir ateş mabedi kur." Bunun üzerine Kabil bir ateş mabedi kurdu. Böylece Kabil, ateş mabedi kuran ve ateşe ibadet eden ilk insandı.

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Kayn, kız kardeşi Eşûs bint Âdem'i nikâhladı. Eşûs, bir oğlan ve bir kız doğurdu: Hanûh b. Kayn ve Azb bint Kayn. Hanûh b. Kayn da kız kardeşi Azb bint Kayn ile evlendi. Azb, İrd b. Hanûh, Mahvîl b. Hanûh ve Enûşîl b. Hanûh adlarında üç erkek ve Mûlîs bint Hanûh adında bir kız çocuğu doğurdu. Enûşîl b. Hanûh, Mûlîs'i nikâhladı ve Lamek adında bir erkek çocuğu doğurdu. Lamek, Addâ ve Sallâ adlarında iki kadınla evlendi. Addâ'nın Tûlyen b. Lamek adında bir erkek çocuğu oldu. Tulben kerpiç evde oturan ve mal, mülk edinen ilk kişidir. Bir de Tûbîş adında bir çocuğu daha oldu. Bu da, çalgı aleti kullanan ilk şahıstı. Tûbelkîn adında bir çocuğu daha oldu. O da, demir ve bakırı işleyen ilk kişiydi. Bunların çocukları azgın ve firavun oldular. Çok iri bir yapıları vardı. Rivayete göre erkeklerinin boyu otuz arşındı. Kayn'ın zürriyetinin az bir kısmı hariç, nesli kesildi. Âdem'in diğer nesilleri bunları ta-

nımaz oldular. Şît'in nesli ise devam etti. İnsanoğlunun soy ve neslinin kökeni Şît'e dayanır. Beşeriyetin babası odur. Onun nesli, devam etmeyen babasının çocukları ve halef bırakmayan kardeşleri vardı.

[166] Ebû Ca'fer dedi: Tevrat ehli derler ki: Kayn, Eşûs ile evlendi ve Eşûs, Hanûh'u doğurdu. Hanûh'un İrd, İrd'in Mahvîl, Mahvîl'in Enûşîl, Enûşîl'in Lamek adında çocukları oldu. Lamek, Addâ ve Sallâ adlarında iki kadınla evlendi. Lamek'in daha önce isimlerini naklettiğim çocukları oldu. Doğrusunu Allah bilir.

İbn İshâk, Kabil ve oğulları hakkında zikrettiklerim dışında bir malumat vermemiştir.

Tevrat'ı bilenler ise derler ki: Kayn'ın oğullarından Tûbâl adında bir kişi, çalgı aletlerini kullanmıştır. Bu şahıs, Mehlâîl b. Kaynân zamanında zurna, davul, ud, tanbur ve diğer çalgı aletlerini kullanmıştır. Ondan sonra, Kaynoğulları eğlence hayatına daldılar. Bunların durumuna ilişkin haberler, dağda yaşayan Şîtoğullarına ulaştı. Onlardan yüz kişi, onlara katılmaya ve büyüklerinin vasiyetlerine muhalefet etmeye yeltendiler. Durum, Yerd'e bildirildi. Bunun üzerine onlara nasihat etti ve onları sakındırdı. Ancak dinlemediler. Nihayet Kaynoğullarına katıldılar ve onların hâllerini benimsediler. Tekrar yerlerine dönmek istedilerse de, babalarının daha önceki davetine binaen bundan alıkondular. Geldikleri yerde kalıp da gecikince, dağda olanlardan, içinde saplantı bulunanlar, sebepsiz ve keyfi olarak kaldıklarını sandılar. Bu sebeple onlar da gizlice dağdan indiler. Eğlence hayatını görünce onu benimsediler.

Kaynoğullarından bazı kadınlar, onlara meylettiler ve onlarla birlikte oldular. Böylece sapkınlığa daldılar ve fuhşiyat ile şarap içme âdeti yaygın hâle geldi.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Bu görüş uzak bir ihtimal değildir. Zira Peygamberimizin (sav.) ümmetinin önceki âlimlerinden rivayet edilen görüşe benzemektedir. Şu kadar var ki, onlar bu olayların hangi hükümdar zamanında meydana geldiğini be-

lirtmemiş ve Âdem ile Nûh dönemleri arasında vuku bulduğunu bildirmekle yetinmişlerdir.

Bu rivayetler şöyledir:

Ahmed b. Züheyr bize, Mûsâ b. İsmâîl, Dâvûd -İbn Ebî Furât-, Albâ b. Ahmer, İkrime ve İbn Abbâs'tan, "*Eski cahiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın,*" [167] ayetini okuyup şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Nûh ile İdrîs arasında geçen bin yıllık süreçte bu olaylar vuku bulmuştu. Şöyle ki: Âdem'in oğullarından biri dağda, diğeri de ovada ikamet eden iki kolu vardı. Dağda ikamet edenlerin erkekleri güzel, kadınları ise çirkindi. Ovada ikamet edenlerin kadınları güzel, erkekleri çirkindi. İblis, bir hizmetçi kılığında ovadan bir erkeğe gelerek, yanında ücretle hizmetçi oldu. Bu hizmetçi, çobanların çaldığı çalgı aleti gibi bir alet çalıyordu. İnsanlar, daha önce benzerini işitmedikleri sesini duyunca ona gelip onu dinlemeye, sonra da yılda bir günü bayram olarak kabul ederek, bu günde kendi aralarında toplanmaya başladılar. Kadınlar da erkekler için açılıp saçıldılar. Erkekler de onlar için toplanmaya başladılar. Dağdakilerden bir adam, bir bayramlarında onlara gelip kadınların güzelliğini görünce, kendi bölgesindeki erkeklere gelip durumu haber verdi. Bunun üzerine onlar da bu kadınlara geldiler ve onlarla düşüp kalktılar. Bunun neticesinde, aralarında fuhşiyat yayıldı. "E*ski cahiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın,*" ayetinin anlamı budur.[162]

İbn Vekî' bize, İbn Ebî Ganiyye, babası ve Hakem'den, "*Eski cahiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem ile Nûh arasında sekiz yüz yıl geçmişti. O dönemde kadınları çok çirkin, erkekleri de yakışıklıydı. Bu sebeple kadın erkeğe talip oluyordu. "*Eski cahiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın,*" ayetinin nüzul sebebi budur.

Hâris bana, Hişâm, babasından, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Bevz Dağında yaşayan Âdem henüz ölmeden çocuk ve torunlarının sayısı kırk bini bulmuştu.

162 Ahzâb, 33/33./Bu rivayet *Taberî Tefsîri*'nde geçmektedir: XXII. 4.

[168] Âdem zina, şarap içme ve fesadın zürriyeti arasında yayıldığını gördü. Bu sebeple Şîtoğullarının Kabiloğullarıyla evlenmemeleri tavsiyesinde bulundu. Şîtoğulları da Âdem'i bir mağaraya yerleştirdiler ve ona bir muhafız görevlendirdiler. Kabiloğullarından hiç kimseyi ona yaklaştırmadılar. Onu ziyaret eden ve kendileri için Allah'tan mağfiret dilediği kimseler Şît'in zürriyetinden idiler. Daha sonra Şîtoğullarından güzel yüzlü yüz kişi, Kabiloğullarını kastederek, "Bir baksak da amca oğullarımız ne yapıyorlar," diyerek Kabiloğullarının kadınlarının da bulunduğu yere indiler. Ancak, kadınlar erkekleri alıkoydular. Erkekler bir müddet kalınca yakınlarından yüz kişi daha, "Bir baksak da kardeşlerimiz ne yapıyorlar," diyerek dağdan aşağıya indiler. Kadınlar onları da alıkoydular. Akabinde, Şîtoğullarının tamamı [dağdan] indi. Artık günah ve isyan arttı ve birbirleriyle evlenerek karıştılar. Kabiloğulları çoğalarak yeryüzünü doldurdular. Nûh zamanında da Tufanda helak oldular.

* * *

Fars nesep âlimleri ise Mehlâîl b. Kaynân hakkında şöyle dediler: O, yedi iklime hükmeden Ûşhenc'tir. Arap nesep âlimlerinden onlara muhalefet edenlerin görüşlerine yer vermiştim.

Fars nesep âlimlerinin ileri sürdüğü görüşe ilişkin bana nakledilen rivayet şöyledir:

Muhammed b. Hişâm b. es-Sâib'den nakledildiğine göre Ûşhenc, ilk ağaç kesen, ilk binayı inşa eden, ilk madeni çıkaran ve insanları bu hususta bilinçlendiren, yeryüzünde ilk mabetleri yapmaları için zamanının insanlarına telkinde bulunan ve yeryüzünün ilk iki şehri olan Kûfe bölgesindeki Babil ile Sus şehirlerini kuran zattır. Kırk yıl hüküm sürmüştür.

Diğer raviler de kendi mülkünde demiri yapıp kullanan ve ondan çeşitli aletler yapan, sulak yerlerde suları değerlendiren, insanları ziraata, tarıma ve mahsullerin hasadına teşvik eden, işçi çalıştıran ve yırtıcı hayvanların öldürülmesini ve
[169] derisinden elbise ve sergileri yapılmasını, sığır, davar ve vahşi

hayvanların boğazlanıp etlerinin yenilmesini emreden ilk şahıstır ve kırk yıl hüküm sürmüştür. Aynı zamanda Rey şehrini de kurmuştur. Rey şehri, Cuyûmert'in, Taberistan'ın Dünbâvend bölgesinde ikamet ettiği ilk şehrinden sonra kurulan ilk şehirdir.

Farslar derler ki: Ûşhenc, kral olarak doğmuştur. Hayatında ve tebaasını yönetmekte fazilet sahibi ve övülen bir kimseydi. Onlara göre ilk kanun koyan ve bu sıfatla anılan bir kimseydi. Farsçada, adaletle ilk hükmeden anlamında, Fîşdâd adıyla adlandırılmıştı. "Fâş" ilk, "dâd" da adalet anlamına gelmektedir. Anlattıklarına göre, Hindistan'a kadar gitmiş ve memleketler arasında bir yerden bir yere intikal etmiştir. Hâkimiyetini pekiştirince, taç giydi ve bir konuşma yaptı. Konuşmasında şunları söyledi: Hâkimiyeti dedesi Cuyûmert'ten devralmıştır. Kendisi, insanlarla şeytanların azgınlarına bir azaptır. Rivayet ettiklerine göre İblis'i ve askerlerini kahretmiş ve insanlara musallat olmalarını yasaklamıştır. Bu konuda, beyaz bir levhada onların aleyhine bir taahhüt yazmıştır. Onların azgınlarını ve bir kısım gulyabanileri öldürmüştür. Onun korkusuyla çöllere, dağlara ve vadilere kaçmışlardır. O, bütün iklimlere hâkim olmuştur. Cuyûmert'in ölümü ile Ûşhenc'in doğumu ve hâkimiyeti arasında iki yüz yirmi üç yıl geçmiştir.

Rivayete göre İblis ve askerleri, Ûşhenc'in ölümüne sevinmiş ve ondan sonra dağlardan ve vadilerden âdemoğullarının evlerine girmeye başlamışlardır.

* * *

Şimdi de Yerd –bazıları da Yârd derler– üzerinde duralım. Yerd, Mehlâîl'in oğludur. Annesi Mehlâîl'in teyzesi Berâkîl b. Mahvîl b. Hanûh b. Kayn'ın kızıdır. Doğduğunda, Âdem dört yüz altmış yaşındaydı. Yerd, babasının vasisi ve halefiydi. Nitekim Mehlâîl'in babası da Mehlâîl'i vasi ve halef olarak bırakmıştı. Rivayete göre, babası Mehlâîl altmış beş yaşındayken, annesi onu doğurmuştur. Babasının ölümünden sonra atalarının vasiyetlerini yerine getirmiş ve onların yolunu izlemiştir.

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti: [170]

Yerd yüz altmış iki yaşındayken, Dermesîl b. Mahvîl b. Hanûh b. Kayn b. Âdem'in kızı Berkene ile evlenmiştir. Ahnûh, İdrîs peygamberdir. İbn İshâk'ın iddia ettiğine göre peygamberlik verilen Âdem'in ilk oğludur. Kalemle ilk yazandır. Yerd, Ahnûh'un doğumundan sonra sekiz yüz sene daha yaşamış ve başka oğulları ve kızları da olmuştu. Yerd'in ömrü dokuz yüz altmış iki seneydi.

Tevrat ehli ise derler ki: Yerd'in Ahnûh –İdrîs peygamber– adlı oğlu oldu ve Allah ona vahiy gönderdi. Bu sırada Âdem altı yüz yirmi iki yaşındaydı. Ona otuz sahife gönderildi. Âdem'den sonra yazı yazanların ilki, Allah yolunda cihat eden, elbise biçen ve diken, Kabiloğullarından esir alan ve onları köleleştiren kişidir. Babası, Yerd'in baba ve atalarının kendisine ve birbirlerine aktardıkları vasiyet üzerine vasi oldu. Bunları Âdem hayattayken gerçekleştirdi.

Ravi dedi: Ahnûh üç yüz sekiz yaşındayken Âdem vefat etti. Daha önce zikrettiğimiz gibi Âdem, dokuz yüz otuz yaşını tamamlamıştı. Ahnûh bu vesileyle kavmini çağırdı ve onlara nasihatte bulundu. Kendilerine, Allah'a itaat etmeyi ve şeytana itaat etmekten sakınmayı emretti. Kabil'in oğullarıyla düşüp kalkmaktan onları menetti. Ancak, ona itaat etmediler ve Şît oğulları grup grup Kaynoğullarına katıldılar.

Ravi dedi: Tevrat'ta belirtildiğine göre İdrîs, üç yüz altmış beş yaşındayken Allah tarafından göklere yükseltildi. Bu sırada babası da beş yüz yirmi yedi yaşındaydı. Babası onun yükseltilmesinden sonra dört yüz otuz beş yıl daha yaşadı. Yerd'in ömrü ise dokuz yüz altmış iki seneydi. Ahnûh doğduğunda babası yüz altmış iki yaşındaydı.

Hâris bana şöyle anlattı: İbn Sa'd bize şöyle dedi: Babam bana Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Yerd zamanında putlar yapıldı ve bazı Müslümanlar dinden çıktılar.

[171] Ahmed b. Abdurrahman b. Vehb bize şöyle nakletti: Amcam bana, Mâdî b. Muhammed, Ebû Süleymân, Kâsım b. Muhammed, Ebû İdrîs el-Havlânî ve Ebû Zer el-Gıfârî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) bana şöyle buyurdu: "Dört resul Süryani'dir. Bunlar Âdem, Şît, Nûh ve Ahnûh'tur. Ahnûh, kalemle ilk yazandır. Allah, ona otuz sahife gönderdi.

Bazılarının anlattığına göre, zamanındaki bütün insanlara gönderilmiş olup geçmişlerin ilmine sahipti. Buna ilaveten Allah, ona otuz sahife daha göndermiştir. Bu anlatılanlar önceki sahifelerde vardır. "*İbrahim ve Musa'nın sahifelerinde,*"[163] ayetleri buna işaret etmektedir.

Ravi dedi: İlk sahifelerden maksat, âdemoğluna Allah'ın bir lütfu olarak indirilenlerle, İdrîs'e indirilenler kastedilmiştir.

Bazıları da derler ki: Bîverâsb, İdrîs zamanında hükmetti. O, Âdem'in bazı sözlerine vâkıf olmuştu. Bu sözleri sihre dönüştürdü ve onlarla amel ediyordu. Adam, memleketinden herhangi bir şeyi arzu etseydi ya da bir hayvan veya bir kadını beğenseydi, elindeki altın kamışa üfürürdü ve arzu ettiği şeyler ona gelirdi. Bu sebeple Yahudiler, borulara üflerler.

Farslara gelince, onlar şöyle derler: Ûşhenc öldükten sonra, Tahmurs b. Veyunechân b. Hubândâz b. Huyâyezâr b. Ûşhenc hâkim oldu.

Tahmurs'un, Ûşhenc'e nispet edilmesinde ihtilaf vardır. Kimisi onu anlattığımız gibi nispet etmişken, bazı Fars nesep âlimleri ise onu Tahmurs b. Eyûnekhân b. Enkhend b. Eskehed b. Ûşhenc şeklinde nispet etmişlerdir.

Bana nakledildiğine göre Hişâm b. Muhammed el-Kelbî şöyle demiştir: [172]

İlim ehlinin anlattığına göre ilk Babil Kralı Tahmurs'tur. Bize intikal eden bilgilere göre Allah ona öyle bir güç vermişti ki İblis ve avenesi ona boyun eğmişlerdi. Tahmurs, Allah'a itaat eden bir kraldı. Kırk yıl hüküm sürdü.

Farslar da derler ki: Tahmurs, bütün iklime hâkim olmuş ve taç giymiştir. Kral olduğu gün şöyle konuşmuştur: "Allah'ın yardımıyla asi ve bozgunculara karşı Allah'ın yarattıklarını savunacağız." O, hâkimiyeti altındakiler tarafından övülen bir kimseydi ve halkını gözetirdi. O, Fars ülkesinde Sâbûr'u kurdu

163 A'lâ, 87/18-19.

ve oraya yerleşti. Memleketten memlekete intikal ederdi. İblis'e binerek, yeryüzünün yakın ve uzak bölgelerine seyahatler yaptı. O, İblis'i ve asi adamlarını korkutarak onları kaçırttı ve dağıttı. Hayvanların yününü ve kılını giyimde ve mefruşatta ilk kullanandır. At, katır ve merkepleri krallar için bir ziynet olarak kullanan ilk hükümdardır. [Evcil] hayvanların, yırtıcı ve vahşi hayvanlardan korunmasında köpeklerin kullanılmasını emretmiştir. Farsça yazmıştır. Biyorâsb, onun hâkimiyetinin ilk yılında ortaya çıkmış ve insanları Sâbiî inancına davet etmiştir.

Şimdi de İdrîs peygamber olan Ahnûh konusuna dönelim.

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini nakletti:

Ahnûh b. Yerd, altmış beş yaşındayken, Bâvîl b. Mahvîl b. Hanûh b. Kayn b. Âdem'in kızı Heddâne –Eddâne olarak da rivayet edilir– ile evlenmiştir. Eddâne, bu evlilikten Metûşelah b. Ahnûh'u doğurmuştur. Ahnûh, Metûşelah'ın doğumundan sonra üç yüz yıl daha yaşamıştır. Ömrü üç yüz altmış beş senedir.

Tevrat ehli ise bu konuda derler ki: Âdem, altı yüz seksen
[173] yedi yaşındayken Metûşelah doğmuştur. Babası onu Allah'ın emirleri üzerine halef olarak bıraktı ve yükseltilmeden önce ona ve aile efradına vasiyetini yaptı. Allah'ın, Kaynoğullarını ve onlara meyleden ve katılanları azaba uğratacağını Metûşelah'a ve aile efradına bildirerek, onları Kaynoğullarına katılmaktan sakındırdı. Rivayete göre o, ata ilk binendir. Cihat konusunda babasının çizgisinde hareket etmiş ve Allah'a itaatte, atalarının yolunu izlemiştir. Ahnûh göğe yükseltildiğinde, üç yüz altmış beş yaşındaydı. O, altmış beş yaşındayken oğlu Metûşelah dünyaya geldi.

İbn Humeyd bana anlattı: Seleme bize İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Metûşelah b. Ahnûh yüz otuz yedi yaşındayken Azrâîl b. Enûşîl b. Hanûh Kayn b. Âdem'in kızı Arabâ ile evlendi. Ona Lamek b. Metûşelah'ı doğurdu. Metûşelah, Lamek'in doğumundan sonra yedi yüz yıl daha yaşadı ve birçok oğlu ve kızı oldu. Metûşelah, dokuz yüz on dokuz yıl yaşadıktan sonra öldü. Lamek b. Metûşelah b. Ahnûh, yüz seksen yedi yaşında-

ken Berâkîl b. Mahvîl b. Hanûh b. Kayn b. Âdem'in kızı Betnûs ile evlendi. Betnûs, bu evlilikten Nûh'u (as.) doğurdu. Lamek, Nûh'un doğumundan sonra beş yüz doksan beş yıl daha yaşadı (ve birçok oğlu ve kızı oldu). Lamek yedi yüz seksen sene yaşadıktan sonra öldü. Nûh b. Lamek, beş yüz yaşındayken Berâkîl b. Mahvîl b. Hanûh b. Kayn b. Âdem'in kızı, Amzere ile evlendi. Amzere, bu evlilikten Nûh'un oğulları Sâm, Hâm ve Yâfes'i dünyaya getirdi.

Tevrat ehli der ki: Âdem, sekiz yüz yetmiş dört yaşındayken Metûşelah'ın oğlu Lamek dünyaya geldi. O da, atalarının yolundan giderek Allah'a itaat etmiş ve Allah'ın ahdini gözetmiştir. Metûşelah, ölmek üzereyken Lamek'i halef bıraktı ve atalarının yaptığı gibi ona vasiyette bulundu. Lamek, kavmine vaaz ve nasihatte bulunuyor ve onları Kayn'ın oğullarına karışmaktan sakındırıyordu. Ancak, onlar bu nasihati dinlemediler ve dağda olan bu insanların hepsi dağdan inerek Kayn'ın [174] oğullarına karıştılar. Bir rivayete göre de, Metûşelah'ın Lamek'ten başka, Sâbî adında bir oğlu daha vardı. Rivayete göre, Sâbiîler adlarını bu şahıstan almışlardır. Metûşelah dokuz yüz altmış sene yaşamıştır. Lamek, babası Metûşelah yüz seksen yedi yaşındayken doğmuştur. Nûh da Âdem'in vefatından yüz yirmi altı sene sonra doğmuştur. Yani Allah'ın, Âdem'i yeryüzüne indirmesinden bin elli altı yıl sonra. Nûh, yetişkin bir adam hâline gelince babası Lamek ona: "Biliyorsun ki, burada bizden başka kimse kalmadı. Yalnızlık hissine kapılma ve asi topluluğa uyma," dedi. Nûh da Rabbine davet eder ve kavmine nasihat ederdi. Ancak onlar onu küçümserlerdi. Bunun üzerine Allah ona: "Onlara mühlet verdim, sen de bir süre onları bekle, belki döner ve tövbe ederler," diye vahyetti. Ancak, müddet bitti ve onlar tövbe etmediler ve dönmediler.

* * *

Bazıları da derler ki: Nûh, Bîverâsb zamanında yaşadı. Kavmi putlara taparlardı. Dokuz yüz elli altı yıl boyunca onları Allah'a davet ettiyse de peş peşe gelen nesiller, küfür üzere yaşamaya devam ettiler. Nihayet, Allah onları azapla helak etti.

Hâris bize anlattı. İbn Sa'd bize şöyle dedi: Hişâm bana, babası, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Metûşelah'ın, Lamek ve bir grup çocuğu oldu. Ancak babası Lamek'i vasi bıraktı. Lamek'ten de oğlu Nûh dünyaya geldi. Nûh doğduğunda, Lamek seksen iki yaşındaydı. O devirde münkerden sakındıran kimse yoktu. Bunun üzerine Allah, o sırada dört yüz seksen yaşında olan Nûh'u, peygamber olarak gönderdi. Nûh, yüz yirmi yıl boyunca kavmini Allah'a davet etti. Ardından ona gemiyi inşa etmesini emretti. Nûh gemiyi inşa etti ve altı yüz yaşındayken gemiye bindi. Tufanda boğulanlar boğulduktan sonra Nûh üç yüz elli sene daha yaşadı.

* * *

Fars âlimleri de şöyle derler: Tahmurs'tan sonra Cem eş-Şîz –Şîz, ışık manasınadır– hükümdar oldu. Yakışıklı olduğundan bu lakapla anılmıştır. Cem, Vîvencehân'ın oğludur. Tamhurs'ın kardeşidir. Rivayete göre yedi iklime hükmetmiştir ve
[175] cinlerle insanlar onun emrine verilmiştir. Taç giymiştir. Tahta oturduğu zaman şöyle konuşmuştur: "Şanı Yüce Allah nurumuzu tamamlamış ve güzel bir şekilde bizi desteklemiştir. Biz de yönettiklerimize bol bol iyilik yapacağız." Kılıç ve silah sanatını ilk icra eden, ipek ve koza ipeğini ve eğirilerek yapılan diğer kumaşların nasıl yapılacağını öğretmiştir. Elbise dokuma ve boyama işlerini de yaptırmıştır.

Bazı rivayetlere göre de Cem hükümdarlığı üzerinden altı yüz on altı sene geçtikten sonra gizlendi ve bir yıl boyunca görünmez oldu. Hükümdarlığının bir ile beş yılları arasında kılıç, zırh, miğfer ve sair silahlarla, demir aletlerin imal edilmesini emretti. Hükümdarlığının elli ile yüz yılları arasında da ipek, koza ipeği, pamuk, keten; eğirilerek ve dokunarak yapılan kumaşlarla, bunların boyanması ve çeşitli şekillerde biçilmesi ve elbise hâline getirilmesini emretmiştir. Hükümdarlığının yüz ile yüz elli yılları arasında da insanları savaşçı, âlim, kâtip, zanaatkâr ve ziraatçı olmak üzere dört sınıfa ayırmıştır. Bir sınıfı da hizmetçi edinmiştir. Bu sınıflardaki insanları işlerini yapmaya mecbur tutmuştur. Yüz elli ile iki yüz elli yılları arasında da şeytan ve cinlere karşı savaşmış, onla-

rı zillete mahkûm etmiş ve zaafa uğratmıştır. Böylece onlar boyun eğmiş ve emrine amade olmuşlardır. İki yüz elli ila üç yüz on altı yılları arasında da şeytanlara, dağlardan taş kesme, mermer, alçı ve kireç üretilmesini ve bu malzemeyle imar ve inşaat işlerini çamurdan bina ve hamamlar, yol işaretleri; denizden, dağlardan, madenlerden ve çöllerden insanların faydalanmasına dönük nakliye işleri; altın, gümüş ve mücevherat işlemeciliği, güzel koku çeşitleri ve ilaç imalatı konusunda çalıştırmak suretiyle emirlerini yerine getirdiler. Daha sonra, kendisine camdan tekerlekli bir araba yapılmasını emretti. Cem ona bindi ve şeytanları ona bağladı. Onunla memleketi Denbâvend'den Babil'e kadar bir günde gitti. Bu gün, Hürmüz günü olup ferverdîn ayı içinde kutlanan bir gündür. İnsanlar, hükümdarın gerçekleştirdiği icra sebebiyle, bu güne nevrûz adını verdiler. Hükümdar, insanlara o günü ve sonraki beş günü bayram edinmelerini ve o günde eğlenmelerini ve mutlu olmalarını emretti. İnsanlara, *hurdâzrûz* diye adlandırdıkları altıncı günde, Allah'ın razı olduğu şekilde onlara muamelede bulunduğunu yazdı. Allah'ın buna karşılık ona verdiği [176]
mükâfat, onları sıcaktan, soğuktan, hastalıklardan, yaşlılık ve hasetten koruması şeklinde gerçekleşti. Bunun neticesinde onun, üç yüz on altı yıllık hükümdarlığından sonra geçirdikleri üç yüz yıl boyunca, Allah onları zikredilen hâllere düşmekten korudu.

Ancak daha sonra Cem, üzerindeki Allah'ın nimetlerinden dolayı şımardı ve insanlarla cinleri toplayarak kendisinin onların sahibi, maliki olduğunu ve kendi gücüyle onları hastalık, yaşlılık ve ölümden koruduğunu söyledi ve Allah'ın ihsanını inkâr etti. Kötülüğünde daha da ileri gitti ve hazır bulunanlardan hiç kimse ona bir cevap veremedi. Bunun üzerine durduğu yerde cazibesini ve izzetini kaybetti. Allah'ın emriyle işlerini idare eden melekler onu terk ettiler. Dahhâk adıyla bilinen Bîverâsib de durumu fark etti ve Cem'e saldırarak onun etini yemek istedi. Ancak Cem kaçtı. Sonra, Bîverâsib ona musallat oldu ve bağırsaklarını koparak onları yuttu, sonra da onu testereyle biçti.

Bazı Fars âlimleri dedi: Cem, hükümranlık döneminin bitimine yüz sene kalıncaya kadar iyi bir hayat sürdü. Sonrasında ise [iyi ile kötüyü] karıştırmaya ve ilahlık iddiasında bulunmaya başladı. Bu duruma düşünce, iktidarı sarsıldı ve kardeşi Esfatûr ona musallat oldu. Onu öldürmek için peşine düştü. Bunun üzerine Cem ortalıktan kayboldu. Ancak bu durumda da hükümdarlık sıfatıyla bir yerden bir yere intikal etmekteydi. Sonra Bîverâsib ona karşı çıktı ve galip geldi ve onu testereyle biçti.

Bazılarına göre Cem'in hâkimiyeti, yedi yüz on altı sene dört ay yirmi gün sürmüştü

* * *

Vehb b. Münebbih'ten bana anlatılan bir rivayette kadîm krallardan birinin kıssası anlatıldı. Bu kıssa, Cem'in kıssasına benzemektedir. Tarihleri farklı olmasaydı, bunun Cem'in kıssası olduğunu söyleyecektim. Bu konudaki rivayet şöyledir:

[177] Muhammed b. Sehl b. Asker bana, İsmâîl b. Abdülkerîm, Abdüssamed b. Ma'kıl ve Vehb b. Münebbih'ten şöyle dediğini nakletti:

Bir adam henüz genç yaştayken hükümdar oldu. Adam: "İktidarın bir lezzeti ve güzel bir tadı olduğunu görüyorum. Bilmiyorum, acaba herkes bu lezzeti hissediyor mu, yoksa aralarında yalnız ben mi bunun farkındayım?" diye söyledi. Ona: "İktidar herkes için böyledir," denildi. Adam: "Benim için onun değeri nedir?" diye sordu. Ona: "Senin için iktidarın değeri, Allah'a itaat etmen ve ona karşı gelmekten sakınmandır," denildi. Bunun üzerine, hâkimiyeti altındaki insanlardan hayırlı bir grubu yanına davet etti ve onlara: "Benim yanımda bulunun. Allah'a itaat olan şeyleri bana emredin ki onunla amel edeyim. Günah olduğunu bildiğiniz şeylerden de beni sakındırın ki ondan uzak durayım," dedi. Onlar bunu yaptılar; o da onlara uyarak, dört yüz yıl boyunca hükümdarlık onun için güzel bir istikamet üzere devam etti. Daha sonra İblis bir adam suretinde ona geldi. Kral ondan korktu ve ona: "Sen de kimsin?" diye sordu. O: "Ben İblis'im, korkma. Ancak bana söyle, sen kimsin?" dedi. Hükümdar: "Ben bir

âdemoğluyum," dedi. İblis: "Bir âdemoğlu olsaydın insanlar gibi ölecektin. Görmez misin ki nice insanlar ve nesiller öldü! Onlardan olsaydın sen de onlar gibi ölecektin. Sen ancak bir ilahsın. İnsanları sana ibadet etmeye çağır," dedi. Bu telkin hükümdarın içine sindi ve minbere çıkarak insanlara konuştu ve şöyle dedi: "Ey insanlar! Ben sizden bir hususu gizlemiştim. Artık onu size açıklama vakti geldi. Bilirsiniz ki, dört yüz yıldır size hükmediyorum. Âdemoğullarından olsaydım ben de onlar gibi ölecektim. Ben bir ilahım, bana ibadet edin," dedi ve anında bulunduğu yerde onu bir titreme hâli aldı. Allah, yanındakilerden birine şöyle ilham etti: "Ona söyle. O benim için istikamet üzereyken ben de ona yardım ettim. Ancak, bana itaatten yüz çevirip de istikametten ayrılırsa yemin ederim ki Buht Nasır'ı ona musallat edeceğim." Kral sözlerinden caymadı ve Allah, Buht Nasır'ı ona musallat ederek onun boynunu vurdu ve hazinelerinden yetmiş gemiyi altınla yükledi.

Ebû Ca'fer dedi: Ne var ki, Buht Nasır ile Cem arasında uzun bir zaman geçti. Ancak o dönemdeki Dahhâk'ın adı da belki Buht Nasır idi.

Bana rivayet edildiğine göre, Hişâm b. el-Kelbî şöyle dedi: [178] Daha sonra Tahmurs Cem hükmetti. O zamanında en aydın yüzlü ve en iri yapılı liderdi. Rivayet ettiklerine göre mülkünde altı yüz on dokuz sene Allah'a itaat etmiş, O'nun emrini yüceltmiş ve memleketi ona güven içinde bağlı kalmıştır. Ancak azgınlaştı ve zulmetti. Bunun üzerine Allah, Dahhâk'ı ona musallat etti. Dahhâk, iki yüz bin kişilik bir orduyla üzerine gitti. Cem, yüz yıl boyunca ondan kaçarak kurtulmaya çalıştı. Ancak sonunda Dahhâk ona galip geldi ve onu testereyle biçti. Cem'in öldürülmesine kadar krallıkta geçirdiği süre yedi yüz on dokuz yıldır.

* * *

Seleften olan bir gruptan nakledildiğine göre Âdem ile Nûh arasında on asır geçmiştir. Bu zamana kadar gelenler, hak milletindendiler. Allah'ı inkâr, ancak Nûh'un peygamber olarak gönderildiği dönemden itibaren başlamıştır. Onlar derler ki:

Kavmini uyarmaya ve Allah'ın birliğine davet etmekle görevlendirilen ilk peygamber, Nûh'tur. Bu konudaki rivayetler şöyledir:

Muhammed b. Beşşâr bana şöyle anlattı: Ebû Dâvûd bize, Hemmâm, Katâde, İkrime ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Âdem ile Nûh arasında on asırlık bir süre geçmişti. Hepsi de hak yoldaydılar. Ancak sonra ihtilafa düştüler. Bunun üzerine Allah, peygamberleri uyarıcı ve müjdeleyici olarak gönderdi. Ravi dedi: Nitekim Abdullah'ın kıraatinde de ayet, "*İnsanlar bir tek ümmetken sonra ihtilafa düştüler,*"[164] şeklindedir. Bunun üzerine Abdullah: "*İnsanlar bir tek ümmetken sonra ihtilafa düştüler,*"[165] ayetini okudu.

Hasan b. Yahyâ bize, Abdürrezzâk, Ma'mer ve Katâde'den, "*İnsanlar bir tek ümmetti,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

İnsanlar hidayet yolundaydı. Sonra ihtilafa düştüler. Bunun üzerine Allah, peygamberleri müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdi. Bu amaçla gönderilen ilk peygamber, Nûh'tur.[166]

HZ. NÛH DÖNEMİ

[179] ### Nûh (as.) Döneminde Vuku Bulan Olaylar

Nûh peygamberin gönderildiği kavminin dini hakkındaki ihtilafı gördük. Kimisi der ki: Onlar fuhşiyata meyletmiş, şarap içmeye yeltenmiş ve eğlenceye dalarak, Allah'a itaatten yüz çevirmek suretiyle, Allah'ın hoşlanmadığı yaşam tarzını benimsemişlerdi. Kimisi de: Onlar, Sâbiî inancını savunan Bîverâsb'a itaat ederlerdi. Nûh'un (as.) onlara gönderildiği insanlar da bu inanca tâbi olmuşlardı. İnşallah Bîverâsb'ın tarihine daha sonra değineceğiz.

Allah'ın kitabı onların putlara tapanlar olduklarını bildirmiştir. "*Nûh, Rabbim! dedi, doğrusu bunlar bana karşı geldiler. Malı ve evladı kendi ziyanını artırmaktan başka işe yaramayan*

164 Bakara, 2/213.
165 Bakara, 2/213.
166 Bu rivayet *Taberî Tefsîri*'nde de yer almaktadır: IV. 275.

kimseye uydular. Büyük hileler ve desiseler kurdular. Dediler ki: Sakın ilahlarınızı bırakmayın. Ved'den, Suvâ'dan, Yağûs'tan, Ye'ûk'tan ve Nesr'den asla vazgeçmeyin. Gerçekten birçoklarını saptırdılar."[167] Bunun üzerine Allah, Nûh'u, azabıyla korkutan ve satvetiyle uyaran, tövbeye ve hakka dönmeye çağıran, Allah'ın elçilerine emrettiği ve Âdem, Şît ve Ahnûh'a indirdiği sahifelerde bildirdiği emirlerine uymaya davet eden bir misyonla gönderdi. Rivayet edildiğine göre peygamberlik göreviyle görevlendirildiğinde Nûh elli yaşındaydı.

Nasr b. Ali el-Cehdamî bize, Nûh b. Kays ve Avn b. Ebî Şeddâd'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah onu peygamber olarak gönderdiğinde Nûh üç yüz elli yaşındaydı. Kavminin arasında dokuz yüz elli yıl kaldı. Ondan sonra da üç yüz elli yıl daha yaşadı.

Hâris bana şöyle dedi: İbn Sa'd bize şöyle anlattı: Hişâm bize babası, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah onu kavmine gönderdiğinde Nûh dört yüz seksen yaşındaydı. Peygamberlik görevindeyken yüz yirmi yıl onları [180] hakka davet etti. Ardından altı yüz yaşındayken gemiye bindi. Ondan sonra da üç yüz elli yıl daha yaşadı.

Ebû Ca'fer dedi: Nûh, Allah'ın buyurduğu gibi kavminin arasında bin eksi elli yıl kaldı ve onları, açık ve gizli olarak Allah'a davet etti. Asırlar peş peşe geldi ancak onlar, ona itaat etmediler. Nihayet o ve onlar aynı hâl üzere oldukları hâlde üç asır daha geçti. Allah onları helak etmek isteyince, Nûh (as.) onlara şöyle beddua etti: "Rabbim! Onlar bana karşı geldiler, malı ve evladı ziyanını artırmaktan başka bir işe yaramayan kimseye uydular." Allah ona, bir ağaç dikmesini emretti. Nûh ağacı dikti. Ağaç büyüdükçe büyüdü ve dalları sağa sola yayıldı. Ondan sonra Allah, ona dikmesini emrettikten kırk yıl sonra onu keserek onunla gemiyi inşa etmesini emretti. Nitekim Allah ona: *"Gemiyi bizim gözetimimizde inşa et,"*[168] diye buyurdu. Bunun üzerine ağacı kesti ve geminin yapımında kullandı.

167 Nûh, 71/21-24.
168 Hûd, 11/37.

Sâlih b. Mismâr el-Mervezî ve el-Müsennâ b. İbrâhîm bize şöyle anlattı: İbn Ebî Meryem bize şöyle dedi: Mûsâ b. Ya'kûb bize şöyle nakletti: Ubeydullah b. Ali b. Ebî Râfi'in kölesi bana, İbrâhîm b. Abdurrahman b. Ebî Rebîa ve Peygamber'in (sav.) zevcesi Âişe'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Allah, Nûh kavminden bir kimseye merhamet etseydi, çocuğun annesine merhamet edecekti. Şöyle ki: Nûh kavmi arasında dokuz yüz elli sene kalmıştı. Bu müddet zarfında kavmini Allah'a davet ediyordu. Döneminin sonuna geldiğinde bir ağaç dikti. Ağaç büyüdükçe büyüdü ve dalları her tarafa yayıldı. Ardından Nûh ağacı kesti ve tahtalarından gemi inşa etmeye başladı. İnsanlar yanından geçerken, ona ne yaptığını soruyorlardı. Nûh, gemi yapmakta olduğunu anlatıyordu. Onlar onunla alay ediyorlar ve "Karada gemi yapıyorsun da nerede yüzdüreceksin?" diye soruyorlardı. O, "Göreceksiniz," diye cevap veriyordu. Nûh gemiyi bitirince, sular coşup yükselmeye ve çoğalıp yolları kaplayınca, çocuğun annesi çok sevdiği çocuğu için endişe etmeye başladı ve dağa çıktı. Dağın üçte birini geride bıraktı. Ancak su yükselmeye devam etti. Kadın dağın tepesine doğru çıkmaya devam ederek, dağın üçte ikisini geride bıraktı. Ancak sular bulunduğu yere ulaşınca tırmanmaya devam ederek dağın zirvesine ulaştı. Ancak, sular yükselerek boynuna kadar yetişince, çocuğu elleriyle yukarıya doğru kaldırdıysa da sular onu elinden aldı. Allah onlardan bir kimseye merhamet etseydi, bu çocuğun annesine merhamet ederdi.

[181] İbn Ebî Mansûr bana şöyle dedi: Ali b. Heysem bize Müseyyib b. Şerîk, Ebû Revk, Dahhâk ve Selmân el-Fârisî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Nûh, gemiyi dört yüz yılda yaptı. Kırk yılda ağaç büyüdü ve uzunluğu üç yüz arşına ulaştı. Arşın, elden omza kadar olan uzunluk ölçüsüdür.

Nûh, Allah'tan gelen vahiy ve O'nun öğretmesiyle hareket ediyordu ve gemiyi böyle tamamladı.

Bişr b. Muâz bize, Yezîd b. Zürey', Saîd ve Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti:

Bize anlatıldığına göre geminin uzunluğu üç yüz arşın, genişliği elli arşın, yüksekliği otuz arşındı. Kapısı da enindeydi.

Hâris bana şöyle dedi: Abdülazîz bize, Mübârek ve Hasan'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Nûh'un gemisinin uzunluğu bin iki yüz arşın, genişliği altı yüz arşındı.

Kâsım bize, Hüseyn'den şöyle nakletti: Haccâc bana Mufaddal b. Fedâle, Ali b. Zeyd b. Cüd'ân, Yûsuf b. Mihrân ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Havariler Îsâ b. Meryem'e şöyle dediler: Bizim için Nûh'un gemisine şahit olan birini diriltsen de bize gemi hakkında bilgi verse. Bunun üzerine, İsa onları bir toprak yığının yanına götürdü. Topraktan bir avuç alarak, "Bu nedir bilir misiniz?" diye sordu. Onlar: "Allah ve Resulü daha iyi bilir," dediler. İsa: "Bu, Nûh'un oğlu Hâm'ın kabridir," dedi. Sonra, İsa asasını toprağa vurdu ve "Allah'ın izniyle kalk," dedi. Bunun üzerine, adam başındaki toprağı silkeleyerek ayağa kalktı. Saçı ağarmıştı. İsa ona: "Öldüğünde böyle miydin?" diye sordu. Adam: "Hayır, öldüğümde gençtim. Ancak, dirilince kıyametin koptuğunu zannettim de onun için ihtiyarladım," dedi. İsa: "Bize, Nûh'un gemisi hakkında bilgi ver," dedi. Adam: "Uzunluğu bin iki yüz arşın, genişliği ise altı yüz arşındı. Üç kattı. Bir katta binek hayvanlarıyla vahşi hayvanlar, bir katta insanlar, bir katta da kuşlar vardı. Hayvanların tersleri çoğalınca, Allah Nûh'a: 'Filin kuyruğunu dürt,' diye vahyetti. Nûh, filin kuyruğunu dürttüğünde, ondan bir erkek ve bir dişi domuz düştü ve bunlar hayvan terslerine yöneldi. Fare, gemideki zahireye musallat olup da kemirmeye başlayınca Allah, Nûh'a: 'Aslanın gözleri arasına elinle vur,' diye vahyetti. Nûh, aslanın iki gözünün arasına vurunca burnundan bir erkek bir de dişi kedi düştü ve fareye yöneldiler," dedi. İsa, adama: "Nûh, memleketin sular altında kaldığını nasıl anladı?" diye sordu. Adam: "Nûh, haber getirmesi için kargayı gönderdi. Ancak bir leş gördü ve üzerine üşüştü. Bu yüzden Nûh ona beddua ederek korkuya müptela oldu ve insanların meskenlerine yanaşmaz oldu. [182] Sonra güvercini gönderdi. Güvercin gagasıyla zeytin yaprağı, ayaklarıyla da çamur getirdi. Nûh, bunlardan memleketin sular altında kaldığını anladı. Bu yüzden boynunu yeşil halkayla süsledi ve emniyet içinde olması için ona dua etti. Bundan do-

layı evleri mesken edindi," dedi. Havariler: "Ey Allah'ın resulü! Onu evlerimize götürsek de bize sohbet etse," diye söylediler. İsa: "Rızkı olmayan size nasıl gelsin?" diye karşılık verdi. Akabinde İsa ona, "Allah'ın izniyle eski hâline dön," dedi. Adam tekrar toprak oldu.

Hâris bana anlattı: İbn Sa'd bize şöyle dedi: Hişâm bana babası, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Nûh gemiyi Bevz Dağında yaptı. Ardından da Tufan başladı. Geminin uzunluğu, Nûh'un dedesinin arşınıyla üç yüz arşın, genişliği elli arşın, yüksekliği de otuz arşındı. Suya batan kısmı ise altı arşındı. Birkaç katlı idi. Alt alta gelen üç kapısı vardı.

İbn Humeyd bize şöyle anlattı: Seleme, Muhammed b. İshâk ve güvenilir bir raviden Ubeyd b. Umeyr el-Leysî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Nûh kavmi ona zulmediyorlardı. Bayılıncaya kadar boğazını sıkarlardı. Ayılınca da, "Allah'ım kavmimi bağışla, çünkü bilmiyorlar," diye onlara dua ederdi.

İbn İshâk dedi: Nûh'un kavmi isyanlarına devam edip de yeryüzünde günahları çoğalınca, Nûh ile olan ilişkileri bu şekilde uzayınca, onların ona olan eziyeti daha da artınca, nesilden nesile bir ümitle bekleyip de sonradan gelen nesillerin öncekilerden daha kötü olunca ve sonraki nesil, "Bu adam babalarımız ve dedelerimiz zamanında da öyle deliydi," diye onu suçlamaya devam edip onun hiçbir davetini kabul etmeyince, Rabbine şikâyette bulundu ve Kur'an'da anlatıldığı gibi şöyle dedi: "*Rabbim kavmimi gece ve gündüz davet ettim. Ancak, benim davetim, onların haktan kaçışını artırdı.*"[169] Daha sonra, Nûh: "*Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma. Çünkü onları bırakırsan kullarını saptırırlar ve ancak ahlaksız ve nankör insanlar doğururlar,*"[170] diyerek bu şikâyetini Al-
[183] lah'a arz edip kavmine karşı Allah'tan yardım dileyince, Allah ona şöyle vahyetti: "*Bizim gözetimimizde ve vahyimiz uyarınca gemiyi yap ve zulmedenler hakkında Bana bir şey söyleme. Onlar kesin olarak boğulacaklardır.*"[171] Bunun üzerine Nûh,

169 Nûh, 71/5-6.
170 Nûh, 71/26- 27.
171 Hûd, 11/38.

gemiyi yapmaya başladı ve kavminden yüz çevirdi. Bir taraftan ağaçları kesiyor, bir taraftan da demir parçalarını perçinliyor ve ancak kendisinin yapabileceği ziftleme işleriyle, diğer işleri yoluna koymaya çalışıyordu. Kavmi ise yanından geçerek onunla alay ediyorlardı. Nûh onlara şöyle diyordu: "*Bizimle nasıl alay ediyorsanız, biz de sizinle alay edeceğiz. Kendisini rezil edecek azabın kime geleceğini ve devamlı bir azabın kimin başına ineceğini yakında bileceksiniz.*"[172] Ona ayrıca, "Ey Nûh! Peygamberlikten sonra şimdi de marangoz oldun, diyorlardı. Allah kadınlarını doğuramaz hâle getirdi.

Ebû Ca'fer dedi: Tevrat ehli der ki: Allah Nûh'a, gemiyi saç ağacından yapmasını emretti. Ona meyil vermesini ve içeriden ve dışarıdan onu ziftlemesini, uzunluğunu seksen, genişliğini de elli arşın yapmasını; alt, orta ve üst olmak üzere üç katlı olarak inşa etmesini ve pencere bırakmasını istedi. Nûh, Allah'ın emrini yerine getirdi. Gemiyi tamamlayınca Allah'ın ona olan vaadi gerçekleşti. "*Nihayet emrimiz gelip de sular coşup yükselmeye başlayınca Nûh'a dedik ki, canlı türlerinden her birinden iki eşle boğulacağına dair hakkında ahit bulunanlar dışında ailen ve iman edenleri gemiye al. Zaten onunla beraber pek azı iman etmişti.*"[173] Allah, tandırı, Nûh ile arasında âdeta bir parola yaptı. "Emrimiz gerçekleşip de tandırdan su fışkırınca gemiye her türden bir çift al ve bin," dedi. Tandırdan su taşınca Nûh, gemiye Allah'ın emrettiklerini aldı. Onlar da azdı. Ayrıca gemiye her türden bir çift aldı. Buna ruh sahibi olanlardan erkek ve dişi olarak birer çiftle ağaçlardan da aldı. Üç oğlu Hâm, Sâm ve Yâfes ile eşlerini ve onunla iman eden altı kişiyi gemiye aldı. Ardından, Allah'ın emrettiği hayvan türlerini aldı. Ancak oğlu Yâm kâfir olduğu için, ondan geri kaldı.

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk, Hüseyn b. Dînâr, Ali b. Zeyd, Yûsuf b. Mihrân ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti: [184]

Nûh'un gemiye aldığı ilk hayvan küçük karınca, son hayvan ise eşektir. Eşek gemiye alınınca, göğüs kısmı girdiğinde İblis onun kuyruğuna asıldı ve onun ağırlığıyla eşeğin ayakları ha-

172 Hûd, 11/38-39.
173 Hûd, 11/40.

reket edemez oldu. Nûh, ona gir dedikçe, girmeye davransa da giremez oldu. Bunun üzerine dili sürçtü ve ona, "Şeytan seninle olsa da gir," dedi. Bu kez eşek, İblis'e de yol verilmiş olarak girdi, böylece şeytan da onunla girdi. Nûh ona: "Ey Allah düşmanı nasıl girdin?" deyince Şeytan: "Sen [eşeğe], şeytan seninle olsa da gir, demedin mi?" dedi. Nûh: "Ey Allah düşmanı çık!" dedi. Şeytan: "Beni taşımak zorundasın," diye karşılık verdi. Rivayete göre şeytan geminin üstünde kaldı. Nûh gemide karar kılıp ona iman edenleri de içine alınca, ömrünün altı yüzüncü yılının bitiminden sonraki ayın on yedisinde, yerin su kaynakları taşmaya ve şiddetli bir yağmur için âdeta gök de kapılarını sonuna kadar açmaya başladı. Nitekim Kur'an'da şöyle ifade edilmiştir: *"Nehir gibi akan bir suyla göğün kapılarını açtık. Yeryüzünün kaynaklarını fışkırttık. Böylece takdir edilmiş bir azap için sular birleşti."*[174] Nûh, maiyetindekilerle artık gemiye girmiş ve üstünü de kapatmıştı. Allah'ın emriyle suların fışkırması ve geminin suda yüzmesi arasında kırk gün ve kırk gece geçmişti. Tevrat ehlinin dediği gibi, su yükseldikçe yükseldi. Bu husus Kur'an'da, *"Nûh'u da tahtalardan yapılmış ve çivilerle çakılmış gemiye bindirdik. İnkâr edilmiş olan Nûh'a bir mükâfat olarak Bizim gözetimimizde akıp gidiyordu."*[175] Ayette geçen *dusur* kelimesi, demir çivi anlamına gelmektedir. Gemi, âdeta dağ gibi dalgalar arasında Nûh'u ve maiyetindekileri taşıyordu. Nûh Rabbinin vaadini görünce, helak olanlarla birlikte olan oğluna şöyle seslendi: *"Ey oğlum bizimle bin, kâfirlerle birlikte olma."*[176] Ne var ki oğlu şakiydi ve küfrünü gizliyordu. Şöyle karşılık verdi: *"Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım."*[177]
[185] Bilinen odur ki dağlar şiddetli yağmurlara karşı koruyucudur. Nûh'un oğlu bu kez de öyle olacağını zannediyordu. Ancak Nûh ona şöyle cevap verdi: *"Allah'ın takdirinden, Allah'ın rahmetine mazhar olanlar dışında hiçbir şey kurtarıcı olamaz, dedi ve ikisi arasına dalgalar girdi de oğul boğulanlardan oldu."*[178] Sular az-

174 Kamer, 54/11-14.
175 Kamer, 54/11-14.
176 Hûd, 11/42.
177 Hûd, 11/ 43.
178 Hûd, 11/43.

dıkça azdı ve dağları kapladı. Tevrat ehline göre, dağlar on beş arşın kadar suların altında kaldı. Böylece yeryüzünde bütün canlılar yok oldu. Yalnızca Nûh ve yanındakiler kaldı. Kitap ehlinin iddiasına göre Ûc b. Unuk da kurtulanlardan oldu. Tufanın başlamasıyla suların çekilmesi arasında altı ay on gün geçti.

Hâris bana şöyle dedi: İbn Sa'd bize şöyle nakletti: Hâşim bana babasından naklen şöyle anlattı: Babam bana Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah, kırk gün ve kırk gece boyunca yağmur yağdırdı. Yağmur yağınca yabani hayvanlarla diğer hayvanlar Nûh'a gelerek onun emrine girdi. Allah'ın emri gereğince gemiye, onların her türünden birer çift aldı. Âdem'in naaşını da alarak onu erkekle kadınlar arasında bir engel olarak yerleştirdi ve böylece recebin onunda gemiye bindiler. Muharremin onunda aşure gününde gemiden indiler. Aşure gününde bu sebeple oruç tutulmaktadır. Tufan gökten inen ve yerden fışkıran sulardan oluştu. Allah şöyle buyurdu: "*Nehir gibi akan sular için göğün kapılarını açtık,*" ayetinde geçen *münhemir* kelimesi, boşalan manasına gelmektedir. "*Yeryüzünün su kaynaklarını da fışkırttık,*" ayeti de yerin âdeta yarıldığını anlatmaktadır. "*Böylece takdir edilen tufan için sular birleşti.*" Yani suların yarısı gökten, yarısı da yerden fışkırdı ve Tufan yeryüzündeki en yüksek dağdan on beş arşın daha yüksek bir seviyeye çıktı. Gemi de altı ay boyunca su üzerinde durmaksızın seyrederek Harem bölgesinden geçti, ancak Harem'e girmeksizin bir hafta boyunca etrafında dolaştı. Âdem'in inşa ettiği, içinde Hacerü'l-Esved olan Beytü'l-Ma'mûr, Ebû Kubeys Dağı üzerine yükseltilerek tufandan etkilenmedi. Gemi seyrine devam [186] ederek Cudi Dağına vardı. Bu dağ, Musul bölgesinde alçak bir zeminde bulunmaktadır. Böylece gemi, yedi ayın sonunda karar kıldı ve bu süre sonunda, "*O zalim topluluk kahrolsun!*" denildi. Gemi, Cudi Dağı üzerinde karar kılınca, "*Ey yer suyunu yut,*" denildi. Yani senin fışkırttığın suyu geri çek. Sonra, "*Ey gök suyunu tut,*" denildi. Yani gökyüzüne suyunu alıkoy, dendi. Böylece "*Su çekildi,*" yani yer kabuğu kurudu. Gökten yağan yağmur, bu gördüğünüz denizleri meydana getirdi. Tufandan

geriye yalnızca Hismâ'da biriken su kaldı. Ancak, bu su da kırk sene kaldıktan sonra çekildi.

Allah'ın, Tufanın alameti olarak kıldığı tandır Havva'ya aitti. Taştan yapılmış olan bu tandır Nûh'a intikal etmişti.

Ya'kûb b. İbrâhîm bana şöyle dedi: Hüşeym bize Ebû Muhammed ve Hasan'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Tandır taştan yapılmıştı. Havva'ya ait olan bu tandır Nûh'a intikal etti. Nûh'a, "Suyun tandırdan fışkırdığını gördüğünde adamlarınla birlikte gemiye bin," denildi.

* * *

Allah'ın, Nûh ile arasında Tufan için bir alamet olarak kıldığı tandırın yeri hakkında ihtilaf vardır. Bazıları Hindistan'daydı, dediler.

Bu hususta rivayet aşağıdadır:

Ebû Küreyb bize, Abdülhamîd el-Hammânî, Nadr Ebû Ömer el-Hazzâz, İkrime ve İbn Abbâs'tan, "*Ve tandırdan su fışkırdı,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Tandır, Hindistan'da taştı.

* * *

Bazıları da Kûfe bölgesindeydi, demişlerdir. Bu konudaki rivayetler şöyledir:

[187] Hâris bana şöyle dedi: Hasan bize, Halef b. Halîfe, Leys ve Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet etti:

Sular önce tandırdan fışkırdı. Karısı durumu fark etti ve Nûh'a haber verdi. Tandır Kûfe bölgesinde bulunuyordu.

Hâris bana şöyle dedi: Kâsım bize, Ali b. Sâbit, Serî b. İsmâîl ve Şa'bî'den şöyle dediğini rivayet etti:

O, Allah'a yeminle tandırın Kûfe bölgesinde fışkırdığını söyledi.

* * *

Gemiye binen insan sayısı hakkında ihtilaf etmişlerdir. Kimisi bunların seksen kişi olduklarını söylemiştir. Bu rivayetler aşağıdadır:

Mûsâ b. Abdurrahman el-Mesrûkî bana şöyle anlattı: Zeyd b. el-Hubâb bize şöyle dedi: Hüseyn b. Vâkıd el-Horasânî bana, Ebû Nehîk'in İbn Abbâs'tan şöyle işittiğini rivayet etti:

Nûh'un gemisinde seksen kişi vardı. Cürhüm bunlardan biriydi.

Kâsım bize, Hüseyn, Haccâc bana, İbn Cüreyc ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Nûh gemiye kendisiyle birlikte seksen insan aldı.

Hâris bana, Abdülazîz bize şöyle dediğini rivayet etti:

Süfyân'ın dediğine göre, bazıları onların seksen kişi olduklarını söylemiştir. Yani, Allah'ın az diye buyurduğu kimselerdir. "*Ve onunla iman edenler pek azdı.*"[179]

Hâris bana şöyle dedi: İbn Sa'd bize dedi ki: Hişâm bana babası Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Nûh gemiye oğulları Sâm, Hâm ve Yâfes ile onların eşleri olan gelinlerini ve Şîtoğullarından ona inanan yetmiş üç kişiyi almıştı. Toplam olarak gemiye alınan seksen kişiydi.

* * *

Bazıları da, gemide yalnızca sekiz kişi vardı, demiştir. Bu [188] konudaki rivayetler şöyledir:

Bişr b. Muâz bize Yezîd b. Zürey', Saîd ve Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti:

Gemide Nûh, eşi, üç oğlu ve eşleri olmak üzere yalnızca sekiz kişi vardı.

İbn Vekî' ve Hasan b. Arafe bize, Yahyâ b. Abdülmelik b. Ebî Ganiyye, babası ve Hakem'den, "*Onunla birlikte pek az kişi iman ettiler,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet ettiler:

Bunlar Nûh, üç oğlu ve dört gelini idiler.

Kâsım bize Hüseyn'den şöyle nakletti: Haccâc bana İbn Cüreyc'in şöyle dediğini rivayet etti:

Bana anlatıldığına göre gemide Nûh, üç oğlu, onların üç eşi ve Nûh'un eşi olmak üzere sekiz kişi vardı. Oğullarının adları Yâfes, Hâm ve Sâm'dır. Hâm, gemide eşiyle birlikte olduğu için, Nûh onun sperminin değiştirilmesi için dua etti. Bu sebeple onun siyahi çocuğu oldu.

179 Hûd, 11/40.

* * *

Bazıları da gemide yedi kişi vardı, demişlerdir.

Bu hususta rivayet şöyledir:

Hâris bana Abdülazîz'den şöyle nakletti: Süfyân bize A'meş'ten, *"Nûh ile birlikte pek az kimse iman ettiler,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Yedi kişiydiler: Nûh üç gelini ve üç oğlu.

* * *

Bazıları da karıları hariç on kişiydiler, demişlerdir.

Bu konudaki rivayet şöyledir:

[189] İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Nûh, gemiye üç oğlu; Sâm, Hâm, Yâfes ve onların üç eşiyle ona iman eden altı kişiyi aldı. Nûh ile birlikte on kişi idiler. İlim ehli olan Kitap ehli ile diğerlerine göre, Allah Tufanı gönderdiğinde Nûh altı yüz yaşındaydı. Bu olay Âdem'in yeryüzüne indirilişinden bin iki yüz elli altı sene sonra gerçekleşti.

Bir rivayete göre de Allah, Tufanı ağustos ayının on üçünde gönderdi. Nûh, su çekilinceye ve gemi Cudi Dağı üzerindeyken gemiye binişlerinin üzerinden geçen altıncı ayın on yedisinde Kardâ'da karar kılıncaya kadar gemide kaldı. Nûh gemiden çıkınca, Cezîre'de Kardâ bölgesinde bir ikamet yeri edindi. Burada, Semânîn adıyla bilinen bir köy kurdu. Zira gemide bulunan seksen kişiden her birine bir ev kurmuştu. Burası hâlâ Semânîn Çarşısı adıyla bilinir.

Hâris bana şöyle dedi: İbn Sa'd bize Hişâm b. Muhammed, babası, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Nûh (as.) gemiden indi ve onlardan her biri bir ev yaptı. Buraya Semânîn Çarşısı adı verildi. Kabiloğulları Tufanda boğuldular. Nûh'tan Âdem'e uzanan sülale, İslam inancı üzere bulunuyordu.

Ebû Ca'fer dedi: Nûh ve ailesi Tufan olayıyla karşı karşıya kaldılar. Allah Nûh'a, Tufanı tekrar dünyaya yaşatmayacağını vahyetti.

Abbâd b. Ya'kûb el-Esedî bana şöyle dedi: Muhâribî bize Osmân b. Matar, Abdülazîz b. Abdülğafûr ve babasından, Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti: [190]

Nûh recebin birinde gemiye bindi ve maiyetindekilerle oruç tuttu. Gemi altı ay boyunca seyretti. Muharrem ayına gelindiğinde gemi aşure gününde Cudi Dağı üzerinde karar kıldı. Nûh Allah'a bir şükür olarak oruç tuttu ve yabani hayvanlarla diğer hayvanlar dâhil maiyetinde olanlara oruç tutmalarını emretti.

Kâsım bize, Hüseyn, Haccâc ve İbn Cüreyc'ten şöyle dediğini rivayet etti: Geminin üst katında kuşlar orta katında insanlar ve alt katında hayvanlar bulunuyordu. Yüksekliği otuz arşındı. Receb ayının onu olan cuma günü, Ayn Verde'den açıldı ve aşure gününde Cudi Dağında karar kıldı. Beyt'in etrafında yedi kez tavaf etti. Allah, Beyt'i yükselterek Tufandan korudu. Ardından, Yemen'e uğradı ve tekrar döndü.

Kâsım bize, Hüseyn, Haccâc, Ebû Ca'fer er-Râzî ve Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti:

Nûh, 10 Muharrem'de gemiden indi. Maiyetindekilere: "İçinizde oruçlu olanlar oruçlarını tamamlasın," dedi.

Bişr b. Muâz bize, Yezîd, Saîd ve Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti:

Bize anlatıldığına göre gemi, 10 Receb'de seyrine başladı ve yüz elli gün sularda seyrine devam ettikten sonra Cudi Dağına bir ay içinde karar kıldı. İçindekiler, 10 Muharrem aşure gününde gemiden çıktılar.

Kâsım bize, Hüseyn, Haccâc, Ebû Ma'şer ve Muhammed b. Kays'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Yeryüzünde bir karış toprak yoktur ki, bir insan onun üzerinde hak sahibi olduğunu iddia etmesin.

Nasr b. Ali el-Cehdamî bana şöyle dedi: Nûh b. Kays bize Avn b. Ebî Şeddâd'dan şöyle dediğini rivayet etti: [191]

Nûh, kavminde kaldığı dokuz yüz elli seneden sonra, üç yüz elli yıl daha yaşadı.

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Tevrat ehlinin anlattığına göre Nûh, gemiden indikten sonra üç yüz kırk sekiz sene daha yaşamıştır. Nûh'un ömrü toplam dokuz yüz elli seneydi. Ondan sonra vefat etmiştir.

Rivayete göre Nûh'un oğlu Sâm, Tufandan doksan sekiz yıl önce doğmuştur. Ancak, Tevrat ehlinin bazılarına göre Tufandan sonra gemiden indikten sonra da Nûh'un çocukları olmuştur. Bunlar derler ki: Gemide Nûh'un maiyetinde olanlar ona iman etmiş olanlardı. Onlar da çocuk bırakmadan ölmüşlerdir. Bugün yeryüzünde yaşayanlar, Âdem'in diğer çocuklarından değil, Nûh'un zürriyetinden olan âdemoğullarıdır. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: "*Biz Nûh'un zürriyetini kalıcı kıldık.*"[180]

Bir rivayete göre de Nûh'un Tufandan önce iki oğlu vardı ve ikisi de öldü. Bunlardan biri Ken'ân idi. Tufanda boğulan da odur. Biri de Âbir adındaydı ve Tufandan önce ölmüştü.

Hâris bize, İbn Sa'd, Hişâm, babası, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Nûh'un Sâm adında bir oğlu oldu, onun soyunda beyaz ve esmer tenli nesiller vardır. Oğlu Hâm'ın soyunda ise siyah ve beyaz nesiller vardır. Yâfes'in soyunda ise kızıl ve sarışın nesiller vardır. Ken'ân ise Tufanda boğulmuştur. Araplar ona Yâm adını vermişlerdir. Araplar derler ki: Yâm amcamızdır ve anneleri birdir.

[192] Mecusiler ise Tufanı bilmezler. Onlar derler ki, Cuyûmert'ten beri hâkimiyet bizdedir. Onlar: "Cuyûmert, Âdem'dir," derler. Nesilden nesile mirası devretmiştir. Bu veraset Feyrûz b. Yezdicerd b. Şehriyâr'a kadar gelmiştir. Bazıları derler ki: Bu iddia doğru olsaydı onların nesli kesilmiş ve hâkimiyetleri son bulacaktı. Bazıları da Tufanı kabul ederler. Ancak Babil bölgesi ve civarında gerçekleştiğini söylerler. Cuyûmert'in oğulları doğuda ikamet ettiklerinden Tufandan etkilenmediler.

Ebû Ca'fer dedi: Allah'ın Tufan hakkında bildirdikleri, onların iddialarından farklıdır. Allah şöyle buyurmuştur: "*And*

180 Sâffât, 37/77.

olsun Nûh bize yalvarıp yakardı. Biz de duayı ne güzel kabul ederiz. Onu ve ailesini büyük sıkıntıdan kurtardık ve soyunu kalıcı kıldık,"[181] ayeti Allah başkalarının değil Nûh'un zürriyetinin devam ettiğini buyurmaktadır.

Daha önce Cuyûmert hakkında insanların ihtilafını zikretmiş ve bu konuda Farslara muhalefet edenlerin görüşlerine yer vermiş ve onu Nûh'a nispet edenlere de değinmiştim.

İbn Beşşâr bize, İbn Asme, Saîd b. Beşîr, Katâde, Hasan ve Semüre b. Cündeb'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: *"Nûh'un zürriyetini kalıcı kıldık,"* ayeti Sâm, Hâm ve Yâfes'e işaret etmektedir.

Bişr bize, Yezîd, Saîd ve Katâde'den, *"Nûh'un zürriyetini kalıcı kıldık,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Bütün insanlar Nûh'un soyundan gelmişlerdir.

Ali b. Dâvûd bana şöyle dedi: Ebû Sâlih bize Muâviye, Ali ve İbn Abbâs'tan, *"Nûh'un zürriyetini kalıcı kıldık,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Yalnızca Nûh'un soyu devam etmiştir.

Ali b. Mücâhid, İbn İshâk, Zührî, Muhammed b. Sâlih ve Şa'bî'den şöyle dedikleri rivayet etmiştir: [193]

Âdem cennetten indiğinde onun çocukları yeryüzüne yayılmış ve Âdem'in inişini, tarihin başlangıcı yapmışlardır. Allah, Nûh'u gönderinceye kadar tarih böyle devam etti. Ondan sonra tarih, Nûh'un gönderilişiyle başladı. Tufan vuku bulunca yeryüzündeki insanlar helak oldu. Nûh ve oğullarıyla gemidekiler gemiden inince, Nûh yeryüzünü oğulları arasında taksim etti ve üçe böldü. Yerin ortasını Sâm'a verdi. Bu kısımda Beytülmakdis, Nil, Fırat, Dicle, Seyhan, Ceyhan ve Feyşun vardır. Feyşun ile Nil'in doğusuna kadar, güney rüzgârlarının estiği yer ile kuzey rüzgârlarının estiği yere kadar olan bölgedir. Hâm'a da, Nil'in batısını, batı rüzgârlarının estiği yere kadar olan kısmı verdi. Yâfes'e de Feyşun ve ötesini, doğu rüzgârlarının estiği yere kadar olan kısmı verdi. Tarih Tufandan İbrahim'in ateşe atılmasına kadar, İbrahim'in ateşe atılmasından Yusuf'un peygamberliğine kadar, Yusuf'un peygamberliğin-

181 Saffât, 37/75-77.

den Musa'nın peygamberliğine kadar, Musa'nın peygamberliğinden Süleyman'ın hâkimiyetine kadar, Süleyman'ın hâkimiyetinden Îsâ b. Meryem'in peygamberliğine kadar ve Îsâ b. Meryem'in peygamberliğinden Peygamber'in (sav.) risaletine kadar devam eden süreçtir.

Şa'bî'den nakledilen bu tasnif, Yahudilerin tarih tasnifidir. Müslümanlar ise tarihi, Hicret ile başlatmışlardır. Hicretten önce tarih düşmüyorlardı. Ancak müşrikler İslam'dan önce vuku bulan Fil Yılını tarihî bir milat olarak kabul ediyorlardı. Diğer Araplar da önemli gün ve olayları bir milat gibi anıyorlardı. Cebele Günü, Külâb-ı Evvel ve Külâb-ı Sânî gibi.

Hristiyanlar ise İskender dönemini tarihî milat olarak kabul ediyorlardı. Sanırım bugün de aynı tarih anlayışını devam ettiriyorlar.

Farslara gelince: Onlar krallarını tarihin milat noktası olarak kabul ederler. Bildiğim kadarıyla hâlen Yezdicerd b. Şehriyâr'ın dönemini tarihi milat noktası kabul ederler. Zira o, Babil ve doğuya hükmeden son krallarıdır.

[194] **Bîverâsb ya da Ejdehâk Hakkında**

Araplar Dahhâk olarak adlandırmışlardır. Farsçadaki "j" harfini "z" olarak, "h" harfini de Arapçadaki "ha" olarak, "kaf" harfini de "kef" olarak telaffuz etmişlerdir. Şair Habîb b. Evs de şiirinde bu zatı kastetmiştir:

Onun dünyada elde ettiğini Firavun, Haman ve Kârûn elde edebilmiş değillerdir.

O dünyada güç ve satvette âdeta Dahhâk gibiydi. Sen ise Ferîdun'sun.

Hasan b. Hânî'nin de, Dahhâk'ın kendilerinden olduğunu iddia etmekle iftihar etmiştir:

Dahhâk da bizden idi. İfritler ve cinler inlerinde ona taparlardı.

Yemenliler onun Yemenli olduğunu iddia ederler.

Dahhâk hakkında Muhammed b. es-Sâib'in şöyle dediği bana anlatıldı: Farslar Dahhâk'ın kendilerinden olduğunu iddia ederler. Onlar derler ki: Cem, kız kardeşini kendi ak-

rabalarının eşrafından biriyle evlendirmişti ve onu Yemen'e hükümdar yaptı. Dahhâk, Cem'in bu kız kardeşinden doğdu.

Yemenliler de kendilerinden olduğunu iddia ederler. Adı, Dahhâk b. Ulvân b. Ubeyd b. Uveyc'tir. Kardeşi Sinân b. Ulvân b. Ubeyd b. Uveyc'i, Mısır'a hükümdar yaptı. Firavunların ilkidir. Halîlurrahman İbrahim peygamber aynı dönemde Mısır'a geldi.

Farslar ise Ejdehâk'ı Hişâm'ın Yemen ehlinden naklettiği rivayetindekinden farklı şekilde nispet ederler. Onlar onu, Bîverâsb b. Erondâsb b. Zingav b. Vîrevşek b. Tâz b. Fervâk b. [195] Siyâmek b. Mişâ b. Cuyûmert şeklinde nispet ederler.

Bazıları da bu nispeti kabul etmekle beraber, isimleri farklı şekilde şöyle telaffuz etmişlerdir:

Dahhâk b. Endermâsb b. Zencdâr b. Vendrîsc b. Tâc b. Feryâk b. Sâhemk b. Tâzî b. Cuyûmert.

Mecusiler, silsilede adı geçen Tâc Arapların atasıdır, derler. Onların iddiasına göre, Dahhâk'ın annesi Vîvencehân'ın kızı Vedek'tir. Şeytana yakın olmak amacıyla babasını öldürmüştür. Babil'de çok ikamet ederdi. Onun biri Serhuvâr, diğeri de Nefvâr adında iki oğlu vardı.

Şa'bî'den rivayet edildiğine göre Bîverâsb, "Kareşet"tir ve Ejdehâk olarak meshedilmiştir.

Rivayet şöyledir:

İbn Humeyd bize, Seleme b. el-Fadl, Yahyâ b. el-Alâ, Kâsım b. Selmân ve Şa'bî'den şöyle dediğini anlattı:

Ebced, Hevvez, Huttî, Kelemen, Sa'fas ve Kareşet büyük hükümdarlardı. Bir gün Kareşet düşündü ve "Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir?" dedi. Bunun üzerine Allah onu meshetti ve yedi başlı Ejdehâk yaptı. Dünbâvend'de bulun- [196] muştur. Arap ve Acem tarihçilerinin hepsi, onun bütün iklimlere hükmeden, kötü bir büyücü olduğunu söylemişlerdir.

Bana anlatıldığına göre Hişâm b. Muhammed şöyle dedi: İddia ettiklerine göre, Dahhâk Cem'den sonra bin yıl boyunca hüküm sürmüştür. Dahhâk Sevâd bölgesinde Kûfe yolu üze-

rinde bulunan Ners diye bilinen bir beldede konakladı ve her tarafa hükmetti. Bütün arza hükmetti. Zulüm ve şiddetle yönetti. Alabildiğine öldürdü. Asma ve kelle alma cezalarını ilk kanunlaştıran hükümdardır. İlk vergi koyan, ilk para basan, şarkı söyleyen ve onun için şarkı söylenen ilk hükümdardır. Rivayete göre omzunda iki beze çıkmıştı, bunlar ara sıra azarlardı. Bu yüzden şiddetli bir acıya maruz kalırdı. Bu acıyı dindirmek için bunlara insan beyni sürülürdü. Bu sebeple her gün iki insan öldürür ve bezelerine sürerdi. Böyle yaptığı zaman, acı dinerdi. Babil ehlinden bir kişi ona karşı çıktı ve sancak açtı. Bunun üzerine çok sayıda insan etrafında toplandı. Dahhâk durumu haber alınca endişeye kapıldı ve ona haber göndererek, "Necisin, ne istiyorsun?" diye sordu. Adam: "Sen dünyanın kralı olduğunu ve dünyanın senin malın olduğunu söylemiyor musun?" diye sordu. Dahhâk: "Evet," dedi. Adam: "Öyleyse kudurman bize karşı değil dünyaya karşı olsun, zira sen insanlar içinde [sadece] bizi öldürüyorsun," dedi.

Dahhâk onun bu talebini kabul etti ve her gün öldürülen iki şahsın sadece insanların bir kısmından seçilerek değil, bütün insanlara dağıtılmalarını emretti.

Hişâm dedi: Bize anlatıldığına göre Asfahan, Dahhâk'a karşı sancak kaldıran kişinin zürriyetindendir. Söz konusu sancak da hâlâ Fars krallarının hazinelerinde korunmaktadır. Yine bize anlatıldığına göre, sancak aslan derisinden yapılmıştır. Ancak Fars kralları onu kutsadıkları için altın ve ipekle kaplamışlardır.

Hişâm dedi: Bize anlatıldığına göre Dahhâk, Nemrut'tur.
[197] İbrahim el-Halîl (as.) onun zamanında doğmuş ve onun tarafından yakılmak istenmiştir.

Hişâm dedi: Bize anlatıldığına göre Ferîdun, Dahhâk'tan önce hüküm süren Kral Cem'in soyundan gelmektedir. Rivayete göre dokuzuncu göbekten torunudur. Dünbâvend'de doğmuştur. Dahhâk, Hindistan'da bulunduğu sırada Ferîdun, [onun] evini basarak evi ve içindekileri kontrol altına almıştır. Durum Dahhâk'a haber verilince geri dönmüşse de Allah

onu gücünden mahrum etmiş ve devlet iktidarını kaybetmiştir. Ferîdun, onun üzerine giderek [onu zincirle] bağlamış ve Dünbâvend dağlarına sürmüştür. Farslar Dahhâk'ın hâlen demir zincirle bağlı hâlde azap içinde yaşadığına inanırlar.

Hâşim'den başkalarının anlattığına göre, Dahhâk evinden uzakta değildi. Ferîdun b. Esfiyân, Zernecmâh Mehrûz Mihr diye adlandırılan bir kalede bulunan Dahhâk'ın konağını basmış ve Arvinâz ile Sinvâr adlarındaki iki karısını almıştır. Dahhâk bu manzara karşısında korku ve paniğe kapıldı ve basiretini kaybetti. Ferîdun, Dahhâk'ın kafasına ucu bükülmüş bir demir çubukla vurdu. Bunun üzerine daha çok korkuya kapıldı ve sersemleyerek dengesini kaybetti. Akabinde Ferîdun onu Dünbâvend Dağına götürüp zincire vurdu. Ferîdun insanlara Dahhâk'ın zincire vurulduğu gün olan Mihrimâh Mihr Rûz'u, bayram olarak kutlamalarını emretti. Kendisi de hükümdarlık tahtına oturdu.

Rivayete göre Dahhâk hükümdar olup taç giydiği gün, "Biz dünyanın krallarıyız ve dünyaya hükmedenleriz," demiştir.

Diğer yandan Farslar, hükümdarlık işinin, Ûşehenc ve Tahmurs'un soyundan gelenlerin hakkıdır, inancındaydılar. Dahhâk için ise hükümdarlığı, sihri ve habisliğiyle gasbetmiştir, demektedirler. O, insanlara omuzlarına aldığı iki yılanla kor- [198]
ku salmıştır. Dahhâk Babil bölgesinde, Hûb adını verdiği bir şehir kurmuştur. Nabatileri kendi has adamları olarak kullanmıştır. İnsanlar onun hükmü altında her türlü sıkıntıya maruz kalmışlardır. O çocukları boğazlamaktan da geri durmamıştır.

Kaynaklara vâkıf birçok kimse der ki: Dahhâk'ın omuzları üzerindeki yılan başına benzeyen ve kötü kokan et parçalarıdır. Habisliği ve kurnazlığıyla onları elbisenin altında saklı tutardı. İnsanlara korku vermek için de bunların yılan olduğunu söylemiştir. Acıktığı zaman bu iki et fazlalığı, tıpkı acıkma veya öfkelenme hissiyle hareket eden bir uzuv gibi hareket ederdi. Kimisi bunlar iki yılandı, demektedirler. Bu konuda Şa'bî'den nakledilen rivayeti daha önce zikrettim. Bunun doğrusunu ancak Allah bilir.

* * *

Farsların soyları hakkında bilgi sahibi olanların anlattığına göre insanlar, Dahhâk'tan çok çekerlerdi. Allah onu helak etmek isteyince, İsfahan halkından Kâbî adında bir şahıs ona karşı ayaklanmıştır. Zira Dahhâk'ın adamları, omuzlarında duran iki yılanın verdiği korkuyla Kâbî'nin iki oğlunu alıp götürmüşler. Kâbî, iki oğlu için duyduğu sıkıntıyla elindeki asanın ucuna bir deri parçası asarak, onu bir bayrak gibi kullanmış ve insanları Dahhâk'a karşı savaşmaya ve mücadeleye çağırmıştır. Bunun üzerine, Dahhâk'tan her türlü sıkıntı ve zulme maruz kalan çok sayıda insan Kâbî'nin davetine icabet etmiş ve süratle yanında yer almışlardır. Kâbî galip gelince, insanlar o bayraktan ümitlenmiş ve onu tazim etmişlerdir. Öyle ki Acem kralları nezdinde en büyük bayrakları olmuş ve onu kutsamışlardır. Ona Direfş Kâbîyân adını verdiler ve ancak büyük münasebetlerde onu taşırlardı. Büyük görevlerle görevlendirilen şehzadeler için asılırdı.

Rivayet edildiğine göre Kâbî, ona uyanlar ve yolunda yü-
[199] rüyüp etrafında toplananlarla birlikte İsfahan'dan çıkmıştı. Dahhâk'a yaklaşıp da onu görünce Dahhâk'ın kalbine korku hâkim oldu ve konağını terk ederek makamından uzaklaştı. Artık Acemler Dahhâk'a karşı istedikleri zaferi kazanmışlardı. İnsanlar Kâbî'nin etrafında toplanarak âdeta münazaraya başladılar. Kâbî onlara bu işe ehil olmadığı için hükümdarlık peşinde olmadığını söyledi ve Cem'in soyundan birini işbaşına getirmelerini istedi. Zira Cem, devleti kuran ve ilk olarak başa geçen, büyük kral Ûşehenk b. Fervâk'ın oğluydu. Ferîdun b. Esfiyân, gizli bir yerde Dahhâk'tan saklanmıştı. Ancak o, Kâbî ve maiyetindekilere iltihak etti. İnsanlar bu duruma sevindiler. Nitekim Ferîdun hükümdar adayıydı. Çünkü bu hususta ellerinde rivayet vardı. Bu sebeple Ferîdun hükümdar yapıldı. Kâbî ve diğer ileri gelenler, onun yardımcıları oldular. Hâkimiyeti ele geçirip yönetimi sağlam bir temele oturtunca, Dahhâk'ın konaklarını ele geçirdi ve peşine düşerek onu Dünbâvend dağlarında yakaladı.

Bazı Mecusiler Ferîdun'un, Dahhâk'ı esir aldığını ve mezkûr dağlarda cinlerden bir topluluğun nezaretinde hapsedildiğini söylerler.

Bazıları da der ki: Ferîdun, Dahhâk'ı öldürmüştür. Onlara göre, Dahhâk'ın tek bir güzel davranışı olmuştur. Şöyle ki: Dahhâk musibeti büyüyüp zulmü ve hükmü bu şekilde sürüp devam edince insanlar dayanamaz hâle geldiler. Bunun üzerine ileri gelenler, onun durumu hakkında kendi aralarında haberleştiler. Kapısına kadar gitmek hususunda ittifak ettiler. Çeşitli bölge ve beldelerden gelen ileri gelenler kapısına dayandılar. Kendi aralarında konuştular ve huzuruna çıkıp şikâyetlerini ona iletmeyi kararlaştırdılar. Dahhâk'a haber verildi. Onlara izin verdi. Önlerinde Kâbî olduğu hâlde içeri girdiler. Kâbî, Dahhâk'ın huzurunda dikildi ve selam vermeden şöyle dedi: "Ey Kral! Hangi selamla sana selam vereyim? Bütün iklimlere hükmeden krala mı, yoksa sadece bu iklime, yani Babil'e hükmeden krala mı selam vereyim?" Dahhâk: "Bütün iklimlere hükmeden krala selam vereceksin. Zira yeryüzünün tümünün hâkimiyim," dedi. İsfahanlı adam şöyle karşılık verdi: "Madem bütün iklimlere hükmediyorsun ve hepsi senin elinin altındadır, neden iklimler arasında yalnız biz senin zahireni karşılıyor, senin yükünü taşıyor, senin kötülüklerine maruz kalıyoruz? Neden bu işleri bütün iklimlerin insanları arasında, adil bir şekilde taksim etmiyorsun?" Ayrıca ona, hafifletebileceği bazı mükellefiyetlerini tek tek saydı ve sözlerini doğru ve açık bir üslupla ifade etti. Onun sözleri Dahhâk'ın kalbine etki etti ve bir cevap veremeyerek kötülüğünü kabul etti. Gelen insanların gönlünü alarak, istedikleri şeyleri yerine getireceğini vadetti. Onlara gitmelerini ve vakar içinde rahat etmelerini söyledi. Taleplerinin karşılanması için tekrar dönmelerini ve ardından da memleketlerine gitmelerini istedi. [200]

Rivayet edildiğine göre annesi Vedek, ondan daha şirret biriydi. İnsanlar Dahhâk'a eleştirilerini yönelttiklerinde, yakın bir yerden onların sözlerini dinliyor ve buna öfkeleniyordu. İnsanlar ayrılınca, Dahhâk'ın yanına şiddetli bir öfke ve kızgınlık hâli içinde girdi ve onlara tahammül etmesine itiraz

ederek dedi ki: "Olup bitenlere ve insanların sana karşı cüretine şahit oldum. Seni şöyle şöyle eleştirdiler ve sana ağır sözler duyurdular. Neden onları helak etmedin ya da ellerini kesmedin!"

Dahhâk'a çok yüklenince azgınlığına rağmen ona şöyle dedi: "Sen bir şey düşündüğün zaman muhakkak ben onu senden evvel düşünmüşümdür. Ne var ki bu insanlar hak ile beni ilzam ettiler ve doğru sözlerle beni eleştirdiler. Onlara satvetle yaklaşmaya niyetlenince hak âdeta bir dağ misali, benimle onlar arasında dimdik durdu ve onlara zarar verme imkânım olmadı." Böylelikle onu susturdu ve makamından çıkardı. Birkaç gün sonra gelen insanlarla baş başa oturdu ve onlara verdiği sözü yerine getirdi. Onları yumuşatarak geri gönderdi. Taleplerinin çoğunu yerine getirdi. Bu güzel davranış dışında, Dahhâk'ın iyi bir iş yaptığı duyulmuş değildir.

Rivayet dildiğine göre Ejdehâk'ın ömrü bin seneydi. Ömrünün altı yüz yılı hükümdarlıkta geçti. Sahip olduğu güç ve nüfuz sebebiyle de ömrünün diğer yıllarında âdeta bir kral
[201] gibi yaşadı. Bazıları da bin yıl hüküm sürdü. Ömrü de bin yüz yıldı. Sonunda Ferîdun ona musallat oldu ve onu öldürdü.

Fars âlimlerinin bir kısmı şöyle dediler: Tevrat'ta ömrü zikredilenler dışında, Dahhâk'tan ve Farsların atası Yâfes b. Nûh'tan daha uzun ömürlü kimse bilmiyoruz. Onun ömrünün bin yıl olduğu rivayet edilmiştir.

Dahhâk hakkındaki bu bahsi burada açmamın sebebi, bazılarının, Dahhâk'ın Nûh (as.) zamanında yaşadığını, azgınlığı ve Allah'a karşı asiliğine rağmen memleketinde olup da [buna rağmen] ona itaat eden kavmine gönderildiğini iddia etmesidir. Rabbine itaati ve dünyada bu uğurda karşı karşıya kaldığı eziyet ve sıkıntılara gösterdiği sabır dolayısıyla Allah'ın Nûh'a (as.) olan ihsan ve desteğini, onu ve kavminden ona iman edip uyanları kurtarmasını ve soyunu dünyada kalıcı kılmasını, hatırasını güzel bir şekilde ve ebediyete kadar yaşatmasını, ahirette de ona hazırladığı kalıcı nimet ve mesut yaşamı zikrettik. İsyanları ve emirlerine muhalefetleri sebebiyle de Allah'ın

onların hasımlarını helak etmesini ve içinde bulundukları nimetlerden onları mahrum etmek suretiyle, onları gelecek nesillere ibret kılışını ve ahirette de onlar için elim bir azap hazırlayışını da ortaya koyduk.

* * *

Şimdi tekrar Nûh (as.) ve Allah'ın dünyada kalıcı olduklarını bildirdiği zürriyetiyle ilgili rivayetlere dönelim. Nûh'un (as.) çocukları ve zürriyeti dışında gönderildiği kavmi helak olmuş ve onlardan geride kimse kalmamıştır.

Daha önce zikrettiğimiz üzere Resulullah (sav.), *"Nûh'un soyunu kalıcı kıldık,"* ayeti hakkında şöyle buyurdu: Burada kastedilen Sâm, Hâm ve Yâfes'tir

Muhammed b. Sehl b. Asker bana şöyle dedi: İsmâîl b. Abdülkerîm bize, Abdüssamed b. Ma'kıl'dan şöyle dediğini nakletti: Vehb b. Münebbih'ten şöyle dediğine şahit oldum: Sâm, Arapların, Farsların ve Rumların atasıdır. Hâm ise Sudanlıların atasıdır. Yâfes ise Türklerle onların amcaoğulları olan Ye'cûc ve Me'cûc'ün atalarıdır.

Rivayete göre Yâfes'in zevcesi Erbisyese, Merâzîl b. ed-Der- [202]
mesîl b. Mahvîl b. Hanûh b. Kayn b. Âdem'in kızı olup eşinden yedi erkek ve bir kız çocuğu dünyaya getirmiştir.

Dünyaya getirdiği erkek çocuklardan Cûmer b. Yâfes, –İbn Humeyd'in bize Seleme ve İbn İshâk'tan rivayet ettiğine göre– Ye'cûc ve Me'cûc'ün babasıdır. Mârih b. Yâfes, Vâil b. Yâsef, Havvân b. Yâsef, Tûbîl b. Yâsef, Hûşel b. Yâsef Ters b. Yâfes ve Şebke bint Yâfes. Rivayete göre Ye'cûc ve Me'cûc, Sakâlibe ve Türkler, Yâfes'in soyundandırlar. Hâm b. Nûh'un eşi Nahlib, Mârib b. ed-Dermesîl b. Mahvîl b. Hanûh b. Kayn b. Âdem'in kızı olup üç erkek çocuğu dünyaya getirdi. Bunlar Kûş b. Hâm b. Nûh, Kût b. Hâm b. Nûh ve Ken'ân b. Hâm'dır. Kûş b. Hâm b. Nûh, Karnebîl bint Betâvîl b. Ters b. Yâfes'le evlendi. Rivayete göre Habeşlerle, Hind ve Sindliler bu kadının dünyaya getirdiği çocukların soyundandır. Kût b. Hâm b. Nûh da, Bahti bint

Betâvîl b. Ters b. Yâfes'le evlendi ve rivayete göre Mısır Kıptileri onun soyundan gelir. Ken'ân b. Hâm b. Nûh da, Ertîl bint Betâvîl b. Ters b. Yâfes'le evlendi. Nûbe, Fezzân, Zenc, Zeğâve ve diğer siyahiler de bunun soyundandır.

* * *

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Tevrat ehli derler ki: Nûh, Hâm'a beddua ettiği için soyundan gelenler siyahi olarak yaratılmışlardır.

Onlara göre Nûh uyurken avreti açılmış, ancak Hâm gördüğü hâlde üstünü örtmemiş. Sâm ve Yâfes ise onu görür görmez üstünü örtmüşlerdir. Nûh uyanınca Hâm, Sâm ve Yâfes'in ne yaptıklarını öğrenince: "Ken'ân b. Hâm mel'undur. Kardeşlerinin kölesi olsunlar. Allah, Sâm'ı mübarek kılsın. Hâm ise iki kardeşinin kölesi olsun. Allah, Yâfes'i ödüllendirsin ve Hâm'ın evlerinde konaklasın. Ken'ân da onların kölesi olsun,"
[203] diye beddua etti. Ravi dedi: Sâm'ın karısı Salib bint Betâvîl b. Mahvîl b. Hanûh b. Kayn b. Âdem idi. Onun Erfahşed b. Sâm, Eşûz b. Sâm, Lâvez b. Sâm ve Uveylim b. Sâm adlı çocukları oldu. Sâm'ın ayrıca İrem adında bir çocuğu vardı. Ancak bunun, Erfahşed ve kardeşlerinin annelerinden mi doğma olduğu hakkında bir bilgi sahibi değilim.

Hâris bana şöyle dedi: İbn Sa'd bize Hâşim b. Muhammed, babası, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

"Semânîn Çarşısı" köyü Nûh'un çocuklarına dar gelmeye başladığı zaman, Babil'e taşınarak bu şehri kurdular. Fırat ile Sarât arasındadır. Alanı on ikiye on iki fersahtı. Şehrin kapısı Kûfe Köprüsü geçildiğinde sol tarafında kalan bugünkü Dorân mevkiindeydi. Şehrin nüfusu yüz bini buluncaya kadar, İslam inancına bağlı kaldılar.

Tekrar İbn İshâk'ın rivayetine dönelim. Lâvez b. Sâm b. Nûh, Şebke bint Yâfes b. Nûh'la evlendi. Farslar, Cürcan ve diğerleri onun soyundandırlar. Lâvez'in Farslardan başka Tasm ve Amâlîka'nın babası Amlîk adında bir oğlu da vardı ancak Farslarla aynı anadan doğma olduğu hakkında bir bilgiye sahip değilim. Amlîk, Amâlîka'nın babasıdır. Bunların hepsi dünyanın muhte-

lif bölgelerine yayıldılar. Doğuda yaşayanlarla, Umman, Hicaz, Şam ve Mısır ehli de bunlardandır. Şam bölgesinde Ken'ânîler olarak bilinen "Cebâbire" ile Mısır firavunları, Bahreyn ve Câsim diye adlandırılan Umman ehli de onlardandır. Medine sakinleri de bu soydandır. Benî Heff, Sa'd b. Hezzân, Benî Matar, Benî Ezrak da aynı soydandır. Necd ehli, Râhil, Büdeyl, Gıfâr ve Teymâ ehli de onlardandır. Erkam diye bilinen ve Teymâ'da ikamet eden Hicaz Kralı da onlardandır. Aynı zamanda Necd bölgesinde de ikamet ederlerdi. Tâif'te ikamet eden Benî Abd b. Dahm da Abs el-Evvel'den bir kabiledir.

Ravi dedi: Benî Ümeym b. Lâvez b. Sâm b. Nûh, Reml bölgesindeki Vebâr'da ikamet ederlerdi. Onlar da bu bölgede çoğal- [204]
mışlardı fakat işledikleri günahlardan dolayı, Allah'tan gelen bir felakete maruz kaldılar ve küçük bir topluluk dışında büyük çoğunluğu helak oldu. Bunlar Nesnâs diye bilinirler.

Ravi dedi: Tasm b. Lâvez, Yemâme ve çevresinde ikamet ederlerdi. Bunlar çoğaldılar ve Bahreyn'e kadar yayıldılar. Tasrn, Amâlîka, Ümeym ve Câsim Arap'tır. Lisanları da Arapça idi. Doğulu olan ve Fars memleketinde yaşayan Farslar da bugün konuşulan Fârisî dilini konuşuyorlardı.

Ravi dedi: İrem b. Sâm b. Nûh'un, Avs b. İrem, Gâsir b. İrem ve Huveyl b. İrem adlarında oğulları oldu. Avs b. İrem'in de Gâsir b. Avs, Âd b. Avs ve Abîl b. Avs adlı çocukları doğdu. Gâsir b. İrem'in de Semûd ve Cedîs adındaki oğulları oldu. Bunlar Arap'tı ve Mudar lehçesini konuşuyorlardı. Araplar bu topluluklara Âribe Arapları derlerdi. Zira Arapça fıtri dilleriydi. İbrahim'in oğlu olan İsmailoğullarına da Mütearribe Arapları derlerdi. Zira onlar, Araplar arasında yaşamaya başladıktan sonra Arapçayı konuştular. Âd, Semûd, Amâlîka, Ümeym, Câsim, Cedîs ve Tasm Arap kavimleridir. Âd, Reml bölgesi, Hadramut ve bütün Yemen'de yaşıyordu. Semûd ise Hicr'de Şam ile Hicaz bölgesi arasında Vâdi'l-Kurâ'ya kadar olan bölgede yaşıyorlardı. Cedîs de Tasm'a katılarak Yemâme ve çevresiyle Bahreyn'e kadar uzanan bölgede yaşıyorlardı. O zaman Yemâme'nin adı Cev idi. Câsim de Umman'da ikamet ediyorlardı.

İbn İshâk'tan başkaları derler ki: Nûh, Sâm için dua ederek, peygamberlerle elçilerin onun soyundan çıkmasını istemiştir. Yâfes için de dua ederek, hükümdarların onun çocukları arasından çıkmasını dilemiştir. Yâfes'i, Sâm'dan önce zikrederek ona dua etmiştir. Hâm'a da beddua ederek, çocuklarının ten renginin değişmesini ve onların Sâm ve Yâfes'in çocuklarının köleleri olmasını dilemiştir.

İbn İshâk dedi: Kaynaklarda anlatıldığına göre Nûh sonradan Hâm'a acımış ve kardeşlerinin ona merhamet etmeleri için dua etmiştir. Torunlarından Kûş b. Hâm ve Câmer b. Yâfes
[205] için de dua etmiştir. Nitekim torunlarından bazıları Nûh'u idrak etmiş ve ona hizmet eden ve duasını alan bazı çocukları gibi ona hizmet etmişlerdir.

İbn İshâk dedi: Sâm'ın Âbir, Uleym, Eşvez, Erfahşed, Lâvez ve İrem adındaki oğulları olmuştur. Onların ikamet yerleri Mekke idi.

İbn İshâk dedi: Peygamberler, elçiler, hayırlı insanlar, bütün Araplar ve Mısır firavunları Erfahşed'in soyundan gelmişlerdir. Acemlerin tüm kralları, Türkler, Hazerler, son kralları Yezdecird b. Şehriyâr b. Ebrûviz –bunun soyu Cuyûmert b. Yâfes b. Nûh'a ulaşır– olan Farslar Yâfes'in soyundandırlar.

İbn İshâk dedi: Rivayet edildiğine göre, Lâvez b. Sâm b. Nûh ve diğer kardeşlerinin oğullarından bazı insanlar Câmer'e sığındılar, o da onları hâkimiyetinde nimet içinde yaşattı. Bunların içinde Mâzî b. Yâfes de vardır. Bu zat, Mâzî kılıçlarının kendisine nispet edildiği kişidir. Rivayete göre soyundan gelen Kîreş el-Mazivi, Belşesr b. Olmerduh b. Buhtunnasr'a karşı savaşan kişidir.

Nûbiler, Habeşler, Fezzân, Hind ve Sind, doğu ve batılı Sevâhil ehli de Hâm b. Nûh'un soyundandırlar. Nemrûd b. Kûş b. Hâm, aynı soydandır.

Ravi dedi: Erfahşed'in Kaynân adında bir oğlu vardır. Ancak, Tevrat'ta adı geçmemektedir. Kendisinden: "Büyücü olduğu için, indirilen kitaplarda adının anılmasını hak etme-

mektedir," diye bahsedilen kişidir. Kendisini, ilah olarak vasıflandırmıştır. Bu yüzden sülaleler Tevrat'ta Erfahşed b. Sâm ve Şâleh b. Kaynân b. Erfahşed adlarıyla zikredilmiş, ancak Kaynân'ın adı zikredilmemiştir.

İbn İshâk dedi: Şâleh hakkında şöyle denildi: Şâleh b. Erfahşed, Kaynânoğullarındandır. Şâleh'in Âbir adında bir oğlu vardır. Âbir'in de iki oğlu vardır. Birisinin adı Arapçada Kâsım anlamına gelen Fâliğ'dir –bu adı almasının sebebi, onun zamanında yerin taksim edilmesi ve dillerin karışmasıdır–. Diğerinin adı ise Kahtân'dır. Kahtân'ın, Ya'rub ve Yaktân adında iki oğlu oldu ve bunlar Yemen'e yerleştiler. Yemen'e ilk hükmeden kişi Kahtân'dır ve krallar için kullanılan "lanetlenmeye vesile olan davranıştan münezzehsin" anlamında, "Ebeyt'l-La'ne" şiarıyla selamlanmıştır. Fâliğ'in Arğo, Arğo'nun Sârûğ, Sârûğ'un Nâhûrâ, Nâhûrâ'nın Târeh –Arapçada Âzer– Âzer'in İbrahim [206] (as.) adında oğulları oldu. Erfahşed'in oğlu Nemrûd'dur. Hicr bölgesinde ikamet ederdi. Lâvez b. Sâm'ın Tasım ve Cedîs adlı oğulları oldu. Lâvez'in oğlu Amlîk'tir. Onun ikamet yeri Harem ile Mekke bölgesidir. Bazı çocukları Şam bölgesine intikal ettiler. Amâlîka onun soyundandır ve Mısır firavunları da aynı soydandır. Lâvez'in Ümeym b. Lâvez b. Sâm adında bir oğlu daha vardı. Onun çocukları pek çoktu. Bazıları doğuda Câmer b. Yâfes'e sığındılar. İrem b. Sâm'ın, Avs adında bir oğlu vardı ve Ahkâf bölgesinde ikamet ederdi. Avs'ın oğlu, Âd'dır.

Hâm b. Nûh'un Kûş, Misrâym, Kût ve Ken'ân adlarında oğulları vardı. Babil'in azgın hükümdarı Nemrûd, Kûş'un soyundandır. Hâm'ın sülalesinden olan diğer insanlar doğudaki ve batıdaki sahillerde yaşayanlarla, Nûbiler, Habeşler ve Fezzânlılardır.

Ravi dedi: Rivayete göre Kıptilerle, Berberiler Misrâym'ın soyundandır. Kût ise Hind ve Sind bölgesine gitmiş ve o bölgenin insanları ondan türemişlerdir.

Yâfes b. Nûh'un ise Câmer, Mûac, Muvâdî, Buvân, Sevbâl, Mâşec ve Teyreş adlarında oğulları vardı. Eşbânlar Mâşec'in soyundandırlar. Ye'cûc ve Me'cûc ise Mûac sülalesindendir.

Bunlar Türk illerinin ve Hazer'in doğusunda yaşarlar. Sakâlibe, Burcân ve Eşbân eskiden ve Îsoğulları ve diğerleri henüz oraya gidip yerleşmeden önce Rum diyarında yaşıyorlardı. Sâm, Hâm ve Yâfes her biri ayrı bir bölgede yerleştiler ve başkalarını oradan uzak tuttular.

* * *

Hâris b. Muhammed bana şöyle anlattı: Muhammed b. Sa'd bize, Hişâm b. Muhammed, babası, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah Musa'ya: "Ey Musa! Sen, kavmin ve Cezîre ehli ile Âl ehli, Sâm b. Nûh'un soyundansınız," diye vahyetti. İbn Abbâs dedi: Araplar, Farslar, Nabatiler, Hind ve Sind ehli de Sâm b. Nûh'un soyundandırlar.

[207] Hâris bana şöyle dedi: Muhammed b. Sa'd bize, Hişâm b. Muhammed ve babasından şöyle dediğini rivayet etti:

Hind ve Sind ehli Tevkîr b. Yaktin b. Âbir b. Şâleh b. Erfahşed b. Sâm b. Nûh'un oğullarıdır. Mükrân b. Bend ve Cürhüm – adı Hezrem'dir– b. Âbir b. Sebe' b. Yaktin b. Âbir b. Şâleh b. Erfahşed b. Sâm b. Nûh'tir. Hadramût b. Yaktin b. Âbir b. Şâleh'tır. Yaktin, Kahtân b. Âbir b. Şâleh b. Erfahşed b. Sâm b. Nûh'tur. Bu silsile Yaktin'i İsmail'e nispet etmeyenlere göredir. Farslar ise Fârisoğullarıdır. Fâris b. Tîrş b. Nâsûr b. Nûh'tur. Nabatiler, Nabîtoğulları olup Mâş b. İrem b. Sâm b. Nûh soyundandır. Cezîre ve el-Âl, Mâş b. İrem b. Sâm b. Nûh soyundandır. İmlîk –Arîb olarak da bilinir–, Tasm ve Ümeym, Lâvez b. Sâm b. Nûh soyundandır. Amlîk, Amâlîka'nın atasıdır. Berberiler onlardan olup soyları Benî Semîlâ b. Mârib b. Fârân b. Amr b. İmlîk b. Levz b. Sâm b. Nûh olarak rivayet edilir. Sinhâce ve Kütâme ise Fureykiş b. Kays b. Sayfî b. Sebe' şeklinde nispet edilirler.

Rivayete göre ilk kez Arapça konuşan İmlîk'tir. Bunlar Babil'den göç edenlerdir. Bunlara ve Cürhüm'e Âribe Arapları denilmiştir. Semûd ve Cedîs ise Âbir b. İrem b. Sâm b. Nûh'un iki oğludur. Âd ve Abîl ise Avs b. İrem b. Sâm b. Nûh'un oğullarıdır. Rumlar, Lantâ b. Yûnân b. Yâfes b. Nûh'un soyundandır. Nemrûd ise Kûş b. Ken'ân b. Hâm b. Nûh soyundandır. Babil'in hükümdarı ve İbrahim Halîlurrahman'ın hasmıdır.

Ravi dedi: Âd kavmine, yaşadıkları dönemde İrem ismi verilirdi. Âd helak olunca Semûd, İrem olarak anıldı. Semûd da helak olunca, İremoğullarına İrmân denildi. Bunlar da Nabatilerdir. Bunlar Babil'deyken hepsi İslam milletindendiler. Nemrûd onlara hâkim olunca, onları putlara tapmaya davet etti. Onlar da ona uydular. Akşam [uyumadan önce konuştukları] dilleri Süryaniceyken, sabahladıklarında Allah onların dillerini karıştırdı. Birbirleriyle anlaşamaz oldular. Sâmoğulları artık on sekiz ayrı lisanla konuşmaya başladılar. Hâmoğullarının da on sekiz ayrı dilleri oldu. Yâsefoğullarının da [208] otuz altı farklı dilleri oldu. Allah, Arapçayı Âd, Abîl, Semûd, Cedîs, İmlîk, Tasm, Ümeym ve Yaktinoğullarının kısmeti kıldı. Bunlar Âbir b. Şâleh b. Erfahşed b. Sâm b. Nûh şeklinde nispet edilirler.

Babil'de Bûnâzır b. Nûh bu sülalelere sancak verdi. Bu konuda şöyle bir rivayet vardır:

Hâris bana şöyle anlattı: İbn Sa'd bize şöyle dedi: Hişâm bana babası, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Nûh, Kabiloğullarından bir kadınla evlendi. Kadın bir oğlan dünyaya getirdi. Nûh ona Bûnâzır adını verdi. Onun sülalesi doğuda Ma'lûn adlı bir şehirde ikamet etmektedir. Sâmoğulları Micdel bölgesine yerleştiler. Yeryüzünün ortasında Sâtîdama'dan denize ve Yemen'den Şam'a kadar uzanan bölgedir. Allah, peygamberlik vazifesini, kitabı, güzelliği, esmer ve beyaz ten rengini bu bölgenin insanlarına kısmet etti. Hâmoğulları ise güney ve batıda yerleştiler. Bu bölgeye, Dârûm adı verilmektedir. Allah bunları esmer ve kısmen de beyaz yaratmıştır. Yerleri ve gökleri mamurdur. Taunu onlardan uzaklaştırmıştır. Topraklarında sedir, misvak, defne ve hurma ağaçlarını yarattı. Güneş ve ay onların semalarını aydınlattı. Yâfesoğulları da doğuya yerleştiler. Onların renkleri kırmızımtıraktır. Allah onların topraklarını boş bıraktı da soğuğu şiddetli oldu. Onların semasını da boş bıraktı ve gökte seyreden yedi yıldız onların üstünde görünmemektedir. Zira onların semasında Küçük ve Büyük Ayı, oğlak burcuyla Kutup Yıldızı ve yanındaki yıldız seyretmektedir. Onlar taun hastalı-

ğına maruzdurlar. Âd ise Şihr bölgesine yerleşti ve Muğîs adı verilen vadide helak oldular. Onların ardından Mühre, Şihr'e yerleştiler. Abîl de Yesrib bölgesine yerleşti. Amâlîka da San'â bölgesine geçtiler. Ancak o zaman henüz oraya San'â adı verilmemişti. Bunların bir kısmı Yesrib'e geçtiler ve Abîl'i oradan çıkardılar. Cuhfe bölgesinde konakladılar. Ancak sel afetine maruz kaldılar ve sel onları silip süpürdü. Bu yüzden bölge Cuhfe adını aldı. Semûd ise Hicr ve çevresinde yerleştiler. Onlar da helak oldular. Tasm ve Cedîs, Yemâme'ye yerleştiler. Onlar da helak oldular. Ümeym, Ebâr bölgesine yerleştiler ve onlar da helak oldular. Bu bölge Yemâme ile Şihr bölgesi arasında yer almaktadır. Bugün için orada ikamet eden kimse yoktur. Bu bölgede cinler bulunmaktadır. Ebâr bu ismi Ebâr
[209] b. Ümeym'den almaktadır. Yaktin b. Âbiroğulları, Yemen'e yerleştiler. Bölgenin Yemen adını alması, Yaktinoğullarının buraya iyimserlikle yerleşmesindendir. Ken'ânoğullarının bir kısmı da Şam bölgesine geçtiler. Bölgenin Şam adını alması, onların buraya kötümser bakmasındandır. Sonra, İsrailoğulları buraya geldiler ve Ken'ânoğullarının bir kısmını öldürüp, geri kalanları da sürdüler ve buraya hâkim oldular. Ardından, Rumlar İsrailoğullarına saldırdılar ve kimilerini öldürüp az bir kısmı hariç geri kalanları da Irak'a sürdüler. Akabinde de Araplar bölgeye gelerek burayı hâkimiyetleri altına aldılar. Nûhoğulları arasında bu taksimatı yapan Fâliğ b. Âbir b. Erfahşed b. Sâm b. Nûh'tur.

* * *

Bugün yeryüzünde yaşayan milletlerin nesebi hakkında Resulullah (sav.) ile âlim seleflerimizden nakledilen rivayetler şöyledir:

Ahmed b. Beşîr b. Ebî Abdillah el-Verrâk bana şöyle anlattı: Yezîd b. Zürey' bize Saîd, Katâde, Hasan ve Semüre'den Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"Sâm Arapların, Yâfes Rumların, Hâm da Habeşlerin atalarıdır."

Kâsım b. Bişr b. Ma'rûf bana şöyle dedi: Ravh bize, Saîd b. Ebî Arûbe, Katâde, Hasan ve Semüre b. Cündeb'den Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"Nûh'un Sâm, Hâm ve Yâfes olmak üzere üç oğlu vardı. Sâm Arapların, Hâm zencilerin, Yâfes de Rumların atalarıdır."

Ebû Küreyb bize şöyle dedi: Osmân b. Saîd bize Abbâd b. Avvâm, Saîd, Katâde, Hasan ve Semüre'den Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"Sâm Arapların, Yâfes Rumların, Hâm da Habeşlerin atasıdır."

Abdullah b. Ebî Ziyâd bana Ravh, Saîd b. Ebî Arûbe, Katâde, Hasan ve Semüre'den Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"Nûh'un Sâm, Hâm ve Yâfes adlarında çocukları oldu." Ravi Abdullah, Ravh'ın şöyle dediğini söyledi: "Yâfes" olarak bilirim. Ancak bir kez de "Yâfet" olarak duydum.

Bu rivayet Abdula'lâ b. Abdila'lâ, Saîd, Katâde, Hasan, Semüre ve İmrân b. Husayn yoluyla Resulullah'tan (sav.) nakledilmiştir.

İmrân b. Bekkâr el-Kelâî bana şöyle dedi: Ebü'l-Yemân bize, İsmâîl b. Ayyâş, Yahyâ b. Saîd ve Saîd b. el-Müseyyib'den şöyle dediğini işittiğini nakletti: [210]

"Nûh'un üç oğlu vardır. Bunlardan her biri üç kavmin babasıdır: Sâm, Arap, Fars ve Rumların atasıdır. Bunların üçünde de hayır vardır. Yâfes ise Türkler, Sakâlibe ve Ye'cûc ve Me'cûc'ün atasıdır. Bunların hiçbirinde hayır yoktur. Hâm da Kıptiler, Siyahiler ve Berberilerin atasıdır."

Damre b. Rebîa, İbn Atâ ve babasından şöyle dediği rivayet edildi:

Hâm, siyahi ve kıvırcık saçlıların atasıdır. Yâfes ise geniş yüzlü ve küçük gözlü insanların atasıdır. Sâm da güzel yüzlü ve güzel saçlı insanların atasıdır. Nûh, Hâm'a beddua ederek çocuklarının saçlarının kulaklarının hizasını geçmemesi ve her yerde, Sâm'ın zürriyetinin köleleri durumuna düşmeleri dileğinde bulunmuştur.

Tevrat ehli derler ki: Nûh'un oğlu Sâm, babası beş yüz yaşına geldiği zaman dünyaya geldi. Sâm da yüz iki yaşına geldiğinde oğlu Erfahşed doğdu. Rivayete göre Sâm'ın ömrü altı yüz seneydi. Erfahşed, dört yüz otuz sekiz yaşındayken oğlu Kaynân dünyaya geldi. Kaynân'ın oğlu Şâleh de babası otuz dokuz yaşındayken doğdu. Daha önce zikrettiğimiz nedenlerle Kaynân'ın yaşı hakkında kitaplarda bir kayda rastlanma-

mıştır. Şâleh'in oğlu Âbir de babası otuz yaşındayken doğmuştur. Şâleh'in ömrü, dört yüz otuz üç seneydi.

Âbir'in Fâliğ ve Kahtân adındaki oğulları oldu. Fâliğ, Tufandan yüz kırk sene sonra doğmuştur. İnsanlar Tufan üzerinden henüz uzun bir zaman geçmeden çoğalmaya başlayınca onları bir arada toplayacak bir şehir ya da bir tufan vuku bulursa bir daha boğulmamak için yüksek bir köşk kurmayı düşündüler. Bu yüzden Allah bu konuda onları zaafa düşürmek, düşüncelerini akamete uğratmak ve onlara güç ve kudretin Allah'a ait olduğunu göstermek için, onların birliğini dağıttı ve ittifaklarını bozdu ve sözlerinde ihtilafa düşürdü. Âbir'in yaşı dört yüz yetmiş dört seneydi.

[211] Fâliğ'in Erğuvâ adındaki oğlu dünyaya geldiğinde babası otuz yaşındaydı. Fâliğ'in ömrü iki yüz otuz dokuz seneydi. Erğuvâ'nın Sârûğ adında bir oğlu oldu. Erğuvâ'nın ömrü iki yüz otuz dokuz seneydi. Oğlu doğduğunda kendisi otuz iki yaşındaydı. Sârûğ'dan Nâhûr dünyaya geldi. Oğlu doğduğunda Sârûğ otuz yaşındaydı. Sârûğ'un ömrü ise iki yüz otuz seneydi.

Nâhûr'un Târeh adında oğlu oldu. Târeh İbrahim'in (as.) babasıdır. Babasının ona verdiği isim bu ise de Nemrûd'un yanında tanrıların hazinelerinde sorumlu olarak çalışmaya başlayınca, ona Âzer adını verdi. Bir rivayete göre de Âzer, İbrahim'in babasının adı değil, bir putun adıdır. Bu görüş Mücâhid'den nakledilmiştir. Bir görüşe göre de, bu kusur ifade eden bir tabir olup "eğri" anlamına gelmektedir. Nâhûr yirmi yedi yaşındayken oğlu dünyaya geldi. Nâhûr'un ömrü ise iki yüz kırk sekiz seneydi.

Târeh'in oğlu İbrahim dünyaya geldi. Tufandan İbrahim'in doğumuna kadar bin yetmiş dokuz sene geçmişti. Kitap ehlinden bazıları ise Tufandan İbrahim'in doğumuna kadar bin iki yüz altmış üç sene geçti, demişlerdir. İbrahim'in doğumu Âdem'in yaratılışından üç bin üç yüz otuz yedi yıl sonra gerçekleşmiştir.

Kahtân b. Âbir'in Ya'rub adında bir oğlu oldu. Ya'rub'un da Yeşcüb adında bir oğlu oldu. Onun da Sebe' adında bir oğlu

dünyaya geldi. Sebe'nin de Himyer, Kehlân, Amr, Eş'ar, Enmâr ve Âmile isimlerinde oğulları oldu. Amr'ın da Adî, Adî'nin Lahm ve Cüzâm isimlerinde iki oğlu dünyaya geldi.

* * *

Farsların bazı nesep âlimleri derler ki: Nûh, Ejdehâk'ı ortadan kaldıran Ferîdun'dur. Bazıları da Ferîdun'un İbrahim'in (as.) adamı olup, Birussebi'i ona veren ve Allah'ın Kur'an'da zikrettiği Zülkarneyn olduğunu iddia etmişlerdir. Bazıları da onun Süleymân b. Dâvûd olduğunu iddia etmiştir.

Burada Ferîdun'u anmam, bazılarının onun Nûh olduğu- [212]
nu ve hikâyesinin Nûh'un hikâyesine benzediğini, onun da üç oğlunun olduğunu, adil ve güzel bir hayat sürdüğünü, Dahhâk'ı ortadan kaldırıldığını söylemesidir. Bir görüşe göre de Dahhâk'ı, helak ortadan kaldırmış ve Nûh, Dahhâk'ın kavmine peygamber olarak gönderilmiştir. Bunlara göre Dahhâk'ın kavmi, Nûh'un gönderildiği kavimdir.

Farslara gelince: Onlar Ferîdun'u zikrettiğim şekilde nispet etmişlerdir. Onlara göre Ferîdun, Ejdehâk'ın öldürdüğü Kral Cem Şâz'ın sülalesindendir. Nitekim bu hususu daha önce ele almıştık. Hatta Cem ile arasında on kuşak vardır.

Hişâm b. Muhammed es-Sâib'den naklen bana anlatıldığına göre o şöyle demiştir:

Ferîdun, Dahhâk tarafından öldürülen Kral Cem'in soyundan gelmektedir. Rivayete göre dokuzuncu kuşaktan Cem'in torunu olup, Dünbâvend'de doğmuştur. Dahhâk'ın evini basmış ve onu zincire vurarak esir almış ve iki yüz yıl hükmederek mazlumların hakkını onlara iade etmiş ve insanları Allah'a ibadet etmeye davet etmiştir. Onlara adil olmalarını ve insanlara iyilik yapmalarını emretmiştir. Dahhâk'ın insanlardan gasbettiği mal ve araziyi onlara tekrar vermiş, sahibi bulunmayan mal ve araziyi de fakirlere ve ammeye vakfetmiştir. Rivayete göre, miri arazi tabirini ilk kullanan kişidir. Tıp ve yıldızlar ilmini ilk ele alan da odur. Üç oğlu vardı: Selem, Toc ve Îrec. Ferîdun, oğullarının ittifak etmemelerinden ve birbirlerine haksızlık etmelerinden endişe etmiştir. Bu yüzden

memleketi aralarında taksim etmiştir. Bu taksimi de oklara yazarak isimlerini bunların üzerine kaydetmiştir. Onlara, bu oklarla kura çekmelerini emretmiştir. Batı bölgesi ve Rum diyarı Selem'in payına düşerken, Türk diyarı ve Çin, Tavc'ın payına düştü. Irak ve Hindistan da Îrec'in payı oldu. Ferîdun, taç ve tahtı Îrec'e teslim etti ve öldü. Îrec'in iki kardeşi ona saldırdılar ve onu öldürdüler. Kendi aralarında anlaşarak yeryüzüne birlikte hükmettiler.

Ravi dedi: Farslar iddia ederler ki: Ferîdun'un on babası vardır. Hepsinin adı Esfiyân'dır. Bunun sebebi, Dahhâk'ın, çocuklarına zarar vermesinden duydukları korkudur. Bu, dilden dile dolaşan bir hikâyedir. Buna göre çocuklarından
[213] biri Dahhâk'a galip gelecek ve Cem'in öcünü ondan alacaktır. Onlar kendilerine verilen lakaplarla tanınıyor ve diğerlerinden ayırılıyorlardı. Örneğin birine, kırmızı sığırların sahibi Esfiyân, alaca sığırların sahibi Esfiyân, siyaha kaçan bulanık renkli sığırların sahibi Esfiyân, sığırları çok olan anlamında; Ferîdun b. Esfiyân Bûkav, güzel sığırların sahibi anlamında; Esfiyân Nîkekav, semiz ve iri sığırların sahibi; Esfiyân Sirkav, yabani sığırların rengindeki sığır sahibi anlamında; Esfiyân Borkav, sarı sığırların sahibi anlamında; Esfiyân Ahşinkav, siyah sığırların sahibi anlamında; Esfiyân Siyahkav, beyaz sığırların sahibi anlamında; Esfiyân Esbizkav, kül rengi sığırların sahibi anlamında; Esfiyân Kirkav, karışık renk ve sürülerin sahibi anlamında; Esfiyân remin, askeri olan ve olgun yaştaki Esfiyân ve Esfiyân b. Cem gibi.

Bir rivayete göre Ferîdun, Key unvanıyla kendisine hitap edilen ilk kişidir. Ona Ferîdun Key, diye hitap edilirdi. Bu kelimenin anlamı ise münezzehtir. Yani ruhani ve münezzeh bir kişi anlamındadır. Bazılarına göre de Keyye aydınlıktır. Ferîdun, Dahhâk'ı öldürdüğü zaman nura gark olmuştur.

Farslar derler ki: Ferîdun iri yapılı, yakışıklı, aydın yüzlü ve tecrübeli bir kişiydi. Savaşta demir çubukla savaşırdı. Kullandığı çubuğun başı, öküz başını andırıyordu. Oğlu Îrec'in Irak hâkimiyeti, onun yaşadığı dönemde gerçekleşmiştir.

Îrec dönemi de Ferîdun'un dönemi içinde kabul edilir. Ferîdun bütün iklimlere hükmetmiş ve muhtelif memleketlere gidip gelmiştir. Tahta oturduğu gün şöyle demiştir: "Allah'ın yardımı ve desteği ile Dahhâk'ı kahredenleriz. Şeytanı ve hiziplerini ezdik." Ardından da insanlara nasihat ederek onlara kendi aralarında adil olmalarını ve haktan ayrılmamalarını emretmiştir. Birbirlerine iyilik yapmalarını ve şükretmekten geri durmamalarını tembih etmiştir. Dağları yedi bölgeye ayırarak, Dünbâvend'in her bir bölgesinin tasarrufunu, bir Kohbara verdi. Rivayete göre Dahhâk'a galip gelince Dahhâk ona: "Atan Cem hakkı için beni öldürme," dedi. Ferîdun tale- [214]
bini reddederek ona: "Nefsinin arzuları seni öyle bir seviyeye getirdi ki, kendini bu makama layık gördün ve buna tamah ettin!" dedi. Ona, kısasta dedesinin dengi olmadığı için, dedesinin evinde bulunan bir öküze kendisini öldürteceğini söyledi. Rivayete göre Ferîdun, fillere ilk boyun eğdiren ve onları binek olarak kullanan kişidir. Katır neslini üreten, ilk olarak kaz ve güvercinleri evde yetiştiren ve panzehirle tedavi yöntemini ilk kullanan kimsedir. Düşmanlarıyla savaşıp onları öldürmüş veya sürmüştür. Yeryüzünü üç oğlu arasında paylaştırarak, Toc'a Türk yurdunu, Hazar bölgesini ve Çin'i vermiştir. Bu bölgeye Çin-Boğa adını veriyorlardı. Çevresindeki bölgeleri de ona bağladı. İkinci oğlu Selem'e de Rum diyarını, Sakâlibe ve Bürcan'ı ve çevresini verdi. Yeryüzünün merkezi ve mamur olan bölgesi Babil'i –Babil'in o zamanki adı Hanâris idi– ona bağladığı Sind, Hind ve Hicaz bölgesini en küçük ve kendisi için en sevimli oğlu Eyrec'e verdi. Bu yüzden Babil ülkesi İranşehr adını almıştır. Bu bölge yüzünden de Ferîdun'un oğulları ve torunları arasında husumetler oldu. Hanâris, Türk ve Rum kralları bu yüzden kendi aralarında savaştılar.

Rivayete göre Toc ve Selm, babalarının Îrec'i onlara üstün kıldığını ve onlara tercih ettiğini duyduklarında, kardeşlerine husumet beslediler. Aralarındaki kıskançlık ve husumet git gide arttı ve ikisi birlikte ona saldırarak onu öldürdüler. Toc, [kardeş kanı dökülmesin diye] iple onu boğdurdu. Bu yüz-

den Türkler bu yöntemi kullanmışlardır.[182] Îrec'in, Vendân ve Estûbe adında iki oğlu ve Hûzek –ya da Hûşek– adında da bir kızı vardı. Baba ve iki oğul öldürüldü ve kız yalnız kaldı.

Rivayet edildiğine göre Ferîdun'un Dahhâk'ı hezimete uğrattığı güne, Rûzmehr Menmirimâh adı verildi. İnsanlar o günü bayram kabul ettiler. Zira bugünde insanlar Dahhâk musibetinden kurtuldular. Bugüne Mihricân adını verdi.

[215] Ferîdun'un kudretli ve adil bir kral olduğu ve uzunluğunun her biri üç kulaç uzunluğunda olan dokuz mızrak kadar olduğu, kalça genişliği üç mızrak, göğüs genişliği ise dört mızrak kadar olduğu hikâye edilir. O, Sudan'da Nemrûd ve Nabatiler zürriyetinden kalanları takip ederek onların üzerine gitti ve eser ve şiarlarını yok etti. Beş yüz yıl hüküm sürdüğü anlatılır.

HZ. NÛH İLE HZ. İBRAHİM ARASI DÖNEM

[216] Nûh ile İbrahim Halîlurrahman Dönemleri Arasında Vuku Bulan Olaylar

Daha önce Nûh'un (as.) durumuyla çocukların durumunu ve Nûh'tan sonra çocuklarının yeryüzünü nasıl paylaştıklarını ve her birinin yerleştiği bölgeleri anlatmış ve yine Nûh'tan sonra azıp isyan edenlerden bahsetmiştik. Ayrıca Allah'ın onlara gönderdiği peygamberi yalanlayıp saplantılarına devam etmeleri yüzünden, Âribe Arapları olarak bilinen Birinci Âd olan, İrem b. Sâm b. Nûh sülalesinden Âd b. Avs b. İrem b. Sâm b. Nûh ile İkinci Âd olan Semûd b. Câir b. İrem b. Sâm b. Nûh'un helak etmesini anlatmıştık.

* * *

Allah, Âd kavmine, Hûd b. Abdillah b. Rebâh b. el-Hulûd b. Âd b. Avs b. İrem b. Sâm b. Nûh'u peygamber olarak gönderdi. Bazı nesep âlimleri, Hûd'un Âbir b. Şâleh b. Erfahşed b. Sâm b. Nûh olduğunu söylemektedirler. Onun kavmi, Sadda, Saymûd ve Hebâ' adlarında üç puta taparlardı. Hûd, onları Al-

182 Eski Türklerde olduğu gibi Selçuklu ve Osmanlı'da da şehzadelerin bu şekilde öldürüldüğünün aktarılması bu sebepten olmalıdır. (ed.)

lah'ın birliği inancına ve insanlara zulmetmemeye davet etti. Ancak, onu yalanladılar ve "Bizden daha kudretli kim vardır," diye meydan okudular. Onlardan çok azı hariç, Hûd'a kimse inanmadı. Hûd, azgınlıklarına devam etmelerine rağmen yine de onları şöyle uyardı: "Siz her yüksek yere bir alamet dikerek eğleniyor musunuz? Temelli kalacağınızı umarak, sağlam yapılar mı ediniyorsunuz? Yakaladığınız zaman da zorbalar gibi mi yakalıyorsunuz? Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin. Bildiğiniz şeyleri size bol bol veren Allah'tan korkun. O, size davarlar ve oğullar verdi. Bahçeler ve çeşmeler verdi. Doğrusu sizin hakkınızda muazzam bir günün azabından endişe ediyorum." Onlar ona şöyle cevap verdiler: "*Sen öğüt versen de* [217] *vermesen de bizce birdir.*"[183] Şöyle bir cevap da verdiler: "*Dediler ki: Ey Hûd! Sen bize açık bir mucize getirmedin. Biz de senin sözünle tanrılarımızı bırakacak değiliz ve biz sana iman edecek de değiliz. Biz, tanrılarımızdan biri seni fena çarpmış, demekten başka bir söz söylemeyiz.*"[184] Bunun üzerine Allah, üç yıl boyunca onlara yağmur yağdırmadı. Bunun sonucu sıkıntıya girdiler ve su almak için bir heyet gönderdiler. Onların kıssası şu rivayette anlatılmıştır:

Ebû Küreyb bize Ebû Bekir b. Ayyâş, Âsım, Ebû Vâil ve Hâris b. Hassân el-Bekrî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah'a (sav.) gitmek için yola çıktım. Rebeze'de bir kadınla karşılaştım. Kadın bana: "Beni de Resulullah'a (sav.) götürür müsün?" dedi. "Götürürüm," dedim. Onu Medine'ye kadar götürdüm. Mescide girdiğimde Resulullah (sav.) bir hutbe irat ediyordu. Bilâl da kılıcını kuşanmış vaziyetteydi. Mescitte siyah sancaklar vardı. "Bu sancaklar nedir?" diye sordum. Oradakiler: "Amr b. el-Âs gazadan döndü," dediler. Resulullah (sav.) minberden inince yanına giderek onunla konuşma izni istedim. Bana izin verdi. Ona: "Ey Allah'ın resulü! Kapıda bekleyen Benî Temîmli bir kadın var. Onu yanınıza getirmemi istedi," dedim. Resulullah (sav.): "Ey Bilâl! Onu içeri al," buyurdu. Kadın içeri girip oturunca, Resulullah (sav.)

183 Şuarâ, 26/128-136.
184 Hûd, 11/53-54.

bana: "Benî Temîm ile aranızda bir husumet var mıydı?" diye sordu. Ben: "Evet, aramızda bir çatışma oldu ve hezimete uğradılar. Sahra çölünün aramızda engel olmasını istersen yapabilirsin," dedim. Bunun üzerine kadın: "Ey Allah'ın resulü! Mudar'ını neye mecbur ve muhtaç edeceksin?" dedi. Ben: "Benim durumum ölü bir yavruya hamile olan keçinin durumu gibidir. Ey kadın, bana karşı hasmane tavır takınman için mi seni getirdim? Âd kavminin heyeti gibi olmaktan Allah'a sığınırım," dedim. Resulullah (sav.): "Âd kavminin heyeti nedir?" diye sordu. Ben: "Bu bana ait. [Müsaade ederseniz] anlatırım. Âd kavmi kuraklık ve kıtlığa maruz kaldı. Bunun üzerine su talebiyle bir heyet gönderdiler. Mekke'de Bekir b. Muâviye'ye uğradılar. Ancak, bir ay boyunca onlara şarap içirdi ve iki şarkıcı cariyenin şarkılarını dinletti. Sonra bir adam gönderdiler ve Mehre dağlarına kadar gitti. Dua edince bulutlar çıktı. Her bulut geldiğinde ona, falanca yere git, diyordu. Sonra bir bulut
[218] geldi ve içinden şöyle seslenildi: 'Alabildiğine yanmış bir kül yığını hâline getir. Âd kavminden kimseyi sağ bırakma!' Adam bu bedduayı işittiği hâlde, onu haber vermedi ve Âd kavmi azaba duçar oldu."

Ebû Küreyb dedi: Âd rivayeti devamında Ebû Bekir b. Ayyâş şöyle dedi: Âd kavmine giden adam Mehre dağlarına çıktı ve şöyle dedi: "Allah'ım! Bir esiri kurtarmak için gelmedim. Bir hastayı tedavi etmek için de gelmedim. Âd kavmine önceden verdiğin gibi su ver." Bunun üzerine gökyüzünde bulutlar belirdi. Adam bulutlardan her birine, sen falanca kabileye git, diyordu. Sonunda siyah bir bulut geçti. Ona: "Sen de Âd kavmine git," dedi. Bunun üzerine bulutun içinden bir ses şöyle yankılandı: "Onları cayır cayır yanmış ve kül hâline gelmiş bir vaziyette yakala ve Âd kavminden kimseyi sağ bırakma!" Adam duyduğu sesi haber vermedi. Heyet, Bekir b. Muâviye'nin yanında şaraplarını yudumluyorlardı. Bekir b. Muâviye de misafirleri oldukları için onlara bir şey söylemedi ve şarkılarla uyarmayı yeğledi.

Ebû Küreyb bize Zeyd b. Hubâb, Selâm b. Ebû el-Münzir en-Nahvî, Âsım, Ebû Vâil ve Hâris b. Yezîd el-Bekrî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Alâ b. el-Hadramî'yi Resulullah'a (sav.) şikâyet etmek için yola çıktım. Rebeze'den geçerken Benî Temîm'den yaşlı bir kadınla karşılaştım. Yakınlarından ayrı düşmüştü. Bana: "Ey Allah'ın kulu! Benim Resulullah'tan (sav.) bir dileğim var. Beni ona ulaştırabilir misin?" dedi. Hâris: "Onu yanıma alarak Medine'ye götürdüm," dedi. Ebû Ca'fer dedi: Sanırım ravi şöyle dedi: «Siyah sancaklar görünce insanlara, "Ne oluyor?" diye sordum. Oradakiler: "Resulullah (sav.) Amr b. el-Âs'ı komutan olarak gazaya göndermek istiyor," dediler. Ben de Resulullah işini bitirene kadar oturdum. Resulullah (sav.) evine girince –ya da yoluna çıkınca– görüşmek için izin istedim. Bana izin verince girdim ve oturdum. Resulullah (sav.) bana: "Temîm ile aranızda bir şeyler oldu mu?" diye sordu. Ben: "Evet, ancak onlar hezimete uğradılar. Rebeze'den geçerken akrabalarından ayrı düşmüş yaşlı bir kadına rast geldim. Benden kendisini sana getirmemi istedi. Şu anda kapıda beklemektedir," dedim. Resulullah (sav.) ona da izin verince, kadın içeri girdi. Ben: "Ey Allah'ın resulü! Bizimle Temîm arasında sahrayı bir engel yapar mısın?" dedim. Bunun üzerine kadın heyecanlandı ve himmetini toplayarak şöyle dedi: "Ey Allah'ın resulü! Mudar'ını nereye mecbur bırakacaksın?" Ben: "Durumum, darbı- [219]
meseldeki "Keçim ölü yavruya hamile kaldı," ifadesinde olduğu gibidir. Bu kadını buraya kadar taşıdım ancak bana hasım çıkacağını bilmiyordum. Âd'ın gönderdiği adam gibi olmaktan Allah'a ve Resulü'ne sığınırım," dedim. Resulullah (sav.): "Âd'ın gönderdiği adam da kimdir?" deyince, "Bu bilene düşer,"[185] dedim. Âdeta beni anlatmaya teşvik ediyordu. Dedim ki: "Âd kavmi kıtlık ve kuraklığa maruz kaldılar. Bunun üzerine ileri gelen birini temsilci olarak gönderdiler. [Bu kişi] Bekir'in misafiri oldu. Bir ay boyunca ona şarap içirdi. 'İki çekirge' diye tanınan iki cariye de ona şarkı söylüyorlardı. Ardından Mehre dağlarına çıktı ve şöyle yakardı: 'Ben bir hastayı tedavi etmek için gelmedim. Bir esiri kurtarmak için de gelmedim. Allah'ım! Âd'a daha önce içirdiğin suyu içir.' Bunun üzerine üzerinden kara bulutlar geçti. Bulutların içinden şöyle bir ses yankılandı:

185 Bir deyim olup söz bana düştü anlamına gelmektedir. (çev.)

'Onları yanmış bir kül olarak yakala. Âd'dan kimseyi sağ bırakma!" Ravi dedi: Kadın: "Âd elçisi gibi olma. Ey Allah'ın resulü! Benim bildiğim Âd üzerine gönderilen azap benim yüzüğüm kadar bir şeydi." Ebû Vâil: "Rivayet bana da öyle nakledildi," dedi.»

İbn İshâk ise bu konuda şöyle demiştir:

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Âd kavmi kuraklık ve kıtlığa maruz kalınca kendi aralarında şöyle dediler: "İçinizden bir heyet hazırlayın ve onları su talebinde bulunmak üzere Mekke'ye gönderin." Bu maksatla Kayl b. Atr, Lukaym b. Hezzâl b. Hüzeyl b. Uteyl b. Sa'd b. Âd el-Ekber Mersed b. Sa'd b. Ufeyr –Müslüman olduğu hâlde İslam'ını gizledi– ve Muâviye b. Bekir'in dayısı Cülhüme b. el-Hayberî'yi gönderdiler. Ayrıca Lokmân b. Âd b. Falân b. Falân b. Sa'd b. Âd el-Ekber'i de gönderdiler. Bu adamların her biri, yanına kavminden bir grup insanı alarak Mekke'ye gittiler. Sayıları yetmişe varmıştı. Mekke'ye varınca Muâviye b. Bekir'in misafiri oldular. Bekir, Harem'in dışında Mekke'nin bir kenar semtindeydi. Onları misafir etti ve ikramda bulundu. Gelen heyettekiler, dayıları ve enişteleriydi. Bekir'in kızı Hüzeyle, Muâviye b. Bekir'in, baba bir kız kardeşiydi. Annesi Kelhede bint el-Hayberî Lukaym b. el-Hezzâl (b. Uteyl b. Sa'd b. Âd el-Ekber'in) eşiydi. Kelhede, eşi Lukaym'dan Ubeyd, Amr, Âmir ve Umeyr adlarında çocukları oldu. Bunlar Mekke'de dayıları Muâviye b. Bekir'in yakınları yanında ikamet
[220] ediyorlardı. Bunlar, kadîm Âd'dan kalan son Âdlılardır. Âd heyeti, Muâviye b. Bekir'in yanında misafir kalınca, bir ay boyunca şarap içtiler ve Muâviye b. Bekir'in iki çekirge diye bilinen iki cariyesinin şarkılarını dinlediler. Bunların yolculuğu bir ay sürmüş ve bir ay da ikamet etmişlerdi. Muâviye b. Bekir kavimleri onları yardım talebinde bulunmak için gönderdikleri hâlde, bunların evindeki ikametlerinin uzadığını görünce bu durum ona ağır geldi ve kendi kendine: "Dayılarım ve enişte lerim helak olduğu hâlde, bunlar evimde ikamet ediyor ve misafirim olarak bulunuyorlar. Vallahi, bunlara nasıl dav-

ranacağımı bilemiyorum. Gönderildikleri işlerine gitmelerini söylesem, onları misafir etmekten sıkıntı duyduğumu sanacaklar; bu da beni mahcup eder. Oysa geride bıraktıkları kavimlerinden bazı insanlar susuzluktan ve çektikleri zahmetten helak olmuşlardır," diye söylendi. Ya da bu meyanda bazı şeyler söyledi.

Bu nedenle iki şarkıcı cariyesine bu durumu iletti. Cariyeler: "Bize, kime ait olduğunu bilmedikleri bir şiir söyle, onu şarkı gibi söyleyelim, belki onlara tesir eder de giderler," dediler. Muâviye b. Bekir cariyelerine şu şiiri söyledi:

Ey Kayl! Kalk da Allah'a yalvar. Belki Allah bulutlardan yağmur yağdırır da susuzluğumuzu giderir.

Umulur ki Allah'a Âd kavminin topraklarına yağmur yağdırır. Âdlılar artık konuşamaz hâle geldiler.

Öyle şiddetli bir susuzluk çekiyorlar ki, ne yaşlılarda ne de küçük çocuklarda yaşama ümidi kaldı.

Onların kadınları hayır ve nimet içindeyken şimdi hiçbir şeyleri olmayan dullar oldular.

Vahşi hayvanlar gün ortasında onlara saldırmakta ve onların oklarından hiç korkmamaktadır.

Oysa siz burada istediğiniz gibi yaşıyor ve gününüzü gün ediyorsunuz.

Sizin heyetiniz ne kötü bir heyettir. Onlara selam olmasın.

"İki çekirge" bu şiiri şarkı gibi söyleyince birbirlerine: "Arkadaşlar, kavmimiz bizi başlarına gelen afet için gönderdiler ve bu konuda sizden yardım bekliyorlar. Hâlbuki geç kaldık. Artık Harem'e girip kavminiz için dua edin," dediler. Mersed b. Sa'd b. Ufeyr: "Vallahi duanızla yağmura nail olamazsınız. Ancak peygamberinize itaat ederseniz ve ona dönerseniz, suya kavuşursunuz," dedi ve Müslümanlığını açığa vurdu. Bu- [221]
nun üzerine Muâviye b. Bekir'in dayısı Cülhüme b. el-Hayberî, Mersed'in sözlerini duyunca ve Hûd peygambere iman edip ona uyduğunu anlayınca onlara şöyle seslendi:

Ey Ebû Sa'd! Sen kerem sahibi bir ailedensin. Annen de Semûdludur.

Biz hayatta kaldığımız sürece sana itaat etmeyiz ve istediğini yerine getirmeyiz.

Bize Rifd, Zeml, Sud ve Abûd oğullarını terk etmemizi mi istiyorsun?

Kerem ve görüş sahibi ataların dinini bırakıp Hûd'un dinine mi uyacağız?

Rifd, Zeml ve Süddî, Âd kabilelerindendir. Abûd da onlardandır. Sonra, Muâviye b. Bekir ve babası Bekir'e şöyle dedi: "Mersed b. Sa'd'ı alıkoyun ki bizimle Mekke'ye gelmesin. Zira o Hûd'un dinine uydu ve dinimizden ayrıldı." Ardından Âd için dua etmek üzere Mekke'ye gittiler. Heyet Mekke'ye gitmek için yola çıktıktan sonra, Mersed b. Sa'd da Muâviye'nin evinden ayrıldı ve henüz onlar duaya başlamadan onlara yetişti. Mersed: "Allah'ım! Onlardan ayrı olarak dileğimi kabul et. Benim onlarla bir işim yoktur. Âd heyetinin duasına beni dâhil etme," diye dua etti. Kayl, Âd heyetinin başıydı. O da dua etti. [Bunun üzerine] Heyet: "Allah'ım! Kayl senden ne dilediyse ona ver ve duamızı da onun duasıyla birlikte kabul et," dediler. Âd'ın büyüğü olan Lokmân b. Âd heyetten geri kalmıştı. Onlar dualarını bitirince o şöyle dua etti: "Allah'ım! Yalnız başımayım Sana yalvarıyorum, dileğimi kabul et." Kayl b. Atr ise şöyle dua etti: "Allah'ım! Hûd davasında sadık ise bize yağmuru yağdır. Zira helak olmak üzereyiz." Bunun üzerine Allah biri beyaz, biri kırmızı biri de kara olmak üzere üç bulut gönderdi. Bulutlardan seslenen bir çağrıcı: "Ey Kayl! Kendin ve kavmin için bu bulutlardan birini seç," diye seslendi. Kayl: "Kara bulutu seçtim, zira en çok yağmur yüklü olan odur," dedi. Çağrıcı ona: "Yanmış ve kül hâline gelmiş olan ve Benî Ellûziyye el-Mühdâ dışında, ne baba ne de çocuk, Âd kavmin-
[222] den herkesi hareketsiz bırakacak olan azap bulutunu seçtin," diye seslendi. Benî Ellûziyye, Benî Lukaym b. Hezzâl b. Hüzeyl b. Hüzeyle bint Bekir ailesi, Âd'da değil, Mekke'de dayılarının yanında ikamet ediyorlardı. Bunlar sonraki Âd ve Âd'dan kalan nesilleridir.

Rivayete göre Allah, Kayl'ın seçtiği kara bulutu, içindeki azapla birlikte Âd'ın üzerine sevk etti. Muğîs adlı bir vadiden onlara yöneldi. Onu gördüklerinde iyimserliğe kapıldılar ve "

Bu bize yağmur yağdıracak," dediler. Allah şöyle cevap verdi: "*Hayır, o sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir. İçinde acıklı azap bulunan bir rüzgârdır. O, Rabbinin emriyle her şeyi mahveder.*"[186] Yani, ona emredilen her şeyi yapar. Rivayete göre buluttaki rüzgârı ilk fark eden Mehded adında bir kadındı. Gördükleri karşısında çığlık attı ve bayıldı. Uyandığında ona: "Ey Mehded! Ne gördün?" diye sordular. Kadın: "Ateş alevleri hâlinde bir rüzgâr gördüm. Onu sevk eden kişiler vardı," diye karşılık verdi. Allah, o azap rüzgârını *yedi gece ve sekiz gün boyunca* onlara musallat etti. Ayette geçen *huşûm* kelimesi, sürekli demektir. Bu azap rüzgârının Âd'dan helak etmediği kimse kalmadı.

Rivayete göre Hûd ve maiyetinde olan müminler, korunaklı bir yere sığındılar. Burası ancak tene yumuşak gelen ve ruhların hoşlandığı bir mekândı. Azap rüzgârı, gökle yer arasında bulunan Âdlıların üzerinden geçiyor ve taşlarla onları mahvediyordu. Âd heyeti Mekke'den çıkarak Muâviye ve babasına uğradılar. Evlerine misafir oldular. Onlar oradayken bir mehtaplı gecede ve Âd'ın azaba uğramasının üçüncü gecesinde, devesi üzerinde bir adam geçti. Onlara felaketi haber verdi. Ona: "Hûd ve arkadaşlarından nerede ayrıldın?" diye sordular. O: "Onlardan deniz sahilinde ayrıldım," dedi. Onlar adamın söylediğinden şüphe duyar gibiydiler. Hüzeyle bint Bekir: "Mekke'nin Rabbine yemin olsun doğru söyledi," dedi. Muâviye b. Bekir'in kardeşinin oğlu Müsevvib b. Ya'fer onlarla beraberdi. Rivayete göre -en doğrusunu Allah bilir- Mekke'de dua ettiklerinde Mersed b. Sa'd, Lokmân b. Âd ve Kayl b. Atr'e: "Dilekleriniz kabul edildi. Kendiniz için tercihte bulunun. Ancak ebedî yaşamak hariç. Zira ölüm mutlaka gerçekleşecektir," denildi. Bunun üzerine Mersed b. Sa'd: "Rabbim! Bana ha- [223]
yır ve doğruluk ihsan eyle," dedi ve onun dileği kabul edildi. Lokmân b. Âd: "Bana uzun ömür ver," dedi. Ona: "Kendin için tercihte bulun. Ancak ebedî olarak yaşamak mümkün değildir. Ya devamlı yağmurlu ve engebeli bir dağdaki beyaza çalan kırmızı renkte bir koyunun ömrü ya da yedi kartalın ömrü.

186 Ahkâf, 46/24-25.

Biri ölünce, diğer kartalın ömrüyle yaşamaya devam edersin," dendi. Lokmân kartalların ömrünü tercih etti. Rivayete göre yedi kartalın ömrü kadar yaşadı. Yumurtadan çıktığı zaman güçlü olduğu için erkek yavruyu alıyor ve ölünce başka bir yavru kartalı alıyordu. Yedincisine kadar da bu minval üzere devam etti. Rivayete göre her bir kartal seksen sene yaşıyordu. Sıra yedinciye gelince yeğeni ona: "Ey amca! Bu kartalın yaşı kadar senin yaşın kaldı," dedi. Lokmân ona: "Ey yeğenim! Bu *lübed*dir," dedi. Dillerinde *lübed*'in anlamı asır demektir. Lokmân'ın kartalının ömrü bitince, kartallar dağın tepesinden uçmaya başladılar. Ancak lübed kartalı uçmamıştı. Lokmân daima o kartalları takip etmekteydi ve gözünden kaçmıyorlardı. Ancak *lübed*i görmeyince, kartallarla harekete geçti ve dağa çıkarak *lübed*in ne yaptığını öğrenmek istedi. Ancak, daha önce görmediği kadar bir zafiyet içinde olduğunu hissetti. Dağa ulaşınca kendi kartalı *lübed*in düşmüş olduğunu gördü. Bunun üzerine: "Ey *lübed*, ayağa kalk," diye seslendi. Ancak *lübed* kartalı davrandıysa da ayağa kalkamadı. Ayaklarında derman kalmamıştı. Yere yığıldı ve ikisi beraber öldüler.

Kayl b. Atr da buluttan gelen sesi duyunca ona: "Diğer iki arkadaşın gibi sen de bir dilekte bulun," denildi. O: "Kavmimin başına gelen benim de başıma gelsin," dedi. Ona: "Onlar helak oldular," denildi. Ancak o şöyle dedi: "Umursamam. Onlardan sonra kalma ihtiyacım yoktur," dedi. Bundan dolayı Âd'ın başına gelen, onun da başına geldi ve helak oldu. Mersed b. Sa'd b. Ufeyr, Âd'ın başına gelen felaketi haber veren süvarinin sözlerini duyunca şu mısraları dile getirdi:

Âd, peygamberine isyan etti de susuz kaldı. Gök de onlara yağmur yağdırmadı.

Su talebi için heyetlerini gönderdiler. Ancak bir ay oyalandıktan sonra susuzluğa, basiretsizlikleri de eklendi.

Rablerine açıkça küfrettiler. Âd'ın eserlerinde onların helakinin izleri vardır.

Allah Âd'ın aklını almıştır. Kalpleri de bomboştur.

[224] *Beyan edilen haberi idrak edemediler. Nasihat ve şifa da fayda etmedi.*

Canım, iki kızım ve oğullarımın annesi, peygamberimiz Hûd'un canına feda olsun.

O bize gelince kalpler zulme meyletmiş vaziyeteydi. Ve aydınlık kalmamıştı.

Samûd adı verilen bir putumuz vardır. Buna ilaveten Sudâ ve Hebâ' putları da var.

Ona dönenler onu gördüler. Onu yalanlayanlara da şekavet yetişmiştir.

Ben de Hûd'un ehlibeytine yetişeceğim ve akşam karanlık basınca kardeşlerine iltihak edeceğim.

Rivayete göre Âd'ın o zaman lideri Halacân idi.

Abbâs b. el-Velîd bana şöyle dedi: Babam bize İsmâîl b. Ayyâş ve Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Azap rüzgârı vadiden Âd kavmi üzerine yönelince, biri Halacân olmak üzere onlardan yedi kişi: "Gelin vadinin kenarı üzerinde rüzgâra karşı bir set gibi duralım," dediler. Rüzgâr vadiye yönelen insanları havaya kaldırıp sonra yere çarparak boyunlarını kırdı. Onları ayette anlatıldığı hâlde bıraktı: *"O kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi orada yere serilmiş hâlde görürdün."*[187] Halacân'dan başka kimse kalmayınca o da dağa yöneldi. Dağın bir tarafına tutunmaya çalıştı; ancak dağ da sarsılıyordu. Bu durum karşısında şu beyitler dilinden döküldü:

Halacân'ın şahsından başka kimse kalmadı. Dünü, seni şaşırtan bir gün karşısında nasıl davranacaksın?

Baskını şiddetli, vuruşu ağır ve serttir. Bana gelmezse de ben ona gider ve dokunurum.

Hûd ona: "Ey Halacân! Müslüman ol, kurtulursun," dedi. Halacân: "Müslüman olursam Rabbinin indinde neyim vardır?" diye sordu. Hûd: "Cennet," dedi. Halacân: "Bulutlar arasında gördüğüm develer misali şeyler nedir?" dedi. Hûd: "Onlar Rabbimin melekleridir," dedi. Halacân: "Müslüman olsam Rabbin beni onlardan koruyacak mı?" diye sordu. Hûd: "Veyl sana! Hiç askerlerinden insanları koruyan bir hükümdar gördün mü?" diye karşılık verdi. Halacân: "İstediğimi yapsaydı?"

187 Hakka, 69/7.

dedi. Ardından rüzgâr onu da adamlarına ilhak etti. Ya da bu anlamda bir ifade kullandı.

Ebû Ca'fer dedi: Allah Halacân'ı ve geride kalanlar hariç, Âd kavmini helak etti. Bunlar da sonradan helak oldular. Hûd ve ona inananları da kurtardı. Bir rivayete göre Hûd'un yaşı yüz elliydi.

[225] Muhammed b. el-Hüseyn bize Ahmed b. el-Mufaddal, Esbât ve Süddî'den "*Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik, dedi ki: Ey kavmim, Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka ilahınız yoktur,*"[188] ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Hûd, kavmine gönderilince onlara, Kur'an'da da zikredilen uyarı ve nasihatlerde bulundu. Ancak onlar onu yalanladılar ve kâfir olup kendilerini azaba duçar etmesini istediler. Hûd onlara: "*İlim ancak Allah'ın katıdadır. Ben size bana gönderilen şeyi bildiriyorum,*"[189] dedi. Hûd kavmi, kâfir olduklarında, kuraklığa maruz kaldılar. Bunun sonucunda büyük sıkıntılara duçar oldular. Hûd da onlara beddua etti. Bunun neticesinde Allah, onların üzerine akim (kısır) bir rüzgâr gönderdi. Bu, ağaçları aşılamayan bir rüzgârdı. Onu gördüklerinde, "Bu bize yağmur yağdıracak yaygın bir buluttur," dediler. Onlara yaklaşınca insanları ve devleri havaya kaldırdığını görünce evlerine kapandılar. Ancak felaket onları evlerinin içinde bulup helak etti ve evlerini yıkarak onları savurdu. Hem de "*uğursuz bir günde,*" –ayette geçen *nahs* kelimesi uğursuz demektir– "*sürekli*"[190] ve "*azabı yedi gece ve sekiz gün devam eden,*"[191] üzerinden geçtiği her şeyi kasıp kavuran ve işini bitiren bir azap. Öyle ki, onları evlerinden çıkarıp ortalığa savurdu. "*İnsanları çekip çıkarıyordu,*" yani evlerinden çıkarıp "*kökünden sökülmüş hurma kütükleri gibi,*"[192] yere seriyordu. *Haviye*,[193] içi boşalıp düşen demektir. Allah onları helak ettikten sonra, siyah kuşlar gönderdi ve onları taşıyıp denize attılar. Böyle-
[226] ce tamamen yok oldular. "*Nitekim o kasırga gelince onların*

188 Hûd, 11/50.
189 Ahkâf, 46/23.
190 Kamer, 54/19.
191 Hakka, 69/7.
192 Kamer, 54/20.
193 Hakka, 69/7.

evlerinden başka bir şey görülmez oldu,"[194] ayeti buna işaret etmektedir. Rüzgâr her zaman bir ölçüye göre esmektedir ancak o gün hariç. Rüzgâr âdeta rüzgârdan sorumlu meleklerin kontrolünden çıkmışçasına esti. O melekler dahi, o gün rüzgârın güç ve ölçüsünü bilemiyorlardı. *"Âd kavmi şiddetli bir sesle ve kasıp kavuran bir kasırgayla yok oldular,"*[195] ayetinde geçen *sarsar*, şiddetli ses demektir.

Muhammed b. Sehl b. Asker bana şöyle dedi: İsmâîl b. Abdülkerîm bize şöyle nakletti: Abdüssamed bana Vehb'den naklen şöyle işittiğini söyledi:

Allah'ın Âd'ı onunla cezalandırdığı rüzgâr büyük ağaçları kökünden söküyor ve evleri sahiplerinin üzerine yıkıyordu. Evinde olmayanları ise rüzgâr dağlara savurup paramparça ediyordu. Böylece hepsi helak oldular.

* * *

Semûd'a gelince: Rablerine karşı haddi aştılar, O'nu inkâr ettiler ve yeryüzünde fesat çıkardılar. Allah onlara, Sâlih b. Ubeyd b. Esef b. Mâsih b. Ubeyd b. Hâdir b. Semûd b. Câir b. İrem b. Sâm b. Nûh'u elçi olarak gönderdi. Onları, Allah'ı tek ilah kabul etmeye ve yalnızca O'na ibadet etmeye çağırdı.

Bir rivayete göre de Salih'in nesebi şöyledir: Sâlih b. Esif b. Kemâşic b. İrem b. Semûd b. Câir b. İrem b. Sâm b. Nûh.

Onların ona cevabı şöyle oldu: *"Ey Salih! Sen bundan önce içimizde ümit beslenen birisiydin. Babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi engelliyor musun? Biz, bizi kendisine çağırdığın inanca ciddi şekilde şüphe içindeyiz."*[196] Oysa Allah ömürlerini uzun kılmıştı. Hicaz ile Şam arasında bulunan Vâdi'l-Kurâ'ya [227] kadar uzanan, Hicr bölgesinde oturuyorlardı. Salih peygamber onları isyan ve azgınlıklarına karşı uyardı durdu. Ne var ki, onun Allah'a daveti karşısında haktan daha da uzaklaştılar. Salih peygamberle bu durumları, bu minval üzere devam edince ona: "Doğru söylüyorsan bize bir mucize göster," dediler.

194 Ahkâf, 46/25.
195 Hakka, 69/6.
196 Hûd, 11/62.

Salih peygamberle kavminin durumu hakkında aşağıdaki rivayetler nakledilmiştir:

Hasan b. Yahyâ bize Abdürrezzâk, İsrâîl, Abdülazîz b. Rufey' ve Ebü't-Tufeyl'den şöyle dediğini rivayet etti:

Semûd, Salih peygambere: "Doğru isen bize bir mucize getir," dediler. Salih onlara: "Yüksek bir tepeye çıkın," dedi. Tepe âdeta bir hamile kadın gibi doğum hareket ve emareleri taşıyordu. Kısa bir sür sonra da yer açıldı ve ortasından bir deve çıktı. Salih (as.) şöyle dedi: "*Size Rabbinizden bir mucize olarak şu deve gönderildi. Ona dokunmayın. Allah'ın arzında yesin. Ona kötülük etmeyin. Sonra sizi elem verici bir azap yakalar.*"[197] "*Onun belli bir günde su içme, sizin de belli bir günde su içme hakkınız vardır.*"[198] Ancak devenin varlığı, onlara sıkıntılı gelmeye başlayınca onu kestiler. Salih (as.) onlara: "*Yurdunuzda üç gün daha yaşayın. Bu yalan olmayan bir vaattir,*"[199] dedi. Abdülazîz dedi: Başka bir ravi de bana şöyle anlattı: Salih onlara dedi ki: "Azabın habercisi olarak yarın kırmızı, ikinci gün sarı ve üçüncü gün de siyah olacaksınız."[200] Azap sabahı gelince mumyalarını yaptılar ve hazırlandılar.

Kâsım bize Hüseyn'den şöyle anlattı: Haccâc bana Ebû Bekir b. Abdullah, Şehr b. Havşeb ve Amr b. Hârice'den şöyle dediğini rivayet etti:

Bize Semûd hakkındaki hadisi anlat dedik; şöyle dedi: Resulullah'ın (sav.) Semûd hakkındaki hadisini size anlatayım, dedi. "Allah dünyada Salih'in kavmine uzun yaşama kısmetini bahşetmişti. Öyle ki kişi kerpiçten ev inşa ederdi ve daha hayattayken ev yıkılırdı. Bu durum karşısında dağda, kayalıklarda maharetle evler yaptılar. Kayaları yontup oyarak mesken hâline getirdiler. Bolluk içinde bir yaşam sürüyorlardı. Salih'e
[228] (as.): "Ey Salih! Rabbine dua et, senin Allah'ın elçisi olduğunu kanıtlayacak bir mucize göstersin," dediler. Bunun üzerine Salih (as.) Rabbine dua etti. Allah onlara bir deve verdi. Deve bir gün su içerdi. Onlar da sudan bir gün yararlanırlar-

197 A'râf, 7/73.
198 Şuarâ, 26/155.
199 Hûd, 11/65.
200 Bu haber Taberî Tefsîri'nde geçmektedir: XII. 525-526.

dı. İçme sırası devede olduğu gün, deveyi suyla baş başa bırakırlar ve deveyi sağarlardı. Onun sütüyle neredeyse bütün kaplarını dolduruyorlardı. Sudan yararlanma sırası onlarda olduğunda ise deveyi sudan uzak tutarlardı ve deve o günde su içmezdi. Allah, Salih'e (as.): "Senin kavmin deveni kesecekler," diye vahyetti. Salih onlara durumu sordu. Onlar: "Böyle bir şey yapacak değiliz," dediler. Salih onlara: "Siz onu kesmeseniz de yakında içinizden doğacak bir çocuk onu kesecektir," dedi. Onlar: "Doğacak çocuğun alameti nedir? Vallahi, onu bulur bulmaz öldüreceğiz," dediler. Salih (as.): "O çocuk sarışın, mavi, kırmızıya çalan sarı ve kırmızımtıraktır," dedi. Ravi dedi: Şehirde eşraftan güçlü iki zat vardı. Birisinin bir oğlu vardı ve kendisine denk bir kadın bulamıyordu. Diğerinin de kendisine denk bir erkek bulamayan bir kızı vardı. Bir mecliste bir araya geldiler. Biri diğerine, "Seni, oğlunu evlendirmekten alıkoyan nedir?" diye sordu. Adam: "Ona denk birisini bulamıyorum," dedi. Adam: "Benim kızım onun dengidir. Kızımı ona verebilirim," dedi. Adam kızını verdi ve bu evlilikten o çocuk doğdu.

Şehirde sekiz şahıs vardı. Bunlar yeryüzünde fesat çıkarırlar ve ıslah etmezlerdi. Salih kavmine: "Deveyi içinizde doğacak bir çocuk kesecek," deyince, şehirden sekiz ebe seçtiler ve onlarla polis[201] görevlendirdiler. Bunlar şehri gezerek doğum yapan kadınların bebeklerine bakıyorlardı. Bebek erkekse onu öldürürlerdi. Kız ise ona dokunmazlardı. Ebeler malum çocuğa rast gelince, çığlık atarak: "Allah'ın elçisi Salih'in kastettiği budur," dediler. Polisler bebeği almaya yeltendilerse de iki dedesi buna engel oldular ve "Salih isterse onu öldürürüz," dediler. Şirret bir bebekti. Başka bebeklerin bir haftada kay- [229]
dettiği gelişmeyi o bir günde kaydederdi. Başkasının bir ayda kaydettiği gelişmeyi ise bir haftada kaydederdi. Başkasının bir yılda kaydettiği gelişmeyi de bir ayda kaydederdi. Yeryü-

201 Polis kelimesi modern bir kelime olarak kabul edilse de Arapçada polis anlamına gelen *şurtî* kelimesi hem literatürde geçmekte hem de modern çağda da aynı anlamda kullanılmaktadır. Bu nedenle *şurtî* kelimesi polis olarak tercüme edilmiştir. (çev)

zünde fesat çıkaran ve ıslah etmeyen sekiz kişi çocuğun iki dedesiyle bir araya geldiklerinde, iki dedesinin toplumdaki onuru ve konumu sebebiyle, "Bu çocuğu başımıza getir," dediler. Salih (as.) köyde onlarla gecelemez, Salih Mescidi denilen bir mescitte gecelerdi. Sabah olunca köye döner ve onlara nasihatte bulunurdu. Gece olunca da mescidine giderdi ve gecesini orada geçirirdi

Haccâc dedi: İbn Cüreyc şöyle anlattı: Salih (as.) kavmine: "Sizin bir çocuğunuz olacak ve sizin helakiniz onun eliyle olacak," dediğinde ona: "Ne yapmamızı emredersin?" diye sordular. Salih onlara: "Onu öldürmenizi emrediyorum," dedi. Bunun üzerine biri hariç, doğan çocukları öldürdüler. Çocuk baliğ olunca insanlar: "Çocuklarımızı öldürmemiş olsaydık şimdi çocuklarımız da bunun gibi olurdu," diye hayıflandılar. Ardından da "Bu işin müsebbibi Salih'tir," diyerek Salih'i öldürmek üzere kendi aralarında anlaştılar. Dediler ki: "Şehrin dışına yolculuğa çıkmış görüneceğiz. Sonra malum bir gecede döneceğiz ve onu namazgâhında öldüreceğiz. İnsanlar da bizim şehrin dışında seyahatte olduğumuzu sanacaklar." Nihayet bir kayanın altında onu beklediler. Derken Allah'ın izniyle kaya yerinden kaydı ve onları ezdi. Onlarla işbirliği içinde olan bazı insanlar, adamların ne yaptığını anlamak için çıktılar. Ne var ki, adamların kayanın altında ezildiklerini gördüler. Bunun üzerine köye dönerek: "Ey Allah'ın kulları! Salih'in onlara çocuklarını öldürtmesi yetmiyormuş gibi bir de onları öldürdü," diye bağırmaya başladılar. Köy halkı deveyi kesmeye karar verdiler. Ancak sonradan, onuncu adamın oğlu hariç bu işten caydılar.

Ebû Ca'fer dedi: Tekrar Resulullah'ın (sav.) hadisine dönelim. Kavmi Salih'i öldürmek için ona tuzak kurmak istediler. Bu maksatla onun yolu üzerinde bir menfezde saklandılar. Sekiz kişiydiler. Onu öldürecek ve döndüğümüzde yakınlarından bu işi saklayacağız, dediler. Ancak, Allah'ın izniyle yerdeki menfez onların üzerine kapandı. Bunun üzerine insanlar toplandılar ve deveye gittiler. Deve su havuzunun başındaydı. Şaki adam, grubun içindekilerden birine, "Deveyi kes," dedi.

Adam deveye yanaştı, ancak heyecana kapılarak bundan vazgeçti. Başkasını gönderdiyse de, o da olayın vahametini idrak ederek vazgeçti. Daha sonra, kimi gönderdiyse aynı hislere kapılarak vazgeçtiler. Nihayet kendisi devenin üzerine yürüdü ve haddini aşarak iki ayağını kesti. Deve yere yığıldı ve tit- [230]
remeye başladı. Onlardan bir adam koşarak Salih'e (as.) gitti ve "Yetiş, deve kesildi," diye söyledi. Salih olay yerine intikal edince, onu karşılayıp özür dileyerek, "Ey Allah'ın peygamberi! Falanca şahıs kesti, bizim bir günahımız yok," dediler. Salih onlara: "Yetişin! Yavrusunu bulun. Ona yetişirseniz belki Allah, azabı üzerinizden defeder," dedi. Yavruyu aramaya çıktılar. Yavru, annesinin titreyişini görünce Kâre diye bilinen bir dağa çıktı. Onu almaya gittiklerinde, Allah'ın izniyle dağ göğe doğru yükseldikçe yükseldi ve kuşların bile ulaşamayacağı bir seviyeye ulaştı. Salih şehre girdi. Yavru onu görünce ağlamaya başladı ve gözyaşları sel gibi aktı. Sonra bozladı. Ardından, bir daha bozladı ve üçüncü kere bir daha bozladı. Salih: "Her bir bozlama, bir günün alametidir. Yurdunuzda üç gün yaşayın. Bu yalan değil gerçek bir vaattir. Azabın alameti olarak birinci gün, yüzleriniz sararacak. İkinci gün, kızaracak ve üçüncü gün, kararacaktır," dedi. Sabahladıklarında küçük, büyük, erkek ve dişi, yüzleri safrana boyanmış gibi sarardı. Akşam olunca hepsi tek bir ağızdan: "Verilen süre için bir gün gitti. Azap yaklaştı," diye seslendiler. İkinci güne uyandıklarında, yüzleri kana boyanmış gibi kızarmıştı. Bu durum karşısında çığlıklar attılar ve sağa sola koşup ağladılar. Azabın yaklaştığını anlamışlardı. Akşam olunca yine tek bir ağızdan: "Verilen süre için iki gün geçti. Azap daha da yaklaştı," diye seslendiler. Üçüncü günün sabahına uyandıklarında, yüzleri katran gibi simsiyah kesilmişti. Hepsi birden, "Azap kapınızdadır. Kefenlenin ve mumyalanın," diye seslendiler. Onların mumyası, sibr ve makir[202] idi. Kefenleri ise deridendi. Sonra yere yığıldılar. Kâh göğe bakıyorlar, kâh yere bakıyorlardı. Azabın gökten mi, yoksa yerin altından mı geleceğini korku ve dehşet içinde anlamak istiyorlardı. Dördüncü güne uyan-

202 Sibr, acı bir ağaç meyvesinden elde edilen su. Mikr da benzer bir maddedir.

dıklarında, gökten şiddetli bir ses duyuldu. Bir yıldırım sesi, yeryüzünde duyulan her çeşit şiddetli sesleri andıran bir ses gibiydi. Bu ses onların kalplerini paramparça etti ve yurtlarında dizlerinin üstüne çökekaldılar.

[231] **Kâsım bize, Hüseyn, Haccâc ve İbn Cüreyc'ten şöyle dediğini rivayet etti:**

Bana anlatıldığına göre, şiddetli ses onları çarptığı zaman, Allah yurtlarını doğusu ve batısıyla azaba maruz bıraktı. Harem'de bulunan bir kişi hariç. Harem onu azaptan korudu. Resulullah'a (sav.): "O şahıs kimdi?" diye soruldu. Resulullah (sav.): "Ebû Riğâl idi," diye buyurdu. Resulullah, Semûd beldesinin yanından geçerken ashabına: "Sizden hiç kimse oraya girmesin ve suyundan içmesin," diye buyurdu. Onlara, devenin yavrusunun dağa tırmanırken izlediği yolu gösterdi.

İbn Cüreyc dedi: Câbir b. Abdullah şöyle dedi: Peygamber (sav.) Hicr bölgesinin yanından geçerken Allah'a hamd ve senada bulundu ve şöyle buyurdu: "Peygamberinizden mucize istemeyin. Zira Salih'in kavmi peygamberlerinden mucize istediler de Allah onlara, deveyi gönderdi. Deve bu yoldan su içmeye gider ve aynı yoldan dönerdi. Böylece su içme sırası geldiği zaman sularından içerdi."

İsmâîl b. el-Mütevekkil el-Eşcaî bana şöyle dedi: Muhammed b. Kesîr bize, Abdullah b. Vâkıd, Abdullah b. Osmân b. Huseym ve Ebü't-Tufeyl'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Tebuk Gazvesine çıktığı zaman Hicr bölgesinde bir süre konakladı. Şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Peygamberinizden mucize istemeyin. Bu bölgede yaşamış olan Salih'in kavmi ondan mucize isteyince, Allah onlara deveyi bir mucize olarak gönderdi. Deve, su içme sırası geldiğinde bu yoldan gelir ve sularından içerdi. Sıraları geldiği gün de onlar gelir sudan yararlanırlar ve sonra deveyi sağarak süt ihtiyaçlarını karşılarlardı. Akabinde de deve diğer yoldan dönerdi. Ancak onlar Rablerinin emirlerine muhalefet ederek onu kestiler. Bunun üzerine Allah onları azaba duçar etmek
[232] için üç gün süre verdi. Allah'ın vaadi yalan değildi. Allah yerin doğusu ve batısında Salih'in kavminden herkesi helak etti. Harem'de bulunan bir kişi hariç. Allah'ın Haremi onu Allah'ın

azabından korudu." Onlar: "Ey Allah'ın resulü o adam kimdi?" diye sordular. Resulullah (sav.): "Ebû Riğâl," diye buyurdu.

* * *

Tevrat ehline gelince onlar derler ki: Tevrat; Âd, Hûd, Semûd ve Salih'ten bahsetmemiştir. Bu kişilerin şöhreti Cahiliye ve İslam dönemlerinde İbrahim'in şöhreti gibidir.

Ebû Ca'fer dedi: Konusundan olmayan şeylerle kitap uzamasaydı, Âd ve Semûd hakkında Cahiliye Dönemi şiirlerinden uzun uzun nakiller yapacaktım. Böylece Araplardaki şöhretleri hakkında yanlış kanaate sahip olanlar, doğru bir bilgiye sahip olacaklardı.

İlim ehlinden bazıları da derler ki: Salih (as.) elli sekiz yaşındayken Mekke'de vefat etmiştir. O kavmi arasında yirmi yıl bulunmuştur.

* * *

Şimdi de sonraki konuya geçelim.

HZ. İBRAHİM

İbrahim Halîlurrahman (as.) ve Çağında Yaşayan Acem Hükümdarları [233]

Daha önce Nûh'tan İbrahim'e (as.) kadar uzanan soy silsilesiyle, daha önceki yılların tarihinden söz etmiştik. Soy silsilesi şöyledir: İbrâhîm b. Târeh b. Nâhûr b. Sârûğ b. Erğavâ b. Fâliğ b. Âbir b. Şâleh b. Kaynân b. Erfahşed b. Sâm b. Nûh.

İbrahim'in (as.) nereli olduğu ve doğduğu yer hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, Ahvâz bölgesindeki Sus'ta dünyaya geldiğini söylerken bazıları Sevâd bölgesindeki Babil'de, bazıları da Sevâd'daki Kûsâ'da, kimisi de Kesker civarında Zevâbî bölgesindeki Verkâ'da, doğduğu ve babası tarafından Nemrûd'un bulunduğu Kûsâ'ya götürüldüğü ifade edilirken kimileri de Harran'da doğduğu ve babası Târeh tarafından Babil'e götürüldüğünü söylemektedir. İlim ehli olan selefin çoğunluğu, İbrahim'in (as.) Nemrûd b. Kûş zamanda doğduğunu

söylemişlerdir. Tarihçilerin çoğu, Nemrûd'un, Ejdehâk'ın valisi olduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre Nûh (as.) Babil'e, Ejdehâk'a karşı gönderildiğini söylemişlerdir. Ancak, öncekilerden bir grup âlim, Nemrûd'un bir kral olduğunu ve gerçek adının Zerhî b. Tahmâselfân olduğunu söylemişlerdir.

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Âzer, Kûsâ ehlinden bir adamdı. Sevâd bölgesinde, Kûfe'ye yakın bir beldedendi. O zaman doğunun hâkimiyeti Nemrûd'un elindeydi. O, Hâsır adıyla biliniyordu. Rivayete göre onun mülkü, yeryüzünün doğusu ve batısını kapsamaktaydı. İkamet yeri Babil idi. Onun ve kavminin hükümranlığı Farsların hükümranlığından öncedir.

[234] Ravi dedi: Rivayete göre yeryüzünün hâkimiyeti üç kral hariç kimseye nasip olmamıştır: Nemrûd b. Erğuvâ, Zülkarneyn ve Süleymân b. Dâvûd.

* * *

Bazılarına göre Nemrûd, Dahhâk'ın kendisidir.

Hişâm b. Muhammed'den bana şöyle dediği anlatıldı: Bize anlatıldığına göre –en doğrusunu Allah bilir– Dahhâk, Nemrûd'un ta kendisidir. İbrahim Halîlurrahman o zaman doğmuştu. Onu yakmak isteyen kişi de Nemrûd'dur.

Mûsâ b. Hârûn bana şöyle anlattı: Amr b. Hammâd bize, Esbât, Süddî, Ebû Sâlih, Ebû Mâlik, İbn Abbâs –Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd– ve Resulullah'ın (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti:

Yeryüzünün doğusu ve batısında hâkimiyetini kuran ilk kral Nemrûd b. Ken'ân b. Kûş b. Sâm b. Nûh'tur. Bütün yeryüzüne hükmeden krallar da dört kişidir: Nemrûd, Süleymân b. Dâvûd, Zülkarneyn ve Buht Nasır'dır. İkisi mümin, ikisi de kâfirdir.

İbn Humeyd'in bana anlattığına göre Seleme, İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah İbrahim Halîlurrahman'ı (as.) kavmine bir hüccet ve kullarına bir elçi olarak göndermek istediğinde –ki Nûh ile İbrahim arasında geçen süre içinde, Hûd ve Salih'ten başka

peygamber gelmemişti– ve İbrahim'in dünyaya gelişi yaklaştığında, müneccimler Nemrûd'a gelerek şöyle dediler: "Senin şehrinde falan sene ve filan ayda İbrahim adında bir çocuk doğacak. O, sizin dininizi terk edecek ve putlarınızı kıracaktır." Onların haber verdiği yıl ve ay girdiğinde Nemrûd şehirde hamile olan bütün kadınlara haber göndererek kendisine gelmelerini söyledi. Nemrûd bu bayanları hapsetti. Ancak İbrahim'in annesi ve Âzer'in eşi hariç. Nemrûd bundan haberdar değildi. Zira o, rivayete göre genç bir cariyeydi. Nemrûd, müneccimlerin işaret ettiği ayda doğan bütün erkek çocukların öldürülmesi emrini verdi. İbrahim'in annesi, doğum sancısı başlayınca kaldığı yere yakın olan bir mağaraya gece vakti giderek İbrahim'i (as.) orada doğurdu. Bebeğine gerekli müdahaleyi yaptıktan sonra mağaranın kapısını kapattı ve evine döndü. Arada sırada gidiyor ve onun durumunu öğrenmeye [235] çalışıyordu. Her defasında parmağını emdiğini görüyordu. Derler ki: "Allah rızkını parmağını emmesinde vermiştir." Doğrusunu ancak Allah bilir. Rivayete göre Âzer, İbrahim'in annesine hamileliğini sorduğunda o bir erkek çocuğu doğurduğunu ve bebeğin öldüğünü söylemiştir. Yine rivayete göre, İbrahim'in mağara hayatında bir gün bir ay, bir ay da bir sene gibi sıkıcı geçmiştir. Bu sebeple mağarada ancak on beş ay bırakılmıştır. Bu süre sonunda annesinden çevreyi görmek için kendisini dışarı çıkarmasını istemiştir. Bunun üzerine anne, bir gece vakti onu mağaradan çıkarmıştır. O, çevresine meraklı bir bakışla bakarak yerin ve göğün yaratılışını düşünmeye başlamıştır. Kendisini yaratan, yediren ve içirenin Rabbi olduğunu ve O'ndan başka bir ilah olmadığını idrak etmiştir. Daha sonra göğe baktığında bir yıldız dikkatini çekmiş ve: "*İşte Rabbim bu olsa gerektir,*" demiş ve onu izlemeye devam etmiştir. "*Yıldız batınca, batanları sevmem, dedi.*"[203] Ardından, "*Ayı doğarken görünce, Rabbim budur, dedi.*"[204] Batıncaya kadar onu izlemeye devam etti. "*O da batınca dedi ki: Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette dalalette olanlardan olu-*

203 En'âm, 6/76.
204 En'âm, 6/77.

rum." Gündüz olup da güneş doğunca güneşin büyüklüğünü, ihtişamını ve daha önce gördüğü her şeyden daha nurlu olduğunu görünce: "*Rabbim budur. Zira bu daha büyük, dedi. O da batınca dedi ki: Ey kavmim! Ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden berîyim. Ben hanif olarak yüzümü gökleri ve yeri yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim,*"[205] dedi.

İbrahim (as.) istikametini belirlemiş, Rabbini tanımış ve kavminin dininden teberri etmiş olarak babası Âzer'e gitti. Ancak henüz dinini açığa vurmamıştı. Babasına, oğlu olduğunu haber verdi. Annesi de Âzer'e İbrahim'in onun oğlu olduğunu ve kendisini nasıl koruduğunu anlattı. Âzer buna çok sevindi. Âzer, kavminin ibadet ettiği putları yapardı. Bu putları İbrahim'e vererek onları satmasını söylüyordu. Rivayete göre İbrahim bunları götürüyor ve "Kim faydasını değil, zararını göreceği bu şeyleri satın almak ister?" derdi. Bu yüzden de hiç kimse onları satın almıyordu. Bunlar elinde kalınca nehre götürür ve başlarını suya sokarak, "Su iç," diyerek kavmini ve onların sapık inançlarını alaya alırdı. Onun bu hâli ve putları hafife alması, kavmi tarafından fark edildi ve şehirde ortaya
[236] çıktı. Ancak bu durum henüz Nemrûd'un kulağına gitmemişti. İbrahim, kavminin üzerinde bulunduğu dinden farklı bir inanca sahip olduğunu açıklamayı ve Allah'ın emrini ve O'na ibadet etmeyi onlara duyurmayı düşününce, "*Yıldızlara bir bakış attı ve 'Ben hastayım,' dedi.*"[206] Yüce Allah şöyle buyuruyor: "*Onlar, ondan uzak durdular.*" İbrahim'in onlara: "*Ben hastayım,*" sözüyle tauna veya bulaşmasından korktukları başka bir hastalığa yakalandığını ima etmiştir. Aslında maksadı putlara yapmak istediğini gerçekleştirmek için, onların kendisinden uzak durmalarını temin etmekti. Nitekim uzaklaştıklarında putlarıyla alay ederek onlara yemek takdim etmiş ve "Neden yemiyor ve neden konuşmuyorsunuz," diyerek istihza etmiştir.

İbn İshâk dışında kalan tarihçilere gelince: Mûsâ b. Hârûn bana şöyle anlattı: Amr b. Hammâd bize şöyle dedi: Esbât bize Süddî, Ebû Sâlih, Ebû Mâlik, İbn

205 En'âm, 6/78-79.
206 Saffât, 38/88-89.

Abbâs –Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd– ve Peygamber'in (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti:

İbrahim'in kıssası bağlamında rivayet edilir ki, bir yıldız güneş ve ayı örterek ışıklarını söndürmüştür. Bunun üzerine Nemrûd korkuya kapılmış ve sihirbazları, kâhinleri, iz sürenleri ve develeri yönlendirenleri çağırarak, onlara olay hakkında soru sorduğunda onlar: "Senin mülkünde bir kişi çıkacak, sana ve senin mülküne son verecektir," demişlerdir. Kral, Babil'de ikamet etmekteydi. Bu olay üzerine, başka bir beldeye geçti ve erkeklerle kadınları birbirlerinden uzak tuttu ve doğacak erkek bebekleri kesmelerini emretti. Nitekim de yeni doğanları kestiler. Bu arada şehirde yerine getirilmesi gereken bir işi çıktı ve bu konuda yalnızca İbrahim'in babası Âzer'e güveniyordu. Onu çağırdı ve şehre gitmesini istedi. Ancak ona: "Eşinle yatmayacaksın," diye sıkı bir şekilde tembih etti. Âzer ona: "Bu konuda sanılandan daha çok, dinimi sakınırım," dedi. Şehre girince eşine baktı ve kendine hâkim olamayıp onunla yattı. Ardından da onu Kûfe ile Basra arasında bulunan Ur beldesinde gizli bir menfeze yerleştirdi. Ara [237]
sıra onun yemek, su ve diğer ihtiyaçlarını karşılıyordu. Kral, bu durumun çok uzadığını görünce: "Yalancı büyücülerin saçmalaması, artık memleketinize dönebilirsiniz," dedi. Bu arada İbrahim dünyaya geldi. Her bir günde, bir hafta kadar, her bir haftada, bir ay kadar ve her bir ayda, bir sene kadar büyüyüp süratle gelişiyordu. Kral kendisine yapılan uyarıyı unutmuştu. İbrahim büyümüş, anne ve babasından başka hiç kimseyi görmüyordu. İbrahim'in babası bir gün arkadaşlarına: "Benim sakladığım bir oğlum var. Onu getirirsem mülke karşı ondan bir korkunuz olur mu?" diye sordu. Onlar: "Hayır, onu getir," dediler. Bunun üzerine gitti ve onu dışarı çıkardı. İbrahim izbeden dışarı çıkınca, hayvanlara ve mahlukata bakmaya ve babasına bunlar hakkında sormaya başladı. Babası ona: "Bu, inek, şu deve, o at, şu koyun," diye anlattı. Bunun üzerine İbrahim: "Bu yaratıkların mutlaka bir rabbi vardır," dedi. İbrahim bulunduğu gizli menfezden, güneşin batışından sonra çıkmıştı. İbrahim başını kaldırarak göğe bakmaya başladı. Gözüne

Jüpiter gezegeni çarptı. "*Bu benim rabbimdir,*" dedi. Ancak bir müddet sonra battı. İbrahim: "*Batanları sevmem,*" dedi. Yani batan bir Rabbi sevmem. İbn Abbâs dedi: İbrahim ayın sonunda dışarı çıktı. Bu nedenle yıldızlardan önce ayı göremedi. Gecenin sonunda ayın çıktığını gördü. "*İşte o rabbimdir,*" dedi. O da batınca, "*Rabbim bana doğru yolu göstermezse dalalette olanlardan olurdum,*"[207] dedi. Sabahladığında güneşi görünce: "*İşte rabbim budur. Bu daha büyük,*" dedi. O da batınca Allah ona: "Müslüman ol," buyurdu. İbrahim: "Âlemlerin Rabbine teslim oldum," dedi. Ardından kavmine gitti ve onları hakka davet etti: "*Ey kavmim ben sizin orak koştuklarınızdan berîyim. Ben hanif olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana çevirdim.*"[208] Hanif, yani ihlaslı olarak. İbrahim kavmini uyarmaya ve hakka davet etmeye devam etti.

İbrahim'in babası putlar yapıyor ve onları İbrahim'in kardeşlerine vererek satmalarını söylüyordu. İbrahim'e de veriyor ve satmasını istiyordu. Ancak İbrahim: "Kim kendisine yararı olmayan ve zararı dokunan putları satın almak ister?" diye söylerdi. Bu nedenle kardeşleri putlarını satmış olarak dönerken İbrahim elindeki putlarla geri dönüyordu. Daha sonra babasını davet ederek ona şöyle dedi: "*Babacığım! Neden işitmeyen, görmeyen ve sana faydası olmayan şeylere tapıyorsun?*"[209] Babası: "*Ey İbrahim! Sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen seni recmedeceğim. Artık*
[238] *beni ebediyen terk et.*"[210] dedi. Daha sonra babası ona: "Ey İbrahim! Bizim bir bayramımız vardır. Bizimle bu bayrama iştirak edersen dinimizi beğeneceksin," dedi. Bayram günü gelince bayramlaşmak için çıktılar. İbrahim de onlarla birlikte çıktı. Yoldayken "*Hastayım,*" dedi ve yere çöktü ve "Ayaklarım ağrıyor," dedi. Yerde uzanırken ayaklarına basıp gittiler. Onlar gidince yürüyemeyecek durumda olan güçsüz insanlar, geride kaldı. İbrahim de arkalarından onlara seslendi: "*Allah'a yemin*

207 En'âm, 6/77.
208 En'âm, 6/ 78.
209 Meryem, 19/42
210 Meryem, 19/46.

ederim ki siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım,"[211] dedi. Bu sözünü duymuşlardı. Ardından İbrahim, onların puthanesine yöneldi. Giriş bölümünün karşısında biri büyük biri de küçük yan yana duran iki putla yüz yüze geldi. Putlar, bir büyük bir küçük şeklinde yan yana dizilmişti. Giriş kapısına vardıklarında, hazırlanmış çeşitli yemeklerin, putların önüne konulduğunu gördü. Onlar: "Döndüğümüzde putlar tarafından kutsanacak yemekleri yiyeceğiz," diye düşünmüşlerdi. İbrahim, putlara ve önlerine konulmuş yemeğe baktı ve şöyle dedi: "Yemeyecek misiniz?" Ancak putlar cevap vermeyince onlara: "Neden konuşmuyorsunuz?" dedi. Akabinde de onlara vurmaya başladı ve eline bir demir parçası alarak yanlarını kırdı. Ardından da baltayı, büyük putun boynuna astı ve oradan ayrıldı. İnsanlar yemek için dönüp de putlarını o vaziyette görünce: "*Bunu tanrılarınıza kim yaptı? Bunu yapan ancak zalimin biridir,*" dediler. Bir kısmı: "*Bunlar hakkında ileri geri konuşan İbrahim adında bir genç duyduk,*"[212] dediler.

Ebû Ca'fer dedi: Tekrar İbn İshâk'ın rivayetine dönelim.

Daha sonra, "*İbrahim putlarına musallat oldu ve sağ eliyle vurdu ve kırıp geçirdi.*"[213] Baltayla kırmaya başladı. Büyük puta dokunmadı ve baltayı onun boynuna astı ve ayrıldı. Kavmi dönünce, putlarına yaptıklarını gördüler ve bundan endişe ettiler. Bu durumu büyük bir suç kabul ederek: "*İlahlarımıza bu işi reva gören ancak zalimin biridir,*"[214] dediler. Bir kısmı dediler ki: "*İlahlar hakkında ileri geri konuşan İbrahim adında* [239] *bir genç duyduk.*"[215] Yani ilahlara söven, onları ayıplayan ve alaya alan bir genç. Ondan başka bu manada konuşan başka kimse bilmiyoruz. Bunları yapan kişinin o olduğunu sanıyoruz. Olay Nemrûd ve kavmin eşrafına haber verildi. Bunun üzerine, "*Onu insanların gözü önüne getirin. İnsanlar da şahit*

211 Enbiyâ, 21/57.
212 Enbiyâ, 21/59-60.
213 Sâffât, 37/93.
214 Enbiyâ, 21/59.
215 Enbiyâ, 21/60-63.

olsunlar,"[216] diye emir verdiler. Yani insanlar da azabına şahit olsun.

Katâde ve Süddî gibi tefsircilerden bir kısmı şöyle demişlerdir: Bu işi onun yaptığına şahit olsunlar. Yani İbrahim'i delilsiz olarak sorgulamak istememişlerdir.

İbn İshâk'ın rivayeti devamla şöyledir:

İbrahim, etrafında kavmi bulunan Nemrûd'un huzuruna getirildiğinde ona: *"Ey İbrahim! İlahlarımıza karşı bu fiilleri sen mi yaptın? dediler. İbrahim: Belki de, bu işleri onların büyükleri olan şu ilah yapmıştır. Onlara sorun. Konuşurlarsa (size cevap vereceklerdir) dedi."*[217] Bu büyük olan, onunla birlikte küçük putlara ibadet edilmesine öfkelendiği için onları kırdı, dedi. Bunun üzerine sustular ve iddialarından sarfınazar ettiler. Kendi aralarında, "Ona zulmettik, belki de onun dediği doğrudur," dediler. Sonra bu putların kimseye zarar veya fayda veremeyeceği ve kahretme gücüne sahip olmadıklarını itiraf ettiler: *"Ama biliyorsun ki bunlar konuşmaz."*[218] Yani konuşamazlar ki bize, onlara yapılan tecavüzü kimin yaptığını söylesinler. Aynı zamanda elleriyle vuramazlar ki, senin sözünün doğru olduğunu anlayabilelim. Allah bu konuda şöyle buyurur: *"Sonra tekrar eski tartışmalarına döndüler ve sen bunların konuşmadığını biliyorsun,"*[219] dediler. Yani İbrahim'e karşı tartışmalarında delil getiremeyerek âdeta baş üstü yıkıldılar. Bunun üzerine İbrahim şöyle dedi: *"Siz Allah'ı bırakıp size hiçbir fayda ve zarar veremeyen bir şeye mi tapıyorsunuz? Size de sizin Allah'tan başka taptıklarınıza da yuh olsun. Siz hiç akıllanmaz mısınız?"*[220]

Ravi dedi: İbrahim'in kavmi Allah hakkında onunla tartışmaya devam ettiler ve ondan Rabbinin vasıflarını sorarak, ilahlarının, onun taptığı ilahtan daha iyi olduğunu iddia ettiler.
[240] İbrahim onlara şöyle cevap verdi: *"Allah beni hidayete erdir-*

216 Enbiyâ, 21/65-67.
217 Enbiyâ, 21/62-63.
218 Enbiyâ, 21/65.
219 Enbiyâ, 21/65.
220 Enbiyâ, 21/65-67.

mişken, Allah hakkında siz benimle tartışmaya mı giriyorsunuz? Ben, sizin O'na ortak koştuğunuz şeylerden korkmam. Ancak Rabbimin dilediği hariç. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ ibret almayacak mısınız? Şimdi iki gruptan hangisi güvende olmaya daha layıktır."[221] İbrahim (as.) onlara misaller vermekte ve ibretler sunmaktadır. Ki onların Allah'tan başka taptıkları değil, Allah'ın ibadet edilmeye daha layık olduğunu bilsinler.

Ebû Ca'fer dedi: Daha sonra ve anlatıldığına göre Nemrûd, İbrahim'e: "Senin ibadet ettiğin ve insanları da O'na ibadet etmeye davet ettiğin ve kudretinden dem vurarak başkalarına karşı yücelttiğin ilahın kimdir?" diye sordu. "*İbrahim: Rabbim! Rabbim öldüren ve diriltendir, dedi.*" Nemrûd: "*Ben de öldürür ve diriltirim,*" dedi. İbrahim: "Nasıl öldürür ve diriltirsin?" diye sordu. Nemrûd: "Öldürülmeye mahkûm iki kişiyi karşıma alırım. Birini öldürürüm, birini de affederim. İşte öldürme ve diriltme budur," dedi. Bunun üzerine İbrahim ona: "*Allah güneşi doğudan doğurur. Öyleyse sen onu batıdan doğur,*"[222] diye söyledi. İbrahim'in haklı olduğu böylece anlaşıldı. Nemrûd bu cevap karşısında şaşakaldı ve bir cevap veremedi. Artık aciz kaldığını anlamıştı. Allah: "*Kâfir olan şaşkına döndü,*"[223] buyurmaktadır. Yani tartışmayı kaybetti.

Ebû Ca'fer dedi: Nemrûd ve kavmi, İbrahim hakkında kararlarını verdiler: "*Eğer kararlı iseniz, onu ateşe atın ve ilahlarınıza destek verin,*"[224] dediler.

İbn Humeyd bize Seleme'den şöyle dedi: Muhammed b. İshâk bana Hasan b. Dînâr, Leys b. Süleym ve Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet etti:

Yukarıdaki ayeti İbn Ömer'e okudum. Bana, "İbrahim'in ateşe atılmasını kim önerdi, bilir misin?" diye sordu. Ben: "Hayır," dedim. O: "Fars Araplarından biriydi," dedi. Ben: "Ey Ebû Abdurrahman Farsların Arabı var mıdır?" diye sordum. İbn Ömer: "Evet onlar Kürtlerdir," diye cevap verdi. İbrahim'in ateşe atılmasını öneren bir Kürt'tü.

221 En'âm, 6/80-81.
222 Bakara, 2/258.
223 Bakara, 2/258.
224 Enbiyâ, 21/68.

Ya'kûb bana şöyle dedi: İbn Uleyye bize Leys ve Mücâhid'den, "*Onu ateşe atın ve*
[241] *ilahlarınıza yardım edin,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

"Bu sözü Fars Araplarından[225] –yani Kürtlerden– bir adam söyledi."

Kâsım bize, Hüseyn, Haccâc ve İbn Cüreyc'ten şöyle dediğini haber verdi: Vehb b. Sinân bana Şuayb el-Cebâî'den şöyle dediğini nakletti:

"Onu ateşe atın," diyen kişinin adı "Hînon"dur. Allah onu yerin dibine batırdı ve kıyamete kadar orada kalacaktır.

İbn İshâk'ın rivayetinin devamı:

Ravi dedi: Nemrûd, odun toplamayı emretti. Ağaç türlerinden sert olan odun çeşitlerini topladılar. Öyle ki, İbrahim'in (as.) beldesinden kadınlar, dileklerini elde etmek gayesiyle ve samimiyetle, İbrahim'in ateşi için odun toplamayı adıyordu. İbrahim'i (as.) ateşe atmak istediklerinde onu ateşin önüne aldılar ve topladıkları odunları dört bir tarafından tutuşturdular. Ateş tamamen tutuşunca İbrahim'i ateşe atmak için toplandılar. Bunun üzerine yer, gök, insanlar ve cinler hariç, içlerindeki bütün mahlukat –rivayete göre– hep birden Allah'a seslenerek, "Ey Rabbimiz! İbrahim, yeryüzünde Sana ibadet eden yegâne kulundur ve Senin için ateşe atılmaktadır. Ona yardım etmek için bize izin ver," diye yalvardılar. Rivayete göre –en doğrusunu Allah bilir– onların dileğine karşılık Allah şöyle buyurmuştur: "Sizden yardım talebi veya daveti vaki olursa ona yardım edin. Size izin veriyorum. Ama [kimseden yardım dilemeyip] yalnız bana dua ederse [işte o zaman] onun yardımcısı ve dostu Benim. Onu Bana bırakın. Onun koruyucusu Benim." İbrahim'i ateşe attıklarında Allah: "*Ey Ateş! İbrahim için bir serinlik ve esenlik ol,*"[226] buyurdu. Ateş Allah'ın dediği gibi oldu.

Mûsâ b. Hârûn bana şöyle dedi: Amr b. Hammâd bize, Esbât ve Süddî'den, "*Onun için bir bina inşa edin ve onu ateşe atın!*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

[242] Onu bir eve hapsettiler ve onu yakmak için odun topladılar. Öyle ki, kadın hastalandığında, "Allah beni iyileştirirse

225 A'rap kelimesi burada bedevi anlamında kullanılmıştır.
226 Enbiyâ, 21/69.

İbrahim'in ateşi için odun toplayacağım," diye adak adardı. İbrahim'in ateşi için çok miktarda odun yığdılar. Öyle bir ateş yaktılar ki muhitinden geçen kuşlar havada ateşin şiddetinden yanıyordu. Ateş bu hâle geldikten sonra İbrahim'e yöneldiler ve onu inşa ettikleri yapının üzerine çıkardılar. İbrahim burada yüzünü semaya çevirdi. Gök, yer, dağlar ve melekler: "Ey Rabbimiz! İbrahim Senin için yakılacak!" diye arz ettiler. Allah: "Ben onu daha iyi bilirim. Sizden yardım dilerse ona yardım edin," buyurdu. İbrahim yüzünü semaya çevirince şöyle yalvardı: "Allah'ım semada bir ve teksin. Yeryüzünde de ben yalnızım. Yeryüzünde Sana ibadet eden tek ben varım. Allah bana yeter. O ne güzel vekildir!" İbrahim ateşe atıldı. Allah ateşe şöyle buyurdu: "*Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol!*" Bu çağrıyı [Allah adına] Cebrail yapmıştı. İbn Abbâs dedi: Serinlikten sonra esenlik olmasaydı, İbrahim soğuktan ölürdü. Bu emir üzerine yeryüzünde ne kadar ateş varsa emrin kendisine verildiğini sanarak sönmüştür. Ateş sönünce İbrahim'in bir başka adamla yan yana durduklarını ve adamın, İbrahim'in başını kucağına alıp yüzündeki teri sildiğini gördüler. Rivayete göre o adam, gölgelerin meleğiydi. Oysa Allah ateşi âdemoğlunun istifadesi için yaratmıştı. Sonra İbrahim'i alıp krala götürdüler. Daha önce kralın huzuruna çıkmamıştı.

İbn İshâk'ın rivayetinin devamı:

Ravi dedi: Allah gölgelerin meleğini İbrahim'in suretinde gönderdi. İbrahim'in yanında durarak onu teselli etti. Nemrûd ise neticeyi beklediği birkaç gün içinde, ateşin İbrahim'i yiyip bitirdiğinden şüphe etmiyordu. Nitekim [atına] bindi ve ateşin, yığılan odunları nasıl yaktığını yerinde görmek için, ateşin yanından geçti. Ateşi izlerken İbrahim'i ve İbrahim'in suretinde olup yanında duran ikinci şahsı gördü. Hemen döndü ve kendi maiyetine, "İbrahim'i ateşin içinde sağ olarak gördüm. Bana yüksek bir kaide kurun oraya çıkıp durumu izleyeyim ve İbrahim hakkında gerçek bir izlenim edineyim," dedi. Ona yüksek bir kaide kurdular. Nemrûd oraya çıkıp ateşe baktı. Yanında, onun suretinde, koruyucu melek olduğu hâlde İbrahim'in sağ olduğunu gördü. Nemrûd ona: "Ey İbrahim! Seni

içinde bulunduğun ateşten koruyan Rabbinin kudreti ve izzeti gerçekten büyüktür. Sana zarar vermeyen ateşten çıkabilir
[243] misin?" dedi. İbrahim: "Evet," dedi. Nemrûd: "İçinde kalırsan sana zarar vermesinden korkar mısın?" dedi. İbrahim: "Hayır," dedi. Nemrûd: "Öyleyse içinden çık," dedi. İbrahim ateşten çıktı. Nemrûd ona: "Senin yanında duran ve senin suretinde olan bir şahıs gördüm. O kimdir?" diye sordu. İbrahim: "O, gölgelerin meleğidir. Beni teselli etmek için Rabbim onu bana gönderdi," dedi. Bana anlatıldığına göre Nemrûd: "Ey İbrahim! Ben, senin tevhid ve ibadetinde ısrar ettiğin Rabbinin izzet ve kudretiyle sana olan ihsanına karşı, O'na dört bin inek kurban edeceğim," dedi. İbrahim: "Sen dinini terk etmedikçe, Allah bunları senden kabul etmez," dedi. Nemrûd: "Hükümranlığımdan vazgeçemem. Ancak, yine Rabbine kurbanları keseceğim," dedi. Nitekim Nemrûd kurbanları kesti ve İbrahim'e zarar vermekten imtina etti. Allah İbrahim'i ondan korudu.

İbn Humeyd bize şöyle dedi: Cerîr bize Mugîre, Hâris, Ebû Zür'a ve Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivayet etti:

İbrahim, yalnız başına ve kan ter içinde bulunduğu ateşten kurtarıldığı zaman, babasının söylediği en anlamlı söz "Ey İbrahim! Senin Rabbin ne büyüktür!" sözüdür.

Kâsım bize Hüseyn, Mu'temir b. Süleymân et-Teymî ve bazı arkadaşlarından şöyle dediğini rivayet etti:

İbrahim ateşe atılmak üzere derdest edilip bağlandığında, Cebrail ona geldi ve "Ey İbrahim! Bir isteyin var mı?" diye sordu. İbrahim: "Senden mi? Hayır," dedi.

Ahmed b. el-Mikdâm bana Mu'temir'den şöyle nakletti: Babamın şöyle dediğini duydum: Katâde bize Ebû Süleymân'dan şöyle dediğini anlattı:

Ateş İbrahim'den yalnızca bağlarını yaktı.

Ebû Ca'fer dedi: İbn İshâk'ın hadisinin devamı şöyledir:

İbrahim'in (as.) kavminden bazı adamlar, Allah'ın ona olan
[244] ihsanını görünce Nemrûd ve adamlarının tehdidine rağmen, davetine icabet ettiler. İbrahim'e iman edenler: Kardeşinin oğlu Lût b. Harân b. Târeh. Harân, İbrahim'in kardeşidir;

üçüncü kardeşleri Nâhûr b. Tareh'tir;[227] Harân, Lût'un babasıdır. Betvîl'in babası Nâhûr. Lâbân'ın babası; Betvîl, Yakub'un annesi ve İshak'ın eşi Rebeka, Lâbân'ın kızları ve Yakub'un eşleri Liyâ ve Rahîl, amcasının kızı Sâre bint Harân, Sâre'nin kız kardeşi ve Nâhûr'un eşi Melkâ.

* * *

Bir rivayete göre de Sâre, Harran Kralı'nın kızıydı. Bu rivayet şöyledir:

Mûsâ b. Hârûn bana şöyle dedi: Amr b. Hammâd bize, Esbât ve Süddî'den şöyle dediğini rivayet etti:

İbrahim ve Lût, Şam'a doğru yola çıktılar. İbrahim Harran Kralı'nın kızı Sâre ile karşılaştı. Sâre da kavminin dinini reddetmişti. İbrahim onunla evlenmişti. Ancak hâlini değiştirmedi. İbrahim babası Âzer'i de dinine davet etti. Ona: "Ey babam! Neden duymayan, görmeyen ve sana fayda vermeyen şeylere tapıyorsun!" dedi. Ancak, babası onun davetine icabet etmedi. Daha sonra İbrahim ve ona inananlar kavimlerinden ayrılmaya karar verdiler. Kavimlerine şöyle dediler: "*Biz sizden ve sizin Allah'tan başka taptıklarınızdan berîyiz. Sizi reddediyoruz.*" Ey Allah dışındaki mabutlar: "*Sizinle aramızda ebediyen nefret ve düşmanlık vardır.*" Ey batıl ilahlara ibadet edenler: "*Tek olan Allah'a ibadet edinceye kadar.*"[228] Ardından İbrahim, Rabbine hicret için yola çıktı. Lût da muhacir olarak çıktı. Amcasının kızı Sâre ile evlendi ve onu da yanına alarak, dini için ve emniyet içinde Rabbine ibadet etmek üzere yola çıktı. Harran'da bir süre kaldıktan sonra, tekrar hicret yoluna devam ederek, Mısır'a kadar gitti. Mısır'da ilk sülaleden bir firavun işbaşındaydı. Rivayete göre Sâre, kadınların [245] en güzeliydi. Hiçbir konuda İbrahim'e karşı gelmezdi. Allah da onu onurlandırdı. Sâre'nin güzelliği Firavun'a anlatılınca, İbrahim'i huzuruna çağırdı. Ona: "Senin maiyetindeki kadın kimdir?" diye sordu. İbrahim, Sâre eşimdir demesi hâlinde Firavun tarafından öldürülebileceğini sanarak, "O, kız karde-

227 Nahor. (ed.)
228 Mümtehine, 60/4.

şimdir," dedi. Firavun: "Onu süsle ve bana gönder, onun güzelliğini göreyim," dedi. İbrahim, Sâre'nin yanına döndü ve ona Firavun'a gitmesini söyledi. Sâre, Firavun'a gitti. Oturunca eliyle ona dokundu. Ancak eli göğsüne kadar kurudu. Firavun bu durum karşısında, Sâre'nin büyüklüğünü anladı ve ona: "Bana dua et kurtulayım. Vallahi artık sana ihanet etmem ve sana iyilik yapacağım," dedi. Sâre: "Allah'ım doğru söylüyorsa onun elini iyileştir," dedi. Allah onun elini iyileştirdi. Firavun da Sâre'yi İbrahim'e geri gönderdi ve Kıpti cariyesi Hâcer'i ona hediye etti.

Ebû Küreyb bize Ebû Üsâme'den şöyle dediğini anlattı: Hişâm bana Muhammed ve Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: İbrahim (as.) üç konu dışında yalan söylemedi. İki tanesi Allah ile ilgilidir. Onun, "*Ben hastayım,*" sözü ile "*Onların büyüğü bu işi yaptı,*" sözü. İbrahim bir zorbanın topraklarında seyrederken bir eve misafir oldu. Derken bir adam zorbaya gider ve ona, senin topraklarında -ya da burada- bir adam bulunuyor ve yanında kadınların güzeli bir kadın var. Zorba, İbrahim'e haber göndererek kendisine gelmesini istedi. İbrahim zorbaya gider. Zorba ona: "Yanındaki kadın neyin olur?" dedi. İbrahim: "Kız kardeşimdir," dedi. Zorba: "Git onu bana gönder," dedi. İbrahim Sâre'ye gitti ve ona: "Bu zorba senin hakkında bana soru sordu. Ben senin kız kardeşim olduğunu söyledim. Ona yalan söylediğimi söyleme. Ne de olsa Allah'ın kitabına göre din kardeşiyiz. Zira yeryüzünde senden ve benden başka Müslüman yoktur." İbrahim, Sâre'yi götürdü ve namaza durdu. Sâre zorbanın yanına varınca, zorba ona hayran oldu ve ona el uzatmaya kalktı. Ancak, çok kötü çarpıldı. Ona: "Bana dua et sana dokunmayacağım," dedi. Sâre ona dua edince adam iyileşti. Ama yine ona el uzatmaya yeltendi. Adam yine çok kötü çarpıldı. Yine ona: "Bana
[246] dua et sana dokunmayacağım," dedi. Sâre ona dua edince yine iyileşti. Ancak, üçüncü kez onu rahatsız edince yine çarpıldı ve aynı şeyi söyledi. Kadın dua etti ve adam iyileşti. Bu kez adam en yakın korumasını çağırdı ve ona: "Bana insan değil bir şeytan getirdin. Onu çıkar ve Hâcer'i ona hediye et," dedi. Bunun

üzerine Sâre çıkarıldı ve ona, Hâcer hediye edildi. Sâre, Hâcer'i aldı ve döndü. İbrahim onun geldiğini fark edince dönüp baktı ve "Ne oldu?" diye sordu. Sâre: "Allah, fâsık ve kâfir adamın şerrinden korudu ve Hâcer'i hizmetçi olarak nasip etti," dedi.

Muhammed b. Sîrîn dedi: Ebû Hüreyre bu hadisi anlattığında şöyle dedi: "Bu sizin annenizdir, ey gök suyunun oğulları."

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd, babası, Abdurrahman b. el-A'rec ve Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah'ın (sav.) şöyle dediğini işittim: İbrahim (as.), üç şey dışında, olmamış bir şey için, oldu dememiştir. "*Ben hastayım,*" sözü. Hâlbuki hasta değildi. "*Bu işi onların büyüğü yaptı. Konuşabiliyorlarsa onlara sorun,*" sözü ve Firavun'un Sâre hakkında sorduğunda, "Kız kardeşimdir," demesi. İbrahim (as.) bunlar dışında gerçeğe aykırı hiçbir şey söylememiştir.

Saîd b. Yahyâ el-Emevî, babam bana şöyle anlattı dedi: Muhammed b. İshâk bize, Ebü'z-Zinâd, Abdurrahman el-A'rec ve Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "İbrahim üç şey dışında yalan söylememiştir..." Sonra benzer bir söz söyledi.

Ebû Küreyb bize Ebû Üsâme, Hişâm, Muhammed ve Ebû Hüreyre'den naklen Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

«İbrahim üç şey hariç yalan söylememiştir. İkisi Allah ile ilgilidir: "*Ben hastayım,*" ve "*Onların büyüğü bu işi yaptı,*" sözüyle Sâre hakkındaki "Kız kardeşimdir," sözü.»

İbn Humeyd bana şöyle dedi: Cerîr bize Mugîre, Müseyyib b. Râfi' ve Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivayet etti: [247]

İbrahim (as.) üç şey hariç yalan söylememiştir: "*Ben hastayım,*" ve "*Onların büyüğü bu işi yapmıştır,*" sözü. Bu ikisini nasihat amacıyla söylemiştir. Sâre hakkında hükümdarın sorusuna, karısı olduğu hâlde "Kız kardeşimdir," demesi.

Ya'kûb bana, İbn Uleyye, Eyyûb ve Muhammed'den şöyle dediğini rivayet etti:

İbrahim, üç yalan dışında hiç yalan söylemedi. İkisi Allah hakkında birisi de kendisi hakkındadır. İkisi: "*Ben hastayım,*" ve "*Onların büyüğü bu işi yaptı,*" sözü. Diğer ise Sâre hakkındaki sözüdür. Ravi Sâre ile kralın kıssasını anlattı.

Ebû Ca'fer dedi: İbn İshâk'ın rivayetinin devamı:

Ravi dedi: Hâcer vakur ve endamlı bir cariyeydi. Sâre onu İbrahim'e hediye etti. Sâre: "Onu güzel ve temiz bir kadın olarak görüyorum. Onu al, belki Allah ondan sana bir çocuk ihsan eder," dedi. Nitekim yaşı ilerleyinceye kadar Sâre çocuk sahibi olmamıştı. İbrahim de Allah'tan salih çocuk dilemişti. Dua ancak İbrahim ve Sâre yaşlanınca kabul oldu. Sonra İbrahim Hâcer'le birlikte oldu ve İsmail adındaki çocukları oldu.

İbn Humeyd bize şöyle anlattı: Seleme bana, İbn İshâk, Zührî ve Abdurrahman b. Abdullah b. Ka'b b. Mâlik el-Ensârî'den Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"Mısır'ı fethederseniz onlara iyi muamele ediniz. Zira onlarla zimmet ve akrabalık bağımız vardır."

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Zührî'ye, "Hadisin metninde geçen *rahîm* kelimesinden maksat nedir?" diye sordum. Zührî: "İsmail'in annesi Hâcer Mısırlı idi," dedi. Rivayete göre Hâcer, İsmail'i doğurunca, Sâre çocuk sahibi olmadığı için çok üzüldü. İbrahim de oradaki kralın şerrinden endişe ettiği için Mısır'dan ayrılmış ve Şam diyarına gelmişti. Filistin'in es-Sebi' bölgesine yerleşti. Burası Şam diyarının çölüdür. Lût ise el-Mü'tefike'de konak-
[248] ladı. Burası es-Sebi'den bir gün ve bir gece mesafededir. Hatta daha yakındır. Allah ona da peygamberlik görevi verdi. Bana anlatıldığına göre İbrahim, es-Sebi'de ikamet etti. Burada bir kuyu kazdı ve bir mescit kurdu. Kuyunun suyu temiz bir kaynak suyuydu. Onun davarları buradan su içerlerdi. Ancak, buranın ahalisi ona eziyet ettiler. Bunun üzerine burayı terk etti ve Filistin'de Remle ile İlyâ arasında yer alan Kat –ya da Kıt– adındaki beldede ikamet etti. İbrahim es-Sebi'den ayrıldıktan sonra suları kurudu. es-Sebi' ahalisi onun peşinden giderek ona yetiştiler ve salih bir insanı yaptıklarından dolayı pişman oldular. Ona tekrar dönmesi için rica ettiler. Ancak o: "Çıkarıldığım bir mekâna bir daha dönecek değilim," dedi. Ona: "Senin ve bizim su içtiğimiz kuyu kurudu ve suyu çekildi," dediler. Bunun üzerine İbrahim onlara davarlarından yedi keçi verdi ve onlara: "Bunları alın ve kuyuya kadar götürün. O su,

tekrar temiz bir kaynak suyu olarak çıkacaktır. Ondan su için. Ancak, hayızlı bir kadın eliyle ondan su almasın," dedi. Keçileri götürdüler ve kuyunun yanına vardıklarında su tekrar çıktı. Tekrar eskisi gibi kuyudan su alıyorlardı. Sonra hayızlı bir kadın eliyle ondan su alınca su bugünkü seviyesine düştü ve o seviyede kaldı.

Ravi dedi: İbrahim ona giden insanları misafir ediyordu. Allah ona bolluk ihsan etmiş, rızkını ve malını bereketli kılmıştı; hizmet edenleri de çoktu. Allah, Lût kavmini helak etmeyi irade buyurunca, melek elçilerini göndererek Lût'a kavmini terk etmesini emretmişti. Lût kavmi daha önce hiçbir kavmin işlemediği fuhşiyatı işlemişlerdi. Ayrıca peygamberlerini yalanlamış ve onlara verdiği nasihatleri reddetmişlerdi. Melek elçilere, İbrahim'e (as.) de uğramaları, ona ve eşi Sâre'ye İshak ve İshak'tan sonra da Yakub adlarındaki çocuk ve torunlarını müjdelemeleri emri verilmişti. Rivayete göre İbrahim'e uğradıklarında, on beş günden beri İbrahim'in misafiri gelmediği için üzülmüş ve misafir gelmemesi ona zor gelmişti. Melek elçiler gelince buna sevinmiş ve daha önce böyle güzel misafirlerle karşılaşmamıştı. İbrahim: "Bu misafirlere yalnız ben kendi elimle hizmet edeceğim," dedi. Ailesinin yanına giderek Allah'ın buyurduğu gibi "*Semiz bir dana getirdi,*"[229] ve onu onların önüne koydu. Ancak onlar yemekten imtina ettiler. "*Ellerinin yemeğe yönelmediğini görünce onların hâlini garipsedi ve onlardan korkuya kapıldı.*"[230] Zira yemeğini yememişlerdi. Onlar ona: "*Korkma! Biz Lût kavmi üzerine gönderildik,*" dediler. Sâre "*Ayakta duruyordu, güldü.*"[231] Zira Allah'ın emrini bilirdi, ancak Lût kavminin başına geleceklerden habersizdi. "*Biz ona İshak'ı ve İshak'tan sonra Yakub'u müjdeledik.*" Oğul ve torun olarak. Sâre yüzüne çarparak, rivayete göre kendi alnına eliyle vurdu: "*Olacak şey değil! Ben bir koca karı, kocam da bir ihtiyarken çocuk mu doğuracağım, bu gerçekten şaşılacak bir şeydir! dedi. Melekler: 'Allah'ın emrine şaşıyor musun?* [249]

229 Zâriyât, 51/26.
230 Hûd, 11/70.
231 Hûd, 11/71.

Ey ev halkı! Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizdedir. O, övgüye layıktır ve iyiliği boldur,' dediler."[232] Bazı ilim sahiplerinin bana anlattığına göre Sâre o sırada doksan yaşındaydı. İbrahim ise yüz yirmi yaşındaydı. İbrahim'in korkusu kalmayınca ve İshak ile İshak'ın sulbünden Yakub'un müjdesi ona verilince korktuğundan emin kalınca şöyle dedi: *"Bana ihtiyar yaşımda İsmail ve İshak'ı bağışlayan Allah'a hamd olsun. Rabbim duayı duyan ve kabul edendir."*[233]

* * *

Kâsım bize, Hüseyn, Haccâc, İbn Cüreyc, Vehb b. Süleymân ve Şuayb el-Cebâî'den şöyle dediğini rivayet etti:

İbrahim on altı yaşındayken ateşe atıldı. İshak yedi yaşındayken (kurban edilmek istendi) kesildi. Annesi doksan yaşındayken onu doğurdu. Onun kesildiği yer, İlyâ'dan iki mil uzaktaydı. Sâre, İshak'a yapılması düşünüleni öğrenince iki gün hastalandı ve üçüncü gün vefat etti. Bir rivayete göre de yüz yirmi yedi yaşındayken vefat etti.

[250] Mûsâ b. Hârûn bana şöyle anlattı: Amr b. Hammâd bize, Esbât ve Süddî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Allah Lût kavmini helak etmek için melekleri gönderdi. Melekler genç adamlar suretinde ortaya çıktılar. İbrahim'e giderek onun misafiri oldular. İbrahim onları görünce onlara izzet ve ikramda bulundu. Ailesine gitti ve semiz bir buzağı getirerek onu kesti ve etini kızarmış taş ocakta kızarttı. Bu, eti ızgara olarak pişirme tarzıdır. İbn Mes'ûd'un kıraatinde, *"Karısı ayakta, kendi oturuyordu,"*[234] olarak ifade edilmiştir. Yemeği onların önüne getirince onlara: "Yemez misiniz?" dedi. Onlar: "Ey İbrahim! Biz ücret ödemeden yemeyiz," dediler. İbrahim: "Bunun ücreti var," dedi. Onlar: "Ücreti nedir?" diye sordular. İbrahim: "Başlarken Allah'ın adını anacaksınız. Bitirirken de Allah'a hamd edeceksiniz," dedi. Bunun üzerine Cebrail, Mikail'e baktı ve: "Bu insan Rabbi tarafından dost edinilmeyi hak etmektedir," dedi. *"İbrahim, onların ellerinin*

232 Hûd, 11/72-73.
233 İbrâhîm, 14/39. İbn İshâk'ın rivayeti burada son buldu.
234 Hûd, 11/71.

yemeğe yönelmediğini görünce"[235] yani onlar yemeyince, "*Onların hâlini garipsedi ve içinde bir korku hissetti.*" Eşi Sâre'ye baktı. İbrahim misafirlerine ikramda bulunuyordu, kendi de bizzat onlara hizmet ediyordu. Sâre güldü ve "Hayret, misafirlerimize hizmet ve ikramda bulunuyoruz ancak yemeğimizi yemiyorlar!" dedi.

Kâbe'nin İnşası

Ebû Ca'fer dedi: Allah, İbrahim'e emir vererek, Kendisine [251] ibadet edilecek ve adının anılacağı bir mabedin inşa edilmesini bildirmiştir. Rivayete göre bu hadise, İbrahim'in oğulları İsmail ve İshak'ın doğumlarından sonra vuku bulmuştur. Ancak İbrahim'e Beytullah'ı nereye kuracağı belirtilmediği için, mekân konusunda sıkıntı yaşadı. Bazı ilim sahipleri derler ki: Allah evin yerini göstermek için "Sekinet"i gönderdi. Sekinet, maiyetinde eşi Sâre, Hâcer ve henüz küçük bir çocuk olan oğlu İsmail olduğu hâlde, İbrahim'i evin kurulacağı yere götürdü.

Bazıları da derler ki: Allah Cebrail'i (as.), İbrahim'e evin yerini göstermek ve bu konuda yapılması gerekenleri bildirmek üzere gönderdi.

* * *

"Sekinet"in Allah tarafından gönderildiğine ilişkin rivayetler:

Hennâd b. es-Serî bize, Ebü'l-Ahvas, Semmâk b. Harb ve Hâlid b. Arare'den şöyle dediğini rivayet etti:

Bir adam Ali b. Ebî Tâlib'e şöyle sordu: "Bana Kâbe hakkında bilgi verir misin? Yeryüzünde inşa edilen ilk 'ev' midir?" Ali: "Hayır. O mübarek kılınan ilk 'ev' olup İbrahim'in makamıdır. Oraya giren emniyette olur. Dilersen nasıl inşa edildiğini sana anlatayım. Allah İbrahim'e, "Yeryüzünde Benim için bir 'ev' inşa et," diye vahyetti. İbrahim bu konuda ne yapacağını şaşırdı ve âciz kaldı. Bunun üzerine Allah, Sekinet'i gönderdi. Bu, süratle esen bir rüzgârdır. İki başı vardır. Başlardan biri öbürünü takip etti ve Mekke'ye kadar gitti. Burada tıpkı bir

235 Hûd, 11/70.

yılan gibi halka halka dolanarak Kâbe'nin kurulacağı mekânda toplandı. İbrahim'e, Sekinet'in karar kıldığı yerde evi kurması emredildi. İbrahim inşaatı yaptı ve bir taşın yeri boş kaldı. İsmail orayı kapatmaya kalktıysa da İbrahim ona: "Bana istediğim gibi bir taş bul," dedi. İsmail uygun bir taş bulmaya çalıştı. İsmail taşı getirdiğinde İbrahim'in Hacerü'l-Esved'i oraya yerleştirdiğini gördü. Babasına: "Babacığım, bu taşı sana kim getirdi?" diye sordu. İbrahim: "Onu bana, işi sana havale etmeyen biri getirdi. Cebrail onu semadan getirdi," dedi. Böylece İbrahim ile İsmail Kâbe'yi tamamladılar.

[252] İbn Beşşâr ve İbnü'l-Müsennâ bize, Müemmel, Süfyân, Ebû İshâk, Hârise b. Mudarrab ve Ali'den (as.) şöyle dediğini rivayet ettiler:

İbrahim'e Kâbe'yi kurma emri verildiği zaman oğlu İsmail ve eşi Hâcer ile yola çıktı. Mekke'ye ulaşınca Kâbe'nin bina edileceği yerde, başının üstünde, baş suretinde bulutumsu bir şey gördü. O, İbrahim ile konuştu: "Benim gölgenin düştüğü yere –ya da gölgem kadar– ne eksik ne de fazla, Kâbe'yi inşa et," dedi. Kâbe'yi tamamladıktan sonra Hâcer ve İsmail'i orada bırakıp ayrıldı. Hâcer ona: "Ey İbrahim! Bizi kime emanet bırakıyorsun?" dedi. İbrahim: "Allah'a," dedi. Hâcer: "Git, şüphesiz O bizi terk etmez," dedi. Ancak, İsmail çok susamıştı. Bunun üzerine Hâcer, Safâ Tepesine çıktı. Su bulamayınca Merve'ye gitti, ancak burada da su bulamadı. Tekrar Safâ'ya döndü ve yine bir şey bulamadı. Bu hareketi yedi kere tekrarladı. Su bulamayınca: "Ey İsmail! Öl! Gözüm senin ölümünü görmesin," dedi. Döndüğünde susuzluktan İsmail'in tepindiğini ve ayaklarıyla toprağı eşelediğini gördü. Cebrail, Hâcer'e: "Kimsin?" diye seslendi. Hâcer: "Ben İbrahim'in oğlunun annesi Hâcer'im," dedi. Cebrail: "İbrahim sizi kime emanet etti?" dedi. Hâcer: "Bizi Allah'a emanet etti," dedi. Cebrail: "Size kâfi gelen birine emanet etti," diye karşılık verdi. İsmail parmağıyla yeri eşelerken Zemzem suyu çıktı. Hâcer suyu alıkoymaya çalışınca İsmail ona: "Bırak o tatlı ve temiz sudur," dedi.

Mûsâ b. Hârûn bana şöyle anlattı: Amr b. Hammâd bize, Esbât ve Süddî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Allah İbrahim ve İsmail'e: "Evimi tavaf edenler için temiz tutun diye," emredince, İbrahim yola çıktı ve Mekke'ye kadar gitti. İsmail ile birlikte kazmalarını alarak Kâbe'nin inşaatına başlamak istediler. Ancak konumunun nerede olduğunu bilmiyorlardı. Bunun üzerine Allah, "Hacûc" diye tabir edilen bir rüzgâr gönderdi. Yılan suretinde bir başı ve iki kanadı vardı. İlk evin temelini ortaya çıkarmak için yeri süpürdü. Onlar da temizlenen yerde temeli atmak için kazmalarla kazdılar ve temeli attılar. "*Bir zamanlar İbrahim'e Beyt'in yerini hazırlamıştık,*"[236] ayeti bu olaya işaret etmektedir.

[253] İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Hasan b. Umâre, Semmâk b. Harb, Hâlid b. Arare ve Ali b. Ebî Tâlib'den (as.) şöyle dediğini rivayet etti:

"Allah İbrahim'e, Kâbe'yi bina etmesini ve insanları hacca davet etmesini emredince Şam'dan yola çıktı. Maiyetinde oğlu İsmail ile İsmail'in annesi Hâcer vardı. Allah, Sekinet'i de onunla gönderdi. Bu bir tür rüzgârdı ve konuşan bir lisanı vardı. İbrahim, sabah ve akşam onunla yol alıyordu. Nihayet Mekke'ye ulaştı. Evin kurulacağı mekâna vardığında bir daire çizdi ve İbrahim'e, "Üzerimde binayı kur, üzerimde binayı kur, üzerimde binayı kur," dedi. İbrahim, İsmail ile birlikte temeli attı ve duvarlarını yükseltti. Hacerü'l-Esved'in yerine gelindiğinde İbrahim, İsmail'e: "Oğlum! Bana bir taş bul, onu insanlar için bir alamet kılayım," dedi. İsmail bir taş getirdi ancak babası onu beğenmedi ve "Başkasını bul," dedi. İsmail taş bulmaya gitti. İsmail döndüğünde taşı getirilmişti. İbrahim taşı yerine koydu. İsmail: "Babacığım! Sana bu taşı kim getirdi?" diye sordu. İbrahim: "Oğulcuğum! Beni sana [muhtaç] bırakmayan," diye cevap verdi.

* * *

Bazıları da şöyle derler: İbrahim, Şam'dan yola çıktığında, ona evin yerini göstermek için Cebrail onunla beraber çıktı. Bunlara göre, İbrahim'in Hâcer ve İsmail'i yanına almasının sebebi, Sâre'nin İsmail'i doğurmasını kıskanmasıydı.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri zikretmişlerdir:

236 Hac, 22/26.

Mûsâ b. Hârûn bana şöyle anlattı: Amr b. Hammâd bize Esbât'tan zikrettiğimiz senedle Süddî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Sâre, İbrahim'e: Sen Hâcer'le mutlusun. Sana izin verdim, onunla birlikte oldun. İsmail'e hamile oldu," dedi. İbrahim, [254] Sâre ile de birlikte oldu ve İshak'a hamile kaldı ve onu dünyaya getirdi. İshak büyüyünce İsmail ile kavga ettiler. Sâre, İsmail'in annesine öfkelendi ve ona saldırarak evden çıkardı. Sonra tekrar onu çağırdı ve eve aldı. Sonra tekrar ona kızdı ve evden attı ve onu tekrar eve aldı. Ardından bir tarafını kesmeye yemin etti. "Burnunu mu, yoksa kulağını mı keseyim? Bunu yapsam bu onu çirkin gösterir," diye söyledi. Sonra onu sünnet edeceğine dair yemin etti ve öyle de yaptı. Hâcer kanamaya karşı iç elbise kullandı. Bu olaydan sonra kadınların sünnet edilmesi ve iç elbise âdeti yaygınlaştı. Sâre, Hâcer'e: "Benimle aynı yerde bulunma," dedi. Allah İbrahim'e, Mekke'ye gitmesini vahyetti. O sırada Mekke'de ev yoktu. İbrahim, Hâcer ile oğlunu Mekke'ye götürdü ve orada bıraktı. Hâcer ona: "Bizi kime bırakacaksın?" dedi. Ravi sonra Hâcer ile oğlunun kıssasını nakletti.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk, Abdullah b. Ebî Necîh, Mücâhid ve bazı ilim ehlinden şöyle dediğini rivayet etti:

Allah İbrahim'e evin yerini ve Harem'in alamet ve sınırlarını hazırlayınca İbrahim yanında Cebrail olduğu hâlde yola çıktı. Rivayete göre hangi beldeden geçerlerse İbrahim ona: "Ey Cebrail! Buraya mı kurmam emredildi?" diye sorardı. Cebrail: "Devam et," diyordu. Nihayet Mekke'ye vardılar. Yeri dikenli çalılıklar, selem ve semur ile kaplıydı. Oranın yerlilerine Amâlîka denirdi. Mekke'nin dışında ve etrafında ikamet ediyorlardı. Evin yeri o zaman kırmızımsı renkte bir tepecikti. İbrahim Cebrail'e: "Onları buraya mı bırakmam emredildi?" diye sordu. Cebrail: "Evet," dedi. İkisini Hacerü'l-Esved'in yerine bıraktı ve İsmail'in annesi Hâcer'e, orada bir gölgelik kurmasını söyleyerek şöyle dedi: "*Rabbim! Zürriyetimi ekini olmayan bir vadide, evinin haremi civarında iskân ettim.... Umulur ki şükrederler.*"[237] Böylece Şam bölgesindeki ailesinin

237 İbrâhîm, 14/37.

yanına giderek İsmail'i ve annesini Kâbe'nin yanında bıraktı. Ravi dedi: İsmail çok susadı. Annesi su aradı, ancak bulamadı. Su bulmak için kulak kabartınca Safâ tarafında bir ses vehmetti. Oraya kadar gitti ve biraz durdu ancak bir su eseri bulamadı. Sonra Merve tarafında bir ses vehmetti. Oraya gitti [255] ve bir an için durup bekledi. Ancak orada da bir şey bulamadı. Bir rivayete göre de Safâ üzerinde durdu ve İsmail için Allah'a dua etti, O'ndan yardım diledi. Sonra Merve'ye gitti, orada da dua ve dileğini dile getirdi. Sonra vadideki yabani hayvanların seslerinin, İsmail'i bıraktığı taraftan geldiğini duydu. Bunun üzerine ona doğru yöneldi. Yanına varınca İsmail'in elinin altında fışkıran suyu eliyle avuçladığını ve ondan içtiğini gördü. Annesi de suyun çıktığı yeri biraz derinleştirerek suyun birikmesini sağladı. Kırbayı da suyla doldurarak, İsmail'in su ihtiyacı için sakladı. Hâcer'in yaptığı olmasaydı Zemzem suyu daima akan temiz bir su kaynağı olacaktı. Mücâhid dedi: İsmail susayınca Cebrail'in ayağıyla yere basarak suyu fışkırttığı rivayeti hâlâ bize nakledilmektedir.

Ya'kûb b. İbrâhîm ve Hasan b. Muhammed bana şöyle anlattılar: İsmâîl b. İbrâhîm bize Eyyûb'dan şöyle nakletti: Saîd b. Cübeyr'den bana nakledildiğine göre İbn Abbâs şöyle demiştir:

Safâ ve Merve arasında ilk sa'y yapan İsmail'in annesidir. Eteğini yere kadar salan ilk Arap kadını da İsmail'in annesidir. Sâre'den kaçtığı zaman izini saklamak için eteğini yere kadar salmıştı. İbrahim onu ve İsmail'i alıp Kâbe'nin bulunduğu mekâna kadar getirmişti. İbrahim onları burada bırakıp geri döndü. Hâcer bir an için peşinden giderek: "Bizi neye bırakıyorsun? Hani yiyeceğimiz? Hani içeceğimiz?" diye seslendi. Ancak, İbrahim cevap vermedi. Hâcer: "Allah mı sana bunu emretti?" diye sordu. İbrahim: "Evet," dedi. Hâcer: "Öyle ise O bizi terk etmez,"[238] diyerek İbrahim'in peşini bıraktı. İbrahim

238 Bu olay karşısında insanın his ve vicdanının sessiz kalması mümkün değildir. Ancak olayı, İbrahim peygamberle başlayan ve Hz. Peygamber'e kadar devam eden, hatta Kâbe'nin mevcudiyeti ve kıyamete kadar sürecek süreç içinde ifa ettiği ve ifa edeceği ilahi misyonla bağlantılı olarak düşünüldüğünde, insanın isyan eden beşerî his ve vicdanının nispeten rahatladığını ve teslimiyet içinde ilahi hikmetle bağlantılı olağanüstü tarihî bir hadise

ise yoluna devam etti. Kedâ Dağına vardığında orada durdu ve yüzünü Mekke Vadisine dönerek şöyle dedi: "*Rabbim! Zürriyetimin bir kısmını ekinsiz bir vadide, Beyt-i Harem'inin yanında yerleştirdim...*"[239] Ravi dedi: O insanın yanında, içinde su bulunan bir kırba vardı. Suyu tükendi. Hâcer susadı, sütü de kesildi. Bebeği de susamıştı. Hâcer etrafına baktı ve hangi dağın daha yakın olduğunu gözlemledi ve ardından Safâ Tepesine çıktı. Bir ses duymak veya bir insan izini görmek için ku-
[256] lak kabarttı. Ancak, ses seda yoktu. Aşağı indi. Vadiye varınca istemeyerek hızlı yürüyen yorgun insan gibi hızlı yürümeye başladı. Yine en yakın tepenin hangisi olduğunu gözlemledi ve bu kez de Merve Tepesine çıktı. Burada da durdu ve "Bir ses duyar mıyım ya da bir insan görebilir miyim?" diye kulak kabarttı. Bir ses duydu. Ancak yanıldığını hissetmişçesine kendi kendine, "Sus dinle!" dedi. Sesten emin olunca, "Sesini duydum bana yardım et! Ben ve yanımdaki helak olmak üzereyiz!" dedi. Melek onu yönlendirerek, Zemzem suyunun olduğu yere kadar götürdü. Melek ayağıyla yere bastı ve oradan bir pınar fışkırdı. Kadın acele ederek kırbasını doldurmaya başladı. Resulullah (sav.): "Allah İsmail'in annesine rahmet etsin. Acele etmeseydi Zemzem devamlı akan bir pınar olacaktı," diye buyurdu.

Melek ona: "Bu beldenin insanlarının susuz kalacağını düşünme. Bu, Allah'ın misafirlerinin su içecekleri bir pınardır. Bu bebeğin babası bir daha buraya gelecek ve burada Allah için bir ev inşa edecekler," dedi.

İbn Abbâs dedi: Şam'a gitmekte olan Cürhümlü bir kafile geçerken kuşların dağ üzerinde uçuştuklarını görünce, "Bu kuşlar bir su kaynağı etrafında dönüp durmaktadır, bu vadide bildiğiniz bir su kaynağı var mı?" diye birbirlerine sordular.

olduğunu düşünmeye başlar. Nitekim Hâcer de olayı Allah'ın hikmeti ve takdiri içinde, teslimiyetle kabullenmiştir. Yine de Hâcer'in, "Allah bizi terk etmez," sözünde İbrahim'e bir sitem varsa da Allah'a büyük bir güven ve bağlılık vardır. Ancak, yine de ruhu ve kalbi rahmetle yoğrulmuş bir müminin bu hadiseyi düşünürken bir altüst oluş hâli yaşamaması mümkün değildir. (çev.)

239 İbrâhîm, 14/37.

Kafiledekiler, "Hayır," dediler. Ancak, vadiye yanaşıp baktıklarında o kadını gördüler. Yanına gittiler ve aynı muhitte yerleşmek istediklerini söylediler. Hâcer onlara izin verdi. Ancak, herkes gibi ölüm Hâcer'e de geldi. İsmail de onlardan bir kadınla evlendi. Bir müddet sonra İbrahim buraya gelerek İsmail'in evini sordu. Ona evini gösterdiler. Ancak, İsmail'i evde bulamadı. Onun eşiyle karşılaştı. Kadın kaba ve haşin biriydi. İbrahim ona: "Eşin geldiğinde şu şu vasıflarda yaşlı bir adam uğradı ve sana şöyle söyledi: 'Kapısının eşiğinden hoşnut olmadım onu değiştirsin,'" dedi ve ayrıldı. İsmail geldiğinde kadın ona durumu bildirdi. İsmail: "O babamdır. Kapımın eşiği de sensin," dedi. İsmail bunun üzerine karısını boşadı ve aynı kabileden başka bir kadınla evlendi. İbrahim bir müddet [257] sonra tekrar geldi ve İsmail'in evine gitti. Ancak yine İsmail'i bulamadı. Karşılaştığı kadın ise rahat ve güler yüzlüydü. Ona: "Eşin nereye gitti?" dedi. Kadın: "Ava gitti," dedi. İbrahim: "Ne yemeğiniz var?" dedi. Kadın: "Et ve su," dedi. İbrahim üç kere, "Allah'ım! Et ve sularını bereketli kıl," dedi. Sonra kadına: "Eşin gelince ona, şu şu vasıflarda bir yaşlı uğradı, de ve ona söyle, kapısının eşiğinden hoşnut kaldım, onu sahiplensin," dedi. İsmail dönünce eşi ona yaşlı adamın gelişini haber verdi. İbrahim bir müddet sonra üçüncü kez geldi ve İsmail ile birlikte Kâbe'nin temelini attılar ve binasını inşa ettiler.[240]

Hasan b. Muhammed bize, Yahyâ b. Abbâd, Hammâd b. Seleme, Atâ b. es-Sâib, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah'ın peygamberi İbrahim, oğlu İsmail ile eşi Hâcer'i Mekke'deki Zemzem kuyusunun bulunduğu mekâna götürüp bıraktı. Ayrıldığında, Hâcer ona seslenerek üç kere, "Sana kim emretti ki beni ekini olmayan, insan ve hayvan bulunmayan bir yere susuz ve azıksız bir şekilde bırakıyorsun?" diye sordu. İbrahim: "Rabbim bana emretti," dedi. Hâcer: "O bizi terk etmez," dedi. İbrahim sırtını dönüp yola koyulunca: "*Rabbimiz! Sen bizim sakladığımızı ve açığa vurduklarımızı bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.*"[241] İbrahim bu

240 Rivayet *Taberî Tefsiri*'nde geçmektedir: III. 152.
241 İbrâhîm, 14/38.

ifadeyle hüznünü ifade etmiştir. İsmail susayınca ayak topuklarıyla toprağı eşelemeye başladı. Hâcer de Safâ Tepesine çıktı. Mekke Vadisi o zaman daha derindi. Bir şeyler görmek ümidiyle Safâ'dan etrafa bakmaya başladı. Ancak bir şey göremedi. Yedi kere bu gidiş gelişini tekrarladı. Sonra Merve'den İsmail'in yanına geldi. İsmail hâlâ ayak topuğuyla yeri eşele-
[258] yip duruyordu ve ayağının altından su fışkırmaya başlamıştı. Fışkıran Zemzem suyu idi. Hâcer de suyun çıktığı yeri eliyle yokluyor ve su biriktikçe onu elindeki bardakla alıp kırbaya boşaltıyordu. Ravi dedi: Peygamber (sav.): "Allah Hâcer'e rahmet etsin. Suya müdahale etmeseydi kıyamet gününe kadar akan bir kaynak olacaktı."

O zaman Cürhüm kabilesi Mekke'ye yakın bir vadide ikamet etmekteydi. Kuşlar suyu görünce Mekke vadisinden ayrılmaz oldu. Cürhümlüler kuşların bu hareketini görünce bunun bir su alameti olduğunu anladılar ve Hâcer'e gelerek: "Dilersen sana komşu olalım. Su senindir. Biz de sana teselli verelim," dediler. Hâcer: "Olur," dedi. Böylelikle onlar da aynı muhite yerleştiler. Artık İsmail büyümüş ve Hâcer de Rabbine kavuşmuştu. İsmail, Cürhüm kabilesinden bir kadınla evlendi. Ravi dedi: İbrahim, Hâcer'e gitmek için Sâre'den izin talep etti. Sâre, Hâcer'e misafir olmaması şartıyla İbrahim'e izin verdi. İbrahim, İsmail'in evine geldi. Ne var ki Hâcer vefat etmişti. İbrahim, İsmail'in eşine: "Eşin nerededir?" diye sordu. Kadın: "Evde yok, ava gitti," dedi. İsmail Harem bölgesinden çıkıyor ve avlandıktan sonra dönüyordu. İbrahim, İsmail'in eşine: "Misafire ikram edecek bir şeyin var mı?" diye sordu. Kadın: "Bir şey yok, evde de kimse yok," dedi. İbrahim ona: "Eşin gelirse ona selam söyle ve ona kapısının eşiğini değiştirmesini söyle," dedi. İbrahim ayrıldı. İsmail geldi ve babasının kokusunu hissetti. Eşine: "Sana gelen oldu mu?" dedi. Kadın küçümseyici bir üslupla; "Bana şu vasıflarda bir yaşlı geldi," dedi. İsmail: "Sana ne dedi?" diye sordu. Kadın: Bana dedi ki: "Eşine selam söyle ve ona kapısının eşiğini değiştirmesini söyle." Bunun üzerine İsmail eşini boşadı ve başka bir kadınla evlendi. İbrahim (as.) Allah'ın bildiği ve dilediği kadar

bekledikten sonra tekrar İsmail'i ziyaret etmek için Sâre'den izin istedi. Ona kalmaması şartıyla izin verdi. İbrahim yola çıktı ve İsmail'in evine kadar geldi. Eşine: "Eşin nerede?" diye sordu. Kadın: "Ava gitti. İnşallah birazdan gelecek, Allah sana rahmet etsin, misafirimiz ol," dedi. İbrahim: "Senin ekmeğin, buğdayın, arpan, hurman var mı?" dedi. Kadın ona et ve süt ikram etti. İbrahim onlara bereket duasında bulundu. Eğer ekmek, buğday, arpa veya hurma ikram etseydi, o topraklar- [259]
da daha çok bu mahsuller yetişecekti. Ona: "İn misafirimiz ol, başını yıkayayım," dedi. İbrahim inmedi. Bunun üzerine kadın makam taşını getirdi ve sağ tarafına koydu. İbrahim sağ ayağıyla makam taşına bastı ve ayak izi taşta kaldı. Kadın o vaziyette başının sağ tarafını yıkadı. Ardından makam taşını sol tarafına aldı. İbrahim sol ayağıyla taşa bastı ve kadın başının sol kısmını yıkadı.[242] İbrahim kadına: "Eşin geldiğinde ona selam söyle ve ona de ki: Kapının eşiği düzelmiştir," dedi. İsmail gelince babasının kokusunu hissetti. Eşine: "Sana gelen oldu mu?" diye sordu. Kadın: "Evet, en güzel yüzlü ve en güzel kokulu bir yaşlı geldi. Bana şöyle şöyle dedi. Ben de ona böyle böyle dedim ve başını yıkadım. Şurada da ayak izleri vardır." İsmail: "Sana neler söyledi?" Kadın: "Bana dedi ki: Kocan gelirse ona selam söyle ve de ki kapının eşiği düzelmiştir." İsmail: "O, babam İbrahim idi," dedi. Bir müddet bekledikten sonra Allah ona, evi kurmasını emretti. İbrahim, İsmail ile birlikte Kâbe'yi inşa ettiler. Kâbe'yi inşa ettikten sonra İbrahim'e: "*İnsanlara haccı ilan et,*"[243] emri verildi. İbrahim hangi kavim ve kabileye uğrarsa onlara: "Ey insanlar! Sizin için bir ev kuruldu, ona uğrayın," derdi. Bu çağrısını duyan herkes, ağaç, kaya

242 Diğer kaynaklarda da zikredilen bu ziyaret kısa sürmüştür. Zira İbrahim eşi Sâre'den ziyaret için izin isteyince misafir kalmamasını şart koşmuştur. Bu sebeple İbrahim bineğinden dahi inmemiştir. İsmail'in eşi ona: "Saçın başın toz içinde kalmış, in yıkıyayım," dediyse de inmemiştir. Bunun üzerine sonradan Makâm-ı İbrahim'in simgesi olan taşı getirmiş ve sağ tarafına koyarak ona dayanmasını söylemiştir. İbrahim inmeden sağ ayağını taşa koymuş ve eğilerek başının sağ tarafını yıkamasına, ardından da sol tarafını yıkamasına imkân vermiştir. Böylece Sâre'ye verdiği sözü yerine getirmiş oldu. (çev.)

243 Hac, 22/27.

vs. muhakkak "Lebbeyk Allahümme lebbeyk," derlerdi. İbrahim'in: *"Rabbim! Zürriyetimin bir kısmını ekini olmayan bir vadide Beyt-i Haram'ının yanında bıraktım,"*[244] sözüyle *"İhtiyarlığımda bana İsmail ve İshak'ı bağışlayan Allah'a hamd olsun,"*[245] sözü arasında şu kadar yıl –Atâ, kaç yıl geçtiğini unuttu– geçmişti.

Muhammed b. Sinân bana şöyle anlattı: Ubeydullah b. Abdulmecîd Ebû Ali el-Hanefî bize, İbrâhîm b. Nâfi', Kesîr b. Kesîr, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

İbrahim Mekke'ye geldiğinde İsmail'i, Zemzem kuyusunun arka tarafında oklarını düzeltirken buldu. İbrahim ona: "Ey İsmail! Rabbin bana O'nun için bir ev kurmamı emretti," dedi.
[260] İsmail ona: "Rabbinin emrini yerine getir," dedi. İbrahim: "Senin de bana yardımcı olmanı emretti," dedi. İsmail: "Yardımcı olacağım," dedi. İbrahim inşa ediyor, İsmail de ona taş taşıyordu. İkisi: *"Rabbimiz bizden kabul et. Sen işiten ve bilensin,"* diye dua ediyorlardı. Duvarlar yükseldiğinde yaşlı adam taşları kaldırmakta zorluk çekince, bir taş üzerinde durarak –burası İbrahim'in makamıdır– taşları İbrahim'in eline veriyordu. İkisi: *"Rabbimiz bizden kabul buyur. Sen işiten ve bilensin,"*[246] diye dua ediyorlardı.

İbrahim, Allah'ın emri doğrultusunda Kâbe'nin inşasını bitirince, Allah ona insanları hacca davet etmesini emretti: *"İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek de nice uzak yoldan gelen argın develer üzerinde sana gelsinler."*[247]

İbn Humeyd bize, Cerîr, Kabûs b. Ebî Zabyân, babası ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

İbrahim, Kâbe'nin inşa işini bitirince ona: *"İnsanlara haccı ilan et,"* emri verildi. İbrahim: "Rabbim! Benim sesim nereye kadar ulaşacak?" dedi. Allah: "Sen ilan et, Ben ulaştırırım," buyurdu. Bunun üzerine İbrahim: "Ey insanlar Beytülatîk'i ziyaret etmeniz size farz kılındı," diye seslendi. Ravi dedi: Bu ilanı

244 İbrâhîm, 14/37.
245 İbrâhîm, 14/39.
246 Bakara, 2/127. Rivayet, tefsirde de geçmektedir: III. 68.
247 Hac, 22/27.

sema ile yer arasında olan herkes duydu. İnsanlar dünyanın en uzak köşelerinden davete icabet ederek geldiklerini görmüyor musun?

Hasan b. Arafe bize, Muhammed b. Fudayl b. Gazvân ed-Dabbî, Atâ b. es-Sâib, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

İbrahim Kâbe'nin inşa işini bitirdikten sonra Allah ona: "*İnsanlara haccı ilan et,*" diye vahyetti. Bunun üzerine İbrahim şöyle seslendi: "Bilesiniz ki Rabbiniz Kendisi için bir ev edindi ve onu ziyaret etmenizi emretti." Bu sesi duyan taş, ağaç, tepe, toprak vs. ne varsa: "Sana icabet ediyoruz Allah'ım" anlamında, "Lebbeyk Allahümme lebbeyk," diye icabet etmiştir.

İbn Humeyd bize Yahyâ b. Vâdıh, Hüseyn b. Vâkıd, Ebü'z-Zübeyr, Mücâhid ve İbn Abbâs'tan, "*Haccı insanlara ilan et,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

İbrahim Halîlullah (as.) taşın üzerine çıktı ve şöyle seslendi: "Ey insanlar! Hac size farz kılındı." Bu sesi, kıyamet gününe [261] kadar insanların hacca gitmesi, Allah'ın ilminde takdir edilmiş olan ve babalarının sulbünde veya annelerinin rahminde bulunan herkes duydu ve "Lebbeyk Allahümme lebbeyk," diye cevap verdi.

İbn Beşşâr bize, Abdurrahman, Süfyân, Seleme ve Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet etti:

İbrahim'e: "*İnsanlara haccı ilan et,*" diye emredildi. İbrahim: "Rabbim! Nasıl söyleyeyim?" dedi. Allah: "Lebbeyk Allahümme lebbeyk, diye ilan et," buyurdu.

İbn Humeyd bize, Seleme, Muhammed b. İshâk, Ömer b. Abdullah b. Urve'den Abdullah b. ez-Zübeyr'in Ubeyd b. Umeyr el-Leysî'ye: "Sana nakledilen rivayetlere göre İbrahim, hacca nasıl davet etti?" demesi üzerine Ubeyd şöyle dedi:

Bana anlatıldığına göre İbrahim, İsmail ile birlikte Kâbe'nin temellerini yükselttikten ve bu konuda Allah tarafından kendisine verilen görevi yerine getirdikten sonra hacda hazır bulundu. Yemen yönüne yöneldi ve insanları Allah'a ve Kâbe'yi ziyaret etmeye davet etti. İnsanlar, "Lebbeyk Allahümme lebbeyk," diye davetine icabet ettiler. Ardından doğuya yöneldi ve insanları Allah'a ve Allah'ın evini ziyaret etmeye çağırdı. İnsanlar tarafından daveti, "Lebbeyk" diye kabul edildi. Son-

ra batıya yöneldi ve insanları Allah'a ve Allah'ın evini ziyaret etmeye çağırdı. Davetine, "Lebbeyk Allahümme lebbeyk" diyerek icabet ettiler. Sonra Şam'a yöneldi ve insanları Allah'a ve Allah'ın evini ziyaret etmeye çağırdı. İnsanlar tarafından bu davet, "Lebbeyk Allahümme lebbeyk," nidasıyla kabul edildi. Sonra terviye gününde İsmail ile birlikte ve maiyetindeki Müslümanlarla çıktı ve Mina'da konakladı. Burada öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kıldırdı. Ardından onlarla birlikte, vakfe için Arafat'a çıktı. Arafat'ta Erâk mevkiinde vakfede bulundu. Bu duruş yerinde imam vakfede bulunur. İbrahim gerekli talim ve yönlendirmeleri yaptı. Güneş batınca İsmail ve maiyetindekilerle Müzdelife'ye geçti. Burada akşam ve yatsı namazlarını cemederek kıldı. Geceyi de burada geçirdikten sonra tan yeri ağarınca sabah namazını kıldırdı. Akabinde maiyetindekilerle Müzdelife'nin Kuzah mevkiinde durdu. Burada da imam bir duruş gerçekleştirir. Gün ağarmaya
[262] başladığı zaman İsmail'i ve maiyetindekileri yönlendirdi ve onlara yapacaklarını anlattı. Sonra büyük cemreye taş attı ve İsmail'e Mina'da kurban kesme mevkiini gösterdi. Ardından kurban kesti ve tıraş oldu. Sonra Mina'dan Kâbe'ye giderek ona nasıl tavaf edeceğini gösterdi. Sonra tekrar Mina'ya geri götürdü ve şeytanın nasıl taşlanacağını öğretti. Hac ibadetini tamamladı ve bunu insanlara ilan etti.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Resulullah (sav.) ve bazı ashabından rivayet edildiğine göre İbrahim'e hac menasikini Cebrail öğretiyordu. Bu konudaki rivayet şöyledir:

Ebû Küreyb bize, Ubeydullah b. Mûsâ –Muhammed b. İsmâîl el-Ahmesî de bize Ubeydullah b. Mûsâ'dan rivayet etti–, İbn Ebî Leylâ, İbn Ebî Müleyke ve Abdullah b. Amr'dan Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

Terviye günü Cebrail İbrahim'e geldi. Onu Mina'ya götürdü. Burada onunla öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazını kıldı. Ardından onu Arafat'a götürdü ve Erâk'ta –ya da insanların konakladığı yerde– vakfede bulundular. İki namazı birlikte eda ettiler. Sonra akşam namazının en erken kılınabildiği bir vakitte Arafat'tan ayrılarak Müzdelife'ye gittiler.

Burada akşam ve yatsı namazını bir arada kıldılar ve geceyi burada geçirdiler. Ardından sabah namazının en erken kılınabildiği bir vakitte sabah namazını eda ettiler ve bir süre durduktan sonra, sabah namazının en geç kılınabildiği bir vakitte Mina'ya gittiler. Burada şeytanı taşladılar, sonra kurban kesti ve tıraş oldu. Akabinde tavaf için Kâbe'ye gitti. Allah, Muhammed'e (sav.): *"Sana, doğru yol olan İbrahim'in dinine uy! O, müşriklerden değildi, diye vahyettik,"*[248] ayetini bildirdi.

Ebû Küreyb bize, İmrân b. Muhammed b. Ebî Leylâ, babası, Abdullah b. Ebî Müleyke ve Abdullah b. Amr Resulullah'tan (sav.) benzer bir rivayet nakletti.

* * *

Daha sonra Allah, dostu İbrahim'i oğlunu kurban etmekle [263] imtihan etti.

Peygamberimiz Muhammed'in (sav.) ümmetinin önceki âlimleri, İbrahim'in, oğullarından hangisini kurban etmek istediği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları [kurban edilmek istenen] İshâk b. İbrâhîm'dir derken, bazıları da İsmâîl b. İbrâhîm olduğunu söylemişlerdir. Resulullah'tan (sav.) her iki görüşü ifade eden rivayetler nakledilmiştir. Bu iki rivayetten birinin kesin olarak sahih olduğunu bilseydik onu tercih ederdik. Ne var ki, Resulullah'tan (sav.) nakledilen ve kurban edilen kişinin İshak olduğunu bildiren rivayetin sıhhati, Kur'an noktainazarından bakıldığında diğer rivayetin sıhhatinden daha sarih ve daha belirgindir.

Resulullah'ın (sav.), kurban edilenin İshak olduğunu söylediğini bildiren rivayet şöyledir:

Ebû Küreyb bize, Zeyd b. el-Habbâb, Hasan b. Dînâr, Ali b. Zeyd b. Cüd'ân, Hasan, Ahnef b. Kays ve Abbâs b. Abdulmuttalib'den *"Biz, oğluna bedel olarak büyük bir kurban verdik,"*[249] ayeti hakkında Resulullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"Söz konusu olan İshak'tır."[250]

248 Nahl, 16/123.
249 Sâffât, 37/107.
250 Rivayet Tefsirde de geçmektedir: XXIII. 51.

* * *

Bu konu daha sağlam bir yoldan da nakledilmişse de rivayet Abbâs ile mevkuftur ve Resulullah'a (sav.) dayandırılmamıştır.

Rivayet şöyledir:

Ebû Küreyb bize, İbn Eymân, Mübârek, Hasan, Ahnef b. Kays ve Abbâs b. Abdulmuttalib'den şöyle dediğini rivayet etti:

"*Oğluna bedel olarak ona büyük bir kurban verdik,*" ayetinde söz konusu edilen İshak'tır.[251]

İsmail olduğunu bildiren ve Resulullah'tan (sav.) nakledilen rivayet şöyledir:

Muhammed b. Ammâr er-Râzî bize, İsmâîl b. Ubeyd b. Ebî Kerîme, Ömer b. Abdurrahîm el-Hattâbî, Utbe b. Ebî Süfyân'ın oğullarından Abdullah b. Muhammed el-Utbî, babası, Abdullah b. Saîd ve Sunâbehî'den şöyle dediğini rivayet etti:

[264] Muâviye b. Ebî Süfyân'ın yanındaydık. Oradakiler kurban edilenin İsmail mi, yoksa İshak mı, olduğu hakkında görüş serdettiler. Bunun üzerine Muâviye şöyle dedi: Konuya vâkıfım. Resulullah'ın (sav.) yanındaydık. Bir adam geldi ve: "Ey Allah'ın resulü ve iki kurbanın oğlu! Allah'ın sana fey olarak verdiği maldan bana ver," dedi. Resulullah bu söze güldü. Ona: "Ey Allah'ın resulü! İki kurbanın oğlu nedir?" diye soruldu. Resulullah şöyle cevap verdi: "Abdulmuttalib'e Zemzem kuyusunu kazması emredildiğinde, bu işin kolaylıkla neticelenmesi adına oğullarından birini kurban edeceğini söyledi. Çekilen kurada Abdullah'ın adı çıktı. Ancak, dayıları buna engel oldular ve Abdulmuttalib'e, oğlunun yerine yüz deve kurban etmesini söylediler. Bunun üzerine Abdulmuttalib, oğlunun yerine yüz deve kurban etti. İkinci İsmail, Abdullah'tır."

* * *

Şimdi de seleften kimlerin İshak, kimlerin de İsmail olduğunu söylediğine bakalım.

İshak olduğunu söyleyenler:

251 Rivayet Tefsirde geçmektedir: XXIII. 51.

Ebû Küreyb bize, İbn Eymân, Mübârek, Hasan, Ahnef b. Kays ve Abbâs b. Abdulmuttalib'den şöyle dediğini rivayet etti:

"*Oğlunun yerine ona büyük bir kurban verdik,*" ayetinde ifade edilen İshak'tır.

Hüseyn b. Yezîd et-Tahhân bize, İbn İdrîs, Dâvûd b. Ebî Hind, İkrime ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Kurban edilen İshak'tır.

Ya'kûb bana şöyle anlattı: İbn Uleyye bize, Dâvûd ve İkrime'den şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs, kurban edilenin İshak olduğunu söyledi.

İbnü'l-Müsennâ bize, İbn Ebî Adî, Dâvûd, İkrime ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

"*Oğlunun yerine ona büyük bir kurban verdik,*" ayetinde zikredilen "oğlu" kelimesiyle kastedilen İshak'tır.

İbnü'l-Müsennâ bize, Muhammed b. Ca'fer, Şu'be, Ebû İshâk ve Ebü'l-Ahvas'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Bir adam İbn Mes'ûd'un yanında öğünerek dedi ki: "Ben falanca ve filancanın oğluyum. Benim atalarım kerem sahibi büyük insanlardır." İbn Mes'ûd şöyle karşılık verdi: "Bu vasıflar Yûsuf b. Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm'e aittir. Allah'ın dostu İbrahim oğlunu Allah'a kurban etti."

İbn Humeyd bize, İbrâhîm b. el-Muhtâr, Muhammed b. İshâk, Abdurrahman [265]
b. Ebî Bekir, Zührî, Alâ b. Câriye es-Sekafî, Ebû Hüreyre ve Ka'b'dan, "*Oğlunun yerine ona büyük bir kurban verdik,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Ayette geçen "oğul" kelimesinden kastedilen İshak'tır.

İbn Humeyd bize şöyle dedi: Seleme bana Muhammed b. İshâk, Abdullah b. Ebî Bekir, Muhammed b. Müslim ez-Zührî, Benî Zühre'nin mensubu Ebü'l-Alâ b. Câriye es-Sekafî, ve Ebû Hüreyre'den naklen Ka'bü'l-Ahbâr'ın şöyle dediğini rivayet etti:

İbrahim'in iki oğlundan kurban edilmesi emredilen, oğlu İshak'tır.

Yûnus bana şöyle anlattı: İbn Vehb bize şöyle dedi: Yûnus bana İbn Şihâb'dan şöyle nakletti: Amr b. Ebî Süfyân b. Üseyd b. Câriye es-Sekafî, kendisine Ebû Hüreyre'den naklen Ka'bü'l-Ahbâr'ın şöyle dediğini rivayet etti:

"Sana İbrahim peygamberin oğlu İshak'ı haber vereyim mi?" Ebû Hüreyre: "Olur," dedi. Ka'b: "İbrahim'e oğlu İshak'ı

kurban ettiği rüyada gösterildiğinde, şeytan bu olay karşısında, 'İbrahim'in ailesini fitneye düşürmezsem, hiçbir zaman hiçbirini fitneye düşüremem,' dedi. Şeytan, tanıdık bir sima şeklinde onlara gitti. İbrahim, İshak'ı kurban etmeye çıkardığında şeytan, İbrahim'in eşi Sâre'ye gitti. Ona: 'İbrahim, İshak'ı nereye götürdü?' diye sordu. Sâre: 'Bir işi vardı, onun için götürdü,' dedi. Şeytan: 'Hayır, vallahi onun için götürmedi,' dedi. Sâre: 'Niçin götürdü?' diye sordu. Şeytan: 'Onu kurban etmek için götürdü,' dedi. Sâre: 'Böyle bir şey yok. O, oğlunu kurban edecek değildir,' dedi. Şeytan: 'Vallahi, onu kurban edecektir,' dedi. Sâre: 'Onu niçin kurban edecek?'
[266] diye sordu. Şeytan: 'Rabbinin, ona bunu emrettiğini iddia etmektedir,' dedi. Sâre: 'Rabbi ona bunu emrettiyse Rabbinin emrini yerine getirmesi güzel bir şeydir,' deyince Sâre'nin yanından ayrılan şeytan, babasının arkasından gitmekte olan İshak'a gitti. Ona: 'Baban seni nereye götürüyor?' dedi. İshak: 'Bir iş için beni götürüyor,' dedi. Şeytan: 'Hayır, bir iş için değil, seni kurban etmek için götürüyor,' dedi. İshak: 'Babam beni kurban edecek değildir,' dedi. Şeytan: 'Kurban edecek,' dedi. İshak: 'Niçin?' diye sordu. Şeytan: 'Rabbinin ona bunu emrettiğini iddia etmektedir,' diye cevap verdi. İshak: 'Rabbi ona bunu emrettiyse o bunu mutlaka yerin getirecektir,' dedi. Ardından İbrahim'e koştu. Ona: 'Oğlunu nereye götürüyorsun?' diye sordu. İbrahim: 'Bir işimiz var,' dedi. Şeytan: 'Vallahi onu kurban etmek için götürüyorsun,' dedi. İbrahim: 'Niçin kurban edeceğim?' diye sordu. Şeytan: 'Rabbinin bunu sana emrettiğini iddia ediyorsun,' dedi. İbrahim: 'Vallahi Rabbim bunu bana emrettiyse bu emri yerine getireceğim,' dedi." Ka'b dedi: İbrahim İshak'ı kurban etmeye yeltenip de oğlu buna boyun eğince Allah onu bundan muaf tuttu ve yerine İbrahim'e büyük bir kurban verdi. İbrahim oğluna: "Oğulcuğum kalk, Allah seni bağışladı," dedi. Allah İshak'a da: "Benden bir dilekte bulunma hakkını veriyorum. Benden iste sana icabet edeyim," dedi. İshak şöyle dua etti: "Allah'ım duamı kabul buyur. Öncekilerden ve sonrakilerden kim ki şirk koşmadan sana mülaki olursa onu cennete al!"

Amr b. Ali bana şöyle dedi: Ebû Âsım bize, Süfyân, Zeyd b. Eslem, Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr ve babasından şöyle dediğini rivayet etti:

Musa: "Ey Rabbim! 'Ey İbrahim, İshak ve Yakub'un İlahı!' diye dua ediyorlar. Niçin bu tabiri kullanıyorlar?" diye sordu. Allah şöyle buyurdu: "İbrahim hiçbir şeyi Bana denk görmedi ve Beni her şeye tercih etti. İshak da Bana kurban edilmeye cömert davrandı. Başka konularda da cömert davranmıştır. Yakub da ne kadar onu imtihan ettiysem, Benim hakkımdaki hüsnüzannı artmıştır."

İbn Beşşâr bize Müemmel, Süfyân, Zeyd b. Eslem, Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr ve babasından şöyle dediğini rivayet etti:

Musa: "Ey Rabbim! İbrahim, İshak ve Yakub'a verdiklerinin sırrı nedir?" diye sordu. Sonra ravi benzer bir rivayet nakletti.

Ebû Küreyb bize, İbn Yemân, İsrâîl, Câbir ve İbn Sâbit'ten şöyle dediğini rivayet etti:

Kurban edilen İshak idi.

Ebû Küreyb bize, Ebû Yemân, Süfyân, İbn Sinân eş-Şeybânî ve İbn Ebi'l-Hüzeyl'den şöyle dediğini rivayet etti:

Kurban edilen İshak'tır.

Ebû Küreyb bize, Süfyân b. Ukbe, Hamza ez-Zeyyât, Ebû İshâk ve Ebû Meysere'den şöyle dediğini rivayet etti:

Yusuf, kralın yüzüne şöyle dedi: "Benimle birlikte yemek [267]
istiyorsun. Vallahi ben, Allah'ın dostu İbrahim oğlu Allah için kurban edilen İshak oğlu Allah'ın nebisi Yakub'un oğluyum."

Ebû Küreyb bize, Vekî', Süfyân, Ebû Sinân ve İbn Ebi'l-Hüzeyl'den şöyle dediğini rivayet etti:

Yusuf, kralın yüzüne şöyle dedi diyerek benzer bir rivayet nakletti.

Mûsâ b. Hârûn bana şöyle anlattı: Amr b. Hammâd bize, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs –Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd– ve Resulullah'ın (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti:

İbrahim (as.) gördüğü rüyada kendisine: "Sâre'den bir oğlum olursa onu Allah'a kurban edeceğim, diye verdiğin sözü yerine getir," diye söylendi.

Ya'kûb bana şöyle dedi: Hüşeym bize, Zekeriyâ ve Şu'be, Ebû İshâk ve Mesrûk'tan, *"Oğlu yerine ona büyük bir kurban verdik,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Ayette geçen "oğul" kelimesiyle İshak kastedilmiştir.

* * *

İsmail'in kurban edildiğini bildiren rivayetler:

Ebû Küreyb ve İshâk b. İbrâhîm b. eş-Şehîd bize, Yahyâ b. Yemân, İsrâîl, Süveyr, Mücâhid ve İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet ettiler:

Kurban edilen İsmail'dir.

İbn Beşşâr bize, Yahyâ, Süfyân, Beyân ve Şa'bî'den, *"Oğlu yerine ona büyük bir kurban verdik,"* ayetindeki "oğul" kelimesiyle İsmail kastedilmiştir.

İbn Humeyd bize, Yahyâ b. Vâdıh, Ebû Hamza Muhammed b. Meymûn es-Sük-
[268] kerî, Atâ b. es-Sâib, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

İbrahim'e kurban edilmesi emredilen oğlu İsmail'dir.

Ya'kûb bana şöyle anlattı: Hüşeym bize Ali b. Zeyd, Benî Hâşim'in kölesi Ammâr, Yûsuf b. Mihrân ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

"Oğlu yerine ona büyük bir kurban verdik," ayetinde söz konusu edilen İsmail'dir.

Ya'kûb bana şöyle dedi: İbn Uleyye bize, Dâvûd ve Şa'bî'den İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Kurban edilen İsmail'dir.

Ya'kûb bana şöyle anlattı: İbn Uleyye bize şöyle rivayet etti:

Dâvûd b. Ebî Hind'e: "İbrahim'in iki oğlundan hangisini kurban etmesi emredildi?" diye soruldu. O, Şa'bî'nin bu konuda şöyle dediğini söyledi: İbn Abbâs, İsmail olduğunu söyledi.

İbnü'l-Müsennâ bize, Muhammed b. Ca'fer, Şu'be, Beyân ve Şa'bî'den, "Onun yerine, Allah'ın büyük bir kurban verdiği kişi hakkında" İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Bu kişi İsmail'dir.

Ya'kûb bize, İbn Uleyye, Leys, Mücâhid ve İbn Abbâs'tan, *"Oğlu yerine ona büyük bir kurban verdik,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Bu kişi İsmail'dir.

Yûnus b. Abdüla'lâ bana şöyle dedi: İbn Vehb bize şöyle dedi: Ömer b. Kays bana Atâ b. Ebî Rebâh ve Abdullah b. Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Yerine kurban verilen kişi İsmail'dir. Yahudiler İshak olduğunu söylese de yalan söylerler.

Muhammed b. Sinân el-Kazzâz bana şöyle anlattı: Ebû Âsım bize Mübârek, Ali b. Zeyd, Yûsuf b. Mihrân ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah'ın bir kurbanla kurtardığı kişi İsmail'dir.

Muhammed b. Sinân bana anlattı: Haccâc bize Hammâd, Ebû Âsım el-Ganevî, Ebü't-Tufeyl ve İbn Abbâs'tan benzer bir rivayet nakletti.

İshâk b. Şâhin bana şöyle nakletti: Hâlid b. Abdullah bize Dâvûd ve Âmir'den [269] şöyle dediğini rivayet etti:

İbrahim'in kurban ettiği oğlu İsmail'dir.

İbnü'l-Müsennâ bize, Abdüla'lâ, Dâvûd ve Âmir'den, "*Oğlunun yerine ona büyük bir kurban verdik,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Ayette sözü edilen "oğul," İsmail'dir. Verilen koçun iki boynuzu Kâbe'ye asılıydı.

Ebû Küreyb bize, İbn Yemân, İsrâîl, Câbir ve Şa'bî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Kurban edilen kişi İsmail idi.

Ebû Küreyb bize, İbn Yemân, İsrâîl, Câbir ve Şa'bî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Koçun iki boynuzunu Kâbe'de gördüm.

Ebû Küreyb bize, İbn Yemân, Mübârek b. Fedâle, Ali b. Zeyd b. Cüd'ân ve Yûsuf b. Mihrân'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Kurban edilen İsmail'dir.

Ebû Küreyb bize, İbn Yemân, Süfyân, İbn Ebî Necîh ve Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet etti:

Kurban edilen şahıs İsmail'dir.

Ya'kûb bana şöyle anlattı: Hüşeym bize, Avf ve Hasan'dan, "*Oğlu yerine ona büyük bir kurban verdik,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Kurban edilen kişi İsmail'dir.

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk ve Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den şöyle dediğini işittim:

Allah'ın İbrahim'e kurban edilmesini emrettiği oğlu İsmail'dir. Bu hakikati Allah'ın kitabında İbrahim'in kıssasında ve oğlunun kurban edilmesi emrinde görmekteyiz. Şöyle ki: Allah, İbrahim'in kurban edilen oğlunun kıssasını anlattıktan sonra şöyle buyurmuştur: "*Salihlerden bir peygamber olarak İbrahim'e İshak'ı müjdeledik.*"[252] Başka bir ayette de: "*Eşine de*
[270] *İshak'ı, İshak'ın ardından da Yakub'u müjdeledik.*"[253] Yani bir oğul ve bir torunla müjdelenmiştir. Buna göre Allah'ın, kurban edilmesini emrettiği bir kişiden oğul vadetmesi çelişkili bir durum olur. Buna göre kurban edilmesi emredilen ancak İsmail'dir.[254]

İbn Humeyd bize, Seleme, Muhammed b. İshâk, Büreyde b. Süfyân b. Ferve el-Eslemî ve Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Muhammed b. Ka'b, Şam'da halife olan ve maiyetinde çalıştığı Ömer b. Abdülazîz'e bu hususu zikredince Ömer ona: "Bu hususu daha önce düşünmemiştim. Galiba senin dediğin gibi olması gerekir," dedi ve daha önce Yahudiyken Müslüman olan ve İslam'ı güzel yaşayan ve Şam'da bulunan Yahudi âlimlerden olduğunu düşündüğü bir adama haber göndererek bu konuyu ona sordu. Muhammed b. Ka'b: "Ben de Ömer'in yanında bulunuyordum," dedi. Ömer ona: "İbrahim'e hangi oğlunu kurban etmesi emredildi?" diye sordu. Adam: "İsmail'dir Ey Müminlerin Emiri! Vallahi Yahudiler bunu bilirler. Ancak onlar siz Arapları çekemedikleri için, sizin babanız olan İsmail'in Allah'ın lütfuna mazhar olmasını ve kurban olmaya gösterdiği sabır sebebiyle, Allah'ın takdirine mazhar olmasını hazmedememektedirler. Onun için bu hususu inkâr etmişler ve bu olayın kahramanının İshak olduğunu söylemişlerdir. Zira İshak onların babasıdır.

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk, Hasan b. Dînâr ve Amr b. Ubeyd, Hasan b. Ebü'l-Hasan el-Basrî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Kurban edilmesi emredilen İbrahim'in oğlunun İsmail olduğu hususunda Hasan b. Ebü'l-Hasan'ın bir şüphesi yoktu.

252 Sâffât, 37/112.
253 Hûd, 11/71.
254 Rivayet *Taberî Tefsîri*'nde de anlatılmıştır: XIII. 54.

İbn Humeyd bize, Seleme, Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'nin bu görüşü çok kere dile getirdiğine şahit oldum.

* * *

İshak'ın kurban edildiğine dair rivayetin daha sahih olduğuna dair Kur'an'da var olduğunu söylediğimiz delile gelince: Kavmini terk edip eşi Sâre ile birlikte Şam bölgesine yönelerek Rabbine hicret ettiğinde, Allah'ın zikrettiği, dostu İbrahim'in [271] şu duasıdır: "*Ben Rabbime hicret ediyorum. O bana doğru yolu gösterecek. Rabbim! Bana salih bir çocuk bağışla.*"[255]

O zaman Hâcer'le henüz tanışmamış, dolayısıyla İsmail dünyaya gelmiş değildi. Bu duanın akabinde Allah duasını kabul buyurduğunu haber vermiş ve ona hilim sahibi bir çocuk bağışladığını müjdelemiştir. Ardından da İbrahim'in rüyasını ve bu rüyada babasıyla birlikte yürüyüp gezebilecek çağa geldiğinde, onu kurban edeceğini bu rüyasında görmesidir. Allah'ın kitabında doğumu müjdelenen ise İshak'tır. "*O sırada eşi ayakta duruyordu. Ona İshak'ı ve İshak'tan sonra da Yakub'u müjdeledik.*"[256] "*Onlardan korkmaya başladı. 'Korkma,' dediler ve ona bilgin olacak bir oğlan çocuğu müjdelediler. Karısı çığlık atarak geldi. Elini yüzüne çarparak, 'Ben kısır bir kocakarıyım,'*"[257] dedi. İbrahim'e erkek bir çocuk müjdesi verilen her yerde, verilen müjde Sâre'den doğacak çocuk hakkındadır. Ayette geçen "*Ona hilim sahibi bir oğlan çocuğu müjdeledik,*" sözü, diğer Kur'an surelerinde de Sâre'den doğacağı müjdelenen çocuk içindir.

* * *

Allah, henüz doğmadan İshak'ı ve İshak'ın oğlu Yakub'u İbrahim'e müjdelediği hâlde İshak'ı kurban etmesinin mantıklı olamayacağını ileri süren ve bundan hareketle kurbanın İsmail olduğunu söyleyenlerin gerekçesi, sağlıklı bir gerekçe

255 Sâffât, 37/99-100.
256 Hûd, 11/71.
257 Zâriyât, 51/28-29.

değildir. Zira İshak yürüyüp gezecek çağa geldikten sonra, Allah onun kurban edilmesini emretmiştir. Kaldı ki İshak kurban edilmeden önce, Yakub'un doğmuş olması da mümkündür. Aynı şekilde koçun boynuzlarının Kâbe'de asılı durduğunu gördüklerini söyleyenlerin bu delillerinin de bağlayıcı bir hükmü yoktur. Zira boynuzların Şam bölgesinden getirilip Kâbe'ye asılması mümkündür.[258]

Hz. İbrahim'in Kurbanı

[272] ### İbrahim'in Oğlunu Kurban Etmesi ve Bu Olayın Sebep ve Hikmeti

Rivayete göre İbrahim kavmini terk etti ve dini için Rabbine hicret ederek Irak'tan Şam bölgesine gitti. Bu sırada da Rabbine dua ederek kendisine Sâre'den salih bir erkek çocuk bağışlamasını niyaz etti: "*Rabbim bana salih bir çocuk bağışla!*" (Bu duayla salih bir çocuk niyaz ettiği aşikârdır.) Başka bir ayette de: "*Ben Rabbime hicret ediyorum. O bana doğru yolu gösterecektir. Rabbim bana salih bir evlat bağışla!*" diye dua etmiştir. Lût kavminden Mü'tefike'nin üzerine gönderilen melekler İbrahim'e uğrayınca, ona hilim sahibi bir oğul müjdelediler. İbrahim bu müjdeyi alınca: "O, Allah için kurban ol-

258 İbrahim peygamberin oğullarından birini kurban etmeye niyet etmesi karşısında da insan vicdanın sızlamaması ve insani duygularının elem duymaması mümkün değildir. Bu kıssa anlatıldığında dinleyenler hep gözyaşlarını dökerler. Tıpkı Hâcer ve İsmail'in yalnız başlarına terk edilmeleri gibi normal bir hadise değildir. Aslında ilahi adalette masum bir yavrunun kurban edilmesi gibi bir hüküm söz konusu değildir. Semavi dinlerin şeriatlarında da bu anlamda bir hüküm bulunmamaktadır. Aslında Kur'an'da da belirtildiği üzere İbrahim peygamber, gördüğü bir rüya üzerine böyle bir hususu aklından geçirmiştir. Ancak, Allah'ın müdahalesi, onun yerine Allah'ın bağışladığı bir koçun kurban edilmesi şeklinde tecelli etmiştir. Yani niyet planında kalmış ve pratikte bir gerçekliği olmamıştır. İlahi bir emir gibi telakki edilse bile geçici bir dinî hüküm olamaz. Zira şerî veya kanuni bir hükmün hüküm olabilmesi için herkesi bağlayan bir nitelikte olması gerekir. Bu hadise tıpkı Kur'an'da Musa'nın arkadaşlık ettiği salih insanın bir çocuğu öldürmesi gibidir. Hikmeti anlaşılabilecek olağanüstü bir olay olup makisun aleyh olması mümkün olmayan bir olaydır. Olay Hz. İbrahim'in gördüğü bir rüyayla alakalıdır ve Allah'ın müdahalesi ve vahyiyle önlenmiştir. (çev.)

sun," dedi. Bu oğlan çocuğu doğup da yürüyüp gezebilecek[259] çağa gelince İbrahim'e adağını yerine getir, denildi.

Bu görüşü ileri sürenler şu rivayetleri nakletmişlerdir:

Mûsâ b. Hârûn bana şöyle anlattı: Amr b. Hammâd bize Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs -Mürre el-Hemdânî yoluyla Abdullah b. Mes'ûd- ve Resulullah'ın (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti:

Cebrail Sâre'ye: "Adı İshak olan bir çocuk ve ardından da Yakub'u sana müjdeliyorum," dedi. Bunun üzerine Sâre "*Hayretler içinde alnına çarparak*"[260] şöyle dedi: "*İhtiyar bir kadın olarak nasıl çocuk sahibi olurum. Hem de kocam da ihtiyardır. Bu hayret verici bir durumdur. Melekler: Allah'ın takdirine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmet ve bereketi siz İbrahim'in hane halkına olsun. O övülen ve kerem sahibi olandır,*"[261] dediler. Sâre Cebrail'e: "Bu işin işareti nedir?" diye sordu. Cebrail eline kuru bir ağaç aldı ve parmakları arasında bükmeye çalıştı. Ağaç yeşerdi ve sallandı. İbrahim: "O, Allah için kurban olacaktır," dedi. İshak büyüyünce rüyasında İbrahim'e: "Sâre'den bir oğlun olursa onu Allah için kurban edeceğine ilişkin adağını yerine getir," denildi. Bunun üzerine İbrahim, İshak'a: "Yürü, Allah için bir kurban keseceksin," dedi. Bir bıçak ve bir ip aldı. İshak babasıyla birlikte yürümeye başladı. Dağlar arasındaki bir mekâna geldiklerinde İshak babasına: "Kurbanın nerede?" diye sordu. İbrahim: "Oğulcuğum! Rüyada seni kurban ettiğimi gördüm, düşün, ne dersin?" dedi. İshak: "Babacığım! Sana emredileni yerine getir. İnşallah beni sabredenlerden bulursun. Beni iyi bağla ki çırpınmayayım. Elbiseni de koru ki kanım üzerine sıçramasın. Zira Sâre kanımı görürse üzülecektir. Bıçağı da boğazım üzerinden hızlı geçir ki ölümüm kolay olsun. Sâre'ye gittiğinde ona sela- [273]

259 Aslında Arapçada *saiy* çabalama gayret gösterme ve çalışma manalarına da gelmektedir. Ancak, bu kelime tercüme edilirken münhasıran İbrahim'in oğlunu kurban etmesi kıssasında "Babasıyla yürüyüp gezecek çağa gelince" şeklinde ifade edilmiştir. Aslında çalışma çağı normalde erginlik çağından sonraki çağdır. Bu takdirde kurban edilen çocuk değil, yetişkin bir kişidir Nitekim babasıyla diyaloğundan da yürüyüp gezebilecek çağda değil muhakemesi ve konuşmasıyla yetişkin olduğunu gösteriyor. (çev.)

260 Zâriyât, 51/29.

261 Hûd. 11/72-73

mımı söyle," dedi. İbrahim (as.), bağlı olan oğluna yöneldi ve ağlayarak onu öptü. İshak da ağlıyordu ve gözyaşları yanaklarını ıslattı. Ardından İbrahim bıçağı İshak'ın boğazına dayadı ancak bıçak kesmedi. Allah bir pirinç halkayı boğazına geçirdi ki boğazı kesilmesin. İbrahim onu yüzüstü yatırdı ve arkadan kesmeye çalıştı. "*İkisi teslim olup da onu alnı üzerine yatırınca,*"[262] yani ikisi de işi Allah'a havale edince, ona şöyle seslenildi: "Rüyanın gereğini yaptın." İbrahim dönüp baktı bir de ne görsün. Yanı başında bir koç gördü. Koçu aldı ve oğlunu serbest bıraktı. Akabinde oğluna yöneldi ve onu öperek dedi ki: "Oğulcuğum sen şimdi bana verildin." Allah şöyle buyurdu: "*Oğlu yerine ona büyük bir kurban verdik.*" İbrahim Sâre'ye gitti ve ona durumu anlattı. Sâre kızdı ve: "İbrahim! Oğlumu kurban ediyorsun ve bunu bana söylemiyorsun!" dedi.

İbn Humeyd bize, Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Rivayete göre İbrahim Hâcer'i ziyaret etmek istediğinde,
[274] Burâk üzerinde taşınıyordu. Sabah Mekke'ye gider ve akşam Şam'a dönerek geceyi ailesinin yanında geçirirdi. Oğlu kendisiyle yürüyüp gezebilecek çağa geldiğinde, kendine itimat edip Rabbine ibadet etmeye ve O'nun emirlerini tazim etmeye azmettiğinde, rüyada onu kurban ettiğini gördü.

İbn Humeyd, Seleme ve İbn İshâk'tan naklen bazı ilim erbabının şöyle dediklerini bize rivayet etti:

İbrahim oğlunu kurban etmekle emrolunduğunda ona: "Oğulcuğum! Bıçak ve ipi al, birlikte şu dağlık bölgedeki vadiye gidip odun toplayalım," dedi. Ona önce kendisine verilen emirden bahsetmemişti. Vadiye doğru hareket ettiğinde, şeytan bir insan suretinde ona göründü ve onu kendisine verilen emirden caydırmak istedi. Ona: "Ey ihtiyar! Nereye gitmek istiyorsun?" dedi. İbrahim: "Bu vadiye gideceğim orada bir işim var," diye karşılık verdi. Şeytan: "Vallahi sanırım şeytan rüyana girip sana oğulcuğunu kesmeyi emretti," dedi. İbrahim onu tanıdı: "Ey Allah düşmanı! Benden uzak dur. Vallahi Rabbimin bana verdiği emri yerine getirmeye gideceğim," dedi. İblis İbrahim'den ümi-

262 Sâffât, 37/103.

dini kesince İbrahim'i arkadan takip eden ip ve bıçağı taşıyan İsmail'e göründü ve şöyle dedi: "Eş çocuk! Babanın seni nereye götüreceğini bilir misin?" diye sordu. İsmail: "Bu vadiden ailemiz için odun toplayacak," dedi. Şeytan: "Vallahi o seni kurban etmek istiyor," dedi. İsmail: "Neden beni kurban edecek?" diye sordu. Şeytan: "Rabbinin ona bunu emrettiğini iddia ediyor," dedi. İsmail: "Rabbinin emrini yerine getirsin. Bize dinlemek ve itaat etmek düşer," dedi. Çocuk da onu reddedince evinde bulunan Hâcer'e gitti ve ona: "Ey İsmail'in annesi! İbrahim'in İsmail'i nereye götürdüğünü bilir misin?" dedi. Hâcer: "Onu götürdü, bu vadiden bize odun toplayacaklar," dedi. Şeytan: "Onu kurban etmeye götürdü," dedi. Hâcer: "Hayır, İbrahim onu çok sevmekte ve ona çok esirgemektedir. Ona böyle davranamaz," dedi. Şeytan: "O, Rabbinin ona bunu emrettiğini iddia etmektedir," dedi. Hâcer: "Rabbi ona emrettiyse O'nun emrine teslim olmak düşer," dedi. Bunun üzerine Allah düşmanı, İbrahim ve ailesinden umduğunu bulamayarak öfkeyle geri döndü. Allah'ın inayetiyle İbrahim ve ailesi şeytanı reddetmiş ve Allah'ın emri- [275]
ne teslim olmuşlardı. İbrahim dağda –rivayet ettiklerine göre, Sebîr Dağında– oğluyla baş başa kalınca ona: "Oğulcuğum! Rüyada seni kurban ettiğimi gördüm," dedi. İsmail: "Babacığım! Sana verilen emri yerine getir, inşallah beni sabredenlerden bulacaksın," dedi.

İbn Humeyd dedi: Seleme ve Muhammed b. İshâk bazı ilim erbabından şöyle dediğini anlattı:

İsmail o sırada babasına: "Babacığım beni boğazlamak istediğinde beni iyi bağla ki, sana bir şey sıçratıp da ecrim eksilmesin. Ölüm elim bir hadisedir. Elemini duyduğumda çırpınabilirim. Bıçağını bile ki beni kestiğinde çabuk kurtulayım. Beni yatırdığında beni yüzüstü yatır ki, yüzümü görüp de duygularının etkisiyle merhamete gelip Allah'ın emrini yerine getirmekten imtina etmeyesin.[263] Gömleğimi anneme geri

263 Bu rivayetlerin olayı abartılı bir şekilde dramatize ettiği anlaşılmaktadır. Oysa olay İbrahim'in (as.) şahsına münhasır ve kendi kendine Allah'a olan teslimiyet derecesini ve ihlasını sınava tâbi tutmaktadır. Allah'ın bu olaya müdahalesi, insanın kurban edilmesi yönünde değil, insanın yüceltilmesi ve yaşam hakkının korunması ve kurban ibadetiyle kutsanması yönünde tecelli etmiştir. (çev.)

götürmeyi düşünürsen götür. Belki onun için bir teselli olur," dedi. İbrahim ona: "Oğulcuğum! Allah'ın emrini yerine getirmekte ne güzel yardımcısın," dedi ve İsmail'in istediği gibi onu sağlam bir şekilde bağladı. Sonra bıçağını biledi ve yüzünü görmemek için yüzüstü yatırdı. Sonra bıçağı boğazına dayadı ancak, Allah'ın izniyle bıçak elinde ters döndü. İşini bitirmek için bıçağı düzeltmeye kalktığında ona: "Ey İbrahim rüyayı gerçekleştirdin. Senin kurbanın buradadır. Bunu ona [bedel] kurban et," diye seslenildi. Allah: "*İkisi teslim olup da İsmail'i yüzüstü yatırınca,*" buyurmaktadır. Oysa kesilen hayvan yan tarafı üzerine yatırılır. Bu rivayette nakledilen odur ki, İsmail babasından, "Beni yüzüstü yatır," şeklinde talepte bulunmuştur. Nitekim bu konudaki ayetler şöyledir: "*Onu yüzüstü yatırınca, biz ona: 'Ey İbrahim!' diye seslendik. 'Rüyayı gerçekleştirdin. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız.' Bu gerçekten çok açık bir imtihandır. Oğlunun yerine ona büyük bir kurban verdik.*"[264]

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk, Hasan b. Dînâr, Katâde b. Diâme, Ca'fer b. İyâs ve Abdullah b. Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

[276] İbrahim'e cennetten bir koç getirildi. Kırk yıl güdülüp beslenmiş gibiydi. İbrahim oğlunu koçun peşinden gönderdi. Onu, birinci cemreye götürdü ve şeytanı yedi taşla taşladı. Koçu burada saldı. Sonra onu alıp Mina'da kurban kesim yerine getirdi ve orada kesti. Allah'a yemin ederim ki bu, İslam'ın başlangıcındaydı. Koçun başı boynuzlu hâliyle Kâbe'nin oluğuna asılı duruyordu ve kurumuş hâldeydi.

Muhammed b. Sinân el-Kazzâz bana, Haccâc, Hammâd, Ebû Âsım el-Ganevî, Ebü't-Tufeyl ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

İbrahim hac menasikiyle emrolunduğunda şeytan sa'y yapılan yerde karşısına çıktı ve onunla yarıştı. Ancak İbrahim ona galip geldi. Sonra Cebrail İbrahim'i büyük cemreye götürdü. Burada da şeytan karşısına çıkınca, İbrahim yedi taşla taşlayınca kayboldu. Sonra ikinci cemrede tekrar karşısına çıkınca, yine onu yedi taşla taşlayınca kayboldu. Ardından İsmail'i yüzüstü yatırdı. İsmail'in üzerinde beyaz bir elbise vardı. Babasına: "Babacığı beni kefenleyeceğin başka bir elbisem

264 Sâffât, 37/103-107.

yoktur. Dilersen bunu çıkar ki beni onunla kefenlersin," dedi. İbrahim bir an için dönüp baktığında güzel gözlü, beyaz ve boynuzlu bir koç gördü ve bu koçu kurban etti. İbn Abbâs: "Bu yüzden bu tür koçları kurban olarak tercih ederiz," dedi.[265]

Muhammed b. Amr bana şöyle anlattı: Ebû Âsım, Hâris, Hasan bize, Verkâ, hepsi İbn Ebî Necîh ve Mücâhid'den, "*Onu yüzüstü yatırdı,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet ettiler:

İsmail'i yüzüstü yatırdı. Zira İsmail: "Yüzüme bakarak beni boğazlama. Zira bana merhamet edip de beni kesmekten imtina edebilirsin. Ellerimi boynuma bağla ve beni yüzüstü yatır," diye söylemiştir.

Ebû Küreyb bize, İbn Yemân, Süfyân, Câbir ve Ebü't-Tufeyl ve Ali'den (as.), "*Oğlunun yerine ona büyük bir kurban verdik,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Kurban olarak sunulan koç, beyaz renkte, boynuzlu ve güzel gözlü olup Sebîr Dağında bir ağaca bağlıydı.

Yûnus bana şöyle dedi: İbn Vehb bize, İbn Cüreyc, Atâ b. Ebî Rebâh ve İbn Abbâs'tan, "*Oğlu yerine ona büyük bir kurban verdik,*" ayetine ilişkin şöyle dediğini rivayet etti: [277]

"Bu kurban, bir koçtu." Ubeyd b. Umeyr de şöyle dedi: "Kurban Kâbe'de kesildi." Mücâhid ise: "Mina'da kurban kesim mevkiinde kesildi," demiştir.

İbn Beşşâr bize, Abdurrahman, Süfyân, İbn Hüşeym, Sa'd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

İbrahim'in (as.) kestiği koç, Âdem'in oğlunun kabul edilen kurbanıdır.

İbn Humeyd bize, Ya'kûb, Ca'fer ve Saîd b. Cübeyr'den, "*Oğlu yerine ona büyük bir kurban verdik,*" ayetine ilişkin şöyle dediğini rivayet etti:

İbrahim'in kestiği koç, kırk yıl cennette beslenmiş, en güzel koçtu. Kırmızıya boyanmış gibiydi.

Ebû Küreyb bize, Muâviye b. Hişâm, Süfyân, bir zat, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan, "*Oğlu yerine ona büyük bir koç verdik,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Söz konusu kurban, dağ tekesiydi.[266]

265 Bu haber *Taberî Tefsîri*'nde geçmektedir: XIII. 51.

266 Bu rivayet daha çok mantıki çerçeve içinde ve normal tabiat şartlarında mucizevi te'villere kaçmadan anlaşılabilecek bir rivayettir. (çev.)

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk, Amr b. Ubeyd ve Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etti:

İsmail için kurban edilen, Sebîr Dağından indirilen bir dağ keçisinden başka bir şey olmayıp İsmail onunla kurban edilmekten kurtarılmıştı. "*Oğlu yerine ona büyük bir kurban verdik,*" ayetinde kastedilen kesilen kurbandır ve İbrahim'in dininin hükmü gereğince kesilmiştir. Bu sünnet, kıyamete kadar devam edecektir. Bilesiniz ki kurban, kötü ölümü defeder. O hâlde kurban kesin.

Ümeyye b. Ebi's-Salt, oğlunu kesmesi için İbrahim'e verilen emrin sebep ve hikmetini şiirle anlatmıştır. Bu şiir daha önce Süddî'den naklettiğimiz ve İbrahim'in adadığı bir adak sebebiyle böyle bir karara vardığı ve Allah'ın ondan sözünü yerine getirmesini istediği şeklindeki rivayetin sıhhatini vurgulamaktadır:

Adağını Allah için yerine getiren, ikramı bol olan, İbrahim için Allah'ın ikramı vardır.

[278] *İlk oğluydu, onun hâline sabredemiyor ve büyükler arasına katılmasına tahammül edemiyordu.*

Oğulcuğum, ben seni Allah için adadım ve seni uzaklarda bıraktım. Sabırlı ol, ruhum sana feda olsun.

Bağı kuvvetli bağla ki zincire vurulmuş esirin kaçtığı gibi bıçaktan kaçmayayım.

Onun bıçağı keskin ve ucu hilal gibi kavislidir.

Kurban etmek için elbisesini soyarken, Rabbi onu büyük bir kurbanla kurtardı.

Şu kurbanı al ve oğlunu salıver. Sizin yaptığınızı Ben söylemiş değilim.[267]

Bir tarafta takvayı gözeten bir baba, diğer tarafta da güzel anılan bir çocuk.

Ruhlar böyle bir olay karşısında isyan ederken, bağın çözülmesi gibi çözülen bir düğüm.

İbn Humeyd bize, Yahyâ b. Vâdıh, Hüseyn –yani İbn Vâkıd–, Zeyd ve İkrime'den, "*İkisi Allah'a teslim olunca,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

267 Şair de Allah'ın bu işe kail ve razı olmadığını ifade etmektedir. (çev.)

İkisi de Allah'ın emrine teslim oldu. Çocuk kurban edilmeye, baba da çocuğunu kurban etmeye razı oldular. Çocuk: "Babacığım beni yüzüstü yatır ki, yüzümü görüp merhametle bana muamele etmeyesin. Ben de bıçağa bakıp galeyana gelmeyeyim. Bıçağını alttan boğazıma daya ve Allah'ın emrini yerine getirmek için yoluna devam et," demiştir. "*İkisi Allah'a teslim olduktan sonra, İbrahim İsmail'i yüzüstü yatırdı,*" ayeti bu hakikati ifade etmiştir. Bu adımı da attıktan sonra Allah ona şöyle hitap etti: "*Ey İbrahim! Rüyayı gerçekleştirdin. Biz iyi insanları böyle mükâfatlandırırız.*"

* * *

Hz. İbrahim'in İmtihanı

Allah'ın İbrahim'i Bazı Söz ve Dualarla İmtihan Etmesi

Allah, İbrahim'i, Nemrûd b. Kûş ile mücadelesinde, Nemrûd'un onu ateşe atıp yakmaya yeltenmesinde, babasıyla yürüyüp gezebilecek çağa geldikten ve onu Rabbine yaklaştıracak amel ve ibadetlerde ona yardım edecek yaşa baliğ olduktan sonra oğlunu kurban etmesinden, Kâbe'nin temellerini oğluyla birlikte yükseltmesinden ve haccın menasikini ona göstermesinden sonra, onu bazı söz ve dualarla da imtihan ettiğini bildirmiştir: "*Bir zamanlar Rabbi, İbrahim'i bazı kelimelerle imtihan etmişti de İbrahim onları tam olarak yerine getirmişti.*"[268] [279]

* * *

Ümmetin önceki âlimleri, Allah'ın İbrahim'i onlarla imtihan ettiği bu kelimeler hakkında ihtilaf etmişlerdir. Onların bir kısmı, bu kelimeler otuz kısım olup İslâm'ın yasalarıdır, demişlerdir.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir:

Muhammed b. el-Müsennâ bize, Abdüla'lâ, Dâvûd, İkrime ve İbn Abbâs'tan, "*Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Hiç kimse bu dinle imtihan edilip de İbrahim dışında, onu dosdoğru bir şekilde anlayıp icra eden kimse olmadı. Allah

268 Bakara, 2/124.

onu bazı kelimelerle imtihan etti ve o da bunları tam olarak yerine getirdi. Allah onun, zimmetini ibra ettiğini bildirdi: "*Ve ahdine vefa gösteren İbrahim...*"[269] Bu otuz kelimenin on tanesi, "Ahzâb"da, on tanesi "Berae"de, on tanesi de "Mü'minûn" ve "Meâric" surelerinde yer almıştır. Bu, İslam olup otuz kısımdan ibarettir.

İshâk b. Şâhin el-Vâsıtî bize, Hâlid et-Tahhân, Dâvûd, İkrime ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Bu din ile imtihan edilip de İbrahim dışında onu tam olarak anlayıp icra eden kimse olmadı. İslam ile mükellef kılındı ve onu tam olarak yerine getirdi. Allah bu konuda zimmetini ibra ettiğine hükmetti. Allah şöyle buyurdu: "*Ve ahdine vefa gösteren İbrahim...*" Bu kelimelerden onu Berae Suresinde: "*Tövbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, oruç tutanlar, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın sınırlarını koruyanları müjdele!*"[270] ayetindedir. Bu kelimelerin on tanesi Ahzâb Suresinde: "*Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mümin erkekler ve mümin kadınlar*"[271] diye başlayan ayette; on tanesini de Mü'minûn Suresinde: "*Ve onlar ki, namazlarına devam ederler,*"[272] diye son bulan ayetinde; on tanesini de Meâric Suresinde: "*Namazlarını daima kılanlar,*"[273] diye son bulan ayetinde zikretmiştir.

[280] Abdullah b. Ahmed el-Mervezî bana şöyle anlattı: Ali b. Hasan bize, Hârice b. Mus'ab, Dâvûd b. Ebî Hind, İkrime ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

İslam, otuz kısımdan ibarettir. İbrahim dışında bu dinle imtihan edilip de onu tam olarak icra eden kimse olmadı. Allah şöyle buyurdu: "*Ve ahdine vefa gösteren İbrahim...*" Allah onun için ateşten kurtuluşu takdir etti.

* * *

Bazıları bu kelimeler İslam'ın ilkelerinden on tanesidir. Beş tanesi başla beş tanesi de bedenle alakalıdır, demişlerdir.

269 Necm, 53/37.
270 Tevbe, 9/112.
271 Ahzâb, 33/35.
272 Mü'minûn, 23/9.
273 Meâric, 70/34.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir:

Hasan b. Yahyâ bana şöyle nakletti: Abdürrezzâk bize, Ma'mer, İbn Tâvûs, babası ve İbn Abbâs'tan, "*Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Allah onu temizlikle mükellef tuttu. Beş tane temizlik baştadır. Bunlar, bıyıkları kesmek, ağzı yıkamak, burnu yıkamak, misvak ve saçı taramaktır. Beş tane de bedendedir. Bunlar, tırnakları kesmek, sünnet olmak, avret yerindeki kılları almak, koltuk altı kıllarını yolmak, küçük ve büyük abdestten sonra suyla temizlenmektir.

el-Müsennâ bana İshâk'tan naklen şöyle dediğini anlattı: Abdürrezzâk bize Ma'mer, Hakem b. Ebân, Kâsım b. Bezze ve İbn Abbâs'tan naklen benzer bir rivayet nakletti. Ancak rivayetinde "küçük abdest"ten sonra suyla temizlenmeyi zikretmedi.

İbn Beşşâr bize, Ebû Hilâl ve Katâde'den, "*Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti,*" ayetiyle ilgili olarak şöyle dediğini rivayet etti:

Allah onu sünnet olmak, avret yeri kıllarını kesmek, ön ve arka avret yerlerini suyla yıkamak, misvak kullanmak, bıyıkları kesmek, tırnakları kesmek, koltuk altı kıllarını yolmak [ile sorumlu tutmuştur]. Ebû Hilâl: "Bir tane mükellefiyeti unuttum," dedi.

Abdân el-Mervezî bana şöyle dedi: Ammâr b. el-Hasan bize, Abdullah b. Ebî Ca'fer, babasından, Matar ve Ebü'l-Celd'den şöyle dediğini rivayet etti:

İbrahim (as.) on şeyle mükellef tutulmuştur. Bunlar, in- [281]
sanın beden temizliğiyle alakalıdır. Ağzı ve burnu yıkamak, bıyıkları kesmek, misvak kullanmak, koltuk altı kıllarını yolmak, tırnakları kesmek, parmakların mafsal yerlerini yıkamak, sünnet olmak, avret yerindeki kılları almak, ön ve arka avret yerlerini suyla yıkamak.[274]

* * *

274 İnsanın beden temizliğiyle ilgili bu hususlar Resulullah'tan (sav.) nakledilen rivayetlerde, insan tabiatının gereği olan hususlar olarak zikredilmiştir. Yani akıl ve hislerle anlaşılabilen şeylerdir. Hz. İbrahim'in asıl imtihanı, dinin özü olan ve daha önce Berae, Mü'minûn, Ahzâb ve Meâric surelerinde nakledilen ayetlerde zikredilen hüküm ve ilkeler olsa gerek. (çev.)

Başkaları da bu hususlara benzer şeyler söylemişlerdir. Ancak onlar, on hasletten altısı beden temizliği, dördü de hac menasikiyle alakalıdır, demişlerdir.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir:

el-Müsennâ bana şöyle anlattı: İshâk bize, Muhammed b. Harb, İbn Lehîa, İbn Hübeyre, Haneş ve İbn Abbâs'tan, "*Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti. İbrahim bunları tam olarak yerine getirdi,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Altısı insanın beden temizliği, dördü de hac ibadetiyle alakalıdır. Bedenle alakalı olanlar: Avret yeri kıllarını kesmek, sünnet olmak, koltuk altı kıllarını yolmak, tırnakları kesmek, bıyıkları kesmek ve cuma günü yıkanmaktır. Hac ibadetiyle alakalı olanlar: Tavaf, Safâ ve Merve arasında sa'y etmek, şeytan taşlamak ve Arafat'tan Müzdelife ve Mina'ya geçmek.

* * *

Bazıları da, Allah'ın: "*Ben seni insanlar için önder kılacağım,*" sözüyle bu imtihanın, hac menasiki olduğunu söylemişlerdir.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri zikretmişlerdir:

Ebû Küreyb bize, İbn İdrîs, İsmâîl b. Ebî Hâlid ve Ebû Sâlih'ten, "*Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti. İbrahim onları tam olarak yerine getirdi,*" ayeti hakkında şöyle naklettiğini işittim dedi:

Bu kelimelerden bir kısmı, "*Seni insanlar için önder kılacağım,*" sözüyle kastedilen hac ibadetiyle ilgili ayetlerdir.

Ebü's-Sâib bana şöyle anlattı: İbn İdrîs bize, İsmâîl b. Ebî Hâlid ve Ümmü Hânî'nin kölesi Ebû Sâlih'ten, "*Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i bazı kelimelerle imtihan etmişti,*" ayeti hakkında şöyle anlattığını duydum dedi:

Bunlardan bir tanesi, "*Ben seni insanlar için önder kıla-*
[282] *cağım,*" sözüyle bir kısmı da "*Bir zamanlar İbrahim, İsmail ile birlikte Kâbe'nin temellerini yükseltiyorlardı,*"[275] ayetinde özetlenen hac ibadetiyle ilgili ayetlerdir.

Muhammed b. Amr bana şöyle anlattı: Ebû Âsım bize şöyle dedi: Îsâ b. Ebî Necîh bana Mücâhid'den, "*Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti. İbrahim bunları tam olarak yerine getirdi,*"[276] ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

275 Bakara, 2/127.
276 Bakara, 2/124.

Allah İbrahim'e: "Seni bir görev ile imtihan edeceğim. Ne olduğunu bilir misin?" dedi. İbrahim: "Beni insanlara önder kılacaksın!" dedi. Allah: "Evet," diye buyurdu. "*İbrahim: 'Benim zürriyetimden de,' dedi Allah: 'Benim sözüm zalimleri kapsamaz,' dedi.*"[277] İbrahim: "Evi insanlar için bir toplanma yeri kıl," dedi. Allah: "Evet," dedi. İbrahim: "Bizi Müslüman kıl ve zürriyetimizden de sana teslimiyet içinde olan bir ümmet yarat," dedi.[278] Allah: "Evet," dedi. İbrahim: "Bize ibadet ve dualarımızı da öğret," dedi. Allah: "Evet," dedi. İbrahim: "Zürriyetimden iman eden bir nesil ve bu beldenin insanlarına da güzel rızıklar ihsan eyle," dedi. Allah: "Evet," diye buyurdu.[279]

Kâsım bize, Hüseyn, Haccâc bana İbn Cüreyc ve Mücâhid'den benzer bir rivayet nakletti. İbn Cüreyc dedi: Mücâhid ve İkrime bu görüş üzerinde ittifak etmişlerdir.

İbn Vekî' bize, babası, Süfyân, İbn Ebî Necîh ve Mücâhid'den, *"Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti. İbrahim bunları tam olarak yerine getirdi,"* ayetine ilişkin şöyle dediğini rivayet etti:

Bu ayetten sonra gelen ayetlerle imtihan edilmiştir: "*'Ben seni insanlar için bir önder kılacağım,' dedi. İbrahim: 'Zürriyetimden de,' dedi. Allah: 'Benim sözüme zalim olanlar dâhil değildir,' dedi.*"[280]

el-Müsennâ b. İbrâhîm bana şöyle dedi: Ebû Huzeyfe bize, Şebl ve İbn Ebî Necîh'ten şöyle dediğini nakletti:

İkrime bana bu tarzda anlattı ben de onu Mücâhid'e arz ettim. Mücâhid onu reddetmedi.

Mûsâ b. Hârûn bana şöyle anlattı: Amr b. Hammâd bize Esbât ve Süddî'den şöyle dediğini rivayet etti:

İbrahim'in imtihan edildiği kelimeler şöyledir: "*Rabbimiz! Bizden kabul buyur. Sen işitensin, bilensin. Rabbimiz! Bizi Sana* [283] *boyun eğenlerden kıl, neslimizden de Sana itaat eden bir ümmet yarat, bize ibadet usullerimizi göster, tövbemizi kabul et. Tövbeleri çokça kabul eden ve çok merhametli olan ancak Sensin.*"[281]

277 Bakara, 2/124.
278 *Taberî Tefsîri*'nden.
279 Bu haber *Taberî Tefsîri*'nde geçmektedir: III. 11.
280 Bakara, 2/124.
281 Bakara, 2/124-125, 127.

Ammâr b. Hasan bana şöyle nakletti: Abdullah b. Ebî Ca'fer bize babasından ve Rebî'den, *"Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Söz konusu kelimeler şu ayetlerde zikredilmiştir: *"Seni insanlar için önder kılacağım."*[282] *"Biz, evi insanlar için bir toplanma yeri ve güvenli bir yer kıldı."*[283] *"Siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin."*[284] *"İbrahim ve İsmail'e: Tavaf edenler, ibadete kapananlar, rükû ve secde edenler için evimi temiz tutun, diye emretmiştik."*[285] *"Bir zamanlar İbrahim İsmail ile birlikte evin temellerini yükseltiyordu."*[286] Rebî' dedi: Bütün bu zikredilen hususlar Allah'ın İbrahim'i onlarla imtihan ettiği kelimelerdendir.

Muhammed b. Sa'd bana, babam, amcam, babasından, babası da babasından şöyle dediğini rivayet etti:

"Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti. İbrahim de bunları tam olarak yerine getirdi," ayeti hakkında İbn Abbâs şöyle dedi: Bu kelimelerden biri, *"Ben seni insanlar için önder kılacağım,"* ayetidir. Bir tanesi de, *"Bir zamanlar İbrahim İsmail ile birlikte Beytullah'ı temellerini yükseltiyorlardı,"* ayetidir. Bu kelimelerin bir kısmı da hac menasiki ve İbrahim'in makamıyla evin hareminde ikamet edenlerin rızkı, onların neslinden Muhammed'in gönderilmesidir.

* * *

Bazıları da, bu kelimeler münhasıran hac menasikiyle ilgili ayetlerdir, demişlerdir.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir:

İbn Beşşâr bize, Selem b. Kuteybe, Ömer b. Nebhân, Katâde ve İbn Abbâs'tan *"Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti,"* ayetine ilişkin şöyle dediğini rivayet etti:

Bu kelimeler hac menasikiyle ilgili hususlardır.

282 Bakara, 2/124.
283 Bakara, 2/125.
284 Bakara, 2/125..
285 Bakara, 2/125.
286 Bakara, 2/127.

Bişr b. Muâz bize, Yezîd, Saîd, Katâde ve İbn Abbâs'tan, "*Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti,*" ayetine ilişkin şöyle dediğini rivayet etti: [284]

Bu kelimeler hac menasikidir.

Ammâr b. el-Hasan bana, İbn Ebî Ca'fer bize babasından şöyle dediğini anlattı: İbn Abbâs'tan bize ulaştığına göre o şöyle demiştir:

İbrahim'in mükellef tutulduğu kelimeler, hac menasikidir.

Ahmed b. İshâk el-Ehvâzî bana, Ebû Ahmed ez-Zübeyrî bize, İsrâîl, Ebû İshâk, et-Temîmî ve İbn Abbâs'tan, "*Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti. İbrahim onları tam olarak yerine getirdi,*" ayetine ilişkin şöyle dediğini rivayet etti:

Bu kelimeler hac menasikidir.

İbnü'l-Müsennâ, el-Himmânî bana şöyle nakletti: Şerîk bize Ebû İshâk, et-Temîmî ve İbn Abbâs'tan benzer bir rivayette bulundu.

Hasan b. Yahyâ bize, Abdürrezzâk, Ma'mer Katâde ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah İbrahim'i hac menasikiyle imtihan etti.

* * *

Bazıları da, Allah İbrahim'i içlerinde sünnet olmanın da bulunduğu bazı uygulamalardan sorumlu tutmuştur, demişlerdir.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir:

İbn Beşşâr bize, Selm b. Kuteybe, Yûnus b. Ebî İshâk ve Şa'bî'den "*Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti,*" ayetine ilişkin şöyle dediğini rivayet etti:

Bu mükellefiyetlerden biri, sünnet olmaktır.

İbn Humeyd bize, Yahyâ b. Vâdıh, Yûnus b. Ebî İshâk ve Şa'bî'nin şöyle dediğine şahit oldum dedi ve benzer bir rivayet nakletti.

Ahmed b. İshâk bana şöyle dedi: Ebû Ahmed bize Yûnus b. Ebî İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti: Ebû İshâk'ın kendisine, "*Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti,*" ayeti hakkında sorması üzerine Şa'bî'nin şöyle dediğine şahit oldum:

Ey Ebû İshâk! Bunların içinde sünnet olmak da vardır.

* * *

Bazıları da bunlar altı hususdur: Yıldız, ay ve güneş, ateş, hicret ve sünnet olmaktır. İbrahim bunlarla imtihan edildi ve bunlara sabretti.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir:

Ya'kûb b. İbrâhîm bize, İbn Uleyye ve Ebû Recâ'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Hasan'a: "*Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti. İbrahim bunları tam olarak yerine getirdi,*" ayetini sordum. O: "Allah onu, yıldızla imtihan etti ve ondan razı oldu. Onu ayla imtihan etti ve ondan razı oldu. Güneşle imtihan etti ve ondan razı oldu. Ateşle imtihan etti ve ondan razı oldu. Hicretle ve sünnet olmakla imtihan etti," diye cevap verdi.

Bişr bize, Yezîd b. Zürey', Saîd ve Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti:

Hasan şöyle diyordu: Allah, İbrahim'i türlü hâllerle imtihan etti ve bunlara sabretti. Onu yıldız, ay ve güneşle imtihan etti ve güzel bir şekilde bu imtihandan çıktı. Rabbinin, yok olmaktan münezzeh ve ebedî olduğunu anladı ve hanif olarak yüzünü gökleri ve yeri yaratana döndü ve müşriklerden olmadı. Allah sonra onu hicretle imtihan etti. Bunun üzerine kavmini ve memleketini terk ederek, Şam bölgesine muhacir olarak göç etti. Hicretten önce de, onu ateşle imtihan etti ve ona da sabretti. Onu, oğlunu kurban etmekle ve sünnet olmakla imtihan etti. Bunlara da sabretti.

Hasan b. Yahyâ bize, Abdürrezzâk, Ma'mer ve Hasan'dan, "*Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti,*" ayeti hakkında söylediklerini işitenden şöyle dediğini rivayet etti:

Hasan: "Allah İbrahim'i, (oğlunu kurban etmek, ateşe atılmak,) yıldız, güneş ve ayla imtihan edildi," diye söyledi.

İbn Beşşâr bize, Selm b. Kuteybe, Ebû Hilâl ve Hasan'dan, "*Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Allah İbrahim'i yıldız, güneş ve ayla imtihan etti. Ancak, bu imtihandan sabırla çıktığını gördü.

[286] Ahmed b. İshâk b. el-Muhtâr bize şöyle anlattı: Gassân b. Rebî' bana şöyle dedi: Abdurrahman -b. Sevbân- bize Abdullah b. el-Fadl, Abdurrahman b. el-A'rec ve Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "İbrahim seksen yaşındayken keserle sünnet oldu."

* * *

İbrahim'in imtihan edildiği kelimelere ilişkin iki rivayet daha nakledilmiştir:

Bunlardan biri şöyledir:

Ebû Küreyb bize, Hasan b. Atiyye, İsrâîl, Ca'fer b. Zübeyr, Kâsım ve Ebû Ümâme'den, "*Ve ahdine vefa gösteren İbrahim,*" ayetine ilişkin Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"İbrahim'in vefa gösterdiği ahdinin ne olduğunu bilir misiniz?" diye sordu. Onlar: "Allah ve Resulü daha iyi bilir," dediler. Peygamber: "Günde dört rekât namaz kılarak ahdine vefa gösterdi," diye buyurdu.

Diğer rivayet de şöyledir:

Ebû Küreyb bize, Rişdîn b. Sa'd, Zebân b. Fâid, Sehl b. Muâz b. Enes ve babasından naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Allah'ın İbrahim'i '*ahdine vefa gösteren*' dostu olarak nitelemesinin nedenini bildireyim mi?" O, sabah ve akşam '*Akşama ulaştığınızda ve sabaha eriştiğinizde Allah'ı tesbih edin. Zira hamd O'na mahsustur,*'[287] zikrini yapardı."[288]

Allah, kendisini tâbi tuttuğu bütün musibetlere karşı sabrettiğini ve mükellef kıldığı görev ve vecibeleri hakkıyla yerine getirip Allah'a itaati her şeye tercih ettiğini görünce onu dost edindi ve kendisini sonradan geleceklere önder kılıp insanlara elçisi olarak gönderdi. Peygamberlik vazifesi, kitabı ve ilahi mesajı neslinden olanlara tevdi etti. İndirdiği ilahi kitapları ve derin hikmeti, nesline mahsus kıldı. Bu nesilden ünlü simalar, önderler, büyük ve lider şahsiyetler çıkardı. Bu nesilden hayata veda eden her mümtaz şahsiyetin yerini, başka önemli ve yüce bir şahsiyete tevdi etti ve onların hatırasını sonraki nesillerde muhafaza etti. Bütün milletler onu anmakta ve onu övmekte, faziletini dile getirmektedir. Bu, Allah'ın

287 Rûm, 30/17.

288 Bu haberler *Taberî Tefsîri*'nde geçmektedir: III. 15-16.

ona dünyadaki ikramı ve ihsanıdır. Ahirette ona hazırladığı
[287] mükâfat ise hiç kimsenin anlatamayacağı vasıf ve niteliktedir.

* * *

Nemrûd

Nemrûd b. Kûş b. Ken'ân Hakkında

Şimdi de Allah düşmanı, İbrahim'in hasmı ve İbrahim'in Allah tarafından getirdiği mesajı yalanlayan, cehaletiyle nasihatini reddeden ve Allah'ın hilmini yanlış anlayarak gaflete kapılan Nemrûd b. Kûş b. Ken'ân b. Hâm b. Nûh'un durumuna, Rabbine isyan etmesi neticesinde ona mühlet vermesine, O'nu inkâr etmesi ve kendisini Allah'ı tevhide ve putlara tapmaktan sakınmaya davet ettiği için, dostu İbrahim'i ateşte yakmaya teşebbüs etmesi karşısında cezasını geciktirmesine rağmen, bilahare dünyada karşı karşıya kaldığı kötü akıbete değinelim. Rivayete göre Rabbine karşı isyan ve azgınlığı dört yüz yıl devam edip ona gösterdiği ilahi hüccetlerle, ibret dersleri, onun kötülük ve azgınlığını artırmaktan başka bir işe yaramayınca Allah, dünya hayatında ona verdiği mühlet kadar bir süreyi, yaratıklarının en zayıf ve güçsüz olanıyla dünya azabına maruz bıraktı. Allah, burnuna giren ve oradan kafasının içine sokulan bir sivrisineği ona musallat etti ve dört yüz yıl boyunca onu muazzep etti.

* * *

Cehaletini ve Allah'ın başına getirdiği felaketi anlatan rivayetler şunlardır:

Hasan b. Yahyâ bana şöyle anlattı: Abdürrezzâk bize, Ma'mer ve Zeyd b. Eslem'den şöyle dediğini rivayet etti:

Yeryüzünde hüküm süren ilk azgın ve zorba, Nemrûd'dur. İnsanlar yiyecek ve zahirelerini ondan alırlardı. İbrahim de diğer insanlarla birlikte Nemrûd'dan yiyecek almaya gitti. Ona giden insanlara: "Rabbiniz kimdir?" diye sorardı. İnsanlar ona: "Sensin," diyorlardı. Sıra İbrahim'e gelince, Nemrûd ona: "Rabbin kimdir?" diye sordu. İbrahim şöyle cevap verdi: «"*Rabbim dirilten ve öldürendir: Nemrûd: "Ben diriltir ve öldü-*

rürüm," dedi. *İbrahim: "Allah, güneşi doğudan doğdurur, sen* [288]
batıdan doğdur," dedi. O kâfir şaşakaldı.»[289]

Zeyd dedi: Bunun üzerine, Nemrûd, İbrahim'e erzak vermeden onu geri çevirdi. Dönerken yolda, üzerinden geçtiği kırmızı renkteki kuma bakarak: "Bundan bir miktar alsam da aileme götürsem belki onunla gönülleri hoş olur," diye düşündü ve ondan bir miktar alarak ailesine gitti. Yükünü yere bıraktıktan sonra uykuya daldı. Eşi yükünü açıp getirdiğine baktı. Bir de ne görsün, en güzel erzakı getirmişti. Ondan yemek hazırladı ve önüne koydu. Ailesinin erzakı kalmadığını biliyordu. İbrahim: "Bu yiyecek nereden?" diye sordu. Eşi: "Senin getirdiğin yiyecektendir," diye söyledi. İbrahim, Allah'ın ikramı olduğunu anladı ve Allah'a hamd etti.

Allah, azgın zorbaya bir melek göndererek, ona: "Bana iman et seni mülkünde bırakayım," diye haber gönderdi. Zorba: "Benden başka Rab var mı ki?" diye karşılık verdi. Melek ikinci kez gitti ve ona aynı sözü söyledi. Zorba yine reddetti. Üçüncü kez gitti ancak zorba yine reddetti. Melek ona: "Üç güne kadar taraftarlarını topla," dedi. Zorba taraftarlarını topladı. Allah onların arasında sivrisinekler âleminden bir kapı açtı. Güneş doğunca sivrisineklerin çokluğu sebebiyle güneşi göremediler. Allah bu yaratıkları onlara musallat ederek, onların kanını emdi ve etlerini yedi. Onların vücutlarından yalnız kemikleri kaldı. Kral henüz sapasağlam duruyordu. Allah ona da bir tane sivrisinek musallat etti ve burnunun deliğinden içeri girdi. Dört yüz yıl bu hâlde kaldı. Çekiçlerle kafasına vuruluyordu. İnsanların en merhametlisi ellerini sıkarak başına vuranlardı. Daha önce dört yüz yıl azgınlık ve zorbalıkla insanlara hükmetmişti. Buna karşılık Allah, onu dört yüz yıl azaba duçar ettikten sonra öldürdü. Bu zorba, âdeta göğe değen bir köşk bina etmişti. Ancak, Allah onu temelleri üzerine çökertti. "*Allah onların binalarını temelden yıkıverdi,*"[290] ayeti bunun hakkındadır.

289 Bakara, 2/258.
290 Nahl, 16/26. Rivayet tefsirde de geçmektedir: V. 433.

[289] Mûsâ b. Hârûn bize, Amr b. Hammâd, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs –Mürre yoluyla İbn Mes'ûd– ve Peygamber'in (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti:

İbrahim ile Rabbi hakkında tartışan kişi, İbrahim'in şehrinden çıkarılmasını emretti. Bunun üzerine İbrahim çıkarıldı. Şehrin dış kapısında, kardeşinin oğlu olan Lût ile karşılaştı. Onu dinine davet etti. Lût bu davete icabet ederek, İbrahim'e iman etti. "*Ben Rabbime hicret ediyorum,*"[291] dedi. Nemrûd, İbrahim'in Rabbini bulmaya yemin etti. Bunun için dört kartal yavrusunu aldı ve onları besleyip büyütmeye başladı. Onları et ve şarapla besledi. Tam büyüyüp kocaman bir vücuda sahip olduklarında, onları bir sandığa bağladı ve o da sandığa oturdu. Bir adam da bir et parçasını onların üstünde tuttu. Bunun üzerine kartallar havalandılar. Semaya doğru yükselince aşağıya bakarak yeryüzünü izlemeye başladı ve dağların karınca yürüyüşü gibi seyrettiklerini gördü. Eti biraz yüksekte tuttu ve yeryüzünü seyretmeye başladı. Yeryüzünü denizlerin kuşatmakta olduğunu ve denizin içinde bir gemi gibi göründüğünü müşahede etti. Biraz daha yükselince karanlık bir ortama girdi ve ne üstünü ne de altını göremez oldu. Korktu ve eti attı. Kartallar da eti yakalamak için aşağıya doğru hızla inişe geçtiler. Dağlar, kartalların hızla inmekte olduklarını görüp de kanat çırpma sesinin korkusuyla, az kalsın yerlerinden uzaklaşacaklardı.[292] Tabii ki yerlerinden uzaklaşmadılar. Nitekim ayet şöyledir: "*Tuzaklarını kurmuşlardı. Oysa tuzakları, Allah tarafından biliniyordu. Onların hileleriyle dağlar yerinden ayrılacak değildi.*"[293] İbn Mes'ûd'un kıraatine göre ayet: "*Ve in kâde makruhum,*" şeklinde okunmaktadır. Yani az kalsın, dağlar yerinden ayrılacaktı. Rivayete göre kartallar, Beytülmakdis'ten havalanmışlar ve dumanlı dağlar bölgesinden geçmişlerdir. Nemrûd, düşündüğünü gerçekleştiremeyeceğini anlayınca, yüksek bir burç inşa etmeye yeltenmiştir. Âdeta göğü delen

291 Ankebût, 29/26.

292 Rivayette dağların insanlar gibi bilinçli ve hisleri olan varlıklar gibi tasvir edilmesi, onların lisanı hâllerine bir atıf şeklinde anlaşılması gerekir. Aksi takdirde bu oldukça garip bir tasvir olur. (çev.)

293 İbrâhîm, 14/46.

bir burç seviyesine getirince tepesine çıkıp aklınca İbrahim'in Rabbini görme hevesine kapıldı. Ancak, daha önce böyle bir şeyle karşılaşmadığı hâlde, orada altına kaçırdı. Allah binayı temelinden çökertti. *"Sonra Allah onların binalarını temellerinden söktü ve üstlerindeki tavan da tepelerine çöktü. Azap, onlara fark edemedikleri bir yerden gelmişti."*[294] Yani kendilerini güven içinde hissederken bu azap başlarına geldi. Binaların temellerini sarsılmak suretiyle onların başlarına yıkıldı. Binanın çökmesiyle insanlar şoke olmuş ve korkudan dilleri karışmış ve o günden itibaren yetmiş üç dille konuşmaya başlamışlardır. Bu sebeple şehrin adı Babil olmuştur. Oysa bundan önce insanlar Süryanice konuşuyorlardı.[295]

İbn Vekî' bize, Ebû Dâvûd el-Haferî, Ya'kûb, Hafs b. Humeyd –ya da Ca'fer– ve Saîd b. Cübeyr'den, *"Onların tuzaklarıyla dağlar yerinden ayrılacak değildi,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti: [290]

Kartallar planının sahibi Nemrûd, bir sandık yaptırdı ve yanına bir adam alarak bu sandığa bindiler. Sandık kartallara bağlandı. Kartallar gökyüzüne doğru havalanıp yükseklere ulaşınca yanındaki adama: "Ne görüyorsun?" diye sordu. Adam: "Su ve ada –yani dünya– görüyorum," dedi. Sonra biraz daha yükseldikten sonra arkadaşına: "Ne görüyorsun?" dedi. Adam: "Sanki gökten daha çok uzaklaşıyoruz," dedi. Nemrûd: "O hâlde inişe geç," dedi. Bazı raviler de: "Ey zorba nereye?" diye bir nidaya muhatap oldu. Dağlar da kartalların kanatlarının çırpmasını duyunca, gökten bir tecelli geldiğini sanarak az kalsın yerlerinden ayrılacaktı. *"Onların planlarının etkisiyle az kalsın dağlar yerinden oynayacaktı,"* ayeti buna işaret etmektedir.[296]

Hasan b. Muhammed bize, Muhammed b. Ebî Adî, Şu'be, Ebû İshâk, Abdurrahman b. Danyel ve Ali'den (as.), *"Onların tuzaklarının etkisiyle, az kalsın dağlar yerinden oynayacaktı,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

294 Nahl, 16/26.

295 Rivayet *Taberî Tefsîri*'nde de de geçmektedir: XIV. 66.

296 Bir önceki dipnotumuzda belirttiğimiz gibi dağların lisanı hâline atıf yapılmış olması gerekir. Aksi takdirde ayeti de böyle bir mevhum hadiseyle tefsir etmek son derece garip bir durumdur. Ayette edebî mübalağa sanatıyla peygamberlerin düşmanlarının büyük tuzak ve desiselerine işaret edilmiştir. (çev.)

İbrahim ile Rabbi hakkında tartışan kişi, iki kartal yavrusunu aldı ve onları büyüttü. Bunlar gelişip büyüyünce kuvvetli tellerle ayaklarına bir sandık bağladı ve onları aç bıraktı. Sonra bir adamla sandığa bindiler. Sandıkta, yanlarına ucuna et astıkları bir değnek aldılar. Sonra kartallar havalandı. Adam arkadaşına: "Ne görüyorsun," diye sordu. Arkadaşı ona: "Şunları, şunları görüyorum," dedi. Sonunda, "Dünyayı bir sinek kadar görüyorum," deyince "İnişe geç," dedi. Adam asayı aşağıya tuttu ve inişe geçtiler. "*Onların planlarının etkisiyle neredeyse dağlar yerinden oynayacaktı,*" ayetinde buna işaret vardır. Nitekim Abdullah b. Mes'ûd'un kıraatinde "*Ve in kâne*" değil, "*Ve in kâde*" şeklinde okunmaktadır.

Bu rivayetler Nemrûd b. Kûş b. Ken'ân hakkında varit olan rivayetlerdir.

* * *

Bazılarına göre Nemrûd b. Kûş b. Ken'ân doğusu ve batısıyla dünyaya hükmetmiştir. Ancak, bu görüş hükümdarların ve
[291] geçmişlerin tarihini bilen ilim erbabı tarafından kabul görmemiştir. İlim ehli, İbrahim'in doğuşunun, daha önce tarihinden kısmen bahsettiğimiz Dahhâk b. Endermasb dönemine rast geldiğini, ne kabul ne de reddetmişlerdir. O dönemde, doğusu ve batısıyla dünyaya hükmeden Dahhâk'tır. Dahhâk'ın tarihini ve iktidarını bilen ve Nemrûd'un durumuna tam vâkıf olmayan bazı tarihçiler derler ki: "İki mümin ve iki kâfir olmak üzere dört hükümdar, yeryüzünün hâkimiyetini elde edebilmişlerdir. İki kâfir; Nemrûd ve Buhtunnasr'dır.[297] İki mümin ise Süleymân b. Dâvûd ve Zülkarneyn'dir," tespitiyle, İbrahim ile Nemrûd arasındaki mücadele, doğusu ve batısıyla dünyaya hâkim olan Dahhâk'ın döneminde olduğu yönündeki tarihçilerin tespiti dolayısıyla tereddüde düşmüşlerdir. Oysaki öncekilerin tarihini bilen ve geçmiş hükümdarların dönemlerine

297 İbranicede ismi Nebukadrezzar (Nebukadretsar) ve Nebukadnezzar (Nebukadnetsar) şeklinde nakledilmektedir. Ahd-i Atîk'in Yunanca ve Latince tercümelerinde Nabukodonosor şeklinde geçer. İslâmî kaynaklarda Arapların ona Buhtnassar İranlıların ise Buht-i Nassar dedikleri nakledilmektedir. (ed.)

vâkıf olanlar, bunlar gibi düşünmemektedir. Zira Nemrûd'un soyunun Nabati olduğu, Dahhâk'ın nesebinin ise Fars Acemlerine dayandığı bilinmektedir. Geçmiş milletlerin tarihini iyi bilenler derler ki, Dahhâk, Irak'ın Sevâd bölgesini ve bu bölgenin doğusu ve batısını Nemrûd'a bağlamış; ona ve oğullarına buranın idaresini tevdi etmişti. Kendisi ise memleketten memlekete intikal ederek sabit bir yere bağlı kalmazdı. Asıl vatanı ise atalarının vatanı olan Taberistan dağlarındaki Dünbâvend idi. Nitekim Ferîdun burada ona musallat oldu ve ona galip gelerek zincirlere vurdu. Buhtunnasr da Luhrâsb'dan önce Ahvâz ile Dicle'nin batısındaki Rum bölgesinin valisiydi. Nitekim Luhrâsb, Türklere karşı savaşıyordu. Bu nedenle de onlara karşı Belh'te bulunuyordu. Rivayete göre Belh şehrini o kurmuştu. Zira Türklerle olan savaşı uzun sürünce oraya yerleşti. Bunların tarihini iyi bilmeyenler, bunların valilik yaptığı bölgelerde uzun süre görev yaptıklarından, bunların hükümdar olduklarını sanmışlardır. Geçmiş hükümdarların ve insan topluluklarının tarihini bilen hiçbir ilim sahibi, hiçbir Nabati'nin doğusu ve batısıyla dünyaya hükmetmesi şöyle dursun, bir karış toprağa bile kral olduğunu iddia etmemiştir. Ancak ilim sahibi olan ve tarih kaynaklarına vâkıf olanlar ve bu konuda yazılmış tarih kitaplarını tetkik edenler derler ki: Nemrûd, Ejdehâk'ın valisi olarak Babil bölgesindeki valilik görevi dört yüz yıl sürmüştür.[298] Nemrûd öldükten sonra, [292]
onun neslinden Nabat b. Ka'ûd adında bir adam bu göreve getirildi ve yüz sene hüküm sürdü. Ardından seksen yıl süreyle Dâvus b. Nabat, Dâvus'tan sonra Bâleş b. Dâvus yüz yirmi yıl, arkasından Nemrûd b. Bâleş bir yıl ve birkaç ay hüküm sürmüşlerdir. Toplamda bunlar yedi yüz bir yıl ve birkaç ay hükmetmişlerdir. Bütün bunlar Dahhâk döneminde gerçekleşmiştir. Ferîdun işbaşına gelip de Ejdehâk'ı (Dahhâk) ortadan kaldırınca Nemrûd b. Bâleş'i de öldürdü ve Bîvarâsb'ı (Ejdehâk) icraatında destekledikleri ve Nemrûd ile zürriyetinin

298 Nemrûd'un şahsen dört yüz yıl hüküm sürmesi ilmen ve aklen mümkün olmadığına göre onun sülalesinden gelenler, bu uzun süre zarfında bu görevi ifa ettikleri anlaşılmaktadır. (çev.)

ona valilik yaptıkları için Nabatileri sürüp dağıtarak onların çoğunu öldürdü.

Bazı ilim sahipleri de derler ki: Bîvarâsb (Ejdehâk veya Dahhâk) ölmeden önce Nabatilere karşı tutumunu değiştirmiş ve onlara farklı davranmaya başlamıştı.

* * *

Hz. Lût

Lût b. Harrân ve Kavmi

Burada İbrahim (as.) zamanında vuku bulan diğer olayları ele almaya devam edelim.

İbrahim'in (as.) yaşadığı dönemde vuku bulan olaylardan biri de İbrahim'in (as.) kardeşinin oğlu Lût b. Harrân b. Târeh ve kavmi Sodom ile ilgilidir. Rivayete göre Lût amcası İbrahim Halîlurrahman ile birlikte Babil'den ayrılmış, İbrahim'e inanmış ve dinine uyarak Şam bölgesine hicret etmiştir. Sâre b. Nâhûr da bu hicrette onlarla birlikteydi. Ardından Mısır'a gittiler. O sırada işbaşında bir firavun bulunuyordu. Rivayete göre bu firavunun, Sinân b. Ulvân b. Ubeyd b. Uveyc[299] b. İm-
[293] lâk b. Lâvez b. Sâm b. Nûh'tur. Bir rivayete göre de o günkü firavun, Dahhâk'ın (Ejdehâk) kardeşi olup Dahhâk tarafından oraya vali olarak tayin edilmişti. Önceki bahiste İbrahim (as.) ile kıssasına değinmiştim. İbrahim ve maiyeti sonradan tekrar Şam bölgesine döndüler. Rivayete göre İbrahim Filistin'e yerleşti. Kardeşinin oğlu Lût'u da Ürdün'e yerleştirdi. Allah, Lût'u Sodom kavmine peygamber olarak gönderdi. Bu kavim, Allah'a inanmayan ve fuhşiyatı yaygın biçimde yaşayan insanlardı. Nitekim ayet bu gerçeği şöyle ifade etmiştir: *"Siz fuhşiyatı, sizden önce âlemde hiçbir kavmin işlemediği bir şekilde işliyorsunuz. Siz erkeklerle ilişkiye giriyor, yol kesiyor ve meclislerinizde kötü işlere tevessül ediyorsunuz."*[300]

* * *

299 Avc olarak da geçmektedir.
300 Ankebût, 29/28-29.

Rivayete göre memleketlerine uğrayan yabancılara da musallat olup tecavüz ediyorlardı. Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir:

Yûnus b. Abdüla'lâ bana şöyle anlattı: İbn Vehb bize İbn Zeyd'den, "*Siz yol kesiyorsunuz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Sebîl kelimesi yolcuların geçtiği yollar anlamındadır. Yoldan geçen yolcuları alıkoyuyor ve onlara bu çirkin muameleyi yapıyorlardı.

* * *

Meclislerinde yaptıkları çirkin işlere gelince: İlim sahipleri bu konuda farklı şeyler söylemişlerdir. Bazılarına göre yoldan geçenlere tecavüz ediyorlardı. Bazılarına göre de meclislerinde karşılıklı olarak yelliyorlardı. Bazıları da birbirleriyle ilişkiye giriyorlardı, demiştir:

İbn Humeyd bize, Yahyâ b. Vâdıh ve İkrime'den, "*Meclislerinizde kötü işlere tevessül ediyorsunuz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini işittim:

Onlar yoldan geçenlere eziyet ediyorlardı. Memleketlerinden geçenlere tecavüz ediyorlardı.

İbn Vekî' bize şöyle anlattı: Babam bana Ömer b. Ebî Zâide'den naklen İkri- [294]
me'nin şöyle dediğini rivayet etti:

"Yol kesme"den maksat yolculara eziyettir.

Mûsâ b. Hârûn bize, Amr b. Hammâd, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs -Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd- ve Resulullah'ın (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti:

"*Meclislerinizde çirkin işlere tevessül ediyorsunuz,*" ayetiyle ilgili olarak onlar memleketlerinden geçen herkese tecavüz ediyorlardı.

Meclislerinde karşılıklı olarak yelliyorlardı, diyenler şu rivayetleri nakletmişlerdir:

Abdurrahman b. Esved et-Tafâvî bana, Muhammed b. Rebîa bize, Ravh b. Gutayf es-Sekafî, Amr b. Mus'ab, Urve b. ez-Zübeyr ve Âişe'den, "*Meclislerinizde çirkin işlere tevessül ediyorsunuz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Karşılıklı olarak yelliyorlardı.

Meclislerinde birbirleriyle ilişkiye giriyorlardı, diyenlerin naklettikleri rivayetler şunlardır:

İbn Vekî' ve İbn Humeyd bize, Cerîr, Mansûr ve Mücâhid'den, "*Meclislerinizde çirkin işlere tevessül ediyorsunuz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Meclislerinde birbirleriyle ilişkiye giriyorlardı.

Süleymân b. Abdülcebbâr bize, Sâbit b. Muhammed el-Leysî, Fudayl b. Iyâd, Mansûr b. el-Mu'temir ve Mücâhid'den, "*Meclislerinizde çirkin işlere tevessül ediyorsunuz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Oturma meclislerinde birbirleriyle ilişkiye giriyorlardı.

İbn Humeyd bize, Hakkâm, Amr, Mansûr ve Mücâhid'den benzer bir rivayet nakletti.

[295] İbn Vekî' bize şöyle dedi: Babam bana Süfyân, Mansûr ve Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet etti:

Erkeklerle oturma meclislerinde ilişkiye giriyorlardı.

Muhammed b. Amr bana şöyle anlattı: Ebû Âsım bize şöyle nakletti: Îsâ bize ve Hâris bana şöyle anlattı: Hasan bize, Verkâ, İbn Ebî Necîh ve Mücâhid'den, "*Meclislerinizde çirkin işlere kalkışıyorsunuz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti: Meclislerinde erkeklerle ilişkiye giriyorlardı.

Bişr bize, Yezîd, Saîd ve Katâde'den, "*Meclislerinizde çirkin işlere kalkışıyorsunuz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Onlar oturma meclislerinde fuhşiyatta bulunuyorlardı.

Yûnus bana şöyle dedi: İbn Vehb bize İbn Zeyd'den, "*Meclislerinizde çirkin işlere kalkışıyorsunuz,*" ayeti hakkında şöyle dedi:

Ayette geçen *nâdîhim* kelimesi oturma meclisleri anlamına, *münker* kelimesi de onların çirkin işleri manasına gelmektedir. Bineği üzerinde geçen yolcuyu yolundan alıkoyuyor ve ona tecavüz ediyorlardı. Ravi şu ayeti okudu: "*Göz göre göre hâlâ o hayâsızlığı yapacak mısınız?*"[301] ve "*Sizden önceki milletlerden hiçbirinin yapmadığı fuhşu mu yapıyorsunuz?*"[302] ayetini de okudu.

İbn Vekî' bize, İsmâîl b. Uleyye, İbn Ebî Necîh ve Amr b. Dînâr'dan, "*Sizden önceki milletlerden hiçbirinin işlemediği fuhşu yapıyorsunuz,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

301 Neml, 27/54.
302 A'râf, 7/80.

Lût kavmine kadar hiçbir erkek, erkeklerle ilişkiye girmiş değildi.

* * *

Bana göre bu konuda, "*Meclislerinde çirkin işlere tevessül etmeleri*"nde maksat, memleketlerinden geçen insanlara eziyet etmeleri ve onları alaya almalarıdır. Nitekim bu konuda Resulullah'tan (sav.) Ebû Küreyb ve İbn Vekî'in rivayetiyle bize intikal eden rivayetler vardır: İki ravi bize şöyle dediler: Ebû Üsâme bize Hâtim b. Ebî Sağîre, Semmâk b. Harb, Ümmü Hânî'nin kölesi Ebû Sâlih ve Ümmü Hânî'den: "*Meclislerinizde* [296] *çirkin fiiller yapıyorsunuz,*" ayeti hakkında Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti: Yolculara eziyet ediyor ve onları alaya alıyorlardı.

Ahmed b. Abde ed-Dabbî bize, Süleymân b. Hayyân, Ebû Yûnus el-Kuşeyrî, Semmâk b. Harb, Ebû Sâlih ve Ümmü Hânî'den şöyle dediğini rivayet etti:

"*Meclislerinizde çirkin fiiller işliyorsunuz,*" ayeti hakkında Resulullah'a (sav.) sordum. Şöyle buyurdu: "Lût kavmi yoldan geçen yolculara eziyet ediyor ve onları alaya alıyorlardı."

Rebî' b. Süleymân bize, Esed b. Mûsâ, Saîd b. Zeyd, Hâtim b. Ebî Sağîre, Semmâk b. Harb, Ümmü Hânî'nin kölesi Bâzâm Ebû Sâlih ve Ümmü Hânî'den şöyle dediğini rivayet etti:

"*Meclislerinizde kötü işler yapıyorsunuz,*" ayeti hakkında Resulullah'a (sav.) sordum. O şöyle buyurdu: "Yol üzerinde oturuyor, yolculara eziyet ediyor ve onlarla alay ediyorlardı. Lût (as.) ise onları Allah'a ibadet etmeye ve Allah'ın çirkin gördüğü yol kesme, haram ilişkilerde bulunma ve erkeklerle ilişkiye girmekten sakındırıyor ve onları bu eylemlerde ısrar etmeleri ve tövbe etmemeleri hâlinde Allah'ın azabıyla uyarıyordu. Ancak, onun uyarıları onları caydıramıyor, vaizleri fayda etmiyordu. Aksine dalaletlerinde ve inatlarında ısrar ediyor, onun uyarılarını reddediyor ve Allah'ın azabının bir an önce gelmesini isteyecek kadar meydan okuyorlardı. Ona: "*Doğru söyleyenlerdensen Allah'ın azabını bize getir!*"[303] diye meydan okuyorlardı. Nihayet Lût, onların devam eden bu is-

303 Ankebût, 29/29.

yanları karşısında zorda kalınca onlara karşı Rabbinden yardım diledi. Bunun üzerine Allah, peygamberi Lût'a yardım etmek ve kavmini cezalandırıp helak etmek isteyince Cebrail (as.) ile iki meleğini onların üzerine gönderdi."

[297] Rivayete göre diğer iki melek, Mikail ve İsrafil idi. Genç insanlar kılığında gelmişlerdi.

Mûsâ b. Hârûn bize, Amr b. Hammâd, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs –Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd– ve Peygamber'in (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti:

Allah, Lût kavmini helak etmek üzere melekleri gönderdi. Genç adamlar kılığında gelmiş ve İbrahim'e misafir olmuşlardı. İbrahim ile olan kıssalarını, İbrahim ve Sâre bahsinde daha önce zikretmiştik. İbrahim'in korku ve endişesi gittikten sonra onu İshak ve Yakub ile müjdelediler ve geliş sebeplerini bildirdiler. Allah onları Lût kavmini helak etmek için göndermişti. Ancak, İbrahim onlarla bu konuda münazara ve tartışmada bulundu. Ayet şöyledir: "*İbrahim'in korku ve endişesi gittikten sonra, Lût kavmi hakkında Bizimle mücadeleye başladı.*"[304]

Bize intikal eden rivayetlere göre İbrahim'in mücadelesi şöyle anlatılmıştır:

İbn Humeyd bize, Ya'kûb el-Kummî, Ca'fer ve Saîd'den, "*Lût kavmi hakkında mücadele etmektedir,*" ayetine ilişkin olarak şöyle dediğini rivayet etti:

Cebrail ve maiyetindeki melekler İbrahim'e: "*Biz bu memleket ehlini helak edeceğiz. Çünkü oranın halkı zalim kimselerdir,*"[305] dediler. İbrahim: "İçinde dört yüz mümin bulunan bir memleketi nasıl helak edersiniz?" dedi. Onlar: "Hayır," dediler. İbrahim: "Orada üç yüz mümin vardır," dedi. Onlar: "Hayır," dediler. İbrahim: "Orada yüz mümin vardır," dedi. Onlar: "Hayır," dediler. İbrahim: "Orada kırk mümin vardır," dedi. Onlar:

304 Hûd, 11/74. Bu ayette İbrahim peygamberin merhamet ve acıma duygusunun ne derece güçlü olduğu ifade edilmektedir. Allah'a asi olan ve peygamberine düşmanca davranan insanların bile azaba maruz kalmasına gönlü razı değildir. Bunu Allah ve görevli melekleriyle âdeta "mücadele" konusu yapmaktadır. Aslında ilahi mesaj ve peygamberlik misyonu da Kur'an'da "Âlemlere rahmet olarak," tanımlanmıştır. (çev.)

305 Ankebût, 29/31.

"Hayır," dediler. İbrahim: "İçinde on dört mümin bulunan bir memleketi nasıl helak edersiniz?" dedi. Onlar: "Hayır," dediler. İbrahim, Lût'un karısını da hesaba kattığı için on dört demişti. Bunun üzerine İbrahim sustu ve tatmin oldu.[306]

Ebû Küreyb bize, el-Himmânî, A'meş, Minhâl, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti: [298]

Melek, İbrahim'e: "Orada namaz kılan beş mümin varsa onlara azap edilmeyecek," dedi.

Muhammed b. Abdüla'lâ bize, Muhammed b. Sevr Ma'mer ve Katâde'den "*Bizimle Lût kavmi hakkında mücadele etmektedir,*" ayetine ilişkin olarak şöyle dediğini rivayet etti:

Bize anlatıldığına göre İbrahim meleklere: "Ya orada elli Müslüman varsa?" diye söylemiş. Melekler: "Orada elli Müslüman varsa onlara azap etmeyiz," dediler. İbrahim: "Ya kırk kişi varsa!" Melekler: "Kırk da olsalar, onlara azap edilmeyecek," dediler. İbrahim: "Otuz kişi varsa," dedi. Melekler: "Otuz da olsa onlara azap yoktur," dediler. İbrahim on mümin sayısına düşünceye kadar soru sormaya devam etti. Melekler: "On da olsalar," diye cevap verdiler. Ravi dedi: Bir kavim ki içlerinde on hayırlı insan yoksa o kavimde hayır yoktur. İbrahim, Lût kavminin başına gelecek azabı meleklerden öğrenince Lût'a olan merhametinden dolayı onlara: "*Orada Lût da vardır,*" dedi. Melekler: "*Biz orada olanları daha iyi biliriz. Onu ve ailesini elbette kurtaracağız. Yalnız karısı müstesna. O azapta kalacak olanlar arasındadır,*"[307] dediler.

Ardında melekler, Lût kavminin memleketi Sodom'a yöneldiler. Rivayete göre, oraya ulaştıklarında kendine ait bir ara-

306 Rivayette İbrahim'in Lût ve yanında yer alan bir avuç mümin için mücadele ettiği anlatılmaktadır. Ancak ayette, "Lût kavmi için" ifadesi açıktır. Yani burada bir tahsis söz konusu değildir. Nitekim kâfir olan babası için de aynı tavrı takınmıştı. Esasında Peygamber (sav.) de Tâif seferinde kendisine eziyet eden halkının helak olmasına karşı çıkmıştır. Nitekim ayette "*İbrahim cidden yumuşak huylu, bağrı yanık ve kendisini Allah'a vermiş biriydi,*" ifadesi yer almaktadır. Meleklerin kararlı olduklarını görünce bu kez belki yararlı olur diye onlara: "Ama orada Lût vardır," dedi. Ancak bu savunmasıyla da mukadder bir azabı engelleyemeyeceğini anladı ve sustu. (çev.)

307 Ankebût, 29/32.

zide çalışmakta olan Lût ile karşılaştılar. Bir rivayete göre de nehrin yanında Lût'un kızının su almakta olduğunu gördüler. Bu rivayetler şöyledir:

Bişr b. Muâz bize, Yezîd, Saîd, Katâde ve Huzeyfe'den şöyle dediğini rivayet etti:

Melekler Lût'a gittiklerinde, onu tarlasında çalışmakta olduğunu gördüler. Rivayete göre –ancak Allah bilir– meleklere: "Lût onların aleyhine şahitlik yapmadıkça kavmine azap etmeyin," denildi. Melekler ona gittiler ve: "Biz bu gece senin misafirleriniz," dediler. Bunun üzerine Lût onları yanına alarak eve doğru hareket etti. Bir müddet yürüdükten sonra onlara: "Bu memleketin insanlarının yaptıklarını bilir misiniz?
[299] Vallahi, yeryüzünde onlardan daha kötü kimse bilmiyorum," dedi ve yoluna devam etti. Akabinde ikinci kez bu sözünü tekrarladı ve yoluna devam etti. Kötülüğün timsali olan kocakarı eşi, onları görünce gitti ve Lût kavmini uyardı.

İbn Humeyd bize, Hakem b. Beşîr, Amr b. Kays el-Mülâî, Saîd b. Beşîr' ve Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti: Melekler, tarlasında bulunduğu bir sırada Lût'a geldiler. Allah meleklere: "Lût dört kez kavmi aleyhine şahitlik yapsa onları helak etmenize izin veriyorum," diye buyurdu. Bunun üzerine melekler ona: "Ey Lût! Bu gece misafirin olmak istiyoruz," dediler. Lût: "Bu insanların durumunu bilmez misiniz?" dedi. Melekler: "Onların durumu nedir?" diye sordular. Lût: "Allah için şahitlik ederim ki, bu memleket yeryüzünde en kötüsüdür," dedi ve bunu dört kere tekrarladı. Ardından da Lût'un evinde konakladılar.

Melekler Sodom'a girdiklerinde ilk karşılaştıkları kişinin Lût değil, Lût'un kızı olduğunu ifade eden rivayetler şunlardır:

Mûsâ b. Hârûn bana şöyle anlattı: Amr b. Hammâd bize, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs –Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd– ve Peygamber'in (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti:

Melekler İbrahim'in yanından ayrılarak Lût'un memleketine yöneldiklerinde, gün ortasında beldeye girdiler. Sodom Nehri üzerinde ailesi için su almakta olan Lût'un kızıyla kar-

şılaştılar. Lût'un kızlarından büyüğün adı Rîsâ, küçüğün adı [300]
Ra'ziyâ olan iki kızı vardı. Ona: "Misafir olacağımız bir ev var mı?" dediler. Kız: "Evet. Ancak yerinizde bekleyin ve şehre girmeyin. Ben size döneceğim," dedi ve kavminden dolayı onlar için endişe etti. Sonra babasına giderek ona: "Babacığım! Şehrin kapısında bekleyen bazı gençler seni istiyorlar. Onlar gibi güzel yüzlü kimse görmedim. Kavmin onları alıkoyup rezil etmesinler," dedi. Lût'un kavmi onu, erkek misafir kabul etmek konusunda uyarmışlar ve "Bırak erkek misafirleri biz misafir edelim," demişlerdi. Bu yüzden Lût onları eve aldı ve ailesi dışında hiç kimse bundan haberdar olmadı. Ancak karısı çıktı ve kavmine: "Lût'un evinde erkekler var. Onlardan daha yakışıklı ve daha güzel yüzlü kimse görmedim," dedi. Bunun üzerine kavmi koşarak ona geldiler.

Ebû Ca'fer dedi: Ona geldiklerinde Lût onlara: Ey kavmim Allah'tan sakının "*ve beni misafirlerime karşı mahcup etmeyin. İçinizde aklı başında olan yok mu?*"[308] İşte kızlarım, onlar sizin istediğiniz şeyden sizin için daha temizdir," dedi. Onlar ona: "Erkekleri misafir etmek konusunda seni uyarmadık mı? Senin kızlarında bizim bir hakkımız olmadığını bilirsin," dediler. Lût onlara yaptığı hiçbir uyarıyı dikkate almadıklarını görünce: "*Keşke size karşı koyacak bir gücüm olsa ya da muhkem bir kaleye sığınsam, diye hayıflandı.*"[309] Lût (as.) demek istiyor ki: Size karşı bana yardım edecek adamlarım veya aşiretim olsa sizi misafirlerime yapmak istediğiniz kötülükten alıkoyacaktım.

el-Müsennâ bana şöyle dedi: İshâk b. el-Haccâc bize şöyle anlattı: İsmâîl b. Abdülkerîm, Abdüssamed b. Ma'kıl ve Vehb'den şöyle işittiğini rivayet etti:

Lût onlara: "*Size karşı koyacak bir gücüm olsa veya muhkem bir kaleye sığınsam,*" dedi. Bunun üzerine meleklerin kendisine: "Senin kalen muhkemdir," dediler. Lût, kavminin ona icabet etmelerinden ümidini kesip de onlardan dolayı içi daralınca melekler ona şöyle dediler: "*Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana dokunamazlar. Sen gecenin bir vaktinde*

308 Hûd, 11/78.
309 Hûd, 11/80.

ailenle yola çık. Karından başka sizden hiçbiri kalmasın. Çünkü
[301] *onlara gelecek olan azap ona da isabet edecektir.*"[310] Rivayete göre Lût, misafirlerinin Allah'ın elçileri olduğunu ve kavmini helak etme üzere gönderildiklerini anlayınca onlara: "*Onları hemen helak edin,*" dedi.

Bu görüşte olanlar, ilim ehlinden şu rivayetleri nakletmişlerdir:

İbn Humeyd bize, Ya'kûb, Ca'fer ve Saîd'den şöyle dediğini rivayet etti:

Elçiler İbrahim'in yanından ayrılıp Lût'a gittiler. Lût'un yanına varıp da Allah'ın zikrettiği durumla karşılaşınca Cebrail Lût'a: "Ey Lût! Biz bu memleketin ehlini helak edeceğiz. Zira buranın ehli zalimdirler," dedi. Lût onlara: "Onları hemen helak edin," dedi. Cebrail: "*Onlara vaat olunan helak zamanı sabah vaktidir. Sabah yakın değil mi?*" dedi. "*Sabah yakın değil mi?*" ayeti Lût'a nazil oldu.

Ravi dedi: Cebrail, Lût'a, gece vakti ailesiyle orayı terk etmesini ve karısı dışında hiç kimsenin geride kalmamasını söyledi. Lût [ve inananlar/maiyetindekiler] gece yola çıktılar. Lût kavminin helak olma vakti geldiğinde, Cebrail kanadını memleketlerinin altına soktu ve altını üstüne getirdi. Horozlar öterken ve köpekler havlarken bu felaket gerçekleşti ve semadakiler onların seslerini duyuyorlardı. Melek onların üzerine pişmiş taşlar yağdırdı.[311] Lût'un karısı yıkımın sesine uyanınca: "Vah kavmim vah!" dedi ve üzerine düşen bir taşın altında can verdi.

İbn Humeyd bize, Ya'kûb, Hafs b. Humeyd ve Şimr b. Atiyye'den şöyle dediğini rivayet etti:

Lût karısına misafirlerinin sırrını açığa vurmaması hususunda sıkı tembihte bulunmuştu. Ancak, Cebrail ve maiyetin-

310 Hûd, 11/81.

311 Allah'ın yarattığı yaratılış kanunlarını hiçe sayan, sosyal ve beşeri ilişkilerinde tabiat kanunlarına karşı gelmekte ısrar eden toplumların akıbetlerinin iyi olmayacağını tarih göstermiştir. Bir mümin için kâinatta vuku bulan hiçbir olay ilahi irade ve hikmetten azade değildir. Sodom halkının çok acı bir felakete maruz kaldığı tarihî bir gerçektir. Bu felaketler tabiat kanunları çerçevesinde vuku bulsa da müminler için bunun ilahi iradeyle gerçekleştiği inancı tartışma götürmez bir hususdur. (çev.)

dekiler Lût'un evine girip de kadın daha önce bir benzerlerini görmediği sima ve güzelliklerini görünce kavmine hemen gitti ve onların toplanma meclislerine vararak eliyle onlara işaret etti. Onlar süratle Lût'un evine yöneldiler. Lût'un evine varınca Lût onlara Kur'an'da anlatılan uyarıları yaptı. Bunun üzerine Cebrail ona: "Ey Lût biz Rabbinin elçileriyiz. Sana ulaşamazlar," dedi ve onların gözlerini silme kör etti. Artık hedeflerine, duvarlara tutunarak ulaşmaya çalışıyorlardı. Ama artık gözleri görmüyordu.[312]

Bişr b. Muâz bize, Yezîd, Saîd, Katâde ve Huzeyfe'den şöyle dediğini rivayet etti: [302]

Lût'un karısı olan şirret koca karı, elçileri görür görmez hemen gidip kavmine haber verdi ve şöyle dedi: "Bazı kişiler Lût'a misafir oldular. Onlardan daha güzel kimse görmedim. Sanırım, onlardan daha beyaz tenli ve daha güzel kokulu kimse görmedim." Bunun üzerine Allah'ın buyurduğu gibi süratle Lût'a gittiler. Lût kapıyı kilitledi. Onlar kapıyı açmaya çalışıyorlardı. Cebrail Rabbinin izniyle kanadını onlara çarparak onları kör etti. Artık en kötü gecelerini şaşkınlık içinde geçiriyorlardı. Elçiler Lût'a: "Biz Rabbinin elçileriyiz, gece vakti ailenle buradan ayrıl," dediler. Ravinin bize anlattığına göre Lût, şehri terk ettiğinde karısı da vardı. Felaketin sesini duyunca geriye baktı ve Allah onun üzerine bir taş gönderdi ve onu helak etti.

İbn Humeyd bize, Hakem b. Beşîr, Amr b. Kays el-Mülâî, Saîd b. Beşîr ve Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti:

Lût'un karısı elçileri görünce kavmine gitti ve: "Bu gece Lût'a bazı adamlar misafir oldu. Onlardan daha güzel yüzlü ve daha güzel kokulu kimse görmedim," dedi. Bunun üzerine süratle Lût'un evine yöneldiler. Nûh hızlı davranarak kapıda onları engelledi ve "*İşte kızlarım! İsterseniz onlarla evlenin,*"[313] dedi. Onlar: "*Biz seni elâlemin işine karışmaktan menetmemiş miydik?*"[314] dediler. Meleklere baskın yaptılar. Ancak melekler onları çarparak gözlerini kör ettiler. Onlar: "Ey Lût! Bize si-

312 Rivayet *Taberî Tefsîri*'nde de geçmektedir: XII. 54.
313 Hicr, 15/71.
314 Hicr, 15/70.

hirbazlar getirdin. Senin gibi bizi büyüleriyle çarptılar. Artık sabah görüşürüz!" diye tehdit ettiler. Ravi dedi: Cebrail, her birinin nüfusu yüz bin olan, Lût kavminin dört beldesini kanadının üstüne aldı. Horozların ötme vaktiydi. Semadakiler seslerini duyuyordu. Ve Cebrail beldelerinin altını üstüne getirdi.[315]

[303] Muhammed b. Abdüla'lâ bize, Muhammed b. Sevr, Hasan b. Yahyâ, Abdürrezzâk, Ma'mer, Katâde ve Huzeyfe'den şöyle dediğini rivayet etti:

Melekler Lût'un evine girince, şirret biri koca karı olan eşi, kavmine giderek onlara: "Bu gece Lût'un bazı misafirleri geldi. Onlardan daha güzel yüzlü kimse görmedim," dedi. Bunun üzerine süratle Lût'a geldiler. Meleklerden biri kapıyı kapattı. Cebrail de onları cezalandırmak için Rabbinden izin istedi. Cebrail, Rabbinin izniyle kanadını çarpmak suretiyle onları kör etti. En kötü gecelerini geçiriyorlardı. Melekler Lût'a: "Biz Rabbinin elçileriyiz sana dokunamazlar. Gece vakti ailenle buradan ayrıl. Karından başka kimse geride kalmasın," dediler. Ravi dedi: Rivayet edildiğine göre Lût'un karısı bir ses duydu. Geriye dönüp bakınca üzerine bir taş yuvarlandı ve altında can verdi. Onun helak yeri, kavminin helak yerinden ayrı olduğu bilinmektedir.

Mûsâ b. Hârûn bana şöyle nakletti: Amr b. Hammâd bize, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs -Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd- ve Peygamber'in (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti:

Lût: "*Keşke benim size karşı koyacak bir gücüm olsa ya da muhkem bir kaleye sığınabilsem!*" dediği zaman, Cebrail kanadını açarak onların gözlerini çıkardı. Kör bir vaziyette çıktılar ve birbirlerine çarparak ayrıldılar. Şöyle diyorlardı: "İmdat, imdat! Lût'un evinde yeryüzünün en büyük sihirbazları vardır." "*Onlar Lût'un misafirlerine karşı kötülük yapmayı tasarlamışlardı. Hemen gözlerini silme kör ettik!*"[316] ayeti buna işaret etmektedir. Melekler Lût'a: "*Biz Rabbinin elçileriyiz. Sana ulaşamazlar. Ailenle gece vakti buradan ayrıl ve geride kal-*

315 Rivayet *Taberî Tefsîri*'nde de geçmektedir: XII. 55.
316 Kamer, 54/37.

mayın."[317] dediler. Yani size emredilen istikamette seyredin. Allah onları Şam bölgesine ulaştırdı. Lût meleklere: "Hemen onları helak edin," dedi. Ancak onlar: "Bize sabah vakti, diye emredildi, nitekim sabah vakti yakındır," dediler. Seher vakti girince karısı hariç, Lût ve ailesi yola çıktılar. Ayette: "*Ancak Lût ve ailesini seher vakti kurtardık,*"[318] buyrulmaktadır.

el-Müsennâ bize İshâk ve İsmâîl b. Abdülkerîm'den şöyle dediğini anlattı: Ab- [304]
düssamed bana Vehb b. Münebbih'ten şöyle işittiğini rivayet etti:

Lût'un aralarında yaşadığı Sodom halkı kötü insanlardı ve kadınlardan sarfınazar ederek, erkeklerle ilişkiye girerlerdi. Allah bunları yaptıklarından dolayı cezalandırmak isteyince, onların üzerine melekler gönderdi. Onlar önce İbrahim'e uğradılar. İbrahim ile diyalogları hakkında Kur'an'da ayetler vardır. Sâre'ye çocuk müjdesini verdikten sonra ayrılmak üzere kalktılar. İbrahim de onlarla yürüdü. Onlara: "Niçin gönderildiniz ve ne iş için indiniz?" diye sordu. Onlar: "Biz Sodom kavmini yok etmek için gönderildik. Zira onlar kötü insanlardır ve kadınları terk edip erkeklerle yetiniyorlar," dediler. İbrahim: "Ya orada elli salih insan varsa," diye karşılık verdi. Melekler: "Öyle olsa onları cezalandırmayız," dediler. İbrahim bu sayıyı azaltarak sorusunu tekrarladı ve en son, "Bir tek hane halkı olsa da mı?" dedi. Onlar: "Tek bir hane de olsa onları cezalandırmayız," deyince İbrahim: "Lût ve ailesi oradadır," dedi. Melekler: "Onun karısının gönlü onlarladır," dediler. İbrahim, onları caydırmaktan ümidini kesince onlardan ayrıldı. Onlar da Sodom üzerine gittiler ve Lût'un yanına ulaştılar. Karısı onları görünce güzelliklerine hayran oldu ve kavmine haber göndererek: "Bize misafirler geldi. Onlardan daha yakışıklı ve daha güzel kimse görmedik," dedi. Haberi birbirlerine duyurdular ve her taraftan Lût'un evini kuşattılar. Bahçe duvarları üzerinden onlara ulaşmaya çalıştılar. Lût onlara mani olmaya çalıştı ve "Ey kavmim misafirlerim hakkında beni rezil etmeyin. Ben kızlarımı sizinle evlendireyim. Bu daha temiz bir davranıştır," dedi. Onlar: "Kızlarını istesey-

317 Hûd, 11/81.
318 Kamer, 54/34.

dik onların yerini bilirdik," dediler. Lût: "Keşke size karşı koyacak bir gücüm olsa veya muhkem bir kaleye sığınabilsem," dedi. Lût melekleri yanında buldu ve ona dediler ki: "Senin kalen muhkemdir ve onlara geri çevrilmeyecek bir azap vaki olacaktır," dedi. Meleklerden biri, kanadıyla gözlerini silme kör etti. Bunun üzerine, "Bizi sihriyle çarptı. Şimdi ayrılalım da sonra onunla hesaplaşırız," dediler. Böylece Kur'an'da anlatılan felaket başlarına geldi. Azap meleği Mikail, kanatlarını beldelerinin altına geçirdi ve altını üstüne getirerek, onların üzerine gökten taş yağdı. Beldelerde olmayanlarını bile o taşlar buldu ve onları helak etti. Allah, Lût'un karısı hariç, onu ve ailesini kurtardı.

Ebû Küreyb bize, Câbir b. Nûh, A'meş ve Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet etti:

Cebrail, Lût kavmini diyarlarından seher vaktinde aldı; hayvanları ve mallarıyla yakaladı; sema ehli onların köpeklerinin ağlayışlarını duyana kadar azaba uğratarak işlerini bitirdi.

[305] Ebû Küreyb bize Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet etti:

Cebrail kanatlarını Lût kavminin memleketinin altına soktu ve ardından sağ kanadıyla seher vaktinde onları hayvanlarıyla yakalayıverdi.

el-Müsennâ bana şöyle dedi: Ebû Huzeyfe bize Şibl, İbn Ebî Necîh ve Mücâhid'den, *"Emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik,"*[319] ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Sabahladıklarında Cebrail onların beldesine yöneldi ve onu temelinden sökerek kanatları üzerinde taşıdı.

el-Müsennâ bana şöyle anlattı: Ebû Huzeyfe bize şöyle dedi: Şibl ve -Mücâhid'e isnad etmeden- İbn Ebî Necîh bana İbrâhîm b. Ebî Bekir'den şöyle dediğini rivayet ettiler:

Cebrail Lût kavminin memleketini içindekilerle birlikte kanatlarının tüyleri üzerine aldı. Sonra semaya doğru kaldırdı. Sema ehli onların köpeklerinin ağlayış seslerini duyuyordu. Sonra onun altını üstüne getirdi. Bu yüzden yere ilk çakılan

319 Hûd, 11/82.

yerler, yüksek yerleriydi. Nitekim ayet şöyledir: *"Oranın üstünü altına getirdik ve üzerlerine pişmiş taşlar yağdırdık."*[320]

Muhammed b. Abdüla'lâ bize, Muhammed b. Sevr, Ma'mer ve Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti:

Bize rivayet edildiğine göre Cebrail (as.) Lût kavminin orta beldesini kenarından yakalayıp yukarıya doğru kaldırdı. Semadakiler onların köpeklerinin ağlayış seslerini duyuyordu. Ardından onun altını üstüne getirdi ve akabinde taş yağmuruna tutuldular. Katâde dedi: Bize ulaşan bilgilere göre dört milyon nüfusları vardı.

Bişr b. Muâz bize, Yezîd, Saîd ve Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti: [306]

Bize anlatıldığına göre Cebrail, şehri ortasından yakalayarak havaya kaldırdı. Melekler köpeklerin ağlayış seslerini duyuyordu. Ardından onu üst üste yıkarak, dağınık vaziyette bulunan insanların üzerine kayalar yuvarlandı. Sodom adındaki bu memleket üç beldeydi. Rivayete göre dört milyon nüfusluydu. Bize nakledildiğine göre İbrahim, bazen buraya bakıp "Sodom bir gün helak olacak," diyordu.

Mûsâ b. Hârûn bana, Amr b. Hammâd bize, Esbât daha önce zikrettiğimiz sened zinciriyle Süddî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Lût kavmi sabahladıklarında Cebrail (as.) indi ve memleketlerini yedi yer tabakasından söktü ve onu semaya doğru kaldırdı. Öyle ki göktekiler onların köpek ve horozlarının sesini duyuyorlardı. Ardından da altını üstüne getirerek onları helak etti. *"Ve o şehirleri böyle yerle bir ettik,"*[321] ayeti buna işaret etmektedir. Yani altüst olan şehirler. Cebrail bunları kanatlarıyla yerlerinden söktü. Ölmeyenlerin üzerine de taş yağdırıldı. Başka yerlerde olanlar da aynı akıbete uğradı. Bunu şu ayet ifade etmektedir: *"Bunların altını üstüne getirdik ve üzerlerine pişmiş taşlar yağdırdık."* Hatta bu kavimden olup başka beldelerde olan insanlar da taş yağmurundan nasibini alıyordu. Adam sohbet ederken bu taşların hışmına uğruyordu. *"Onların üzerine pişmiş taşlar yağdırdık,"* ayeti bu hususu anlatmaktadır.

320 Hicr, 15/74.
321 Necm, 53/53.

İbn Humeyd, Seleme bize, İbn İshâk ve Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Bana anlatıldığına göre Allah, Cebrail'i Lût kavminin şehri üzerine gönderdi. Cebrail kanatlarıyla bu şehri alarak semaya doğru kaldırdı. Öyle ki sema ehli, köpekleriyle tavuklarının
[307] sesini âdeta duyuyorlardı. Sonra onun altını üstün getirdi. Ardından da Allah, onları taş yağmuruna tuttu. Allah şöyle buyurdu: *"Oranın altını üstüne getirdik ve onları pişmiş taş yağmuruna tuttuk."* Böylece Allah, o şehri ve etrafındaki beldeleri helak etti. Bunlar Sab'a, Sa're, Amre, Dûmâ ve en büyükleri olan Sodom olmak üzere beş beldeydi. Lût'u ve maiyetinde olan yakınlarını kurtardı. Ancak karısı helak olanlar arasındaydı.

Hz. Sâre-Hz. Hâcer

[308] ### Sâre bint Harân ile İsmail'in Annesi Hâcer'in Vefatı ve İbrahim'in (as.) Eş ve Çocukları

Daha önce İshak'ın annesi Sâre'nin ömrünün kaç yıl olduğunu zikretmiştik. Onun vefat yerinin Şam olduğu konusunda ilim sahibi Arap ve Acemlerin bir itirazı bulunmamaktadır.

Bir rivayete göre de Ken'ân diyarındaki Cebâbire beldesindeki Hebron'da vefat etmiş ve İbrahim'in satın aldığı bir mezarda defnedilmiştir. Yine bir rivayete göre Hâcer, Sâre'den sonra bir müddet daha yaşamıştır.

Ancak bu konu hakkında farklı rivayetler nakledilmiştir. Mûsâ b. Hârûn bana, Amr b. Hammâd, Esbât bize daha önce zikrettiğimiz senedle Süddî'den bir rivayet nakletmiştir. Buna göre İbrahim İsmail'i özledi. Bunun üzerine Sâre'ye: "Bana izin ver, gidip oğlumu göreceğim," dedi. Sâre, hemen geri döneceğine dair ondan söz almak suretiyle ona izin verdi. İbrahim Burâk'a bindi ve gitti. Ancak İsmail'in annesi ölmüş ve İsmail de Cürhüm kabilesinden bir kadınla evlenmişti.

İbrahim'in (as.) mal ve hayvanları artmıştı. Mal ve hayvanlarının artmasının sebebi, Mûsâ b. Hârûn'un bize naklettiği rivayette anlatılmıştır:

Mûsâ b. Hârûn bize şöyle dedi: Amr b. Hammâd, Esbât daha önce zikrettiğimiz senedle Süddî'den şöyle dediğini bize rivayet etti:

İbrahim'in (as.) ihtiyacı oldu. Onun bir dostu vardı. –Ara sıra İbrahim'i ziyaret ediyor ve ona veriyordu.–[322] Eşi Sâre ona: "Dostuna gitsen de ondan bize biraz erzak alsan," dedi. Bunun üzerine eşeğine bindi ve dostuna gitti. Ancak dostu ona görünmedi. İbrahim ailesine boş dönmekten utandı. Bir kumluk araziden geçti ve heybesini kumla doldurdu ve eşeği eve saldı. Eşek eve ulaştı. Yükünde güzel bir buğday vardı. İbrahim uyumuştu. Uyandı ve eve döndü. Sâre ona yemek hazırlamıştı. Ona: "Yemek yemez misin?" diye sordu. İbrahim: "Yiyecek bir şey var mı?" dedi. Sâre: "Evet, dostunun yanından getirdiğin buğdaydan yemek yaptım," dedi. İbrahim: "Doğru ya, dostumun yanından getirdim," dedi. İbrahim o buğdaydan ekin [309] ekti. Ondan iyi mahsul aldı ve zekâtını verdi. Diğer insanların ekinleri ise mahsul vermedi. İbrahim'in sermayesinin aslı bu buğdaydır. Artık insanlar ona geliyor ve ondan istiyorlardı. İbrahim: "La ilahe illallah diyen girsin ve ihtiyacını alıp gitsin," diyordu. Gelenlerden bu sözü söyleyen alır ve giderdi. Söylemeyenler de geri dönerdi. *"Onlardan bir kısmı İbrahim'e inandı bir kısmı da ondan yüz çevirdi. (Onlar için) cehennem yeter,"*[323] ayetinde buna işaret vardır.[324] İbrahim'in mal ve hayvanları artınca daha geniş mesken ve meralara ihtiyaç duydu. Rivayete göre onun ikamet yeri Hicaz ile Şam arasındaki Medyen beldesiydi. Kardeşinin oğlu Lût da yanında ikamet ediyordu. İbrahim malını onunla paylaştı. Rivayete göre malın yarısını ona verdi. Ayrıca ona ikamet ettiği evden başka, istediği evde oturma imkânı verdi. Lût Ürdün bölgesini tercih etti ve oraya yerleşti. İbrahim (as.) ise yerinde kaldı. Bu onun için Mekke'ye bir gidiş yolu oldu ve İsmail'i oraya yerleştirdi. İbrahim muhtemeldir ki Şam bölgesinin beldelerine de uğramaktaydı.

322 Bazı nüshalarda "Ona borç veriyordu."

323 Nisâ, 4/55.

324 Ayette inanmayan ihtiyaç sahiplerine verilmez diye bir ifade mevcut değildir. Hz. İbrahim'in "Lailahe illallah" demeyene vermemesi de çok sağlıklı bir iddia değildir. Ancak bir tercih söz konusu olabilir. Mutlak manada verilmez, diye bir şey olamaz. (çev.)

İbrahim'in eşi Sâre bint Hâran ölünce İbrahim, –İbn Humeyd, Seleme'nin İbn İshâk'tan bize anlattığına göre– Ken'ânlılardan Katûrâ bint Yaktin adında bir kadınla evlendi. Bu hanım altı çocuk doğurdu. Bunlar: Yaksân, Zemrân, Medyân, Yesbuk, Sûh ve Büsr'dür. İsmail ve İshak ile birlikte İbrahim'in sekiz oğlu vardı. İsmail en büyük oğluydu. Yaksân b. İbrâhîm, Rave bint Zümer b. Yaktin b. Levzân b. Cürhüm b. Yaktin b. Âbir ile evlendi. Ondan, Berberiler ve onların kolları türedi. Zemrân b. İbrâhîm'den de Zamraniler; Medyân'dan da Medyen halkı türedi. Bunlar, Mîkâîl peygamberin oğlu Şuayb'ın kavmidir. Şuayb peygamber ve kavmi onun soyundandır.

[310] Hâris b. Muhammed bana şöyle anlattı: Muhammed b. Sa'd, bize Hişâm b. Muhammed es-Sâib ve babasından naklen şöyle dediğini rivayet etti:

İbrahim'in babası, Harran ehlindendi. Bir kıtlık yılından etkilendi. Bunun üzerine Ahvâz'daki Hürmüzcerd'e gitti. Yanında zevcesi ve İbrahim'in annesi Tûtâ bint Kerînâ b. Kûsâ b. Erfahşed b. Sâm b. Nûh da vardı.

Hâris bana şöyle dedi: Muhammed b. Sa'd bize Muhammed b. Ömer el-Eslemî ve birçok ilim ehlinden şöyle dediğini rivayet etti:

İbrahim'in annesi Enmuta'dır. Efrâyîm b. Erğuvâ b. Fâliğ b. Âbir b. Şâlih b. Erfahşed b. Sâm b. Nûh soyundandır. Bazılarına göre de adı Enmetlâ b. Yekfûr'dur.

Hâris bana, Muhammed b. Sa'd, Hişâm b. Muhammed, babasından şöyle dediğini bize rivayet etti:

Nehr Kûsâ Kerâh Kerînâ anne tarafından İbrahim'in dedesidir. Babası ise Kral Nemrûd'un putlarından sorumlu bulunuyordu. İbrahim, Hürmüzcerd'de dünyaya geldi. Ardından Babil bölgesindeki Kûsâ'ya intikal ettiler. İbrahim baliğ olunca kavmine muhalefet etti ve onları Allah'a ibadet etmeye çağırdı. Durum Nemrûd'a haber verilince İbrahim'i yedi yıl zindanda bıraktı. Sonra onun için etrafı alçıdan duvarla çevrili bir mekân hazırladı ve içine doldurduğu odun yığınını ateşe vererek İbrahim'i içine attı. İbrahim: *"Hasbiye'llah ve ni'mel-vekîl!*= Allah bana yeter, O en güzel vekildir," dedi. İbrahim etkilenmeden ve salimen ateşten çıktı.

Hâris bana, Muhammed b. Sa'd, Hişâm b. Muhammed, babası, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini bize rivayet etti:

İbrahim ateşten kurtulup Kûsâ'yı terk edince Harran bölgesinde Fırat'ı geçti. Bunun üzerine O güne kadar Süryanice olan dilini Allah İbraniceye dönüştürdü. Nemrûd izini takip ettirdi ve "Süryanice konuşan kimi görürseniz onu bana getirin," dedi. İbrahim'le karşılaştıklarında İbranice konuştuğunu gördüler ve dilinden bir şey anlamadılar ve ona dokunmadılar.

Hâris bana, İbn Sa'd, Hişâm ve babasından şöyle dediğini bize nakletti:

İbrahim Babil'den Şam'a hicret etti. Sâre ona gelerek evlenme teklifinde bulundu. İbrahim teklifi kabul etti ve onunla [311] evlendi. İbrahim otuz yedi yaşındaydı. Harran'a giderek orada bir müddet ikamet ettiler. Sonra Ürdün'e geçti ve orada da bir müddet ikamet etti. Sonra Mısır'a gitti ve orada da bir müddet ikamet etti. Sonra Şam'a döndü ve (İlyâ ile Filistin arasında yer alan) Sebi' bölgesine yerleşerek burada bir kuyu kazdı ve bir mescit inşa etti. Beldenin bir kısım ahalisi ona eziyet edince oradan taşındı; Remle ile İlyâ arasında bir yere konakladı. Burada da bir kuyu kazdı ve civarına yerleşti. Malı boldu, hizmetlileri de çoktu. Misafir kabul etme geleneğini ihdas eden, ilk tirit yemeğini yapan ve saçı ilk ağaran İbrahim'dir.

İbrahim'in en büyük oğlu İsmail'dir. Annesi Hâcer, Kıpti'dir. Oğlu İshak ise görme engelliydi. Annesi Sâre'dir. Sâre'nin babası, Betvîl b. Nâhûr b. Sârû' b. Erğavâ b. Fâliğ b. Âbir b. Şâleh b. Erfahşed b. Sâm b. b. Nûh'tur. Diğer oğulları, Medn, Medyen, Yaksân, Zemrân, Esbak ve Sûh'tur. Anneleri Kantûrâ bint Maktûr, Âribe Araplarındandır.

Yaksân'a gelince, onun oğulları Mekke'ye intikal ettiler. Medn ve Medyen ise Medyen bölgesinde kaldılar ve bölge onların adını aldı. Geri kalanlar da muhtelif memleketlere dağıldılar. İbrahim'e: "Ey babamız! İsmail ile İshak'ı yanında tuttun ve bize, gurbete çıkın, diye emrettin," dediler. İbrahim: "Bana böyle emredildi," dedi. Ravi dedi: İbrahim çocuklarına Al-

lah'ın isimlerinden bir isim öğretti. Onlar o isimle su buluyor ve onunla Allah'tan yardım diliyorlardı. Horasan'a yerleştiler. Hazarlılar onlara giderek: "Size bu ismi öğreten yeryüzünün en hayırlı insanı olmalı ya da yeryüzünün hükümdarlarıdır," dediler ve hükümdarlarına Hâkân adını verdiler.

Ebû Ca'fer dedi: Kimisi de Yesbuk'a Yesbâk, Sûh'a da Sâh demektedir.

Bazıları da, İbrahim, Sâre'den sonra iki Arap kadınla evlendi, demişlerdir. Bunlar: Kantûrâ bint Yaktân'dır ve altı oğlu olmuştur. Bunların isimlerini zikrettik. Diğeri de Hacûr bint Erhîr'dir. Onun çocukları: Keysân, Şûreh, Emîm, Lotân ve Nâfes'tir.

Vefatı

[312] **İbrahim'in (as.) Vefatı**

Allah, İbrahim'in (as.) ruhunu almak istediğinde, ölüm meleğini ona bir ihtiyar adam suretinde gönderdi.

Mûsâ b. Hârûn bana şöyle anlattı: Amr b. Hammâd bize Esbât ve daha önce zikrettiğimiz senedle Süddî'den şöyle dediğini bize rivayet etti:

İbrahim (as.) sofrası zengindi, insanlara yedirir ve misafir kabul ederdi. Bir gün insanlara yemek ikram ederken ihtiyar bir adamın sıcak havada yürüdüğünü gördü. Bunun üzerine ona bir merkep gönderdi ve yanına gelmesini istedi. İhtiyar merkebe bindi ve İbrahim'e geldi. İbrahim ona yemek ikram etti. Adam lokmayı ağzına götüreceğine kâh gözüne, kâh kulaklarına götürüyor ancak bu denemelerden sonra lokmayı ağzına götürebiliyordu. Lokmayı yuttuktan kısa bir süre sonra da ifraz ediyordu. İbrahim (as.), daha önce Allah'tan, kendisi istemedikçe ruhunu almamasını dilemişti. İhtiyarın bu hâlini görünce ona: "Sana ne oluyor? Neden bu hâldesin?" diye sordu. Adam: "İhtiyarlık bu," dedi. İbrahim: "Kaç yaşındasın?" diye sordu. Adamın yaşı, İbrahim'in yaşından iki yaş büyüktü. İhtiyar adama: "Seninle aramda iki yaş fark var. Senin yaşına geldiğimde ben de mi böyle olacağım?" diye sordu. Adam: "Evet, ey İbrahim!" dedi. Bunun üzerine İbrahim: "Allah'ım bu adamın yaşına gelmeden beni yanına al," diye dua etti. Ölüm meleği olan ihtiyar kalktı ve İbrahim'in ruhunu aldı.

İbrahim (as.) vefat edince –vefat ettiğinde iki yüz yaşında, bir rivayete göre de yüz yetmiş beş yaşındaydı– Hebron mezrasında, Sâre'nin kabri yanında defnedildi.

Allah, İbrahim'e (as.) on sahife vahyetmiştir.

Ahmed b. Abdurrahman b. Vehb bana, amcam Abdullah b. Vehb, Mâzî b. Muhammed, Ebû Süleymân, Kâsım b. Muhammed, Ebû İdrîs el-Havlânî ve Ebû Zer el-Gıfârî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah'a (sav.): "Ey Allah'ın resulü! Allah kaç kitap indirdi?" diye sordum. O: "Yüz dört," diye cevap verdi. Sonra da: [313] "Âdem'e on sahife, Şît'e elli sahife, Ahnûh'a otuz sahife, İbrahim'e de on sahife indirdi. Allah Tevrat, İncil, Zebur ve Furkan'ı da indirdi," dedi. Resulullah'a (sav.): "İbrahim'e indirilen sayfaların içeriği neydi?" diye sorduğumda, "Hepsi meseller-di," dedi.

Ey imtihan edilen, ey mağrur ve insanlara musallat olan kral! Ben seni dünya malını toplamak için değil, mazlumun duasını durdurmaya gönderdim. Zira kâfir de olsa mazlumun duasını reddetmem!

İbrahim'in sahifelerinden bazı sözler şunlardır: Aklı başında olan her akıllı insan gününü saatlere bölmelidir. Bir saatte Allah'a yönelip ona münacatta bulunmalı. Bir saatte de Allah'ın yarattıkları üzerinde düşünmelidir. Bir saatte de önceki ve sonraki amelleri hakkında kendini hesaba çekmelidir. Bir saatte de helalinden yiyecek ve içeceklerden ihtiyacını karşılamalıdır. Akıllı olan ancak üç şey için yola çıkmalıdır: Ahireti için gerekli olan şeyleri tedarik etmek, geçimi için ihtiyaçlarını karşılamak ve haram olmayan zevk ve lezzeti almak. Akıllı olan vakti hakkında bilinçli ve idrak sahibi olmalı, işleriyle mesuliyetlerini yerine getirmeli ve diline sahip olmalıdır. Sözünü amelinden kabul eden, kendisini ilgilendirmeyen hususlarda sınırlı ve az konuşur.

* * *

Rivayet edildiğine göre İbrahim'in iki kardeşi vardı. Bunlardan biri Lût'un babası Harân'dır. Rivayete göre Harran şehrini kuran kişidir. Harran şehri de ona nispet edilmiştir. Diğeri

de Nâhûr'dur. Nâhûr'un Betvîl adında bir oğlu vardı. Betvîl'in de Lâbân isminde bir oğlu ve Refkâ adında bir kızı vardı. Refkâ, İshak'ın eşi ve Yakub'un annesidir. Lâbân'ın iki kızı Liyâ ve Rahîl,[325] Yakub'un zevceleridir.

HZ. İSMAİL'İN ÇOCUKLARI

[314] ### İsmâîl b. İbrâhîm Halîlurrahman'ın Çocukları

Daha önce İbrahim'in, oğlu İsmail ve annesi Hâcer'i Mekke'ye götürmesi ve onların orada iskân etmesinin sebebini anlatmıştık. İbrahim büyüyünce Cürhüm'den bir kadınla evlendi. Bu kadının durumu da daha önce anlatılmıştı. İsmail bu kadını babasının emriyle boşadı ve Seyyide bint Mudâd b. Amr el-Cürhümî adında başka bir kadınla evlendi. Mekke'ye gittiği zaman İbrahim bu kadına: "Geldiği zaman kocana söyle, ben onun kapısının eşiğini beğendim," demişti.

İbn Humeyd bana, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini bize rivayet etti:

İsmâîl b. İbrâhîm'in on iki erkek evladı oldu. Onların annesi Seyyide bint Mudâd b. Amr el-Cürhümî'dir. Bunlar: Nâbit, Kayder, Edbîl, Mebşâ, Mesma', Dûmâ, Mâs, Eded, Vatûr, Nefîs, Tamâ ve Kadmen/Kîdmân'dır.

Ravi dedi: Rivayete göre İsmail yüz otuz sene yaşadı. Araplar Nâbit ve Kayder'den çoğalıp yayıldılar. Allah İsmail'i, Amâlîka ve Yemen kabilelerine peygamber olarak gönderdi.

İsmail'in çocuklarının isimleri, İbn İshâk'tan nakledildiğinden farklı telaffuzla da nakledilmiştir. Bazıları Kayder'in adını Kaydar, Edbîl'i Edbâl, Mebşâ'yı Mebşâm, Dumâ'yı Zûmâ, Mesâ, Hadâd, Teym, Yatur, Nâfes ve Kâdemen olarak telaffuz etmiştir.[326]

Rivayet edildiğine göre İsmail vefat edeceği sırada, kardeşi İshak için vasiyette bulunmuş ve kızını Îs b. İshâk ile evlen-

325 Lea ve Rahel. (ed.)

326 Tevrat'ın Tekvin bölümünde bu isimler şöyle geçmektedir: Yenabut, Kaydar, Esbil, Mebsam, Meşma', Dume, Mesa, Hadar, Tima, Batur, Nafis ve Kadme. (ed.)

dirmiştir. İsmail yüz otuz yedi yıl yaşamış ve Hicr'de annesi Hâcer'in kabrinin yanında defnedilmiştir.

Abde b. Abdullah es-Saffâr bana, Hâlid b. Abdurrahman el-Mahzûmî, Mübârek b. Hassân sahibu'l-enmât ve Ömer b. Abdülazîz'den şöyle dediğini bize rivayet etti: [315]

İsmail Rabbine Mekke'nin sıcaklarını şikâyet etti. Bunun üzerine Allah ona şöyle vahyetti: "Senin için cennetten bir kapı açacağım, oradan sana kıyamete kadar rahat ve huzur esecek ve orada defnedileceksin."

HZ. İSHAK'IN AİLESİ

İshâk b. İbrâhîm'in (as.) Eşleri ve Çocukları [316]

Farslar dışında, tarih süreci hiçbir millet için sürekli ve kesintisiz olmadı. Farslarda hâkimiyet daha önce hakkında malumat verdiğim Cuyûmert'ten itibaren, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet olan Peygamberimiz Muhammed'in (sav.) ümmetinin hâkimiyetiyle son bulana kadar, kesintisiz devam etmiştir. Peygamberlik ile hâkimiyet ve iktidar Şam diyarında ve etrafında İsrâîl b. İshâk'ın oğulları için gerçekleşmiş; ancak bu hâkimiyet de Yahyâ b. Zekeriyâ ve Îsâ b. Meryem'den sonra Farslar ve Rumların müdahaleleriyle son bulmuştur. Yahyâ ve Îsâ b. Meryem konularını işlerken inşallah İsrailoğullarının hâkimiyetlerinin son buluş sebepleri üzerinde duracağız.

Farsların dışındaki milletlere gelince: Onlar hakkında tarihî bilgilere ulaşmak mümkün değildir. Zira ne kadîm tarihte ne de sonraki zamanlarda sürekli bir hâkimiyet imkânına sahip olmamışlardır. Bu konudaki bilgilerle, bütünüyle tarihlerine ve hükümdarlarının hüküm sürdükleri dönemlere vâkıf olmak mümkün değildir. Zikrettiğim dönem zarfında hüküm süren Yakub'un oğulları müstesna. Zira onların hâkimiyetlerinin son bulduğu tarihten günümüze kadar geçen süre bilinmektedir. Yemen'in de hüküm süren hükümdarları olmuştur. Ancak, bu da tarihî süreç dâhilinde sürekli olmamıştır. Bazen bir hükümdarla ondan sonra gelen hükümdar arasında uzun fetret dönemleri geçmiştir. Tarihçiler bu uzun dönemlere iliş-

kin tarihî bilgilere ulaşamamaktadır. Zira bir süreklilik olmadığından, önceki dönemle sonraki dönemin ne kadar sürdüğü bilinmemektedir. Bu yüzden de tarihçilerin bu tarihlere duydukları ilgi az olmuştur. Buralarda devamlılık arz eden hükümranlık, başkaları adına ve onlara bağlı bir hükümranlıktır. Örneğin Nasr b. Rabîa b. el-Hâris b. Mâlik b. Amr b. Nemâre b. Lahm sülalesinin hâkimiyeti gibi. Bunlar Hîre'den Yemen ve Şam bölgesine kadar olan yerlerde ve Arap-Fars sınır bölgelerinde hüküm sürdüler. Onların bu bölgeler üzerindeki hâkimiyetleri, Erdeşîr Bâbekân devrinden itibaren başlamış ve Kisrâ Ebrevîz b. Hürmüz b. Anûşirvân'ın, Nu'mân b. Münzir'i öldürmesine kadar sürmüştür. Bu tarihten itibaren Arap sınır bölgeleri üzerindeki valilik görevi İyâs b. Kabîsa et-Tâî'ye verildi.

[317] İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

İshâk b. İbrâhîm, Refkâ bint Betvîl b. İlyâs'ı nikâhladı. Refkâ,[327] Îs b. İshâk ve Ya'kûb b. İshâk'ı dünyaya getirdi. Rivayete göre bunlar ikizdir ve Îs, Yakub'dan önce doğmuştur. Îs, amcasının kızı Beseme bint İshâk b. İbrâhîm ile evlendi. Beseme, Rûm'u doğurdu. Benî Asfer bütünüyle Îs'in zürriyetidir. Bazı rivayetlere göre de Eşbânlar onun zürriyetindendir. Ancak onlar İsmail'in kızından mı yoksa başka bir zevcesinden mi oldukları hakkında malumatım bulunmamaktadır.

Ya'kûb b. İshâk –İsrâîl[328] olarak da bilinir– dayısının kızı Liyâ bint Lâbân b. Betvîl b. İlyâs'ı nikâhladı ve ondan Rûbîl, –Yakub'un büyük oğludur– Şimon, Levi, Yahuda, Zebâlon, Yesher adındaki oğullarıyla Dina adındaki kızları oldu. Yesher adını bazıları Yeşher olarak telaffuz ederler. Liyâ vefat edince Yakub Liyâ'nın kız kardeşi Rahîl ile evlendi ve ondan da Yusuf ve Bünyâmin oldu. –Araplar Bünyâmin'e Şeddâd derler.– İki cariyesi Zülfe ve Belhe'den[329] de Dan, Nefsâlî, Câd ve Aşer ad-

327 Tevrat'tta Rebeka olarak geçer. İkizlerin isimleri: Esav –Edom– ve Ya'kup'tur. (ed.)

328 İsrail'in oğulları şunlardır: Ruben, Şimon, Levi, Yahuda, İssakar, Zevulun, Dan, Yusuf, Benyamin, Naftali, Gad, Aşer. (Krallar 1'den) (ed.)

329 Zilpa ve Bilha. (ed.)

larında dört oğlu daha oldu. Böylece Yakub'un on iki erkek oğlu olmuştu.

Tevrat ehli olan bazıları da şöyle demişlerdir: "İshak'ın eşi Refkâ, İshak'ın amcası Nâher b. Âzer'in kızıdır. Refkâ, İs ile Yakub'u aynı batında dünyaya getirdi. İshak, oğlu Yakub'a Ken'ânlılardan evlenmemesini ve dayısı Lâbân b. Nâher'in kızlarından biriyle evlenmesini söylemiştir. Yakub evlenmek istediğinde, dayısı Lebân b. Nâher'in[330] kızını istemek için yola çıktı. Yolda gece vakti girince, Yakub başını bir taşa koyarak uyudu. Rüyasında başının ucunda göğün kapılarından birine kadar uzanan bir merdiven gördü. Melekler bu merdivenden inip çıkıyordu. Ardından Yakub dayısına gitti ve kızı Rahîl'i ondan istedi. Dayısının Liyâ ve Rahîl adında iki kızı vardı. Liyâ büyük olanıydı. Dayısı ona: "Mehir için bir malın var mı?" diye sordu. Yakub: "Hayır, ancak kızının mehri karşılığında senin [318] yanında ücretle çalışabilirim," dedi. Dayısı: "Kızın mehrinin karşılığında yedi yıl yanımda çalışacaksın," dedi. Yakub: "Bana Rahîl'i vermen şartıyla kabul ediyorum," dedi. Dayısı: "Aramızdaki anlaşma budur," dedi. Yakub, dayısının yanında yedi yıl çobanlık yaptı. Yakub taahhüdünü yerine getirdikten sonra dayısı, kızı Liyâ'yı bir gece vakti ona verdi. Sabah olunca Yakub şartının yerine getirilmediğini gördü. Bunun üzerine insanların oturma meclisinde bulunan dayısının yanına giderek: "Yedi yıl beni çalıştırdın ve emeğimden istifade ettin. Buna karşılık beni kandırdın ve benim istediğim kızın yerine gece vakti başkasını verdin," dedi. Dayısı: "Ey kız kardeşimin oğlu! Dayını, insanların ayıplaması ve kötü sözlerinin hedefi hâline getirmek mi istedin?! Oysa senin dayınım ve baban yerindeyim. İnsanların büyük kızdan önce küçük kızı evlendirdiği nerede görülmüş! Bana yedi yıl daha çalış sana kız kardeşini de vereyim," dedi. O gün için insanlar iki kız kardeşi birden nikâhlarında tutabiliyorlardı. Bu durum Musa'nın peygamberliği ve Tevrat'ın indirilmesiyle son buldu. Yakub yedi yıl daha dayısının yanında çobanlık yaptıktan sonra dayısı, Rahîl'i ona verdi. Liyâ'dan Rûbîl, Yahuda, Şimon ve Levi adın-

330 Daha önce Lâbân b. Hâhûr olarak geçmişti. (ed.)

da dört oğlu oldu. Rahîl'den de Yusuf ve Bünyâmin adlı oğulları oldu. Lâbân, kızlarını Yakub'la evlendirdiğinde onlara iki cariye hediye etmişti. Onlar da bu cariyeleri Yakub'a verdiler. Bu cariyelerden her birinin üç oğlu oldu ki bunların her birinin torunlarından kabileler oluşturdular. Ondan sonra Yakub dayısından ayrıldı ve kardeşi Îs ile aynı yerde konakladı.

Bazılarına göre Rahîl'in cariyesi Zülfe'den Dan ve Nefsâlî adındaki oğulları oldu. Rahîl'in hamileliği gecikince cariyesini Yakub'a vererek cariyesinden, kendisinden çocuk yapmasını talep etmesini istedi. Bunun üzerine Liyâ da âdeta bir rekabet anlayışıyla, cariyesi Belhe'yi Yakub'a verdi ve ondan, çocuk yapması talebinde bulunmasını istedi. Belhe'nin, Câd ve Eşer adında iki oğlu oldu. Rahîl'in de, çocuk yapmaktan ümit kestikten sonra Yusuf ve Bünyâmin adında oğulları oldu. Yakub iki eşi ve çocuklarıyla Filistin'deki baba evine gitmek üzere yola çıktı. Ancak kardeşi Îs'in ona zorluk çıkaracağından korkuyordu. Ne var ki kardeşi ona iyi davrandı. Bir rivayete göre de Îs, amcası İsmail'e katılarak onun kızı Beseme ile evlendi ve onu Şam'a götürdü. Onun da birçok çocuğu oldu ve çoğalarak Şam'daki Ken'ânlılara galip geldiler. Sonra deniz kenarına ve İskenderiye tarafına gittiler. Îs, esmer tenli oldu-
[319] ğu için "Esmer Âdem" olarak da adlandırılmıştır. Bu nedenle onun çocukları, Esferoğulları adını almışlardır. İshak'ın karısı Refkâ bint Betvîl'in Îs ve Yakub'u doğurduğunda İshak altmış yaşındaydı. Îs ve Yakub ikiz kardeşlerdir. Dünyaya ilk gelen Îs oldu. Rivayete göre İshak, Îs'e daha çok ilgi duyardı. Anneleri ise daha çok Yakub'a meylederdi. Bu görüş sahiplerine göre babaları İshak, yaşı ilerledikten ve görmesi zayıfladıktan sonra Yakub ile Îs'e bir kurban vermelerini emretmişti. Bunun üzerine Yakub Îs'i atlatarak, kurbanını sunmakta erken davranmıştır. Bu sebeple İshak, Yakub'a daha çok dua etmekteydi. [Kurbanını sunmakta erken davranması] ve babasının duası sebebiyle Yakub'un evine bereket girmiştir. Bu durum Îs'i kızdırmış ve Yakub'u öldürmekle tehdit etmiştir. Bunun üzerine Yakub Babil'de bulunan dayısı Lâbân'ın yanına kaçmıştır. Lâbân onu bağrına bastı ve iki kızı Liyâ ve Rahîl ile

evlendirmiştir. Daha sonra Yakub, iki eşi, onların iki cariyesi, on iki oğlu ve kızı Dina ile Babil'den ayrılarak Şam'a intikal etti ve atalarının evlerine yerleşti. Kardeşi Îs'e iyi davrandı. Îs de onun için yerini yurdunu bırakarak Şam bölgesinde bir yerden bir yere intikal ettikten sonra –bu görüş sahibinin iddiasına göre– Rum diyarına geçti ve krallık onun sülalesine geçti.[331]

Hûseyn b. Amr b. Muhammed el-Ankazî bize şöyle anlattı: Babam bize, Esbât ve Süddî'den şöyle dediğini rivayet etti:

İshak evlendi ve aynı batında iki çocuğu oldu. Anne doğum yapacağı sırada iki bebek annelerinin karnında çekiştiler. Yakub, ikizi Îs'ten önce çıkmak istedi. Ancak Îs: "Vallahi benden önce doğsan annemin karnından çıkış kanalını kapatacak ve annemi öldüreceğim," dedi. Bunun üzerine Yakub geride kaldı ve ilkin Îs doğdu. Yakub da Îs'in topuğundan tutunarak doğdu. Bu sebeple isyan etmek anlamına gelen Îs adını aldı. Yakub da arkadan gelmek anlamına gelen Yakub adını aldı. Yakub, ikizinden daha iri olarak doğmuştu. Ancak Îs ondan önce doğdu. İkizler büyüyordu ama baba Îs'i daha çok seviyordu. Anne ise Yakub'u daha çok seviyordu. Îs avcılık yapardı. İshak ihtiyarlayıp gözleri görmez hâle geldikten sonra Îs'e: "Oğul- [320]
cuğum! Bana av etinden yedir ve bana yakın dur ki sana babamın benim için yaptığı duayla senin için dua edeyim," dedi. Îs kıllı bir kişi olmasına karşılık, Yakub kılsızdı. Îs ava çıktı. Annesi Yakub'un sözlerini işitmişti. Yakub'a: "Ey oğulcuğum! Git bir koyun kes ve onu kızart; derisini üzerine alarak etini babana ikram et ve ona dedi ki: 'Ben oğlun Îs'im,'" dedi. Yakub söylenenleri yaptı ve Yakub'a geldiğinde: "Babacığım! Ye," dedi. Yakub: "Kimsin?" diye sordu. Yakub: "Ben Îs'im," dedi. İshak ona dokundu ve: "Dokunuş Îs'i, koku ise Yakub'u işaret ediyor," dedi. Annesi: "O, oğlun Îs'tir ona dua et," dedi. İshak: "Yemeğini getir," dedi. Yakub yemeği sundu. İshak yedikten

331 Taberî, döneminin tarih bilgilerini naklederken muhtelif ve farklı rivayetler sunmakta ve kendi tercih ettiği rivayetleri nakletmekle yetinmemektedir. Çoğu zaman, "iddia ettiklerine göre" veya "rivayete göre" tabirleriyle bazı rivayetlerin zafiyetine ince bir üslupla değinmekte ve seçenekleri okuyucuya bırakmaktadır. (çev.)

sonra, "Bana yaklaş," dedi. Yakub babasına yanaştı. İshak ona dua etti ve peygamberlerle, hükümdarların onun zürriyetinden çıkmasını diledi. Yakub kalktı. Sonra Îs geldi ve babasına: "İstediğin av etini sana getirdim," dedi. İshak: "Ey oğulcuğum! Kardeşin Yakub senden erken davrandı," dedi. Bunun üzerine Îs kızdı ve "Vallahi, onu öldüreceğim," dedi. Babası: "Ey oğulcuğum! Bir dua kaldı, gel o duayla sana dua edeyim," dedi. Ona şöyle dua etti: "Senin zürriyetin toprak kadar çok olsun ve onlara kendilerinden başka kimse hükmetmesin!" Yakub'un annesi, Yakub'a: "Dayının yanına kaç, korkarım Îs seni öldürür," dedi. Yakub dayısının yanına gitti. Gece boyunca yol yürüyor, gündüz ise saklanıyordu. Bu sebeple gece yürüyen anlamında İsrâîl adını almıştır. Yakub dayısının yanına vardı. Îs ise şöyle dedi: "Duada bana galip geldiysen de makberde bana galip gelemeyeceksin. Ben dedem İbrahim ve babam İshak'ın yanında defnedileceğim." Babası: "Eğer söylediğini yapacak olursan sen de onunla defnedileceksin," dedi.

Yakub, dayısının kızına âşık oldu. Dayısının iki kızı vardı. Yakub küçük kızı istedi. Dayısı belli bir süre için hayvanlarına çobanlık yapması karşılığında kızını ona verdi. Çalışma süresi dolunca dayısı zifaf gecesi kızı Liyâ'yı ona gönderdi. Yakub: "Ben Rahîl'i istemiştim," dediyse de dayısı: "Bizde küçük, büyükten önce evlendirilmez, onun içinde bir müddet çobanlığımızı yap, onu da sana vereceğim," dedi. Yakub bir müddet daha çalıştı. Müddet dolunca dayısı onu Rahîl ile evlendirdi. Böylece Yakub iki kız kardeşi nikâhına almış oldu. Nitekim ayette: "*Ve iki kız kardeşi birden nikâhınıza almanız da size haram kılındı. Ancak geçen geçmiştir,*"[332] [buyrularak buna işaret edilmiştir].

Ravi dedi: Yakub, Liyâ ile Rahîl'i birlikte nikâhına aldı. Liyâ
[321] hamile kaldı ve Yahuda'yı doğurdu. Ondan başka Rûbîl ve Şimon adında iki çocuğu daha oldu. Rahîl ise Yusuf ve Bünyâmin'i dünyaya getirdi. Ancak Rahîl Bünyâmin'i doğurduktan sonra lohusa hâlinde vefat etti. [Bazıları,] lohusalıktaki rahatsızlığında vefat ettiğini ifade etmiştir.

332 Nisâ, 4/23.

Yakub'un dayısı, Yakub'a bir davar sürüsü verdi. Yakub Kudüs'e dönmek istedi. Yolculuğa çıktıklarında nafakaları yoktu. Bunun için Yakub'un eşi, Yusuf'a: "Babamın putlarından bazılarını al ki, onları nafakamız için harcayalım," dedi. Yusuf onlardan aldı. Her iki çocuk Yakub'un himayesindeydi. Annelerinden öksüz kaldıkları için, Yakub onları seviyor ve bağrına basıyordu. Hatta Yusuf (as.) onun için insanların en sevimlisiydi. Şam bölgesine geldiklerinde Yakub çobanlardan birine: "Size, 'Kimin çobanlarısınız?' diyen olursa 'Biz Îs'in kölesi Yakub'un çobanlarıyız," deyin," diye tembih etti. Bir müddet sonra Îs onlarla karşılaşınca: "Kimsiniz?" diye sordu. Onlar: "Biz Îs'in kölesi, Yakub'un çobanlarıyız," dediler. Bunun üzerine Îs, Yakub'a olan husumetine son verdi. Yakub, Şam diyarında yerleşti. Yakub'un yegâne derdi, Yusuf ve kardeşiydi. [Üvey] kardeşleri, babalarının Yusuf'a olan sevgisini görünce onu çekemediler. Yusuf rüyada, on bir yıldızla ay ve güneşin kendisine secde ettiklerini gördü. Rüyasını babasına anlatınca ona: "*Oğulcuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma. Sonra sana bir tuzak kurarlar. Zira şeytan insan için apaçık bir düşmandır,*"[333] dedi.

HZ. EYYÛB

Rivayet edildiğine göre İshak'ın çocuklarından biri de Ey- [322]
yûb peygamberdir.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk, güvenilirliği tartışılmayan ve Vehb b. Münebbih'ten şöyle dediğini rivayet etti:

Eyyûb bir Rum idi. Nesebi şöyledir: Eyyûb b. Mavs b. Râzeh b. Îs b. İshâk b. İbrâhîm.

İbn İshâk dışındakiler ise Eyyûb'un nesebini şöyle vermişlerdir: Eyyûb b. Mos b. Rağvîl b. el-Îs b. İshâk b. İbrâhîm'dir.

Diğer bir grup da Eyyûb b. Mos b. Ravîl'dir, demişlerdir. Bunlara göre Eyyûb'un babası; Nemrûd, İbrahim'i ateşe attığı gün ona inanmıştır. Bir demet sapla vurulması emredilen eşi

333 Yûsuf, 12/5.

ise Ya'kûb b. İshâk'ın kızı Liyâ idi. Yakub kızını onunla evlendirmişti.

Hüseyn b. Amr b. Muhammed bana şöyle nakletti: Babam bize Gıyâs b. İbrâhîm'sen naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Allah düşmanı İblis, Eyyûb'un karısıyla karşılaştı. -Gıyâs: Yakub'un kızı Liyâ olduğunu söyledi.- Ona: "Ey Sıddık'ın kızı ve Sıddık'ın kız kardeşi!" diye söyledi. Eyyûb'un annesi de Lût b. Harân'ın kızıydı.

Rivayete göre, bir demet sapla vurulması emredilen eşi, Efrâyîm b. Yûsuf b. Ya'kûb'un kızı Rahme'dir. Şam yakınındaki Beseniye beldesi, içindekilerle beraber ona aitti.

Muhammed b. Sehl b. Asker el-Buhârî bana şöyle anlattı: İsmâîl b. Abdülkerîm Ebû Hişâm bize şöyle dedi: Abdüssamed b. Ma'kıl bana Vehb b. Münebbih'in şöyle dediğine şahit olduğunu nakletti:

Allah, Eyyûb'u andığı ve onu methettiğinde, İblis -lanet ol-
[323] sun- meleklerin uyum hâlinde Eyyûb'a rahmet dilediklerini işitti; isyan ve hasede kapılarak Eyyûb'u dininden saptırmak için, ona musallat olmayı Allah'tan diledi. Allah onu, bedeni ve aklı hariç, malı konusunda Eyyûb'a musallat etti. İblis, şeytanların ifrit ve dâhilerini topladı. Şam'ın Beseniye beldesi, doğusundan batısına kadar, içindekilerle tamamen Eyyûb'a aitti. İçinde bin koyun ve çobanları verdi. Beş yüz feddan arazi ve içinde beş yüz köle vardı. Her kölenin karısı, çocuk ve malı vardı. Her bir feddan arazinin çift sürme aletini, bir dişi eşekle ikiden beşe kadar veya sayısı bunun üzerinde olan yavruları taşıyordu. Şeytan avenesini toplayınca onlara: "Güç ve hünerden sizde neler var? Ben Eyyûb'un malına musallat oldum. Bu, büyük musibet ve erkeklerin kaldıramayacakları büyük fitnedir." Her biri, gücünün Eyyûb'un malından neleri telef edebileceklerini anlattılar. İblis avenesini gönderdi ve Eyyûb'un bütün malını telef ettiler. Buna rağmen Eyyûb yine Allah'a hamd ediyor ve malına gelen hiçbir musibet onu Allah'a ciddiyetle ibadet etmekten, ona verilen nimetlerden dolayı şükretmekten, başına gelen musibetler karşısında sabretmekten alıkoyamıyordu. Bu durumu gören İblis, bu kez Allah'a yalvararak Eyyûb'un çocuklarına musallat olmayı diledi. Allah onu musallat etti, ancak

bedenine ve aklına karşı ona bir güç ve imkân vermedi. İblis, Eyyûb'un bütün çocuklarını helak etti. Ardından da onlara hikmeti öğreten öğretmenleri suretinde, gönlü yaralı ve âdeta kolu kanadı kırık bir hâlde, Eyyûb'a gitti ve duygularını inceltikçe inceltti. Bunun üzerine Eyyûb'un kalbi yandı ve ağlamaya başladı ve toprağı avuçlayarak başına döktü. İblis buna sevindi ve Eyyûb'un bu hâlinden bir fırsat çıkarmak istedi.

Ardından Eyyûb tövbe etti ve mağfiret diledi. Ona eşlik eden melekler de şeytana karşı süratle tövbesini Allah'a arz ettiler. Malında ve evladında başına gelen musibetler, Eyyûb'u Rabbine ibadet etmekten, ciddi bir şekilde O'na itaat etmekten ve başına gelen musibetlere karşı sabretmekten alıkoyamayınca, İblis Allah'tan bu kez, Eyyûb'un cesedine musallat olmayı diledi. Allah onu, dili, kalbi ve aklı hariç Eyyûb'un vücuduna musallat etti. Allah, bu üç organ konusunda, Eyyûb'a karşı İblis'e bir güç ve imkân vermedi. Şeytan secde hâlinde olan Eyyûb'a giderek burnuna üfledi ve bu üflemeyle âdeta bedenini bir ateş sardı. Ardından vücudu yaralarla âdeta ko- [324]
kuşmuş bir cesede dönüştü. Bunun üzerine belde sakinleri onu beldeden çıkararak, belde dışındaki bir mezbeleliğe attılar. Daha önce ismini ve nesebini zikrettiğim karısı dışında hiç kimse ona yaklaşmıyordu.

Vehb b. Münebbih'in rivayetinin devamı:

Eyyûb'un eşi düzenli bir şekilde ona uğruyor ve ihtiyaçlarını karşılıyor ve onu yalnız bırakmıyordu. Dininde ona bağlı üç kişi vardı. Başına gelen musibetten sonra dinine bağlı kaldılarsa da, Eyyûb'u terk ettiler ve hakkında ileri geri konuşmaya yeltendiler. Belded, Elyefez ve Sâfer[334] adlarındaki bu şahıslar ona giderek, onu azarlayıp tahkir ettiler. Eyyûb (as.) onların söz ve tahkirlerini duyunca Rabbine yönelerek ondan yardım diledi ve ona yalvarıp yakardı. Rabbi duasına rahmetiyle icabet etti ve başındaki musibeti kaldırdı. Aile ve yakınlarını ona bağışladı ve malını iki kat fazlasıyla ona geri verdi. Rabbi ona: *"Ayağa kalk! İşte sana yıkanacak ve içilebilecek bir (rahmet ve*

334 Bunlar Elifaz, Bildat ve Sofar olarak Tevrat'ta geçmektedir. (ed.)

şifalı) su!"[335] diye seslendi. Eyyûb işaret edilen suyla yıkandı ve musibetten önceki hâline ve güzelliğine kavuştu.[336]

Yahyâ b. Talha el-Yerbûî bana, Fudayl b. İyâd bize Hişâm'dan naklen Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Eyyûb (as.) Benî İsrail'de yedi yıl ve birkaç ay, bir mezbeleliğe atılmış vaziyette kaldı. İçinde bulunduğu hâlden kurtulmak için Rabbine yalvarmaktan hicap duydu. Yeryüzünde o gün Rabbi nezdinde ondan daha kıymetli kimse yoktu. Buna rağmen –rivayet ederler ki– bazıları: "Bu kişinin Rabbi ona değer verseydi başına bunları getirmezdi," dediler. O zaman Eyyûb, Rabbine dua etti.

Ya'kûb b. İbrâhîm bana şöyle dedi: İbn Uleyye bize Yûnus ve Hasan'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Eyyûb (as.) İsrailoğullarında bir mezbelelikte yedi yıl ve birkaç ay, terk edilmiş vaziyette kaldı. Bu rivayet hakkında raviler ihtilaf etmişlerdir.

Eyyûb (as.) hakkında bize intikal eden rivayetler böyledir. Eyyûb'u Yusuf'tan önce anlatmamızın sebebi ise başına gelenlerin ehemmiyeti yanında, peygamberlik döneminin Yakub'un dönemiyle aynı zamana rast gelmesidir.

Rivayet edildiğine göre Eyyûb doksan üç sene yaşamış ve
[325] ölmek üzereyken oğlu Havmel'e vasiyette bulunmuştur. Allah ondan sonra, oğlu Bişr'i de peygamber olarak gönderdi ve ona Zülkifl adını vererek insanları tevhide çağırmasını emretti. Hep Şam'da ikamet etti ve yetmiş beş yaşında vefat etti. Bişr, oğlu Abadân'a vasiyette bulundu. Allah, Bişr'den sonra Şuayb b. Sayfûn b. Ayfâ b. Nâbit b. Medyen b. İbrâhîm'i Medyen ehline peygamber olarak gönderdi.

335 Sâd, 38/42.

336 Eyyûb'un başına gelen musibet Kur'an'da gayet veciz bir şekilde ifade edilmiştir. Kimi tarih kaynaklarında olduğu gibi burada da dramatize edilerek nakledilmiştir. Anlatım hakkında farklı değerlendirmeler yapılabilse de özü ve hikmetinin gerçekliği tartışılmaz bir ibrettir. İnsanoğlu aynı zamanda musibet ve imtihan yurdu olan bir dünyada yaşamaktadır. Musibet karşısında dahi vakarını kaybetmeyen ve Rabbi ile ilişkisini sağlam tutan örnek ve sabır abidesi bir şahsiyetin verdiği derse her zaman ihtiyaç vardır. (çev.)

Şuayb'ın nesebi hakkında ihtilaf edilmiştir. Tevrat ehli onu yukarıda zikrettiğim nesebe göre anlatmışlardır.

İbn İshâk ise şöyle nispet etmiştir: Şuayb b. Mîkâîl olup Medyenoğullarındandır. İbn Humeyd bana, bu rivayeti Seleme ve İbn İshâk'tan rivayet etti.

Bazıları da şöyle demişlerdir: Şuayb, İbrahim'in sülalesinden değildir. İbrahim'e inanan ve dininde ona tâbi olup onunla Şam'a hicret edenlerden birinin zürriyetindendir. Ama aynı zamanda Lût peygamberin kızının evladıdır. Şuayb'ın ninesi Lût'un kızıdır.

* * *

HZ. ŞUAYB

Bir rivayete göre Şuayb'ın adı Yezon'dur. Nesebini ve bu konudaki ihtilafları yukarıda zikrettim. Rivayete göre görme engelliydi.

Abdüla'lâ b. Vâsıl el-Esedî bana, Üseyd b. Zeyd el-Cessâs, Şerîk, Sâlim ve Saîd b. Cübeyr'den, *"Biz seni aramızda zayıf bir kişi olarak görüyoruz,"*[337] ayeti hakkında şöyle dediğini bize rivayet etti:

Şuayb, âmâ idi.

Ahmed b. el-Velîd er-Remlî bize, İbrâhîm b. Ziyâd, İshâk [326]
b. el-Münzir ve Abdülmelik b. Yezîd, Şerîk, Sâlim ve Saîd'den benzer bir rivayet naklettiler.

Ahmed b. el-Velîd bana, Amr b. Avn ve Muhammed b. es-Sabâh bize şöyle dediler: *"Biz seni içimizde zayıf bir kişi olarak görüyoruz,"* ayeti hakkında Şerîk'in şöyle dediğini duyduk:

Şuayb âmâ/görme engelli bir zat idi.

Ahmed b. el-Velîd bize, Sadeviye, Abbâd, Şerîk, Sâlim ve Saîd b. Cübeyr'den benzer bir rivayet nakletti.

el-Müsennâ bana, el-Himmânî, Abbâd, Şerîk, Sâlim ve Saîd'den, *"Biz seni içimizde zayıf bir kişi olarak görüyoruz,"* ayeti hakkında şöyle dediğini bize rivayet etti:

Şuayb görme engelliydi.

337 Hûd, 11/91.

Abbâs b. Ebî Tâlib bana, İbrâhîm b. Mehdî el-Missîsî, Halef b. Halîfe, Süfyân, Sâlim ve Saîd b. Cübeyr'den *"Biz seni içimizde zayıf bir kişi olarak görüyoruz,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Şuayb görme engelliydi.

el-Müsennâ bana, Ebû Naîm ve Süfyân'dan naklen *"Biz seni içimizde zayıf bir kişi olarak görüyoruz,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Şuayb görme yeteneği zayıf bir kişiydi. Süfyân dedi: Ona, peygamberler hatibi anlamında, "Hatibü'l-Enbiyâ" adı verilmişti. Allah onu Medyen halkına peygamber olarak göndermişti. Aynı zamanda onlara Eyke ehli de deniliyordu. Arapça da Eyke, sık ve birbirine sarılmış ağaçlar anlamına gelmektedir. Bu kavim, Allah'a inanmayan ve peygamberlerine itaat etmeyen, tartıda ve ölçüde insanların hakkını yiyen ve mallarını haksız yere zimmetlerine geçiren insanlardan oluşuyordu. Şuayb onları şöyle uyardı: *"Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka ilah yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Zira ben sizi hayır içinde görüyorum ve sizin için kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum."*[338] Şuayb ile kavminin diyaloğu Kur'an'da anlatılmıştır.

[327] İbn Humeyd bize şöyle dedi: Seleme dedi: İbn İshâk şöyle dedi:

Ya'kûb b. Ebî Seleme'nin bana anlattığına göre Resulullah (sav.) Şuayb peygamberden bahsedince: "O, peygamberlerin hatibi idi," derdi. Zira kavmine hitap ederken onları üzerinde bulundukları hâlden güzel bir üslupla döndürmeye çalışıyordu.

Onlar kötülük ve dalaletlerine devam edince ve Şuayb'ın Allah'ın azabıyla sakındırması ve uyarıları onları kötü yollarından alıkoyamayınca, Allah onları helak etmek istedi ve azabını onlara musallat etti.

Hâris bana şöyle dedi: Hasan b. Mûsâ el-Eşyeb bize şöyle nakletti: Hammâd b. Zeyd'in kardeşi Saîd b. Zeyd bana şöyle rivayet etti: Hâtim b. Ebî Sağîre bize şöyle dedi: Yezîd el-Bâhilî bana şöyle rivayet etti:

"Kendilerini o gölge gününün azabı yakaladı. Gerçekten o, çetin bir günün azabıydı,"[339] ayeti hakkında Abdullah b. Ab-

338 Hûd, 11/84.
339 Şu'arâ, 26/189.

bâs'a sordum. O şöyle dedi: Allah şiddetli bir sıcak gönderdi. Âdeta nefeslerini tüketti. Bunun üzerine evlerine kapandılar. Ancak, orada da nefeslerini kesti. Yine dışarıya ve düz araziye kaçtılar. Bu kez Allah bir bulut gönderdi. Bulut onları gölgesiyle güneşten korudu. Bu gölgede bir serinlik ve rahatlık hissettiler ve birbirlerini gölgenin altında toplanmaya çağırdılar. Hepsi bu gölgede toplanınca Allah onların üzerine bir ateş gönderdi. "*Gölge gününün azabı*"nın anlamı budur.

Yûnus b. Abdüla'lâ bana şöyle dedi: İbn Vehb bize şöyle anlattı: Cerîr b. Hâzim bana Katâde'den şöyle işittiğini rivayet etti:

Şuayb iki kavme gönderildi: Kendi kavmi olan Medyen kavmi ve Eyke ehli. Eyke, sık ve birbirine sarılmış ağaçlardır. Allah onları azaba duçar etmek isteyince onların üzerine kavurucu bir sıcak gönderdi. Azabı bir bulut hâlinde onların üstüne sürdü. Bulut yaklaşınca serinlemek ümidiyle ona yaklaştılar. Tam onun altında toplanınca onların üzerine ateş yağdırdı. Katâde [328] dedi: "*Gölge gününün azabı onları yakaladı,*" ayeti buna işaret etmektedir.[340]

Kâsım bize şöyle anlattı: Hüseyn bana Ebû Süfyân ve Ma'mer b. Râşid'den naklen şöyle dediğini nakletti: Arkadaşlarımızdan biri bazı âlimlerden naklen bana şöyle dediklerini rivayet etti:

Şuayb kavmi, bir hükmü askıya aldılar. Ancak, Allah onların rızkını genişletti. Sonra bir hüküm daha askıya aldılar. Ancak Allah, rızıklarını daha da artırdı. Sonra her bir hükmü askıya aldıkça Allah rızıklarını artırıyordu. Nihayet Allah onları helak etmek isteyince üzerlerine yakıcı bir sıcaklık gönderdi. Yerlerinde duramıyorlardı. Artık su ve gölgenin onlara bir faydası yoktu. Onlardan biri, bir gölgeliğe sığındı ve orada bir rahatlama buldu. Akabinde arkadaşlarını da "Rahatlığa gelin," diyerek yanına çağırdı. Yanına süratle intikal ettiler. Orada toplandıktan sonra Allah onları yakıcı bir ateşle helak etti. İşte "*Gölge gününün azabı,*" budur.

340 Dikkat edilirse bu rivayetler merfû değildir. Yani Resulullah'tan (sav.) nakledilen rivayetler değildir. Genellikle sahabi ve çoğu zaman da tâbiîn müfessirlere dayanmaktadır. (çev.)

İbn Beşşâr bize, Abdurrahman, Süfyân, Ebû İshâk ve Zeyd b. Muâviye'den, "*O gölge gününün azabı onları yakaladı,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Onları evlerinde barındırmayan yakıcı bir sıcağa maruz kaldılar. Ardından da gölgeliği andıran bir bulut oluştu. Süratle altına koştular. Altında uyuyakaldıklarında onları sarsıntı yakalayıverdi.

Muhammed b. Amr bana şöyle dedi: Ebû Âsım bize şöyle dedi: İsâ bize, Hâris bana, Hasan, Verkâ, İbn Ebî Necîh ve Mücâhid'den naklen "*Gölge gününün azabı,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Kastedilen gölgelerin azabıdır.

Kâsım bize, Hüseyn, Haccâc, İbn Cüreyc ve Mücâhid'den, "*Onları o gölge gününün azabı yakaladı,*" ayeti hakkında şöyle dediğini bize rivayet etti:

Azap, Şuayb'ın kavmini âdeta gölgelemişti. İbn Cüreyc dedi: Allah ilk aşamada onları yakıcı bir sıcaklığa maruz bıraktı. Ardından da üzerlerine bir bulut gönderdi. Onlardan bir grup onun gölgesine sığındılar. Başta orada bir serinlik, bir rahatlık ve hoş bir esinti buldular. Ama Allah akabinde o buluttan onların üzerine bir azap gönderdi. "*Gölge gününün azabı, o, çetin bir günün azabıydı,*" ayeti bunu ifade etmektedir.

[329] Yûnus bana şöyle dedi: İbn Vehb bize İbn Zeyd'den "*Onları o gölge gününün azabı yakaladı. O, çetin bir günün azabıydı,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Allah onların üzerine bir bulut gönderdi. Güneşe de emriyle tecelli ederek yeryüzünü âdeta ısısıyla yaktı. Bu yüzden o bulutun gölgesine sığındılar. Hepsi orada toplanınca Allah gölgeyi kaldırdı ve güneşin hararetini yakıcı hâle getirerek çekirgelerin tavada kızardıkları gibi yandılar.

Kâsım bize, Hüseyn, Ebû Tümeyle, Ebû Hamza, Câbir, Âmir ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Âlimlerden, "*Gölge gününün azabı*" hakkında sana bir şey anlatan olursa onu yalanla.

Mahmûd b. Hidâş bana, Hammâd b. Hâlid el-Hayyât, Dâvûd b. Kays ve Zeyd b. Eslem'den, "*Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarını yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor?*"[341] ayeti hakkında şöyle dediğini bize rivayet etti:

341 Hûd, 11/87.

Şuayb'ın kavmine yapmamalarını istediği şeylerden biri de dirhemleri iptal etmek veya eksiltmekti. Şüphe Hammâd'dandır.

Sehl b. Mûsâ er-Râzî bize, İbn Ebî Füdeyk, Ebû Mevdûd'dan Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'nin şöyle işittiğini rivayet etti:

Bana anlatıldığına göre Şuayb'ın kavmi dirhemleri eksiltmekten, azaba maruz kaldılar. Sonra bu konudaki ayeti Kur'an'da buldum. "*Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarını yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor?*"

İbn Vekî' bize, Zeyd b. Hubâb, Mûsâ b. Ubeyde ve Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Şuayb'ın kavmi dirhemleri eksilttikleri için azaba duçar oldular. Şöyle demişlerdi: "*Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarını yahut mallarımızda dilediğimiz gibi tasarrufta bulunmaktan kaçınmamızı sana namazın mı emrediyor?*"

HZ. YAKUB VE ÇOCUKLARI [330]

Rivayete göre –Allahu âlem– İshâk b. İbrâhîm, oğulları Îs ve Yakub doğduktan sonra yüz yıl daha yaşamıştır. Öldüğünde yüz altmış yaşındaydı, oğulları Îs ve Yakub onu babası İbrahim'in Hebron mezrasındaki kabri yanında defnettiler. Ya'kûb b. İshâk ise yüz kırk yedi yıl yaşadı. Oğlu Yusuf ile Yusuf'un annesine güzellikten verilen pay dünyada çok az insana verilmişti.

Abdullah b. Muhammed er-Râzî ve Ahmed b. Sâbit er-Râziyân bana, Affân b. Müslim, Hammâd b. Seleme, Sâbit el-Benânî ve Enes'ten rivayetle Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu bize rivayet etti:

Yusuf ve annesine güzelliğin yarısı verildi.

Yusuf'un annesi Rahîl onu doğurunca babası Yakub, ona bakması için kendi kız kardeşine tevdi etti. Yusuf'un halasının himayesindeki durumu hakkında şu rivayet nakledilmiştir:

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk, Abdullah b. Ebî Necîh ve Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet etti:

Bana anlatıldığına göre Yusuf'un başına gelen ilk musibet şöyledir: Yusuf'un halası İshak'ın en büyük evladıydı ve İshak'ın kuşağı ona geçmişti. Zira bu kuşağa en büyük çocuk vâris oluyordu. Ona ihanet eden, ihanet ettiğine esir olurdu. Esirin sahibi de esire dilediği gibi muamele ederdi. Yakub'un oğlu Yusuf doğduğunda halası ona bakmak için onu himayesine almıştı. Yusuf böylece halasının yanındaydı ve onun uhdesindeydi. Halasının ona olan sevgisi hiçbir sevgiye ben-
[331] zemezdi. Birkaç yaş büyüyüp serpilmeye başlayınca Yakub onu özlemeye başladı ve ablasına giderek dedi ki: "Yusuf'u bana ver. Vallahi bir an için benden uzak kalmasına dayanamam." Kadın: "Vallahi ondan ayrı kalamam," dedi. Yakub da: "Vallahi ben de ondan ayrı duramam," dedi. Kadın: "Onu birkaç gün yanımda bırak ona bakayım; bazen ondan uzak durayım, belki ondan uzak kalmaya alışırım," dedi. Yakub yanından ayrılınca halası, İshak'ın kuşağını elbisesinin altından çıkarıp Yusuf'un beline bağladı. Sonra, "İshak'ın kuşağını kaybettim. Onu kimin aldığını araştırın," dedi. Kuşak arandı. Bulunamayınca, "Evdekileri arayın," dedi. Aradılar ve kuşağı Yusuf'ta buldular. Bunun üzerine halası: "Vallahi o benim esirimdir. Ona dilediğim gibi muamele ederim," dedi. Yakub ona geldiğinde durumu haber verdi. Yakub: "Haklısın. Yusuf böyle yaptıysa senin esirin olsun. Benim bir şey yapmaya hakkım yoktur," dedi. Kadın Yusuf'u alıkoydu. Böylece Yakub, ablası ölünceye kadar Yusuf'u alamadı. Yusuf, Mısır'da kardeşi Bünyâmin'i alıkoyunca Yusuf'un kardeşleri onun için: *"Çaldıysa daha önce bir kardeşi de çalmıştı,"*[342] diyerek bu olaya atıfta bulunmuşlardı.

Ebû Ca'fer dedi: Yusuf'un kardeşleri, babaları Yakub'un, henüz çocuk olan Yusuf'a olan sevgisinin büyüklüğünü ve ondan uzak kalmaya tahammül edemeyişini görünce, babaları nezdindeki yerinden dolayı onu kıskandılar ve birbirlerine: *"Yusuf'la kardeşi babamıza bizden daha sevgilidir. Hâlbuki biz kalabalık bir grubuz,"* dediler. Ayette geçen *usbetun* kelimesi

342 Yûsuf, 12/77.

cemaat demektir. Nitekim onlar on kişiydiler. "*Şüphesiz babamız apaçık bir yanlışlık içindedir.*"[343]

Yusuf ile Yakub'un kıssası, oğullarının, yürüyüp hareket etmesi ve oynaması için Yusuf'u kendileriyle birlikte çöle göndermesini istemeleri, onu korumak hususunda ona güvence vermeleri, Yakub'un onlara, Yusuf'tan uzak kalmaya üzüleceğini ve onun için kurttan endişe ettiğini söylemesi, onların da Yusuf hakkında yalan söyleyerek babalarını kandırmaları, [332] sonra Yusuf'u onlarla göndermesi, çöle gittiklerinde de onu kuyunun dibine atmaları hakkında Kur'an bilgi vermektedir. Bu hususta şu rivayet nakledilmiştir:

İbn Vekî' bize, Amr b. Muhammed el-Akazî, Esbât ve Süddî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Yakub, Yusuf'u kardeşleriyle gönderdi. Onu yola çıkardıklarında ona izzet ve ikramda bulunuyorlardı. Ancak çöle ulaştıklarında ona husumetlerini belli ettiler. Kardeşlerinden biri ona vurunca ötekilerden yardım istiyordu. Ancak o da, ona vuruyordu. Onlarda merhametli kimse görmedi. Onu öldüresiye dövdüler. Yusuf: "Vah! Babacığım, ey Yakub! Cariyelerin çocuklarının, oğluna yaptıklarını görsen!" diye çığlıklar atıyordu. Onu öldürmek istediklerinde Yahuda: "Onu öldürmeyeceğinize dair bana söz vermediniz mi?" dedi. Bunun üzerine onu kuyuya atmak üzere götürdüler. Onu kuyuya sarkıtıp atmaya çalışırken Yusuf düşmemek için kuyunun ağzına tutunuyordu. Bunun üzerine ellerini bağladılar ve gömleğini çıkardılar. Onlara: "Gömleğimi bana verin, kuyuda onunla vücudumu örteyim," dedi. Onlar: "Güneşi, ayı ve Yed Yıldızını çağır seni teselli etsin," dediler. Yusuf: "Ben bir şey görmedim," dedi. Ardından onu kuyuya indirdiler. Kuyunun yarısına kadar indirince onu öldürmek kastıyla bıraktılar. Ancak, kuyuda bir miktar su bulunduğundan suya düştü. Sonra kuyudaki bir kayanın üzerine çıkarak üzerinde durdu ve ağlamaya başladı. Onu çağırdılar. Yusuf son anda bir merhamet hissiyle hareket ettiklerini düşünerek onlara karşılık verdi. Onlar üzerine bir

343 Yûsuf, 12/8.

taş bırakmak suretiyle onu öldürmek istediler. Ancak yine Yahuda: "Onu öldürmeyeceğinize dair bana söz verdiniz," diyerek engel oldu. Yahuda ona yiyecek atıyordu.

Allah Kur'an'da ayrıca, kuyudayken Yusuf'a: "Onların bu yaptıklarını, onlar işin farkına varmadan onlara haber vereceğini" vahyetti. Bu konuda Katâde'den nakledilen rivayet şöyledir:

Muhammed b. Abdüla'lâ es-San'ânî bize, Muhammed b. Sevr, Ma'mer ve Katâde'den, "*Yusuf'a, onların bu yaptıklarını onlara haber vereceksin, diye vahyettik,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Yusuf kuyudayken Allah ona: "*Yaptıklarını onlar farkına varmadan, onlara haber vereceksin,*"[344] diye vahyetti.

[333] el-Müsennâ bize, Süveyd, İbnü'l-Mübârek, Ma'mer ve Katâde'den benzer bir rivayet nakletti. Ancak, bu rivayette ravi, "onlara haber verecek" tabirini kullanmıştır.

Bir görüşe göre de bu ifade, "Onlar Yusuf olduğunun farkına varmadan" manasınadır. Bu, İbn Abbâs'tan nakledilen bir rivayette nakledilmiştir.

Hâris bana şöyle dedi: Abdülazîz, Sadaka b. Ubâde el-Esedî ve babasından bize şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs'ın ayeti böyle açıkladığını işittim. İbn Cüreyc de aynı görüştedir.

Allah Kur'an'da ayrıca Yusuf'un kardeşlerinin akşam vakti babalarına ağlayarak gidip kurdun Yusuf'u yediğini söylemeleri ve babalarının onlara: "*Bilakis nefisleriniz çirkin bir işi size güzel gösterdi. Artık güzelce sabretmek gerekir,*"[345] deyişini haber vermektedir.

Akabinde Allah Kur'an'da kervanın gelişini ve sucularını kuyuya göndermelerini ve onun Yusuf'u kuyudan çıkarışını ve arkadaşlarına: "*Müjde işte bir oğlan!*"[346] diye müjdelemesini haber vermektedir.

344 Yûsuf, 12/15.
345 Yûsuf, 12/18.
346 Yûsuf, 12/19.

Bişr b. Muâz bize, Yezîd, Saîd ve Katâde'den; "*Müjde işte bir oğlan!*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Onu kuyudan çıkardıklarında birbirlerine "müjdeler olsun," dediler. Burası Kudüs bölgesinde yeri bilinen bir kuyudur.

* * *

Bir rivayete göre Yusuf'u kuyudan çıkaran kişi, kafilede Büşrâ adındaki bir arkadaşına ismiyle hitap ederek seslenmiştir. Bu rivayet Süddî'den nakledilmiştir:

Hasan b. Muhammed bize, Halef b. Hişâm, Yahyâ b. Âdem, Kays b. Rebî' ve Süddî'den, "*Ya Büşrâ!*" ifadesi hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Sucunun arkadaşının adı Büşrâ idi.

el-Müsennâ bana, Abdurrahman b. Ebî Hammâd, Hakem b. Ebî Zahîr ve Süd- [334]
dî'den şöyle dediğini rivayet etti:

"*Ya Büşrâ işte bir oğlan,*" ayetindeki "Büşrâ" kelimesi özel bir isimdir. Ya Zeyd gibi.

* * *

Ayrıca kafile ve Yusuf'u kuyudan çıkaran kafilenin sucusunun onu, kardeşlerinden "*değersiz bir pahaya, sayılı birkaç dirheme satın almaları*"[347] ve kafiledekilerin onun üzerinde hak iddiasında bulunmasından endişe ederek ona değer vermemeleri ve onu bir ticaret malı gibi saklamaları hususları da Kur'an'da zikredilmiştir.

Tefsirciler bu konuda şöyle görüş beyan etmişlerdir.

Muhammed b. Amr bana, Ebû Âsım, Îsâ, İbn Ebî Necîh ve Mücâhid'den, "*Onu ticaret malı olarak gizlediler,*" ayeti hakkında şöyle dediğini bize rivayet etti:

Kovanın sahibi ve maiyetinde olanlar onlara ortak çıkmasınlar diye, diğer arkadaşlarına: "Onu bir ticaret eşyası olarak aldık," dediler. Kardeşleri de sucuya ve arkadaşlarına: "Ona mukayyet olun, kaçmasın," dediler. Mısır'a kadar götürdüler. Orada: "Beni kim satın almak ister," dedi. Nihayet kral onu satın aldı. Kral Müslümandı.

Hasan b. Muhammed bize, Şebâbe, Verkâ, İbn Ebî Necîh ve Mücâhid'den benzer bir rivayet nakletti. Ancak ravi şöyle

347 Yûsuf, 12/20.

dedi: Onu bilirlerse ona ortak çıkmalarından korkarak tuttu. Kardeşleri de onların peşinden giderek sucuya ve arkadaşlarına: "Ona mukayyet olun kaçmasın," dediler. Yusuf'u Mısır'a kadar götürdüler.

İbn Vekî' bize, Amr b. Hammâd, Esbât ve Süddî'den, *"Onu bir ticaret malı olarak gizlediler,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

İki adam onu satın alınca, onu satın aldıklarını arkadaşlarına söylemekten endişe ettiler. Zira ortaklık iddiasında bulunacaklardı. Bu yüzden kendi aralarında: "Bize sorarlarsa, onlara su sahiplerinden aldığımız eşyadır, diyeceğiz," dediler. "*Onu ticaret eşyası olarak sakladılar,*" ifadesinin anlamı budur.

[335] Böylece Yusuf'u düşük bir kıymet karşılığında sattılar. Ayette geçen *bahs* kelimesi eksik, az ve aynı zamanda haram kıymet demektir.

Bir rivayete göre onu yirmi dirheme satmışlar ve –onlar on kişiydiler– parayı bölüşerek her birine iki dirhem düşmüştür. Dirhemleri tartarak değil, sayarak almışlardır. Zira bir ukiyyeden az ağırlıktaki dirhemler tartılmazdı. Kırk dirhem bir ukiyye ağırlığındadır. Nitekim o gün için asgari ağırlık ölçüsü bir ukiyye idi.

Bir rivayete göre de onu kırk dirheme, başka bir rivayete göre de yirmi iki dirheme satmışlardır.

Rivayet edildiğine göre onu Mısır'da satan kişi Mâlik b. Da'r b. Yûbeb b. Afkân b. Medyân b. İbrâhîm el-Halîl'dir. Bu rivayetin senedi şöyledir:

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk, Muhammed b. es-Sâib, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan rivayet etti.

Onu satın alan ve eşine, "*Ona değer ver ve güzel bak,*"[348] diyen ise İbn Abbâs'tan nakledilen rivayete göre Kutfîr'dir.

Muhammed b. Sa'd bana, babam, amcam, onun babası ve dedesinden naklen İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Yusuf'u satın alan kişinin adı Kutfîr idi.

348 Yûsuf, 12/21.

Bir rivayete göre de adı Utfîr[349] b. Rohayb'dır. Mısır azizidir. Mısır hazinlerinin başında bulunuyordu. O gün kral Reyyân b. el-Velîd idi ve Amâlîk'tendi. Bu rivayeti bize Seleme ve İbn İshâk'tan naklen İbn Humeyd rivayet etti.

Başkası ise şöyle demiştir: O dönemde Mısır'ı kral idare ediyordu. Dönemin firavunu Reyyân b. el-Velîd b. Servân b. Erâşe b. Kârân b. Amr b. İmlâk b. Lâvez b. Sâm b. Nûh'tur.

Bazıları da derler ki: Bu kral ölmeden önce iman etmiş ve [336]
Yusuf'un dinine girmiştir. Sonra, Yusuf henüz hayattayken o ölmüştür. Ölümünden sonra Kâbûs b. Mus'ab b. Muâviye b. Nümeyr b. Selvâs b. Kârân b. Amr b. İmlâk b. Lâvez b. Sâm b. Nûh işbaşına geçmiştir. Yusuf, kâfir olan bu kralı İslam'a davet etti. Ancak, Yusuf'un davetini kabul etmedi.

Tevrat ehli olan bazı kimseler derler ki: Yusuf on yedi yaşındayken kardeşleriyle olan hadiseden sonra Mısır'a gitmiştir. Onu satın alan azizin evinde on üç sene kalmıştır. Otuz yaşına geldiğinde Mısır firavunu Velîd b. Reyyân onu vezir yapmıştır. Yusuf yüz on yaşındayken vefat etmiş ve kardeşi Yahuda'ya vasiyette bulunmuştur. Yakub'dan ayrılışıyla Mısır'da onunla bir araya gelmesi arasında yirmi iki sene geçmiştir. Yakub, ailesiyle birlikte Yusuf'a gitmesinden sonra, on yedi yıl onunla kalmış ve Yusuf'a vasiyette bulunmuştur.

Yakub, ailesinden yetmiş kişiyle birlikte Mısır'a gitmişti. İbn Humeyd'in bana Seleme ve İbn İshâk'tan rivayet ettiğine göre Utfîr, Yusuf'u satın alıp da evine getirdiğinde Rail (Züleyha) adındaki eşine: "*Onun değerini bil ve ona iyi bak! Umulur ki bize yararı dokunur.* Zira baliğ olup da bizim işlerimiz hakkında belli bir kavrayışa sahip olduktan sonra bize yardımcı olacak ve bize bakacaktır." Ya da "*Onu evlat edineceğiz,*" dedi. İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan bana anlattığına göre Utfîr, kadınlarla ilişkiye girmezdi. Karısı Rail ise güzeldi. Yusuf (as.) otuz üç yaşına geldiğinde Allah ona ilim ve hikmet verdi.

349 Tevrat'ta Potifar olarak geçer. (ed.)

el-Müsennâ bana, Ebû Huzeyfe, Şibl, İbn Ebî Necîh ve Mücâhid'den, *"Ona ilim ve hikmet verdik,"*[350] ayeti hakkında şöyle dediğini bize rivayet etti:

Peygamberlikten önce ona akıl ve ilim verilmiştir.

* * *

[337] Baliğ olduktan sonra, *"Evinde bulunduğu kadın onu baştan çıkarmak istedi."* Bu kadın Aziz Utfîr'in karısı Rail'dir. Kendisiyle birlikte olmak için *"Kapıları kapattı."*[351] Rivayete göre Yusuf'un güzelliklerini ona anlatarak, onu kendine karşı tahrik etmiştir.

Bu konudaki rivayet şöyledir:

İbn Vekî' bize, Amr b. Muhammed, Esbât ve Süddî'den, *"Kadın ona meyletti. O da kadına meyletti,"*[352] ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Ona: "Ey Yusuf! Saçın ne kadar güzel!" dedi. Yusuf: "Ama cesedim dökülecek ilk şeydir," dedi. Kadın: "Ne güzel gözlerin var!" dedi. Yusuf: "Cesedimden yere ilk akacak şeydir," dedi. Kadın: "Ey Yusuf! Ne güzel yüzün vardır!" dedi. Yusuf: "Onu da toprak çürütecektir," dedi. Kadın, Yusuf'un arzularını uyandırıncaya kadar tahriklerine devam etti. Nihayet kadın ona, o da kadına meyletti. İkisi içeri girdiler ve kadın kapıları iyice kapattı. Yusuf da soyunmak için gittiğinde, Yakub'un sureti gözünün önüne geldi. Yakub parmağını ısırmış vaziyette duruyordu. Yusuf'a şöyle diyordu: "Yusuf! Sakın onunla birlikte olma. Onunla birlikte olmazsan kendisine yetişilmeyen gökyüzündeki kuş gibisin. Onunla birlikte olursan havada ölen ve kendini savunamayıp yere düşen kuş gibisin. Keza onunla birlikte olmazsan ona güç yetirilmeyen boğa gibisin. Onunla birlikte olursan ölmüş ve boynuzlarının köküne karıncaların girdiği, kendini savunacak durumda olmayan boğa gibi olursun." Bunun üzerine Yusuf tekrar şalvarını bağladı ve odadan süratle çıkmak istedi. Ancak kadın ona yetişip arkadan elbisesini çekti. Elbiseyi yırtarak çıkardı. Yusuf elbiseyi bırakarak kapıya doğru süratle gitti.

350 Yûsuf, 12/22.
351 Yûsuf, 12/23.
352 Yûsuf, 12/24.

Ebû Küreyb, İbn Vekî' ve Sehl b. Mûsâ bize; İbn Uyeyne, Osmân b. Ebî Süleymân, İbn Ebî Müleyke ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet ettiler:

İbn Abbâs'a: Yusuf'un kadına meyli soruldu. O şöyle dedi: Torbanın ağzını açtı ve onu elde etmiş gibi bir pozisyonda oturdu.

Hasan b. Muhammed bize, Haccâc b. Muhammed, İbn Cüreyc ve Abdullah b. Ebî Müleyke'den şöyle dediğini rivayet etti: [338]

İbn Abbâs'a: "Yusuf kadına ne derece yakın oldu?" diye sordum. O şöyle cevap verdi: "Kadın sırtüstü yattı. Yusuf da ayakları arasında oturup elbisesini çıkarıyordu ki Allah ona gösterdiği ışıkla onu azmettiği kötü bir eylemden kurtardı." Yakub'un gördüğü –bazılarının söylediği gibi– Yakub'un parmağını ısırmış vaziyetteki suretidir.

Bazıları da ev yönünden gelen, "Zina edip de tüyleri dökülmüş hâlde uçan bir kuş gibi mi olmak istiyorsun?" nidasıyla uyarıldı, demişlerdir.[353]

Bazıları da şöyle demişlerdir: Yusuf duvarda *"Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayâsızlıktır ve kötü bir yoldur,"*[354] sözünün yazılmış olduğunu gördü. Rabbinin ikazını görünce ayağa kalktı ve süratle kapıya doğru yöneldi ve kadının talep ettiği ilişkiden kaçtı. Rail o kapıdan çıkmadan ona yetişerek arkadan elbisesini tutup çekti ve elbisesini yırttı. Yusuf ve Rail kapıda Rail'in eşi Utfîr ile karşılaştılar. Utfîr, Rail'in amcasının oğluyla kapının önünde oturuyorlardı.

İbn Vekî' bize, Amr b. Muhammed, Esbât ve Süddî'den, *"Kapının yanında kocasına rastladılar,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

353 İnsanın fıtri arzularıyla imtihanı dinî inanç ve hükümler bakımından üzerinde önemle durulmuş konulardandır. Kur'an'da yer alan Yusuf peygamberin kıssası fıtri arzuların ne derece güçlü olduğunu göstermektedir. Yusuf'un (as.) bile bu imtihandan ancak ilahi inayetle kurtulduğu anlaşılmaktadır. İnsanı yaratan Allah, onun fıtratını en iyi bilen olduğu içindir ki zina suçunun sübutunu dört şahidin şehadetine bağlamıştır. Ancak, bu imtihandan başarıyla çıkmak yine insanın kendi öz çaba ve gayretiyle olmalıdır. Hiçbir ceza nefsi murakabe kadar caydırıcı olamaz. Bu nedenle kişinin kendi öz çabası ve vicdanı en sağlıklı tedbirdir. Herkes Hz. Yusuf gibi doğrudan ilahi ikaz ve inayete muhatap olmadığına göre kişinin öz gayretiyle bu imtihanın altından kalkması gerekir. (çev.)

354 İsrâ, 17/32.

Kadının kocası kapının yanında oturuyordu ve yanında Rail'in amcasının oğlu vardı. Rail, kocasını görünce ona: "*Senin ailene kötülük etmek isteyenin cezası zindana atılmak veya acı veren bir azaptan başka ne olabilir ki?*[355] O beni elde etmek istedi. Ancak, ben kendimi savunarak onu ittim ve elbisesini yırttım," dedi. Yusuf: "Hayır, o beni baştan çıkarmak istedi. Ben imtina ettim ve kaçtım. Arkadan yetişti ve elbisemi yırttı," dedi. Rail'in amcasının oğlu: "Bunun delili elbisededir. '*Eğer elbise önden yırtılmışsa kadın doğru, Yusuf yalan söylüyor demektir. Ama elbise arkadan yırtıldıysa kadın yalan, Yusuf doğru söylüyor demektir,*'[356] diye," söyledi. Elbise getirildi ve arkadan yırtıldığı görüldü. Adam kadına: "*Bu sizin tuzağınızdır. Sizin*
[339] *tuzağınız, gerçekten büyüktür. Ey Yusuf! Bunları anlatmaktan vazgeç. Ey kadın! Sen de günahının affını dile. Çünkü sen hata edenlerden oldun.*"[357]

Muhammed b. Umâre bana şöyle dedi: Ubeydullah b. Mûsâ, Şeybân, Ebû İshâk ve Nevf eş-Şâmî'den şöyle dediğini bize nakletti:

Yusuf olanları ifşa etmek istemedi. Kadın: "*Senin ailene kötülük etmek isteyenin cezası hapse atılmak veya elim bir azaptan başka ne olabilir?*" deyince, Yusuf kızdı ve: "*O beni baştan çıkarmak istedi!*" diye söyledi.

* * *

Ailesinden olan ve "*Eğer gömleği önden yırtıldıysa kadın doğru, o yalan söylemiştir, demektir,*" diyen tanığın kimliği hakkında ihtilaf edilmiştir. Bazıları Süddî'den naklettiğim rivayete benzer görüş ifade etmişlerdir.

Bazıları da şöyle demişlerdir: Yusuf beşikte olan bir bebekti. Nitekim buna dair Resulullah'tan (sav.) bir rivayet nakledilmiştir:

Hasan b. Muhammed bize, Affân b. Müslim, Hammâd, Atâ b. es-Sâib, Saîd b. Cübeyr, İbn Abbâs ve Resulullah'tan (sav.) şöyle rivayet etti:

355 Yûsuf, 12/26.
356 Yûsuf, 12/27.
357 Yûsuf, 12/28-29.

Resulullah (sav.): "Dört kişi bebekken konuşmuşlardır," diye buyurdu ve Yusuf'un şahidini de zikretti.

İbn Vekî' bize, el-Alâ b. Abdülcebbâr, Hammâd b. Seleme, Atâ b. es-Sâib, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Dört kişi bebekken konuşmuşlardır: Firavun'un kızı olan Mâşite'nin oğlu, Yusuf'un şahidi, Cüreyc'in arkadaşı ve Îsâ b. Meryem.

* * *

Bazıları da şahit, gömlek ve gömleğin arkadan yırtılmış olmasıdır, demişlerdir.

Bu konudaki rivayetler şöyledir:

Muhammed b. Amr bana şöyle dedi: Ebû Âsım, Îsâ, İbn Ebî Necîh ve Mücâhid'den, *"Kadının yakınlarından bir şahit, şahitlik etti,"* ayeti hakkında şöyle [340] dediğini bize rivayet etti:

Şahit, gömleğinin arkadan yırtılmasıdır. Kadının kocası Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtıldığını görünce karısı Rail'e: *"Bu sizin tuzağınızdır. Sizin tuzağınız cidden büyüktür,"* dedi. Yusuf'a da: "Onun seni elde etmek için yaptıklarını anlatmaktan vazgeç ve onu kimseye söyleme," diye tembih etti. Sonra karısına: *"Günahın için af dile. Zira hata edenlerden oldun,"* dedi.

Mısır'da kadınlar, Yusuf ve Aziz'in karısı hakkında ve kadının Yusuf'u elde etmek için çabalamasıyla ilgili konuşmaya başladılar. Bu olay sır olmaktan çıkmıştı. Şöyle diyorlardı: *"Aziz'in karısı delikanlısını elde etmek istiyormuş. Yusuf'un sevdası onun kalbine işlemiş;* Yusuf'un sevgisi kalbinin içine nüfuz etmiş ve onu esir almış."

İbn Vekî' bize, Amr b. Muhammed, Esbât ve Süddî'den, *"Sevgisi onun kalbine işlemiş,"* ayeti hakkında şöyle dediğini nakletti:

Şiğâf, kalbin lisanı diye tabir edilen bir deri parçasıdır. Demek istiyor ki, sevgi o noktadan kalbin içine girmiştir. Aziz'in karısı hemcinslerinin kendisiyle Yusuf hakkındaki söz ve dedikodularını haber alınca, onlara haber göndererek kendisine gelmelerini söyledi ve onlar için dayalı döşeli bir mekân hazırladı. Hanımlar gelince onlara çeşitli yiyecek, içecek ve

narenciye ikramında bulundu. Onlardan her birine narenciyeleri kesmek için birer bıçak verdi.

Süleymân b. Abdülcebbâr bana Muhammed b. es-Salt'tan Ebû Küdeyne, Husayn, Mücâhid ve İbn Abbâs'tan, *"Onlar için dayanacak yastıklar hazırladı. Her birine birer bıçak verdi,"* ayeti hakkında şöyle dediğini bize rivayet etti:

Onlara narenciye ikram etti ve her birine bir bıçak verdi.

Aziz'in karısı onlara böyle davrandıktan sonra bulundukları yerden başka bir mekânda oturttuğu Yusuf'a, *"Çık karşılarına,"* dedi. Yusuf karşılarına çıktı. Onu görünce onun büyüklüğünü anladılar ve takdir ederek, şaşkınlıktan narenciyeleri kestiklerini sanarak ellerini kestiler. Kadınlar: "Maşallah! Bu bir beşer değil, *'Bu ancak üstün bir melektir,'*"[358] dediler. Yusuf'a bir bakışla âdeta akıllarını kaçırıp ellerini kesmek suretiyle, başlarına gelenlerden sonra, *"Aziz'in karısı delikanlısını baştan çıkarmaya çalışıyor,"*[359] dedikodularının ve ona yönelttikleri eleştirilerinin haksızlığını anladılar. Kadın da onlara, Yusuf'a yönelik davranışlarını itiraf etti ve şöyle dedi: *"İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onun şahsında arzularıma nail olmak istedim. Ancak o şalvarını çözdüğü hâlde sakındı."*

[341]

İbn Vekî' bize, Amr b. Muhammed, Esbât ve Süddî'den, *"İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onun şahsında arzularıma nail olmak istedim. Ancak o sakındı,"* ayeti hakkında şöyle dediğini nakletti:

Kadın diyor ki: Yusuf şalvarını çözdükten sonra sakındı. Ona ne olduğunu bilemedim. Kadın sonra hemcinslerine: *"Yemin ederim ki kendisine emredeceğimi yapmazsa,"* yani kendisiyle birlikte olmazsa *"mutlaka zindana atılacak ve sürünenlerden olacaktır."* Ancak, Yusuf zindanı seçti ve zinayla Rabbine karşı gelmeye razı olmadı. Şöyle dedi: "Rabbim! Zindan benim için bunların benden istediklerinden daha iyidir."[360]

İbn Vekî' bize, Amr b. Muhammed, Esbât ve Süddî'den, *"Rabbim benim için zindan onların bana emrettiklerinden daha hayırlıdır,"* –zinadan– ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

358 Yûsuf, 12/31.
359 Yûsuf, 12/32.
360 Yûsuf, 12/33.

Yusuf Rabbinden yardım dilemiştir: "*Eğer onların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum.*"[361] Allah onun duasını kabul ettiğini ve zikredilen kadınların tuzaklarını ondan uzaklaştırdığını ve zinadan kurtardığını bildirdi. Daha sonra Aziz, gömleğin arkadan yırtılması, yüzünün tırmalanmış olması ve kadınların parmaklarını kesmeleri gibi delilleri gördükten sonra Yusuf'a yapılanların bir [342] iftira olduğunu ve kesin olarak onun bu ithamlardan berî olduğunu anladı.

* * *

Şöyle de denilmiştir: Yusuf'un ithamlardan berî olduğunun Aziz tarafından anlaşılmasının sebebi şu rivayette ifade edilmiştir:

Amr b. Muhammed bize, Esbât ve Süddî'den, "*Sonunda delilleri görmelerine rağmen Yusuf'u bir müddet hapse atmaları kendilerine uygun göründü,*"[362] ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Kadın kocasına: "Bu İbrani köle beni rezil etti. Onlara masum olduğunu ve benim onu kendime davet ettiğimi söylüyor. Ben kendimi savunamıyorum. Ya bana izin ver çıkayım ve kendimi savunayım, ya da beni evde alıkoyduğun gibi onu da zindana atacaksın," diye söyledi. "*Sonunda delilleri görmelerine rağmen Yusuf'u bir müddet hapse atmaları kendilerine uygun göründü,*" ayeti bu hususlara işaret etmektedir. Rivayete göre onu yedi yıl zindanda bıraktılar.

Bunu söyleyenler şu rivayetleri nakletmişlerdir:

İbn Vekî' bize, el-Muhâribî, Dâvûd ve İkrime'den, "*Bir müddet onu hapsetmeleri*" ifadesi hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Bu müddet yedi yıldır. Yusuf, Aziz tarafından zindana atıldığında Mısır'ın büyük hükümdarı Velîd b. Reyyân'ın iki adamı da aynı zindana atıldı. Bunlardan biri aşçısı, öbürü de şarapçısıydı.

İbn Vekî' bize, Amr, Esbât ve Süddî'den şöyle dediğini rivayet etti:

361 Yûsuf, 12/33.
362 Yûsuf, 12/35.

Melik, Yusuf'u hapse attı. Kendisini zehirleyeceği haberini aldığı ekmekçisine öfkelenerek onu ve ona yardım edeceğini sandığı şarapçısını da hapse attı. "*Onunla birlikte iki genç daha hapse girdi,*" [363] ayeti bu olaya işaret etmektedir.

İbn Vekî' bana şöyle anlattı: Amr Esbât ve Süddî'den şöyle dediğini bize rivayet etti:

Yusuf zindana girdiğinde, "Rüya tabiri yaparım," dedi. Bunun üzerine iki gençten biri diğerine: "Gel de bu İbrani köleyi deneyelim," dedi. İki genç bir şey görmemişken rüya görmüş
[343] gibi, Yusuf'a rüyalarının tabirini sordular. Ekmekçi: "*Ben başımın üstünde kuşların yemekte olduğu bir ekmek taşıdığımı gördüm,*" dedi. Diğeri de: "*Ben rüyada şarap sıktığımı gördüm,*" dedi. İki genç: "*Bu rüyaların tabirini bize söyle. Zira biz seni güzel davrananlardan görüyoruz,*"[364] dediler.

Yusuf'un zindandaki güzel davranışları hakkında:

İshâk b. Ebî İsrâîl bize, Halef b. Halîfe, Seleme b. Nabît ve Dahhâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Bir adam, Dahhâk'a: "*Biz seni güzel davrananlardan görüyoruz,*" ayetinde geçen Yusuf'un güzel davranışı neydi?" diye sordu. Dahhâk şöyle dedi: Yusuf hapiste hastalanan kimse olursa onları ziyaret eder, muhtaç olanlara yardım toplar, yer darlığı olanın yerini genişletirdi. Yusuf iki gence dedi ki: "*Bugün size verilecek yemek gelmeden önce, onun yorumunu size haber vereceğim.*" Aslında Yusuf sordukları rüyaların tabirini hemen yapmak istemedi ve sorduklarına değil sormadıkları başka konularda onlara konuştu. Zira sorduklarının cevabı onlardan biri için kötüydü. Şöyle dedi: "*Ey iki zindan arkadaşım! Çeşitli tanrılar mı daha iyi, yoksa gücüne karşı durulmaz bir tek Allah mı?*"[365]

İki gençten birinin adı Mihleb –başının üstünde ekmek taşıdığını söyleyen– diğerinin adı Nebû –şarap sıktığını gördüğünü söyleyen– idi. İki genç, cevaptan imtina eden Yusuf'un

363 Yûsuf, 12/36.
364 Yûsuf, 12/36- 37.
365 Yûsuf, 12/39.

peşini bırakmadılar. Sonunda Yusuf sorduklarının yorumunu onlara bildirdi. Onlara: "*Biriniz efendisine şarap içirecek.*" Bu şarap sıktığını gördüğünü söyleyen kişidir. "*Diğeri ise asılacak ve kuşlar başından yiyecekler.*"[366] Yusuf tabirleri yaptıktan sonra onalar: "Bir şey görmemiştik," dediler.

İbn Vekî' bize, İbn Fudayl, Ammâre -yani İbnü'l-Ka'kâ'-, İbrâhîm ve Alkame ve Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etti:

İki genç, Yusuf'u hayalî bir rüyayla denemek istediler. Yu- [344]
suf rüyalarının yorumunu onlara bildirince onlar, "Biz uydurduk," dediler. Yûsuf: "*Yorumunu sorduğunuz iş artık bitmiştir,*" dedi. Akabinde Yusuf, kurtulacağını zannettiği Nebû'ya: "*Beni efendinin yanında an,*" dedi. Yani kralın yanında beni an ve mağdur olarak hapiste olduğumu bildir. "*Ancak şeytan ona, Rabbini anmayı unutturdu.*"[367] Bu istek Yusuf için şeytandan gelen bir gafletti.

Hâris bana şöyle dedi: Abdülazîz, Ca'fer b. Süleymân ed-Dabbî, Bistâm b. Müslim ve Mâlik b. Dînâr'dan şöyle dediğini bize rivayet etti:

Yusuf sakiye: "*Beni efendinin yanında an,*" deyince ona: "Ey Yusuf! Benden başkasını vekil edindin! Senin zindan mahkûmiyetini artıracağım," diye söylendi. Bunun üzerine Yusuf ağladı ve "Ey Rabbim! Musibetlerin çokluğu bana unutturdu da bir kelime söyledim. Kardeşlerimin vay hâline!" dedi.

İbn Vekî' bize, Amr b. Muhammed, İbrâhîm b. Yezîd, Amr b. Dînâr, İkrime ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Yusuf o kelimeyi söylemeseydi hapishanede o kadar uzun kalmazdı. Zira kurtuluşu Allah'tan başkasında aramıştı."

Hasan b. Yahyâ bana şöyle dedi: Abdürrezzâk bize İmrân Ebü'l-Hüzeyl es-San'ânî'den şöyle dediğini rivayet etti: Vehb'in şöyle dediğini duydum:

Eyyûb yedi yıl musibete maruz kaldı. Yusuf da yedi yıl zindanda bırakıldı. Buhtunnasr da yedi yıl çeşitli yırtıcı hayvanlar şeklinde meshedilerek cezalandırıldı.

* * *

366 Yûsuf, 12 41.
367 Yûsuf, 12/42.

Daha sonra Mısır kralı kendisini ürküten bir rüya gördü:

[345] İbn Vekî' bize, Amr b. Muhammed, Esbât ve Süddî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Allah krala ürküten bir rüya gösterdi: *"Kral dedi ki: Rüyada yedi zayıf ineğin yediği, yedi semiz inek gördüm. Ayrıca yedi yeşil başak ve diğerlerini de kuru gördüm."*[368] Kral bunun için sihirbazları, kâhinleri ve iz sürenleri topladı. Onlar dediler ki: *"Karmakarışık rüyalardır. Biz böyle rüyaların yorumunu bilenlerden değiliz."* Ancak, zindandaki iki kişiden kurtulmuş olan Nebû, *"Uzun bir zaman sonra"* Yusuf'un talebini *"hatırladı"* ve dedi ki: *"Ben size onun yorumunu haber veririm. Beni hemen zindana gönderin."* Onu gönderdiler ve Yusuf'a gitti. Ona: *"Ey Yusuf, ey doğru insan! Yedi zayıf ineğin yediği, yedi semiz inek ile yedi yeşil başak ve diğerleri de kuru olan başaklar hakkında yorum yap,"* kral rüyada bunları gördü, dedi.

İbn Vekî' bize, Amr, Esbât, Süddî ve İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Zindan şehrin içinde değildi. Saki, Yusuf'a gitti ve ona: *"Yedi semiz inek hakkında..."* yorum yap, dedi.

Bişr b. Muâz bize, Yezîd, Saîd ve Katâde'den *"Yedi semiz inek hakkında yorum yap..."* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Semiz inekler verimli yıllar anlamındadır. Zayıf inekler ise kurak yıllar manasınadır.

Yusuf, Nebû'ya rüyanın yorumunu haber verdikten sonra, Nebû, krala gitti ve Yusuf'un yorumunu haber verdi. Kral, Yusuf'un yorumunu benimseyince "Onu bana getirin," dedi.

İbn Vekî' bize, Amr, Esbât ve Süddî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Kralın elçisi gelip de rüyanın tabirini ona haber verince
[346] kral: "Yusuf'u bana getirin," dedi. Elçi Yusuf'a gidip onu kralın yanına davet ettiğinde, Yusuf elçiyle çıkmayı reddetti ve şöyle dedi: *"Efendine dön ve ona: 'Ellerini kesen kadınların sorunu neydi?' diye sor. Rabbim onların hilelerini iyi bilir."*[369]

Süddî dedi: İbn Abbâs şöyle dedi: Yusuf o gün krala durumunu bildirmeden çıksaydı Aziz, "Bu karımı kendisiyle birlik-

368 Yûsuf, 12/43.
369 Yûsuf, 12/50.

te olmaya davet eden kişidir," diye ona karşı içinde bir garez taşımaya devam edecekti. Elçi, kralın yanına dönünce kral o kadınları topladı ve onlara şöyle dedi: "*Yusuf'tan murat almak istediğiniz zaman amacınız neydi? Kadınlar: 'Hâşâ! Allah için biz ondan hiçbir kötülük görmedik,' dediler.*"[370] Ancak Aziz'in karısı bize, Yusuf'u kendisiyle birlikte olmaya davet ettiğini ve Yusuf'un onunla eve girdiğini söyledi, dediler. Tam o zaman Aziz'in karısı şöyle dedi: "*Şimdi hak ortaya çıktı. Ben onu benimle birlikte olmaya davet ettim. O doğru söyleyenlerdendir.*"[371] Yusuf da şöyle dedi: "Kralın elçilerini birkaç kez kadınlar hakkındaki mesajlarla göndermem, Efendim Utfîr'in karısı Rail konusunda "*Gıyabında ona ihanet etmediğimi bilmesi içindir. Allah hainlerin hilesini neticeye ulaştırmaz.*"[372]

Yusuf bu sözü söyleyince Cebrail'in ona verdiği cevap aşağıdaki rivayette zikredilmiştir:

Ebû Küreyb bize, Vekî', İsrâîl, Semmâk, İkrime ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Kral kadınları toplayıp, "Yusuf'u sizinle birlikte olmaya davet ettiniz mi?" diye sordu. Onlar: "*Hâşâ! Allah için ondan kötülük görmedik. Aziz'in karısı da şöyle dedi: "Şimdi hak ortaya çıktı. Ben onu benimle birlikte olmaya davet ettim. O doğru söyleyenlerdendir.*" Yusuf da şöyle dedi: "*Bu, Aziz'in gıyabında ona ihanet etmediğimi ve Allah'ın hainlerin hilesini neticeye ulaştırmayacağını bilmesi içindir.*" İbn Abbâs dedi: Cebrail Yusuf'a: "Hiçbir zaman ona meyletmedin," dedi. Yusuf şöyle cevap verdi: "*Nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder.*"[373] [347]

370 Yûsuf, 12/51.

371 Yûsuf, 12/51.

372 Yûsuf, 12/52.

373 Yûsuf, 12/53. Kur'an'ın beyanıyla Yusuf peygamber fıtri arzuların ne derece güçlü olduğunu kendi şahsından örnek vermek suretiyle ortaya koyduğu görülmektedir. Rivayetteki kıssada, Yusuf'un şahsiyeti Cebrail'in ifadesiyle idealize edilse de Yusuf gerçeğin böyle olmadığını kabul etmekte ve Allah'ın inayet ve rahmetine atıfta bulunmaktadır. Kısacası Yusuf, bu konuda olabilecek ve kraldan kralcı yaklaşım ve tartışmalara son noktayı koymaktadır. Bu konuda ikiyüzlü ve riyakâr tavırlar fıtri meyil ve gerçekleri doğru bir şekilde ortaya koyması şöyle dursun, iddia sahiplerini yücel-

Kral için Yusuf'un masumiyeti ve güvenilirliği tebeyyün edince şöyle dedi: "Onu bana getirin, onu kendime özel danışman edineyim." Yusuf getirilince: *"Onunla konuştu ve 'Bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir birisin,' dedi." Yusuf krala: 'Beni ülkenin hazinelerine tayin et! Ben çok iyi korurum ve bu işi iyi bilirim,' dedi."*[374]

Yûnus bana, İbn Vehb ve İbn Zeyd'den naklen *"Beni ülkenin hazinelerine tayin et,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Firavun'un erzak ve zahire dışında birçok hazinesi vardı. Hükümdar devlet idaresini ona teslim etmişti. Yargı işini de ona tevdi etmişti. Onun hükmü kesin geçerliydi.

İbn Humeyd bize, İbrâhîm b. el-Muhtâr ve Şeybe ed-Dabbî'nin *"Beni ülkenin hazinelerine tayin et,"* ayeti hakkında şöyle dediğini nakletti:

Bundan maksat erzak ve yiyeceklerin muhafazasıdır. *"Ben iyi korur ve iyi bilirim,"* ifadesiyle Yusuf diyor ki: Bana tevdi edeceğin şeyleri koruyacağım ve açlık yılları hakkında bilgim vardır. Kral onu bu işlere tayin etti.

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini anlattı:

Yusuf krala: *"Beni ülkenin hazinelerine tayin et. Ben iyi korur ve iyi bilirim,"* dediği zaman kral: "Seni tayin ettim," dedi. Rivayet ettiklerine göre Utfîr'in görevini ona verdi ve Utfîr'i azletti. Allah şöyle buyurur: *"Böylece Yusuf'a orada dilediği gibi hareket etmek üzere ülke içinde yetki verdik. Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi eriştiririz ve güzel davrananların mükâfatını zayi etmeyiz."*[375]

Ebû Ca'fer dedi: Bana anlatıldığına göre –Allahu a'lem– Utfîr o günlerde öldü. Kral Reyyân b. el-Velîd, Yusuf'u Utfîr'in karısı Rail ile evlendirdi. Rail, Yusuf'un huzuruna varınca Yusuf ona, "Bu buluşma senin daha önce istediğin şeyden daha hayırlı değil mi?" diye sordu. Rivayete göre kadın şöyle karşılık

ten tavırlar değildir. Ahlaki ideale ulaşmak için katı tedbir ve ağır baskılar çoğu zaman aksi neticeler vermektedir. Nefis muhasebesi, öz ruhsal murakabe ve sorumluluk bilinci daha sağlıklı yöntemlerdir. (çev.)

374 Yûsuf, 12/54-55.

375 Yûsuf, 12/56.

verdi: "Ey doğru insan! Gördüğün gibi güzel bir kadınım, mülk ve dünya imkânlarına sahiptim. Kocam ise iktidarsızdı. Sana da Allah güzellik vermiştir. Gördüklerim konusunda nefsim bana galip geldi." Rivayet ettiklerine göre Yusuf, Rail'i bakire buldu ve evliliklerinden Efrâyîm ve Minşâ[376] adında iki oğulları oldu.

İbn Vekî' bize, Amr, Esbât ve Süddî'den, "*Böylece Yusuf'a orada dilediği gibi hareket etmek üzere ülke içinde yetki verdik,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti: [348]

Kral, Yusuf'u Mısır'da yetkili kıldı. Ülkenin idaresi onun elindeydi. Ülkenin ticari ve mali işlerinden sorumlu olduğu gibi genel idaresinden de sorumluydu. "*Böylece Yusuf'a orada dilediği gibi hareket etmek üzere ülke içinde yetki verdik,*" ayeti bu hususu ifade etmektedir.

Yusuf ülkenin hazineleri üzerinde yetkili kılınıp da görevinde işlerini rayına oturtunca ve verimli yedi yıl geçip –ki bu yıllarda biçtiklerini başaklarda bırakmalarını emretmişti– kurak olan yedi yıl girince, diğer ülkeler gibi Filistin'de de kuraklık oldu. Bulundukları muhitte Yakub ve ailesi de bu afetten nasibini aldı. Bu sebeple Yakub, oğullarını Mısır'a yönlendirdi.

İbn Vekî' bize, Amr, Esbât ve Süddî'nin şöyle dediğini rivayet etti:

İnsanlar açlığa maruz kaldılar. Yakub'un bulunduğu bölge de açlıktan nasibini aldı. Bu nedenle Yakub, oğullarını Mısır'a gönderdi. Ancak Bünyâmin'i göndermedi. Yusuf'un huzuruna vardıklarında, Yusuf onları tanıdı ancak onlar onu tanımadılar. Yusuf onlara baktı ve şöyle dedi: "Bana söyleyin sizin durumunuz nedir? Ben sizin hâlinizi garipsedim!" Onlar: "Biz Şam diyarından geliyoruz," dediler. Yusuf: "Sizi getiren sebepler nedir?" diye sordu. Onlar: "Yiyecek ve azık almaya geldik," dediler. Yusuf: "Hayır, siz casusunuz. Kaç kişisiniz?" dedi. Onlar: "On kişi," dediler. Yusuf: "Siz on birsiniz. Her biriniz bin kişinin başısınız. Bana gerçek hikâyenizi söyleyin," dedi. Onlar: "Biz kardeşiz ve sıddık bir insanın oğullarıyız. As-

376 Tevrat'ta Manaşşe ve Efrayim olarak geçer.

lında biz on iki kişiydik. Bir kardeşimiz daha vardı. Babamız onu çok severdi. Bizimle çöl gezisine çıktı ve orada öldü. Babamız, içimizde en çok onu severdi," dediler. Yusuf: "Babanız ölen kardeşinizden sonra kimde huzurunu buluyor?" dedi. Onlar: "Ondan küçük olan bir kardeşimizle," dediler. Yusuf: "Bana söyleyin, babanız nasıl sıddık oluyor da küçük evladını seviyor ama büyüklerini sevmiyor! Bahsettiğiniz bu kardeşinizi getirin de onu göreyim. Aksi takdirde '*Onu getirmezseniz size verecek bir ölçek erzak yok ve bana yaklaşmayın,*'[377]" dedi. Onlar: "*Onu babasından isteyerek getirmeye çalışacağız ve muhakkak bunu yapacağız,*"[378] dediler.

[349] Yusuf, "Bazılarınızı rehine bırakın," dedi. Onlar, Şimon'u bıraktılar.

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Yusuf insanların sıkıntıya maruz kaldıklarını görünce onlara eşit muamelede bulunuyordu. Her kişiye yalnızca bir deve yükü veriyordu. Onlara azar azar veriyordu ki sonra darlığa düşmesinler. Bu sebeple aynı anda bir kişiye iki deve yükü vermiyordu. Yusuf'un kardeşleri de diğer insanlar gibi Mısır'a erzak almak için ona geldiler. Yusuf onları tanıdı, ancak onlar, Allah'ın ona bahşettiği makam ve konum sebebiyle onu tanıyamadılar. Yusuf, onlardan her birinin devesinin alıkonulmasını istedi. Onlara: "Bana, baba bir kardeşinizi getirin ki size bir deve yükü daha vereyim ve ilave bir deve yükü daha almış olursunuz," dedi. Sonra da: "'*Görmüyor musunuz ben herkese hakkı olan miktarı tam veriyorum.*' Kimsenin hakkını eksik vermiyorum. '*Ve misafirperverlerin en hayırlısıyım.*' Bu beldede misafir kabul edenlerin en hayırlısıyım. Ben sizi misafir edeceğim. Fakat baba bir kardeşinizi '*Bana getirmezseniz,*' size verecek bir ölçek erzakım yoktur ve memleketime yaklaşmayın," dedi. Yusuf ayrıca erzak dağıtımını yapan gençlere dedi ki: "*Sermayelerini yüklerinin içine koyun.*" Bu, erzakı onunla satın aldıkları paradır.

377 Yûsuf, 12/60.
378 Yûsuf, 12/61.

Bişr bize Yezîd b. Zürey', Saîd ve Katâde'den, "*Onların sermayesini yüklerine koyun,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Onların [erzak için ödedikleri] paralarıdır. Görevliler onlardan habersiz bir şekilde paralarını yüklerine bıraktılar.

Yakub'un oğulları babalarına döndüklerinde ona olayı anlattılar:

İbn Vekî' bize, Amr, Esbât ve Süddî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Babalarına dönünce ona: "Ey babamız! Mısır hükümdarı bize ikramda bulundu. Yakub'un oğlu da olsa, onun yaptığı ikramı yapmaz. Ancak o, Şimon'u rehin aldı ve bize: 'Babanızın ölen kardeşinizden sonra, ona bağlandığı kardeşinizi getirin. [350] Onu bana getirmezseniz benim size verecek bir ölçek zahirem yoktur ve memleketime yaklaşmayın,' dedi." Yakub şöyle dedi: "*Daha önce kardeşi Yusuf hakkında size ne kadar güvendiysem, bunun hakkında da size ancak o kadar güvenirim. Allah en hayırlı koruyucudur. O merhamet edenlerin en merhametlisidir.*"[379] Yakub onlara: "Mısır hükümdarına gittiğinizde ona selamımı söyleyin ve ona: 'Babamız senin için bize yaptığın iyilik için dua ediyor,' deyin," dedi.

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Yakub'un oğulları Mısır'dan yola çıktılar ve babalarının yanına vardılar. Bazı ilim ehlinin bana anlattıklarına göre, onların evleri Filistin'de, Gavru'ş-Şam'ın Arabât bölgesinde bulunuyordu. Bazılarına göre de Filistin'in Evlâc bölgesinde bulunuyordu. Kırsal bir bölgede yaşıyorlardı. Develeri ve davarları vardı. Babaları Yakub'a döndüklerinde ona: "Ey babamız! Develerin yükleri üzerinde bize erzak verilmedi. Her birimize yalnızca bir deve yükü verildi. Kardeşimiz Bünyâmin'i bizimle gönder ki kendi hakkı olan bir deve yükü zahireyi alsın. Biz onu koruyacağız," dediler. Yakub onlara: "*Daha önce kardeşi Yusuf hakkında size ne kadar güvendiysem, bunun hakkında da size ancak o kadar güvenirim. Allah en hayırlı koruyucudur. O, merhamet edenlerin en merhametlisidir,*" dedi.

379 Yûsuf, 12/64.

Mısır'a zahire almak için giden Yakub'un oğulları Mısır'dan getirdikleri eşyalarını açınca, satın aldıkları paralarının kendilerine iade edildiğini gördüler. Babalarına dediler ki: "*Ey babamız! Daha ne istiyoruz. İşte sermayemiz de bize geri verilmiş. (Onunla yine) ailemize yiyecek getiririz, kardeşimizi koruruz ve bir deve yükü de fazla alırız.*"[380] Yani yüklerimize ilaveten, bir deve yükü daha alacağız.

[351] Hâris bana, Kâsım, Haccâc ve İbn Cüreyc'ten "*Bir deve yükü de fazla alırız,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Her birinin bir deve yükü zahire alma hakları vardı. Bu sebeple babalarına: "Kardeşimizi bizimle gönder ki bir deve yükü daha zahire alabilelim." İbn Cüreyc, Mücâhid'in şöyle dediğini söyledi: Ayette geçen *keyle ba'îr* ifadesi, bir eşek yüküdür. Bazı lehçelerde eşeğe *ba'îr* denilir.

Yakub dedi ki: "*Kuşatılmanız hariç, onu mutlaka bana getireceğinize dair Allah adına bana sağlam bir söz vermediğiniz takdirde onu sizinle beraber göndermem!*" Yakub bu ifadeyle, hepiniz helak olmadan gelmeyiniz, ancak böyle bir durum benim nezdimde sizin için bir mazeret sebebi olabilir, demek istiyor. Onlar yemin ederek ona teminat verince Yakub: "*Allah söylediklerimize vekil olsun,*"[381] dedi.

Yakub, daha sonra, baba bir kardeşlerine, onlarla beraber yola çıkmaya izin verdikten sonra, nazar değmesin diye onlara: "*Sakın şehre aynı kapıdan değil farklı kapılardan girin,*"[382] diye tembih etti. Zira hoş bir görünüme, güzel bir fiziğe ve endama sahiptiler.

Muhammed b. Abdüla'lâ bize, Muhammed b. Sevr, Ma'mer ve Katâde'den, "*Şehre farklı kapılardan girin,*" ayeti hakkında şöyle dediğini anlattı:

Onlar hoş bir görünüme, güzel bir fiziğe sahiptiler. Bu sebeple onlar için insanların nazarından korktu. Ancak, Allah bu konuda şöyle buyurdu: "*Babalarının kendilerine emrettiği yerden girdiklerinde (babalarını emrini yerine getirdilerse de),*

380 Yûsuf, 12/65.
381 Yûsuf, 12/66.
382 Yûsuf, 12/67.

Allah'tan gelebilecek hiçbir şeyi onlardan savamazdı. Ancak Yakub, içindeki bir dileği ifade etmiş oldu."[383] Yakub'un ifade ettiği içindeki dileği, güzel görünüm ve endamları sebebiyle, onlar için insanların nazarından korkmasıydı.

Yusuf'un kardeşleri, Yusuf'un huzuruna çıktıklarında Yusuf, ana-baba bir kardeşini bağrına bastı.

İbn Vekî' bize, Amr, Esbât ve Süddî'den, "*Yusuf'un huzuruna girdiklerinde, Yusuf kardeşini bağrına bastı,*"[384] ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Yusuf öz kardeşini tanıdı. Kardeşlerini bir evde ağırladı. Yiyecek ve içecek ikramında bulundu. Gece vakti olduğunda onlara geldi ve: "Her iki kardeş, bir yatakta yatacak," dedi. Kar- [352]
deşi Bünyâmin yalnız kalınca Yusuf: "Bu da benim yanımda yatsın," dedi. Yusuf sabaha kadar kardeşinin kokusunu koklayarak ve onu kucaklayarak sabahladı. Rûbîl ise, "Bu adam gibisini görmedim. Ondan kurtulabilsek," dedi.

İbn İshâk ise bu konuda şöyle demiştir: İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Yakub'un oğulları Yusuf'un huzuruna girdiklerinde ona: "Sana getirmemizi istediğin kardeşimizi getirdik işte," dediler. Yusuf da onlara: "İyi ettiniz ve doğru olanı yaptınız. Bunun karşılığını göreceksiniz," dedi veya bu manada bir söz söyledi.

Yusuf sonra şöyle dedi: "Sizi mert adamlar olarak gördüm. Size ikramda bulunmak istiyorum," dedi ve misafir işlerinden sorumlu adamını çağırarak ona: "Her iki kişiye, bir yer ver. Onlara ikramda bulun ve onlara güzel bak," dedi. Sonra: "Bu getirdiğiniz adam tek kaldı, onu ben yanıma alacağım," dedi. Onları ikişer gruplar hâlinde farklı mekânlarda ağırladı ve kardeşini yanına aldı. Baş başa kaldıklarında Yusuf ona: "Ben senin kardeşinim. Ben Yusuf'um, geçmişte ikimize yaptıklarından dolayı üzülme, Allah bize ihsanda bulundu. Onlara da sana söylediğim şeyleri söyleme," dedi. Allah şöyle buyurur: "*Yusuf'un yanına girdiklerinde kardeşini yanına aldı ve ben senin kardeşinim, onların yaptıklarına üzülme, dedi*"[385]

383 Yûsuf, 12/68.
384 Yûsuf, 12/69.
385 Yûsuf, 12/69.

Yusuf kardeşlerinin develerine gerekli zahireyi yüklettikten, ihtiyaçlarını karşılayıp haklarını tam olarak verdikten sonra, zahireyi onunla ölçtüğü kabı kardeşi Bünyâmin'in yüküne koydurdu.

Hasan b. Muhammed bize, Affân, Abdülvâhid, Yûnus ve Hasan'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Ayette geçen *es-suvâ'* ile *es-sikâye* aynı şeydir ve su içme kabıdır. Yusuf bunu kardeşinin yüküne, ondan habersiz bir şekilde koydurdu.

İbn Vekî' bize, Amr, Esbât ve Süddî'den, "*Yusuf onların yüklerini hazırlattığı zaman maşrapayı kardeşinin yüküne koydurdu,*" ayeti hakkında şöyle dediğini nakletti:

Kardeşi bundan haberdar değildi. Onlar yola çıkmak üzereyken bir çağırıcı "*Siz hırsızlık yaptınız diye seslendi.*"[386]

[353] İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini anlattı:

Yusuf kardeşlerinin develerine tek tek yüklerini yükletti ve kardeşi Bünyâmin'e de kardeşleri gibi bir deve yükü verdi. Sonra gümüşten olduğu rivayet edilen, kralın maşrapasını, kardeşi Bünyâmin'in yükünün içine konulmasını emretti. Sonra beldeden çıkana kadar onlara karışmadı. Beldeden ayrılıp yola çıkınca onların durdurulması için talimat verdi. Kafile alıkonuldu. Akabinde bir çağırıcı: "Ey kafile! Durun, hırsızlık yaptınız," diye seslendi. Sonra Yusuf'un elçisi onların yanına vararak, "Sizi misafir edip de ikram etmedik mi? Size hakkınız olan zahireyi tam olarak vermedik mi? Sizi güzel mekânlarda ağırlamadık mı? Başkalarına göstermediğimiz alakayı size göstermedik mi? Sizi evlerimize alıp gerekli hürmeti göstermedik mi?" Ya da bu manada sitemde bulundu. Onlar: "Evet, ama ne oldu?" diye sordular. Elçi: "Kralın maşrapasını kaybettik. Bu konuda sizden başkasından şüphelenilmiyor," dedi. Onlar: "*Allah'a yemin ederiz ki yeryüzünde fesat çıkarmak için gelmediğimizi ve hırsızlık yapmadığımızı biliyorsunuz!*"[387] dediler. Mücâhid, kafilenin yük hayvanları, eşeklerden oluşuyordu, diyor.

386 Yûsuf, 12/70.
387 Yûsuf, 12/73.

Hâris bana şöyle dedi: Abdülazîz bize Süfyân'dan naklen şöyle anlattı: Bir adam bana Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet etti:

Yusuf'un adamının söylediği sözler arasında: "Kralın maşrapasını getirene bir deve yükü zahire hediye verilecektir. Ben bunun kefiliyim!" şeklindeki duyurusu da vardı. Yakub'un oğulları: "Allah'a yemin ederiz ki: *Yeryüzünde fesat çıkarmak için gelmediğimizi ve hırsızlık yapmadığımızı biliyorsunuz!*" sözünü söylemelerinin sebebi şudur: Onlar birinci gelişlerinde aldıkları zahirenin parası onların yüküne konularak onlara geri verilmişti. Ancak onlar ikinci gelişlerinde o parayı Yusuf'a iade ettiler. Bu davranışlarını ileri sürerek: "Biz hırsız olsaydık o parayı iade etmezdik," dediler. Bir kavle göre de onlar zaten kendilerine ait olmayan bir şeyi almazlar, diye biliniyorlardı. Bu yüzden bu sözü söylediler. Bunun üzerine onlara: "Maşrapayı çalan olduysa, çalanın cezası nedir?" diye söylendi. Onlar da: "Bizim hükümlerimize göre hırsız, malını çaldığı adama teslim edilir ve onun tarafından köleleştirilir," dediler.

İbn Vekî' bize, Amr, Esbât ve Süddî'den şöyle dediğini rivayet etti:

"*Yusuf'un adamları dediler ki: Siz yalancıysanız bunun cezası nedir? Onlar: Onun cezası, kayıp eşya kimin yükünde bulunursa işte o (kişiye el koymak) onun cezasıdır.*"[388] Çalanı alırsınız [354]
o size aittir. Bunun üzerine Yusuf, öz kardeşi Bünyâmin'den önce, diğer kardeşlerinin yüklerini aratmaya başladı. Onları aradıktan sonra, kardeşinin yükünü aradı ve maşrapayı ondan çıkardı.

Bişr b. Muâz bize, Yezîd b. Zürey', Saîd ve Katâde'den naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Yusuf her bir yükü aradığında onlara iftira ettiğinden dolayı istiğfarda bulunuyordu. Sıra onların en küçüğü olan kardeşine geldiğinde, "Bunun bir şey çaldığını sanmıyorum," dedi. Adamları: "Hayır, onu ara," dediler. Nitekim onlar, maşrapayı nereye koyduklarını biliyorlardı. "*Sonra kardeşinin yükünden çıkarttı. İşte biz, Yusuf'a bir tedbir öğrettik, yoksa kralın*

388 Yûsuf, 12/74-75.

kanununa göre kardeşini alıkoyamazdı."[389] Ayette geçen *dîn* kelimesi, kanun manasınadır. Yani Mısır kralının kanununda ve yargı sisteminde çalan kişiyi köle olarak alıkoyma cezası yoktu. Yani Allah'ın ilhamıyla bu tedbiri aldı ve arkadaşlarıyla, kardeşlerinin kararı uygun görmeleriyle alıkoyabildi.

Hasan b. Muhammed bize, Şebâbe, Verkâ, İbn Ebî Necîh ve Mücâhid'den, *"Kralın kanunlarına göre kardeşini alıkoyamazdı,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Allah'ın ona ilham ettiği bir tedbirle kardeşini alıkoydu. Yusuf, o gerekçeyi ileri sürünce, kardeşleri Yusuf'u kastederek dediler ki: *"Çalmışsa daha önce kardeşi de çalmıştı."*[390]

* * *

Bir rivayete göre de Yusuf, dedesine, annesinin babasına, ait bir putu çalmış ve onu kırmış, ondan dolayı da onu ayıplamışlar. Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir.

Ahmed b. Amr el-Basrî bana, el-Feyd b. el-Fadl, Mis'ar, Ebû Hasîn[391] ve Saîd b. Cübeyr'den, *"Eğer çalmışsa daha önce de bir kardeşi çalmıştı,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Yusuf, annesinin babasına ait bir putu çalmış ve onu kırarak yola atmıştır. Bu yüzden kardeşleri onu ayıplıyorlardı.

[355] Ebû Küreyb bize, İbn İdrîs, babasından şöyle işittiğini rivayet etti:

Yakub'un oğulları toplu hâlde yemek yiyorlardı. Yusuf kemikli bir et parçasını alıp sakladı. Kardeşleri bundan dolayı onu ayıpladılar. *"Çaldıysa daha önce kardeşi de çalmıştı,"* sözünde, bu hususa atıf vardır. Yusuf bu ithamı duyunca üzüldü ama bir tepki vermedi ve [içinden] şöyle dedi: *"Siz ne kötü bir durumdasınız! Allah sizin anlattığınızı daha iyi bilir."*[392] Yani kardeşi Bünyâmin'in hakkında uydurduklarınızı Allah bilir. Ancak Yusuf bunu onlara duyurmadı.

İbn Vekî' bize, Amr, Esbât ve Süddî'den şöyle dediğini rivayet etti:

389 Yûsuf, 12/76.
390 Yûsuf, 12/77.
391 Osmân b. Âsım b. Hasîn el-Esedî'dir.
392 Yûsuf, 12/77.

Çalınan maşrapa gencin yükünden çıkarılınca âdeta belleri büküldü ve şöyle dediler: "Ey Rahîl'in oğulları! Sizin belanızdan kurtulamadık. Bu maşrapayı ne zaman aldın?" Bünyâmin: "Asıl belanıza maruz kalan Rahîl'in oğullarıdır. Kardeşimi götürdünüz ve çölde onu öldürdünüz. Bu maşrapayı yüküme koyan sizin yükünüze parayı koyan kimsedir," dedi. Ona: "Paradan bahsetme, yoksa ondan sorumlu tutulacaksın," dediler. Yusuf'un huzuruna çıkarıldıklarında, Yusuf maşrapanın getirilmesini istedi. Ona tıkladı ve kulağına yaklaştırdı. Sonra dedi ki: "Bu maşrapam bana şöyle haber verdi: Siz on iki kardeştiniz. Bir kardeşinizi götürüp satmışsınız." Bünyâmin bu sözü duyunca kalktı ve Yusuf'a secde etti ve akabinde şöyle dedi: "Ey kral! Maşrapana sor, benim kardeşim nerededir?" Yusuf maşrapayı tıkladı ve dedi ki: "O sağdır ve onu göreceksin." Bünyâmin: "O zaman bana istediğin gibi muamele et. O benden haberdar olursa beni kurtaracaktır," dedi. Bunun üzerine Yusuf içeri girdi ve ağladı. Sonra abdest aldı. Ardından dışarı çıktı. Bünyâmin ona: "Maşrapanı tıklayıp onu kimin çaldığını ve yüküme bıraktığını sana haber vermesini istiyorum," dedi. Yusuf ona tıkladı ve dedi ki: "Bu maşrapam kızmıştır. Bana: 'Benim kimin elinde olduğumu gördüğün hâlde, bana nasıl seni kim çaldı diyorsun?' diyor." Rivayete göre Yakub'un oğulları öfkelendiklerinde hiç kimse onları durduramazdı. Rûbîl öfkelendi ve dedi ki: "Ey kral! Vallahi, ya bizden vazgeçersin ya da bir çığlık atsam Mısır'da karnındakini düşürmeyen tek bir hamile kalmaz." Rûbîl'in vücudunda olan her kıl diken gibi oldu ve elbisesinden dışarı çıktı. Bunun üzerine Yusuf oğluna: "Rûbîl'in yanına git ve ona dokun," dedi. Rivayete göre Yakub'un oğulları kızdıklarında, aynı aileden biri onlara dokunduğunda öfkeleri biterdi. Rûbîl: "Bu kimdir? Bu mem- [356]
lekette Yakub'un zürriyetinden olan insanlar vardır," dedi. Yusuf: "Yakub kimdir?" diye sordu. Rûbîl kızdı ve şöyle dedi: "Ey Kral! Yakub'u bilmez misin? O, İsrâîlullah b. Zebîhullah b. Halîlullah'tır." Yusuf: "O hâlde sen doğruyu söylemişsin," dedi.

Ebû Ca'fer dedi: Yusuf, kardeşi Bünyâmin'i alıkoyup da onun hakkında kardeşlerinden daha çok söz sahibi olunca ve

Bünyâmin'i ondan almanın mümkün olmadığını anladıklarında, onu kurtarmak için kendi şahıslarından fedakârlık yapmak suretiyle, Yusuf'a başvurmayı düşündüler. Şöyle dediler: "*Ey Aziz! Onun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine birimizi alıkoy. Biz seni iyilik edenlerden görüyoruz.*"[393] Yusuf onlara: "*Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını alıkoymaktan, Allah'a sığınırız. O takdirde zalimlerden oluruz,*"[394] dedi. Yani bir suçlu yerine masum bir kişiyi alamayız.

Yusuf'un kardeşleri, Bünyâmin'i kurtarmak ve yerine onlardan birinin alıkonulmasına dair taleplerinin Yusuf tarafından kabul edilmesinden de ümitlerini kesince, bir kenara çekilip gizlice meseleyi kendi aralarında görüştüler. Bu görüşmeden hiçbiri geri kalmadı ve kendilerinden başkası da katılmadı. Onların büyüğü –ki o Rûbîl'dir; bir görüşe göre de Şimon'dur– dedi ki: "Babamıza, hepimiz kuşatılmadıkça Bünyâmin'i ona götüreceğimize dair taahhütte bulunduğumuzu ve daha önce de *Yusuf hakkında taksiratta bulunduğunuzu bilmez misiniz? Ben, babam bana izin verinceye veya benim için Allah hükmünü verinceye kadar bu yerden ayrılmayacağım. O hükmedenlerin en hayırlısıdır.*"[395] Yani babam bana Bünyâmin'i bırakıp bulunduğum yerden ayrılmama izin vermedikçe burada kalacağım. Bir rivayete göre de, "*Benim için Allah hükmünü verinceye kadar,*" sözü, Allah bana Bünyâmin'i alıp dönmeme izin vermeyenlerle savaşma izni verirse, anlamındadır. "*Babanıza dönün ve deyin ki: Ey babamız! Oğlun hırsızlık etti.*" Biz de onu suçundan dolayı teslim ettik. "*Ve bildiğimizden başkasına şahitlik etmedik,*" zira kralın maşrapası onun yükünde bulundu. "*Biz gaybın bekçileri değiliz,*"[396] deyin. Demek istiyorlar ki: Biz sana, onu imkânlarımız dâhilinde koruyacağı-
[357] mıza dair söz verdik. Biz, hırsızlık yapacağını ve bundan dolayı köleleştirileceğini bilmiyorduk. Hem orada bulunduğumuz beldenin ahalisine hem de birlikte olduğumuz ve Mısır'dan

393 Yûsuf, 12/78.
394 Yûsuf, 12/79.
395 Yûsuf, 12/80.
396 Yûsuf, 12/81.

dönen kafileden, oğlunun yaptıklarını sor. Bu olayın hakikati sana anlatılacaktır.

Babalarına dönüp de ona Bünyâmin'in başına gelenlerle Rûbîl'in onun için orada kalışını bildirince babaları onlara: "Hayır, nefisleriniz sizi murat ettiğiniz böyle bir işe sürükledi. Artık bana düşen güzel bir sabır göstermektir. Çocuklarımı kaybettiğim için feryat etmeyeceğim. Umulur ki Allah, hepsini, Yusuf, kardeşi ve Rûbîl'i bana geri getirir."

Yakub onlardan yüz çevirdi ve: "*Ah Yusuf'um, ah!*" diye sızladı. Allah şöyle buyurur: "*Ve kederini içine gömmesi yüzünden gözlerine boz geldi.*"[397] İçi hüzün ve öfkeyle doluydu. Mısır'dan dönen oğulları sözlerini duyunca ona: "Vallahi hâlâ Yusuf'u anıp duruyorsun ve onun bu sevgisinden ve onu anmaktan vazgeçmiyorsun. Böyle giderse hastalanacak ve aklını kaçıracaksın ve çürümüş bir yaşlı olacaksın ya da öleceksin!" dediler.

Yakub onlara şöyle cevap verdi: "Ben gam ve hüznümü size değil ancak Allah'a arz ediyor ve sizin bilmediğiniz şeyleri Allah'ın izniyle biliyorum. Yusuf'un rüyasının gerçek olduğunu ve gerçekleşeceğini, ben ve sizlerin onun huzurunda secdeye kapanacağımızı biliyorum."

İbn Humeyd bize, Hakkâm, Îsâ b. Yezîd ve Hasan'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Hasan'a: "Yakub'un, Yusuf'a olan hasreti ne ölçüdeydi," diye soruldu. Hasan: "Onun hasreti çocuğunu kaybeden yetmiş annenin hasreti kadardı," diye söyledi. Ona: "Bundan dolayı sevabı ne kadardı?" diye soruldu. Hasan: "Yüz şehidin sevabı kadardır. Onun Allah hakkındaki hüsnüzannı hiçbir zaman bozulmadı," diye cevap verdi.

İbn Humeyd bize, Hakkâm, Ebû Muâz, Yûnus ve Hasan'dan naklen Resulullah'tan (sav.) benzer bir rivayet nakletti.

İbn Humeyd bize, Seleme, Mübârek b. Mücâhid, Ezd'den bir adamdan naklen Talha b. Musarrif el-Yâmî'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Bana anlatıldığına göre Ya'kûb b. İshâk'ın bir komşusu yanına gitti ve ona: "Ey Yakub! Henüz babanın yaşına gelmedi- [358]

397 Yûsuf, 12/84.

ğin hâlde seni çökmüş ve bitmiş olarak görüyorum?" dedi. Yakub: "Allah'ın beni Yusuf'un hüznü ve hasreti musibetiyle imtihan etmesi, beni kırıp döktü ve bitirdi," dedi. Bunun üzerine Allah ona: "Ey Yakub! Beni kullarıma mı şikâyet ediyorsun?" diye vahyetti. Yakub: "Ey Rabbim! Hata ettim, beni affet," diye dua etti. Allah: "Seni affettim!" diye buyurdu. Ondan sonra bu konuda bir arzuhâlde bulunduğu zaman, "Hüznümü ve kederimi ancak Allah'a arz ediyorum, çünkü sizin bilmediğinizi Allah'ın izniyle biliyorum," diyordu.

Amr b. Abdülhamîd el-Âmulî bize, Ebû Üsâme, Hişâm ve Hasan'dan şöyle dediğini rivayet etti:

"Yusuf'un babasından ayrılışıyla ona kavuşması arasında seksen yıl geçmişti. Bu süre boyunca hüzün kalbini terk etmedi. Gözlerini kaybedinceye kadar ağladı durdu." Hasan dedi: "Vallahi yeryüzünde Allah indinde Yakub'dan daha kıymetli kimse yoktur."

Yakub, Mısır'dan dönen oğullarına, tekrar Mısır'a dönmelerini ve Yusuf ile kardeşinin durumunun izini sürmelerini emretti. Onlara: "Gidin, Yusuf ve kardeşinin izini sürün. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. O, bizim ve sizin, içinde bulunduğumuz hüzün ve kederi defedecektir." Kardeşler Mısır'a döndüler ve Yusuf'un huzuruna çıktılar. Ona dediler ki: "*Ey Aziz! Bizi ve ailemizi kıtlık bastı ve değersiz bir sermayeyle geldik. İhtiyacımızı tam olarak karşıla ve bize tasaddukta bulun. Allah tasaddukta bulunanları mükâfatlandırır.*"[398] Rivayete göre onların getirdikleri sermayeleri kıymeti düşük, çok geçerli olmayan ancak düşük kıymette değerlendirilen dirhemlerden ibaretti. Bazıları derler ki: Sermayeleri, heybe halkalarıyla ip vs. idi. Bazıları da sermayeleri, yün ve yağdı, demişlerdir. Kimisi de, çam ürünleriydi; kimi de çitlembikti, demiştir. Bazıları da, onunla daha önce aldıkları kadar zahire alamayacakları miktarda bir sermayeydi, demiştir. Onlar, Yusuf'tan rica ederek, bu sermayeleri karşılığında, daha önceki iki seferde verdiği gibi, ihtiyaçları olan zahireyi kendilerine

398 Yûsuf, 12/88.

vermesini ve eksik vermemesini istediler. Ona: *"Hakkımız olan zahireyi tam olarak bize ver ve ayrıca bize tasaddukta bulun. Allah tasaddukta bulunanları mükâfatlandırır,"* dediler.

İbn Vekî' bize, Amr, Esbât ve Süddî'den, *"Bize tasaddukta bulun,"* ayeti hakkında [359] şöyle dediğini rivayet etti:

İyi ile düşük arasında bir vasıfta bağışta bulunmayı kastetmektedir. Bir görüşe göre de burada "tasadduk" ile kastedilen, "kardeşimizi bize iade et," manasınadır. *"Zira Allah tasaddukta bulunanları mükâfatlandırır."*

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Rivayete göre kardeşleri ona bu sözlerle hitap edince hislerine kapıldı ve gözyaşlarını tutamayarak onlara gizlediği durumlarını açıkladı: *"Cahilliğiniz yüzünden Yusuf ve kardeşine yaptıklarınızı biliyor musunuz?"*[399] dedi. Kendisinin kardeşini alıkoymak suretiyle ona karşı davranışını kastetmedi. Yusuf, kardeşlerinin kendisine yaptıkları yüzünden, onu ve Bünyâmin'i birbirinden ayırmalarını kastetti. Yusuf bu sözü söyleyince, "Yoksa Yusuf musun?" dediler. O: *"Ben Yusuf'um! Bu da kardeşimdir. Allah bize ihsanda bulundu. Siz bizi ayırdınız ama Allah bizi bir araya getirdi. Kim sakınır ve sabrederse Allah güzel davrananların mükâfatını zayi etmez,"*[400] dedi.

İbn Vekî' bize, Amr, Esbât ve Süddî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Onlara: *"Ben Yusuf'um bu da kardeşim"* deyince özür dilediler ve şöyle dediler: *"Allah'a yemin olsun, Allah seni bizden üstün kılmıştır ve biz hataya düşmüşüz."* Yusuf onlara: *"Bugün size kınamak yok. Allah sizi affetsin. O merhamet edenlerin en merhametlisidir,"*[401] dedi. Yusuf kendini tanıttıktan sonra onlara babasının durumunu sordu.

İbn Vekî' bize, Amr, Esbât ve Süddî'den şöyle dediğini nakletti:

Yusuf: "Benden sonra babam ne yaptı?" diye sordu. Onlar: "Bünyâmin de ondan ayrı kalınca gözleri görmez oldu," dediler. Bunun üzerine Yusuf: *"Şu benim gömleğimi götürün de onu*

399 Yûsuf, 12/89.
400 Yûsuf, 12/89-90.
401 Yûsuf, 12/92.

babamın yüzüne koyun. Gözleri görecek hâle gelir. Sonra bütün ailenizi bana getirin, dedi. Kafile daha Mısır'dan ayrılır ayrılmaz, öteden babaları"[402] Yakub'un oğulları kervanla çıkınca Yakub: "*Ben Yusuf'un kokusunu alıyorum!*"[403] dedi.

[360] Yûnus bana şöyle dedi: İbn Vehb bize şöyle anlattı: İbn Şüreyh bana Ebû Eyyûb el-Hevzenî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Yusuf gömleğini gönderdiği zaman rüzgâr, müjdeciden önce Yusuf'un kokusunu Yakub'a ulaştırmak için izin istedi ve Yusuf'un kokusunu ona ulaştırdı. Bunun üzerine Yakub: "*Bana bunamış demezseniz ben Yusuf'un kokusunu alıyorum,*"[404] dedi.

Ebû Küreyb bize, Vekî', İsrâîl, İbn Sinân, İbn Ebî Hüzeyl ve İbn Abbâs'tan, "*Kafile Mısır'dan ayrılınca babaları: 'Ben Yusuf'un kokusunu alıyorum,' dedi,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Bir rüzgâr esti ve sekiz günlük mesafeden Yusuf'un kokusunu getirdi. Bunun üzerine Yakub: "*Bana bunamış demezseniz ben Yusuf'un kokusunu alıyorum,*" dedi.

Bişr b. Muâz bize, Yezîd b. Zürey', Saîd, Katâde ve Hasan'dan naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Bize anlatıldığına göre ikisi arasında seksen fersah kadar bir mesafe vardı. Yusuf, Mısır'da, Yakub ise Ken'ân ilindeydi. Bu hâl uzun bir süre devam etti.

Kâsım bize, Haccâc ve İbn Cüreyc'ten, "*Ben Yusuf'un kokusunu alıyorum,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Bize anlatıldığına göre ikisi arasında seksen fersah mesafe bulunduğu hâlde, Yakub: "*Ben Yusuf'un kokusunu alıyorum,*" demiştir. Yusuf ondan ayrılalı da yetmiş yedi yıl geçmişti.[405] Ayette geçen "*Eğer bana bunamış demezseniz,*" ifadesi ise beni yaşlılık ve bunun etkisiyle akli zafiyetle itham etmeyecekseniz, anlamındadır. Bu sözü söyleyince, hazır olan oğullarından biri ona: "Vallahi Yusuf'u anıp durmakla *hâlâ eski şaşkınlığındasın,*" dedi. Yani eski hatanda ısrar ediyorsun. "*Müjdeci gelin-*

402 Yûsuf, 12/93.
403 Yûsuf, 12/93.
404 Yûsuf, 12/94.
405 Makul rivayete göre Yusuf otuzlu yıllarındayken, babasıyla olan ayrılıkları son bulmuştur. Ayrılık ise yaklaşık olarak yirmi yıl sürmüştür. (çev.)

ce" ifadesindeki "müjdeci," Yusuf'un babasına gönderdiği ve kendisini hayatta olduğuna dair haberi babasına bildirecek postacıdır. Rivayete göre müjdeci Yahuda b. Ya'kûb idi.

İbn Vekî' bize, Amr, Esbât ve Süddî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Yusuf dedi ki: "*Şu gömleğimi götürün ve babamın yüzüne* [361] *koyun. Tekrar görecek duruma gelir ve bütün ailenizi bana getirin.*"[406] Yahuda dedi: "Yusuf'un kanlı gömleğini babama ben götürmüş ve onu kurt yedi, demiştim. Bugün de gömleğini götürüp onun hayatta olduğunu haber vereceğim. Onu üzmüştüm. Şimdi de gözün aydın diyecek ve sevindireceğim." Böylece müjdeci Yahuda[407] oldu.

Müjdeci, Yusuf'un gömleğini Yakub'a getirince gömleği yüzüne koydu ve Yakub körlükten sonra tekrar gözleri görür hâle geldi. Bunun üzerine çocuklarına: "*Ben size: Allah'ın izniyle sizin bilmediğinizi ben bilirim, demedim mi?*"[408] dedi. Nitekim Yakub, Yusuf'un rüyasında gördüğü on bir yıldızla, güneş ve ayın ona secde etmesini, onların bilmediği doğru bir yorumla yorumlamıştı. Bu nedenle Yakub'a: "*Ey babamız! Bizim günahlarımızın affı için bize istiğfarda bulun, zira biz hata ettik,*"[409] dediler. Yakub onlara: "*Sizin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim,*"[410] dedi. Rivayete göre Yakub, duayı seher vaktine ertelemiştir. Başka bir rivayete göre de cuma gecesine bırakmıştır.

Ahmed b. Hasan et-Tirmizî bize, Süleymân b. Abdurrahman ed-Dımeşkî, Velîd b. Müslim, İbn Cüreyc, Atâ, İbn Abbâs'ın kölesi İkrime ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Yakub: '*Sizin için Rabbimden istiğfarda bulunacağım,*' dedi. Yakub cuma gecesi gelince [bunu yapacağım], demek istemiştir."

406 Yûsuf, 12/93.

407 Metinde Yahuda adı Arapça "zal" harfiyle telaffuz edilmişse de genellikle kaynaklarda "Yahuda" olarak zikredildiğinden "zal" harfiyle değil "dal" harfiyle aktararak Yahuda olarak ifade ettik. (çev.)

408 Yûsuf, 12/96.

409 Yûsuf, 12/97.

410 Yûsuf, 12/98.

Yakub'un oğulları ve aileleri Yusuf'un yanına varınca Yusuf, annesiyle babasını (ailesini) yanına aldı. Bu karşılaşma –rivayete göre– Mısır'a girmezden önceydi. Zira Yusuf onları yolda karşılamıştı.

İbn Vekî' bize, Amr, Esbât ve Süddî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Ailelerini de yanlarına alarak Yusuf'a gittiler. Mısır'a ulaştıklarında Yusuf, bir üstü olan kralla konuştu ve birlikte çıkıp onları karşıladılar. Mısır'a ulaştıklarında, "*Güven içinde ve Allah'ın izniyle Mısır'a girin,*"[411] dedi. Yusuf'un yanına vardıklarında Yusuf, anne ve babasını (ailesini) kucakladı ve onları bağrına bastı.

[362] Hâris bana, Abdülazîz, Ca'fer b. Süleymân ve Ferkad es-Sebehî'den şöyle dediğini bize rivayet etti:

Gömlek Yakub'un yüzüne konulduğunda görme yeteneğini tekrar kazandı. Yusuf, bütün ailenizi bana getirin, demişti. Bunun üzerine Yakub ve Yusuf'un kardeşleri yola koyuldu. Yakub, Yusuf'a yaklaşınca, Yusuf onu karşılamaya çıktı. Mısır halkı da onunla karşılamaya çıktı. Zira Yusuf'a büyük saygıları vardı. İki taraf birbirine yakın bir mesafeye ulaşınca oğlu Yahuda'nın koluna girmiş vaziyette yürüyen Yakub, karşılamaya çıkan atlıları ve insanları görünce: "Ey Yahuda! Bu gelen Mısır Firavunu mudur?" diye sordu. Yahuda: "Hayır, bu oğlun Yusuf'tur," dedi. İki taraf iyice birbirine yaklaşınca, Yusuf ona doğru yaklaştı ve selamlamak istedi. Ancak, ondan üstün olması hasebiyle bu Yakub'un hakkıydı ve Yusuf'a daha önce selamlama izni verilmedi. Yakub: "Ey hüzünleri kaldıran! Sana selam olsun," dedi. Mısır'a girdiklerinde Yusuf onları tahta çıkartıp oturttu.

* * *

Yusuf'un tahta oturttuğu iki kişi hakkında ihtilaf vardır. Bir rivayete göre bunlar babası ile annesi Rahîl idi. Bazıları da oturanlardan biri teyzesi Liyâ idi. Zira annesi Rahîl daha önce vefat etmişti. Sonra Yakub, Yusuf'un annesi ve Yakub'un çocukları onun huzurunda secdeye kapandılar.

411 Yûsuf, 12/99.

Muhammed b. Abdüla'lâ bize, Muhammed b. Sevr, Ma'mer ve Katâde'den, *"Onun için secdeye kapandılar,"*[412] ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

O zaman insanların selamlama tarzı, birbirleri için secdeye kapanmalarıydı. Bunun üzerine Yusuf babasına: *"Babacığım! Bu, daha önce gördüğüm rüyanın te'vilidir. Rabbim o rüyanın hak olduğunu gösterdi,"*[413] dedi. Yusuf demek istedi ki: Sizin secdeye kapanmanız, benim daha önce gördüğüm rüyanın gerçekleşmesidir. Kardeşlerim bana yapacaklarını yaptıktan sonra, rüyada gördüğüm on bir yıldızla, güneş ve ayın bana secde etmesini, *"Rabbim gerçek kıldı."* Yani rüyanın te'vilini gerçekleştirdi.

* * *

Rivayete göre Yusuf'un rüyasını görmesiyle bu rüyanın gerçekleşmesi arasında kırk yıl geçti.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir:

Muhammed b. Abdüla'lâ bize, Mu'temer, babası, Ebû Osmân ve Selmân el-Fârisî'den şöyle dediğini rivayet etti: [363]

Yusuf'un rüyasını görmesiyle bu rüyanın gerçekleşmesi arasında kırk yıl geçmiştir.

Bazıları da bu sürenin seksen yıl olduğunu söylemişlerdir.

Bu görüş sahiplerinin dayandığı rivayetler şöyledir:

Amr b. Ali bize, Abdülvehhâb es-Sekafî, Hişâm ve Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Yusuf'un Yakub'dan ayrılışıyla buluşmaları arasında seksen yıl geçti. Bu süre boyunca hüzün Yakub'un kalbinden hiç eksik olmadı ve gözyaşları hep iki yanağı üzerinde akıp durdu. O gün için yeryüzünde Allah indinde Yakub'dan daha kıymetlisi yoktur.

Hasan b. Muhammed bize, Dâvûd b. Mihrân, Abdülvâhid b. Ziyâd, Yûnus ve Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Yusuf on yedi yaşındayken kuyuya atıldı. Bu olay ile Yakub'la buluşması arasında seksen sene geçti. Bu olaydan sonra da yirmi üç sene yaşadı. Öldüğünde yüz yirmi yaşındaydı.

412 Yûsuf, 12/100.
413 Yûsuf, 12/100.

Hâris bana, Abdülazîz, Mübârek b. Fedâle ve Hasan'dan şöyle dediğini bize rivayet etti:

Yusuf kuyuya atıldığında on yedi yaşındaydı. Seksen yıl babasından ayrı kaldı. Allah'ın, onu babasıyla buluşturması ve rüyasının geçekleşmesinden sonra yirmi üç yıl daha yaşadı ve yüz yirmi yaşında öldü.

Ehl-i kitaptan bazıları da derler ki: Yusuf, Mısır'a gittiğinde on yedi yaşındaydı. Aziz'in evinde on üç sene kaldı. Otuz yaşına geldiğinde, Mısır Firavunu Reyyân b. el-Velîd b. Servân b. Erâşe b. Kârân b. Amr b. İmlâk b. Lâvez b. Sâm b. Nûh onu vezir yaptı. Kral iman ettikten sonra öldü. Ardından Kâbûs b. Mus'ab b. Muâviye b. Nümeyr b. Silvâs b. Kârân b. Amr b. İmlâk b. Lâvez b. Sâm b. Nûh kral oldu. Kâfir olan bu kişiyi Yusuf Allah'a inanmaya çağırdıysa da davete icabet etmedi. Yusuf da kardeşi
[364] Yahuda için vasiyet etti ve yüz yirmi yaşında vefat etti. Yakub ile Yusuf'un ayrılığı yirmi iki sene sürdü. Yakub'un ailesiyle birlikte Mısır'a intikalinden sonra on yedi yıl Yusuf ile beraber ikamet ettiler. Yakub vefat edeceği sırada Yusuf için vasiyet etti. Yakub yetmiş kadar aile efradıyla Mısır'a intikal etmişti. Babası İshak'ın yanında gömülmek için Yusuf'a vasiyet etti. Yusuf vasiyetini yerine getirdi ve Yakub'un cenazesini Şam'a naklederek orada atalarının yanında defnetti ve tekrar Mısır'a döndü.[414] Yusuf da atalarının yanında gömülmek için vasiyet etti. Musa, Mısır'dan ayrılınca, Yusuf'un naaşını da yanına alarak nakletti.

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Bana anlatıldığına göre Yusuf'un babasından uzak düşmesi on sekiz yıl sürdü.

Ebû Ca'fer dedi: Kitap ehli iddia ederler ki: Bu ayrılık kırk yıl kadar sürdü. Mısır'a gittikten sonra da Yakub, Yusuf ile birlikte on yedi yıl ikamet ettikten sonra vefat etmiştir. Bana anlatıldığına göre Yusuf mermerden bir tabutun içine konularak Nil Nehri içinde gömülmüştür.

414 Şam tabiri ile Dımaşk şehri değil eskiden Şam diyarı diye bilinen ve Suriye, Filistin, Ürdün ve Lübnan'ı içine alan bölge kastedilmektedir. İbrahim ve İshak'ın gömülü oldukları yer Filistin'dir. (çev.)

Bazıları ise şöyle demişlerdir: Yusuf babasından sonra yirmi üç yıl daha yaşadı ve yüz yirmi yaşında vefat etti. Tevrat'ta ise yüz on yıl yaşadığı yazılıdır.

Yusuf'un Efrâyîm ve Minşâ[415] adında oğulları olmuştu. Efrâyîm'in Nûn adında bir oğlu, Nûn'un da Yûşa'[416] adında oğlu olmuştu. Yûşa', Musa'nın sohbetinde bulunan genç adamdır. Minşâ'nın da Mûsâ adında bir oğlu oldu. Bir rivayet göre Mûsâ b. Minşâ da peygamberdir ve Mûsâ b. İmrân'dan önceydi. Tevrat ehlinin bir kısmı da Hızır ile arkadaş olmayı talep eden bu zattır, demişlerdir.

HIZIR, MUSA, YUŞA

Hızır, Musa ve Musa'nın Genç Adamı Yûşa' (as.) [365]

Ebû Ca'fer dedi: Birinci Kitap ehlinin hepsinin görüşüne göre Hızır, Kral Ferîdun b. Esfiyân döneminde ve Mûsâ b. İmrân'dan önce yaşadı. Bir rivayete göre Halîl İbrahim (as.) döneminde Büyük Zülkarneyn ordusunun öncü kuvvetinin başında bulunan bir komutandı. Bi'rü's-Sebi' bölgesini İbrahim'e veren de odur. Bi'rü's-Sebi' İbrahim'in (as.) Ürdün Çölünde hayvanları için kazdığı bir kuyuydu. Ancak Ürdün ehlinden bazıları İbrahim'in kuyu kazdığı yerin mülkiyetinin kendilerine ait olduğunu iddia etmişlerdir. Bunun üzerine İbrahim onları Zülkarneyn'e şikâyet etti. Hızır da Zülkarneyn ordusunun öncü birliğinin başında bulunuyordu. Zülkarneyn ile birlikte Hayat Nehrine kadar gittiler ve Hızır, bu nehrin suyundan bilmeden içti. Zülkarneyn de bu nehrin özelliğinin farkında değildi. Buranın suyundan içen Hızır, ebedî yaşam vasfını haiz oldu. Onlara göre Hızır hâlen yaşamaktadır.

Bazılarına göre de Hızır, İbrahim Halilürrâhman'a inanan, onun dinine giren ve Babil diyarından hicret ettiğinde onunla hicret eden bir zatın oğludur. Bunlara göre asıl adı Belyâ b. Melkân b. Fâliğ b. Âbir b. Şâleh b. Erfahşed b. Sâm b. Nûh'tur. Babası da büyük bir hükümdardı.

415 Tevrat'ta Manaşşe olarak geçer. (ed.)
416 Tevrat'ta Yeşu olarak geçer. (ed.)

Bazıları da derler ki: İbrahim (as.) döneminde yaşayan Zülkarneyn, Ferîdun b. Esfiyân'dır. Onun ordusunun öncü birliğinin başında da Hızır bulunuyordu.

Bu konuda Abdullah b. Şevzeb'den nakledilen rivayet şöyledir:

Abdurrahman b. Abdullah b. Abdülhakem el-Mısrî bize, Muhammed b. el-Mütevekkil, Damre b. Rabîa ve Abdullah b. Şevzeb'den şöyle dediğini rivayet etti:

Hızır, Farslardandır. İlyâs ise İsrailoğullarındandır. Her yıl malum mevsimde bir araya gelirler.

İbn İshâk ise bu şahsiyet hakkında şöyle demiştir: İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Bana anlatıldığına göre Allah İsrailoğullarında Nâşiye b.
[366] Emos'u onların başına getirdi. Hızır'ı da peygamber olarak onlara gönderdi. Vehb b. Münebbih'in İsrailoğullarından aktardığına göre Hızır'ın adı, İrmiyâ b. Halkiyâ idi. Hârûn b. İmrân'ın sülalesindendir. İbn İshâk'ın zikrettiği hükümdarla Ferîdun arasında bin yıl geçmiştir.

Hızır'ın Ferîdun ve Büyük Zülkarneyn ya da Mûsâ b. İmrân dönemlerinde yaşadığını söyleyenlerin görüşü, gerçeğe daha yatkın bir görüş olarak durmaktadır. Ancak, onun İbrahim (as.) döneminde Zülkarneyn ordusunun öncü birliğinin başında bulunduğu ve âbıhayattan içtiği, İbrahim (as.) zamanında değil, İbn İshâk'a göre, İsrailoğullarının başında bulunan Nâşiye b. Emos dönemindedir, peygamber olarak gönderildiğini söyleyen de vardır. Bu dönem, Beştâsb b. Lehrâsb dönemine rast gelmektedir. Ferîdun ile Beştâsb arasında geçen süre insanlık tarihi hakkında bilgi sahibi hiç kimsenin meçhulü değildir. İlerde Beştâsb tarihini ele alırken inşallah bu sürece değineceğim.

Resulullah (sav.), kadîm zamanlarda vuku bulan olayları en iyi bilen insandı.[417] Bu rivayet şöyledir:

417 Resulullah (sav.) kadim zamanlarda vuku bulan olayları ancak ilahi vahiy vasıtasıyla bilebilirdi. Zira Peygamber (sav.) bir tarihçi değildi. Tarihçilik de onun ilahi mesajının amaçlarından değildi. Tıpkı şair olmadığı gibi. Nitekim Kur'an'da: *"Biz ona şiir öğretmedik. Zaten ona yaraşmazdı da. Onun mesajı Allah'tan gelmiş bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır."* (Yâsîn, 36/69) (çev.)

Ebû Küreyb bize, Yahyâ b. Âdem, Süfyân b. Uyeyne, Amr b. Dînâr ve Saîd'den şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs'a: "Nevf, Hızır'ın, Musa'nın arkadaşı olmadığını [367] iddia etmektedir," dedim. İbn Abbâs şöyle dedi: Allah düşmanı yalan söyledi.

Übey b. Ka'b bize Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

Musa kavmine hitap ediyordu. Ona: "İnsanların en bilgilisi kimdir?" diye soruldu. Musa: "Benim," diye cevap verdi. Bu cevabıyla, ilmi O'na izafe etmediği için Allah'ın uyarısına muhatap oldu. Allah ona: "İki denizin karıştığı yerde, benim bir kulum vardır, asıl o ilim sahibidir," buyurdu. Musa: "Ey Rabbim! Ona nasıl ulaşacağım?" diye sordu. Allah ona: "Bir balık alıp onu bir sepete koyarsın. Balığı nerede kaybedersen o kulum oradadır," diye buyurdu. Bunun üzerine Musa bir balık aldı ve onu bir sepete koydu. Genç adamına da dedi ki: "Bu balığı nerede kaybedersen durumu bana bildir." İkili, deniz sahilinde yürümeye başladılar. Kayalık bir yere geldiklerinde Musa yattı. Balık sepetin içinde çırpındı, sepetten çıktı ve denize düştü. Sonra oradan su çekildi ve kemer gibi bir şekil aldı ve balık için bir menfez oldu. Bu onlar için şaşılacak bir durumdu. Sonra yollarına devam ettiler. Kuşluk vakti geldiğindi Musa genç arkadaşına: "*Yemeğimizi getir. Bu yolculuğumuz sebebiyle yorulduk,*"[418] dedi. Musa, Allah'ın kendilerine emrettiği buluşma yerine varana kadar yorulmamıştı. Ravi dedi: Genç adam: "*Gördün mü, dedi. Kayalığa sığındığımız sırada balığı unuttum. Onu bana şeytandan başkası unutturmadı. Balık şaşılacak şekilde denizde yolunu tutup gitmişti,*"[419] dedi. Musa: "*İşte aradığımız yer orasıydı, dedi. Ve izlerinin üzerine geri döndüler.*"[420] Yani izlerini takip ederek döndüler. Kayalık yere vardıklarında elbisesiyle üstünü örtmüş ve uyuyan bir adam gördüler. Musa ona selam verdi. Adam: "Bu yerde Burada böyle bir selamlaşma yok? Sen kimsin?" dedi. Musa: "Ben Musa'yım," dedi. Adam: "İsrailoğullarının Musa'sı mı?" dedi.

418 Kehf, 18/62.
419 Kehf, 18/63.
420 Kehf, 18/64.

Musa: "Evet," dedi. Adam: "Ey Musa! Allah'ın ilminden senin bilmediğin şeylere vâkıfım, sen de Allah'ın ilminden benim bilmediğim şeylere vâkıfsın," dedi. Musa ona: "Sana öğretilenlerden, bana doğruyu bulmama yardım edecek bilgileri öğretmen için sana tâbi olacağım," dedi. Adam: "*Bana tâbi olursan sana o konuda bilgi verinceye kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma, dedi.*"[421] İkili sahil üzerinde yürümeye başladılar.
[368] Derken bir geminin kaptanıyla karşılaştılar. Hızır'ı tanıyınca onu ücretsiz gemiye aldı. Bu sırada bir serçe suya gagasıyla dokundu. Hızır Musa'ya: "Benim ve senin Allah'ın ilminden sahip olduğumuz miktar bu kuşun bu denizden aldığı kadardır," dedi.

Ebû Ca'fer dedi: Metinde geçen, "suya gagasıyla dokundu" ifadesinde tereddüdüm vardır. Ancak kitabımda *nakara* olarak geçmektedir. Gemide bulundukları sırada Hızır aniden, gemiye bir kazık çaktı ya da ondan bir tahta söktü. Musa: "Bizi ücretsiz bindirdiği hâlde içindekileri boğmak için mi onu deldin! *Gerçekten tehlikeli bir iş yaptın, dedi. Hızır: 'Sana, benimle beraberliğe sabredemezsin, demedim mi?' dedi. Musa: 'Unuttuğumdan dolayı beni muaheze ve işimde bana zorluk çıkarma,*"[422] dedi. Ebû Ca'fer dedi: –Bu Musa'nın birinci unutkanlığıydı.– Ardından çıktılar ve yürümeye başladılar. Çocuklarla oynayan bir çocuk gördüler. Hızır, başından tutarak çocuğu öldürdü. Musa ona: "*Masum bir canı, hem de bir can karşılığı olmaksızın katlettin ha! Gerçekten fena bir şey yaptın, dedi. Hızır: 'Ben sana benimle beraber sabredemezsin demedim mi?' dedi. Musa: 'Bundan sonra sana bir şey sorarsam artık bana arkadaşlık etme. Gerçekten benim tarafımdan mazeretin sonuna ulaştın,*"[423] dedi.

Sonra tekrar yürüdüler. Nihayet bir köy halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Ancak köy halkı içinde, onları yedirip içirecek kimse bulamadılar. Derken yıkılmak üzere olan bir duvara rast geldiler. Hızır onu eliyle doğrulttu –ya da meshet-

421 Kehf, 18/70.
422 Kehf, 18/71-73.
423 Kehf, 18/74-76.

ti.– Musa ona: "Bizi misafir etmediler ve ağırlamadılar. '*Dileseydin bunun karşılığında bir ücret alabilirdin,*'" dedi. "*İşte, dedi bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır.*"[424] Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Keşke Musa sabretseydi de onların kıssalarını tam olarak öğrenebilseydik."[425]

Abbâs b. el-Velîd bana babam şöyle anlattı: Evzâî bize, |369|Zührî, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etmiştir: [369]

İbn Abbâs ile Hür b. Kays b. Hısn el-Fezârî, Musa'nın arkadaşlık ettiği kişi hakkında tartıştılar. İbn Abbâs, onun Hızır olduğunu söyledi. Übey b. Ka'b yanlarından geçerken İbn Abbâs onu çağırdı ve şöyle dedi: "Ben ve bu arkadaşım, Musa'nın onunla buluşmanın yolunu sorduğu adamı hakkında tartıştık. Resulullah (sav.) bu konuda bir şey söylediğini duydun mu?" Übey: "Evet, Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu işittim: «Musa, İsrailoğullarından bir topluluğun içindeyken ona bir adam geldi ve dedi ki: "Senden daha bilgili birinin bulunduğu mekân hakkında bilgin var mı?" Musa: "Hayır," dedi. Bunun üzerine Allah, Musa'ya şöyle vahyetti: "Evet, kulumuz Hızır vardır." Musa, onunla görüşmenin yol ve imkânını sordu. Allah 'balığı' bunun nişanesi yaptı ve şöyle buyurdu: "Balığı kaybedersen onu kaybettiğin yerde bulursun." Bunun üzerine Musa, balığın denize girdiği yolu izledi. Musa'nın arkadaşı olan genç ona: "'*Gördün mü? Kayalığa sığındığımız sırada balığı unuttum,' dedi. Musa: 'Bizim aradığımız yer orasıydı.' Ve ikisi izlerini takip ederek döndüler.*" Hızır'ı orada buldular. Onların hikâyesini Allah, kitabında zikretmiştir.»

424 Kehf, 18/77-78.

425 Bu olay tamamen hayat ve tabiat kanunlarının hükmünü icra ettiği ve ilahi takdirin tecellisinin sonucu olan bir olaydır. Bu, insan ilişkileri çerçevesinde düşünülebilecek normal bir hadise değildir. Hayat mecrası içinde her an bu tür olaylar vuku bulmaktadır. Yani insanlar farklı yaşlarda ve farklı sebeplerle ölümle karşılaşmaktadır. Bu hayat sahibi her varlık için mukadder bir olaydır. Kaldı ki ilahi takdir bağlamında iman ve küfür, öldürme sebep ve gerekçesi olamaz. Yani bir kişi kâfir olduğu için öldürülemez. Hızır'ın öldürdüğü çocuk makisun aleyh olamaz. Kaldı ki çocuklar masumdur ve sorumlu da tutulamazlar. Burada olay gayet açıktır. Musa'nın itirazı da beşerî mülahazalarla yapılan bir itirazdır ve kendi beşerî ilminin bir sonucudur. Kısacası mutlak ilahi ilim ve takdirle gerçekleşen olağan dışı bir hadisedir. (çev.)

Muhammed b. Merzûk bana şöyle dedi: Haccâc b. Minhâl, bize Abdullah b. Ömer en-Nümeyrî ve Yûnus b. Yezîd'den şöyle dediğini nakletti: Zührî'nin şöyle dediğini işittim: Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd bana İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs ve Hür b. Kays b. Hısn el-Fezârî, Musa'nın adamı hakkında tartıştılar. Sonra, Abbâs'ın babasından naklettiği rivayete benzer bir rivayet nakletti.

Muhammed b. Sa'd bize şöyle dedi: Babam bana şöyle anlattı: Dedi ki: Babam bana İbn Abbas'tan naklen şöyle dediğini rivayet etti: "*Bir zamanlar Musa genç*
[370] *adamına demişti ki: Durmaksızın iki denizin birleştiği yere varacağım,*" ayeti hakkında şöyle dediğini bana rivayet etti:

Musa ve kavmi Mısır'a üstün geldiklerinde, kavmi Mısır'a yerleştiler. İstikrara kavuştuklarında Allah Musa'ya: "Onlara Allah'ın (nimet ve felaket) günlerini hatırlat," diye vahyetti. Bunun üzerine Musa onlara Allah'ın iyilik ve nimetleriyle onları Firavun taraftarlarından nasıl kurtardığını, düşmanlarını nasıl helak ettiğini ve onları yeryüzünün halifesi olarak kıldığını hatırlattıktan sonra şöyle dedi: "Allah peygamberiniz Musa'ya kelam sıfatıyla tecelli etti. Beni peygamberi olarak seçti ve bana sevgisiyle tecelli etti. Size istediğiniz her şeyden verdi. Peygamberiniz yeryüzünün sakinlerinin en üstünüdür. Ve Tevrat'ı okuyorsunuz." Musa, Allah'ın onlara verdiği nimetlerin hiçbirisini zikretmeden geçmedi. Derken İsrailoğullarından bir adam ona: "Ey Allah'ın peygamberi bu söylediklerin doğrudur ve söylediklerini biliriz. Yeryüzünde senden daha âlim var mıdır?" diye sordu. Musa: "Hayır," dedi. Bunun üzerine Allah Cebrail'i Musa'ya indirdi. Musa'ya şöyle dedi: "Allah buyuruyor ki: 'İlmimi kime verdiğimi nereden bileceksin? Deniz kıyısında sende daha âlim biri vardır.'" –İbn Abbâs bu kişi Hızır'dır, dedi.– Musa, Rabbinden o zatı kendisine göstermesini diledi. Allah, Musa'ya: "Denize git, orada sahilde bir balık bulacaksın. Onu al ve adamına teslim et. Ardından da deniz sahilinden ayrılmadan ilerlemeye devam et. Balığı unutup da onu kaybedersen işte orada aradığın salih kulu bulacaksın," dedi.

Allah'ın peygamberi Musa'nın yolu uzayıp da yorgun düşünce adamına balığı sordu. Onun hizmet işlerine bakan genç

arkadaşı kendisine: "*Gördün mü? Kayalığa sığındığımız sırada balığı unuttum. Onu hatırlamayı şeytandan başkası unuttur-madı,*" dedi. Yani sana hatırlatmayı. Genç adam: "Denizde yol alırken balığı gördüm," dedi. Musa buna şaşırdı ve dönüp kayalığa kadar gitti. Orada balığı denizde yol almaya çalışırken gördü. Musa da onu izledi. Musa asasıyla suyu yararak balığın peşinden gidiyordu. Ancak balık geçtiği yerden su çekiliyor ve kayalık bir zemine dönüşüyordu. Allah'ın peygamberi bu duruma şaşırdı. Nihayet balık onu denizdeki bir adaya götür- [371]
dü. Orada Hızır'la karşılaştı. Ona selam verdi. Hızır: "Ve aleyke's-selâm. Bu yerde bu selamlaşma nasıl gerçekleşti? Kimsin sen?" dedi. Musa: "Ben Musa'yım," dedi. Hızır: "İsrailoğullarının adamı mı?" diye sordu. Musa: "Evet," dedi. Hızır onu güzel karşıladı ve: "Senin geliş sebebin nedir?" dedi. Musa: "Sana öğretilenden bana doğru yolu gösterecek bir bilgi öğretmen için geldim," dedi. Hızır: "*Ama sen benimle arkadaşlığa sabredemezsin,*" dedi. Yani buna güç yetiremezsin! Musa: "*İnşallah beni sabreder bulacaksın ve senin emrine karşı da gelmeyeceğim,*" dedi. Hızır onu yanına alıp götürdü ve ona: "*Ben sana sebebini söylemedikçe yapacağım şeyler hakkında bana soru sorma,*" dedi. "Sana o konuda ben bilgi verinceye kadar..." ifadesi bu anlamdadır. Karaya çıkmak için gemiye bindiler. Ardından Hızır gemiyi deldi. Bunun üzerine Musa: "*İçindekileri batırmak için mi gemiyi deldin?*" dedi. Sonra kıssanın geri kalanını anlattı.

İbn Humeyd bize, Ya'kûb el-Kummî, Hârûn b. Antere, babası ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Musa (as.) Rabbine: "Ey Rabbim! Kulların içinde sana en sevimli olan kimdir?" diye sordu. Allah: "Beni zikreden ve beni unutmayan kimsedir," buyurdu. Musa: "Kulların içinde en adil olan kimdir?" diye sordu. Allah: "Hak ile hükmeden ve heva ve hevesine uymayan kimsedir," buyurdu. Musa: "Ey Rabbim! Kulların içinde en âlimi kimdir?" diye sordu. Allah: "Kendisini hidayete sevk edecek ya da bir kötülükten alıkoyacak bir kelimeyi öğrenmek ümidiyle kendi ilmiyle yetinmeyip insanların ilmine başvuran kimsedir," buyurdu. Musa:

"Ey Rabbim! Yeryüzünde –Ebû Ca'fer: Sanırım şöyle dedi:– benden daha âlimi var mı?" diye sordu. Allah: "Evet," buyurdu. Musa: "O kimdir?" diye sordu. Allah: "Hızır'dır," buyurdu. Musa: "Onu nerede bulabilirim?" diye sordu. Allah: "Deniz sahilinde, kayalığın yanında, balığın kurtulup denize kavuştuğu yerde," diye buyurdu. Bunun üzerine Musa onu bulmak için yola çıktı. Nihayet Allah'ın buyurdukları gerçekleşti ve Musa 'kaya'nın yanına vardı. Burada ikili selamlaştılar. Musa ona: "Beni maiyetine almanı istiyorum," dedi. Hızır: "Benimle bir-
[372] likte olmaya gücün yetmez," dedi. Musa: "Hayır, refakat edebilirim," dedi. Hızır: «*Eğer bana refakat etsen sana o konuda bilgi verinceye kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma. Bunun üzerine yürüdüler. Nihayet gemiye bindikleri zaman Hızır gemiyi deldi. Musa: "İçindekileri boğmak için mi onu deldin? Gerçekten zararı büyük bir iş yaptın," dedi. Hızır: "Ben sana bana refakat etmeye gücün yetmez demedim mi?" dedi. Musa: "Unuttum beni sorumlu tutma ve bu işte bana zorluk çıkarma," dedi. Yine yürüdüler. Nihayet bir erkek çocuğa rastladılar. Hızır hemen onu öldürdü. Musa dedi ki: "Tertemiz bir canı, bir can karşılığında olmadan katlettin öyle mi? Gerçekten fena bir şey yaptın!" dedi.*[426] *(...) "Dileseydin duvarı doğrultman karşılığında bir ücret alabilirdin,"*[427]» kısmına kadar olan diyalogları zikredilmiştir.

İbn Abbâs dedi: Musa'nın duvar hakkındaki sözleri kişiseldi ve dünyevi bir şey elde etmeye matuftu. Gemi ile erkek çocuğu hakkındaki itirazı ise Allah içindi. Nihayetinde Hızır şöyle dedi: "*İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır. Şimdi sana sabredemediğin şeylerin iç yüzünü haber vereceğim.*"[428] Ardından Hızır, Allah'ın "gemi", "erkek çocuk" ve "duvar" hakkında Kur'an'da beyan buyurduğu hususları Musa'ya haber verdi. Ravi dedi: Hızır, Musa'yı iki denizin birleştiği yere kadar götürdü. Yeryüzünde suyu burası kadar bol olan başka bir yer

426 Keyf, 18/70-74.
427 Keyf, 18/77.
428 Keyf, 18/78.

yoktur.[429] Allah bir kırlangıç gönderdi. Kırlangıç gagasıyla bu sudan içmeye başladı. Burada Hızır, Musa'ya: "Sence bu kırlangıç bu denizden ne kadar eksiltti?" diye sordu. Musa: "Ne kadar az eksiltmiştir!" diye karşılık verdi. Hızır: "Ey Musa! Benimle senin ilmin, Allah'ın ilmi karşısında bu kırlangıcın bu denizden içtiği kadardır," dedi. Oysa Musa, kendi kendine ya da başkaları karşısında, "Benden daha âlim olan yoktur," diye söylemişti. Bu sebeple Hızır ile buluşması takdir edildi.

İbn Humeyd şöyle dedi: Seleme bize, Muhammed b. İshâk, Hasan b. Umâre, Hakem b. Uteybe ve Saîd b. Cübeyr'den şöyle dediğini rivayet etti:

Yanında Ehl-i kitaptan bir grup olduğu hâlde İbn Abbâs'ın meclisinde oturdum. Bazıları ona: "Ey İbn Abbâs! Ka'b'ın karısının oğlu, Nevf Ka'b'dan rivayetle, âlim kişiyi arayan peygamber Musa (as.), Mûsâ b. Minşâ'dır, demiştir", diye söylediler. Saîd dedi: Bunun üzerine İbn Abbâs: "Nevf mi bunu söylüyor?" diye sordu. Ben ona: "Evet, ben Nevf'in bunu söylediğini duydum," dedim. İbn Abbâs: "Sen mi onun böyle söylediğini duydun?" dedi. Ben: "Evet, ben bizzat duydum," dedim. İbn Abbâs: "Nevf yalan söyler," dedi ve ardından şöyle söyledi: Übey b. Ka'b bana Resulullah'tan (sav.) şöyle buyurduğunu nakletti: «İsrailoğullarının peygamberi Rabbine: "Ey Rabbim! Kulların içinde benden daha âlim biri varsa ona ulaşmama yardımcı ol," dedi. Allah: "Evet, kullarım içinde senden daha âlim olan var," buyurdu ve ona yerini tarif ederek onunla buluşmasına izin verdi. Bunun üzerine Musa yanında genç arkadaşı olduğu hâlde yola koyuldu. Yanına da tuzlanıp kurutulmuş bir balık aldı. Musa'ya bu balık nerede dirilirse aradığın şahsiyet oradadır ve gayene ulaşmış olursun. [373]

Musa genç arkadaşıyla yola çıktılar ve balığı da alarak yürümeye başladılar. Yorulmuşlar ve kayalık bir yere, âbıhayatın bulunduğu mekâna varmışlardı. O sudan içen ebedî yaşama gücüne sahip oluyordu. O su muhitine ulaşan her ölü, hayata kavuşuyordu. Oraya ulaşıp da istirahate çekildiklerinde, su-

429 Bu ifadede bir tahsis yoktur. İki denizin birleştiği herhangi bir yer olabileceği gibi denizin okyanusla birleştiği bir yer de olabilir. Nitekim yeryüzünde en büyük su mekânı tabiri bu çağrışımı yapmaktadır. (çev.)

yun balığa ulaşmasıyla balık hayat buldu ve denizin suyunda yüzmeye başladı. Musa yoluna devam etti. Bir mesafe katettikten sonra Musa, genç adamına: "*Kuşluk yemeğimizi bize getir. Zira bu yolculuğumuzda yorgun düştük,*" dedi. Genç adam da şöyle dedi: "*Gördün mü? Kayaya sığındığımız zaman balığı unuttum. Onu hatırlamayı bana unutturan ancak şeytandır. Ve balık şaşılacak bir şekilde denizde yoluna devam etti.*" İbn Abbâs dedi: Musa kayalık yere yönelerek oraya kadar döndüler. Elbiselerine bürünmüş vaziyette duran bir adamla karşılaştılar. Musa ona selam verdi. Adam selamı aldı ve "Sen kimsin?" dedi. Musa: "Ben Mûsâ b. İmrân'ım," dedi. Adam: "İsrailoğullarının adamı mı?" dedi. Musa: "Evet," dedi. Adam: "Senin kavmine karşı yapacağın işlerin olmasına rağmen seni buralara getiren sebep nedir?" dedi. Musa ona: "Sana öğretilen ilimden bana doğru yolu gösterecek şeyler öğretmen için geldim," dedi. Adam: "Senin bana refakat etmeye gücün yetmez," dedi. Gayb ilminden nasibini almış bir kişi olduğundan bu bilgiye sahip olmuştu. Musa: "Buna gücüm yeter," dedi. Adam: "*İç yü-*
[374] *zünü kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredersin?*" Sen ancak adaletin zahirini bilebilirsin. Benim sahip olduğum gaybi bilgiye vâkıf değilsin, dedi. Musa: "*İnşallah beni sabırlı bulacaksın ve senin emrine karşı gelmeyeceğim,*" dedi. Hatta bana ters gelen şeyler görsem bile. Adam dedi ki: "*Bana tâbi olursan, hakkında sana bilgi vermeyinceye kadar hiçbir konuda bana soru sorma!*" Yani hoşuna gitmese de hakkında sana bilgi vermediğim konulara ilişkin bana soru sorma, dedi. İkili deniz sahilinde yürümeye başladılar. İnsanlarla diyalog kuruyor ve kendilerini denizde taşımaları için insanlara isteklerini iletiyorlardı. Nihayet bulundukları yere yeni ve güvenilir bir gemi uğradı. Oraya böylesine güzel ve böylesine emniyetli bir gemi uğramış değildi. Sahiplerinden kendilerini gemiye almalarını istediler. Geminin sahipleri onları gemiye aldılar. Rahatlarını bulunca, gemi içindekilerle denizde seyretmeye başladı. Derken adam bir çekiç ve delgi aldı ve gemiyi deldi. Sonra bir saç levha aldı ve deldiği yere çaktı. Musa ona: "Bundan daha feci bir durum var mı! '*İçindekileri boğmak için mi gemiyi deldin?*

Gerçekten çok tehlikeli bir işe tevessül ettin.' Bizleri gemilerine aldılar ve taşıdılar. Hem de denizde onların gemileri gibisi yoktur. Neden gemiyi deldin?" dedi. Adam: "*Ben sana, benimle beraberliğe sabredemezsin, demedim mi?" dedi. Musa: "Unuttuğumdan dolayı beni sorumlu tutma,*" dedi. Yani sana verdiğim sözü yerine getiremediğim için. "*Ve işimde bana zorluk çıkarma.*" Akabinde gemiden çıktılar ve yürüyüşlerine devam ettiler. Nihayet bir beldeye vardılar. Oyun oynayan çocuklara rast geldiler. İçlerinde ondan zarif, ondan güzel ve temiz yüzlü olan yoktu. Adam elinden tuttu ve bir taş alarak kafasına vurdu ve beynini parçalayarak öldürdü. Musa karşısında sessiz kalamayacağı feci bir olaya şahit olmuştu. Öldürülen küçük bir çocuktu. Suçu ve günahı yoktu. Şöyle dedi: "*Tertemiz bir canı, bir can karşılığı olmaksızın katlettin ha!*" Yani küçük ve kimseyi öldürmemiş bir can. "*Gerçekten fena bir iş yaptın.*" *Adam: "Ben sana, bana refakat etmeye gücün yetmez, demedim mi?" dedi. Musa: "Bundan sonra sana bir şey sorarsam artık bana arkadaşlık etme. Hakikaten benim tarafımdan ileri sürebilecek mazeretim kalmadı,*" dedi. Yani benim hakkımda karar verebilirsin. "*Sonra tekrar yürümeye devam ettiler. Nihayet bir beldeye vardılar ve oranın ahalisinden kendilerini misafir etmelerini istediler. Ancak onlar bundan imtina ettiler. Derken yıkılmak üzere olan bir duvara rast geldiler. Adam onu doğrulttu.*" Yani onu yıktı ve yeniden inşa etti. Sabredemeyeceği bu [375] davranışlara katlanmaktan Musa'nın canı sıkıldı ve şöyle dedi: "*Dileseydin bu iş karşılığında ücret alabilirdin.*" Yani onlardan bizi yedirmelerini istedik, ancak bizi yedirmediler. Misafir etmelerini istedik, bizi misafir etmediler. Sonra ücret mukabili olmaksızın onlara iş yaptın. Dileseydin yaptığın iş için sana ücret verilirdi. Adam: "*İşte bu seninle beraberliğimizin sonudur. Şimdi sana sabredemediğin şeylerin iç yüzünü anlatacağım. Gemiye gelince, o denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu kusurlu kılmak istedim. Zira onların arkasında, her gemiyi gasbeden bir kral vardı.* –Übey b. Ka'b'ın kıraatinde, "sağlam olan her gemi" şeklindedir.– *Onu kusurlu kılmak istedim ki, o kral ondan sarfınazar etsin. Kral kusurunu görünce gemi kurtuldu.*

Erkek çocuğa gelince, onun ana-babası mümin insanlardı. Çocuğun onları azgınlık ve nankörlüğe boğmasından korktuk. Ve istedik ki, Rableri onun yerine kendilerine, ondan daha temiz ve daha merhametlisini versin. Duvara gelince, şehirde iki yetim çocuğa aitti. Altında da onlara ait bir hazine vardı. Babaları ise iyi bir kimseydi. İşte hakkında sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur."[430] İbn Abbâs: O hazine ilimden başka bir şey değildi.[431]

İbn Humeyd bize şöyle anlattı: Seleme bize şöyle dedi: Muhammed b. İshâk bana Hasan b. Umâre, babası ve İkrime'den şöyle dediğini anlattı:

İbn Abbâs'a: Musa'nın genç adamı, Musa ile beraber olduğu hâlde kıssada bahsi geçmemektedir, denildi. İbn Abbâs şöyle dedi: Genç adam hakkında, hakkı olmadığı hâlde onun ebediyet suyundan içtiği ve böylece ölümsüzleştiği ve âlim kişinin onu bir gemiye bindirerek denize yönlendirdiği ve kıyamete kadar o geminin denizde onu seyrettireceği rivayet edilmektedir.[432]

Bişr b. Muâz bize, Yezîd, Şu'be ve Katâde'den, *"İkili, iki denizin birleştiği yere varınca balıklarını unuttular,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Bize anlatıldığına göre Allah'ın peygamberi Musa, denizi geçip de Allah onu Firavun'un taifesinden kurtarınca İsrailo-
[376] ğullarını toplayıp onlara hitabetti. Şöyle dedi: "Siz yeryüzünün en hayırlı ve en bilgili insanlarısınız. Allah düşmanlarınızı helak etti. Sizi denizden geçirdi ve Tevrat'ı size indirdi." Musa'ya: "Bu muhitte senden daha bilgili biri var," denildi. Bunun üzerine, adamı Yûşa' b. Nûn ile birlikte adamı bulmak üzere çıktılar. Yanlarına bir sepet içinde tuzlanıp kurutulmuş bir balık aldılar. Onlara: "Yanınızdakini kaybederseniz karşınıza Hızır adında âlim bir zat çıkacaktır." O yere vardıklarında, Allah o balığa can verdi ve sahilde suya varması için onu bir menfeze yönlendirdi. Denize varıp da içinde yol alınca onun izlediği yol donmuş suya dönüşüyordu. Musa ve genç adamı ise yollarına devam ettiler. Allah şöyle buyurur: *"Buluşma yerini geçip gittiklerinde, Musa genç adamına: 'Sabah*

430 Keyf, 17/78-83.
431 Rivayet *Taberî Tefsîri*'nde de geçmektedir: XV. 180.
432 Vakıada karşılığı olmayan bir rivayet. (Çev)

yemeğimizi getir. Şu yolculuğumuz bizi iyice yordu.' ...ve ona tarafımızdan bir ilim öğrettik," ayetlerinde belirtildiği gibi, Hızır adında bir âlime rast geldiler. Bize anlatıldığına göre Allah'ın peygamberi şöyle dedi: "Hızır'ın Hızır adını almasının sebebi, onun bir kürk üzerine oturduğu ve kürkün onun altında yeşil bir bitkiye dönüşmesidir."

* * *

Resulullah'tan (sav.) ve ilim ehli seleften naklettiğimiz bu rivayetler gösteriyor ki: Hızır, Musa'dan önce ve Musa döneminde vardı. Ayrıca onun İrmiyâ b. Halkiyâ olduğunu söyleyenlerin yanıldığını da göstermektedir. Zira İrmiyâ, Buhtunnasr döneminde yaşamıştır. Musa ile Buhtunnasr arasında geçen zaman süresi, tarihi bilen ilim ehlince bilinmeyen bir şey değildir. Onun konusunu daha önce zikretmemizin sebebi onun Ferîdun döneminde yaşamış olduğunun rivayet edilmesidir. Ancak, Musa ve genç adamının onunla buluşmaları, Minûşehr dönemine rastlamaktadır. Zira Musa'ya peygamberlik Minûşehr döneminde gerçekleşmiştir. Tabii olarak Minûşehr, dedesi Ferîdun'dan sonra hüküm sürmüştür. İbrahim (as.) döneminden itibaren Hızır (as.) bahsine kadar anlattıklarımız Bîyuverâsb ve Ferîdun dönemlerinde vuku bulmuştur. Nitekim daha önce bunların kaç yıl yaşadıkları ve kaç yıl hüküm sürdüklerine değinmiştik.

* * *

Şimdi de başka bir konuya geçelim.

MİNÛŞEHR [377]

Minûşehr ve Döneminin Olayları

Ferîdun b. Esfiyân'dan sonra Ferîdun'un oğlu Îrec'in oğullarından Minûşehr kral oldu.

Bazılarına göre Fars, Minûşehr tarafından Fars adını almıştır. Farsların nesep âlimlerinin belirttiğine göre onun nesebi şöyledir: Minûşehr b. Kiyâziye b. Menşhûrner b. Menşhuvârbağ b. Vîrk b. Serûşenk b. Ebûk b. Betk b. Ferezşek b. Zuşek b.

Ferkûzek Kûzk b. Îrec b. Ferîdun b. Esfiyân Berkâv. Bu isimlerin telaffuzu farklı şekillerde olmaktadır.

Mecusilerin bazıları derler ki: Ferîdun, oğlu Îrec'in kızı Kûşek ile yatarak ondan Ferkûşek adında bir kızı oldu. Sonra Ferkûşek ile yattı ve ondan Zûşek adında bir kızı oldu. Sonra Zûşek ile yattı ve ondan Ferzûşek adında bir kızı oldu. Son-
[378] ra Ferzûşek ile yattı ve ondan da Beytek adında bir kızı oldu. Sonra Beytek ile yattı ve ondan da İrek adında bir kızı oldu. Sonra İrek ile yattı ve ondan İzek adında kızı oldu. Sonra İzek ile yattı ve ondan Virek adında kızı oldu. Sonra Virek ile yattı ve ondan Menşherfâğ –bazıları Menşhuvârbabağ, diye telaffuz ederler– bir erkekle Menşcerk adında bir kızı oldu. Menşherfâğ Menşcerk ile yattı ve onlardan Minşharner adında bir erkek ve Menşrârûk adında bir kızı oldu. Minşharner ve Minşrâruk ile yattı ve ondan Minûşehr oldu.[433]

Bazılarına göre Minûşehr, Dünbâvend'de dünyaya geldi.

Bazıları da onun Rey'de doğduğunu söylemişlerdir. Minşharner ve Minşrârevk oğulları Minûşehr doğduğunda, Toc ve Selm'in ona zarar vermesinden endişe ederek onu gizlediler. Minûşehr büyüdüğünde dedesi Ferîdun'un yanına gitmiştir. Dedesinin huzuruna girdiğinde yüzünde hayır alametlerini gördü ve dedesi İrec'e verdiği memleketleri verdi ve kendi tacını ona giydirdi.

Bazı tarihçiler de derler ki: Minûşehr b. Minşharner b. Efrîkîs b. İshâk b. İbrâhîm'dir. Ferîdun'dan sonra krallık ona geçmiştir. Bu olay Cuyûmert'ten bin dokuz yüz yirmi iki sene sonra gerçekleşmiştir. Bu iddiayı ileri sürenler Cerîr b. Atiyye'nin şu beyitlerini delil olarak ileri sürerler:

İshak'ın aslan oğulları, ölüm silahlarını kuşanıp zırhlarına büründükleri zaman

Neseplerini andıklarında, Sabahbaz'ı, Kisrâ'yı, Hürmüzân'ı ve Kayser'i de sayarlar

433 Mecusilerde birinci derecede akraba evlilikleri yasağı yoksa da Ferîdun'un bu tür ilişkileri abartılı olarak anlatılmıştır. Bunun fiilen gerçekleşmiş olması imkânsızdır. Zira bu kadar farklı kuşaktan çocuklarıyla bir araya gelmiş olması hayat ve ölüm kanunlarına aykırıdır. (çev.)

Onların kitapları vardı ve onlardan peygamberler çıktı. İstahr'da ve Tüster'de de kral oldular.

Bizi ve Farsoğullarını bir baba birleştirmektedir. Ondan sonrasını umursamayız! [379]

Babamız Halîlullah'tır, Rabbimiz de Allah. Allah'ın verdiği ve takdiri kabulümüzdür.

Farslar ise bu nesebi inkâr ederler. Onlar Ferîdun'un oğulları dışında kendilerine ait bir hâkimiyet tanımazlar ve bu soyun dışında başkalarına ait mülkü kabul etmezler. İslam'dan önce kadîm tarihte onların hükümranlığına başkaları karışmışsa bunu haksız bir müdahale olarak kabul ederler.

Hişâm b. Muhammed'den bana şöyle dediği rivayet edildi:

Toc ve Selm kardeşleri, Îrec'i öldürdükten sonra üç yüz yıl boyunca yeryüzünü aralarında bölüştüler. Akabinde Minûşehr b. Îrec b. Ferîdun yüz yirmi yıl hüküm sürdü. Ardından hâkimiyetinin sekseninci senesinde, Türk Toc'un bir torunu ona saldırdı ve on iki yıl Irak'tan sürdü. Sonra Minûşehr ona galip geldi ve onu memleketinden uzaklaştırarak hâkimiyeti tekrar ele geçirdi. Bu olaydan sonra da yirmi sekiz yıl daha işbaşında kaldı.

Hişâm dedi: Minûşehr adalet ve iyilikle tanınırdı. Hendekleri ilk ihdas eden ve savaş aletlerini tedarik eden kimsedir. Köy reisliği (*dihkân*) görevini de ilk ihdas eden ve her köyün başında bir reis bulunduran; köy halkını, reisin hizmetçisi ve yardımcısı kılarak onlara zillet kıyafeti giydiren ve onlara köy reisine itaat etmeyi emreden kişidir. Rivayete göre Musa peygamber Minûşehr'in altmışıncı hâkimiyet yılında ortaya çıktı.

Hâşim'den başka raviler ise derler ki: İşbaşına geçtiği zaman ona krallık tacı giydirildi. Kral olduğu gün şöyle dedi: Biz savaşçılarımızı güçlendireceğiz. Onları geçmişlerimiz için intikam almak ve düşmanı memleketimizden defetmek için hazırlayacağız. Minûşehr, dedesi Ferîdun'un oğlu Îrec'in kanını dava etmek üzere Türk diyarına karşı harekete geçti. Minûşehr, Toc b. Ferîdun'u ve kardeşi Selem'i öldürmek suretiyle öcünü aldı ve ayrıldı. Ferâsyâb b. Feşenc b. Rüstem b. Türk

[380] –Türkler ona nispet edilir– b. Şehrâsb; bir rivayete göre de İrşesb b. Toc b. Ferîdun –ya da Lefşek Feşenc b. Zâşmîn– altmış yıl boyunca Toc ve Selm'in öldürmeye çalıştığı Minûşehr ile savaştı ve onu Taberistan'da kuşattı.

Daha sonra Minûşehr ve Ferâsyâb iki memleketin arasındaki sınırın, Minûşehr'in adamlarından Erişşebâtîr adındaki kişinin atacağı ok mesafesiyle belirlenmesi üzerinde anlaştılar. İsmini kısaltarak İrş olarak telaffuz edilen bu şahsın atacağı ok nereye düşerse, atıldığı yerden, Türk yurdu tarafında düştüğü yer, iki taraf arasındaki sınır kabul edilecekti. İki taraf bu sınırı gözeterek onu aşmayacaklardı.

Erişşebâtîr yayındaki bir oku çıkardı ve onu fırlattı. Çok güçlü bir kişiydi. Taberistan'dan attığı ok Belh Nehrine düştü.[434] Böylece Türklerle, Toc ve Îrec oğulları arasında sınır Belh Nehri oldu. Erişşebâtîr'in attığı ok Ferâsyâb ile Minûşehr arasındaki savaşların sonunu getirdi.

Rivayete göre Minûşehr; Fırat, Dicle ve Belh nehirlerinden büyük kanallar açtı. Büyük Fırat Nehrini kazdırdı. İnsanları da toprağı işlemeye ve mamur hâle getirmeye davet etti. Savaş sanatına ok atmayı ilave etti. Bu alanın sorumluluğunu attığı ok sebebiyle, Erişşebâtîr'e verdi.

Rivayet edildiğine göre Minûşehr krallığının üzerinden otuz beş yıl geçince, Türkler memleketinin sınırlarına tecavüz etmeye başladılar. Bunun üzerine kavmini azarladı ve onlara şöyle dedi: "Ey insanlar! Siz insanların tümünü doğurmadınız. İnsanlar, akıllı davrandıkları ve kendilerini savunabildikleri takdirde insandır. Türkler sizin ülkenizin etrafından bazı kazanımlar elde ettiler. Bu, düşmanınıza karşı mücadeleyi terk etmeniz ve umursamazlığınız yüzündendir. Allah bize bu mülkü imtihan için vermiştir. Şükredersek bize olan nimetini artıracak, nankörlük edersek bizi cezalandıracaktır. Biz onurlu bir ailenin mensuplarıyız. Mülkün aslı Allah'ındır. Yarın ge-

434 İbnü'l-Esîr der ki: Farsların tedavüle soktuğu yalanların en hayret verici olanıdır. Bir okçunun attığı okun bu kadar uzun bir mesafeye ulaşması imkânsızdır.

leceksiniz." Onlar: "Evet," dediler ve özür dilediler. Ertesi gün Minûşehr, memleketin ahalisine ve silahşorların eşrafına haber göndererek onları davet etti. İnsanların ileri gelenlerini [381] huzuruna kabul etti. Başmubezânı[435] da davet etti ve onu tahtının karşısında bir kürsüye oturttu. Minûşehr tahtında ayağa kalktı. Memleketin hâkim ailesinin eşrafı ve silahşorların ileri gelenleri de ayağa kalktılar. Kral onlara: "Oturun, sözlerimi size duyurmak için ayağa kalktım," dedi. Bunun üzerine oturdular. Minûşehr şöyle dedi: "Ey insanlar! İnsanlar yaratıcı için vardır. Şükür nimetleri ihsan edene mahsustur. Teslimiyet de kadir olanadır. Kader mutlaka gerçekleşecektir. Talep eden veya talep edilen olsun yaratılmış olandan daha zayıf kimse yoktur. Yaratıcıdan daha güçlü kimse yoktur. Talipleri elinin altında olandan daha muktedir olan kimse yoktur. Talibinin eli altında olandan daha âciz kimse yoktur. Tefekkür, bir nurdur. Gaflet ise karanlıktır. Cehalet, dalalettir. Öncekiler göçtüler. Sonrakiler da mutlaka onların peşinden gideceklerdir. Bizden önce kökler gitti. Biz onların dallarıyız. Kök gidince dal kalıcı olamaz. Allah bu mülkü bize verdi. O'na hamd olsun. O'ndan, bize rüşd, doğruluk ve yakin ilham etmesini niyaz ederiz. Kralın, memleketin halkı üzerinde hakkı vardır. Memleketinin halkının da kralın üzerinde hakkı vardır. Kralın hakkı, onların ona itaat etmeleri, ona karşı samimi davranması ve düşmanlarına karşı savaşmalarıdır. Onların kral üzerindeki hakları ise zamanında erzaklarını onlara vermesidir. Zira başka dayanakları yoktur. Ticaretleri bundan ibarettir. Halkın kral üzerindeki haklarından biri de, kralın onları gözetmesi, onlara yumuşak muamelede bulunması ve güçleri üzerinde külfet yüklememesidir. Yerden ve gökten gelen afetler sebebiyle mahsul ve meyveleri zarar görürse eksileni haraçlarından düşürmesi gerekir. Aynı şekilde bir musibete maruz kalmaları hâlinde, onlara destek vermek ve zararlarını telafi etmek için, onlara tazminat vermesi lazımdır. Ardından onlara ağır gelmeyecek şekilde, yılda bir ya da iki yılda bir vergi koymalıdır. Kral için askerin durumu kuş için kanatların durumu gibidir.

435 Mubezân, Farslarda kadı ve fakih demektir. (çev.)

Asker, kralın kanatlarıdır. Kanattan kesilecek bir tüy gücünü eksiltir. Kral da kanat mesabesinde olan askerleriyle ayakta durur. Kralda üç meziyet bulunmalıdır. Önce doğru olmalı ve yalan söylememelidir. Kral cömert olmalı, cimri olmamalıdır. Öfke anında iradesine hâkim olmalıdır. Kral güçlüdür, eli açıktır. Haraç onun tasarrufundadır. Askerlerine ve halkına haklarını vermeyi esirgememelidir. Çok affedici olmalıdır. Zira af
[382] kadar mülkü payidar kılan başka bir şeyyoktur. Zulüm kadar da mülkü helak eden yoktur. Kişinin affetmek suretiyle hata etmesi, ceza vermekte hata etmesinden daha hayırlıdır. Kral, idam cezasında çok ihtiyatlı davranmasına ve delillerin sabit olmasına itina göstermelidir. Amillerinden biri, cezayı gerektiren bir davayı ona götürürse, valinin tarafını tutmaması ve onu davalıyla karşı karşıya getirmesi gerekir. Mağdurun hakkı çiğnenmişse, hakkı amilden alınır. Ödeyemezse onun yerine kral, hakkı sahibine iade edecek ve valiyi bundan dolayı mesul tutacaktır. Sizin üzerimizdeki haklarınız bunlardır. Kim haksız yere adam öldürür veya bir el keserse, mağdurun tarafı onu affetmedikçe ben onu affetmem. Bunları benden alın. Türkler sizin mülkünüze tamah ettiler. Siz bize yardımcı olun. Bize yardım etmekle kendinize yardım etmiş olursunuz. Size gerekli olan silah ve mühimmatın hazırlanmasını emrettim. Ben de görüş ortağınızım. Bu mülkün ancak adı bana aittir. Size de itaat düşer. Kral, ona itaat edilirse kral olur. Ona itaat edilmezse o kral değil memluk olur. Bize intikal eden muhalefet ne olursa olsun, onu tahkik etmeden intikal ettirenden kabul etmeyiz. Fakat doğru ise mesele yoktur, aksi takdirde o haberi getiren muhalif durumuna düşer. Bilesiniz ki musibet anında en mükemmel tavır, sabra sarılmak ve yakinde huzuru aramaktır. Kim düşmana karşı mücadele ederken öldürülürse, umarım ki Allah, ondan razı olmuştur. En hayırlı iş, Allah'ın emrine teslim olmak, yakinde huzuru aramak ve Allah'ın takdirine razı olmaktır. Kaderden kaçış yoktur. İnsan davet edenin avucu içindedir. Dünya, üzerindekiler için bir yoldur. Onların yolculukları, ancak başka bir dünyada son bulacaktır. Bu dünyada ulaşabildikleri hedefler geçicidir. Ni-

metleri verene şükretmek ve kaderin sahibine teslimiyet ne güzeldir. O'ndan başka sığınak ve dayanak bulunmayan yüce varlığa teslim olmaktan daha haklı bir teslimiyet olabilir mi? Zaferin Allah'tan geldiğine dair iman ve niyetleriniz sağlamsa zaferden emin olabilirsiniz. Bilesiniz ki mülk, ancak istikamet, güzel itaat, düşmanı bastırmak, sınırları korumak, halka adil davranmak ve mazlumun hakkını vermekle mümkündür. Şifanız elinizdedir. İstikamet, hayrı emretmek ve şerden sakındırmak, hastalığı yok eden ilaçtır. Kuvvet ancak Allah'tandır. Halkı gözetiniz. Zira halk sizin yiyecek ve içeceğinizdir. Onlara adil davranırsanız, daha çok toprağı işlemeye rağbet edeceklerdir. Bu da sizin vergilerinizin artmasına ve rızkınızın bereketlenmesine vesile olacaktır. Halka zulmederseniz toprağı işlemekten kaçınacak ve çoğunu işlemeden atıl bırakacaklar, [383] bu da vergilerinizin azalmasına ve rızkınızın daralmasına sebep olacaktır. Öyleyse halka daima adil davranın. Nehir ve su kaynaklarının ıslahı devlete aitse onu bir an önce yapın, daha da kötüleşmesine fırsat vermeyin. Halka ait olup da onu ıslah etmekten âcizseler, onlara haraç evinden borç verin. Haraç zamanı geldiğinde onların gücünü aşmayacak şekilde, onlardan tahsil edin. Her yıl, haracın dörtte birini ya da üçte birini veya yarısını tahsil edin. Ey Mubezân başı! Benim sözüm ve emrim budur. Bu sözün gereğini yapacaksın ve söylediklerimi hemen uygulayacaksın. Ey insanlar! Söylediklerimi duydunuz mu?" İnsanlar: "Evet, duyduk; güzel söyledin, inşallah gereğini yapacağız," dediler. Akabinde yemeğin getirilmesi emredildi. Sofralar kuruldu. İnsanlar yediler, içtiler ve krala teşekkür ettiler. Minûşehr'in krallığı yüz yirmi yıl sürdü.

* * *

Bana rivayet edildiğine göre Hişâm b. el-Kelbî şöyle demiştir: Râiş b. Kays b. Sayfî b. Sebe' b. Yeşcüb b. Ya'rib b. Kahtân, Ya'rub b. Kahtân b. Âbir b. Şâlih ve kardeşlerinden sonra Yemen krallarındandı. Râis'in Yemen Krallığı, Minûşehr'in krallığı dönemine rast gelmektedir. Asıl adı Hâris b. Şeddâd olduğu hâlde Râiş adıyla şöhret bulması, çıktığı bir seferde savaştığı bir kavimden ganimet elde ederek, Yemen'e getirme-

sindendir. Râiş Hindistan'a bir sefer düzenlemiş, orada öldürmüş, esirler almış ve ganimetler elde ettikten sonra Yemen'e dönmüştür. Akabinde tekrar sefere çıkmış, Tay dağları ve Enbâr üzerinden Musul'a yürümüştür. Burada Şimr b. el-Attâf komutasında süvari birliklerini Türklerin Azerbaycan bölgesine göndermiştir. Burada da savaşçıları öldürmüş, esirler almış ve seferinde olup bitenleri, iki taşa yazmıştır. Bu taşlar Azerbaycan'da bilinmektedir. Nitekim İmruülkays bu konuyu şu mısralarda işlemiştir:

Bilmez misin ki zaman gulyabani gibidir. İnsanları âdeta yutar ve ahde vefa etmez.

[384] *Kasırlardaki kıymetli elbiselere bürünmüş, ovalara ve dağlara hükmetmiş insanları yerlerinden etti.*

Pençelerini Zû Menâr'a[436] *geçirdi ve zırhlılara tuzaklar kurdu.*

Ebû Ca'fer dedi: Şiirde geçen *Zû Menâr*, Râiş'ten sonra kral olan oğlunun lakabıdır. Adı Ebrehe b. Râiş'tir. Bu lakabı almasının sebebi, onun Mağrib ülkelerine sefer düzenlemesi, orada deniz ve karada geniş bir coğrafyada harekât düzenlemesi sonucu, ordusunun kaybolmasından endişe ederek fenerler dikmesidir. Yemenlilerin iddiasına göre bu kral, söz konusu bu seferde oğlu Abd b. Ebrehe'yi, Mağrib ülkelerinin en uzak köşesine sefere çıkarmış ve ganimetler elde ederek, "Nesnâs" diye adlandırılan garip tabiatlı, vahşi varlıklar getirmiştir. İnsanlar bu varlıklardan korktukları için bu komutana Zü'l-Ez'âr lakabını vermişlerdir.

Ebû Ca'fer dedi: Ebrehe yeryüzünde seferler düzenleyen krallarından biridir.

* * *

Bu bölümde Yemen krallarından bazılarını zikretmemin sebebi, Râiş'in hüküm sürdüğü dönemin, Minûşehr dönemine rast gelmesidir ki bazı rivayetlere göre Yemen kralları, Fars krallarının valileri konumundaydılar ve onlar tarafından orada işbaşına getirilmişlerdir.

436 Fenerler diken manasınadır. (çev.)

HZ. MUSA

[385]

Mûsâ b. İmrân'ın Soyu, Onun ve Kral Minûşehr Döneminde Vuku Bulan Olaylar

Daha önce Yakub'un çocuklarından söz etmiş ve onların sayılarını ve doğum tarihleri hakkında bilgi vermiştik.

İbn Humeyd bize, Seleme b. el-Fadl ve Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Levi b. Ya'kûb, Nâbite bint Mârî b. Yeşhar ile evlendi ve bu evlilikten Arşûn, Merzî (Merdî) ve Kâhis adında çocukları oldu. Kâhis b. Levi, Fâhî bint Mesîn b. Betvîl b. İlyâs ile evlendi ve bu evlilikten Yasher adında bir çocuğu oldu. Yasher, Şemîs bint Betâdît b. Berkyâ b. Yeksân b. İbrâhîm ile evlendi ve bu evlilikten İmrân ve Kârûn adındaki çocukları oldu. İmrân, Yehîb bint Şemvîl b. Berkiyâ b. Yeksân b. İbrâhîm ile evlendi ve bu evlilikten Harun ve Musa adında çocukları oldu.

İbn İshâk'tan başka raviler ise şöyle demişlerdir: Ya'kûb b. İshâk, yüz kırk yedi yıl yaşadı. Levi doğduğunda, babası seksen dokuz yaşındaydı. Levi, kırk altı yaşındayken, Kâhis adındaki oğlu doğdu. Kâhis'in Yasher adında çocuğu oldu. Yasher'in Amrem – İmrân– adında bir çocuğu oldu. Yasher'in yaşı, yüz kırk yediydi. İmrân doğduğunda, babası altmış yaşındaydı. İmrân'ın da Musa adında çocuğu oldu. Musa'nın annesi Yohâbed –Bir rivayete göre de Bâhite– idi, Eşinin adı [386] Safûre bint Yetron idi. Yetron, Şuayb peygamberdir. Musa'nın Cerşon ve Eliazer adındaki çocukları olduktan sonra, korku içinde Medyen'e geçti. Bu sırada kırk yedi yaşındaydı. Musa aynı zamanda, insanları İbrahim'in dinine davet ediyordu. Sina'da Allah'la konuştuğunda seksen yaşındaydı.

Onun döneminde Mısır Firavunu, Kâbûs b. Mus'ab b. Muâviye idi. Yusuf'un ikinci hükümdarıydı. Karısının adı Âsiye bint Müzâhim b. Ubeyd b. Reyyân b. Velîd idi. Reyyân, Yusuf'un birinci hükümdarıydı. Musa'ya vahiy geldiği zaman, ona Kâbûs b. Mus'ab'ın öldüğü haberi bildirildi. Bu firavun Kâbûs'tan daha muannit, daha kâfir ve daha facir bir kimseydi. Musa'ya, kardeşi Harun ile peygamberlik mesajıyla ona gitmeleri emredildi.

Ebû Ca'fer dedi: Rivayete göre Velîd kardeşinden sonra Âsiye bint Müzâhim ile evlendi. İmrân'ın yaşı yüz otuz yedi idi. Musa doğduğunda, İmrân yetmiş yaşındaydı. Daha sonra Musa peygamber olarak kardeşi Harun ile Firavun'a gitti. Musa kavmiyle birlikte Mısır'da çıktığında seksen yaşındaydı. Denizi geçtikten sonra çölde kaldılar. Burada kırk yıl kaldıktan sonra, Yûşa' b. Nûn ile buradan ayrıldılar. Musa burada vefat ettiğinde, yüz yirmi yaşındaydı.

İbn İshâk'tan gelen rivayet ise şöyledir:

İbn Humeyd bize Seleme'den naklen İbn İshâk'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Allah, Yusuf'un ruhunu aldı. Onun zamanında kral olan Reyyân b. el-Velîd de öldü. Amâlîka'dan olan firavunlar Mısır'ı yönetmeye devam ettiler. Zamanla İsrailoğulları, Mısır'da yayıldılar. Bana anlatıldığına göre Yusuf vefat edince, mermer-
[387] den bir sandığa konularak Nil Nehrinin suyuna bırakıldı. İsrailoğulları Yusuf, Yakub, İshak ve İbrahim'in öğrettiği dinin bazı hükümlerine bağlı olarak firavunların hâkimiyeti altında yaşamaya devam ettiler. Nihayet Allah'ın, Musa'yı ona gönderdiği Firavun, firavunlar arasında en asi, en kötü sözlü ve en uzun hükümdarlık yapan kişiydi. Rivayete göre adı Velîd b. Mus'ab idi. Firavunlar arasında ondan daha kaba, daha kasvetlisi yoktu. İsrailoğullarına en kötü muameleyi reva görmüştü. Onlara eziyet ederek onları hizmetçi ve köle olarak kullanmıştı. Onları sınıflara ayırarak, kendi işlerinde çalıştırmıştı. Kimisi inşaatta, kimisi ziraat işlerinde ve çift sürmekte çalıştırılıyordu. Hepsi Firavun'un işlerinde çalışıyorlardı. Kim ona çalışmazsa haraca bağlanıyordu. Allah'ın buyurduğu gibi Firavun onlara "*Azabın en kötüsünü reva gördü.*" Bununla beraber kısmen de olsa dinlerine bağlı kalarak ondan ayrılmamışlardır. Firavun onlardan Âsiye bint Müzâhim adında seçkin bir kadınla evlenmişti. Firavun uzun yaşamış ve ömrü boyunca hâkimiyeti altında olan İsrailoğullarına azabın en kötüsünü uygulamıştı. Allah onları kurtarmayı dilediğinde, olgun yaşına ulaşan Musa'ya peygamberlik verildi.

Ebû Ca'fer dedi: Bana anlatıldığına göre, Musa'nın peygamberlik dönemi yaklaşınca, Firavun'un müneccimleri ona gele-

rek şöyle dediler: Bilesin ki, sahip olduğumuz bilgiler gösteriyor ki, seni mülkünden edecek, iktidarında sana galip gelecek, seni yurdundan çıkaracak ve dinini değiştirecek İsrailoğullarından bir kişinin doğma vakti yaklaşmıştır. Müneccimler bu bilgiyi ona verince Firavun, İsrailoğullarında doğacak erkek çocukların öldürülmesini ve kız çocuklarının bırakılmasını emretti. Bu amaçla kavmindeki ebeleri topladı ve onlara: "Elinizde doğacak İsrailoğullarının erkek çocuklarını muhakkak öldüreceksiniz," dedi. Ebeler bu emri uyguluyorlardı. Bu yaşın üstündeki erkek çocuklarını da öldürtüyordu. Hamile kadınların da karınlarındaki ceninleri düşürmeleri için, onlara işkence yapılmasını emretmişti.

İbn Humeyd bize, Seleme, Muhammed b. İshâk, Abdullah b. Ebî Necîh ve Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet etti:

Bana anlatıldığına göre Firavun, kamışın kesilerek bıçak gibi keskin hâle getirilmesini ve yan yana dizildikten sonra İsrailoğullarından hamile kadınların, bu keskin kamışlar üzerinde durdurulmasını emrederdi. Üzerinde durdurulan hamilelerin ayakları yarılıyor ve karınlarındaki bebeklerini düşürüyorlardı. Bu kadınlar, bıçak gibi olan kamıştan korunmak için, can havliyle düşük yaptıkları bebeklerine basmak zorunda kalıyorlardı. Firavun bu işte o kadar ileri gitti ki, az kalsın İsrailoğullarını yok ediyordu. Ona: "İnsanları yok ettin [388]
ve nesli kestin. Hem bu insanlar senin kölen ve amelelerindir," diye uyarılınca, bu kez erkek çocukların bir yıl bırakılmasını, bir yıl da öldürülmelerini emretti. Musa erkek çocukların öldürüldüğü yılda doğarken, Harun bırakıldıkları yılda doğdu. Harun, bir yaş Musa'dan büyüktü.

* * *

Süddî'den nakledilen rivayet de şöyledir: Mûsâ b. Hârûn bize, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik ve Ebû Sâlih'ten naklen İbn Abbâs -Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd- ve Peygamber'in (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti:

Firavun şöyle bir rüya görmüş: Beytülmakdis'ten gelen bir ateş, bütün Mısır evlerini içine almış ve Kıptileri yakmasına karşın, İsrailoğullarına zarar vermemiş. Bunun üzerine büyücüleri, kâhinleri, iz sürenleri ve akil insanları davet ederek

rüyasının yorumunu sordu. Ona: "İsrailoğullarının geldiği bu yurttan –Kudüs kastedilmiştir– bir adam çıkacak ve bu adam, Mısır'ın helak olmasına vesile olacaktır." Bunun üzerine Firavun, İsrailoğullarının doğan erkek çocuklarının öldürülmesini ve kız çocukların bırakılmasını emretti. Kıptilere de: "Dışarıdaki işlerde çalışan hizmetçilerinizi evlerinize alın ve İsrailoğullarını düşük ve kötü işlerde çalıştırın," diye emretti. Böylece İsrailoğullarını hizmetçilerin işinde çalıştırdı ve hizmetçilerini evlerine aldılar. "*Firavun yeryüzünde azdı,*" yani yeryüzünde insanlara tasallut etti. "*Ve halkını sınıflara ayırdı,*" yani İsrailoğullarını kötü ve zor işlerde çalıştırdı. "*Onların bir kısmını güçsüzleştirerek onların erkek çocuklarını öldürüyordu.*"[437] İsrailoğullarında doğan her erkek çocuğu öldürüyordu. Artık küçükler, büyümeden tasfiye ediliyordu. Büyüklerde de Allah ölüm takdirini icra ediyordu. Bunun üzerine Kıptilerin büyükleri Firavun'a çıkarak dediler ki: "Ölüm bu kavme musallat olmuştur. Hizmet işleri az kalsın çocuklarımızın sırtına binecek. Onların erkek çocuklarını öldürüyoruz ve böylece küçükler büyümeden ölüyorlar. Büyükler de yavaş yavaş ölüyor. Bazı çocuklarını bıraksan," diye öneride bulundular. Bunun üzerine Firavun, erkek çocukların bir yıl öldürülmesini, bir yıl da bırakılmasını emretti. Harun, çocukların öldürülmediği yılda dünyaya geldi. Böylelikle kurtuldu. Musa'nın annesi
[389] ise çocukların öldürüldüğü yılda Musa'ya hamile kaldı. Onun doğum vakti yaklaşınca, annesi üzülmeye başladı. Bunun üzerine Allah ona: "*Onu emzir. Hayatından endişe ettiğin zaman onu nehre at!*" diye vahyetti. Ayette kastedilen Nil Nehridir. "*Korkup kaygılanma. Çünkü Biz onu sana geri vereceğiz ve peygamberlerden biri yapacağız!*"[438] Onu doğurunca emzirdi. Sonra bir marangoz çağırdı ve ona bir sandık yaptırdı. Marangoz sandığın kilidini sandığın içine bıraktı. Annesi Musa'yı sandığa koydu ve sandığı Nil'e attı. Ardından "*Kız kardeşine: 'Onun izini sür,'* yani onun izini takip et, dedi. "*Ablası, onlar*

437 Kasas, 28/4.
438 Kasas, 28/7.

farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi."[439] Dalgalar bazen sandığı kaldırıyor, bazen de alçaltıyordu. Nihayet dalgalar onu Firavun'un konağına yakın ağaçlık bir yere sürükledi. Firavun'un karısı Âsiye'nin cariyeleri yıkanmak için suya girince onu buldular. Cariyeler, sandığın içinde para olduğunu sanarak, Âsiye'ye götürdüler. Âsiye içindeki bebeği görünce ona merhamet etti ve kalben sevdi. Firavun'a haber verince, onu boğazlamak istedi. Ancak Âsiye onu ikna etmeye çalıştı. Bunun üzerine Firavun onu Âsiye'ye bağışladı. Yine de Firavun: "Korkarım ki İsrailoğullarındandır ve helakimiz bunun eliyle olur," diye tereddütlerini ifade etti. Nitekim ayette: *"Nihayet Firavun ailesi onu, yitik bir çocuk olarak aldı. Ancak sonunda onlar için bir düşman ve tasa olacaktı,"*[440] buyrulmuştur. Sonra onun için bir sütanne arandı. Hiçbir kadının sütünü emmek istemedi. Kadınlarda, Firavun'un ikametgâhında bu işe rağbet ettiler; ancak, Musa hiçbirinden süt emmedi. *"Biz daha önce onun sütannelerini kabulüne müsaade etmedik."* Bunun üzerine ablası: *'Size hem onun bakımını üstlenecek hem de ona iyi davranacak bir aile göstereyim mi?' dedi."*[441] Bunun üzerine onu alıkoydular ve "Sen bu çocuğu tanıyorsun. Bize ailesini bildir," dediler. O: "Hayır tanımıyorum. Benim söylemek istediğim, o ailenin, krala karşı samimi olmasıdır," dedi.

Annesi gelince, bebek onun sütünü emdi. Duyduğu heye- [390]
canla neredeyse "Benim oğlumdur," diyecekti. Ancak, Allah bunu söylemekten onu korudu. Bu hususa ayet şöyle işaret ediyor: *"Biz inananlardan olması için onun kalbini pekiştirmemiş olsaydık, neredeyse işi açığa vuracaktı."*[442] Musa adını almasının sebebi, onu suda ve ağaçlar arasında bulmalarıdır. Zira Kıpti dilinde su "mu", ağaç ise "şa"dır. Ayette şöyle buyrulur: *"Musa'yı annesine geri verdik ki gözü aydın olsun ve gam çekmesin."*[443] Firavun, Musa'yı evlat edindi ve ona Firavun'un

439 Kasas, 28/11.
440 Kasas, 28/8.
441 Kasas, 28/12.
442 Kasas, 28/10.
443 Kasas, 28/13.

evladı gözüyle bakıldı. Çocuk hareket etmeye başladığında henüz küçükken dilinde bir tutukluğa sebep oldu. Şöyle ki: Bir gün Âsiye küçük Musa'yı oynatıp severken onu Firavun'a vermek istedi ve: "Onu al, o benim ve senin için göz aydınlığıdır," dedi. Firavun: "O benim değil, senin göz aydınlığındır," dedi. Abdullah b. Abbâs dedi: Benim de göz aydınlığımdır deseydi, ona iman etmiş olacaktı. Ancak bu sözü söylemekten kaçındı. Firavun onu kucağına alınca Musa sakalından tuttu ve sakalını yoldu. Bunun üzerine Firavun: "Kasaplar gelsin. Bu aradığımız çocuktur," dedi. Âsiye: "*Onu öldürmeyin! Belki bize faydası dokunur ya da onu evlat ediniriz.*"[444] "O bir çocuk. Aklı ermiyor, bunu çocuk olduğu için yaptı. Biliyorsun ki Mısır'da benden güzel kadın yoktur. Ben onun önüne yakuttan olan ziynet eşyamı bir de kor ateşi koyacağım. Eğer yakutu alırsa o akıllıdır ve onu boğazlayabilirsin. Kor ateşi eline alırsa o zaman çocukluğuna verirsin," dedi. Âsiye, bir tarafa yakuttan ziynet eşyasını, bir tarafa da kor ateşi bir leğene koydu. Cebrail onun eline bir kor tutuşturdu. Musa bu ateşi ağzına attı ve dilini yaktı. "*Dilimdeki bağı da çöz ki sözüm anlaşılsın,*"[445] ayeti bu hakikate işaret etmiştir. Bu dua sonucu Musa'nın dilindeki tutukluk yok oldu. Musa artık büyümüş ve Firavun'un bineklerine biner ve onun kıyafetlerine benzer kıyafetler giyerdi. Ona Firavun'un oğlu Musa diye hitap edilirdi. Bir keresinde Firavun bineğine binmiş ancak yanında Musa yoktu. Musa gelince ona: "Firavun bindi ve gitti," dediler. [Bunun üzerine] Musa da bindi ve onun izinden gitti ve Menf'te ona yetişti. Gün ortasında oraya
[391] girdiğinde çarşıları kapalıydı. Yollarda kimse yoktu. "*Musa, ahalisinin habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada biri kendi tarafından, diğeri düşman tarafından olan ve birbiriyle dövüşen iki adama rast geldi.*" Yani biri İsrailoğullarından biri de Kıptilerdendi. "*Kendi tarafından olanı, düşmana karşı ondan yardım diledi. Musa ötekine bir yumruk vurup ölümüne sebep oldu ve: 'Bu şeytan işidir. O saptırıcı, apaçık bir düşmandır,' dedi. Musa: 'Rabbim! Kendime zulmettim, beni bağışla,' dedi, Al-*

444 Kasas, 28/9.
445 Tâhâ, 20/28.

lah da onu bağışladı. Zira O çok bağışlayıcı ve çok esirgeyicidir. Musa: 'Rabbim! Bana lütfettiğin nimetlere yemin olsun, artık suçlulara asla arka çıkmayacağım,' dedi. Şehirde korku içinde etrafı gözetleyerek sabahladı." Yakalanmaktan korktu. *"Bir de ne görsün, dün kendisinden yardım isteyen kişi, feryat ederek yine ondan yardım istiyor. Musa ona dedi ki: 'Doğrusu sen besbelli bir azgınsın.'"*[446] Sonra Musa ona yardım etmeye yeltendi. İsrailînin hasmına karşı, İsrailîye yardım etmek üzere hareket eden Musa'nın, tartışmada ileri gittiğinden, kendisine doğru yönelip darbe indirmeye yeltendiğini sanarak korktu ve şöyle dedi: *"Ey Musa! Dün bir cana kıydığın gibi bana da mı kıymak istiyorsun? Demek düzelticilerden olmak istemiyor da bu yerde bir zorba olmayı arzu ediyorsun."*[447] Bunun üzerine Kıpti onu bırakıp gitti ve adamı öldürenin Musa olduğunu ifşa etti. Firavun onun yakalanmasını istedi. "O bizim adamımızdır," dedi ve peşine düşenlere: "Onu ara sokaklarda arayın, zira o yolları bilmemektedir," dedi. Nitekim Musa ara sokaklarda yolunu bulmaya çalışırken, ona bir adam geldi ve şöyle dedi: *"Ey Musa! İleri gelenler seni öldürmek için hakkında müzakere ediyorlar. Derhal çık. Ben senin iyiliğini isteyenlerdenim. Musa korku içinde etrafı gözetleyerek oradan çıktı ve: 'Rabbim! Beni zalimler güruhundan kurtar,' dedi."*[448] Musa ara yollardan çıkmaya çalışırken ona atlı bir melek geldi. Elinde bir keçi vardı. Musa onu görünce korkudan ona secde etti. Melek: "Bana secde etme, benim peşimden gel," dedi. Musa ona uydu ve melek onu Medyen'e doğru giden yola yönlendirdi. Musa, Medyen yolunda: *"Umarım Rabbim beni doğru yola iletir, dedi."*[449] Melek onu Medyen'e kadar götürdü.

Abbâs b. el-Velîd bana şöyle anlattı: Yezîd b. Hârûn bize Esbuğ b. Zeyd el-Cühenî, Kâsım ve Saîd b. Cübeyr'in şöyle dediğini anlattı: [392]

("*Seni iyiden iyiye imtihandan geçirdik,*" ayeti hakkında Abdullah b. Abbâs'a, ayette geçen *el-fütûn* kelimesini sordum.

446 Kasas, 28/15-22.
447 Kasas, 28/19.
448 Kasas, 28/21.
449 Kasas, 28/22.

O bana: "Ey İbn Cübyr! Bu sorunu sabah erkenden sor. Zira uzun bir kıssası vardır," dedi. Sabahladığımda İbn Abbâs'a, bana verdiği sözü yerine getirsin, diye gittim.) İbn Abbâs şöyle dedi: Firavun yakın adamlarıyla, Allah'ın İbrahim'e, zürriyetinden hükümdarlar ve peygamberler yaratacağına dair vaadini kendi aralarında müzakere ettiler. Bazıları dediler ki: "İsrailoğulları böyle bir beklenti içindedir ve bu konuda şüpheleri yoktur," dediler. Onlar Yûsuf b. Ya'kûb'un vadedilen peygamber ve hükümdar olduğunu sanıyorlardı. Yusuf ölünce, "Allah'ın İbrahim'e vadettiği bu değildi," dediler. Firavun: "Görüşünüz nedir?" diye sordu. Bunun üzerine oturup kendi aralarında karar verdiler. Buna göre ellerinde bıçakları olduğu hâlde adamlarını İsrailoğulları üzerine göndererek yeni doğan erkek çocuklarını boğazlamayı kararlaştırdılar. Ancak İsrailoğullarının büyüklerinin tabii ecelleriyle, küçüklerinin de bu şekilde öldüklerini görünce, kendi aralarında, "İsrailoğullarının sonunu getirmek üzereyiz. Böyle devam ederse onların icra ettikleri hizmetlerle, bayağı işleri biz yapmak zorunda kalacağız. Öyleyse doğacak erkek çocuklarını bir yıl öldürün, bir yıl da sağ bırakın. Böylece erkek nesli nispeten azalacak, ancak sağ bırakılanlar büyüyüp ölenlerin yerini tutacaklar. O takdirde de korktuğunuz kadar çoğalmayacaklar ve öldürdüklerinizle de endişe ettiğiniz kadar azalmayacaklar." Bu karar üzere ittifak ettiler. Musa'nın annesi, çocukların öldürülmediği yılda Harun'a hamile kaldı ve aynı yılda güven içinde aleni olarak onu doğurdu. Sonraki yılda ise Musa'ya hamile kaldı ve bu sebeple gam ve hüzün içinde kaldı. –Ey İbn Cübyr, bunlar sıkıntı ve imtihandır (*el-fütûn*).– Daha annesinin karnındayken onu bekleyen badireler vardı. Bunun üzerine Allah ona şöyle vahyetti: "*Korkma ve üzülme. Biz onu sana geri getirecek ve onu peygamberlerden kılacağız!*" Ona, doğduğunda onu bir sandığa koyup nehre atmasını emretti. Onu doğurunca hakkındaki bu emri yerine getirdi. Bebeği gözden kaybolunca İblis ona vesvese verdi. Kendi içinde dedi ki: "Çocuğuma ne yaptım, ben? Yanımda boğazlansaydı da onu ellerimle kefenleyip defnetseydim, kendi ellerimle denize atıp

balıklara ve deniz canlılarına yem yapmaktan daha iyi olur- [393]
du." Su akıntısı onu Firavun ailesinin cariyelerinin su aldıkları gediğe kadar götürdü. Cariyeler onu görünce onu aldılar. Sandığı açmaya yeltendiler, ancak birbirlerine bunun içinde para olmalıdır. Onu açsak Firavun'un karısı içindeki paranın miktarı konusunda bizden şüphe edecektir. Bunun üzerine sandığı olduğu gibi alıp Firavun'un karısına götürüp teslim ettiler. Kadın sandığı açınca içinde bir erkek çocuğu olduğunu gördü. Çocuğun sevgisi hiç olmadığı kadar kalbine nüfuz etti. "*Musa'nın anasının kalbi, (onun sevgisinden başka) her şeyden azade kaldı.*" Musa'dan başka hiçbir şey aklına gelmiyordu. Erkek çocukların boğazlanmasından sorumlu olanlar haberi duyunca onu boğazlamak için bıçaklarıyla Firavun'un karısına gittiler. –Ey İbn Cübeyr! Bu da sıkıntı ve imtihandır.– Kadın onlara: "Bu çocuk İsrailoğullarının sayısını artırmaz," gidin. Ben Firavun'a gidip onu bana bağışlamasını isteyeceğim. Onu bana bağışlarsa öldürmediğiniz için iyilik yapmış olursunuz. Boğazlanmasını emrederse bundan dolayı sizi kınamam," dedi. Kadın onu Firavun'un yanına götürdü ve: "*Benim ve senin için bir göz aydınlığıdır. Onu öldürmeyin!*" dedi. Firavun: "Senin olsun benim ona bir ihtiyacım yoktur," dedi. Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Allah'a yemin olsun, Firavun da karısı gibi onu bir 'göz aydınlığı' olarak kabul etseydi, karısı gibi o da onunla hidayeti bulacaktı. Ancak Allah Firavun'u bundan mahrum etti."

Firavun'un karısı, çevresinde sütü olan her kadına haber göndererek, Musa için bir sütanne bulmak istedi. Onu emzirmeye çalışan hiçbir kadının sütünü emmedi. Kadın, süt emmediği için ölmesinden endişe etti. Buna üzüldü ve ona bir sütanne bulmak için çarşı pazara götürülmesini istedi. Ancak [394]
orada da kimsenin sütünü emmedi. Musa'nın annesi, bir sabah vakti Musa'nın ablasına, "Onun izini sür, belki izine rastlarsın, acaba oğlum sağ mı yoksa deniz canlıları onu yediler mi?" dedi. Allah'ın ona olan vaadini unutmuştu. Ablası fark ettirmeden onu gözetledi ve sütanne bulmakta âciz kalanlara sevinç içinde, "*Size hem onun bakımını üstlenecek hem de ona*

iyi davranacak bir aile göstereyim mi?" dedi. Bunun üzerine onu alıkoydular ve ona: "Sen nereden bilirsin onların ona iyi davranacağını? Yoksa onu tanıyor musun?" diye tereddüde düştüler. –İşte bu da sıkıntı ve imtihandır, ey İbn Cübeyr!– Ablası: "Sadece ona iyi bakacaklarını, ona merhametle muamele edeceklerini, kral ailesi için sütanneliği yapmak ve bundan faydalanmak istediklerini, söylemeyi kastettim," dedi. Bunun üzerine onu serbest bıraktılar. Annesine gidip durumu haber verdi. Annesi gitti ve onu kucağına aldı. Musa hemen annesinin âdeta göğsüne atladı ve karnı doyuncaya kadar süt emdi. Bunun üzerine haberciler, çocuğa bakıcı bulduklarını bildirmek üzere Firavun'un karısına giderek, ona müjde verdiler. Kadın ona haber göndererek çocukla birlikte yanına gitmelerini istedi. Yanına gittiler. Musa'nın yaptıklarını görünce annesine, "Yanımızda kal ve çocuğumu emzir. Zira onu hiç kimseyi sevmediğim kadar seviyorum," dedi. Annesi: "Evimi ve çocuğumu bırakıp gelemem. Zira çocuğum kaybolabilir. Ancak arzu edersen onu bana ver, evime götüreyim ve ona bakmakta hiçbir fedakârlıktan kaçınmayayım. Aksi takdirde evimi ve çocuğumu bırakıp gelmem," dedi. Kadın ayrıca Allah'ın ona olan vaadini hatırlayarak, Firavun'un karısına zorluk çıkardı. Allah'ın vaadini yerine getireceğine inanıyordu ve aynı gün çocuğuyla kendi evine döndü. Allah onun güzel bir şekilde büyümesini nasip etti ve takdir ettiği gibi onu korudu. İsrailoğulları da şehrin bir kenarında onun sayesinde zulüm ve zor işlerde çalıştırılmaktan korunmaya çalışıyorlardı. Biraz büyüyünce Firavun'un karısı Musa'nın annesine: "Musa'yı bana göster," dedi. Anne ona, bir gün için söz verdi. Bunun üzerine Firavun'un karısı yanında çalışan bakıcı, dadı ve korumalarına emir vererek: "İçinizde çocuğumu hediyelerle ve ikramla karşılamayan hiç kimse kalmasın. Bunları göre-
[395] ğim ve bunu takip edip her birinizin takdim edeceği hediyeleri sayacak emin bir bayanı görevlendireceğim," dedi. Musa, annesinin evinden çıktığı andan Firavun'un karısının yanına varıncaya kadar, hediyelerle karşılandı. Firavun'un karısının huzuruna götürülünce onu takdir etti, ona ikramda bulundu,

onun gelişiyle sevindi ve ona yaptığı güzelliğe hayran kaldı. Ardından kadınlara: "Onu Firavun'a götürün ki ona ikramda bulunsun ve onu takdir etsin," dedi. Kadınlar onu Firavun'a götürdüler ve kucağında oturttular. Musa Firavun'un sakalını tuttu ve onu çekti. Bunun üzerine Allah düşmanlarından biri: "Allah'ın İbrahim'e olan vaadini görüyorsun. O seni yıkacak ve sana galip gelecek," dedi. Firavun çocuk kasaplarına haber göndererek, Musa'nın boğazlanmasını istedi. –İşte başına gelen bunca beladan sonra bu da "fütûn"dandır, ey İbn Cübeyr!– Bunun üzerine Firavun'un karısı koşarak Firavun'a gitti ve şöyle dedi: "Bana bağışladığın bu yavrudan ne istiyorsun?" dedi. Firavun: "Görmüyor musun, onun bana üstün geleceğini ve beni yıkacağını söylüyor," dedi. [Firavun'un karısı:] "Seninle aramızda hakkın tanınmasına vesile olacak bir yöntem üzerinde anlaşalım. İki tane inci ve iki tane kor ateş getir ve onları ona yaklaştır. Eğer iki kor ateşten sakınıp incileri alırsa, bil ki aklı eriyor. Yok, eğer ateşi alıp incileri bırakırsa, bil ki hiçbir akıl sahibi incileri bırakıp ateşi eline almaz," dedi. Bunun üzerine kor ateşle iki inciyi Musa'ya yaklaştırdılar. Musa kor ateşi eline aldı. Ancak elini yakmaması için ateşi hemen elinden aldılar. Kadın: "Görmüyor musun?" dedi. Böylece Firavun, onu öldürmeye niyet ettikten sonra, Allah onu kurtardı ve bu konuda takdirini icra etti. Baliğ olduktan sonra ve yetişkin bir erkek olunca, Firavun'un ailesi ve taraftarlarından hiç kimse, İsrailoğullarından kimseye zulüm ve angaryaya koşmaya yeltenemiyordu. Artık bu tür muameleden kaçınıyorlardı. Bir gün şehrin bir köşesinde seyrederken, biri İsrailoğullarından diğeri de Firavun kavminden kavga eden iki adama rast geldi. İsrailî, Mısırlıya karşı Musa'dan yardım talep etti. Musa kızdı ve gazabı şiddetlendi. Zira adam, Musa'nın İsrailoğulları içindeki konumunu ve onları kolladığını bildiği hâlde İsrailîye saldırmıştı. Musa'nın onları korumasının asıl nedenini, insanlar içinde Musa'nın annesinden başka bilen yoktu. Onlar bunun sebebini sütannesiyle irtibatına bağlıyorlardı. Belki de Allah bu konuda Musa'ya insanların bilmediği bilgiyi vahyetmişti. Musa Mısırlıya yumruk attı ve onu öldürdü. Olayı, Allah

ve İsrailîden başka kimse bilmiyordu. Musa adamı öldürün-
[396] ce şöyle dedi: "*Bu şeytanın işindendir. O düşmandır ve apaçık bir saptırıcıdır.*"[450] Ardından da: "*Rabbim kendime zulmettim, beni affet, dedi. Allah da onu affetti. O gafur ve rahîmdir,*"[451] dedi. Musa, korku içinde ve haberleri merak ederek şehirde sabahladı. Firavun'a gidilerek ona şöyle denildi: "İsrailoğulları Firavun kavminden bir adam öldürdüler, bizim hakkımızı onlardan al ve onlara bu konuda fırsat verme." Firavun: "Bana katili ve olaya şahit olanları bulun, zira delilsiz ve ispatsız hüküm vermemiz doğru olmaz," dedi. Katili bulmaya çalıştılar. Ancak, henüz bir ipucuna rastlamamışlardı. Onlar bir yerden bir yere intikal ederek katili bulmaya çalışırken, ertesi gün Musa yolunda giderken aynı İsrailî şahsın, bir başka Mısırlıyla kavgaya tutuştuğuna şahit oldu. İsrailî, Mısırlıya karşı tekrar ondan yardım istedi. Musa, önceki gün yaptıklarından pişmanlık duymuştu. Gördüğü manzaradan da hoşlanmadı. Musa bu duruma kızdı ve Mısırlıya darbe indirmek üzere elini kaldırdı ve İsrailîye: "*Doğrusu sen bir azgınsın,*"[452] dedi. İsrailî, söyleyeceğini söyleyen Musa'ya baktı ve onu Mısırlıyı öldürürken gösterdiği hiddetin içinde gördü. İsrailî, kendisine, "*Doğrusu sen bir azgınsın,*" dediği için, Musa'nın bu kez kendisini hedef aldığını sandı. Oysa Musa'nın hedefi o değil, Firavun kavminden olan şahıstı. Bu sebeple İsrailî hasmını bıraktı ve Musa'ya: "*Ey Musa! Dün bir cana kıydığın gibi bana da mı kıymak istiyorsun?*"[453] dedi. Musa'nın kendisini hedef aldığını sanmıştı. Kavgaya son verdiler ve Mısırlı şahıs kavmine giderek onlara İsrailîden duyduğu, "*Dün bir cana kıydığın gibi, bana da mı kıymak istiyorsun?*" sözünü haber verdi. Firavun, cellatlarını üzerine gönderdi. Onu yakalayacaklarından emin bulunuyorlardı. Musa geniş yolda seyrediyordu. Musa'nın kavminden olan ve şehrin kenar semtinde bulunan bir şahıs, kısa bir yoldan Musa'ya ulaştı ve ona haberi iletti. –İşte bu da "el-fütûn"dandır, ey İbn Cübeyr!–

450 Kasas, 28/15.
451 Kasas, 28/16.
452 Kasas, 28/18.
453 Kasas, 28/19.

* * *

Söze Süddî'nin rivayetiyle devam edelim: Süddî dedi ki: *"Musa Medyen suyuna varınca, orada [hayvan] sulayan birçok* [397] *insan buldu."*[454] Yani çok sayıda [hayvan] sulayan insan vardı.

Ebû Ammâr el-Mervezî bize, Fadl b. Mûsâ, A'meş, Minhâl b. Amr ve Saîd b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etti:

Musa Mısır'dan ayrılarak sekiz günlük mesafede olan Medyen'e hareket etti. –Bu mesafenin Kûfe ile Basra arasındaki mesafe kadar olduğu söyleniyor.– Ağaç yapraklarından başka bir yiyeceği yoktu. Yalın ayak çıkmıştı. Medyen'e vardığında ayaklarının tabanı soyulmuştu.

Ebû Küreyb bize, Assâm, A'meş, Minhâl, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan benzer bir rivayet nakletti.

Tekrar Süddî'nin rivayetine devam edelim: *"Suyun başındakilerin gerisinde de hayvanlarını geride tutan iki kadın gördü."* Yani davarlarını suya yönelmekten alıkoyan iki kadın. Musa onlara şöyle dedi: "Derdiniz nedir?" Onlar şöyle cevap verdiler: *"Çobanlar sulayıp çekilmeden biz sulamayız, babamız da çok yaşlıdır."*[455] Musa onlara acıdı ve kuyunun başına geçerek, üzerindeki büyük taşı yalnız başına kaldırdı. Oysa o taşı, Medyen ehlinden bir grup insan bir arada ancak kaldırabiliyorlardı. Musa onlara kovayla su çekti. Onlar böylece hayvanlarını suladılar ve süratle eve döndüler. Hâlbuki onlar her zaman havuzlarda arta kalan su kalıntılarıyla davarlarını suluyorlardı. Musa bir muğiylan ağacının gölgesine çekildi ve şöyle dedi: *"Rabbim, bana lütfedeceğin her hayra muhtacım."*[456] Süddî dedi: İbn Abbâs şöyle dedi: İnsan şiddetli açlık sebebiyle kararmış bağırsaklarına bakmak isterse Allah'tan yemekten başka bir şey dilemez.

İbn Humeyd bize, Hakkâm b. Selm, Anbese, Ebû Husayn, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan, *"Musa Medyen suyuna vardığı zaman,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

454 Kasas, 28/23.
455 Kasas, 28/22-24.
456 Kasas, 28/24.

Musa suya ulaştı ancak açlıktan dolayı yediği otun karnın-
[398] daki yeşilliğini görür gibiydi. Şöyle dedi: "*Rabbim bana lütfedeceğin her hayra muhtacım.*" Yani, doymaya ihtiyacım var.

Tekrar Süddî'nin rivayetine dönelim: İki kız erkenden babalarına dönünce, onlara ne yaptıklarını sordu. Onlar Musa'yı anlattılar. Bunun üzerine, kızlardan birini ona gönderdi. Kız Musa'ya doğru "*Mahcubiyet içinde yürüyordu.*" Musa'dan utanıyordu. Musa'ya: "*Babam, bizim yerimize hayvanlarımızı sulamanın karşılığını ödemek için seni çağırıyor,*" dedi. Musa onunla gitmek üzere kalktı. Musa ona: "Önden git ve bana yolu göster," dedi. Kız önden giderken rüzgârın etkisiyle kalçasını görünce, "Beni arkadan takip et ve yanlış istikamette gidersem yolu göster," dedi. Yaşlı adamın yanına ulaşıp da, "*Başından geçeni anlatınca o: 'Korkma, o zalim kavimden kurtuldun,' dedi. İki kızdan biri: 'Babacığım! Onu ücretle tut. Çünkü ücretle istihdam edebileceğin en iyi kimse, güçlü ve güvenilir olandır,' dedi.*"[457] Bunu söyleyen onu eve davet eden kızdır. Yaşlı adam: "Gücünü, büyük taşı kaldırırken gördün. Ya emin olduğunu nasıl bildin?" diye sordu. Kız: "Önünden yürüdüm, vücudumda bana ihanet etmek istemedi ve arkasından yürümemi söyledi," diye cevap verdi. Bunun üzerine ihtiyar adam ona şöyle dedi: "*Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan o sana kalmış bir şeydir. Ancak seni zora koşmak istemem.*" Musa: "*Söylediklerimize Allah vekildir,*"[458] dedi.

İbn Abbâs dedi: Musa kendisini davet eden kızla evlendi. [Yaşlı adam,] kızlarından birine bir asa getirmesini emretti. Kız bir asa getirdi. Ancak getirdiği asa, insan suretinde gelen bir melek tarafından, yaşlı adama emaneten verilmişti. Kız, bu asayı getirip Musa'ya verdi. Yaşlı adam onu görünce ona: "Başka bir asa getir," dedi. Kız asayı götürüp bıraktı ve başkasını almak istedi. Ancak hep o asa eline geliyordu. Onu ne kadar geri gönderdiyse de hep aynı asa eline geliyordu. Bunu görünce asayı aldı ve onu götürüp onunla çobanlık yaptı. Daha

457 Kasas, 28/25-26.
458 Kasas, 28/27-28.

sonra yaşlı adam geldi ve asanın emanet olduğunu söyledi ve Musa'yla görüşmek istedi. Musa ile karşılaşınca ona: "Asayı [399] ver," dedi. Musa: "Asa benimdir," dedi. İkili tartıştılar. Ancak ilk gelecek kişinin hakemliğinde uzlaştılar. Bunun üzerine bir melek geldi ve aralarında hüküm verdi ve dedi ki: "Asayı yere bırakın, onu kim taşıyabilirse asa onundur." Önce ihtiyar adam asayı taşımaya çalıştı. Ancak, onu taşımaya gücü yetmedi. Musa onu eliyle yerden kaldırıp aldı. Bunun üzerine yaşlı adam, asayı ona bıraktı. Musa da ona on sene çobanlık yaptı.

Abdullah b. Abbâs dedi: Musa ahdine sadık kaldı.

Ahmed b. Muhammed et-Tûsî bana şöyle anlattı: Humeydî Abdullah b. ez-Zübeyr bize, Süfyân'dan naklen şöyle rivayet etti: İbrâhîm b. Yahyâ b. Ebî Ya'kûb bana Hakem b. Ebân, İkrime ve İbn Abbâs'tan Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"Cebrail'e: 'Musa iki müddetten hangisini tamamladı,' diye sordum. Cebrail: 'En mükemmel ve en uzun olanı,' diye cevap verdi."

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk, Hâkim b. Cübeyr ve Saîd b. Cübeyr'den şöyle dediğini rivayet etti:

Hacca gitmek üzere Kûfe'de hazırlık yaparken bir Yahudi bana dedi ki: "Seni ilme ehemmiyet veren bir kişi olarak görüyorum. Bana söyler misin Musa iki müddetten hangisini tamamladı?" Ben: "Bilmiyorum, şimdi Arapların âlimine, yani İbn Abbâs'a gideceğim. Bu soruyu ona soracağım," dedim. Mekke'ye varınca İbn Abbâs'a soruyu sordum ve Yahudinin sözlerini kendisine naklettim. İbn Abbâs: "En uzun ve en güzel olanını tamamladı," dedi.

İbn Vekî' bize, Yezîd, Asbağ b. Zeyd, Kâsım b. Ebî Eyyûb ve Saîd b. Cübeyr'den şöyle dediğini rivayet etti:

Hristiyan bir adam bana Musa'nın hangi müddeti tamamladığını sordu. Ben: "Bilmiyorum," dedim. O gün gerçekten bu hususu bilmiyordum. Akabinde İbn Abbâs'la karşılaştım. Hristiyan adamın sorusunu ona yönelttim. İbn Abbâs şöyle cevap verdi. "Bilmiyor muydun ki, sekiz yıllık müddet ona vacipti. Bir peygamber bu mükellefiyetten sıyrılamaz. Aynı şekilde vadettiği müddeti tamamlamak hususunda da Allah'ın

ona yardım ettiğini de bilmiyor muydun? Musa tam on yıla tamamladı."

[400] Kâsım b. Hasan bize, Hüseyn, Haccâc, İbn Cüreyc, Vehb b. Süleymân ez-Zimârî ve Şuayb el-Cebâî'den şöyle dediğini rivayet etti:

İki kızın adı Liyâ ve Safûre'dir. Musa'nın eşi, Medyen'in kâhini, Yetron'un kızı Safûre'dir. Kâhin, hahamdır.

Ebü's-Sâib bana şöyle anlattı: Ebû Muâviye bize A'meş, Amr b. Mürre ve Ebû Ubeyde'den şöyle dediğini rivayet etti:

Musa'yı ücret karşılığında çalıştıran, Şuayb peygamberin kardeşinin oğlu Yetron idi.

İbn Vekî' bize, Alâ b. Abdülcebbâr, Hammâd b. Seleme, Ebû Cemre ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini nakletti:

Musa'yı ücret karşılığı çalıştıran kişi, Medyen'in büyüğü Yesrâ'dır.

İsmâîl b. el-Heysem Ebü'l-Âliye bana, Ebû Kuteybe, Hammâd b. Seleme, Ebû Cemre ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini bize anlattı:

Musa'nın kayınbabasının adı Yesrâ'dır.

Şimdi de Süddî'nin rivayetine dönelim. "*Musa süreyi doldurup ailesiyle yola çıkınca,*" yolunu şaşırdı. Abdullah b. Abbâs dedi: Kış mevsimiydi. Yükselen bir ateş gördü. Aslında Allah'ın nurunun tecellisiydi. Ancak Musa onu ateş sandı ve: "*Ailesine, 'Siz burada bekleyin. Ben bir ateş gördüm, belki oradan size bir haber getiririm,' dedi.*"[459] Eğer bir haber bulamazsam soğuğa karşı, "ısınmanız için" ondan size bir ateş parçasını getiririm. "*Oraya gelince o mübarek yerdeki vadinin sağ kıyısından, ağaç tarafından kendisine şöyle seslenildi: Ateşin bulunduğu yer ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır.*"[460] Musa, sesi duyunca korktu ve şöyle dedi: "Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur." Ve ona şöyle seslenildi: "*Ey Musa! Ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım!*"[461] "'*Şu sağ elindeki nedir, ey Musa?' Musa: 'O be-*
[401] *nim asamdır. Ona dayanırım ve onunla davarlarıma yaprak silkelerim,' dedi.*" Yani onunla ağaç yapraklarını silkelerim ve dü-

459 Kasas, 28/29.
460 Neml, 27/8.
461 Kasas, 28/30.

şen yaprakları hayvanlarım yerler. "*Ve benim ona başka ihtiyaçlarım da vardır.*"[462] Onunla su ve azık tulumumu taşırım. Allah ona: "*Ey Musa! Onu yere at, dedi. Musa onu hemen yere attı. Bir de ne görsün, hızla sürünen bir yılan değil mi?*"[463] "*Onu, yılan gibi deprenir görünce dönüp arkasına bakmadan kaçtı.*" Hiç durmadan kaçtı. Bunun üzerine ona şöyle seslenildi: "*Ey Musa! Korkma! Benim huzurumda peygamberler korkmaz.*"[464] "*Ey Musa! Beri gel, korkma. Çünkü sen emniyette olanlardansın. Ey Musa! Elini koynuna sok, kusursuz bembeyaz çıkacaktır. Korkudan kollarını kendine çek. Bu ikisi, senin için Rabbin tarafından iki kesin delilidir.*"[465] Musa Rabbine davette bulunduğu zaman, asa ve eller iki ayettir. Musa dedi ki: "*Rabbim! Ben onlardan bir adam öldürdüm. Beni öldürmelerinden korkuyorum, kardeşim Harun'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da beni doğrulayan bir yardımcı olarak benimle gönder, beni yalancılık ithamında bulunmalarından endişe ediyorum.*" "*Onların bana isnat ettikleri bir suç da var. Bundan dolayı beni öldürmelerinden endişe ediyorum. Allah buyurdu: "Seni kardeşinle destekleyeceğiz ve size öyle bir kudret vereceğiz ki, ayetlerimiz sayesinde size ulaşamayacaklar. Siz ve size uyanlar galip geleceksiniz.*"[466] "*Firavun'a gidin ve biz âlemlerin Rabbinin elçileriyiz, deyin*"[467]

İbn Humeyd bize, Seleme, "*Musa çalışma süresini tamamlayınca...*" ayeti hakkında şöyle anlattı: –İbn İshâk'ın, Vehb b. Münebbih el-Yemânî'den bana anlattığına göre–

Musa Medyen'den çıktığında yanında davarları, çakmak demiri ve asası vardı. Gündüz asasıyla davarları için ağaç yapraklarını silkeliyordu. Akşam vakti olunca da çakmak demiriyle ateş yakıyordu. Ailesi ve davarlarıyla yaktığı ateşin etrafında gecesini geçiriyordu. Sabahlayınca ailesiyle yoluna devam ediyordu. Bana anlatıldığına göre ona yaslanarak yürüdüğü asasının ucu çatallı ve baş tarafı baston gibi eğimliydi.

462 Tâhâ, 20/17-18.
463 Tâhâ, 20/19-20.
464 Neml, 27/10.
465 Kasas, 28/31-32.
466 Kasas, 28/33-35.
467 Şuarâ, 26/16.

İbn Humeyd bize, Seleme İbn İshâk ve doğruluğunda tenkit konusu olmayan üstatlarından şöyle anlattı: Ka'bü'l-Ahbâr Mekke'ye gittiğinde Abdullah b. Amr
[402] b. el-Âs da oradaydı. Ka'b dedi ki:

"Ona üç şeyi sorun. Bunların cevabını bilirse âlimdir. Cennetten olup da Allah'ın dünyada insanların istifadesine sunduğu şey nedir? Yeryüzünde ilk kurulan şey nedir? Yeryüzünde ilk dikilen ağaç hangisidir?" Abdullah'a bu sorular soruldu. O şöyle cevap verdi: "Cennetten olup da Allah'ın dünyada insanların istifadesine sunduğu şey Hacerü'l-Esved'dir. Allah'ın yeryüzüne diktiği ilk ağaç sincan dikenidir. Yeryüzünde ilk kurulan ve kâfirlerin büyüklerinin ziyaret ettiği bina Berhût'dur." Ka'b'a, Abdullah'ın cevabı bildirilince Ka'b: "Doğru söyledi. Vallahi o âlimdir," dedi.

İbn Humeyd dedi: Allah'ın, Musa'yı vahyine mazhar kılmayı irade buyurduğu, peygamberliğine ve kelamına muhatap kıldığı gece Musa yolunu şaşırmış ve nereye yöneleceğini bilmiyordu. Çakmak demirini çıkararak ailesiyle sabaha kadar etrafında geceyi geçirmek için ateş yakmak istedi. Sabahlayınca da yöneleceği istikameti tayin edebilecekti. Çakmak demirini çaktı ancak ondan ateş çıkmadı. Musa usanıncaya kadar buna devam etti. İşte bu sırada [uzaktan bir] ateş göründü. "*Ailesine: 'Bekleyin. Eminim bir ateş gördüm belki ondan size bir meşale getiririm veya ateşin yanında bir rehber bulurum,' dedi.*"[468] Isınacağınız bir meşale ve yolu keşfetmek için bir rehber. Yolu bilen birinin vereceği bilgiyle kaybettiğimiz yolun istikametini bildirecek bir rehber. Musa ateşe doğru seyretti. Yaklaşınca ateşin yabani böğürtlen ağacında olduğunu gördü. Bazı Ehl-i kitap ise sincan ağacı olduğunu söylemektedir. Ona yaklaşınca ateşin uzaklaştığını gördü ve korktu. Dönmek istediğinde ateş tekrar yaklaştı ve oradan ona hitap edildi. Allah ona şöyle buyurdu: "*Pabuçlarını çıkar! Zira sen kutsal vadi Tuva'dasın!*"[469] Musa hemen pabuçlarını çıkardı. Sonra tekrar hitap etti: "'*Ey Musa! Şu sağ elindeki nedir?' Musa: 'Asamdır. Ona dayanırım ve onunla davarlarıma yaprak silkelerim ve benim*

468 Tâhâ, 20/10.
469 Tâhâ, 20/12.

ona başkaca ihtiyaçlarım da vardır,' dedi." Yani başka faydaları da vardır. *"Allah buyurdu: 'Ey Musa! Onu yere bırak.' Musa onu hemen bıraktı. Bir de ne görsün, hızla sürünen bir yılan olmuştu."*[470] Çatalı ağız, çevgen kısmı ise sırtında ibik hâline gelmişti. Dişleri vardı ve depreniyordu. Allah murat ettiği gibi [403] yaratmıştı. Musa korkunç bir şey görmüştü. Arkasına bakmadan kaçmıştı. Rabbi ona: "Ey Musa! Beri gel, korkma *'Onu eski hâline sokacağız!'"* diye buyurdu. Yani asa olarak eski hâline döndüreceğiz. Musa geri dönünce: *"Onu al ve korkma,"*[471] diye hitap edildi. Ona: "Elini onun ağzına sok," denildi. Musa'nın üzerinde yün kumaştan bir cübbe vardı. Cübbenin kolunu eline sararak, korku içinde ağzına koymak istedi. Ancak ona: "Eline sardığın cübbenin kolunu çıkar," diye uyarıldı. Elini iki çenesi arasına soktu ve onu tutmak istedi. Bir de ne görsün asa hâline gelmişti. Eliyle de her zaman tuttuğu gibi asasını çatal tarafından tutmuştu. Çevgen tarafı da olduğu gibiydi. Asada bir değişiklik görmemişti. Sonra: *"Elini koynuna sok, kusursuz bembeyaz çıksın!"*[472] diye hitap edildi. Yani alacalı değil. Musa (as.) esmer tenli, kıvırcık saçlı ve uzun boyluydu. Elini koynuna soktu ve çıkardı. Kar gibi bembeyazdı. Sonra tekrar koynuna soktu. Çıkardığında normal ten rengine bürünmüştü. Allah ona şöyle hitap etti: *"İşte bu ikisi Firavun ve onun adamlarına karşı Rabbin tarafından iki kesin delildir. Onlar yoldan çıkan bir kavim olmuşlardır. Musa dedi ki: 'Rabbim! Ben onlardan bir adam öldürdüm, beni öldürmelerinden korkuyorum. Kardeşim Harun'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da beni doğrulayan bir yardımcı olarak benimle birlikte gönder.'"* Yani onlara benim anlatmak istediğimi anlatacaktır. Onların benden anlayamadıklarını ondan anlayabileceklerdir. *"Allah buyurdu: Seni kardeşinle destekleyeceğiz ve size öyle bir güç vereceğiz ki ayetlerimiz sayesinde size ulaşamayacaklar. Siz ve size uyanlar üstün geleceksiniz."*[473]

470 Tâhâ, 20/17-20.
471 Tâhâ, 20/21.
472 Neml, 27/12.
473 Kasas, 28/32-35.

Şimdi tekrar Süddî'nin rivayetine dönelim. Ardından Musa, ailesinin yanına döndü ve Mısır istikametinde yola çıktı. Mısır'a bir gece vakti ulaştı. Bilmeden annesinin misafiri oldu. Yemekleri "tafeyşel" idi.[474] Evin kenarında konakladı. Harun gelince annesine, kim olduğunu sordu. Annesi, bir misafir olduğunu söyledi. Onu yemeğe davet etti. Birlikte yemek yediler. Sonra oturup sohbet ettiler. Harun ona: "Kimsin?" diye sordu. O: "Ben Musa'yım," dedi. Bunun üzerine ikisi de ayağa kalktı ve
[404] kucaklaştılar. Birbirlerini tanıdıktan sonra Musa ona: "Ey Harun! Benimle gel, Firavun'a gidelim, Allah bizi ona elçi olarak gönderdi." Harun: "İşittim ve itaat ettim," dedi. Anneleri ayağa kalktı ve çığlık atarak: "Allah için size söylüyorum, Firavun'a gitmeyin, o sizi öldürecek," dedi. Ancak ikili bu talebi reddettiler ve gece vakti Firavun'a gittiler. Kapıyı çaldılar. Firavun ve kapıcı korktular. Firavun: "Bu saatte kapıyı kim çaldı?" dedi. Kapıcı onlara yukarıdan baktı. Firavun: "Bu saatte kapımı kim çalıyor?" diye sordu. Kapıcı onlarla konuştu. Musa ona: "*Ben âlemlerin Rabbinin elçisiyim!*"[475] dedi. Kapıcı korktu ve Firavun'a giderek dedi ki: "Kapıda bir deli var. Âlemlerin Rabbi olduğunu söylüyor." Firavun: "Onu içeri al," dedi. Musa içeri girdi ve: "Ben âlemlerin Rabbinin elçisiyim. İsrailoğullarını benimle gönder," dedi. Firavun onu tanıdı ve şöyle dedi: "*Biz seni çocukken himayemize alıp büyütmedik mi? Hayatının yıllarını aramızda geçirmedin mi? Sonunda o yaptığın işi de yaptın. Sen nankörün birisin.*"[476] "*Musa dedi: O işi o anda neticesinin ne olacağını bilmeden yaptım. Sizden korkunca da hemen aranızdan kaçtım. Sonra Rabbim bana hikmet bahşetti* –Ayette geçen "hikmet", peygamberlik anlamındadır.– *ve beni peygamberlerden kıldı. O nimet diye başıma kaktığın ise İsrailoğullarını kendine kul köle etmendir.*"[477] Bir de ben küçükken beni büyütmen. "*Firavun dedi: Âlemlerin Rabbi, dediğin de nedir?*"[478] "*Ey Musa! Rabbiniz kimdir? Musa dedi: Rabbimiz her şeye fıtratını*

474 Tafeyşel bir tür haşlamadır.
475 Zuhruf, 43/46.
476 Şuarâ, 26/18-19.
477 Şuarâ, 26/20-22.
478 Şuarâ, 26/23.

bahşeden sonra da doğru yolu gösterendir."[479] Demek istiyor ki: Her hayvana eşini veren sonra da çiftleşmeyi ilham edendir. Firavun sonra şöyle dedi: *"Bir mucize getirdiysen ve gerçekten doğru söylüyorsan onu göster bakalım."*[480] Firavun bu sözü Musa'nın ona söylediklerinden sonra söylemiştir. Musa şöyle cevap verdi: *"Sana apaçık bir mucize getirmiş olsam da mı? Firavun: 'Doğru söyleyenlerden isen haydi getir onu,' dedi. Bunun üzerine Musa asasını yere attı. Bir de ne görsünler, asa apaçık koca bir yılan oldu."*[481] Ayette geçen *sü'bân* kelimesi erkek yılandır. Musa'nın asası ağzını açmış, alt çenesi yerde, üst [405]
çenesi sarayın dış duvarının üstünde olduğu hâlde, Firavun'a doğru hareket ederek onu yakalamak istemişti. Firavun onu görünce paniğe kapıldı ve yerinden sıçrayarak altına kaçırdı. Sonra çığlık atarak: "Ey Musa! Onu al, sana iman edeyim ve İsrailoğullarını seninle göndereyim," dedi. Musa onu alınca eski hâline döndü. Ardından elini koynundan çıkardı bir de ne görsün, görenler tarafından bembeyaz görünüyordu. Musa bu vaziyette Firavun'un yanından ayrıldı. Firavun ona iman etmek ve İsrailoğullarını onunla göndermekten imtina etmişti. Kavmine de şöyle dedi: *"Ey ileri gelenler! Sizin için benden başka bir ilah tanımıyorum. Ey Haman! Benim için çamur üzerine ateş yak ve bana bir kule yap ki Musa'nın tanrısına çıkayım!"*[482] Haman, Firavun için kuleyi inşa edince, Firavun üstün çıktı ve kendisine bir ok verilmesini istedi. Oku göğe doğru attı. Ok kana bulaşmış olarak geri dönünce, "Musa'nın tanrısını öldürdüm," dedi.

Bişr b. Muâz bize, Yezîd b. Zürey', Saîd ve Katâde'den, *"Ey Haman! Benim için çamur üzerine ateş yak,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Haman, kuleyi inşa etmek için çamuru pişirip tuğla hâline getiren ilk kişidir.

İbn İshâk'ın rivayetine gelince: İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini nakletti:

479 Tâhâ, 20/49-50.
480 A'râf, 7/106.
481 Şuarâ, 26/30-32.
482 Kasas, 28/38.

Musa, peygamber olunca yola çıktı ve Mısır'a kadar geldi ve kardeşi Harun ile birlikte Firavun'a gittiler. Firavun'un kapısında bekleyerek içeri girmek için izin istediler. Onlar: "Biz âlemlerin Rabbinin elçileriyiz. Bizim için bu adamın iznini isteyin," dediler. Bize anlatıldığına göre iki sene boyunca kapısına sabah gidip akşam döndüler. Firavun'un haberi olmamıştı. Hiç kimse de cesaret edip onların talebini bildirmeye cüret edememişti. Ta ki bir abdal onu güldürüp oynatmak için yanına girdi. Ona: "Ey kral! Kapıda acayip sözler sarf eden bir adam var. O, senden başka bir ilahı olduğunu iddia etmektedir," diye haber verdi. Firavun: "Onu içeri alın," dedi. Musa, yanında kardeşi Harun olduğu hâlde içeri girdiler. Asası da elindeydi. Firavun'un huzurunda durunca, Firavun şöyle dedi:

[406] *"Biz seni henüz küçükken büyütmedik mi? Ömründe yıllar boyu bizde kalmadın mı? Bir de yapacağını yapıp nankörlük etmedin mi?" Musa: "Ben o işi o anda sonunun ne olacağını bilmeyerek yaptım," dedi."*[483] Yani istemeyerek hatayla yaptım. Musa sonra Firavun'a dönerek kendisine iyilikler yaptığına dair iddialarını çürüterek dedi ki: *"O nimet diye başıma kaktığın ise İsrailoğullarını kendine kul köle etmendir."* Yani onları kendin için köleleştirdin. "Erkek çocuklarını onlardan koparıyorsun. İstediğini köleleştiriyor ve dilediğini öldürüyorsun. Beni sana ve senin evine sevk eden şey budur." [Bunun üzerine] *"Firavun, 'Âlemlerin Rabbi de nedir?' dedi."*[484] Yani Musa'dan Rabbinin sıfatlarını anlatmasını istemektedir. 'Bu ilahın nedir?' diye soruyor. *"Musa: 'Eğer kesin olarak inanıyorsanız, O göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir.'"* Etrafındakilere: *"Duymaz mısınız?"* dedi. Yani Musa'nın söylediklerini inkâr etti ve kendisinden başka tanrı olmadığını iddia etti. *"Musa: 'O sizin ve daha önceki atalarınızın Rabbidir,' dedi."* Önceki atalarınızı yarattı ve sizi de onlardan yarattı. Firavun şöyle dedi: *"Size gönderilen bu elçiniz muhakkak delidir."*[485] Yani söylediği bu sözler doğru değildir. Zira benden başka ilahınız

483 Şuarâ, 26/20.
484 Şuarâ, 26/17.
485 Şuarâ, 26/27.

olduğunu söylüyor. "*Musa dedi: 'Eğer aklediyorsanız, O doğunun ve batının ve ikisi arasında olanların Rabbidir.*" Yani aklınızı kullanırsanız (bileceksiniz ki,) O doğu ve batının ve ikisi arasında olanların yaratıcısıdır. "*Firavun dedi: Benden başka ilah edinirsen seni zindana atacağım!' Musa: 'Sana açık mucizeler getirsem de mi?' dedi.*"[486] Yani getireceğim mucize sana, benim doğru söylediğimi, senin de yalan söylediğini, benim haklı olduğumu ve senin batılda olduğunu gösterecek. "*Firavun: 'Doğru söylüyorsan haydi getir,' diye karşılık verdi. Bunun üzerine, Musa asasını yere attı. Bir de ne görsünler, asa apaçık koca bir yılan oluvermiş.*"[487] İki taraf arasını âdeta doldurmuş ve ağzını açmış, asanın çevgen tarafı sırtında ibik hâline gelmiş hâldeydi. İnsanlar yanından uzaklaştılar. Firavun da tahtından inerek Musa'dan Rabbi adına ona yalvarıyordu. Musa sonra elini koynuna soktu ve elini çıkardı. Kar gibi bembeyazdı. Sonra onu eski hâline döndürdü. Daha sonra elini koynuna soktu ve eli asaya dönüştü. Eliyle asanın çatallı tarafından tutuyordu. Çevgen tarafı alt tarafındaydı. Bu sırada Firavun karnından tutarak –İddiaya göre beş altı gün bekler ve helaya gitmezdi– diğer insanlar gibi helaya gitti. Oysa helaya gitmediğini iddia ederek insanlardan farklı bir yapıda olduğunu göstermeye çalışıyordu.

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini anlattı: Vehb b. Mü- [407]
nebbih el-Yemânî'nin şöyle dediği bana anlatıldı:

Firavun yirmi küsur gün bekledi. Az kalsın ölecekti. Sonra kendini kontrol ederek yakın çevresine: "*Bu çok bilgili bir sihirbazdır! Sizi sihriyle yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Şimdi ne dersiniz?*"[488] Onu öldüreyim mi?" dedi. Firavun'un ailesinden bir zat –salih bir kul olup rivayete göre adı Habrek idi– "*Rabbim Allah'tır diyen ve size Rabbinizden mucizeler getiren bir adamı öldürecek misiniz?*"[489] dedi. Asası ve eliyle size mucize gösterdi. Aynı adam Allah'ın cezasıyla onları korkuttu ve

486 Şuarâ, 26/29-30.
487 Şuarâ, 26/31-32.
488 Şuarâ, 26/34-35.
489 Mümin, 40/28.

kendilerinden önceki milletlerin başına gelen felaketlerle uyardı. Şöyle dedi: "*Ey kavmim! Bugün, yeryüzüne hâkimsiniz. Ama Allah'ın azabı gelip bize çatarsa, kim bize yardım eder? Ey Firavun! Ben size kendi görüşümü söylüyorum ve yine size ancak doğru yolu gösteriyorum.*"[490] Kavminden olan yakın çevresi –onları Allah'ın kudreti hakkında zaafa maruz kılarak etkilemiş– şöyle dediler: "*Onu ve kardeşini alıkoy ve şehirlere toplayıcı görevliler gönder. Ne kadar bilgisi derin sihirbaz varsa onları sana getirsinler.*"[491] Yani ona karşı çok sayıda sihirbazı devreye sok, belki sihirbazlar arasında onun yaptıklarını yapanlar çıkar. Musa ve Harun mucizeleri gösterdikten sonra Firavun'un yanından ayrılmışlardı. Firavun memleketin her tarafına adamlar göndererek ne kadar sihirbaz varsa onları topladı. Allahu âlem, ravi bana on beş bin sihirbazdan bahsetti. Sihirbazlar toplanınca, Firavun onlara emirlerini iletti ve şöyle dedi: "Bize bir sihirbaz geldi onun gibisini görmedim. Ona galip gelirseniz size ikramda bulunacak, sizi üstün tutacak ve memleketimin insanlarından kendime daha yakın
[408] tutacağım." Onlar: "Onu mağlup edersek bu haklara sahip olacağız," dediler. Firavun: "Evet," dedi. Sihirbazlar Firavun'a: "O hâlde Musa'yla karşılaşacağımız bir buluşma zamanı ayarla," dediler. Sihirbazların elebaşları Sâtûr, Âdor, Hathat ve Masfâ olmak üzere dört kişiydiler. Bunlar, Allah'ın kudretini gördüklerinde iman etmişler ve diğer sihirbazlar da onlara uyarak iman etmişlerdi. Onları, ölüm ve asmakla tehdit ettiğinde Firavun'a: "*Bize gelen açık mucizelere ve bizi yaratanı sana tercih etmeyeceğiz. Artık ne yaparsan yap!*"[492] dediler. Firavun Musa'ya haber göndererek dedi ki: "*Seninle bizim aramızda, ne senin ne de bizim muhalefet etmeyeceğimiz, uygun bir yerde buluşma zamanı ayarla.*" *Musa: 'Buluşma zamanımız bayram günü olsun,' dedi.*" Bu gün, Firavun'un katıldığı bir bayram günüydü. "*Kuşluk vaktinde bir toplanma*"[493] günüydü. Böylece Musa ile Firavun'un karşılaşmasına insanlar şahit olsun.

490 Mümin, 40/29.
491 Şuarâ, 26/36-37.
492 Tâhâ, 20/72.
493 Tâhâ, 20/58-59.

Firavun insanları bu karşılaşma için topladı ve sihirbazlara: *"Sıra hâlinde gelin ve bugün üstün gelen galip olacaktır."*[494] Yani bugün hasmına galip gelen üstün olacaktır. Bunun için Firavun on beş bin sihirbazı sıralar hâlinde bir düzen içinde düzene soktu. Her sihirbazın elinde asası ve ipi vardı. Musa asasına dayanarak kardeşiyle birlikte meydana çıktı. Firavun memleketinin ileri gelenleriyle meydanda oturuyordu. İnsanlar huzurunda el pençe duruyorlardı. Musa sihirbazlara karşı çıktığında onlara: " *Yazıklar olsun size, Allah hakkında yalan uydurmayın! Sonra O bir azapla kökünüzü keser! İftira eden muhakkak perişan olur,*"[495] dedi. Sihirbazlar kendi aralarında birbirlerine (Bu bir sihirbaz söylemi değildir, dediler. Sonra aralarında) fısıldaşarak: *"Bu iki sihirbaz sihirleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve örnek yolunuzu ortadan kaldırmak istiyorlar!"*[496] dediler. Ardından şöyle dediler: *"'Ey Musa! İlk atan ya sen, ya da biz olacağız.' Musa: 'Hayır, siz atın,' dedi. Bir de* [409] *baktı ki büyüleri sayesinde ipleri ve sopaları kendisine koşuyor gibi görünüyor."*[497] İlk planda sihirleriyle, Musa ve Firavun'un, ardından da diğer insanların gözlerini kamaştırdılar. Daha sonra herkes elindeki asayla ipi attı. Bir de ne görsünler, hepsi dağları andıran ve birbirlerine sarılan, vadileri dolduran yılanlara dönüşmüştür. Bunun üzerine, *"Musa içinde bir korku hissetti."*[498] Musa, kendi kendine onların elindekiler asadan başka bir şey değildi. Hem de benim asamdan farklı asalar değildi, hepsi de yılanlara dönüştü. Allah ona şöyle vahyetti: *"Sağ elindekini at, onların yaptıkları şeyleri yutacaktır. Onların yaptığı sihirden başka bir şey değildir. Sihirbaz hangi amacı güderse gütsün asla başarıya ulaşamaz."*[499] Musa içinde hissettiği sıkıntıdan kurtuldu ve elindeki asasını attı. Sihirbazların attığı asaları ve ipleri –bunlar Firavun ile insanların gözünde yılanlardı– tek tek yutmaya başladı. Vadide hiçbir

494 Tâhâ, 20/64.
495 Tâhâ, 20/61.
496 Tâhâ, 20/63.
497 Tâhâ, 20/65.
498 Tâhâ, 20/67.
499 Tâhâ, 20/69.

şey kalmadı. Sonra Musa onu eline aldı. Artık asası eski hâline dönmüştü. Sihirbazlar da secdeye kapandılar. Dediler ki: "*'Harun ve Musa'nın Rabbine inandık.'* Bu sihir olsaydı, Musa bize galip gelemezdi," dediler. [Bunu duyan] Firavun üzüldü. Açık galibiyeti gördü ve sihirbazlara şöyle dedi: "*Ben size izin vermeden ona inandınız. O, size sihir öğreten büyüğünüzdür.*" Yani, o size öğreten büyük sihirbazdır. "*Sizin el ve ayaklarınızı çaprazlamasına keseceğim.*" Onlar: "*Ne yaparsan yap,*" dediler. (Yani seni, Allah'a ve bize peygamberiyle gönderdiği kesin de-
[410] lillere tercih etmeyeceğiz.) Dilediğini yapabilirsin. "*Sen ancak bu dünya hayatında hüküm verebilirsin.*" Zira yalnız bu dünyada bir iktidar gücün vardır. Ötesinde böyle bir gücün yoktur. "*Bize, hatalarımızı ve senin bize zorla yaptırdığın büyünün günahını bağışlaması için Rabbimize iman ettik. Allah en hayırlı ve rahmeti en sürekli olandır.*"[500] Yani sevabı senden daha hayırlı, cezası da daha kalıcıdır. Böylece Allah düşmanı, yenilmiş ve lanetlenmiş olarak döndü. Ama yine de küfürde ve şerde ısrar etmeye devam etti. Allah da ayetlerini ona göstermeye devam etti ve kuraklık ve tufan ile cezalandırdı.

Tekrar Süddî'nin rivayetine dönelim. Rivayete göre Allah'ın, Firavun kavmini, karşı karşıya bıraktığı felaketler, Musa ile sihirbazların karşılaşmasından önce vuku bulmuştur. Semaya doğru attığı okun kana bulaşmış olarak dönmesi üzerine Firavun, "Musa'nın ilahını öldürdük," demişti. Ardından Allah onların üzerine tufan gibi bir yağmur göndererek onların her şeyleri sular altında kaldı. Bunun üzerine: "Ey Musa! Rabbine dua et, bu felaketi üzerimizden kaldırsın ki, sana inanalım ve İsrailoğullarını seninle gönderelim," dediler. Allah o felaketi kaldırıp da ekinleri yeşerince, "Yağmur yağmadığı için sevinemeyiz," dediler. Bunu üzerine çekirge afetine maruz kaldılar. Çekirgeler mahsullerini yedi. Bu durum karşısında Musa'dan, bu afeti kaldırması için Rabbine dua etmesini istediler. Bunu yapması hâlinde ona iman edeceklerini söylediler. Musa onlar için dua etti ve ekinleri kısmen kurtuldu. Bu kez de, "Ekinlerimizden elimizde az bir şey kaldı iman etmeyeceğiz," de-

500 Tâhâ, 20/70-73.

diler. Sonra Allah, onları haşere afetine maruz bıraktı. Âdeta yeri silip süpürdü. İnsanlar yemek yerken bu hayvancıklar yemeklerine üşüşürdü. İnsanların elbisesinin altına girerek vücutlarını ısırırlardı. Hatta bazıları, pişmiş kerpiçten silindir şeklinde sütunlar yapıp ince bir kireçle sıvayarak yemeklerini bunların üzerine bırakırlardı. Sonra yemeği aldıklarında haşerelerle dolduğunu görürlerdi. Böylece bu haşere musibeti kadar onları uğraştıran bir afet olmadı. Kur'an'da *ricz* olarak[501] da ifade edilmiştir. Bu afeti de kaldırması için Musa'ya, Rabbine dua etmesini söylediler. Bunu yapması hâlinde iman edeceklerini söylediler. Bu afet de kaldırıldı; ancak, iman etmediler. Ardından kan afetine maruz kaldılar. İsrailî ile Kıpti aynı kaynaktan su alıyorlardı. Ancak Kıptinin aldığı su kana [411] dönüşürken, İsrailînin aldığı ise saf su olarak çıkıyordu. Bu afet onlara ağır gelmeye başlayınca, bunu kaldırması için ona talepte bulundular. Bu taleplerini karşılaması hâlinde ona iman edeceklerini söylediler. Bu afet de defedildi; ancak, iman etmediler. "*Biz azabı onlardan kaldırınca sözlerinden dönüverdiler,*"[502] ayeti, bu konuya işaret etmektedir. Verdikleri sözleri tutmadılar. "*And olsun ki, biz Firavun'a uyanları ders alsınlar diye, yıllarca kuraklık ve mahsul kıtlığı ile cezalandırdık,*"[503] ayeti de buna işaret etmiştir.

Daha sonra Allah, Musa ve Harun'a şöyle vahyetti: "*Ona yumuşak söz söyleyin. Belki düşünür veya korkar.*"[504] Bunun üzerine ona gittiler ve dediler ki: "Ey Firavun! İhtiyarlamamak üzere sana gençliğini vermemi ister misin? Senin iktidarın da senden alınmayacak. Cinsel gücün, yeme, içme, iştah ve lezzeti sana iade edilsin. Öldüğün zaman da cennete gideceksin. Bunun için bana iman et." Başta bu yumuşak sözler ona cazip geldi. Musa'ya: "Bekle, Haman gelsin," dedi. Haman gelince ona: "Bu adam bana geldi, bilir misin?" dedi. Haman: "O, kimdir? diye," sordu. -Daha önce ona sihirbaz derken, bugün

501 A'râf, 7/134.
502 Zuhruf, 43/50.
503 A'râf, 7/130.
504 Tâhâ, 20/44.

sihirbaz demedi.– Firavun ona: "Musa," dedi. Haman: "Sana ne dedi?" dedi. Firavun: "Şöyle şöyle dedi," diye cevap verdi. Haman: "Ona ne dedin?" Firavun ona: "Haman gelsin, onunla istişare edeyim," dedim. Haman, onu aciz gördü ve şöyle dedi: "Senin hakkındaki zannım bundan hayırlıdır. İbadet edilen bir ilahken şimdi ibadet eden bir kul olacaksın!" Bunun üzerine kavmini topladı ve onlara: "*Ben, sizin en yüce rabbinizim,*"[505] dedi. Firavun'un: "*Sizin için benden başka bir ilah tanımıyo-*
[412] *rum,*"[506] sözüyle "*Ben sizin en yüce rabbinizim,*" sözü arasında kırk yıl geçti. Ayrıca kavmine şöyle dedi: "*Doğrusu bu çok bilgili bir sihirbazdır. Büyüsüyle sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Ne buyurursunuz? Dediler ki: Onu ve kardeşini alıkoy ve şehirlere toplayıcı görevliler gönder. Ne kadar bilgisi derin sihirbaz varsa sana getirsinler.*"[507] Yine Firavun Musa'ya şöyle dedi: "*Ey Musa! Sihrinle bizi yurdumuzdan çıkarmak için mi geldin? Biz de sana aynen onun gibi bir büyü getireceğiz. Sen, seninle bizim aramızda, ne senin ne de bizim muhalefet etmeyeceğimiz uygun bir yerde buluşma zamanı ayarla.*"[508] Yani adilce bir buluşma zamanı. Musa şöyle dedi: "*Buluşma zamanınız bayram günü, kuşluk vaktinde, insanların toplanma zamanı olsun.*"[509] Onlar için bir bayram günüydü. "*Bunun üzerine Firavun dönüp gitti. Sihirbazları topladı sonra geri geldi.*"[510] Firavun şehirlere toplayıcı görevliler gönderdi. Sihirbazları ve insanları topladılar. Firavun halka: "*Siz de toplanıyor musunuz? Üstün gelirlerse herhâlde sihirbazlara uyarız, denildi.*"[511] Sihirbazlar: "*Galip gelenler biz olursak, bize bir ücret vardır, değil mi? dediler.*" Diyorlar ki bize ikramiyeler vereceksin. "*Firavun: Evet, hem de güzide kimselerden olacaksınız. Musa onlara: 'Sakın Allah hakkında yalan uydurmayın. Aksi takdirde bir azapla kökünü-*

505 Nâziât, 79/24.
506 Kasas, 28/38.
507 Şuarâ, 26/34-37.
508 Tâhâ, 20/57-58.
509 Tâhâ, 20/59.
510 Tâhâ, 20/60.
511 Şuarâ, 26/39-40.

zü kurutur."[512] Yani sizi azapla helak eder. *"Onlar durumlarını aralarında tartıştılar ve gizlice fısıldaştılar."* Tabii ki Harun ve Musa olmadan bunu yaptılar ve fısıldaşmalarında dediler ki: *"Bu ikili, sihirleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve örnek yolunuzu ortadan kaldırmak istiyorlar."*[513] Yani kavminizin eşrafını ortadan kaldırmaya çalışıyorlar.

Musa, sihirbazların lideriyle bir araya geldiler. Musa ona: "Sana galip gelsem bana inanacak ve benim getirdiklerimin hak olduğuna şahitlik edecek misin?" dedi. Sihirbaz: "Evet, ancak yarın öyle bir sihirle geleceğim ki, hiç kimse onu mağlup edemeyecek. And olsun bana galip gelirsen sana iman edeceğim ve senin haklı olduğuna şahitlik edeceğim," dedi. Firavun da onların konuşmalarını izliyordu. Şöyle dedi: *"Şüphesiz bu, şehirde halkını oradan çıkarmak için kurduğunuz bir tuzaktır."*[514] Onlar şöyle dediler: *"Ey Musa! Ya sen at veya biz* [413] *atacağız,"*[515] dediler. Musa onlara: "Siz atın," dedi. Bunun üzerine iplerini ve değneklerini attılar. Otuz bin küsur sihirbaz idiler. Her birinin yanında bir ip ve bir değnek vardı. *"Onlar atınca insanların gözlerini büyülediler, onları korkuttular ve büyük bir sihir gösterdiler."*[516] *"Bunun üzerine Musa, içinde bir korku hissetti."*[517] Allah ona: "Korkma!" diye vahyetti. *"Sağ elindeki asanı at, onların yaptıklarını yutacaktır."*[518] Musa asasını atınca onların yılanlarını yedi. Sihirbazlar bunu görünce secdeye kapandılar ve şöyle dediler: *"Musa ve Harun'un Rabbi olan âlemlerin Rabbine inandık."*[519] Bunun üzerine Firavun dedi ki: *"Sizin el ve ayaklarınızı çaprazlama olarak keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım."*[520] Abdullah b. Abbâs'ın rivayetine göre onları öldürdü ve kesti. Onlar o zaman şöyle

512 Şuarâ, 26/40-42.
513 Tâhâ, 20/62-63.
514 A'râf, 7/123.
515 A'râf, 7/115.
516 A'râf, 7/116.
517 Tâhâ, 20/67.
518 Tâhâ, 20/ 69.
519 Şuarâ, 26/47-48.
520 Tâhâ, 20/71.

dediler: "*Rabbimiz! Bize bol bol sabır ver ve Müslüman olarak öldür.*"[521] İbn Abbâs der ki: Sabah sihirbazdılar; ancak akşam şehit oldular.

* * *

Daha sonra Firavun, İsrailoğullarına yöneldi. Kavmi ona dediler ki: "*Musa'yı ve kavmini seni ve tanrılarını bırakıp yeryüzünde bozgunculuk yapsınlar diye mi bırakacaksın?*"[522] İbn Abbâs'ın rivayetine göre Firavun'un tanrıları sığırlardı. Güzel bir inek gördükleri zaman ona ibadet ederlerdi. Bu yüzden Sâmirî onlar için bir buzağı heykeli icat etti.

Sonra Allah Musa'ya, İsrailoğullarıyla birlikte Mısır'dan çıkmasını emretti: "*Ona: 'Kullarımı* (geceleyin) *yola çıkar. Çünkü takip edileceksiniz,' diye vahyettik.*"[523] Bunun üzerine
[414] Musa İsrailoğullarına yola çıkmalarını emretti. Ayrıca onlara Kıptilerden ziynet eşyasını ödünç almalarını emretti. Kimsenin arkadaşına seslenmemesini, gece ışıklarını yanık bırakmalarını, evinden çıkanın çıktığını gösteren bir işaret olarak kapısına kanlı bir el işareti yapmasını emretti. Allah, zina sonucu olarak Kıptilerde doğan her İsrailî çocuğu İsrailoğullarına, Kıptilerden olan ve İsrailoğullarında doğan her çocuğu da Kıptilere iade etti. Bunlar ait oldukları babalarına döndüler.

Sonra Musa gece vakti İsrailoğullarıyla yola çıktı. Kıptiler bundan habersizdi. Daha önce Kıptilere beddua etmişlerdi. Musa şöyle beddua etti: "*Rabbimiz! Firavun ve kavmine dünya hayatında ziynet ve nice mallar verdin... Rabbimiz! Onların mallarını yok et, kalplerine sıkıntı ver (elem verici azabı görmedikçe iman etmesinler).*"[524] Allah şöyle buyurdu: "*İkinizin de duası kabul edildi.*"[525]

"*Rabbimiz onların mallarını yok et,*" ayetinde geçen *tams* kelimesi, onların dinar ve dirhemlerinin taşlar hâline gelme-

521 A'râf, 7/ 126.
522 A'râf, 7/127.
523 Şuarâ, 26/52.
524 Yûnus, 10/88.
525 Yûnus, 10/89.

sidir. Sonra Allah ikisine, "İstikamet üzere olun," buyurdu. Musa ve Harun kavimleriyle birlikte yola çıktılar. Allah Kıptilere ölüm yağdırdı. Her adamın büyük çocuğu öldü. Onları defnetmekle meşgul olduklarından, güneş çıkıncaya kadar İsrailoğullarını takip edemediler. *"Gün doğduğunda onların ardına düştüler,"*[526] ayeti bu olaya işaret etmektedir.

Musa, İsrailoğullarının gerisinde bulunuyordu. Harun ise öndeydi. Mümin kişi Musa'ya: "Ey Allah'ın peygamberi! Nereye gitmeye emredildin?" diye sordu. Musa: "Denize," diye cevap verdi. Adam denize dalmaya kalktı ancak Musa mani oldu. Musa altı yüz yirmi bin savaşçıyla çıktı. Onlar, yirmi yaşındakileri çocuk kabul ettiler. Altmış yaşındakileri de yaşlı saydılar. Yani bu iki yaş arasındakileri muharip sınıfına aldılar. Firavun onları takip etti. Onun ordusunun önünde Haman vardı. Ordusu bir milyon yedi yüz bindi. Süvari idiler. İçlerinde otlak atı olan yoktu. Allah şöyle buyurur: *"Firavun şehirlere toplayıcı görevliler gönderdi. Esasen bunlar sayıları az bölük pörçük bir topluluktur. Bunlar bizi öfkelendirmişlerdir.* –Yani İsrailoğulları– *Ve biz, hepimiz uyanık bir topluluğuz."*[527] Yani [415]
ihtiyatlıyız ve tedbirimizi aldık. *"İki topluluk birbirini görünce, Musa'nın adamları: 'İşte yakalandık,' dediler."*[528] İsrailoğulları, Firavun'a baktılar ve "İşte bize yetiştiler. Ey Musa! Sen bize gelmeden bize eziyet ediliyordu. Bizim oğullarımızı kesiyor ve kızlarımızı sağ bırakıyorlardı. Sen geldikten sonra şimdi de Firavun peşimize düştü ve bizi öldürmeye çalışıyor. Kesin yakalanacağız. Önümüz deniz, arkamızda da Firavun var," dediler. Musa şöyle dedi: *"Asla! dedi, Rabbim benimledir ve bana yol gösterecektir."*[529] Yani Allah bana yeter. *"Umulur ki Rabbimiz düşmanımızı helak eder ve onların yerine sizi yeryüzüne hâkim kılar da nasıl hareket edeceğinize bakar."*[530] Harun ileriye atıldı ve denize vurdu. Ancak deniz: "Bana vuran bu az-

526 Şuarâ, 26/60.
527 Şuarâ, 26/53-56.
528 Şuarâ, 26/61.
529 Şuarâ, 26/62.
530 A'râf, 7/129.

gın kimdir?" dedi ve açılmadı. Sonra Musa geldi ve ona "Ebû Hâlid" künyesiyle hitap ederek vurdu. *"Deniz hemen yarıldı ve her bölük koca bir dağ gibi oldu."*[531] Ardından İsrailoğulları açılan yoldan ilerlediler. Denizde on iki yol açıldı. Her bir yolda bir kol ilerledi. Yollar âdeta duvarlarla ayrılmıştı. Her kol kendi adamlarının boğulmasından endişe ediyordu. Musa bu vaziyeti görünce Allah'a dua etti ve geçiş yolları kemerli köprüler hâline getirildi. Artık sonda olanlar başta olanları görebiliyorlardı. Nihayet hepsi denizi geçtiler. Ardından Firavun ve adamları geldiler. Firavun denizin yarıldığını görünce: "Görüyor musunuz? Deniz benden korktu ve bana açılarak düşmanlarıma yetişip onları öldürmeme yardım edecek," dedi. *"Ötekilerini de oraya yaklaştırdık,"*[532] ayeti bu hadiseye atıf yapmaktadır. Ötekiler Firavun'un kavmidir.

Firavun denizde açılmış yolların yanına gelince atlar geçmekte direndi. Bunun üzerine Cebrail, dişi bir at üzerinde indi. Erkek atlar onun kokusunu alarak izinden gittiler. Firavun ordunun ilk kısmı denizden çıkmak üzere, son kısmı da denize girmişken, Cebrail denize emrederek onları helak
[416] etmesini istedi. Ve deniz onları içine aldı. Bizzat Cebrail Firavun'u denizin dibinde çamura batırdı ve boğuluncaya kadar çamurları ağzına tıkadı. Boğulacağı sırada: *"İsrailoğullarının inandığı Tanrı'dan başka tanrı olmadığına inandım ve ben de Müslümanlardanım,"*[533] dedi. Allah, Mikail'i göndererek onu kınadı: *"Şimdi mi iman ettin? Hâlbuki daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun."*[534] Cebrail: "Ey Muhammed! İki insana öyle buğzettim ki, hiç kimseye o kadar buğzetmedim. Biri cinlerden olan ve Âdem'e secde etmeyen İblis ile *'Ben sizin en yüce rabbinizim,'* diyen Firavun. Ey Muhammed! Ağzından çıkacak bir kelimenin karşılığında Allah'ın rahmetine nail olmasını engellemek için ağzına çamuru nasıl tıkadığımı görseydin." İsrailoğulları: "Firavun boğulmadı. Şimdi bizi ya-

531 Şuarâ, 26/63.
532 Şuarâ, 26/64.
533 Yûnus, 10/90.
534 Yûnus, 10/91.

kalayacak ve öldürecek," dediler. Bunun üzerine Musa Allah'a dua etti. Firavun da altı yüz yirmi bin zırhlı savaşçıyla çıktı. Buna rağmen İsrailoğulları onu yakalayıp vücudunu bozdu. Allah Firavun'a şöyle dedi: "*Bugün bedeninle seni kurtaracağım ki senden sonrakiler için bir ibret olasın.*"[535] Yürüyüşlerini sürdürmek isteyince kendilerini bir çölün içinde buldular. Nereye gideceklerini şaşırdılar. Bunun üzerine Musa, İsrailoğullarının büyüklerini çağırdı ve onlara: "Bize ne oluyor?" diye sordu. Onlar Musa'ya: "Yusuf, Mısır'da vefat ettiğinde kardeşlerine, 'Mısır'dan çıktığınızda beni de götürmeden çıkmayacaksınız,' diye söz almıştı. Bu durum onunla ilgilidir," diye söylediler. Musa onlara: "Yusuf'un kabri Mısır'ın neresindedir?" diye sordu. Onlar sorunun cevabını bilemediler. Bunun üzerine Musa ayağa kalkarak: "Allah adına size soruyorum, kim Yusuf'un kabrinin nerede olduğunu biliyorsa bana söylesin. Kim bilmiyorsa da kulakları benim sesimi duymaz olsun," diye seslenmeye başladı. Musa bazen iki kişinin arasından geçerken seslendiği hâlde onu duymuyorlardı. Nihayet onların içinde bir kocakarı onun sesini duydu. Kadın dedi ki: "Sana Yusuf'un kabrini göstersem benim isteklerimi yerine getirecek misin?" Musa: "Hayır, Rabbime soracağım," dedi. Bunun üzerine Allah ona kocakarının isteğini yerine getirmesini emretti. Musa kadına gitti ve isteğini yerine getireceğini söyledi. Kadın: "Cennette hangi odalarda ikamet edersen beni de oraya alacaksın," dedi. Musa: "Tamam," dedi. Kadın: "Ben ihtiyar bir kadınım, yürüyemem, beni taşıyacaksın," dedi. Musa onu taşıdı. Nil'e yaklaştıklarında: "İşte burada suyun altındadır. Allah'a dua et su çekilsin," dedi. Musa dua edince su çekildi. Gösterdiği yeri kazmasını istedi. Musa orayı kazdı ve Yusuf'un kemiklerini alarak yanlarında taşıdı. Musa çıkış yolunu kavmine gösterdi ve yola koyuldular. "Orada kendilerine mahsus putlara tapan bir kavme rastladılar. Bunun üzerine: "*Ey Musa!* [417] *Onların tanrıları olduğu gibi sen de bizim için bir tanrı yap!*" *dediler. Musa: "Siz gerçekten cahil bir kavimsiniz," dedi. Sonra onlara: "Bunların içinde bulundukları dini hayat, yok hükmün-*

535 Yûnus, 10/92.

dedir ve amelleri da batıldır, dedi."[536] Yani onların içinde bulundukları hâl, yok olacaktır.

İbn İshâk'tan nakledilen rivayet şöyledir: İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Onun ve sihirbazlarının başına gelenlerden sonra Allah, Firavun üzerine felaketleri göndermeye, kuraklık ve kıtlıkla cezalandırmaya devam etti. Allah onlara tufan sonrada çekirge, haşere, kurbağa ve kan afetlerini ayrı ayrı gönderdi. Yani peş peşe ve art arda gönderdi. Tufanı gönderdi ve sular her tarafı kapladıktan sonra çekildi. Ancak, topraklarını gereği gibi ekip biçemediler ve zahmete girerek açlığa maruz kaldılar. Bu durumla karşılaşınca Musa'ya: *"Rabbine yalvar/dua et! 'Eğer bizden azabı kaldırırsa sana inanacağız ve İsrailoğullarını seninle göndereceğiz,' dediler."*[537] Bunun üzerine Musa Rabbine dua etti ve onlardan azabı kaldırdı. Ancak söylediklerini yerine getirmediler. Sonra Allah, onların üzerine çekirge afetini gönderdi. Çekirgeler onların ağaçlarını kemirdi. Hatta bana anlatıldığına göre, kapıların çivilerini bile kemirerek evlerini çökertirlerdi. Yine söz vermeleri üzerine Musa dua etti ve Allah bu afeti de onlardan defetti. Ancak, yine vefa göstermediler. Bu kez de Allah, haşereler gönderdi. Bana anlatıldığına göre, Musa bir kum yığınına gidip asasıyla vurması kendisine emredildi. Bunun üzerine büyük bir kum yığınına giderek asasıyla ona vurdu. Buradan yığınlar hâlinde haşereler çıktı ve her tarafa yayılarak evlere ve yiyeceklere musallat oldu. İnsanları uyumaktan ve istirahatten alıkoydu. Sıkıntıda kalınca Musa'ya yalvardılar. Musa Rabbine dua edince bu afeti kaldırdı. Ancak, yine sözlerini tutmadılar. Bu sefer de Allah onlara kurbağaları musallat etti. Kurbağalar evlere kadar her tarafa yayıldılar. Âdeta evleri ve meskûn yerleri doldurdular ve insanların yiyeceklerine, ev eşyasına ve elbiselerine kadar her tarafı istila ettiler. Bu da onlara ağır gelmeye başlayınca aynı talepte bulundular. Musa yine Rabbine dua etti ve bu afeti de
[418] onlardan kaldırdı. Ancak, yine vefa göstermediler. Bu kez de

536 A'râf, 7/138-139.
537 A'râf, 7/134.

Allah, onları kan afetine maruz kıldı. Kan onların sularına karıştı. Nehir, kuyu veya herhangi bir kaptan olsun, nereden su alırlarsa o su âdeta taze bir kana dönüşüyordu.

Muhammed b. Humeyd şöyle anlattı: Seleme bize şöyle dedi: Muhammed b. İshâk bana Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Susuzluk İsrailoğullarını vurunca, İsrailî kadın başka bir kadına gider ve kendisine su ikram etmesini isterdi. Kadın kendi testisi veya kırbasından su alarak isteyen kadına verirdi. Ancak su kana dönüşürdü. Bunun üzerine o kadına: "Suyu ağzına al ve ağzından ağzıma ver", derdi. Kadın suyu ağzına alınca kana dönüşüyordu. Bu azap yedi gün sürdü. Bunun üzerine Musa'ya: "*Sana verdiği söz hürmetine, bizim için Rabbine yalvar! Eğer bizden azabı kaldırırsa sana iman edecek ve İsrailoğullarını seninle göndereceğiz,*"[538] dediler. Allah azabı kaldırınca ahitlerini bozdular, hiçbir sözlerini yerine getirmediler. Bunun üzerine Allah, Musa'ya çıkmasını emretti. Ona, kendisini ve maiyetinde olanları kurtaracağını, Firavun'u ve ordusunu helak edeceğini bildirdi. Musa da onlara beddua ederek mahvolmalarını diledi: "'*Rabbimiz! Sen Firavun ve kavmine dünya hayatında ziynet ve nice mallar verdin. Bunları onlara, insanları senin yolundan saptırsınlar diye mi verdin? Rabbimiz! Onların mallarını mahvet ve kalplerine sıkıntı ver ki, elim azabı görmeden iman etmesinler.' Allah: 'İkinizin duası kabul edilmiştir. İstikamet üzere olmaya devam edin ve o bilmezlerin yolundan sakın ha gitmeyin!' dedi.*"[539] Allah, hurmalıkları, köleleri ve yiyecekleriyle mallarını taşlar hâline getirdi. Allah'ın Firavun'a gösterdiği ayetlerden biri de buydu.

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk, Büreyde b. Süfyân b. Ferve el-Eslemî ve Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer b. Abdülazîz bana Allah'ın Firavun'a gösterdiği dokuz mucizeyi sordu. Şöyle dedim: Bunlar; tufan, çekirge, haşere, kurbağalar, Musa'nın asası, eli, malların mahvı ve denizin yarılmasıdır. Ömer: "Malların mahvının da bunlardan biri olduğunu öğrenmiş oldum," dedi. Ben: "Evet, Musa onlara bed-

538 A'râf, 7/134.
539 Yûnus, 10/88-89.

dua etti de Allah mallarını taşlara dönüştürdü," dedim. Ömer:
[419] "Bu bilgi olmadan fıkıh olmaz," dedi. Bunun üzerine Ömer, Mısır'da elde edilen ve onun payına düşen bazı eşyanın içinde bulunduğu deri kabın getirilmesini istedi. Firavun döneminden kalma eşya kalıntıları arasında kabuğu soyulmuş ve ikiye bölünmüş yumurta, kabuğu atılmış ceviz, nohut ve mercimek taneleri taşlaşmış olarak mevcuttu.

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed'den naklen Mısır'da ikamet etmiş Şam ehlinden bir adamın şöyle dediğini rivayet etti:

Mısır'da yıkılmış ve taşlaşmış hurma ağacı gördüm. Onların kölelerinde cesedi taşlaşmış bir insan gördüm. Allah şöyle buyurur: "*Biz Musa'ya açık açık dokuz ayet verdik. (...) Ey Firavun! Ben senin mahvolduğunu sanıyorum!*"[540] Yani bedbaht olarak görüyorum.

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk, Yahyâ b. Urve b. Zübeyr ve babasından şöyle dediğini rivayet etti:

Allah, Musa'ya İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarmayı emrettiği zaman, Yusuf'un naaşını da götürmesini ve mukaddes topraklarda defnetmesini emretmişti. Bu sebeple Musa, Yusuf'un kabrinin nerede olduğunu bilen olup olmadığını sordu. İsrailoğulları arasında bilen tek kişi, bir ihtiyar kadındı. Kadın: "Ey Allah'ın peygamberi! Ben onun yerini biliyorum," dedi. "Beni de Mısır'dan çıkarır ve burada bırakmazsan, kabrini göstereceğim," dedi. Musa: "Olur," dedi. Musa, İsrailoğullarına fecir vaktinde yola çıkacaklarını vadetmişti. Bu yüzden Rabbine dua ederek Yusuf'u buluncaya kadar fecir vaktinin gecikmesini diledi. İhtiyar kadın, Musa ile birlikte çıktı ve Nil Nehrindeki yerini gösterdi. Musa mermerden bir tabut içinde bulunan Yusuf'un naaşını aldı ve onu da bu yolculukta çıkardı. Urve dedi: "Bu sebepledir ki: Yahudiler nerede olurlarsa olsunlar ölülerini mukaddes topraklara taşırlar."

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Bana anlatıldığına göre Musa, İsrailoğullarına Allah'ın ona bildirdiklerini tebliğ ederek Mısırlılardan ziynet eşyalarını,

540 İsrâ, 17/101-102.

yaşam malzemelerini ve elbiselerini, onlara Allah'ın bir ganimeti olarak ödünç almalarını istedi. Firavun, İsrailoğullarına karşı harekete geçmek için kavmine çağrıda bulununca onları İsrailoğullarına karşı tahrik etmek maksadıyla, "Onlar çıkmakla yetinmediler. Sizin mallarınızı da çıkarıp götürdüler," dedi.

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî ve Abdullah b. Şeddâd b. el-Hâd'dan şöyle dediğini rivayet etti: [420]

Bana nakledildiğine göre Firavun, ordusundaki alaca atlara ilaveten, atları siyah olan yetmiş bin süvariyle Musa'yı takip etmek üzere yola çıktı. Musa da yoluna devam ederek denizle yüz yüze geldi. Gidecek başka bir yolu da yoktu. Firavun da ordusuyla onların peşindeydi. "*İki topluluk birbirlerini görünce, Musa'nın adamları: 'Yakalanmak üzereyiz,' dediler. Musa: 'Hayır, Rabbim benimledir ve bana kurtuluş yolunu gösterecektir,' dedi.*"[541] Yani kurtuluşu, bana vaadi budur ve O vaadini bozmaz.

İbn Humeyd bize, Seleme ve Muhammed b. İshâk'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Bana anlatıldığına göre Allah denize: "Musa asasıyla sana vurursa onun için yarıl," diye vahyetti. Bu tecelli karşısında deniz dehşet içinde çırpınmaya ve Rabbinin emrini beklemeye başladı. Allah Musa'ya da: "Asanla denize vur," diye vahyetti. Musa Allah'ın kudretinin tecelli ettiği asasını denize vurdu. Bunun üzerine "*Deniz yarıldı ve her bölük kocaman bir dağ gibi oldu.*"[542] Yüksek yerde bulunan bir dağ gibi. Allah Musa'ya: "*Denizde onlar için kuru bir yol aç. Düşmanın yetişmesinden korkma ve boğulmaktan endişe etme.*"[543] diye vahyetti. Deniz Musa için kuru bir yol açmakta karar kılınca, İsrailoğullarını o yoldan geçirdi. Arkasından Firavun ordusuyla onları takip ediyordu.

İbn Humeyd bize, Muhammed b. İshâk, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî ve Abdullah b. Şeddâd b. el-Hâd el-Leysî'den şöyle dediğini rivayet etti:

541 Şuarâ, 26/61-62.
542 Şuarâ, 26/63.
543 Tâhâ, 20/77.

Bana anlatıldığına göre İsrailoğulları tamamen denizin içine girdikten ve onlardan geride hiç kimse kalmayınca Firavun erkek bir at sırtında deniz kenarına kadar gidip durdu. At ilerlemekten ürktü. Bunun üzerine Cebrail, erkek at isteyen dişi bir
[421] atla önüne düştü. Bu at, erkek ata yaklaştırınca erkek at onu kokladı. Dişi at ileriye doğru hareket edince Firavun'un erkek atı onu takip etti. Ordusu, Firavun'un ilerlediğini görünce onlar da ilerlemeye başladılar. Mikail de onları ilerlemeye teşvik ederek: "Liderinize yetişin," diyordu. Cebrail en son noktada ve önünde, denizin içinde İsrailoğullarından kimse kalmayınca, en arkada da Mikail'in arkasında Firavun ordusundan kimse kalmayınca deniz birleşti. Durumu fark eden ve Allah'ın kudretini müşahede eden Firavun, zilletini ve terk edilmişliğini anladı ve: "İsrailoğullarının inandığı Allah'tan başka ilah yoktur ve ben de Müslümanlardanım," diye seslendi.[544]

İbn Humeyd bize, Ebû Dâvûd el-Basrî, Hammâd b. Seleme, Ali b. Zeyd, Yûsuf b. Mihrân ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Cebrail, Peygamber'e (sav.) geldi ve dedi ki: "İlahi rahmetin muhatabı olması endişesiyle Firavun'un ağzına denizin çamurunu tıkarken keşke beni görseydin!" Allah şöyle buyurdu: "*Şimdi mi iman ettin? Hâlbuki daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun. Senden sonra gelenlere ibret olasın diye yalnız cesedini kurtaracağız.*"[545] Bir ibret ve bir delil olarak. Allah cesedini kurtarmasaydı insanlar tanımayacak ve varlığından şüphe edeceklerdi.

544 Bir mucize gerçekleştiğine göre, olayı tamamen tabiat kanunları ötesinde bir kavrayışla anlamak gerekir. Yani ilahi irade ve kudretin tecellisiyle meydana gelen ve ilahi müdahale sonucu hiçbir maddi sebep düşünmeksizin vuku bulduğuna inanılan bir hadise olarak görülmesi lazımdır. Olay tabii bir hadiseymiş gibi anlaşılsa mucize olarak değil tabii bir olay olarak algılanmış olur. Rivayetteki tasvir olayı âdeta mucizevi vasfından uzaklaştırmaktadır. Cebrail'in bir dişi ata bindirilerek Firavun'un erkek atının denize çekilmesi için vasıta kılınması oldukça çarpık bir zihniyetin mahsulüdür. Olay tamamen "kün" emriyle ilahi iradenin tecelli etmesi sonucu vuku bulduğuna iman edilir. Mucize hakkında yapılan tasvirler ucuz ve basit bir zihinin mahsulüdür. Müellif, kitabın başında belirttiği gibi, rivayetleri nakletmek suretiyle değerlendirmeyi okuyucuya bırakmaktadır. (çev.)

545 Yûnus, 10/91-92.

Musa, İsrailoğullarını denizde geçirince, kendilerine ait putlara ibadet eden bir kavme rastladılar. Kavmi ona: "*Ey Musa! Onların ilahları gibi bize de bir ilah yap,*" dediler. Musa: "*Sizler cahillik yapan bir kavimsiniz. Bunların içinde bulunduğu hâl yok olmaya mahkûmdur ve yaptıkları ameller de boş ve batıldır. Allah sizi âlemlere üstün kılmışken ben sizin için Allah'tan başka bir ilah mı arayayım?*"[546] Allah, Firavun ve kavmini helak edip Musa ve kavmini de kurtardıktan sonra Musa'ya otuz gece mühlet verdi.

Şimdi Süddî'nin rivayetine dönelim. Daha sonra Cebrail, kendisini Allah'la muhatap kılmak üzere, Musa'ya geldi. Bir [422] at sırtında gelmişti. Sâmirî onu görünce onu garipsedi ve "Bunun bir hâli var," dedi. Rivayet edilir ki bu at, hayat atıydı. Sâmirî atın ayak izinden bir avuç toprak aldı. Musa da Rabbinin kelamına muhatap olmak üzere ayrıldı ve Harun'u yerine bıraktı. Kavmine otuz gece mühlet verdi ve Allah ona on daha ilave etti. Harun kavmine: "Ey İsrailoğulları! Ganimet size helal değildir. Kıptilerden aldığınız ziynet eşyası bir ganimettir. Bu eşyayı toplayın ve kazacağınız bir çukura gömün, Musa geldiği zaman bu eşyayı size helal kılarsa onları alacaksınız. Aksi takdirde ondan yararlanmamış olursunuz," dedi. Bunun üzerine o ziynet eşyasını topladılar ve çukura gömdüler. Ardından Sâmirî geldi ve atın ayak izinden aldığı toprağı üzerine serpti. Allah o ziynet eşyasından böğüren bir buzağı yarattı. İsrailoğulları Musa'nın verdiği vadeyi saymaya başladılar. Sayımda geceyi bir gün, günü de bir gün saydılar. On gün tamamlanınca buzağı çıktı. Onlar buzağıyı görünce Sâmirî onlara: "*Bu sizin ve Musa'nın tanrısıdır. Musa onu unuttu.*"[547] Sâmirî: "Musa ilahını burada unuttu ve onu aramaya gitti," dedi. Onlar da ona tapmaya başladılar. O buzağı heykeli yürüyor ve böğürüyordu. Harun onlara: "*Ey İsrailoğulları siz bu putla imtihan edildiniz.*" Yani bu buzağı heykeliyle sınandınız. "*Sizin Rabbiniz Rahmân'dır. O hâlde bana uyun ve emirlerime itaat*

546 A'râf, 7/138-140.
547 Tâhâ, 20/88.

edin."[548] Harun ve onunla hareket eden İsrailoğulları, beklemede kalarak, onlarla mücadele etmediler. Musa, Rabbinin kelamına muhatap oluyordu. Rabbiyle muhatap olurken ona: *"Seni aceleyle kavminden ayrılmaya sevk eden nedir, ey Musa! Musa: İşte onlar da peşimdedir. Ben razı olasın diye Sana aceleyle geldim Rabbim. Allah buyurdu: Senden sonra Biz kavmini imtihan ettik ve Sâmirî onları yoldan çıkardı."*[549] Allah onların durumunu Musa'ya bildirince Musa şöyle dedi: "Rabbim! Şu Sâmirî onlara buzağıyı tanrı edinmelerini emretti. Ona kim ruh üfledi?" Allah: "Ben üfledim," diye buyurdu. Musa: "Rabbim öyleyse Sen onları yoldan çıkarttın," dedi.

Musa Rabbiyle muhatap olunca onu görmeyi arzu etti. *"'Rabbim! Bana kendini göster, seni göreyim!' dedi. Allah: 'Beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, o yerinde durabilirse sen*
[423] *de beni göreceksin!' buyurdu."*[550] Bunun üzerine melekler dağın etrafını kuşattılar. Meleklerin etrafını bir ateş sardı. Ateşin etrafını da meleklerle sardılar. Meleklerin etrafını tekrar bir ateş sardı ve Allah dağa tecelli etti.

Mûsâ b. Hârûn bana şöyle anlattı: Amr b. Hammâd bize şöyle dedi: Esbât bize; Süddî, İkrime ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah dağa tecelli edince dağı paramparça etti. Musa da baygın düştü ve Allah'ın dilediği kadar baygın kaldı. Sonra ayıldı ve şöyle dedi: *"Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim."*[551] Yani İsrailoğullarında ilk müminim. Allah şöyle buyurdu: *"Ey Musa! Ben risaletim ve sözlerimle seni insanların başına seçtim. Sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol. Nasihat ve her şeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini Musa için levhalarda yazdık. Bunları kuvvetle tut, kavmine de onun en güzelini almalarını emret."*[552] *"Her şey"* tabiriyle helal ve haram olan her şey kastedilmiştir. *"Kuvvetle tut,"* ifadesi ise ciddiyet ve gayretle, anlamındadır. *"Kavmine*

548 Tâhâ, 20/90.
549 Tâhâ, 20/83-85.
550 A'râf, 7/143.
551 A'râf, 7/143.
552 A'râf, 7/144-145.

de onun en güzelini almalarını emret," sözü, levhalarda buldukları en güzel emirleri almalarını emret, anlamındadır. Ondan sonra Musa'nın yüzüne hiç kimse bakamazdı. Bu sebeple yüzünü ipekten bir kumaşla örterdi. Musa ondan sonra levhaları aldı ve kavmine döndü. *"Öfkeli ve üzüntülü olarak kavmine döndü. 'Ey kavmim!' dedi, 'Rabbiniz size güzel bir vaatte bulunmamış mıydı? Yoksa zaman mı size çok uzun geldi. Yoksa üstünüze Rabbinizin gazabının inmesini mi istediniz ki bana olan vaadinizden döndünüz.' Dediler ki: 'Biz sana olan vaadimizden kendi irademizle dönmedik. Fakat biz Mısırlıların ziynet eşyasından birtakım ağırlıklar yüklenmiş, sonra da onları atmıştık. Aynı şekilde Sâmirî de atmıştı.'"*[553] Harun kendilerine: "Bu ziynet eşyası için bir çukur kazın oraya gömün," demişti. Onlar eşyayı gömdükten sonra, Sâmirî atın ayak izinden aldığı toprağı üzerine serpmişti. Bunun üzerine Musa levhaları yere bıraktı ve kardeşinin başını tutup kendine doğru çekti. *"Harun: 'Ey annemin oğlu! Saçımı sakalımı çekme, ben senin: 'İsrailoğullarının arasına ayrılık düşürdün, sözümü tutmadın,' demenden korktum,' dedi."*[554] Bunun üzerine Musa, Harun'u bırakıp Sâmirî'ye döndü ve dedi ki: *"Ey Sâmirî! Senin derdin nedir?"* [424] Sâmirî: *"Ben onların görmediklerini gördüm. Zira o elçinin izinden bir avuç toprak aldım ve onu mücevheratın içine attım. Nefsim bana bunu hoş gösterdi!"* dedi. Musa dedi ki: *"Defol, artık hayatın boyunca sen: 'Bana dokunmayın diyeceksin.' Ayrıca senin kurtulamayacağın bir ceza günü var. Tapmakta olduğun tanrına da bak. Yemin ederim biz onu yakacağız, sonra da onu parça parça edip denize savuracağız!"*[555] Daha sonra Musa onu kesti ve törpüyle ufalttıktan sonra denize savurdu ve bütün akan sulara karıştı. Musa onlara: "Bu sudan için," dedi. Onlar içtiler. Onu sevenlerin bıyıklarına altın kalıntıları yapıştı. *"Onların kalbine buzağının sevgisi sindi,"*[556] ayeti bu hususa işaret etmiştir. Musa dönünce İsrailoğulları pişman olup da *"Sapmış olduklarını görünce dediler ki: "Rabbimiz bize acımaz ve bizi*

553 Tâhâ, 20/86-87.
554 Tâhâ, 20/94.
555 Tâhâ, 20/95-97.
556 Bakara, 2/93.

bağışlamazsa ziyana uğrayanlardan olacağız."[557] Ancak, Allah buzağıya tapanlara karşı savaşmaktan hoşlanmayanların tövbelerini kabul etmedi. Musa onlara: *"Ey kavmim! Siz buzağıyı tanrı edinmekle kendinize kötülük ettiniz. Onun için tövbe edin ve nefislerinizi öldürün!"*[558] Bunun üzerine buzağıya tapanlarla ona tapmayanlar kılıçlarla vuruştular. İki taraftan öldürülenler şehit kabul edildi. Can kaybı çok arttı. Neredeyse iki taraf helak oluyordu. Öldürülenlerin sayısı yetmiş bindi. Bunun üzerine Musa ve Harun: "Allah'ım İsrailoğulları helak oluyor! Allah'ım geri kalanları koru!" diye dua ve niyazda bulundular. Allah silahı bırakmalarını emretti ve tövbelerini kabul buyurdu. Öldürülenler şehit kabul edilirken, kalanların günahları affedildi.[559] *"O, sizin tövbenizi kabul etti. Zira O, tövbeleri kabul eden ve çok bağışlayandır."*[560]

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Hâkim b. Cübeyr, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Sâmirî, Bâcermâ'dan idi.[561] Onun kavmi sığırlara tapıyor-
[425] lardı. O sebeple kalbinde sığırlara tapma sevgisi sinmişti. İsrailoğulları içinde Müslümanlığını izhar etmişti. Harun, İsrailoğullarında Musa'nın yerine vekâleten sorumluluğu üzerine alıp Musa da Rabbinin kelamına muhatap olmak için ayrıldığında Harun kavmine dedi ki: "Siz, Firavun'un kavminin ziynet eşyasından ağırlıklar, ziynet eşyası ve hayat malzemesi yüklendiniz. Onlar necistir, onlardan temizlenin!" Bunun için de onlara ateş yakarak, "Yanınızda bulunan o eşyayı ateşe atın," dedi. Onlar: "Olur," dediler ve yanlarında bulunan ziynet eşyasıyla diğer eşyaları götürüp ateşe attılar. Ziynet eşyası ateşte

557 A'râf, 7/149.

558 Bakara, 2/54.

559 Tövbelerin kabul edilmesi için iki tarafın savaşa tutuşmasının mantığı ve fıkhi gerekçesi yoktur. Tövbe tamamen bir gönül ve ruh meselesidir. En büyük günahlardan biri olan insan öldürmek, bağışlanmak için bir vesile olamaz. Rivayette kullanılan ifadeler bize Sıffîn Savaşını çağrıştırmaktadır. Hatta can kaybı sayısıyla iki tarafın şehit kabul edilmesi gibi ifadelere baktığımızda aynı hadiseden bahsedildiği zehabına kapılmamak mümkün değildir. Ayette kastedilen, kötü nefsi eğilimlerin bertaraf edilmesidir. (çev.)

560 Bakara, 2/54.

561 Yâkût'a göre, Bâcermâ, el-Cezîre bölgesinde Rakka'ya yakın bir köydür.

eriyince Cebrail'in atının ayak izini gören ve ondan bir avuç toprak alan Sâmirî, eşyanın bulunduğu çukurun yanına geldi. Harun'a: "Ey Allah'ın peygamberi! Elimdekini eşyanın üzerine atayım mı?" diye sordu. Harun: "Evet," dedi. Harun, onun da diğerleri gibi birtakım eşya getirdiğini sandı. Sâmirî avucundakini atarken: "Böğüren buzağı ol," dedi. Bir fitne ve imtihan vesilesi olarak buzağı oldu. Sâmirî: "İşte bu sizin ve Musa'nın tanrısıdır," dedi. İsrailoğulları ona bağlandılar ve görülmemiş bir sevgiyle sevdiler. Allah buyuruyor ki: "*Ve unuttu,*" yani Sâmirî bağlı bulunduğu İslam'ı terk etti. "*Onun kendilerine hiçbir sözle mukabele edemeyeceğini, kendilerine ne bir zarar ne de bir fayda vermek gücünde olmadığını görmezler mi?*"[562]

Ravi dedi: Sâmirî'nin adı Mûsâ b. Zafer idi. Mısır topraklarına girince İsrailoğullarına katılmıştır. Harun kavminin düştüğü durumu görünce: "*Ey kavmim! Siz bununla sınandınız. Rabbiniz, o çok esirgeyendir. Bana uyun, buyruğuma itaat edin!" demişti. Onlar: "Musa aramıza dönünceye kadar buna tapmaktan asla vazgeçmeyeceğiz,' dediler.*"[563] Bunun üzerine Harun, fitneye düşmemiş maiyetindeki Müslümanlarla birlikte zamanını geçiriyordu. Buzağıya tapanlar da buzağıya tapmaya devam ettiler. Harun kendisiyle birlikte olan Müslümanlarla harekete geçmekten imtina etti. Zira Musa'nın: "*İsrailoğulları arasına ayrılık düşürdün ve sözümü dinlemedin,*"[564] demesinden korkuyordu. Nitekim Harun, Musa'dan çekiniyor ve ona itaat ediyordu. Musa, İsrailoğullarını Tur Dağına kadar götürdü. Allah, kendilerini kurtardığı ve düşmanlarını helak ettiği zaman, İsrailoğullarına Tur'un sağ tarafında mühlet verdi. Musa, İsrailoğullarını denizden geçirdiğinde suya ihtiyaç [426] duymuşlardı. Bu nedenle Musa, kavmi için su istedi. Bunun üzerine asasıyla taşa vurması emredildi. Taştan on iki kaynak fışkırdı. Her soy için, su içeceği özel bir kaynak verildi. Allah Musa'ya hitap edince O'nu görmeyi heveslendi. Ancak Allah ona: "'*Beni göremezsin, ancak dağa bak. Dağ, yerinde durabi-*

562 Tâhâ, 20/88-89.
563 Tâhâ, 20/90-91.
564 Tâhâ, 20/94.

lirse sen de Beni görebileceksin,' dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu paramparça etti ve Musa baygın düştü. Ayılınca dedi ki: 'Seni tenzih ederim, Sana tövbe ettim ve inananların ilkiyim.'"[565]

Allah Musa'ya: *"Seni risaletim ve kelamımla seçtim. Sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol. Yakında size yoldan çıkmışların yurdunu göstereceğim,"*[566] dedi. Ayrıca ona: *"Seni aceleyle kavminden ayrılmaya sevk eden nedir? Ey Musa!"*[567] dedi. *"Bunun üzerine Musa öfkeli ve üzüntü içinde kavmine döndü."*[568] Yanında Allah'ın ahdini ihtiva eden levhalar vardı.

Musa kavmine dönüp de buzağıya taptıklarını görünce elindeki levhaları bıraktı. Rivayete göre levhalar sarı yakuttandı. Musa kardeşini saç ve sakalından çekti ve ona: *"Onların dalalete düştüklerini görünce, seni bana uymaktan alıkoyan neydi?"*[569] *"Neden sözümü dinlemedin?"*[570] dedi. Harun şöyle cevap verdi: *"Ey anamın oğlu! Bu insanlar beni küçümsediler, az daha beni öldürüyorlardı. Düşmanları bana güldürme, beni bu zalim kavimle beraber tutma!"*[571] Bunun üzerine Musa vazgeçti ve şöyle dedi: *"Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla! Bizi rahmetinle kabul et. Sen merhamet edenlerin en merhametlisisin."*[572]

Ardından Musa kavmine yöneldi ve şöyle dedi: *"Ey kavmim! Rabbim size güzel vaatlerde bulunmadı mı? Süre mi size uzun geldi? Yoksa Rabbinizden bir gazabın üstünüze inmesini mi istediniz ki bana verdiğiniz sözden caydınız? Onlar da: 'Sana verdiğimiz sözden bilerek dönmedik. Fakat o kavmin süs eşyasından yük yük taşımıştık. Sonra Sâmirî'nin attığı gibi biz de ateşe attık,' dediler. Böylece o, kendilerine böğüren bir buzağı heykeli çıkardı."*[573] Sonra Sâmirî'ye yöneldi ve dedi ki:

565 A'râf, 7/143.
566 A'râf, 7/143-145.
567 Tâhâ, 20/83.
568 Tâhâ, 20/86.
569 Tâhâ, 20/92.
570 Tâhâ, 20/94.
571 A'râf, 7/150.
572 A'râf, 7/151.
573 Tâhâ, 20/86-88.

"'Ey Sâmirî! Senin derdin nedir?' Sâmirî: 'Onların görmediklerini gördüm. Elçinin eserinden bir avuç aldım da attım; nefsim bana böyle yapmayı hoş gösterdi,' dedi. (...) Tanrınız ancak kendisinden başka tanrı olmayan Allah'tır. O'nun bilgisi her şeyi kuşatmıştır."[574] Sonra levhaları aldı. Allah buyurdu: "*Levhaları* [427] *aldı. Onlardaki yazıda Rablerinden korkanlar için hidayet ve rahmet vardı.*"[575]

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk, Sadaka b. Yesâr, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah, Musa için levhalarda nasihat ve hükümlerin açıklamasıyla, hidayet ve rahmet emirlerini bildirmişti. Musa onları yere atınca, yedide altısı gitti ve yedide biri kaldı. Allah, "*Levhalardaki yazıda Allah'tan korkanlar için hidayet ve rahmet vardı.*" Sonra Musa emrederek altın buzağı heykeli yakıldı ve kül hâline getirildi ve Musa'nın emriyle külü denize savruldu.

İbn İshâk dedi: Bazı ilim sahiplerinden duyduğuma göre, Musa buzağı heykelini yakmış ve onu ufalayarak denize savurmuştur. Vallahu a'lem.

* * *

Daha sonra Musa, onlardan en hayırlı olan yetmiş adam seçti ve onlara şöyle dedi: "Allah için çıkın. Yaptıklarınızdan dolayı tövbe edin ve kavminizden arakada bıraktıklarınız için de Allah'tan mağfiret dileyin. Oruç tutun, temizlenin ve elbisenizi temizleyin." Musa, Rabbinin tayin ettiği vakitte Rabbinin kelamına muhatap olmak üzere Tur-i Sina'ya gittiğinde onları da götürdü. Musa bu seyahatine, Rabbinin izniyle çıkardı. Bana anlatıldığına göre bu yetmiş kişi, Rabbiyle buluşmak üzere çıkan Musa'ya refakat edip tavsiyesini yerine getirdikten sonra ona: "Bizim için talepte bulun, biz de Rabbimizin kelamını işitelim," dediler. Musa: "Yapacağım," dedi. Musa dağa yaklaşınca dağa bir bulut sütunu indi ve hemen bütün dağı gölgeledi. Musa dağa yanaştı ve dağı kuşatan bu bulut tabakasının içine girdi. Maiyetindeki topluluğa da: "Yaklaşın,"

574 Tâhâ, 20/95-98.
575 A'râf, 7/154.

dedi. Musa Rabbinin kelamına muhatap olduğunda, alnına gözleri kamaştıran bir nur düşer ve hiç kimse o anda ona bakamazdı. Böylece Musa ile grup arasına bir perde girdi. Topluluk iyice yanaştı ve bulut tabakasına girince secdeye kapandılar. Bu hâl üzereyken, Allah'ın, kelamıyla Musa'ya tecellisine şahit oldular. Emir ve yasaklarını bildirmesine tanıklık ettiler. İlahi kelam tecellisi nihayetine geldiğinde Musa'nın içinde bulunduğu bulut tabakası dağıldı. Musa da adamlarının yanına geldi. Bu kez de: *"Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanmayacağız!"*[576] dediler. Bunun üzerine *"Onları o gürültülü sarsıntı yakaladı,"*[577] Yıldırım çarpmasıdır. Ruhları çıktı ve hepsi can verdi. Musa ayağa kalktı ve Rabbine dua ve yakarışla yöneldi.
[428] Şöyle niyazda bulundu: *"Rabbim dileseydin onları da beni de daha önce helak ederdin."*[578] Akılsızlık ettiler. İsrailoğullarından geride kalanları bu yüzden helak eder misin? Bu bir helak olma hâlidir. Onların en hayırlılarından yetmiş kişiyi seçtim. Onlardan yanımda hiç kimse olmadan nasıl döneceğim? Bana nasıl inanacaklar. Musa böylece, niyaz ve yakarışlarına devam etti ve Rabbine dua ve dileklerini arz etmeyi sürdürdü. Nihayet Allah, ruhlarını onlara iade etti. Musa, buzağıya taptıklarından dolayı İsrailoğullarının tövbelerini kabul etmesini ve onları bağışlamasını Rabbinden diledi. Allah: "Hayır! Onlar nefislerini öldürmedikçe bu olmayacak," buyurdu. Ravi dedi: Bana anlatıldığına göre Musa'ya: "Allah'ın emrine karşı sabırlı olacağız," dediler. Bunun üzerine Musa, buzağıya tapmayanlara, buzağıya tapanları öldürmelerini emretti. İnsanlar, evlerinin bitişiğindeki sahalara çıktılar ve buzağıya tapanları öldürmeye başladılar. Musa ağlamaya başladı. Çocuklar ve kadınlar Musa'ya yönelerek, ondan günahkârların affedilmelerini istediler. Onları affetti ve tövbelerini kabul etti. Musa onların öldürülmesine son verilmesini emretti.[579]

576 Bakara, 2/55.
577 A'râf, 7/78.
578 A'râf, 7/155.
579 Bu olayın dinî fıkıh ve dinin ruhuyla çeliştiğine dair 472 nolu dipnota bakılabilir.

Süddî'nin rivayetine gelince: Daha önce senedini naklettiğim rivayette Süddî der ki: Musa'nın yetmiş adamıyla Rabbine gitmesi, Allah'ın buzağıya tapanları affetmesinden sonradır. Süddî'den naklettiğim rivayette: "*Allah tövbeleri çokça kabul eden ve rahîm olandır,*" ayetini zikrettikten sonra şöyle dedi: Allah, Musa'ya emrederek, İsrailoğullarından bir toplulukla Rabbine gitmesini ve buzağıya tapmalarından dolayı tövbelerini O'na arz etmelerini istedi. Bunun üzerine Musa kendi seçtiği yetmiş kişiyi, tövbe etmek üzere Tur'a götürdü. O mekâna vardıklarında: "*Allah'ı açıkça görmeden biz sana inanmayız,*" dediler. "Sen onunla muhatap oldun. O'nu bize göster," dediler. Bunun üzerine onları yıldırım çarptı ve öldüler. Musa bu durum karşısında ağlamaya başladı ve Allah'a yakarış ve niyazda bulundu: "Rabbim! İsrailoğullarına gittiğimde onların en hayırlılarını öldürmeni nasıl anlatacağım? Rabbim! Dileseydin onları ve beni daha önce öldürebilirdin! Bizi, akılsızlarımızın yaptıkları yüzünden helak mi edeceksin?" Allah Musa'ya: "Bu yetmiş kişi, buzağıya tapanlardır," diye vahyetti. Musa şöyle karşılık verdi: "*Bu iş senin imtihanından başka bir şey değildir. Onunla dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim velimizsin. Bizi affet, bize acı! Sen bağışlayanların en hayırlısısın! Bize bu dünyada ve ahirette iyilik yaz; biz sana yöneldik.*"[580] Biz, sana tövbe ettik, diyor. "*Bir zamanlar: 'Ey Musa! Biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanmayız,' demiştiniz de yıldırım sizi çarptı. Ölümünüzden sonra belki şükredersiniz diye sizi tekrar diriltmiştik.*"[581] Ayette geçen *sâika* ateş demektir. Daha sonra Allah onları diriltti. Bunlar tek tek ayağa kalktılar ve nasıl dirildiklerini birbirlerine bakarak görüp yaşamlarına devam ettiler. Musa'ya: "Allah'a dua ettiğinde Allah senin dualarını kabul ediyor. Bizim için dua et, Allah bizi peygamberler arasına dâhil etsin," dediler. Musa dua etti ve duası kabul gördü ve Allah onları peygamberler arasına dâhil etti. "*Ölümünüzden sonra belki şükredersiniz diye sizi tekrar diriltmiştik,*" ayeti, bu olaya işaret etmektedir. Ancak bazı ifadeler arasında takdim ve tehir var. [429]

580 A'râf, 7/155-156.
581 Bakara, 2/55-56.

Daha sonra Beytülmakdis'te yer alan Erîhâ bölgesine hareket etmelerini emretti. Erîhâ'ya yaklaştıklarında İsrailoğullarının on iki oymağından on iki sorumlu gönderdi. Bunlar Cebbârîn denilenlerden haber alıp Musa'ya getirmeyi düşünüyorlardı. Cebbârîn'den Avc adında bir adamla karşılaştılar. Adam bu on iki kişiyi alıkoydu ve onları gözaltına aldı. Başında da bir demet odun vardı. Onları karısına götürdü ve ona: "Bu kişilere bak. Bunlar bizimle savaşmak istediklerini söylüyorlar." Ardında onları karısının önünde yere yatırdı ve: "Ayaklarımla bunları ezeyim mi?" dedi. Karısı: "Hayır, onları serbest bırak ve kavimlerine gidip gördüklerini haber versinler," dedi. Adam onları serbest bıraktı. Ayrıldıklarında birbirlerine: "Arkadaşlar! Bu durumu İsrailoğullarına bildirirsek Allah'ın peygamberinin arkasından dönecekler. Bunu onlardan gizleyin ve durumu yalnızca Allah'ın peygamberine bildirin ki ikisi bu konuda karar versinler," dediler. Bu konuda birbirlerine söz vererek gördüklerini sır olarak saklamayı taahhüt ettiler. Ancak, döndüklerinde on kişi sözlerinde durmayarak, her biri kendi kardeşlerine ve babalarına Avc adlı Cebbarî ile maceralarını anlattılar. İki kişi ise sözlerine sadık kaldılar. Ardından Musa ve Harun'a gidip intibalarını aktardılar. "*And olsun Allah, İsrailoğullarından söz almıştı. İçlerinden on iki de başkan göndermiştik,*"[582] ayeti konuya işaret etmektedir. Musa onlara: "*Ey kavmim! Allah'ın size lütfettiği nimetini hatırlayın. O, içinizden peygamberler çıkardı ve sizi hükümdarlar kıldı.*"[583] Her biriniz kendi ailesine ve malına hükmetmektedir. "*Ey kavmim! Allah'ın size yazdığı mukaddes toprağa girin.*"[584] Allah
[430] oraya gitmenizi emretti. "*Arkanıza dönmeyin, yoksa hüsrana uğramış olarak dönmüş olursunuz.*"[585] On kişiden duydukları-na istinaden dediler ki: "'*Ey Musa! Orada zorba bir kavim var, onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla girmeyeceğiz. Oradan çıkarlarsa biz de hemen gireriz.' Korkanların içinden Allah'ın kendilerine lütufta bulunduğu iki kişi şöyle dedi: 'Onların üze-*

582 Mâide, 5/12.
583 Mâide, 5/20.
584 Mâide, 5/21.
585 Mâide, 5/21.

rine, kapıdan girin."[586] Bu iki kişi, sırrı saklayanlardır. Biri, Musa'nın adamı Yûşa' b. Nûn, diğeri de Kâlûb b. Yûfenne'dir. Bir rivayete göre de Musa'nın damadı Kellâb b. Yûfenne'dir. "*'Ey Musa! Onlar orada kaldıkları sürece biz oraya girmeyiz. Git sen ve Rabbin savaşın biz burada oturuyoruz,' dediler.*"[587] Bunun üzerine Musa öfkelendi ve onlara beddua etti. Şöyle dedi: "*Rabbim! Ben kendimden ve kardeşimden başkasına hâkim olamıyorum. Bizimle, bu yoldan çıkmış kavmin arasını ayır.*"[588] Aslında bu söylem Musa tarafından aceleye getirilerek söylendi. Bunun üzerine Allah şöyle buyurdu: "*Mukaddes topraklar, kırk yıl boyunca onlara haram kılınmıştır. Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar.*"[589] İsrailoğulları yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşmaya mahkûm olunca, Musa pişmanlık duydu ve kavminden ona itaat edenler, ona gelerek: "Ey Musa! Bize bunu neden yaptın?" dediler. Musa pişman olunca Allah ona: "Yoldan çıkmış olarak vasıflandırdığın insanlara üzülme," diye vahyetti. Musa artık üzülmüyordu. Onlar: "Ey Musa! Burada suyu nasıl bulacağız, yemeği nasıl temin edeceğiz?" dediler. Bunun üzerine Allah onlara kudret helvası ve bıldırcın gönderdi. Hatta yakaladıkları kuş semiz ise onu keserler, değilse tekrar salarlardı. Etine dolgun hâle geldikten sonra onu keserlerdi. Bunun üzerine: "Yemek tamam da su nerede?" dediler. Musa'ya asasını taşa vurması emredildi. Musa asasını taşa vurdu ve vurmasıyla her bir soy için bir kaynak olmak üzere on iki kaynak fışkırdı. Sonra: "Yemek ve su tamam da, gölge nerede?" dediler. Allah bulutla onları gölgeledi. Bu kez de: "Gölge tamam da elbise nerede?" dediler. Bunun üzerine [431]
elbiseleri, çocukların uzadığı gibi onlarla birlikte uzar ve hiç yıpranmazdı. "*Sonra üzerlerine bulutla gölge yaptık ve onlara kudret helvası ve bıldırcın eti indirdik.*"[590] "*Musa çölde kavmi için su istemişti de Biz ona: 'Asanla taşa vur!' demiştik. Derhal*

586 Mâide, 5/23.
587 Mâide, 5/24.
588 Mâide, 5/25.
589 Mâide, 5/26.
590 A'râf, 7/160.

on iki kaynak fışkırdı. Her grup içeceği kaynağı bilmişti."[591] Sonra dediler ki: *"Hani siz: 'Ey Musa! Bir tek yemekle yetinemeyiz. Bizim için Rabbine dua et de yerin bitirdiği şeylerden, sebzesinden, hıyarından, sarımsağından, mercimeğinden ve soğanından bize çıkarsın.' Musa: 'Daha iyiyi daha kötüyle değiştirmek mi istiyorsunuz? O hâlde şehre inin. Zira istedikleriniz sizin için orada vardır."*[592] Çöldeki hayattan kurtulunca kudret helvası ve bıldırcın eti bitti. Artık bitkisel ürünlerle besleniyorlardı. Musa, Avc ile karşılaştı. Musa yükseğe doğru boyu on arşın uzadı. Asası da on arşındı. Uzunluğu da on arşındı. Musa, Avc'ın topuğuna isabet kaydederek onu öldürdü.[593]

İbn Beşşâr bize, Müemmel, Süfyân, Ebû İshâk ve Nevf'in şöyle dediğini rivayet etti:

Avc'ın uzunluğu sekiz yüz arşındı. Musa'nın uzunluğu ise on arşındı. Asası da on arşındı. Yükseğe doğru on arşın sıçrayarak Avc'a vurdu. Avc'ın topuğuna isabet kaydetmekle onu öldürdü. Ölüsü, Nil üzerine köprü yapılarak insanlar üzerinden geçiyordu

Ebû Küreyb bize, İbn Atiyye, Kays, Ebû İshâk, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Musa'nın asası on arşındı. Sıçraması da on arşındı. Kendi uzunluğu da on arşındı. Musa, Avc'ın topuğuna isabet kaydederek onu öldürdü. Cesedi Nil Nehri üzerine köprü hâline getirildi. Bir rivayete göre de üç bin sene yaşamıştır.[594]

Vefatı

[432] ### İmrân'ın Oğulları Musa ve Harun'un Ölümleri

Mûsâ b. Hârûn el-Hemdânî bize, Amr b. Haddâd, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs -Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd- ve Peygamber'in (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini anlattı:

591 Bakara, 2/60.

592 Bakara, 2/61.

593 Rivayetin muhtevası abartılarla dolu ve insan fıtratı ve yaratılış kanunlarıyla bağdaşmamaktadır. (çev.)

594 Bu rivayette de tabii, fıtri yaratılış kanunlarıyla bağdaşmayan ifadeler vardır. Rivayet eleştiriyi bile hak etmeyecek kadar hakikate ters düşen bir muhtevadadır. (çev.)

Allah Musa'ya: "Harun'u vefat ettireceğim, onu falanca dağa getir," diye vahyetti. Bunun üzerine Musa ve Harun o dağa doğru yola çıktılar. Bir de ne görsünler, bir benzerini hiç görmedikleri bir ağaca rastladılar ve kendilerini inşa edilmiş bir binada gördüler. Binanın içinde bir sofa ve sofanın üzerinde bir yatak vardı. Yataktan çok güzel bir koku yayılıyordu. Harun, o dağı, o binayı ve binanın içindekileri görünce onları beğendi. Harun: "Ey Musa, bu yatak üzerinde uyumak istiyorum," dedi. Musa ona: "Üzerinde uyu," diye karşılık verdi. Harun: "Korkarım evin sahibi gelir de bana kızar," dedi. Musa: "Korkma bu evin sahibi bana ait, sen uyu," dedi. Harun: "Ey Musa, sen de benimle uyu, evin sahibi gelirse ikimize kızsın," dedi. İkisi uyuyunca, Harun'a ölüm geldi. Harun fark edince: "Ey Musa beni kandırdın," dedi. Ruhunu teslim edince o bina kaldırıldı, ağaç kayboldu ve yatak semaya çekildi. Musa, İsrailoğullarının yanına Harun olmadan dönünce: "Musa, İsrailoğullarının Harun'a olan sevgisini çekemediği için onu öldürdü," dediler. Zira Harun onlara Musa'dan daha iyi davranıyor ve daha yumuşak muamelede bulunuyordu. Musa nispeten onlara sert davranıyordu. Bu söylenti kulağına gidince onlara: "Yazık size! O kardeşimdi, onu nasıl öldürdüğümü iddia edersiniz?" dedi. Ancak, bu tür iddiaların çokça dile getirildiğini görünce, kalkıp iki rekât namaz kıldı ve Allah'a dua etti. Allah o sofayı indirdi. Onlar sofayı semayla arz arasında görünce onu doğruladılar. Bir müddet sonra Musa, adamı Yûşa' ile yürürken siyah bir rüzgârın kendilerine doğru ilerlemekte olduğunu gördüler. Yûşa' onu görünce, kıyamet olduğunu sandı. Bu yüzden Musa'ya sokuldu. Kıyamet koptuysa, "Allah'ın peygamberi Musa'nın yanında kalayım," diye düşündü. Ancak Musa elbiseden sıyrıldı ve elbise Yûşa'ın elinde kaldı. Yûşa', Musa'nın elbisesiyle geri dönünce İsrailoğulları onu zan altında bırakarak: "Allah'ın peygamberini öldürmüşsün!" dediler. Yûşa': "Hayır, vallahi öldürmedim, o yanımdan sıyrılıp gitti," dedi. Ancak inanmadılar ve onu öldürmek istediler. Yûşa': "İnanmıyorsanız bana üç gün mühlet verin," dedi. Yûşa' Allah'a dua etti. Bunun üzerine Musa'yı koruyanlar geldiler [433]

ve "Yûşa', Musa'yı öldürmedi, biz onu yükselttik," dediler. O zaman, Yûşa'ı bıraktılar. Musa ile birlikte Cebbârîn beldesine girmekten imtina edenlerin tümü öldüler ve fetih olayına şahit olamadılar.

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah'ın peygamberi Musa ölümden hoşlanmaz ve onu gözünde büyütüyordu. Bu sebeple Allah ona, ölümü sevdirmek ve hayatı sevimsiz göstermek istedi. Bunun için peygamberlik Yûşa' b. Nûn'a geçti. Sabah ve akşam ona uğrardı. Musa ona: "Ey Allah'ın peygamberi! Allah'ın sana yeni vahyi geldi mi?" diye sorardı. Yûşa' ona: "Ey Allah'ın peygamberi! Sana şu kadar yıl refakat ettim. Allah'ın sana gönderdiği yeni vahiy hakkında sen konuşmadan ben sana bir şey soruyor muydum?" diye hatırlatmada bulunur ve Musa'ya hiçbir şey söylemezdi. Musa bu vaziyeti görünce hayattan tiksindi ve ölümü arzu etti.

İbn Humeyd dedi: Seleme ve İbn İshâk dedi ki:

Vehb b. Münebbih'in bana anlattığına göre Allah'ın peygamberi Musa bir asmanın gölgesinde ikamet eder ve taştan oyulmuş bir kapta yer ve içerdi. Yemeğini yedikten sonra su içmek istediğinde, hayvanların içtiği gibi başını eğer ve o kaptan içerdi. Bunu, Allah'ın onu kelamına muhatap kılması lütfuna karşı bir tevazu nişanesi olarak yapardı.

Vehb dedi: Musa peygamberin vefatı hakkında bana şöyle anlatıldı: Bir gün başkalarının haberi olmadan, bir ihtiyaç için altında yaşadığı asmanın altından ayrılıp dışarı çıktı. Derken kabir kazan bir grup meleğe rast geldi. Melek olduklarını anladı ve onların yanına gitti. Bir de ne görsün, kazılan, daha önce bir benzerini hiç görmediği güzellikte bir kabirdir. Yeşilliği ve aydınlığı emsalsiz vasıftaydı. Onlara: "Ey Allah'ın melekleri! Bu kabri kim için kazıyorsunuz?" diye sordu. Onlar: "Rabbinin katında değerli bir kul için kazıyoruz," dediler. Musa: "O kul Allah indinde çok önemli bir makama sahip olsa gerektir. Bugün gördüğüm bu mekân kadar güzel, bir yatış ve giriş yeri yok." Nitekim Musa'nın, ruhunu Allah'a teslim edeceği vakitti. Melekler ona: "Ey Allah'ın peygamberi! Bu kabir senin olsun,

ister misin?" dediler. Musa: "İsterim," dedi. Melekler: "İn ve içinde uzan. Sonra en kolay şekilde nefes al!" dediler. Musa kabre indi ve orada uzandıktan sonra Rabbine yöneldi. Sonra [434] nefes aldı ve ruhunu Allah'a teslim etti. Akabinde melekler, üstünü toprakla örttüler. Musa dünyadan hazzetmez ve Allah'ın mükâfatına rağbet ederdi.

Ebû Küreyb bize, Mus'ab b. Mikdâm, Hammâd b. Seleme, Benî Hâşim'in kölesi Ammâr b. Ebî Ammâr ve Ebû Hüreyre'den naklen Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu anlattı:

"Ölüm meleği, Musa'ya gelinceye kadar ayan beyan olarak insanlara gelirdi. Musa'ya gelince Musa ona bir tokat attı ve gözünü çıkardı. Bunun üzerine geri döndü ve: "Rabbim! Kulun Musa gözümü çıkardı. Senin nezdinde kıymeti olmasaydı ona ağır davranacaktım," dedi. Allah ona: "Kulum Musa'ya git ve ona de ki: 'Avucunu bir öküzün sırtına koysun. Avucunun örttüğü kıllar sayısınca ömür verdim. Ona söyle, şimdi mi, yoksa kıllar sayısınca yaşadıktan sonra mı ölmek ister.' Melek Musa'ya gitti ve onu bu hususta muhayyer bıraktı. Musa ona: 'Ya ondan sonra ne olacak?' diye sordu. Melek: 'Ölüm,' dedi. Musa: 'O hâlde şimdi olsun,' dedi. Bunun üzerine melek onu, koklamak suretiyle ruhunu teslim aldı. Ölüm meleği, Musa'dan sonra insanlara görünmeden gelmektedir."

İbn Humeyd bize, Seleme, Ebû Sinân eş-Şeybânî, İbn İshâk ve Amr b. Meymûn'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Musa ve Harun çölde öldüler. Harun, Musa'dan önce öldü. İsrailoğullarıyla çöldeyken, ikisi bazı mağaralara gitmişlerdi. Harun burada öldü ve Musa onu defnetti. Ardından Musa İsrailoğullarına gitti. Ona: "Harun ne yaptı?" diye sordular. Musa: "Öldü," dedi. Onlar: "Hayır, ölmedi. Onu sevdiğimiz için sen öldürdün," dediler. Nitekim Harun, İsrailoğulları arasında sevilen bir kişiydi. Bunun üzerine Musa Rabbine dua etti ve O'na İsrailoğullarını şikâyet etti. Bunun üzerine Allah ona: "Onları kabrine götür. Ben onu dirilteceğim ve onlara senin kendisini öldürmediğini ve eceliyle öldüğünü söyleyecek," diye vahyetti. Musa onları Harun'un kabrine götürdü. Musa: "Ey Harun!" diye seslendi. Harun başından toprağı silkerek kabirden çıktı.

Musa ona: "Ben mi seni öldürdüm?" diye sordu. Harun: "Hayır, vallahi ben ecelimle öldüm," dedi. Musa ona: "Yatış yerine dön," dedi ve oradan ayrıldılar.

Musa yüz yirmi yıl yaşadı. Bunun yirmi yılı Ferîdun'un hâkimiyeti dönemine, yüz yılı ise Minûşehr dönemine rastlamaktadır. Musa'nın peygamberlik dönemi ise tamamen Minûşehr döneminde geçmiştir.

[435] **HZ. YÛŞA' B. NÛN**

Allah Musa'dan sonra Yûşa' b. Nûn b. İfrâyîm b. Yûsuf b. Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm'i peygamber olarak gönderdi ve ona, orada bulunan Cebbârînlerle savaşmak için Erîhâ üzerine gitmesi emredildi. İlim sahipleri bu konuda ihtilaf ederek, bu savaşın kimler tarafından gerçekleştirildiği, Yûşa'ın Erîhâ'ya, Musa döneminde mi yoksa Musa'nın vefatından sonra mı gittiği hususunda farklı görüşlere sahiptirler.

* * *

Bazılarına göre Yûşa', Musa'nın vefatından önce değil sonra, Allah'ın emri gereğince orada bulunan Cebbârîn ile savaşmak üzere, Musa ile birlikte Erîhâ üzerine gitmekten kaçınanların hepsinin helak olmasından sonra Erîhâ'ya gitmiş veya gitmesi emredilmiştir. Bunlara göre Musa ve Harun henüz çöldeyken vefat etmişlerdir.

Bu görüşte olanların dayandığı rivayetler:

Abdülkerîm b. Heysem bana şöyle anlattı: İbrâhîm b. Beşşâr bize Süfyân, Ebû Saîd, İkrime ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini anlattı:

Allah Musa'nın şöyle dua ettiğini buyurdu: "'*Rabbim! Ben ancak kendime ve kardeşime hükmedebilirim. Bizimle, bu yoldan çıkan kavmin arasını ayır.' Allah dedi ki: 'O topraklar, onlara kırk yıl haram kılınmıştır. Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar.*'"[595] Bunun üzerine İsrailoğulları şaşkınlık içinde çölde yaşamaya mahkûm oldular. Yirmi yaşından büyük olanların hepsi çölde öldüler. Musa bu ortamda öldü. Ondan önce de,

595 Mâide, 5/25-26.

Harun aynı ortamda ölmüştü. Kırk yıl süreyle bu şartlarda yaşadılar. Yûşa' maiyetinde kalanlarla Cebbârîn şehrine saldırdı ve şehri ele geçirdi.[596]

Bişr bize, Yezîd b. Zürey', Saîd ve Katâde'den, "*Orası onlara kırk yıl süreyle haram kılındı...*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti: [436]

Belde ve köyler onlara yasaklandı. Kırk yıl boyunca hiçbir belde ve köye giremediler.

Bize anlattığına göre Musa kırkıncı yılda vefat etti. Beytülmakdis'e ancak çocukları ve iki temsilci girebildi.[597]

Mûsâ b. Hârûn el-Hemdânî bana şöyle anlattı: Amr bize Esbât ve daha önce zikrettiğim senedle Süddî'den şöyle dediğini nakletti:

Musa ile birlikte "Cebbârîn"[598] şehrine girmekten imtina edenlerin hepsi ölmüş ve şehrin fethine şahit olamamışlardır. Kırk yıl tamamlanınca Allah, Yûşa' b. Nûn'u peygamber olarak gönderdi. Yûşa' kavmine, peygamber olduğunu ve Allah'ın, Cebbârîn'e karşı savaşmasını emrettiğini, bildirdi. Kavmi ona biat etti ve peygamberliğini tasdik ettiler. Yûşa', Cebbârîn'i mağlup etti ve onlara musallat olup onları öldürdü. Bazen İsrailoğullarından bir grup insan Cebbârîn'den birinin boynunu vurmak için toplanırlar, ancak bunu başaramazlardı.

596 Görülüyor ki bu diyarın asli sahipleri İsrailoğulları değildir. Mısır'dan gelenlerin tümü İbrahim'in zürriyetinden olsalar bile, bu toprakların yegâne ve ilk sahipleri değillerdir. Zira Hz. İbrahim Filistin'e yerleşmeden önce, buranın sahipleri vardı. Yûşa'ın komutasında Erîhâ'ya saldıran İsrailoğulları şehri ele geçirmişler ve buranın sahiplerine musallat olmuşlardır. Öte yandan Mısır'dan çıkanların sayısının altı yüz bin civarında olduğu rivayet edilmiştir. (İsrailoğullarının Musa liderliğinde, Mısır'dan Çıkışı bahsine bkz.) İsrailoğullarının bu kadar çoğalmış olması mümkün değildir. Zira Yûşa' altıncı kuşaktan İbrahim'in torunudur. Altı yedi kuşak sonra bir ailenin bu kadar çoğalması akıl dışıdır. (çev.)

597 Musa (as.) tarafından keşif için gönderilen on iki kişiden ikisi sırrı saklamış ve Musa'ya iletmişlerdir. (çev.)

598 Cebbârîn, kelimesi *cebbâr*'ın çoğulu olup olumlu ve olumsuz anlamlara çekilebilen bir kelime. Zorba, asi despot anlamlarına geldiği gibi, kudretli, kavi, iri, azim ve büyük anlamlarına da gelmektedir. Filistin'in yerlisi olarak bunlar her iki vasfı haiz insanlardı ve Amâlîka'dan sayılırlar. Hz. İbrahim Babil'den buraya hicret etmiştir. Farsların İsrailoğullarını Filistin'den Babil'e sürmelerinin altında yatan sebep bu tarihî bilinçten kaynaklandığını söylemek mümkündür. (çev.)

İbn Beşşâr bize, Süleymân b. Harb, Hilâl ve Katâde'den, *"Orası onlara haram kılınmıştır,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Ebediyen öyledir.

el-Müsennâ bize, Müslim b. İbrâhîm, Hârûn en-Nahvî, Zübeyr b. el-Hurriyet ve İkrime'den, *"Orası kırk yıl boyunca onlara haram kılınmıştır. Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar,"* ayeti hakkında şöyle dediğini anlattı:

Haram kılma, onların çölde şaşkın şaşkın dolaşmalarıdır.

* * *

Bazıları da, Erîhâ'yı fetheden Musa'dır, derler. Ancak Yûşa', ordunun öncü birliğindeydi.

Bu görüşte olanlar şu rivayetlere dayanırlar:

[437] İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Musa ile birlikte Cebbârîn'e karşı savaşmaktan imtina edenlerin çocukları büyüyüp de babaları ölünce ve kırk yıllık süre bitince Musa, yanında Yûşa' b. Nûn ve Kilâb b. Yûfenne –bazı iddialara göre Musa ve Harun'un kız kardeşi Meryem'in kocası, Musa ve Harun'un enişte siydi– olduğu hâlde İsrailoğullarını yola çıkardı ve Ken'ân iline vardılar. Burada Allah'ın ilim verdiği Bel'am b. Bâûra adında ünlü bir âlim vardı. Rivayete göre Allah'ın ism-i a'zamını da bilirdi. Bu isimle dua edildiğinde Allah icabet eder ve istenileni verir.

İbn Humeyd bize, Seleme, Muhammed b. İshâk ve Sâlim b. Nadr'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Sâlim'in anlattığına göre Şam diyarındaki Ken'ân iline vardığında Bel'am, el-Belkâ'nın köylerinden Bâlia'da ikamet ediyordu. Musa İsrailoğullarıyla bölgede konaklayınca Bel'am'ın kavmi Bel'am'a giderek: "Ey Bel'am! Mûsâ b. İmrân İsrailoğullarıyla bu bölgeye geldiler. Bizi yurdumuzdan çıkaracak ve kendileri buraya yerleşecekler. Biz senin kavminiz ve gidecek başka bir yerimiz yoktur. Sen duası kabul olan bir kişisin. Çık ve onlara beddua et," dediler. Bel'am: "Yazık size! Musa Allah'ın peygamberidir. Melekler ve müminler onunladır. Allah bana ilim vermişken onlara nasıl beddua edebilirim?" Onlar: "Gidecek yerimiz yoktur," dediler ve onu yumuşatmaya çalışarak yalvarmaya devam ettiler. Nihayet onu

fitneye düşürdüler. Fitnenin etkisiyle kalktı ve eşeğe binerek İsrailoğullarının konakladığı yere nazır olan Husbân Dağına doğru yola çıktı. Eşeği kısa bir süre sonra çöktü. Bel'am indi ve eşeğe vurarak onu caydırdı. Eşek kalktı ve Bel'am binerek yoluna devam etti. Ancak çok kısa bir mesafe gittikten sonra eşek yine çöktü. Bel'am aynı şekilde davrandı. Eşek kalktı ve Bel'am ona bindi. Yine kısa bir süre sonra eşek çöktü. Bel'am ona vurunca eşek Allah'ın izniyle konuştu ve ona: "Ey Bel'am! Yazık, nereye gideceksin? Görmez misin, melekler önümdedir ve beni bu istikamete doğru gitmekten menediyorlar. Allah'ın [438] peygamberine ve müminlere beddua etmek için nasıl gidersin?" dedi. Ancak, Bel'am ona vurmaya devam etti. Bel'am eşeğe vurmaya devam edince Allah, ona izin vererek yoluna devam etti. Eşek, Musa ve İsrailoğulları kampına nazır Husbân Dağına vardığında Bel'am onlara beddua etmeye başladı. Ancak beddua ederken Allah onun dilinden İsrailoğulları yerine, kendi kavmine beddua ifadeleri döktürüyordu. Kendi kavmi için yaptığı dualar da Musa ve kavmi için dua ifadelerine dönüşüyordu. Bunun üzerine kavmi ona: "Ne yaptığını biliyor musun? Sen onlar için dua ediyor ve bize bedduada bulunuyorsun!" dediler. Bel'am: "Bu iradem dışında oluyor. Allah bunu öyle takdir etmiştir," dedi ve Bel'am'ın dili göğsüne sarktı. Kavmine: "Dünya ve ahireti kaybettim. Artık hile ve tuzak kurmaktan başka elimde bir şey kalmadı. Sizin için hile ve tuzak kuracağım. Kadınları süsleyin ve onlara satılık eşya verin. Sonra onları, onların kampına gönderin orada satsınlar," dedi. Onlara: "Sizinle olmak isteyen olursa bundan imtina etmeyin, diye tembih edin; zira onlardan tek bir kişi bile zina etse onların şerrinden kurtulacaksınız," dedi. Kadınlar kampa girdiklerinde Kestâ bint Sûr adında Ken'ânlı bir kadın –babası Medyen'deki Ken'ânlıların lideriydi– İsrailoğullarının büyüklerinden Şimon b. Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm oymağının başı Zemrî b. Şelom'un yanından geçti. Onun güzelliğine hayran kalınca elinden tuttu ve Musa'ya gitti. Musa'ya: "Sanırım, bu sana haramdır, diyeceksin," dedi. Musa: "Evet, sana haramdır, ona yaklaşma," dedi. Adam: "Vallahi bu konuda sana itaat et-

meyiz," dedi ve ardından kadını çadırına götürüp onunla birlikte oldu. Bunun üzerine Allah, vebayı İsrailoğullarına musallat etti. Fenhâs b. Eliazer b. Hârûn, Musa'nın emirlerini uygulayan kişiydi. Fiziki olarak ona bir üstünlük ve satvette bir kudret verilmişti. Zemrî b. Şelom o kötü işe tevessül ettiğinde, Fenhâs kampın dışındaydı. Döndüğünde veba İsrailoğullarını âdeta kasıp kavuruyordu. Kendisine olup bitenler haber verildi. Bunun üzerine Fenhâs, tamamı demirden olan harbesini aldı ve çadırlarına girerek onları yataklarında öldürdü. Sonra onları havaya kaldırdı. Harbesini de koluyla tutmuş ve dirseklerini böğürlerine yaslamıştı. Babasının büyük oğluydu: "Allah'ım! Sana isyan edenleri böyle cezalandırırız," diyordu. Veba kaldırıldı. Ancak Zemrî'nin kadınla alakası başladığı an-
[439] dan Fenhâs tarafından öldürüldüğü âna kadar, yetmiş bin kişinin vebadan öldüğü görüldü. Rakamın daha az olduğunu söyleyenler ise ölenlerin yirmi bin olduğunu ifade etmişlerdir.[599] Bu yüzdendir ki İsrailoğullarında hayvanlar kesilirken Fenhâsoğullarına hayvanın, kırkbayır, kol ve çeneleri verilir. Bu, harbeyi tutarken dirseklerini böğürlerine dayaması, harbeyi koluyla tutması ve onu çenesine dayamasının sembolüdür. Mallarının ilk ürünleriyle, ilk çocuklarını da sembolik olarak bağışlarlar. Zira Fenhâs, Eliazer'in ilk oğluydu. Belirtmek gerekir ki Allah, Muhammed'e (sav.) Bel'am b. Bâûra hakkında şu ayeti vahyetmiştir: "*Yahudilere, kendisine ayetlerimizden verdiğimiz fakat onlardan sıyrılıp ayrılan, o yüzden de şeytanın takibine uğrayan ve sonunda azgınlardan olan kimsenin haberini de oku. Dileseydik elbette onu o ayetlerle yükseltirdik, fakat*

599 Vahiyle bildirilenler dışında kişisel yorumlarla tabii felaketlerin, insanın günahları yüzünden meydana geldiğini söylemek çok gerçekçi bir izah tarzı değildir. Bu söylem iki tarafı keskin bir silah gibidir. Bu kâfirler için geçerli olduğu gibi, müminler için de geçerlidir. Başka bir ifadeyle, yaratılış kanunları herkes için geçerlidir ve hiç kimse bundan azade değildir. Kaldı ki hak ve adalet üzere kaim olan ilahi nizam kimseye ayrıcalık tanımaz. Kısacası bela ve musibetler herkes için söz konusu olabilir. Ancak ilahi hikmet ve adaletin tecellisi sonucu olan bazı felaketler vuku bulmuşsa ve bunlar bize vahiy yoluyla bildirilmişse ona inanırız, onun dışındakiler hakkında hüküm vermek ise bizi çelişkilere ve tutarlı olmayan tez ve izahlara götürür. (çev.)

o, yere saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu, tıpkı şu köpeğin durumuna benzer: Üstüne varsan da dilini sarkıtıp solur, onu bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte ayetlerimizi yalanlayanların durumu budur. Bu kıssayı anlat, belki düşünürler."[600] Bu ayette kastedilen Bel'am b. Bâûra'dır. Bu ayetin muhatabı İsrailoğullarıdır. Zira onlar bu hakikati gizlemişlerdir. Haberi onlara bildiren kişi ancak vahiy ile buna vâkıf olmuştur. Bunu ondan öğrenmeleri belki onları düşündürür ve bu hakikatin ancak vahiyle öğrenildiğini tezekkür ederler.

Musa, Yûşa' b. Nûn'u İsrailoğullarının başında, Erîhâ'ya öncü olarak gönderdi. Yûşa' onlarla birlikte Erîhâ'ya girdi ve oradaki Cebbârîn'i öldürdü. Bazılarını da yaraladı ve ele geçirdi. Onlardan az sayıda kişi kurtuldu. Gece vakti yaklaşmıştı. Yûşa' gece onların baskın yapmasından korktu. Bu sebeple güneşin batmasının gecikmesini Allah'tan diledi. Allah duasını kabul etti. Yûşa' da düşmanlarının kökünü kazıdı. Ardından, Musa geride kalan İsrailoğullarıyla Erîhâ'ya girdi ve Allah'ın dilediği kadar orada ikamet etti. Sonra Allah onu yanına aldı. Onun kabrinin bulunduğu yeri hiç kimse bilmemektedir.

Süddî'nin rivayetine gelince: Daha önce zikrettiğim senedle naklettiği rivayette şöyle demiştir: Cebbârîn'e karşı savaşan kişi Yûşa' b. Nûn'dur ve bu savaşa Musa ve Harun'un ölümlerinden sonra girişmiştir. Daha önce zikrettiğim haberi naklederken şöyle der: Allah kırk yıllık süre bitince Yûşa'ı peygamber olarak gönderdi. Peygamberliğini İsrailoğullarına tebliğ etti ve Allah'ın kendisine Cebbârînlere karşı savaşmasını emrettiğini duyurdu. Bunun üzerine ona biat ettiler ve ona iman ettiler. İsrailoğullarından Bel'am adında "ism-i a'zam"ı bilen bir âlim harekete geçti ve küfrünü izhar ederek Cebbârîn'e katıldı. Onlara: "İsrailoğullarından korkmayın. Onlarla savaşırsanız onlara beddua edeceğim ve helak olacaklar," dedi. Bel'am onlar nezdinde dünya hayatından alabildiğine ve istediği şekilde yararlanırdı. Ancak, çok iri olduğundan kadınlarla birlikte olamadığı için kendisine ait bir dişi eşekle temas [440]

600 A'râf, 7/175-176.

ediyordu. Bel'am hakkında isim vermeden gelen ayetler şöyledir: "*Yahudilere, kendisine ayetlerimizi verdiğimiz kimsenin haberini oku. Ancak onlardan sıyrılıp ayrıldı ve şeytanın takibine uğradı ve sonunda azgınlardan oldu. Dileseydik elbette onu bu ayetler sayesinde yükseltirdik. Ancak o, dünyaya çakılıp kaldı ve hevesinin peşine düştü. Tıpkı köpek misali, üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur.*"[601]

Bel'am köpek gibi soluyordu. Yûşa', Cebbârîn'e karşı savaşmak üzere ortaya çıktı. Bel'am da eşeği üzerinde Cebbârîn safında yer alarak İsrailoğullarını lanetlemeye çalışıyordu. Ancak İsrailoğullarına her beddua ettiğinde ifadeler Cebbârîn aleyhine dönüyordu. Cebbârîn ona: "Onlara değil bize beddua ediyorsun," diye uyarıda bulununca: "Ben sizi değil onları kastettim," diyordu. Bel'am şehrin kapısına varınca bir melek eşeğin kuyruğundan tutarak hareket etmesini önledi. Bel'am hareket etmesi için eşeğe çok vurunca eşek şöyle konuştu: "Gece benimle temas ediyor, gündüz de bana biniyorsun, vay benim hâlime![602] Çıkarabilseydim seni çıkarırdım. Ancak bir melek beni alıkoydu." Yûşa' cuma günü akşama kadar onlarla savaştı. Güneş batmış ve cumartesi olmuştu. Yûşa' Allah'a dua etti ve güneşe: "Sen Allah'ın emrindesin ben de Allah'ın emrindeyim," dedi. Bunun üzerine güneş tekrar göründü ve gündüz bir saat uzadı. Sonunda Cebbârîn'i hezimete uğrattı ve onlara musallat olarak onları öldürdü. Hatta İsrailoğullarından bir grup, insan hasımlarından birinin boynunu vurmak için toplanıyorlardı, ancak boynunu kesmeyi başaramıyorlardı. Sonra ganimetlerini topladılar. Yûşa', ganimetlerin kurban edilmesini emretti. Kurbanlarını sundular ve ateş sunulan kurbanları yedi. Ardından Yûşa': "Ey İsrailoğulları! Allah'ın sizden bir isteği vardır. Toplanın ve bana biat edin," dedi. Bu-

601 A'râf, 7/175-176.

602 İsrailiyattan beslenen bu rivayet mana ve muhteva olarak çok bayağı ve basit iddialar içermektedir. Meleklerin ulvi ve kevni görevleri göz ardı edilerek, basit ve mevhum tasvirlerde figüran olarak kullanılması son derece çarpık bir zihniyetin ifadesidir. Ancak önceden vurguladığımız gibi müellif bu konuda varit olan rivayetleri bir tercih veya tasvip sonucu aktarmamıştır. (çev.)

nun üzerine ona biat ettiler. Ancak bir adamın eli Yûşa'ın eline yapıştı. Yûşa' ona: "Sende alacak var, onu getir," dedi. Adam yakut ve mücevheratla süslenmiş altından bir öküz başını getirdi. Bunu ganimetlerden aşırmıştı. Yûşa' onu da kurbanlara kattı ve onu aşıranı da. Ateş geldi ve adamla kurbanı yedi.

* * *

Tevrat ehli ise derler ki: Musa ve Harun çölde öldüler. Allah [441] Musa'dan sonra Yûşa'a vahyetti ve ona Ürdün üzerinden İsrailoğullarına verdiği ve onlara vadettiği topraklara gitmesini emretti. Yûşa' bunun için ciddiyetle çalıştı ve Erîhâ'ya, orayı bilen kimseler gönderdi. Ardından yanında misak sandığı olduğu hâlde, yola çıktı ve Ürdün'ü geçti ve burada onun ve adamlarının bir yolu oldu. Sonra altı ay müddetle Erîhâ'yı kuşattı. Yedinci aya girdiklerinde surlara üfürdüler. Halk hep birden harekete geçti. Şehrin surları düştü. Şehir talan edildi ve yakıldı. Altın, gümüş, bakır, demir tabak ve çanaklar dışında ne varsa yakıldı. Altın, gümüş, bakır ve demir eşya ise beytülmâle konuldu. İsrailoğullarından bir adam bir şey aşırdı. Bundan dolayı Allah onlara kızdı ve hezimete uğradılar. Yûşa' da bunun için çok kızdı. Allah, Yûşa'a vahyederek İsrailoğulları oymakları arasında kura çekip suçluyu tespit etmesini istedi. Kura çekildi ve ihanet eden kişi tespit edildi. Aşırdığı şey evinden çıkarıldı ve Yûşa' adamı taşlayarak öldürdü. Ona ait olan her şeyi de yaktı. Olayın gerçekleştiği yer, suçlunun adına izafeten Âcir adını aldı. Bugün hâlâ o yerin ismi Gavr Âcir adını taşımaktadır.[603] Yûşa' sonra kavmini Kral Âyî ve kavmine karşı harekete geçirdi. Allah onlara karşı savaşmakta onlara yol gösterdi ve Yûşa'a emir vererek onlara tuzak kurmasını istedi. Yûşa' onlara tuzak kurdu ve Âyî'ye galip gelerek kralını çarmıha gerdi. Şehri yaktı ve şehrin ahalisinden on iki bin erkek ve kadını öldürdü. İmâk ve Cîûn ehli Yûşa'a hile yaparak ondan eman aldılar. Onların

603 Görülüyor ki, Filistin'e muhacir olarak gelen İsrailoğulları istila ettikleri yerleri yakmış, talan etmiş ve yerlileri kılıçtan geçirmişlerdir. Bunu Yûşa' komutasında gerçekleştirmişlerdir. Kur'an'da adı geçen peygamberler arasında zikredilmeyen Yûşa' bu tasarruflarıyla bir peygamber gibi değil bir kral gibi davranmıştır. (çev.)

hilesine vâkıf olunca, Allah'a dua ederek oduncu ve sucu olmalarını diledi ve öyle oldular. Orişelim Kralı Bâzik'in tasaddukta bulunmasını diledi. Sonra Ermânilerin kralları –ki bunlar beş kişiydi–[604] kendi aralarında haberleşerek Ceyun'a karşı birlik oldular. Bunlar bir araya gelerek Ceyun'a karşı birleştiler. Bunun üzerine Ceyun ehli Yûşa'dan yardım talep ettiler. Yûşa' onlara yardım etti ve kralları, Havrân düzlüğüne kadar püskürttüler. Allah onları doluyla cezalandırdı. Öyle ki doluyla ölenler İsrailoğullarının kılıçla öldürdüklerinden fazlaydı. Yûşa', cumartesi girmeden düşmanlarını bertaraf edinceye kadar güneşin batmamasını ve ayın durmasını diledi. Güneş ve ay dileğini
[442] yaptılar. Beş kral kaçarak bir mağaraya sığındılar. Yûşa'ın emri üzerine mağaranın ağzı kapatıldı. Düşmanlarını bertaraf edince onların mağaradan çıkarılmalarını emretti. Onları öldürdü ve çarmıha gerdi. Sonra onları çarmıhtan alarak kaldıkları mağaraya attı. Ardından Şam diyarındaki diğer hükümdarların peşine düştü ve onlardan otuz birini bertaraf etti. İstila ettiği toprakları dağıttı. Sonra da öldü ve Efrâyîm Dağına gömüldü. Ardından Yahuda ve Şimon soyları Ken'ânlılara karşı savaştılar ve onların dokunulmazlarını çiğnediler ve Bâzik'te onlardan on bin kişi öldürdüler. Bâzik Kralı'nı ele geçirerek el ve ayaklarının başparmaklarını kestiler. Bâzik Kralı bunu üzerine dedi ki: "Benim soframın altından başparmaksız yetmiş kişi ekmek topluyordu. Yaptıklarım başıma geldi." Bâzik Kralı'nı Orişelim'e götürdüler ve orada öldü. Yûşa' yüz yirmi altı yıl yaşadı. Musa'nın ölümünden sonra İsrailoğullarındaki hâkimiyeti yirmi yedi yıl sürmüştür.[605]

* * *

Rivayete göre Yemen'de hüküm süren ilk kral Himyerli olup Mûsâ b. İmrân döneminde hâkimiyetini kuran Şemîr b.

604 Bu beş kral Yeruşalim, Hevron, Yarmut, Lakiş ve Eglon krallarıdır. (ed.)

605 Görülüyor ki mağdur ve mazlum rolü oynayan İsrailoğulları, ellerine fırsat geçtiğinde en kahredici mağduriyetleri yaratmışlardır. Filistin'de işledikleri bu kıyım, zulüm ve yerli halkın âdeta tasfiyesi dün olduğu gibi bugün de bütün hiddet ve kasvetiyle hüküm sürmektedir. Kaldı ki rivayet Yahudi kaynaklarından alınmıştır. (çev.)

Emlûl'dur. Yemen'de Zafâr şehrini kurmuş ve Amâlîkaları oradan sürmüştür. Şemîr b. Emlûl o günkü Fars Kralı'nın valisi olarak Yemen ve etrafındaki bölgelere hükmediyordu.

Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'nin iddiasına göre Yûşa', Ken'ânlıları öldürmek suretiyle bertaraf ettikten sonra onlardan az sayıda kimse kaldı. İfrîkîs b. Kays b. Sayfî b. Sebe' b. Ka'b b. Zeyd b. Himyer b. Sebe' b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kahtân, Afrika üzerine giderken Şam diyarının sahillerinde İsrailoğullarının kıyımından arta kalan Ken'ânlıları almış ve Kuzey Afrika'ya götürerek orayı fethetmiştir. Oranın kralı Cercîra'yı öldürerek yanında götürdüğü Ken'ânlıları burada iskân etmiştir. Hişâm dedi: "Ken'ânlılar bugünkü Berberilerin atalarıdır." Berberi adını almaları İfrîkîs'in onlara: "Ne kadar gürültücüsünüz," demesindendir.[606] Rivayete göre İfrîkîs bu konuda onlar hakkında şu beyti söylemiştir:

Ken'ânlıları ölüm yurdundan alıp hayat yurduna götürdüğümde hayret vericidir ki hep bağırıp çağırdılar.

Hişâm dedi: "İfrîkîs, Berberilerde Sanhâce ve Kütâme'yi Himyerlilerle kurdu. Onların nesilleri bugüne kadar orada yaşamaktadır.

KARUN

Kârûn b. Yasher b. Kâhis Hakkında [443]

Kârûn, Musa'nın (as.) amcasının oğluydu.

Kâsım bize, Hüseyn, Haccâc ve İbn Cüreyc'ten, *"Kârûn Musa'nın kavmindendi,"*[607] ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

"Kârûn, Musa'nın amcasının oğluydu. Yani babasının kardeşinin oğluydu. Kârûn b. Yasher –Kâsım'a göre b. Yasfer– b. Kâhis'tir. Musa ise Mûsâ b. Armer b. Kâhis'tir. Kâsım'ın dediğine göre Armer'in Arap dilinde karşılığı, İmrân'dır. Ancak Armer değil Amrem'dir.

606 Arapçada *berbera*; bağırıp çağırmak, dırdır etmek, anlamsız sesler çıkaran anlamında kullanılmaktadır. (çev.)

607 Kasas, 28/76.

İbn İshâk ise şöyle dedi: İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini anlattı: Yasher b. Kâhis, Şimît bint Tebâvît b. Berkiyâ b. Yaksân b. İbrâhîm ile evlendi. Bu evlilikten İmrân ve Kârûn adında oğulları oldu. İbn İshâk'a göre Kârûn, Musa'nın öz amcasıdır.

Ümmetimizin geçmiş ilim ehliyle, iki kitap ehlinden olanlar, İbn Cüreyc rivayetinde naklettikleri bilgileri paylaşmışlardır.

Selef âlimlerimizden hatırladığım bazı rivayetler şöyledir:

Ebû Küryb bize, Câbir b. Nûh, İsmâîl b. Ebî Hâlid ve İbrâhîm'den, *"Kârûn, Musa'nın kavmindendi,"* ayeti hakkında şöyle dediğini nakletti:

Kârûn, Musa'nın amcasının oğluydu.

İbn Beşşâr bize, Abdurrahman, Süfyân, Semmâk b. Harb ve İbrâhîm'den, *"Kârûn, Musa'nın kavmindendi,"* ayeti hakkında şöyle dediğini nakletti:

Kârûn, Musa'nın amcasının oğluydu.

[444] İbn Vekî' bize şöyle anlattı: Babam, Süfyân, Semmâk ve İbrâhîm'den, *"Kârûn, Musa'nın kavmindendi,"* ayeti hakkında İbrahim'in şöyle dediğini nakletti:

Kârûn, Musa'nın amcasının oğluydu ve ona karşı haddi aştı.

İbn Vekî' bize, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Semmâk b. Harb ve İbrâhîm'den şöyle dediğini rivayet etti:

Kârûn, Musa'nın amcasının oğluydu.

İbn Vekî' bize, Ebû Muâviye, İbn Ebî Hâlid ve İbrâhîm'den, *"Kârûn, Musa'nın kavmindendi,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Kârûn, Musa'nın amcasının oğluydu.

Bişr b. Muâz bize, Yezîd, Saîd ve Katâde'den, *"Kârûn, Musa'nın kavmindendi,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Bize anlattığına göre Kârûn, Musa'nın amcasının oğluydu ve yüzünün güzelliğine izafeten Tevrat'ta "nurlu" olarak adlandırılmıştı. Ancak, Allah düşmanı, Sâmirî gibi münafıklık yaptı ve haddi aşması onu helak etti.

Bişr b. Hilâl es-Savvâf bana şöyle anlattı: Ca'fer b. Süleymân ed-Dabbî bize Mâlik b. Dînâr'dan şöyle dediğini nakletti:

Bana anlatıldığına göre Musa, Kârûn'un amcasının oğluydu. Allah ona çok mal vermişti. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: *"Onu verdiğimiz hazinelerin anahtarlarını taşımak kuvvetli bir*

topluluğa ağır gelirdi."[608] Ayette geçen *tenû'u* kelimesi ağır gelir, manasınadır.

Anlatıldığına göre hazinelerinin anahtarları şöyle anlatılmıştır:

İbn Humeyd bize, Cerîr, Mansûr ve Hayseme'den, "*Anahtarlarını taşımak kuvvetli bir topluluğa ağır gelirdi,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

İncil'de şöyle yazılıdır: "Kârûn'un anahtarları, alnı ve ayak bilekleri beyaz olan altmış katırın yükü ağırlığındaydı. Her bir anahtar bir parmağı geçmezdi. Her hazineye ait bir anahtar vardı."

Ebû Küreyb bana şöyle anlattı: Hüşeym bize İsmâîl b. Sâlim ve Ebû Sâlih'ten "*Anahtarlarını taşımak güçlü bir topluluğa ağır gelirdi,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti: [445]

Kârûn'un hazinelerinin anahtarları kırk katır üzerinde taşınırdı.

Ebû Küryb bize, Câbir b. Nûh, A'meş ve Hayseme'den şöyle dediğini rivayet etti:

Kârûn'un anahtarları deridendi. Her bir anahtar bir parmak kadardı ve her hazinenin bir anahtarı vardı.

İbn Vekî' bize şöyle dedi: Babam, A'meş ve Hayseme'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Kârûn'un anahtarları deriden olup her bir anahtar bir parmak kadardı ve her hazinenin bir anahtarı vardı. Bindiği zaman anahtarlar, alınları ve ayak bilekleri beyaz olan altmış katıra yüklenirdi.

Buna rağmen Allah düşmanı, malının çokluğuyla kavmine karşı haddi aştı.

Kavmine karşı haddi aşması, elbisesini onlarınkinden bir karış uzatması şeklinde olmuştur. Bu hususu bana Ali b. Saîd el-Kindî, Ebü's-Sâib ve İbn Vekî' anlatmıştır. Onlar şöyle dediler: Hafs b. Gıyâs bize Leys ve Şehr b. Havşeb'den nakletmişlerdir.

Kavmi Kârûn'a haddi aşması konusunda nasihat etmişler ve haddini aşmaması için uyarmışlardır. Ayrıca ona, Allah'ın

608 Kasas, 28/76.

kendisine verdiği malı O'nun yolunda harcamasını ve malı hususunda Allah'a itaat etmesini tavsiye etmişlerdir. Nitekim Allah onların şöyle dediklerini bildirmiştir: "*Kavmi ona şöyle demişti: Şımarma! Bil ki Allah şımarıkları sevmez. Allah'ın sana verdiğinden infak ederek ahiret yurdunu iste, ama dünyadan da nasibini unutma. Yeryüzünde bozgunculuk arzulama. Zira Allah bozguncuları sevmez.*"[609] Ayette geçen "*Dünyadan nasibini unutma,*" ifadesinin anlamı şudur: Dünyadan nasibini almayı unutma ve bununla ahiretini gözet. Kârûn'un cevabı, onun cehaletini ve Allah'ın hilmini yanlış anladığını ortaya koymuştur. Onlara şöyle demiştir: "*Bu dünyada elde ettiğim şeyleri ilmimle elde ettim.*" Katâde'den nakledildiğine göre, "*ilmim*"le ifadesi, sahip olduğum mal sayesinde demektir.

Bazıları da derler ki: Bu ifadenin manası şudur: Allah, ben-
[446] den razı olduğu ve üstünlüğümü bildiği için bana bu mal ve serveti vermiştir. Ancak Allah, bu iddialarını çürütmüştür: "*O bilmez mi ki, Allah kendisinden önce, ondan daha kuvvetli ve topluluğu daha büyük kimseleri helak etmiştir.*"[610] Yani mal toplayıcı olan kimseleri. Kaldı ki eğer Allah, rızasına mazhar ve üstün oldukları için insanlara mal ve servet verseydi, ondan önceki büyük servet sahiplerini helak etmezdi. Ancak, nasihat edenin nasihati ve Allah'ı ona hatırlatanın uyarısı, onu cehaletinden ve malıyla kavmine karşı haddini aşmasından caydıramadı. Bilakis kavmine karşı ziyneti ve sarı kıyafetleri içinde, mor eyerli beyaz bir beygire binmek suretiyle mahiyetindekiler de aynı minvalde benzer beygirlere bindirilmiş üç yüz cariye ve dört bin adamıyla meydana çıkarak, sapkınlığına ve onu hüsrana götüren davranışlarına devam etmiştir.

Bazılar da derler ki kendisiyle aynı ziynet ve ihtişam içinde maiyetine aldıklarının sayısı yetmiş bindi.

İbn Vekî' bize, Ebû Hâlid el-Ahmer, Osmân b. el-Esved ve Mücâhid'den, "*Kavmine karşı ziyneti içinde çıktı,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

609 Kasas, 28/76-77.
610 Kasas, 28/78.

Mor eyerli beyaz beygirler üzerinde ve sarı kıyafetler içinde huzura çıkardı. Onlara karşı gösteride bulunduğu kimselerden hüsran içinde olanlar, sahip olduğu bu imkânlara sahip olmayı dileyerek şöyle demişlerdir: "*Keşke Kârûn'a verilenlerin benzerine biz de sahip olsak. O ne büyük şanslı!*"[611] Allah'ı bilen arifler ise onların bu temennilerini yadırgamış ve onlara: "Ey Kârûn'a verilenlere sahip olmayı temenni edenler! Vay hâlinize! Allah'tan sakının ve Allah'ın emirlerine uyun ve yasaklarından kaçının. Zira Allah'ın, Kendisine itaat edenlere verdiği, O'na ve peygamberlerine iman eden ve emrettiği salih amelleri işleyenlere bahşettiği mükâfat ve sevap daha hayırlıdır." Allah şöyle buyurmuştur: "*Ona da, ancak sabredenler kavuşabilir.*"[612] Bu ifadede yer alan, mükâfata ancak dünya hayatının ziynetine karşı istek ve arzularında sabırlı olan ve Allah'ın salih ameller için verdiği mükâfatı, dünyanın lezzet ve şehvetlerine tercih ederek, bunun gereği olan amelleri işleyenler sahip olabilirler.

* * *

Kötü adam haddi aşmakta ve kötülükte ısrar edip Rabbinin [447]
verdiği nimet karşısında şımarınca, Allah onu, malından infak vecibesi ve ödemek mükellefiyetinde bulunduğu haklarda imtihan etmiştir. Onun bu hususta cimriliği, onu, Allah'ın elim azabına duçar olmaya sevk etmiş ve kalanlara ibret olmuş ve ders alınacak bir duruma düşmüştür.

Ebû Küreyb bize, Câbir b. Nûh, A'meş, Minhâl b. Amr, Abdullah b. el-Hâris ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Zekât hükmü indiğinde Kârûn Musa'ya geldi ve onunla binde bir dinar ve binde bir dirhem zekât vermek üzere anlaştı. Ayni eşyada da binde bir oranında zekât verilecekti. Ya da bin koyun için bir koyun –Ebû Ca'fer et-Taberî: İfade bana aittir–. İbn Abbâs dedi: Kârûn evine dönünce bir hesap yaptı ve zekâtı fazla buldu. Bu sebeple İsrailoğullarını topladı. Onlara: "Musa size her şeyi emretti ve ona itaat ettiniz. Şimdi de

611 Kasas, 28/79.
612 Kasas, 28/80.

malınızı almak istemektedir," dedi. Onlar dediler ki: "Sen büyüğümüzsün bize istediğin şeyi emredebilirsin." Kârûn: "Size emrediyorum, falanca kötü kadını getirin, ona bir ücret verin, Musa'yı itham etsin," dedi. Bunun üzerine kadını çağırdılar ve Musa'yı itham etmesi için ona para verdiler. Ardından Musa'ya giderek ona: "Kavmin, senden emir ve yasaklarını dinlemek için toplanmıştır," dedi. Bunun üzerine Musa toplantı yerine gitti. Geniş bir sahada toplanmışlardı. Musa konuşmasında şöyle dedi: "Ey İsrailoğulları hırsızlık yapanın elini keseriz. Zina iftirasında bulunana seksen değnek vururuz. Bekâr zina ederse ona yüz değnek vururuz. Evli zina ederse ölünceye kadar onu kırbaçlarız –veya ölene kadar onu recmederiz, dedi–. (Ebû Ca'fer dedi: Şüphe bana aittir.) Kârûn: "Bunu yapan sen de olsan, aynı cezaya mı tâbisin?" diye sordu. Musa: "Ben de olsam aynı cezaya tâbiyim," dedi. Kârûn: "İsrailoğulları senin falanca kadınla zina ettiğini söylemektedirler," dedi. Musa: "Kadını çağırın, bu iddiada bulunursa kabulümdür," dedi. Kadın gelince Musa ona: "Ey kadın!" dedi. Kadın: "Buyurun," dedi. Musa: "Bunların dediği gibi gerçekten seninle bir ilişkim oldu mu?" Kadın: "Hayır, yalan söylüyorlar. Onlar bana bir tahsisat verdiler ki seni itham edeyim," dedi. Bunun üzerine Musa, hemen onların arasında secdeye kapandı. Bu hâldeyken, "Yere emredebilirsin," diye vahyedildi. Bunun üzerine şöyle dedi: "Ey yer! Onları içine al!" Yer onları ayaklarına kadar içine aldı. Ardından yine: "Ey yer! Onları al," dedi. Yer onları dizlerine kadar içine çekti. Akabinde yine yere: "Onları al!" dedi. Bu kez yer onları boyunlarına kadar içine çekti. Bunun üzerine onlar: "Ey Musa!" deyip duruyor ve yalvarıyorlardı. Ancak Musa: "Ey
[488] yer! Onları içine al," demesiyle yer onları yuttu. Allah Musa'ya şöyle vahyetti: "Ey Musa! Kullarım sana: 'Musa! Musa!' diye yalvarıyorlar. Ancak onlara merhamet etmiyorsun. Bana dua etselerdi, Beni yakınlarında ve onlara icabet eden olarak göreceklerdi." Allah buyurdu: "*Kârûn ihtişamı içinde kavminin karşısına çıktı.*" Bu gösteriş; mor eyerli, eyerli sarı atlar üzerinde, sarı renkte elbiseler içinde kavminin karşısına çıkması şeklindeydi. "*Dünya hayatını arzulayanlar: 'Keşke Kârûn'a ve-*

rilenlerin benzeri bizim de olsaydı; doğrusu o çok şanslı!' dediler. Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise şöyle dediler: 'Yazıklar olsun size! İman edip iyi işler yapanlara göre Allah'ın mükâfatı daha üstündür. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir.' İşte ahiret yurdu. Onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayanlara veririz. Akıbet takva sahiplerinindir."[613]

Ebû Küreyb bize, Yahyâ b. Îsâ, A'meş, Minhâl, bir adam ve İbn Abbâs'tan benzer bir rivayet nakletti.

Ancak şu ilaveyi yaptı: Ardından İsrailoğulları şiddetli bir açlığa maruz kaldılar. Bunun üzerine Musa'ya giderek: "Bizim için Rabbine dua et," dediler. Musa onlar için dua etti. Allah ona şöyle vahyetti: "Ey Musa! Günahları Benimle onların arasını karartmış bir kavim için bana dua ediyorsun. Oysa sana yalvardılar, ancak sen onların isteğine icabet etmedin. Onlar bana dua etselerdi onlara icabet edecektim."

Kâsım bize, Hüseyn, Ali b. Hâşim b. Berîd, A'meş, Minhâl, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan, *"Kârûn, Musa'nın kavmindendi,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Kârûn, Musa'nın amcasının oğluydu. Musa, İsrailoğullarında bir semtte ikamet ediyor, Kârûn da başka bir semtte ikamet ediyordu. Kârûn, İsrailoğullarından kötü bir kadını çağırdı ve ona bir ücret vererek mukabilinde, Musa'yı kendisiyle birlikte olduğuna dair ithamda bulunmasını istedi. Bu işi de İsrailoğullarının Musa ile bir araya geldiği vakte bıraktı. O gün Kârûn, Musa'ya gitti ve şöyle dedi: "Ey Musa, hırsızlık yapanın cezası nedir?" Musa: "Eli kesilir," dedi. Kârûn: "Zina edenin cezası nedir?" diye sordu. Musa: "Recmedilir," dedi. Kârûn: "Bunu yapan sen de olsan ceza aynı mı?" dedi. Musa: "Evet," dedi. Kârûn: "Sen yapmışsın," dedi. Musa: "Sana yazıklar ol- [449]
sun! Ben kiminle olmuşum?" dedi. Kârûn: "Falanca kadınla," dedi. Bunun üzerine Musa kadını çağırttı ve ona: "Tevrat'ı indirenin hakkı için sana soruyorum, Kârûn'un söylediği doğru mudur?" diye sordu. Kadın: "Allah hakkı için bana sordun. Ben de şahitlik ederim ki, sen masumsun ve Allah'ın resulüsün. Allah'ın düşmanı Kârûn bana bir ücret verdi ki seni itham ede-

613 Kasas, 28/79-83.

yim," dedi. Bunun üzerine Musa yerinden fırladı ve secdeye kapandı. Bu esnada Allah ona: "Başını kaldır, yere emrettim sana itaat edecek," diye vahyetti. Musa yere: "Onları al," dedi. Yer onları böğürlerine kadar içine aldı. Kârûn: "Ey Musa! İmdat!" dedi. Musa yine yere: "Onları içine al," dedi. Yer onları göğüslerine kadar içine aldı. Kârûn: "Ey Musa! İmdat!" dedi. Musa tekrar yere: "Onları al," dedi. Böylece yok oldular. Bunun üzerine Allah ona şöyle vahyetti: "Senden yardım istedi ama sen ona yardım etmedin. Oysa Benden yardım isteseydi, ona icabet edecek ve yardım edecektim," buyurdu.

Bişr b. Hilâl es-Savvâf, Ca'fer b. Hilâl ed-Dabbî, Ali b. Zeyd b. Cüd'ân şöyle dediğini bize anlattı:

Abdullah b. el-Hâris evden çıktı ve mahfile girdi. Sonra oradan çıktı ve ona dayanarak oturdu. Biz de etrafında oturduk. Süleymân b. Dâvûd'dan söz etti: "*Süleyman: 'Ey topluluk! Onlar teslimiyet içinde bana gelmeden hanginiz o melikenin tahtını bana getirebilir?' dedi. Cinlerden biri: 'Ben, onu sana, sen yerinden kalkmadan önce getiririm. Buna gücümün yeteceğinden eminim,' dedi. Kitaptan bir bilgiye sahip olan kimse ise: 'Ben gözünü açıp kapayıncaya kadar onu sana getiririm,' dedi. Süleyman o anda tahtı yanında görünce, 'Bu Rabbimin lütfundandır. Şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü yapacağım diye beni deniyor. Kim şükrederse, ancak kendisi için şükreder, kim de nankörlük ederse, Rabbim onun şükrüne muhtaç değildir. O çok cömerttir,' dedi.*"[614] Abdullah, Süleyman bahsini kapatıp şöyle dedi: «"*Kârûn, Musa'nın kavmindendi ve onlara karşı haddi aştı.*" Ona öyle hazineler verilmişti ki anahtarlarını güçlü bir topluluk zor taşırdı. "*Ancak Kârûn: 'Bana ancak sahip olduğum bilgi sayesinde bunlar verildi,' demişti.*"[615] Musa döndü ancak Kârûn ona eziyet ediyordu. Buna rağmen Musa, akrabalık bağı için onu affediyordu. Sonunda bir konak yaptırdı ve kapısını altından yaptı. Bahçe duvarlarına da altın levhalar astı. İsrailoğullarının ileri gelenleri sabah ve akşam ona uğruyorlardı. Onlara yemek ikram ediyor, onlar da

614 Neml, 27/38-40.
615 Kasas, 28/76.

onunla sohbet ediyor ve onu güldürüyorlardı. Onun şakiliği ve kötülüğü yetmezmiş gibi İsrailoğullarında itham ve sövmeyle meşhur bir kadını çağırttı. Kadın geldi. Kârûn ona: "Senin ihtiyacını karşılayayım, sana bağışta bulunayım ve seni kadınlarımın arasına alayım. Bunun karşılığında İsrailoğullarının ileri gelenlerinin yanımda oldukları sırada geleceksin ve [450] bana: 'Ey Kârûn! Benden vazgeçmesi için Musa'ya söylemez misin?' diyeceksin," dedi. Kadın: "Olur," dedi. Kârûn, İsrailoğullarının ileri gelenleriyle otururken kadına haber vererek gelmesini istedi. Kadın Kârûn'un huzurunda durdu. Ancak Allah onun kalbini döndürdü ve tövbe etti. Kendi kendine: "Bugün Allah'ın elçisine eziyet etmemek ve Allah düşmanına azap etmekten daha güzel bir tövbe bulamam," diye düşündü ve şöyle dedi: "Kârûn bana: 'Sana mali yardımda bulunacak, sana bağışta bulunacak ve seni kadınlarıma katacağım. Bunun karşılığında İsrailoğullarının ileri gelenleri yanımdayken gelip diyeceksin ki, Musa'yı benden uzaklaştırmaz mısın? diyeceksin,' dedi. Ben de Allah'ın elçisine zarar vermekten sakınıp Allah düşmanına eziyet etmekten daha güzel bir tövbe olamayacağını düşündüm." Kadın böyle konuşunca Kârûn pişman oldu ve başını eğdi. Söyleyecek bir söz bulamadı. Bir çıkmaza girdiğini anlamıştı. Kadının itirafı, insanlar arasında dilden dile dolaştı ve Musa'nın kulağına kadar gitti. Musa çok öfkelendi. Kalktı ve abdest alarak namaza durdu ve ağlayarak Kârûn'a şöyle beddua etti: "Ey Rabbim! Düşmanın bana eziyet etti; beni rezil etmek ve lekelemek istedi. Rabbim beni ona musallat et." Bunun üzerine Allah, Musa'ya: "Yere emret sana itaat edecek," diye vahyetti. Bunun üzerine Musa, Kârûn'a gitti. Kârûn, Musa'yı görünce Musa'nın ona kötülük edeceğini anladı ve: "Ey Musa! Bana merhamet et," dedi. Musa: "Ey yer! Onları al!" dedi. Bunun üzerine Kârûn'un konağı sarsıldı ve topuklarına kadar yere battılar. Kârûn, Musa'ya: "Bana merhamet et," deyip duruyordu. Ancak Musa: "Ey yer onları al!" dedi. Kârûn'un konağı yine sarsıldı ve dizlerine kadar yere battılar. Kârûn, Musa'ya yalvararak: "Bana merhamet et," diyordu. Musa yine: "Ey yer onları al!" dedi. Kârûn'un konağı

göbeklerine kadar battılar. Kârûn yine Musa'ya: "Ey Musa! Bana merhamet et," diye yalvarıyordu. Musa: "Ey yer onları al!" dedi. Böylece Kârûn, evi ve adamlarıyla yere battılar. Musa'ya Allah tarafından şöyle seslenildi: "Ey Musa ne kadar sertsin! İzzetime yemin ederim, Kârûn Bana seslenseydi ona icabet edecektim."

Bişr b. Hilâl bana şöyle anlattı: Ca'fer b. Süleymân bize Ebû İmrân el-Cevnî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Musa'ya şöyle vahyedildi: "*Senden sonra hiç kimseye arzı itaat ettirmeyeceğim.*"[616]

[451] Bişr bize, Yezîd, Saîd ve Katâde'den, "*Onu da, sarayını da yerin dibine geçirdik,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Kârûn ve sarayı her gün bir boy yere batmaktadır ve kıyamete kadar yerin dibine ulaşamayacaktır.[617]

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Allah Kârûn'u cezalandırınca ona nasihatte bulunan, onu uyaran, hakkına razı olması ve Rabbine itaat etmesi için ona tavsiyede bulunan müminler, Allah'ın nimetine hamd ettiler. Buna karşın Kârûn'un içinde bulunduğu bolluk ve refah ile mal çokluğuna özenen ve o yaşam tarzını temenni edenler ise pişmanlık duydular ve hatalarını anlayarak şöyle dediler: "*Demek ki, Allah rızkı kullarından dilediğine bol veriyor, dilediğine de az. Şayet Allah bize lütufta bulunmasaydı bizi de yerin dibine geçirecekti. Vay! Demek ki inkârcılar iflah olmazmış!' demeye başladılar.*"[618] "Allah, Kârûn ve adamlarının başına getirdiği felaketi bizden uzak tuttu. Oysa daha

616 Allah: "Rahmetim her şeyi kuşatmıştır," buyurur. Buna sadece insanlar değil, canlı cansız her şey ve her varlık dâhildir. İlahi terbiye ve ahlakın en güzel timsali olan İbrahim (as.) Lût kavmi için Rabbiyle mücadele etmesi gerçek dinî ahlakın en güzel örneğidir. Kur'an insanın hakkından feragat ederek hasmını affetmesini bir sadaka olarak görmüştür. İnsanın hakkına sahip çıkmasını bir hak olarak gören Kur'an, gönül rızasıyla hakkından feragat ederek affetmesini ise bir erdem olarak görmektedir. (çev.)

617 Bu mecazi bir anlatım değilse, fizik kanunlarına aykırı bir iddiadır. Zira yerin çapıyla zaman süresi karşılaştırılırsa sonuç Katâde'nin iddiasının biraz da hayal ürünü olduğunu gösterir. (çev.)

618 Kasas, 28/82.

dün onların hâline özeniyorduk. Yoksa onlarla birlikte bizi de yerin dibine geçirirdi." Allah böylece peygamberi Musa'yı ve ona iman eden ve ona bağlananları her türlü bela ve felaketten kurtardı. Onun adamı Yûşa'ı ve ona uyanları da Rablerine itaat ettikleri için korudu. O'nun ve onların düşmanları olan Firavun, Haman, Kârûn ve Ken'ânlıları da, O'na karşı geldikleri ve haddi aştıkları için helak etti. Bunların kimisi denizde boğularak, kimisi de yerin dibine batırılarak, kimisi de kılıçtan geçirilerek helak oldular. Bunlar mallarının çokluğuna, ordularının büyüklüğüne, satvetlerinin şiddetine, fiziken iri yapılı olmalarına rağmen, ders almak isteyenler için ibret oldular ve nasihat alınacak bir duruma düştüler. Onların malları, iri yapılı olmaları, güçleri, askerleri ve yardımcıları, Allah'a karşı onlara hiçbir yararları olmadı. Zira Allah'ın ayetlerini reddediyor, yeryüzünde bozgunculuk yapıyor, Allah'ın kullarını kendileri için kul ve hizmetçi ediniyorlardı. Ondan emin olduklarını sandıkları felaket başlarına geldi. Allah'ın gazabına yaklaştıran her türlü amelden Allah'a sığınır ve onun sevgisine ve rahmetine yaklaştıran işlere muvaffak kılmasını diliyoruz.

Resulullah'tan (sav.) şöyle rivayet edilmiştir:

Ahmed b. Abdurrahman b. Vehb bize şöyle anlattı: Amcam, Mâzî b. Muhammed, Ebû Süleymân, Kâsım b. Muhammed, Ebû İdrîs el-Havlânî ve Ebû Zer el-Gıfârî'den naklen Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu nakletti:

"İsrailoğullarının ilk peygamberi Musa, son peygamberi de İsa'dır." Ebû Zer: "Ya Resulellah! Musa'nın sahifelerinde neler vardı?" diye sordum. Resulullah (sav.): "Hepsi ibretlerle doluydu. Cehenneme inandığı hâlde gülene, ölüme inanıp da sevinene, hesaba inanıp da iyi amel işlemeyene hayret ederim," dedi. [452]

Yûşa'ın İsrailoğullarının idaresini üstlenmesi, Musa'nın ölümüyle başlar ve Yûşa'ın ölümüne kadar devam eder. Minûşehr döneminde yirmi yıl, Ferâsyâb döneminde de yedi yıl sürmüştür.

* * *

FARS KRALLARI

[453] ### Minûşehr'den Sonra Babil'de Hüküm Süren Fars Kralları

Tarih bilgisinin doğruluğu, hükümdarların yaşam sürelerinin doğru tespit edilmesiyle başlar.

Kral Minûşehr b. Minşharner ölünce, Ferâsyâb b. Feşenc b. Rüstem b. Türk, Hinyârs ve Fars diyarlarına musallat oldu. Rivayete göre Babil'e kadar gitti. Daha çok Babil ve Kazek Mihricân'ını mesken tutmuştu. Fars diyarında bozguncu bir siyaset izlemiştir.

Rivayete göre Fars diyarını istila edince "âlemi süratle helak edeceğiz," demiştir. Onun zulmü fazlasıyla arttı ve Hinyârs'ta mamur olan yerleri tahrip etmiş, nehirleri ve kanalları toprakla gömmüş ve beşinci hâkimiyet yılında, insanları kıtlığa mahkûm etmiştir. Fars diyarından kovulup Türk yurduna geri gönderilinceye kadar, sular çekildi ve meyve ağaçları kurudu.

İnsanlar, Zev b. Tahmâsb zuhur edinceye kadar, Ferâsyâb belasından çok çektiler. Bazıları onu sadece Zev adıyla anmaktadır. Bazıları da onu Zâb b. Tahmâsafân olarak adlandırırlar. Bazıları da onu Zağ adıyla tanırlar. Kimisi de onu Râsb b. Tahmâseb b. Kânco b. Zâb b. Erfes b. Herâsef b. Vendîc b. Erîc b. Nûz Vecûş b. Mensvâ b. Nûzer b. Minûşehr olarak nispet eder.

Zev'in annesi Mâdol, Vâmin b. Vâzerca b. Kavd b. Selm b. Ferîdun'un kızıdır.

Rivayete göre Tahmâseb, Ferâsyâb'la savaşmak üzere, Türk hududundayken işlediği bir cinayet sebebiyle Minûşehr tarafından takip edilmiş ve öldürülmek istenmiştir. Ancak, memleketin ileri gelenleri onu affetmesi için Minûşehr nezdinde
[454] girişimde bulunmuşlardır. Ne var ki Minûşehr ceza verirken, bir suçtan dolayı ceza alan soyluyla sıradan insan, uzak olanla yakın olan arasında eşitliği gözetiyordu. Bu sebeple de onların talebini geri çevirdi ve onlara: "Bu dinde zafiyete yol açar.

Israr ederseniz de onu süreceğim ve memleketimin hiçbir yerinde tutmayacağım," dedi. Minûşehr onu sürünce Türk yurduna geçti ve Vâmen bölgesinde ikamet etti. Tahmâseb burada, Vâmin'in kızına tuzak kurdu. Kız bir sarayda hapis hayatı yaşıyordu. Zira müneccimler Vâmin'e: "Kızın bir çocuk doğuracak ve o çocuk seni öldürecek," demişler. Tahmâseb, kendisinden hamile kalan kızı saraydan kaçırdı.

Daha sonra Minûşehr, sürgün cezası biten Tahmâseb'e, Fars yurdu Hiyanârs'a geri dönme izni verdi. Tahmâseb, Vâmin'in kızı Mâdol'u da hileyle, Türk yurdundan Fars diyarına beraberinde getirdi. Mâdol, İrânkerd'e vardıktan sonra burada Zev'i doğurdu.

Rivayete göre Zev dedesini öldürdü. Bazı seferlerden sonra Türk hududunu güvence altına aldı ve kendisiyle giriştiği savaşlardan sonra, Ferâsyâb'ı de Fars yurdundan kovdu. Minûşehr'in vefatından sonra, Ferâsyâb'ın Babil'deki hâkimiyeti on iki sene sürdü. Zev onu Türkistan'a dönmeye mecbur etti.

Rivayete göre Zev'in Ferâsyâb'ı Fars diyarından kovması, âbânmâh ayının Rûzebân gününde vuku bulmuştur. Farslar bu günü Nevrûz ve Mihricân'dan sonra üçüncü bayramları olarak kabul ettiler. Zira bugünde Ferâsyâb'ın şerrinden ve zulmünden kurtuldular.

Zev, mülkünde takdir edilen ve halkına iyilik yapan bir kraldı. Ferâsyâb'ın Hinyârs ve Babil'de yaptığı tahribatın ıslah edilmesini, yıkılan kalelerin inşa edilmesini, gömülen nehir yatakları ve kanalların yeniden açılmasını, gömülen su kaynaklarının tekrar akıtılmasını emrederek her şeyi eski hâline [455] döndürdü. Vergiyi de yedi yıl boyunca kaldırdı ve onların yerine o ödedi. Böylece onun döneminde Fars diyarı imar oldu, sular bollaştı, insanların geçim kaynakları gelişti ve Sevâd bölgesinde bir nehir çıkardı ve ona Zap ismini verdi.[619] Ayrıca

619 Nehirler tabii bir oluşum sonucu ortaya çıkmış ve tabii arazi şartları içinde mecralarını bulmuşlardır. Suni kanallar gibi beşerî bir faaliyet sonucu oluşmuş olmadıklarından Zap Nehri için bu iddia ilmî ve tabii gerçeklerle bağdaşan bir iddia olamaz. Ancak, nehirlere açılan kanallarla nehirlerin etrafında ıslah çalışmaları yapılabilir. (çev.)

bu nehrin iki yakası üzerinde bir şehir kurulmasını emretti. Bu şehre, Medînetü'l-Atîka adı verildi. Onu, yerleşim merkezlerine ayırdı ve ona Zevâbî adını verdi. Orayı: Yukarı Zap, Orta Zap ve Aşağı Zap olmak üzere üç semte ayırdı. Bu şehre dağdan reyhan bitkisi, ağaç fideleri ve bunların tohumlarının getirilip ekilecek tohumların ekilmesi ve dikilecek fidelerin dikilmesini istedi. Onun için pişirilen yemeklere renk verilmesini, yemeklerin çeşitlendirilmesini istemiştir. Türklerin ve başkalarının mallarından ganimet olarak eline geçen at ve binek hayvanlarını askerlere taksim etmiştir. Kral olduğu ve taç giydiği gün şöyle demiştir: "Sihirbaz Ferâsyâb'ın tahrip ettiğini imar etmek için çalışacağız."

Onun yardımcısı Kerşâseb b. Esrat b. Sehm b. Nerîmân b. Tork b. Şîrâsb b. Erveşesb b. Toc b. Ferîdun idi.

Bazı Fars nesep âlimleri ise onu farklı bir şekilde nispet ederler: Kerşâsef b. Eşnâs b. Tahmûs b. Eşk b. Ters b. Rahr b. Dûdesro b. Minûşehr.

Bazıları da derler ki: Zev ile Kerşâseb idarede ortaktılar. Ancak bilinen odur ki, Zev b. Tahmâseb kraldı. Kerşâseb ise onun yardımcısıydı.

[456] Öte yandan Kerşâseb'in kıymeti Farslar nezdinde oldukça fazlaydı. Ancak o kral olmadı. Rivayete göre, Zev'in hâkimiyeti ölünceye kadar sürmüş ve bu süre üç yıl devam etmiştir.

* * *

Zev'den sonra Keykabâz kral oldu. Soyağacı şöyledir: Keykabâz b. Zâğ b. Nûhiyâh b. Menşû b. Nûzer b. Minûşehr. Karısı Tedresâ et-Türkî'nin kızı Fertek idi. Tedresâ, Türklerin büyüklerindendi. Bu karısından Key İfne, Key Kâvus, Key Erş, Keybe Erş, Keyfâşîn ve Keybiye adında çocukları oldu. Bunlar büyük krallar ve büyük kralların atalarıdır.

Rivayete göre Keykabâz taç giyip kral olduğu gün şöyle dedi: "Biz Türk diyarının başını döndürecek ve memleketimizi ıslah edecek ve bu işe eğileceğiz." Keykabâz, arazinin sulanması için nehir ve kaynak sularının miktarını hesaplamıştır.

Memleketlere isim vermiş, sınırlarını belirlemiş, her yerleşim merkezinin mal ve hayvan varlığıyla ona ait alan ve sahaları tespit etmiştir. İnsanlara arazi edinmelerini ve asker erzakı için bunların mahsullerinin onda birinin alınmasını emretmiştir. Memleketini imar etmekteki hırsı ve düşmana karşı savunması ve kendini büyük görmesi sebebiyle Firavun'a benzetilirdi.

Rivayete göre Key unvanlı krallarla çocukları onun neslindendirler. Türklerle ve başkalarıyla birçok savaşları olmuştur. Onun ikamet yeri Fars ve Türk sınırında Belh Nehri yakınındaydı. Burada ikamet etmesinin amacı, Türklerin Fars topraklarına tecavüz etmelerine karşı koymaktı. Keykabâz yüz yıl hüküm sürmüştür. Ama en doğrusunu Allah bilir.

* * *

İSRAİLOĞULLARI

Yûşa' b. Nûn'dan Sonra İsrailoğullarının Durumu ve Onların Başında Bulunanlar

Zev ve Keykabâz Dönemlerindeki Olaylar

Yûşa'dan sonra İsrailoğullarının başında Kâlib b. Yûfenne'nin bulunduğu hususunda, geçmişte yaşamış milletlerin tarihini bilen ümmetimizin âlimleriyle, diğerleri arasında bir görüş ayrılığı yoktur. Ondan sonra Hizkîl b. Bûzî işbaşına geçti. Ona Kocakarının Oğlu da denilmiştir. [457]

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Hizkîl b. Bûzî'ye Koca karının Oğlu denmesinin sebebi, annesin yaşlanmışken Allah'tan, çocuk sahibi olmayı istemesidir. Allah, ona bir oğul nasip etti. Bu yüzden de ona, Kocakarının Oğlu dendi. "*Binlerce oldukları hâlde, ölüm korkusundan dolayı yurtlarından çıkıp gidenleri görmedin mi?*"[620] ayetinde zikredilen insanlara dua eden kişidir.

Muhammed b. Sehl b. Asker bana şöyle anlattı: İsmâîl b. Abdülkerîm bize şöyle dedi: Abdüssamed b. Ma'kıl bana, Vehb b. Münebbih'ten şöyle işittiğini nakletti:

620 Bakara, 2/243.

İsrailoğullarından bazı insanlar bela ve sıkıntıya maruz kaldılar. Başlarına gelenlerden rahatsızlıklarını ifade ederek: "Keşke ölsek de bu hâlden kurtulsak," dediler. Bunun üzerine Allah, Hizkîl'e[621] şöyle vahyetti: "Kavmin beladan şikâyet ederek kurtulmak için ölmek istediklerini söylediler. Ölümle nasıl kurtulup rahata kavuşacaklar? Öldükten sonra onları diriltmeyeceğimi mi sanıyorlar? Falanca mezarlığa git. Orada dört bin kabir var. –Vehb dedi: Bunlar, "*Binlerce oldukları hâlde ölüm korkusundan dolayı yurtlarından çıkıp gidenleri görmedin mi?*" ayetinde zikredilenlerdir.– Git ve onlara seslen." Kemikleri bile dağılmış, vahşi kuş ve hayvanlar tarafından sağa sola savrulmuştu. Hizkîl onlara: "Ey çürümüş kemikler!
[458] Allah bir araya gelmenizi emrediyor!" diye seslendi. Onlardan her birinin kemikleri bir araya geldi. Ardından Hizkîl ikinci kez: "Ey kemikler! Allah size ete bürünün, diye emrediyor," diye seslendi. Bunun üzerine kemikler ete ve akabinde deriye bürünüp beden hâline geldi. Hizkîl üçüncü kez: "Ey ruhlar! Allah size, ait olduğunuz bedenlere dönün, diye emrediyor!" dedi. Bunun üzerine cesetler ayağa kalkarak bir kere tekbir getirdiler.

Mûsâ b. Hârûn bana şöyle nakletti: Amr b. Hammâd bize, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs –Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd– ve Peygamber'in (sav.) bazı ashabından, "*Binlerce oldukları hâlde ölüm korkusundan dolayı yurtlarından çıkıp gidenleri görmedin mi? Allah onlara ölün, dedi; sonra onları diriltti,*" ayeti hakkında şöyle dediklerini rivayet etti:

Olay Vâsıt şehrinin yakınındaki Dâverdân adlı beldede vuku bulmuştur. Belde vebaya maruz kalmıştı. Bunun üzerine ahalisinin çoğu beldeden kaçtılar. Beldede kalanların çoğu öldü, bir kısmı da kurtuldu. Veba bittikten sonra kaçanlar sıhhat içinde geri döndüler. Beldede kaldıkları hâlde kurtulanlar da: "Beldeyi terk edenlerimiz bizden daha tedbirli davrandılar. Bir daha veba gelirse biz de onlarla beldeyi terk edeceğiz," dediler. Ertesi yıl tekrar veba ortaya çıktı. Bunun üzerine kaçtılar. Sayıları otuz binin üzerindeydi. Geniş bir vadide konakladılar. Bunun üzerine vadinin aşağı tarafından bir melek, yukarı tarafından da bir melek onlara: "Ölün," diye seslendiler.

621 Tevrat'ta Hezekiel olarak geçer. (ed.)

Hemen ölüverdiler. Cesetleri çürüdükten sonra Hizkîl adında bir peygamber onların yanından geçti. Onları görünce, elini şakağına dayayarak düşünmeye başladı. Bunun üzerine Allah ona: "Ey Hizkîl! Onları nasıl dirilttiğimi sana göstermemi ister misin?" diye vahyetti. Hizkîl: "Evet," dedi. Aslında Hizkîl, ölüleri izlerken Allah'ın kudretini düşünüyordu. Ona: "Onlara seslen," diye vahyedildi. Bunun üzerine: "Ey kemikler! Allah'ın izniyle toplanın," diye seslendi. Kemikler hemen bir araya geliverdi ve iskelet hâlini aldı. Allah ona: "Seslen," diye vahyetti. Hizkîl: "Ey kemikler! Allah'ın izniyle ete bürünün", diye seslendi. Kemikler ete, kana ve öldüklerinde üzerlerindeki elbiselere büründü. Sonra ona tekrar: "Seslen," diye vahyedildi. Hizkîl: "Ey cesetler! Allah'ın izniyle kalkın," diye seslendi. Ce- [459]
setler hemen kalkıverdiler.

Mûsâ bana şöyle dedi: Amr bize, Esbât, Mansûr b. el-Mu'temir ve Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet etti:

Dirildiklerinde şöyle dediler: "Rabbimiz seni takdis ve tenzih ederiz. Sana hamd ederiz. Senden başka ilah yoktur." Yakınlarına sağ olarak döndüler ve yakınları onların öldüklerinin farkındaydılar. Ölüm izi onların çehresinde görünüyordu. Ne kıyafet giyseler, kefen gibi lekeli görünüyordu. Sonra onlar için takdir edilmiş ecelleriyle öldüler.

İbn Humeyd bize, Hakkâm, Anbese, Eş'as ve Sâlim en-Nasrî'den şöyle dediğini nakletti:

Ömer b. el-Hattâb namaz kılarken arkada iki Yahudi oturuyordu. Ömer rükûa vardığında kollarını yana doğru açardı. Yahudilerden biri diğerine: "O mu?" diye sordu. Ömer namazını bitirip yüzünü onlara dönünce: "Biriniz diğerine, 'O mu?' dedi. Ne demek istediniz?" diye sordu. Onlardan biri: "Kitabımızda, demir boynuzdan söz edilmiştir. Kime verilse ölüleri dirilten Hizkîl'in gücüne sahip olur," dediler. Ömer: "Bizim kitabımızda Hizkîl, diye bir kişi yoktur. İsa'dan başka ölüleri dirilten de yoktur," dedi. İki Yahudi: "Kur'an'da, '*Bir kısım peygamberleri de sana anlatmadık,*"[622] demiyor mu?" diye sordular. Ömer:

622 Nisâ, 4/164.

"Evet," dedi. İki Yahudi: "Sana ölülerin diriltilmesi olayını anlatalım: İsrailoğulları arasında veba yayılmış. Bir kısım insan vebadan kaçmışlar. Ancak bir mil uzaktayken Allah onları öldürdü. Bunun üzerine etraflarına bir duvar kuruldu. Kemikleri çürüyünce Allah Hizkîl'i gönderdi. Hizkîl: 'Allah'ın kudreti ne büyüktür!' dedi. Allah onun için onları diriltti." "*Binlerce oldukları hâlde ölüm korkusundan dolayı yurtlarından çıkanları görmedin mi?*" ayeti bu olaya işaret etmektedir.[623]

[460] İbn Humeyd bize, Seleme, Muhammed b. İshâk ve Vehb b. Münebbih'ten şöyle dediğini anlattı:

Yûşa'dan sonra işbaşına gelen Kâlib b. Yûfenne ölünce – yani İsrailoğulları arasında– Koca karının Oğlu olarak bilinen Hizkîl b. Bûzî'yi yerine bıraktı. Bu zat, "*Binlerce oldukları hâlde ölüm korkusundan dolayı yurtlarından çıkanları görmedin mi?*" ayetinde zikredilen topluluk için dua eden kişidir.

İbn Humeyd dedi: Seleme, İbn İshâk'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Kıssaları hakkında bana anlatıldığına göre veba veya insanlara bulaşan bir hastalığın ölüme sebebiyet vermesi endişesiyle bazı insanlar binler hâlinde yurtlarını terk ettiler. Geniş bir araziye varınca da Allah onlara, "Ölün!" dedi. Hemen ölüverdiler. O yörenin insanları, cesetlerini yırtıcı hayvanlardan korumak için onların etrafını bir duvarla çevirdiler ve onları o şekilde bıraktılar. Zira gömülemeyecek kadar çoktular. Onların üzerinden uzun zamanlar geçti ve kemikleri çürüdü. Hizkîl b. Bûzî onların yanından geçti. Onları görünce durdu ve durumlarına şaşırıp onlara acıdı. Bunun üzerine ona: "İster misin Allah onları diriltsin?" diye vahyedildi. Hizkîl: "Evet," dedi. Ona: "Ey çürümüş kemikler, her kemik sahibine dönsün, diye seslen," denildi. Hizkîl, o şekilde seslendi. Bir de ne görsün, kemikler bir araya geliyor ve birbirine bağlanıyordu. Sonra ona: "Ey et, ey kaslar ve deri Allah'ın izniyle kemikleri giydirin," denildi. Hizkîl baktı ki önce kaslar, sonra et ve deri, kemikleri örtüyor ve derinin üstünde kıllar çıkıyordu. Artık düzgün ancak ruhsuz bedenler hâline gelmişlerdi. Hizkîl:

623 Bu rivayet *Taberî Tefsîri*'nde geçmektedir: V. 268-270.

"Ruhları onlara iade edilsin," diye dua etti. Bunun üzerine semadan kendisini kuşatan ve sıkan bir duruma maruz kaldı. Kendinden geçmişti. Bir süre sonra ayıldığında insanlar oturuyordu ve "Allah'ı takdis ve tenzih ederiz," diyorlardı. Allah onları diriltmişti.

Hizkîl'in kaç yıl süreyle İsrailoğullarında işbaşında kaldığı bize nakledilmiş değildir.

* * *

HZ. İLYÂS VE ELYESA'

Rivayet edildiğine göre Allah, Hizkîl'i yanına alınca, İsrailoğullarında olaylar arttı. Allah'ın Tevrat'ta onlara verdiği ahdi terk edip putlara taptılar. Bunun üzerine Allah onlara İlyâs b. Yâsîn b. Finhâs b. Elizar b. Hârûn b. İmrân'ı gönderdi. [461]

İbn Humeyd bana şöyle nakletti: Seleme bize Muhammed b. İshâk'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Allah, Hizkîl'i yanına aldı. Ardından İsrailoğullarında büyük olaylar vuku buldu. Allah'ın onlara olan vaadini unuttular. Hatta putları dikerek, Allah yerine onlara ibadet ettiler. Bunun üzerine Allah onlara, İlyâs b. Yâsîn b. Finhâs b. Eliazer b. Hârûn b. İmrân'ı peygamber olarak gönderdi. Aslında Musa'dan sonra İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerin görevi, Tevrat'tan ihmal edilen hükümleri yeniden ihya etmekti. İlyâs peygamber, İsrailoğullarının krallarından Ahâb[624] isminde bir krala irşat görevini yerine getiriyordu. Kralın eşi Ezebel idi. Kral, İlyâs'ı dinliyor ve onu doğruluyordu. İlyâs peygamber ona yol gösteriyordu. İsrailoğullarının geri kalanları, Allah'ı bırakıp kutsallık izafe ettikleri, Ba'l[625] adını verdikleri bir puta tapıyorlardı. İbn İshâk dedi: İlim ehlinden duyduğuma göre Ba'l, bir kadındı. Allah'ı bırakıp ona tapıyorlardı. *"İlyâs da şüphe yok ki, peygamberlerdendi. Milletine: 'Sakınmaz mısınız? Yaratanların en iyisini bırakıp da Ba'l'e mi taparsınız,' demişti. Sizin de Rabbiniz, sizden önce gelen atalarınızın da Rab-*

624 Tevrat'ta Ahav olarak geçer. (ed.)
625 Tevrat'ta Baal olarak geçer. (ed.)

bi olan Allah'tır."[626] İlyâs onları Allah'a davet ediyordu. Ancak onlar ona değil, krala kulak veriyorlardı. Şam diyarında krallar dağınık bir şekilde ve tefrika içinde yaşıyorlardı. Her bir kral bölgenin bir köşesini yiyordu. Bir gün kral kendisine yol gösteren ve insanlar içinde hidayet üzere olduğunu gördüğü
[462] İlyâs'a: "Ey İlyâs! Vallahi, senin davetini batıl olarak görüyorum," dedi ve İsrailoğullarından putlara tapan bazı kralları zikrederek: "Onlar da bizim gibidir. Yiyorlar, içiyorlar, nimetleniyorlar ve mülk sahibidirler. Dünya hayatlarında da batıl dediğin şeyden geri kalmıyorlar. Bizim onlardan üstün bir tarafımız olduğunu görmüyorum," diye isyanını ortaya koydu.

Rivayet ederler ki: İlyâs "*innâ lillah ve inna ileyhi raci'ûn*," dediğinde tüyleri diken diken oldu ve kralı reddederek yanından ayrıldı. Kral diğer krallarla aynı yola girerek, putlara tapmaya başladı ve aynı davranışları sergiledi. Bu durum karşısında İlyâs, şöyle bedduada bulundu: "Allah'ım! İsrailoğulları küfürde ve Senden başkasına ibadette ısrar ediyorlar! Allah'ım! Onların üzerindeki nimetlerini al!" Ya da buna benzer ifadeler kullandı.

İbn Humeyd, Seleme bize, Muhammed b. İshâk bana şöyle dediğini nakletti:

Bana anlatıldığına göre ona şöyle vahyedildi: Onların rızıklarıyla ilgili işlerin yetkisini sana verdik. Bu konuda emir senin elindedir. Bunun üzerine İlyâs: "Allah'ım! Onların üzerinden yağmuru tut," diye beddua etti ve üç yıl süreyle yağmur kesildi. Hayvanlar, haşereler telef oldu, ağaçlar kurudu.

Rivayet edildiğine göre İlyâs onlara beddua ettikten sonra, can güvenliği endişesiyle onlardan saklanıyordu. Onun uğradığı yerlere rızık iniyordu. Hasımları bir yerden ekmeğin kokusunu aldıklarında, "İlyâs bu mekâna girmiştir," diyerek, onu orada arıyor ve o evin insanlarına zarar veriyorlardı.[627]

626 Sâffât, 37/123-126.

627 İlyâs peygamber, üstlendiği görevle güç ve satvet insanları karşısında iman ve adalet mücadelesi vererek peygamberlik misyonunun gerçek bir temsilcisi olduğunu göstermiş ve kraldan uzak durarak bu görevi ifa etmeye çalışmıştır. Aslında dinin özü de bunu gerektiriyor. Aslında, güç ve servet girdabına girerek, bu mücadeleyi vermek çok da mümkün değildir.

Bir gece İsrailoğullarından bir kadının evinde kaldı. Kadının Elyesa' b. Ahtûb adında hasta bir oğlu vardı. Kadın, İlyâs'ı evinde sakladı. İlyâs kadının hasta oğluna dua etti ve Elyesa' şifa buldu. Elyesa' ona inandı ve onu tasdik ederek bağlandı. İlyâs nereye gitse Elyesa' ona refakat ediyor ve ondan ayrılmıyordu. İlyâs'ın yaşlı olmasına karşın, Elyesa' henüz genç bir delikanlıydı. Rivayet ettiklerine göre –en doğrusunu Allah bilir– Allah İlyâs'a: "Yağmurun kesilmesiyle İsrailoğulları dışında isyan etmeyen ve helak olmasını istemediğim nice hayvan, kuş, böcek ve ağacın telef olmasına sebep oldun," diye vahyetti.[628] Rivayete göre –en doğrusunu Allah bilir– İlyâs: "Rabbim! İzin ver ben onlara dua edeyim ve onların maruz bulunduğu felaketten onların kurtuluşuna vesile olayım ki Senden başkasına ibadet etmekten imtina etsinler ve bu yoldan dönsünler," diye karşılık verdi. Evet denildiğinde İlyâs, İsrailoğullarına gitti ve onlara şöyle dedi: "Günahlarınız yüzünden içinde bulunduğunuz sıkıntı sizi helak etti. Hayvanlar, kuşlar, haşereler ve ağaçlar telef oldu. Buna rağmen batılda gururla ısrar ediyorsunuz –ya da benzer şeyler söyledi–. Hakikati öğrenmek ve üzerinde bulunduğunuz hâlden Allah'ın razı olmadığını ve sizi davet ettiğim yolun hak olduğunu anlamak isterseniz, ibadet etmekte olduğunuz ve sizi O'na davet ettiğim ilahtan daha hayırlı olduğunu iddia ettiğiniz putlarınızla karşıma çıkın. Onlara dua edin. Size icabet ederlerse sizin haklı olduğunuz anlaşılmış olacak. Aksi takdirde batıl üzere olduğunuzu anlayacak ve onlardan vazgeçeceksiniz. O takdirde ben içinde bulunduğunuz sıkıntı ve felaketten kurtarması için Allah'a dua edeceğim." Onlar: "İnsaflı konuştun," dediler ve putlarıyla Allah'ın razı olmadığı uydurma mabutlarını yanlarına alarak [463]

Daha önce ihlas ve hakikat abidesi olduğu hâlde, güç ve iktidarı yedeğine alan nice insanın, hakikat yolundan uzaklaştığını vakıalar göstermiştir. Bir önceki bahiste adı Kur'an'da zikredilmeyen Yûşa'ın tasarrufları bu konuda üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir örnektir. (çev.)

628 Aslında bu ilahi uyarı gösteriyor ki insanları felaketle tehdit etmek ve onlara beddua etmek, Allah'ın rızasını yansıtmayan eğilimlerdir. Kur'an'a göre haksızlığa misliyle mukabele etmek bir haktır. Ancak, affetmek daha hayırlıdır ve bir erdemdir. (çev.)

çıktılar. Onlara dua ettiler. Ancak kendilerine icabet etmediler ve içinde bulundukları sıkıntı ve felaketten kurtulamadılar. Böylece batıl yolda ve dalalette olduklarını anladılar. Bunun üzerine İlyâs'a: "Ey İlyâs! Helak olduk. Bizim için Allah'a dua et," dediler. İlyâs, onların içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtulmaları, suya kavuşmaları için dua etti. Çok geçmeden denizin üzerinde kalkana benzer bir bulut göründü. Dikkatli baktılar. Kısa bir süre içinde bulut sağa sola yayıldı ve ortalık gittikçe karardı. Akabinde Allah, yağmur yağdırarak onların imdadına yetişti. Memleketleri yeniden dirildi ve içinde bulundukları sıkıntı ve felaketten kurtuldular. Ancak, üzerinde bulundukları batıldan ve dalaletten ayrılmadılar. Hatta daha kötü bir duruma düştüler. İlyâs onların küfrünü görünce Rabbine yalvararak, kendisini yanına almasını ve onlardan kurtarmasını istedi. Rivayete göre ona: "Falanca günü bekle ve o gün geldiğinde, falanca memlekete git; önüne çıkan ne tür binek olursa olsun ona bin ve ondan korkma," diye söylendi. Nihayet İlyâs, yanında Elyesa' b. Ahtûb olduğu hâlde çıktı. Ona söylenen memlekete ve tavsiye edilen mekâna varınca, ateşten bir at ona doğru yöneldi ve önünde durdu. İlyâs hemen sıçrayarak sırtına bindi. At onu alıp götürürken, Elyesa' son kez ona: "Ey İlyâs! Ey İlyâs! Bana ne emredersin?" diye sordu. Bu son buluşmalarıydı. Allah onu tüylü kanatlarla donattı ve nur-
[464] la kuşattı. Yiyecek, içecek ve her türlü lezzet ve ihtiyacından kurtardı. Melekler âlemine katılmıştı. Artık melek-insandı ve beşerî-semavi bir varlıktı.

* * *

İlyâs'tan sonra, İsrailoğullarında Elyesa'a peygamberlik görevi verildi.

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti: Vehb b. Münebbih'ten bana anlatıldığına şöyle dedi:

İlyâs'tan sonra, İsrailoğullarında peygamberlik görevi Elyesa'a verildi. Onun peygamberlik görevi, Allah'ın dilediği kadar sürdü. Sonra Allah onu yanına aldı. Onun ardından misak sandığı yanlarında olduğu hâlde ve büyükleri tarafından art arda tevarüs etmelerine rağmen onlarda değişiklikler oldu,

günah ve hataları arttıkça arttı. Onun içinde "Sekinet", Musa ve Harun hanedanlarının bıraktıklarından bir kalıntı vardı. Düşmanla karşılaştıklarında, sandığı öne geçirerek saldırıya geçtiklerinde, Allah düşmanlarını hezimete uğratıyordu.

İbn İshâk'ın Vehb b. Münebbih ve ilim ehli olan bazılarından naklen anlattığına göre, sandığın içindeki "Sekinet", ölmüş bir kedinin başıdır. Bu baş, sandıkta bir kedi gibi bağırınca, zaferin gerçekleşeceğine inanırlardı ve böylece fetih gerçekleşiyordu.

Sonrasında, Îlâf adında bir kral işbaşına geldi. Allah onların İlyâ'daki dağlarını bereketli kılmıştı. Buraya hiçbir düşman giremiyor ve başkalarına ihtiyaç duymuyorlardı. Rivayete göre, onlardan biri bir kaya üzerine toprak koyup o toprağa tohum atsa, Allah ona, ondan, kendisine ve ailesine bir sene yetecek bereketli bir mahsul verirdi. Bir kişinin sahip olduğu bir zeytin ağacından elde ettiği zeytinlerden çıkardığı yağ, bir yıl boyunca kendisini ve ailesini beslerdi. Ne zaman ki, günahları çoğaldı ve Allah ile olan ahitlerini terk ettiler, onlara bir düşman musallat oldu. Düşmana karşı koymak için her zaman olduğu gibi sandığı öne çıkarıp düşmana karşı çıktılar. Düşmana saldırdılar, ancak sandık düşmanları tarafından ele geçirildi. Kralları Îlâf'a gidip durumu bildirince kralın boynu büküldü ve üzüntüsünden öldü. Durumları karmakarışık oldu ve düşmanları onlara musallat oldu. Kadınları ve çocukları bile düşmanın satvetinden kurtulamadılar. Onlardaki karmaşa öylece devam etti. Kötülük ve dalalet içinde yaşamaya devam ettiler. Bu sebeple, Allah onlardan intikam almak için, birilerini gönderirdi. Bazen de tövbe ederlerdi ve Allah bu du- [465]
rumda onları, haksızlık etmek isteyenlerin şerrinden korurdu. Nihayet Allah onlara kral olarak Tâlût'u gönderdi ve misak sandığını onlara iade etti.

* * *

Yûşa' b. Nûn'un vefatından sonra İsrailoğulları uzun bir dönem, kimi zaman yargıçlar ve siyasetçiler tarafından yönetildiler. Bazen de içlerindeki başkaları ve onları kahrederek

onlara musallat olan yabancıların tasallutuna maruz kaldılar. Bir müddet böyle gittikten sonra, hâkimiyetlerini kurup yönetimlerini istikrara kavuşturdular ve peygamberlik, Şemvîl b. Bâlî ile tekrar onlara döndü. Bu zamana kadar dört yüz altmış sene geçmişti. Bu süre zarfında rivayete göre önce Lût soyundan Kûşân adında biri, onlarda hüküm sürdü. Sekiz yıl boyunca onları kahrederek, zillete mahkûm etti. Onları, ondan, Kâlib'in küçük kardeşi Atnîl b. Kays kurtardı ve rivayete göre kırk yıl süreyle onları yönetti. Sonra Ca'lûn adında bir kral onlara musallat oldu ve onları on sekiz yıl yönetti. Sonra Bünyâmin'in torunlarından, sağ yanı felçli Ehûd b. Cîrâ ondan yönetimi devraldı. Ardından Yâfîn adında Ken'ânlı bir kral, onlara musallat oldu ve onları yirmi yıl yönetti. Ondan sonra da rivayete göre, peygamberlerinden Debûrâ adında kadın bir peygamber,[629] onların başına geçti. Onun adına, Bârâk adında bir adam kırk yıl süreyle onları yönetti. Ardından, Hicaz sınırında ikamet eden, Lût soyundan bir topluluk, yedi yıl boyunca onlara musallat oldular. Sonra Nefsâlî b. Ya'kûb'un soyundan Ced'ûn b. Yevâş adında biri, onları onlardan kurtardı ve kırk yıl onlara hükmetti. Ondan sonra da onları, Ced'ûn'un oğlu Ebîmilk üç yıl müddetle onlara hükmetti. Ardından Ebîmilk'in dayısının oğlu –bir rivayete göre de amcasının
[466] oğlu– Tolğ b. Fevâ b. Hâl yirmi üç yıl boyunca onlara hükmetti. Ondan sonra da İsrailoğullarından Yâîr adında biri, yirmi iki yıl onları yönetti. Sonra Filistin ehlinden Benî Amûn, on sekiz yıl onlara hükmettiler. Ardından, onlardan Yeftah adında bir adam, onları altı yıl süreyle idare etti. Ondan sonra da, Yecşûn adında İsrailoğullarından bir adam, yedi yıl boyunca onlara hükmetti. Sonra Elon, onları on yıl boyunca yönetti. Elon'dan sonra Kiron –bazıları Akron diye telaffuz ederler– sekiz yıl onları idare etti. Arkasından Filistin ehli ve kralları, onları kırk yıl süreyle hâkimiyetleri altına aldılar. Sonrasında İsrailoğullarından Şemsûn, yirmi yıl boyunca onları yönetti.

629 Kadın peygamber gönderildiğini bildiren bu rivayet, "Neden bir kadın peygamber gönderilmemiştir," diyenlerin itirazlarının gereksiz olduğunu ortaya koymaktadır. Kaldı ki Kur'an'da da kadınların Allah'ın vahyine mazhar olduğunu bildiren ayetler vardır. (çev.)

Ondan sonra da Âlî el-Kâhin, yönetim işlerini üstlendi. Onun döneminde Gazze ve Askalan ehli, misak sandığını ele geçirdiler. Kırk yıl geçtikten sonra da Şemvîl[630] peygamber oldu. Onların yönetim işini de rivayete göre, on yıl Şemvîl üstlendi. Rablerine isyan etmeleri sebebiyle, düşmanları onları zillet ve zafiyete mahkûm edince, onunla Allah yolunda cihat etmek için, Şemvîl'den kendilerine bir kral göndermesini istediler. Şemvîl onlara, Allah'ın aziz kitabında zikrettiği cevapla karşılık verdi.

TÂLÛT VE CÂLÛT

Şemvîl b. Bâlî b. Alkame b. Yerhâm b. el-Yehû b. Tehu b. Suf,[631] Tâlût ve Câlût [467]

Şemvîl b. Bâlî'nin hayatına dair rivayetlerin bildirdiğine göre, İsrailoğullarının maruz kaldıkları felaketler uzun sürünce ve yabancı krallar onları zillete mahkûm edip memleketlerini istila ederek, erkeklerini öldürüp kadın ve çocuklarını esir alınca ve içinde Sekinet ile Musa ve Harun hanedanından kalma bir kalıntı bulunan, düşmanla karşı karşıya geldiklerinde de onunla zafere nail oldukları sandığı ele geçirince, işlerini yoluna koyacak bir peygamber göndermesi için Allah'a yalvardılar.

Mûsâ b. Hârûn el-Hemdânî bana şöyle anlattı: Amr b. Hammâd bize, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs -Mürre yoluyla İbn Mes'ûd- ve Peygamber'in (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti:

İsrailoğulları Amâlîka ile savaşıyorlardı. Amâlîka'nın başında Câlût vardı. İsrailoğullarına galip geldiler ve onları cizyeye bağladılar. Onların Tevratlarını ellerinden aldılar. Bunun üzerine Allah'a yalvararak önderliğinde savaşacakları bir peygamber göndermesini dilediler. Peygamberlerin torunları ölmüşlerdi. Onlardan sadece hamile olan bir kadın kalmıştı. İsrailoğulları, oğlan doğurmasını beklediklerinden, bir kız do-

630 Tevrat'ta Samuel alarak geçer. (ed.)

631 Tevrat'ta Yeroham oğlu Elihu oğlu Tohu oğlu Suf oğlu Elkana şeklinde geçer. (ed.)

ğurup onu oğlanla değiştirmesinden endişe ettikleri için kadını bir eve hapsettiler. Kadın kendisine bir oğlan kısmet etmesi için Allah'a yalvarıp duruyordu. Nihayet bir oğlan doğurdu ve adını Semûn koydu. "Allah duamı kabul etti," diyordu. Oğlan büyüdü. Annesi, Tevrat'ı öğrenmesi için onu Beytülmakdis'e teslim etti. Âlimlerinden bir zat onu himayesine kabul etti ve onu evlat edindi. Peygamber olacak yaş ve kıvama gelince, üstadının yanı başında uyurken ona Cebrail geldi. Kendinden başka kimseye teslim etmeye güvenmiyordu. Ona üstadının
[468] yanlış telaffuzuyla: "Ya Şemvîl!" diye seslendi. Delikanlı korku içinde kalktı ve üstadına yönelerek: "Babacığım beni mi çağırdın?" dedi. Üstat, çocuğun korkacağını düşünerek kendisine, "Hayır," demedi. Ona: "Oğulcuğum! Git uyu," dedi. Oğlan gidip uyudu. Melek ikinci kez onu çağırdı. Oğlan ona karşılık verdi. Üstadına: "Beni çağırdın mı?" diye sordu. Ancak üstat ona tekrar; "Git uyu," diyerek, "Üçüncü kez seni çağırırsam bana cevap verme," dedi. Cebrail (as.) üçüncü kere ona göründü. Ona: "Kavmine git ve onlara Rabbinin mesajını ilet. Allah seni onlara peygamber olarak gönderdi," dedi. Onlara gidince onu yalanladılar ve ona: "Acele ettin sana risalet verilmedi. Doğru söylüyorsan bunun bir alameti olarak bize Allah yolunda savaşacak bir kral gönder," dediler. Semûn onlara: "Ya savaş size yazılır da savaşmazsanız?" dedi.

Onlar: "Yurtlarımızdan çıkarılmış, çocuklarımızdan uzaklaştırılmış ve cizye ödemeye mahkûm edilmiş olduğumuz hâlde, neden Allah yolunda savaşmayalım?" dediler. Şemvîl Allah'a dua etti. Ardından ona bir asa getirildi. Asa kral olarak gönderilecek kişinin uzunluğundaydı. Şemvîl onlara: "Sizin kralınızın uzunluğu bu asa kadardır," dedi. Onlar boylarını asayla ölçtüler. Hiç birinin boyu asa kadar değildi. Tâlût, sucuydu ve eşeğiyle su taşıyordu. Eşeğini kaybetmiş ve onu aramaya koyulmuştu. Onu görünce onun da boyunu asayla ölçtüler. Boyu asa kadardı. Peygamberleri onlara: "*Allah size Tâlût'u hükümdar olarak gönderdi,*"[632] dedi. Kavmi ona: "Seni bu kadar yalancı görmemiştik. Biz krallığın çocukları oldu-

632 Bakara, 2/247.

ğumuz hâlde o krallığın evladı bile değildir. Kendisine geniş mali imkânlar da verilmemiştir," dediler. Peygamber: "*Allah sizin üzerinize onu seçti, ilimde ve bedende ona üstünlük verdi,*" dedi. Onlar: "Doğru söylüyorsan, bunun krallığına dair bir alamet getir," dediler. Peygamber şöyle dedi: "*Onun krallığının alameti, sandığın size gelmesidir. İçinde Rabbinizden size bir ferahlık ve sekinet, Musa ve Harun hanedanlarının bıraktıklarından bir kalıntı vardır.*"[633]

Ayette geçen *sekînet*, içinde peygamberlerin kalplerinin yıkandığı altından bir leğendir. Allah tarafından Musa'ya verilmiştir. Tevrat levhaları içine konuldu. Levhalar -bize anlatıldığına göre- inci, yakut ve sarı yakuttan oluşuyordu. *Bakıye* kelimesi ise Musa'nın asası ve levhaların kırıntılarıdır. Neticede sandık ve içindekiler, Tâlût'un evinde kaldılar. Bunun üzerine Semûn'un peygamberliğine iman ettiler ve hâkimiyeti [469] Tâlût'a teslim ettiler.

Kâsım bize Hüseyn'den şöyle dediğini anlattı: Haccâc bana İbn Cüreyc ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Melekler yerle gök arasında sandığı taşıyarak getirdiler ve onu Tâlût'a teslim edinceye kadar gözler onun üzerindeydi.

Yûnus bana, İbn Vehb bize İbn Zeyd'in şöyle dediğini haber verdi:

Melekler güpegündüz sandığı getirip herkesin gözü önünde orta yere koydular. Bunu kabullendiler ancak kızgın olarak çıktılar.

Tekrar Süddî'nin rivayetine dönelim: İsrailoğulları seksen bin kişi olarak Tâlût'un önderliğinde sefere çıktılar. Câlût büyük bir kumandan ve kavi bir cengâverdi. Askerleri önünde ilerler ve karşılaştıklarını hezimete uğratmadan adamları yanına varmazdı. İsrailoğulları sefere çıkınca Tâlût onlara: "*Allah sizi bir nehirle imtihan edecek. Kim ondan içerse benden değildir. Kim ondan içmezse bendendir.*"[634] Nehir, Filistin Nehridir. Asker, Câlût korkusuyla nehirden içtiler. Bunun neticesinde yalnızca dört bin asker, Tâlût ile birlikte nehri geç-

633 Bakara, 2/248.
634 Bakara, 2/249.

ti. Yetmiş altı bin asker ise geri döndü. Ondan içenler susadı, eliyle bir avuç içenler ise suya kandı. Tâlût ve maiyetindekiler nehri geçince, onlar da döndüler ve şöyle dediler: "*Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak gücümüz yoktur.*" Allah'ın huzuruna varacaklarına inananlar: "*Nice az sayıda bir birlik Allah'ın izniyle çok sayıdaki birliği yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir.*"[635] Bu kez de üç bin altı yüz seksen küsur kişi geri döndü. Yanında üç yüz on dokuz kişi, yani Bedir ehli kadar asker kaldı.

el-Müsennâ bana şöyle anlattı: İshâk b. Haccâc bize şöyle dedi: İsmâîl b. Abdülkerîm bize dedi ki: Abdüssamed b. Ma'kıl bana Vehb b. Münebbih'ten şöyle dediğini işittiğini nakletti:

Şemvîl'i büyüten Aylâ'nın[636] iki genç oğlu vardı. Kurbanda
[470] olmayan bir şey ihdas etmişlerdi. Kurbana vurulan kırbaç iki kancalıydı. Kancalara takılanlar, kurbanı kırbaçlayan kâhine aitti. Bu iki genç, ikiden fazla kancalı kırbaç kullanmaya başladılar. Kudüs'e namaz için gelen kadınlara da sarkıntılık ediyorlardı. Eşmuil, Aylâ'nın uyuduğu evin karşısında uyurken "Eşmuil!" diye birinin çağırdığını duydu. Yerinden fırlayıp Aylâ'ya: "Buradayım. Beni mi çağırdın?" dedi. Aylâ: "Hayır yerine git, uyu," dedi. Eşmuil uyuyunca tekrar "Eşmuil!" diye çağıran bir ses duydu. Tekrar yerinden fırladı ve Aylâ'ya: "Buradayım, ne istedin?" diye sordu. Aylâ: "Çağırmadım, git uyu. Bir ses duyarsan yerinden ayrılmadan, 'Buradayım emret! Yapacağım,' diye cevap ver," dedi. Eşmuil dönüp uyudu. Bir kez daha "Eşmuil!" diye çağıran bir ses duydu. Bu sefer: "Buradayım, emret, yapacağım," dedi. Bunun üzerine Eşmuil'e: "Aylâ'ya git ve ona söyle, evlat sevgisi onu, Kudüs'üm ve kurbanlarım konusunda olmaması gereken şeyler yaptıkları ve bana isyan ettikleri için, onları uyarmaktan alıkoydu. Kâhinliği ondan ve çocuklarından alacak ve onları helak edeceğim," diye söylendi. Eşmuil çok korkmuştu. Ardından bir düşman saldırısına maruz kaldılar. İki oğlundan insanlarla birlikte düşmana karşı savaşmalarını istedi. Çıktılar ve muzaffer olmak için yanla-

635 Bakara, 2/249.
636 Tevrat'ta Eli olarak geçer. (ed.)

rına levhalarla Musa'nın asasını aldılar. Savaş için iki taraf da hazırlanmıştı. Aylâ hayırlı bir haber bekliyordu. Kısa bir süre sonra bir adam haberi getirdi ve kürsüsü üzerinde oturmakta olan Aylâ'ya: "İki çocuğun öldürüldü ve insanlar hezimete uğradı," diye haber verdi. Aylâ: "Sandık ne oldu?" diye sordu. Adam: "Onu düşman götürdü," dedi. Bunun üzerine Aylâ bir çığlık attı ve kürsüden arkaya düşerek öldü. Sandığı ele geçirenler ise onu puthanelerine alarak ibadet ettikleri putlarının altına koydular. Ancak, sabahladıklarında, putun altta, sandığın üstte olduğunu gördüler. Putu alıp sandığın üstüne koydular ve ayaklarını sandığa çivilediler. Sabah olduğunda, putun el ve ayaklarının kesildiğini ve sandığın altına atıldığını gördüler. Birbirlerine: "Bilmez misiniz ki, İsrailoğullarının ilahının yanında bir şey duramaz! Sandığı puthanenizden çıkarın," dediler. Sandığı çıkarıp beldelerinin bir semtine koydular. Ancak, semtin sakinleri bir boğaz hastalığına maruz kaldılar. "Bu da ne oluyor?" diye söylenerek şaşırdılar. Bunun üzerine, kıtlık yıllarında oraya yerleşmiş İsrailoğullarından bir kadın, onlara dedi ki: "Bu sandık sizde kaldığı sürece, daha çok arzu [471] etmediğiniz durumlarla karşılaşacaksınız. Onu beldenizden çıkarın." Onlar kadına: "Yalan söylüyorsun," dediler. Kadın söylediklerimin delili şudur: "Boyunduruğa koşulmamış ve iki yavrusu bulunan iki inek getirin. Sonra arkalarına buzağıyı alın ve buzağının sırtına sandığı koyun. İki ineği yürütün ve yavrularını alıkoyun. İki inek uslu uslu yürüyecekler. İnekler sizin arazinizden çıkıp İsrailoğullarının toprağına ayak basınca, boyunduruklarını kırıp yavrularına geri dönecekler." Kadının dediğini yaptılar. İki inek beldenin hududundan çıkıp İsrailoğullarının toprağına girince sandığı İsrailoğullarının hasat mahsullerini bıraktıkları bir harabeye bıraktılar ve boyunduruklarını kırarak yavrularına döndüler. İsrailoğulları ona koştular. Ancak, sandığa yaklaşan ölüyordu. Peygamberleri Eşmuil onlara: "Oraya kadar gidin. Kim kendinde güç hissederse ona yanaşsın," dedi. İnsanları denediler. Ancak iki kişi hariç, İsrailoğullarından hiç kimse sandığa yanaşamadı. Onu annelerinin evine taşımalarına izin verdi. Anneleri duldu ve

Tâlût kral oluncaya kadar sandık orada bırakıldı. İsrailoğulları ile Eşmuil'in arası düzeldi. İsrailoğulları, Eşmuil'e: "Bize, Allah yolunda savaşacak bir kral gönder," dediler. Eşmuil onlara: "Allah sizi savaştan muaf tuttu," dedi. Onlar: "Biz çevremizdekilerden endişe ediyoruz, himayesine gireceğimiz bir kralımız olsun," dediler. Bunun üzerine Allah, Eşmuil'e: "Onlara Tâlût'u kral tayin et ve onu Kudüs yağıyla yağla!" diye vahyetti. Tâlût'un babasının eşekleri kaybolmuştu. Baba, Tâlût'u ve bir hizmetçisini eşekleri aramak üzere gönderdi. Eşmuil'e uğrayıp eşekleri sordular. Eşmuil, Tâlût'a: "Allah seni İsrailoğullarına kral yaptı," dedi. Tâlût: "Beni mi?" diye sordu. Eşmuil: "Evet," dedi. Tâlût: "Bilmez misin ki İsrailoğullarının en düşük oymağı benim oymağımdır." Eşmuil: "Evet," dedi. Tâlût: "Bilmez misin ki kabilem oymağımın en düşük kabilesidir?" dedi. Eşmuil: "Evet," dedi. Tâlût: "Bilmez misin ki hanem, kabilemin en düşük hanesidir?" diye sordu. Eşmuil: "Evet, bilirim," dedi. Tâlût: "Bu söylediğinin alameti nedir?" diye sordu. Eşmuil: "Döndüğünde, babanın, eşekleri bulduğunu görmendir. Falanca yere vardığında da vahye muhatap olacaksın," dedi ve onu Kudüs yağıyla yağladı. İsrailoğullarına şöyle dedi: "*'Allah Tâlût'u size hükümdar olarak gönderdi,' dedi. Onlar: 'Biz hükümdarlığa daha layık olduğumuz hâlde, kendisine servet ve*
[472] *zenginlik yönünden geniş imkânlar verilmemişken, o bize nasıl hükümdar olur?' dediler. Peygamberleri: 'Allah size onu seçti. İlimde ve bedende ona üstünlük verdi,' dedi.*"[637]

Tekrar Süddî'nin rivayetine dönelim: "*Câlût ve askerleriyle savaşa tutuştuklarında: 'Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır,' dediler.*"[638] O gün nehri geçenler arasında, on üç oğluyla beraber, Davud'un babası da vardı. Davud en küçük oğluydu. Davud bir gün babasına giderek: "Babacığım sapanımla vurduğumu mutlaka yıkarım," dedi. Babası: "Müjdeler olsun! Allah senin rızkını sapanında kılmıştır," dedi. Davud sonra tekrar gitti ve "Babacığım dağlarda geziyordum. Yerde uzanmış bir aslan gördüm. Sırtına bindim ve iki kulağından tuttum

637 Bakara, 2/247.
638 Bakara, 2/250.

ve heyecanlanmadım," dedi. Babası: "Ey oğlum müjde! Allah sana hayırlı bir mükâfat verecek," dedi. Başka bir günde geldi ve "Babacığım! Dağlarda gezerken Allah'ı takdis ve tenzih ediyorum. Bütün dağlar da tesbihte bana eşlik ediyor," dedi. Babası: "Müjdeler olsun! Bu Allah'ın sana hayırlar verdiğini gösteriyor," dedi. Davud çobandı. Babası onu geride bıraktı ki, babasına ve kardeşlerine yemek getirsin. Peygambere bir boynuz getirildi. İçinde yağ ve demir tandır vardı. Peygamber onu Tâlût'a gönderdi ve: "Câlût'u öldürecek adamınızın başına bu boynuz konulacak. İçindeki yağ kaynayacak ve onu yağlayacak ancak, yüzüne akmayacak. Çiçek demeti gibi başında duracak ve akan yağ tandırı dolduracak," dedi. Tâlût, İsrailoğullarını çağırdı ve bu boynuzu onlarda denedi. Ancak hiçbirine uymadı. Herkese denendikten sonra, Davud'un babasına: "Aramızda olmayan başka oğlun var mı?" dedi. Adam: "Evet, oğlum Davud kaldı. O bize yemek getiriyor," dedi. Davud gelince gözüne ilişen üç tane taş gördü. Taşlar ona: "Ey Davud! Bizi al ve bizimle Câlût'u öldür," dediler. Davud onları aldı ve torbasına koydu. Tâlût demişti ki: "Kim Câlût'u öldürürse ona kızımı vereceğim ve mülkümde mührünü yetkili kılacağım." Davud geldiğinde boynuzu başına koydular. Boynuz kaynadı ve yağıyla yağlandı. Zırhı da giydi. Tam olarak onu doldurdu. Hastalıklı ve sarı benizliydi. O zırhı kim giyse ona bol gelirdi. Davud onu giyince ona dar geldi ve bazı yerleri açıldı. Sonra, Câlût'un üzerine gitti. Câlût iri yapılı ve çok güçlüydü. Davud'u [473] görünce içine bir korku düştü. Ona: "Ey genç! Çekil karşımdan sana acıyorum. Seni öldürmeyeyim," dedi. Davud: "Hayır, ben seni öldüreceğim," dedi ve taşları çıkararak sapana koydu. Aldığı her taşa bir isim verdi. "Birincisi, babam İbrahim; ikincisi, babam İshak ve üçüncüsü, babam İsrail'in adınadır," dedi. Sapanı çevirince taşlar birleşti ve tek taş hâline geldi. Fırlatınca taş Câlût'un gözleri arasına isabet etti ve kafasını delerek onu öldürdü. Davud'un fırlattığı taşlar kime isabet ederse vücudunu deler ve onu öldürürdü. Bu hamlesi öylece devam etti ve karşısına çıkacak kimse kalmadı. Hasımlarını hezimete uğratmışlar ve Davud, Câlût'u öldürmüştü. Tâlût da kızını Da-

vud'a verdi ve mülkünde mührünü geçerli kıldı. İnsanlar da Davud'a meylettiler ve onu sevdiler.

Tâlût bu durumu görünce Davud'a karşı, kalbine bir şüphe düştü, onu kıskandı ve öldürmeyi düşündü. Davud bunu hissetti. Yatağında bir kırba şarap bıraktı ve üstünü örttü. Tâlût içeri girdiğinde, Davud kaçmıştı. Kırbaya bir darbe indirmesiyle kırba yarıldı ve içindeki şarap döküldü. Şaraptan sıçrayan bir damla şarap da Tâlût'un ağzına girdi. Bunun üzerine, "Allah selamet versin, Davud ne kadar şarap içermiş!" dedi. Ertesi gece Davud, Tâlût uykudayken onun evine girdi ve onun başının ucunda, ayaklarının yanına, sağ ve sol taraflarına ikişer ok bıraktı ve ayrıldı. Tâlût uyanınca okları gördü ve bunları tanıdı ve "Allah ondan razı olsun Davud benden hayırlıdır. Ben imkân buldum ve onu öldürdüm, ama o fırsat bulduğu hâlde beni öldürmedi," dedi. Bir başka gün de Tâlût atına binip çıktı. Davud'u çölde yürürken gördü. "Bugün Davud'u öldüreceğim," dedi. Davud korktuğunda kaçar ve kimse onu yakalayamazdı. Tâlût onu takip etti. Çok hızlı koşan Davud bir mağaraya girdi. Allah'ın izniyle örümcek hemen mağaranın kapısına ağ ördü. Tâlût örümcek ağını görünce, "Örümcek ağı bozulmadığına göre buraya girmemiştir," diyerek geri döndü ve Davud'u takipten vazgeçti.

Âlimler Davud için Tâlût'u eleştirdiler. Ancak kim onu eleştirdiyse eleştireni öldürmüştür. Allah âdeta onu âlimleri öldürmekle imtihan etmişti. İsrailoğullarında imkân buldukça âlimleri öldürmekten kaçınmıyordu. Hatta Allah'ın ism-i
[474] a'zamını bilen bir kadın ona götürüldüğünde, Tâlût ekmekçiye emir vererek öldürmesini istedi. Ekmekçi kadına acıdı ve âlime ihtiyaç duyabiliriz, diye onu öldürmekten kaçındı. Daha sonra Tâlût, içinden pişmanlık duydu ve tövbe etti. Hep ağlıyordu. İnsanlar da ona merhamet ettiler. Her akşam kabristana gider, gözyaşı döker ve şöyle seslenirdi: "Allah için kim benim tövbemin kabul olacağını bilirse bana haber versin!" Tâlût kabristan ziyaretlerini çok sık yapınca kabristandan gelen bir ses duydu, kendisine: "Ey Tâlût! Hayattaydık bizi öldürdün yetmedi, şimdi de bizi rahat bırakmayarak eziyet ediyor-

sun!" dendi. Bunun üzerine hüznü ve ağlaması daha da arttı. Ekmekçi ona acıdı ve onunla konuştu: "Sana ne oluyor?" dedi. Tâlût: "Dünyada tövbemin kabul olabileceğini bilen bir âlim bilir misin?" dedi. Ekmekçi ona: "Sen kime benziyorsun bilir misin? Akşam vakti bir beldeye giren bir kral, horozlardan biri ötünce, horoz ötmesini uğursuzluk sayarak beldedeki bütün horozların öldürülmesini istedi. Uyumak istediğinde de, 'Horozlar ötünce bizi uyandırın ki erken vakitte yola çıkalım,' demiş. Ona: 'Ötecek bir horoz bıraktın mı ki?' demişler. Sen de [tövbenin kabulüyle ilgili sana haber verebilecek] bir âlim bırakmadın ki!" dedi. Bunun üzerine Tâlût daha çok üzüldü ve gözyaşı döktü. Ekmekçi onun ciddiyetini görünce ona: "Sana bir âlim gösterirsem onu da öldürürsen ne olacak?" Tâlût: "Hayır," dedi. Ekmekçi emin olunca ona kadın âlimin yanında olduğunu haber verdi. Tâlût: "Beni ona götür, 'Tövbe edebilir miyim?' diye ona soracağım," dedi. İsm-i a'zamı sadece bir sülale biliyordu. Onların erkekleri kalmazsa, kadınlar o ilme vâris olurlardı. Ekmekçi: "Seni görse korkudan kendinden geçebilir," dedi. Kapının önüne geldiklerinde Tâlût'u arkada bıraktı ve ekmekçi, kadının yanına girdi. Ona: "Sana en büyük iyiliği ben yapmadım mı? Seni ölümden kurtardım ve seni evimde barındırdım," dedi. Kadın: "Evet," dedi. Ekmekçi: "Sana bir işim düştü. Tâlût sana tövbe edebilir mi, diye soruyor," dedi. Kadın korkudan kendinden geçti. Ekmekçi: "Seni öldürmeye gelmedi. 'Sana tövbe edebilir miyim?' diye soruyor," dedi. Kadın: "Hayır, Tâlût'un tövbe edebileceğine dair bir bilgim yoktur. Yalnız bildiğiniz bir peygamber kabri var mı?" diye sordu. Onlar: "Evet, Yûşa' b. Nûn'un kabrini biliriz," dediler. Kadın, ikisiyle birlikte Yûşa'ın kabrine gittiler. Kadın kabrin başında dua etti. Bunun üzerine Yûşa' üzerindeki toprakları silkerek, kabrinden çıktı. Onların üçüne baktı ve "Kıyamet mi koptu?" diye sordu. Kadın: "Hayır, Tâlût, 'Tövbe edebilir miyim' diye soruyor," dedi. Yûşa': "Hayır, Tâlût krallığından çekilip çocuklarıyla oradan çıkarak Allah yolunda savaşıp çocukları öldükten sonra da o ölünceye kadar savaşırsa umulur ki bu onun için tövbe yerine geçer," dedi ve ölüp tekrar kabrine düştü.

[475] Tâlût daha hüzünlü olarak döndü. Zira çocuklarının ona uymayacaklarından endişe ediyordu. Ağladı durdu, ağlamaktan göz kirpikleri döküldü ve bitap düştü. On üç kişi olan oğulları huzuruna çıkarak durumunu sordular. Onlara olup biteni ve tövbe hakkında söylenenleri anlattı. Onlara kendisiyle gazaya çıkmalarını istedi. Onları hazırladı ve birlikte gazaya çıktılar. Onlar düşmana saldırdılar ve ölünceye kadar savaştılar. Ardından o saldırdı ve ölünceye kadar savaştı. Ondan sonra Davud işbaşına geçti ve kendisine peygamberlik de verildi. Nitekim ayette: "*Allah ona mülkü ve hikmeti verdi,*" buyrulmuştur. Ayette geçen *hikmet* kelimesinin peygamberlik anlamına geldiği ifade edilmiştir. Böylece Şimon'un peygamberliğine ve Tâlût'un hükümdarlığına vâris oldu.

* * *

Tâlût Süryanicede Şâvul b. Kays b. Ebyâl b. Dırâr b. Bahret b. Efyah b. Eyş b. Bünyâmin b. Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm olarak zikredilmektedir.

İbn İshâk dedi: Kabrinde dirilen ve Tâlût'a tövbe etmesinin şartlarını bildiren peygamber, Elyesa' b. Ahtûb'dur. İbn Humeyd bize buna dair rivayeti Seleme ve İbn İshâk'tan nakletmiştir.

* * *

Tevrat ehline göre, baştan itibaren oğullarıyla savaşta öldürülünceye kadar Tâlût kırk yıl hüküm sürmüştür.

HZ. DAVUD

[476] **Dâvûd b. Îşâ b. Uvid[639] b. Bâiz b. Selemon b. Nahşon b. Amî Nâdib b. Râm b. Hasron b. Fâris b. Yahuda b. Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm**

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk ve bazı ilim ehlinden naklen Vehb b. Münebbih'ten şöyle dediğini rivayet etti:

Davud (as.) kısa boylu, maviye kaçan esmer tenli, seyrek saçlı ve temiz kalpli bir insandı.

639 Tevrat'ta Davut, İşay ve Ovet olarak geçer. (ed.)

Yûnus b. Abdüla'lâ bana şöyle anlattı: İbn Vehb bize şöyle dedi: İbn Zeyd bana, *"Binlerce oldukları hâlde, ölüm korkusu sebebiyle yurtlarından çıkanları görmedin mi?"* [ayetinden *"Allah zalimleri iyi bilir,"* ayetine kadar siyakta ilgili olarak][640] şöyle anlattı:

Allah onların peygamberine vahyederek: "Falanca adamın çocuklarından biri vasıtasıyla Allah Câlût'u öldürecek. Bu işin alameti de, [öldürecek adamın] bu boynuzu başına koyması ve boynuzdan suyun taşmasıdır," diye bildirdi. Bunun üzerine adama gitti ve "Allah bana vahyetti. Senin çocukların arasında biri vardır ki Allah onun vasıtasıyla Câlût'u öldürecek," dedi. Adam: "Doğrudur, ey Allah'ın peygamberi!" dedi ve ona âdeta her biri bir direk uzunluğunda on iki kişi getirdi. Bunların içinde becerikli ve hünerli biri vardı. Hepsine boynuzu denedi, ancak uymadı. Baba iri yapılı oğlunu peygambere takdim edip duruyordu. Bunun üzerine Allah, peygambere: "Biz insanları şekilleriyle değil kalplerinin güzelliğiyle değerlendiririz," diye vahyetti. Peygamber: "Rabbim! Başka evladı olmadığını iddia etti," diye söyledi. Allah: "Yalan söyledi," buyurdu. Peygamber adama: "Rabbim, yalan söylediğini ve başka bir evladının olduğunu buyurdu," dedi. Adam: "Allah doğru söyledi, ey Allah'ın peygamberi! Benim kısa boylu bir oğlum var. İnsanların onu görmesinden utandım. Onu davarlara çoban yaptım," diye söyledi. Peygamber: "Nerededir?" diye sordu. Adam: "Falanca dağda falanca vadidedir," dedi. Peygamber oraya gitti. Ancak, söylenen yere varınca vadinin sel sularıyla taştığını ve çobanın hayvanları otlattığı çayırlığa gitmesine engel olduğunu

640 *Binlerce kişiyken ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi? Allah onlara "ölün" dedi, sonra da onları tekrar diriltti. Şüphesiz Allah insanlara karşı ikram sahibidir. Ama insanların çoğu şükretmezler. Allah yolunda savaşın ve bilin ki Allah her şeyi işiten, bilendir. Allah'a güzel bir ödünç verip de Allah'ın da onun karşılığını kat kat artırarak vereceği hani kim var? Allah, hem daraltır, hem genişletir, siz yalnız O'na döndürüleceksiniz. Musa'dan sonra İsrailoğullarının ileri gelenlerini görmedin mi? Peygamberlerinden birine: "Bize, bir hükümdar gönder de, Allah yolunda savaşalım," demişlerdi. Peygamberleri: "Ya, savaş size farz olunca savaşmazsınız?" demişti de: "Bizler neden Allah yolunda savaşmayalım ki, biz yurtlarımızdan ve oğullarımızdan uzaklaştırıldık," demişlerdi. Fakat üzerlerine savaş farz kılınınca içlerinden pek azı hariç yüz çevirdiler. Allah, zalimleri şüphesiz bilir.* (Bakara, 243-246)

gördü. Çoban ikişer ikişer hayvanları taşıyarak, sudan karşı tarafa geçirdiğini gördü. Onu[n bu hâlini] görünce: "Muhak-
[477] kak aradığımız adam budur, zira hayvanlara merhamet eden, insanlara daha çok merhamet eder," dedi. Boynuzu başına koyar koymaz, ondan taştı.

el-Müsennâ bana şöyle dedi: İshâk bize, İsmâîl b. Abdülkerîm bize şöyle naklet-ti: Abdüssamed b. Ma'kıl bana Vehb b. Münebbih'ten şöyle dediğini rivayet etti:

İsrailoğulları, hükümdarlığı Tâlût'a teslim ettikleri zaman, Allah peygamberlerine: "Tâlût'a söyle, Medyen üzerine yürüsün ve orada sağ kimse bırakmasın. Ben onu onlara karşı muzaffer kılacağım," diye vahyetti.[641] Bunun üzerine, Tâlût ordusuyla yola çıktı ve Medyen'e ulaştı. Kral hariç herkesi öldürdü. Kralı esir aldı ve hayvanlarına el koydu. Allah, Eşmuil'e şöyle vahyetti: "Tâlût'un yaptıklarına şaşırmadın mı? Ona verdiğim emirleri ihlal etti. Onların krallarını esir aldı ve hayvanlarını alıp getirdi. Onunla görüş ve ona de ki: 'Hanedanının hâkimiyetine son vereceğim ve kıyamete kadar da ona iade edilmeyecektir. Zira Ben bana itaat edeni onurlandırırım ve Benim emirlerimi hafife alanları zelil ederim!'" Eşmuil, Tâlût'la görüştü ve ona: "Ne yaptın? Krallarını neden esir aldın? Neden hayvanlarını sürüp getirdin?" dedi. Tâlût: "Hayvanları kurban etmek için getirdim," dedi. Eşmuil ona: "Allah senin hanedanından hâkimiyeti kıyamete kadar almıştır ve bir daha sana verilmeyecektir," dedi. Allah yine Eşmuil'e: "Îşâ'ya git. Sana oğullarını takdim edecek. Sana emredeceğim kişiyi Kudüs yağıyla yağla. O, İsrailoğullarının hükümdarı olacaktır." Eşmuil çıktı ve Îşâ'nın yanına gitti. Ona: "Oğullarını bana takdim et," dedi. Îşâ büyük oğlunu çağırdı. İri yarı ve görünümü güzel biriydi. Eşmuil onu beğendi ve "Allah'a hamd olsun. Allah kul-

641 "Orada sağ kimse bırakmasın" tabirinin ilahi vahyin bir emri olması oldukça zayıf bir iddiadır. İlahi dinlerin tahrif edilmemiş ilkeleri savaşçı olmayan insanların hayatına kastedilmesini cinayet olarak görmüştür. Kaldı ki, meşru müdafaa kapsamına girmeyen savaşlar da dinlerin ruhuyla bağdaşmaz. Aksi takdirde dünya hayatı bir savaş sahnesi olur ve *"Bir insanı öldüren bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de ihya ederse bütün insanları ihya etmiş gibidir,"* ayetinin hükmü gereğince kan akıtmak ancak orman kanunu mantığıyla izah edilebilir. (çev.)

larına muttalidir," dedi. Allah ona: "Senin gözlerin dış görünüşe bakar, ben ise kalplerdekini görmekteyim. İstediğim bu değildir," diye vahyetti. Eşmuil, Îşâ'ya: "Emredilen bu değildir, bana diğerlerini göster," dedi. Îşâ, altı oğlunu daha takdim etti. Ancak Eşmuil hiçbirini uygun görmedi. Ona: "Başka oğulların var mı?" diye sordu. Îşâ: "Evet, benim kumral bir oğlum var, çobandır," dedi. Eşmuil: "Haber gönder, gelsin," dedi. Davud geldi. Kumral bir gençti. Peygamber onu Kudüs yağıyla yağladı ve babasına: "Bunu sır olarak sakla. Zira Tâlût bunu öğ- [478]
renirse onu öldürecektir," dedi. Daha sonra Câlût ordusuyla İsrailoğulları üzerine gitti ve ordusuyla karargâh kurdu. Tâlût da İsrailoğullarıyla onları karşılamak üzere çıktı ve karargâh kurdu. İki taraf gerekli hazırlığı yaptılar. Câlût, Tâlût'a haber gönderdi: "İki tarafın askerleri neden ölsün, bana karşı çık ya da istediğin kimseyi karşıma çıkar. Seni öldürürsem hükümranlık benim hakkım olur, sen beni öldürürsen bu hak senin olur," dedi. Bunun üzerine Tâlût bir çağırıcıyı görevlendirdi. Çağırıcı orduya: "Kim Câlût'a karşı çıkmak ister," diye seslendi. Ravi daha sonra Tâlût ve Câlût'un hikâyesi ile Davud'un Câlût'u öldürmesini ve Tâlût'un Davud'a karşı tavrını zikretti.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Bu rivayet gösteriyor ki Allah, henüz Câlût'u öldürmeden ve Tâlût onu öldürmeye teşebbüs etmeden önce hâkimiyeti Davud'a vermiştir. Bu konuda kendilerinden nakillerde bulunduğumuz bütün raviler ise "Tâlût ve oğulları öldürüldükten sonra hâkimiyet Davud'a geçmiştir," demişlerdir.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk'tan naklen Vehb b. Münebbih'in şöyle dediğini nakletti:

Davud, Câlût'u öldürüp Câlût'un ordusu hezimete uğrayınca insanlar: "Davud, Câlût'u öldürdü ve Tâlût'u azletti," dediler ve Davud'un etrafında toplandılar. Ondan sonra Tâlût hakkında hiçbir malumat verilmedi.

Ravi dedi: İsrailoğulları Davud'un etrafında toplanınca Allah ona Zebur'u indirdi ve demiri işleme sanatını ilham etti;

Allah'ı takdis ve tesbih edince, dağlara ve kuşlara da ona eşlik etmelerini emretti. Rivayete göre Allah Davud'a, kimseye kısmet etmediği güzel bir ses vermişti. Zebur'u güzel sesiyle okuyunca, vahşi hayvanlar bile onu dinlerdi ve boyunlarından tutulacak kadar uysallaşır ve dinlemeye devam ederdi. Şeytanlar, zurnayı, udu ve zilleri onun sesini taklit ederek icat etmişlerdir. Çok gayretliydi. Çok ibadet eder ve çok ağlardı. Davud, Allah'ın Kur'an'da onu vasfettiği gibiydi: "*Kulumuz*
[479] *Davud'u, o kuvvet sahibi zatı hatırla. O hep Allah'a yönelirdi. Biz dağları onun emrine vermiştik. Akşam sabah onunla tesbih ederlerdi.*"[642]

Bişr b. Muâz bize, Yezîd, Saîd ve Katâde'den, "*Kulumuz Davud'u, o kuvvet sahibi zatı hatırla. O hep Allah'a yönelirdi,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Davud'a, ibadette güç ve dinde fıkıh verilmişti. Bize anlatıldığına göre Davud gece namazına devam eder ve gün aşırı oruç tutardı. Gece ve gündüz dört bin muhafız tarafından korunurdu.

Muhammed b. el-Hüseyn bana şöyle anlattı: Ahmed b. el-Mufaddal bize Esbât ve Süddî'den, "*Onun hükümranlığını kuvvetlendirmiştik,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Gece ve gündüz onu dört bin muhafız korurdu.

Rivayet edildiğine göre, bir gün Rabbinden, ataları İbrahim, İshak ve Yakub'un makamını dilemiş ve onları imtihan ettiği gibi kendisini de imtihan etmesini ve onlara verdiği kıymeti ona da vermesini istemiştir.

Muhammed b. el-Hüseyn bana şöyle dedi: Ahmed b. el-Mufaddal bize Esbât ve Süddî'nin şöyle dediğini anlattı:

Davud, zamanını üçe ayırmıştı. Bir günde, insanlar arasında hükmeder, bir günde, Rabbine ibadet eder ve bir günde de, eşleriyle vaktini geçirirdi. Doksan dokuz eşi vardı. Okuduğu kitaplarda, İbrahim, İshak ve Yakub'un faziletlerini bulurdu. Bu gerçeği görünce şöyle dedi: "Ya Rabbi! Görüyorum ki benden önce atalarım bütün faziletleri almışlar. Bana da onlara verdiğin gibi ver ve onlara yaptığın muameleyi bana da

642 Sâd, 38/17-18.

yap." Bunun üzerine Allah ona: "Ataların senin imtihan edilmediğin şeylerle imtihan edildiler. İbrahim, oğlunun kurban edilmesiyle; İshak, gözlerinin körlüğüyle; Yakub da Yusuf'un hüznüyle imtihan edildiler. Sen bunlarla imtihan edilmedin." [Bunun üzerine] Davud: "Beni onlar gibi imtihan et ve onlara verdiğini ver," diye yalvardı. Allah ona şöyle vahyetti: "İmtihan [480] edileceksin, korunmaya çalış." Bir müddet bekledikten sonra şeytan, altın bir güvercin suretinde karşısına çıktı. Güvercin, Davud namaz kılarken ayaklarının altına kadar sokuldu. Davud onu almak için eğilmişti ki güvercin uzaklaştı. Davud peşinden gitti. Ancak yine uzaklaşarak küçük bir pencereye kondu. Onu almaya gidince oradan kaçtı. Onu yakalamak için nereye gittiğine bakarken gözü damında yıkanmakta olan bir kadına ilişti. Kadın yaratılış olarak en güzel kadınlardan biriydi. Kadın onu görünce saçını salarak, vücudunu örtmeye çalıştı. Bu hareket, Davud'un ona olan rağbetini artırdı. Davud kadının kim olduğunu sordu. Ona evli olduğunu ve kocasının falanca askerî karargâhta olduğunu söylediler. Bunun üzerine Davud askerî karargâh sorumlusuna haber göndererek, Ehriya'yı falanca düşman üzerine göndermesini istedi. Komutan, adamı gönderdi. Ehriya muzaffer olarak döndü. Komutan durumu Davud'a yazılı olarak bildirdi. Davud tekrar komutana yazarak, Ehriya'yı öncekilerden daha güçlü falanca düşman üzerine göndermesini emretti. Komutan, Ehriya'yı gönderdi. Ehriya görevinde muzaffer oldu. Komutan durumu Davud'a yazdı. Davud tekrar komutana, "Falan düşman üzerine gönder," diye emretti. Komutan, onu tekrar gönderdi. Ancak üçüncü seferinde, Ehriya öldürüldü. Davud öldürülen Ehriya'nın karısıyla evlendi. Kadınla evlendikten kısa bir zaman geçtikten sonra Allah, ona insan suretinde iki melek gönderdi. Melekler onunla görüşme talebinde bulundular. Ancak, Davud'un ibadet günü olduğu için, korumaları girmelerine müsaade etmediler. Bunun üzerine, ibadet yerine duvarın üstünden girdiler. Davud namazda olduğundan, girdiklerinden haberdar olmadı. Onları önünde otururken görünce onlardan korktu. Ona: "Korkma, biz, '*birbirine hasım iki davacıyız. Ara-*

mızda adaletle hükmet, haksızlık etme, bize doğru yolu göster,'" dediler. Yani yargılarken adaletli ve tarafsız ol. Davud onlara: "Meselenizi bana anlatın," dedi. Bunun üzerine onlardan biri şöyle dedi: "*'Bu kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benimse bir tek koyunum var. Böyleyken onu da bana ver, dedi ve tartışmada bana üstün geldi.'*[643] O benim koyunumu alıp koyunlarını onunla yüze tamamlamak istiyor." Diğer ada-
[481] ma: "Sen ne dersin?" diye sordu. Adam: "Benim doksan dokuz koyunum var. Bu kardeşimin ise bir koyunu var. O koyunu ondan alıp koyunlarımı yüze tamamlamak istiyorum," dedi. Davud: "Onun rızası olmadan mı?" dedi. Adam: "Evet, rızası olmadan," diye karşılık verdi. Davud: "Sana [bu konuda] müsaade etmeyiz," dedi. Adam: "Buna gücün yetmez," dedi. Davud: "Bunu yapmaya yeltenirsen ya da bunu yapmak istersen, senin şu, şu yerlerine vururuz," dedi. –Esbât, "şu, şu yerleri" ifadesini, burun ve alın olarak ifade etti.– Adam: "Ey Davud! Asıl senin şu ve şu yerlerine vurmak daha haklı bir davranıştır. Zira senin doksan dokuz karın varken Ehriya'nın yalnızca bir karısı vardı. Onu, peş peşe ölümle karşı karşıya getirdin ve neticede öldürüldü. Sen de karısıyla evlendin," dedi. Davud çevresine baktı, ancak kimseyi göremedi. İçine düştüğü hatayı ve karşı karşıya kaldığı imtihanı anladı. Bu sebeple kırk gün ağlayarak secdeye kapandı. Zaruri ihtiyaçları dışında, başını secdeden kaldırmıyor, ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, ağlayarak tekrar secdeye kapanıyordu ve bu hâlinden dolayı gözyaşlarının döküldüğü yerde ot bitmişti. Kırk günün sonunda Allah ona şöyle dedi: "Ey Davud! Başını kaldır, seni affettim," buyurdu. Davud: "Ey Rabbim! Beni affettiğini nasıl bileceğim? Zira sen adil bir hakemsin ve hüküm vermekte zulmetmezsin. Kıyamet günü Ehriya, başını sağ veya sol eline alarak ve damarlarından kan aktığı hâlde arş'ın karşısına gelse ve 'Ey Rabbim! Bu adama sor, beni neden öldürdü?' diye sorunca [ne olacak?]" Bunun üzerine Allah ona şöyle vahyetti: "Bu olduğunda, Ehriya'yı davet eder ve seni Bana teslim etmesini isteyeceğim. Seni Bana teslim edecek, Ben de ona cenneti vere-

643 Sâd, 38/23.

ceğim." Davud: "Rabbim! Beni gerçekten affettiğini anladım." Böylece Davud ölünceye kadar hayâsından gözlerini rahatça açarak semaya bakamadı.

Ali b. Sehl bana şöyle dedi: Velîd b. Müslim bize Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir'den şöyle dediğini nakletti: Atâ el-Horasânî bana şöyle dedi:

Davud günahını unutmamak için onu avucuna yazdı. Yazdığını görünce de eli titrerdi.

* * *

Rivayet edildiğine göre, Davud'un başına gelen musibet ve imtihanın sebebi, kendi kendine hata etmeden bir gün geçirebileceğini düşünmesidir. Başına gelen hadise, kötülük yapmadan gününü geçirebileceğini düşündüğü gündü.

Buna dair rivayet şöyledir: [482]

Bişr bize, Yezîd, Saîd, Matar ve Hasan'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Davud, zamanını dörde ayırmıştı: Bir gün eşlerine, bir gün ibadete, bir gün İsrailoğullarının yargı meselelerine, bir gün de İsrailoğullarıyla bir araya gelerek onlarla hasbihal etmeye, onların onu, onun da onları ağlatacak hatırlatmalarda bulunmalarına ayırmıştı. Karşılıklı hatırlatma gününde dediler ki: "Acaba insan bir günah işlemeden bir gün geçirebilir mi?" Davud bunu yapabileceğini içinden geçirdi. İbadet günü geldiğinde kapılarını kapattı ve yanına kimsenin girmemesini emretti. Tevrat'ı okumaya kendini vermişti. Derken altından bir güvercin yanından geçerek önüne kondu. Her çeşit güzel renkle bezenmişti. Eğilip onu almak istedi. Ancak uçtu ve onu ümitsizliğe sevk etmemek için, uzak olmayan bir yere kondu. Davud onu takip etmeye koyuldu. Derken, gözü yıkanmakta olan bir kadına ilişti. Onun güzelliğine hayran kaldı. Kadın, Davud'un gölgesini görünce saçıyla vücudunu örtmeye yeltendi. Bu davranışı, Davud'un ona olan hayranlığını daha da artırdı. Davud, kadının kocasını askerî bir görevle göndermişti. Ona yazarak, gittiğinde dönemeyeceği bir yere gitmesini emretti. Adam gitti ve öldürüldü. Bunun üzerine Davud, kadını istedi ve onunla evlendi. Katâde dedi: Bize anlatıldığına göre Süleyman, onun oğludur. Bir gün ibadet yerindeyken du-

varın üstünden gelen iki melek huzuruna girdiler. Oysa normalde hasımlar kapıdan içeri girerlerdi. Bunlar ibadet yerine, duvarın üstünden gelince, Davud onlardan endişe etti. Onlar ona: "*Korkma, birbirimize hasım iki davacıyız, aramızda adaletle hükmet ve haksızlık etme!*" Yani haktan sapma. "*Bize doğru yolu göster.*" Yani adalet ve hayır yolunu takip et. "*Bu kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var.*" Davud'un da doksan dokuz karısı vardı. "*Benimse, bir koyunum var.*" Adamın da bir tane karısı vardı. "*Onu da bana ver, dedi ve tartışmada bana üstün geldi.*" Yani bana zulmetti ve beni kahretti. Davud: "Senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlık etmiştir," dedi. "*Davud kendisini denediğimizi düşündü.*" Yani bununla, kendisinin kastedildiğini anladı ve "*Eğilerek secdeye kapandı ve tövbe edip, Allah'a yöneldi.*"[644]

[483] Ya'kûb b. İbrâhîm bana şöyle anlattı: İbn İdrîs bize Leys ve Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet etti:

Davud söz konusu hatayı yapınca, kırk gün boyunca secdeye kapandı. Öyle ki secdede döktüğü gözyaşıyla biten ot, başını örtecek kadar uzamıştı. Sonra şöyle dua etti: "Rabbim! Alın yarıldı ve gözyaşları kurudu." Ancak Davud'a günahı konusunda bir şey söylenmedi. Bunun üzerine ona şöyle seslenildi: "Aç mısın ki doyurulacaksın. Hasta mısın ki iyileştirileceksin. Mazlum musun ki senin hakkın alınacak." Bu söz üzerine yüksek sesle ağlamaya başladı ve bunun etkisiyle bitkiler bile heyecanlandı. Bunun üzerine günahı bağışlandı. Günahı avucunda yazılıydı. Onu devamlı okuyordu. İçmesi için ona su getirilirdi, ancak üçte birini ya da yarısını içmekle yetinirdi. Günahını hatırladığında öyle yüksek bir sesle ağlardı ki âdeta eklem yerleri kopacak hâle gelirdi. Su içer içmez, su kabı neredeyse gözyaşlarıyla doluyordu.[645] Rivayet edilir ki, Davud'un

644 Sâd, 38/22-24.

645 Davud'un pişmanlık duyması gayet normal bir durumdur. Zira günah işledikten sonra, normal fıtrattaki insanın pişmanlık duymaması mümkün değildir. Tövbenin kabulü için de bu şarttır. Ne var ki rivayetlerde aşırı abartılar söz konusudur ve insanların hatasını mübalağayla örtbas etmeye çalışmak mümkün olmadığı gibi, hatayı yapanın affına vesile olmak da mümkün değildir. Hatayı affeden ancak Allah'tır. Kimisi de iyi niyetle, ri-

bir gözyaşı damlası bütün insanların gözyaşına, Âdem'in bir gözyaşı damlası ise Davud'un ve bütün insanların gözyaşına bedeldir. Ravi dedi: Davud, kıyamet günü günahı elinde yazılı olduğu hâlde hesaba çekilecek ve şöyle diyecek: "Rabbim! Günahım, günahım beni öne al!" Öne alınacak, ancak sonuçtan emin olamayınca: "Rabbim! Beni geride bırak," diyecek. Geride bırakılınca yine neticeden emin olamayacak.

Yûnus b. Abdüla'lâ bana şöyle dedi: İbn Vehb bize şöyle anlattı: İbn Lehîa bana Ebû Sahr, Yezîd er-Rakkaşî ve Enes b. Mâlik'ten naklen şöyle dediğini rivayet etti: Resulullah'ın (sav.) şöyle dediğini duydum:

Davud peygamber (as.) kadına bakınca, ona karşı içinde bir alaka hissetti. Bunun üzerine, İsrailoğullarından bir askerî birlik oluşturdu. Birliğin komutanına dedi ki: "Düşmanla karşı karşıya geldiğinizde falancayı sandığın yakınına al. O zaman da zafer için sandık öne alınır ve sandığın önünde duran kişi öldürülünceye ya da ordu mağlup oluncaya kadar, yerini terk etmezdi. Muharebede kadının kocası öldürüldü. Daha sonra, iki melek inerek, Davud'a yaptıklarını dolaylı olarak anlattılar. Davud anlatılanları kavrayınca secdeye kapandı. Kırk gece secdede kaldı. Gözyaşlarından bitki bitti ve başını örtecek hâle geldi. Yer de alnını çürüttü. Secdede şöyle yakarıyordu –Rakkaşî: Yalnızca şu kelimeleri aklımda tutabildim–: [484] "Rabbim! Davud doğu ile batı arasındaki mesafeden daha büyük bir hata yaptı! Rabbim! Davud'un zaafını ve günahını bağışlamazsan ondan sonrakiler için günahını ağzın tadını kaçıran bir hikâye kılmış olursun." Kırk gece sonra Cebrail ona geldi ve şöyle dedi: "Ey Davud! Allah senin günahını bağışladı." Davud: "Allah'ın işlediğim günahı bağışlamaya kadir olduğunu biliyorum. Ancak Allah'ın adil olduğunu ve haktan meyletmeyeceğini de biliyorum. Kıyamet günü falanca şahıs gelse ve: 'Ey Rabbim! Davud'daki kanımı istiyorum,' dese ne yapacağım?" dedi. Cebrail: "Rabbine bunu sormadım. Ancak, dilersen sorabilirim," dedi. Davud: "Sor," dedi. Cebrail yüce

vayetlerin İsrailiyat kaynaklı olduğunu söylemek suretiyle, hata sahibini temize çıkarma gayretine düşmemelidir. Bize düşen, en iyisini Allah bilir, demekten ibarettir. Kur'an şöyle buyurur: "*Kendinizi temize çıkarmayın. Zira takva sahibini ancak Allah bilir.*" (Necm, 53/32) (çev.)

âleme intikal etti. Davud da secdeye kapandı. Allah'ın dilediği kadar bir süre geçtikten sonra Cebrail indi ve Davud'a: "Ey Davud! Sorduğun soruyu Allah'a arz ettim. Bana: 'Davud'a söyle,' Allah kıyamet günü ikinizi bir araya getirecek. Sonra adama, 'Davud'un boynunda olan kanını bana bağışla,' diyecek. Adam: 'Ey Rabbim! Onu sana verdim diyecek.' Allah da ona: 'Bunun karşılığında cennette dilediğin ve arzu ettiğin şeyler vardır,' buyuracak," dedi.

* * *

Kitap ehli iddia ederler ki: Davud, Tâlût'tan sonra ve Orya'nın karısıyla aralarında meydana gelen olaya kadar hükmünü icra ediyordu. Ancak malum günahı işledikten sonra, tövbe işine eğildi ve İsrailoğulları onu hafife aldılar. Îşâ adındaki oğlu ona karşı geldi ve insanları kendi hâkimiyetine davet etti. İsrailoğulları içindeki sapıklar, onun etrafında toplandılar. Allah tövbesini kabul edince insanların bir kısmı tekrar ona döndüler ve oğluyla savaşarak onu hezimete uğrattı. Kaçan oğlunu yakalamak üzere komutanlarından birini arkasından gönderdi ve ondan ona zulmetmemesini ve sühuletle yakalayarak teslim almasını istedi. Komutan onu takip etti ve kıstırılınca bir ağaca sığındı. Ancak uzun olan saçları ağacın dallarına takıldı ve orada mahsur kaldı. Komutan ona yetişti ve Davud'un talimatına aykırı olarak onu öldürdü. Bunun üzerine Davud oğluna çok üzüldü ve komutanı görevinden uzaklaştırdı. Onun döneminde İsrailoğulları, herkesi silip süpüren bir vebaya maruz kaldılar. Davud onları Beytülmakdis'in yerine çıkardı ve burada Allah'a dua ettiler ve veba felaketini kaldırması için niyazda bulundular. Onların duası kabul oldu. Bunun üzerine, orayı mescit hâline getirdiler. Rivayete göre bu olay, Davud'un hâkimiyetinin on
[485] birinci yılında meydana geldi. Ancak, mescidin inşası tamamlanmadan, Davud vefat etti. Bu sebeple oğlu Süleyman'a vasiyet ederek, mescidi tamamlamasını ve kardeşini öldüren komutanı öldürmesini istedi. Süleyman babasını defnettikten sonra komutanı öldürdü ve mescidi tamamladı.

* * *

Davud'un mescidi inşası hakkındaki rivayet şöyledir:

Muhammed b. Sehl b. Asker bize şöyle anlattı: İsmâîl b. Abdülkerîm bana şöyle dedi: Abdüssamed b. Ma'kıl bana Vehb b. Münebbih'ten şöyle dediğini, duyduğunu rivayet etti:

Davud, İsrailoğullarının nüfusunun ne kadar olduğunu öğrenmek istedi. Bu maksatla da tecrübeli ve bilgili kişiler görevlendirdi ve sayıları hakkındaki neticeyi, kendisine bildirmelerini istedi. Bunun üzerine Allah, onun dikkatini çekti. Şöyle dedi: "Biliyorsun ki, İbrahim'e, kendisini ve zürriyetini bereketli kılacağımı ve onları gökyüzündeki yıldızların sayısı kadar çoğaltacağımı ve sayılamayacak kadar artıracağımı bildirdim. Sen benim sayılamayacak dediğimi saymak istiyorsun. Bu sebeple üç şeyden birisini tercih et: Üç sene açlıkla imtihan etmek, üç ay süreyle düşmanı size musallat etmek veya üç gün süreyle ölüm belasına maruz kalmak." Bunun üzerine İsrailoğulları, Davud'a danıştılar ve dediler ki: "Üç yıl boyunca açlığa sabredemeyiz. Üç ay düşmanın tasallutuna da tahammül edemeyiz. Bunlar geride bir şey bırakmazlar. Mutlaka bir tercih olacaksa ölüm olsun. Zira ölüm başkasının değil Allah'ın elindedir." Vehb b. Münebbih'in anlattığına göre, günün bir saatinde onlardan sayıları bilinmeyen binlerce insan ölmüştür. Davud manzarayı görünce ölüm çokluğu ona zor geldi. Bu sebeple, Allah'a niyazda bulundu ve şöyle dua etti: "Ben turunçgilleri yerken İsrailoğullarının dişleri köreliyor. Ben istedim ve istediğimi İsrailoğullarına emrettim. Ama bana bir şey olmadı. İsrailoğullarını affet." Allah ona icabet etti ve ölümü kaldırdı. Davud, meleklerin kılıçlarını kınlarına sokarak, "Sahra"dan altın bir merdivenle semaya yükseldiklerini gördü. Bunun üzerine Davud: "Bu mekânda mescit inşa etmek gerekir," dedi. Davud inşaat işine başlamak istedi. Allah ona: "Bu mukaddes bir evdir. Oysa sen ellerini kana buladın. Sen onu inşa etme. Senden sonra mülkü kendisine vereceğim ve adını Süleyman koyacağım oğlunu, kan akıtmaktan koruyacağım,"[646] dedi.

646 Rivayetler genel anlamda muhteva bakımından malul ise de satır aralarında çok çarpıcı ifade ve vurguları ihtiva etmektedir. Davud peygamber olduğu hâlde eline kan bulaştığı için mabet inşa etmesi Allah tarafından tasvip edilmemiştir. İbadet ve mabet kavramlarının bu denli yüceltilme-

Süleyman hükümdar olunca, mescidi inşa etti ve onun şerefini üstün tuttu. Resulullah'tan (sav.) gelen rivayetlere göre, Davud'un yaşı yüz yıldı. Ancak bazı Kitap ehline göre, yetmiş yedi yıl yaşadı ve hükümdarlık süresi kırk yıldı.

[486] **HZ. SÜLEYMÂN B. DÂVÛD**

İsrailoğullarında Davud'dan sonra Süleymân b. Dâvûd işbaşına geçti. Allah cinleri, insanları, kuşları ve rüzgârı onun emrine vermişti. Ayrıca ona peygamberlik de vermişti. Süleyman kendisinden sonra kimseye nasip olmayacak bir hükümranlık vermesi için Rabbine dua etmiş ve Allah onun duasına icabet ederek dilediğini ona vermiştir.

İbn Humeyd bize, Seleme, Muhammed b. İshâk ve bazı ilim ehlinden naklen Vehb b. Münebbih'in şöyle dediğini rivayet etti:

Süleyman evinden makamına gittiğinde, yerine oturuncaya kadar kuşlar etrafında toplanır, cinler ve insanlar huzurunda ayağa kalkardı. Rivayete göre iri yapılı, beyaz tenli ve parlak yüzlü, gür saçlıydı. Beyaz kıyafeti tercih ederdi. Anlatıldığına göre, erginlik çağına geldikten sonra babası işlerinde ona danışırdı. Onun babasıyla bazı insanların ekininin içine giren koyun sürüsü hakkında verdikleri hüküm, bu hususta babasıyla olan ilişkisini anlatan önemli bir mesele olup Kur'an'da da zikredilmiştir: "*Davud ve Süleyman'ı da an. Bir zaman, bir ekin konusunda hüküm vermişlerdi. Bir grup insanın koyun sürüsü, bu ekinin içine dalıp ziyan vermişti. Biz onların hükmüne şahit olduk. Bu mesele hakkındaki hükmü Süleyman'a bellettmiştik. Onların her birine hüküm ve ilmi verdik.*"[647]

Ebû Küreyb ve Hârûn b. İdrîs el-Assam bize anlattılar: el-Muhâribî bize Eş'as, Ebû İshâk, Mürre ve İbn Mes'ûd'dan, "*Davud ve Süleyman'ı da an. Bir zamanlar ekin konusunda hüküm vermişlerdi,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

si, ilahi risaletin bir gereğidir. Gerçekten ihlas ve ilahi hikmetin tecelligâhı olan bu mekânların kudsiyeti hiçbir maddi ve dünyevi maksatla ihlal edilmemelidir. Aslında bu rivayetten çıkarılacak en önemli ders, gayesi ne olursa olsun kan akıtmanın Allah'ın hikmet ve iradesiyle bağdaşmadığıdır. (çev.)

647 Enbiyâ, 21/78-79.

Bir üzüm bağıydı. Salkımları oluşmaya başlamıştı. İçine dalan sürü, bağa zarar vermişti. Davud, koyunların bağ sahibine verilmesine hükmetmişti. Bunun üzerine Süleyman: "Hayır, Ey Allah'ın peygamberi!" dedi. Davud: "Sen ne diyorsun?" dedi. Süleyman şöyle dedi: "Bağı koyunların sahibine vereceksin ve bozulmadan önceki hâline dönünceye kadar elinde kalacak. Koyunları da bağ sahibine vereceksin, ondan yararlansın. Bağ eski hâline dönünce, bağı asıl sahibine, koyunları da asıl sahibine iade edeceksin." "*Onun hükmünü,* [487] *Süleyman'a belletmiştik,*" ayeti buna işaret etmektedir. Süleyman askerî seferlere çok çıkar ve bundan geri kalmazdı. Yeryüzünde nerede bir hükümdar varsa onun üzerine gidip onu zillete mahkûm ediyordu.

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini nakletti:

Rivayet ettiklerine göre sefere çıkmak istediğinde, askerlerine talimat vererek, kendisi için ahşaptan bir platform yapılmasını, onun da üzerinde bir makam kurulmasını emrederdi. Bu platformun üzerine ordusunu, hayvanlarını ve harp araç ve gereçlerini yığdıktan sonra rüzgâra emrederek, platformu taşımasını isterdi. Rüzgâr, onu yumuşacık eserek gideceği yere, sabah gidişi bir aylık mesafe, akşam dönüşü de bir aylık mesafeyi aynı günde gerçekleştirirdi: "*Rüzgârı onun emrine verdik. Onun emriyle istediği yere yumuşacık akardı.*"[648] Başka bir ayette de: "*Sabah gidişi bir aylık mesafe, akşam dönüşü yine bir aylık mesafe olan rüzgârı da Süleyman'a verdik,*"[649] diye anlatılmaktadır.

İbn İshâk dedi: Bana anlatıldığına göre, Dicle tarafında bir evde bulunan ve Süleyman'ın ya insanlardan ya da cinlerden olan adamları tarafından yazılan bir yazı mevcuttur. Yazı şöyledir: "Biz burada konakladık. Evi biz inşa etmedik. Onu hazır bulduk. Sabah İstahr'dan geldik ve bunu söyledik. Akşam da inşallah buradan gidip geceyi Şam'da geçireceğiz."

648 Sâd, 28/36.
649 Sebe', 34/12.

İbn İshâk dedi: Bana nakledildiğine göre, rüzgâr yumuşacık eserek Süleyman'ın ordusunu dilediği yere götürdüğü hâlde, mezralardan geçerken hiçbir şeyi kıpırdatmazdı.

Kâsım b. Hasan bize şöyle anlattı: Hüseyn bana Haccâc, Ebû Ma'şer ve Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Bize anlatıldığına göre Süleyman'ın ordugâhı yüz fersah alan üzerindeydi. İnsanlar için yirmi beş, cinler için yirmi beş, hayvanlar için yirmi beş ve kuşlar için yirmi beş fersah ayrılmıştı. Ahşap üzerinde camdan bin evi vardı. Bu evlerde görünen üç yüz ve görünmeyen yedi yüz kadın vardı. Süleyman
[488] rüzgâra emrederek onu yükseklere taşır, melteme emrederek onu uçururdu. Yerle gök arasında uçarken, Allah ona şöyle vahyetti: "Senin mülkünü, yaratılmışlardan nerede konuşan bir kimse varsa, rüzgâr muhakkak onu sana getirip haber vermek suretiyle büyüttüm."

Ebü's-Sâib bana şöyle dedi: Ebû Muâviye bize A'meş, Minhâl b. Amr, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini nakletti:

Süleymân b. Dâvûd'un meclisine altı yüz kürsü konulurdu. Sonra insanların eşrafı gelip yanında otururlardı. Ondan sonra cinlerin eşrafı gelip insanların yanında otururlardı. Sonra kuşları çağırır ve onları gölgelerdi. Sonra da rüzgârı davet eder ve onları taşırdı. Bir sabah vakti süresi içinde bir aylık mesafedeki yerlere götürürdü.

Savaşları

Süleyman'ın (as.) Gazaları

[489] Bu gazalardan biri, Belkıs ile mektuplaştığı gazadır. Nesep âlimlerine göre Belkıs'ın nispeti şöyledir: Yelkame bint el-Yeşrah –bazılarına göre bint Eyla Yeşrah ya da bint Zî Yeşrah– b. Zî Ceden b. Eyla Şerah b. el-Hâris b. Kays b. Sayfî b. Sebe' b. Yeşcub b. Ya'rub b. Kahtân'dır. Sonra Belkıs sulh yoluyla ve savaşmaksızın Süleyman'a gitti. Süleyman'ın Belkıs'la mektuplaşmalarının sebebi, bir seyahatinde Hüdhüd'ü kaybetmesidir. Suya ihtiyacı oldu ve huzurunda bulunanlar suyun ne kadar uzakta olduğunu bilemediler. Süleyman'a Hüdhüd'ün suyun yerini bildiği söylendi. Bunun üzerine Hüdhüd'ü sordu

ancak onu bulamadı. Bazıları da derler ki: Hüdhüd nöbet görevini ihlal ettiği için, Süleyman onu sordu.

Belkıs

Süleyman'ın Seferi ve Belkıs

Abbâs b. el-Velîd el-Âmulî bana şöyle anlattı: Ali b. Âsım bize şöyle nakletti: Atâ b. es-Sâib bize Mücâhid ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Süleymân b. Dâvûd sefere çıktığı veya çıkmak istediği zaman tahtına otururdu. Sağına ve soluna da kürsüler konulurdu. Önce insanlara oturmalarını söylerdi. Sonra cinlere izin vererek insanların arkasında oturmalarını söyler. Onların arkasında da şeytanlara izin verirdi. Onlar da cinlerin arkasında yerlerini alırlardı. Ardından kuşlara emir vererek onları gölgelemelerini emrederdi. Arkasından da rüzgâra emrederek onu tahtı üzerinde olduğu hâlde ve kürsüleri üzerinde bulunan maiyetini taşıyarak, sabah vaktinde gidişlerinde, onları bir aylık uzaklıktaki yerlere, akşam vaktinde dönüşlerinde bir aylık uzaklıktaki mesafeden geri getirirdi. Hem de rüzgâr şiddetli değil, orta şiddette eserek bunu gerçekleştirirdi. Süleyman bu şekilde seyrederken –her türden bir kuş seçerek, o türün başına getirir ve o türe bir talebi olursa, lider seçtiği kuşa sorardı– bir çöle indi ve o yerden suyun uzaklığını sordu. İnsanlar: "Bilmiyoruz," dediler. Sonra cinlere sordu. Onlar da, "Bilmiyoruz," dediler. Şeytanlara sordu, onlar da, "Bilmiyoruz," dediler. Bunun üzerine Süleyman öfkelendi ve: "Suyun buradan uzaklığını öğrenmeden duramam," dedi. Şeytanlar ona: "Ey Allah'ın resulü! Öfkelenme, bu bilinmeyeni bilen varsa o da Hüdhüd'dür," dediler. Süleyman: "Hemen bana Hüdhüd'ü getirin," dedi. Ancak Hüdhüd bulunamadı. Bunun [490] üzerine Süleyman öfkelendi ve şöyle dedi: *"Hüdhüd'ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı? Ya bana apaçık bir delil getirecek ya da onun canını iyice yakacağım yahut onu boğazlayacağım. Neden benim seferime katılmaktan geri kaldı."*[650] Yani açık bir mazeretle gelmelidir. Süleyman'ın kuşlara cezası, onların tüylerini yolması ve onları güneşte bekleterek

650 Neml, 27/20-21.

uçmalarını güçleştirmekti. [Bu arada] uçmaya yeltenmesi hâlinde de yerin böceklerinden bir böcek olurdu. Ya da onu boğazlardı. Kuşların cezası bu şekildeydi.

Ravi dedi: Hüdhüd, Belkıs'ın sarayı üzerinden geçti ve sarayın arkasında Belkıs'a ait bir bahçe gördü. Bahçenin yeşilliklerine kondu. Bir de ne görsün, bahçede Belkıs'a ait bir Hüdhüd var. Süleyman'ın Hüdhüd'ü ona: "Sen neden Süleyman'dan uzakta kalmışsın? Burada ne yapıyorsun?" dedi. Belkıs'ın Hüdhüd'ü ona: "Süleyman da kimdir?" dedi. Süleyman'ın Hüdhüd'ü: "Allah Süleyman adında bir zatı elçi olarak gönderdi ve rüzgârı, cinleri, insanları ve kuşları onun emrine verdi," dedi. Belkıs'ın Hüdhüd'ü ona: "Ne demek istiyorsun?" dedi. Süleyman'ın Hüdhüd'ü ona: "Duyduğum şeyleri söylüyorum. Bu hayret verici durumdan daha şaşırtıcı olan da bu kadar çok insana hükmedenin bir kadın olmasıdır. *'Ona her şey verilmiş ve büyük bir tahtı vardır.'*[651] Allah'a şükredeceklerine güneşe secde ediyorlar," dedi. Derken Hüdhüd, Süleyman'ı hatırladı ve hemen oradan ayrıldı. Süleyman'ın karargâhına varınca kuşlar onu karşıladılar ve ona: "Allah'ın resulü seni cezalandıracağını söyledi," dediler ve söylediklerini haber verdiler. Süleyman'ın kuşlara verdiği ceza, tüylerini yolması ve bir daha uçmamaları için onları güneşte bekletmesi şeklindeydi. [Cezadan kaçmaları hâlinde] âdeta bir böcek hâline gelirlerdi. Ya da onu boğazlar ve soyunu kuruturdu. Hüdhüd: "Allah'ın resulü bir istisna ifadesi kullanmadı mı?" diye sordu. Onlar: "Evet, [istisna olarak] dedi ki: 'Ya da bana açık bir mazeret getirecektir,'" dediler. Hüdhüd, Süleyman'a gelince ona: "Seni benimle seyahatten alıkoyan sebep nedir?" diye sordu. Hüdhüd: "*Senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sebe'den sana çok doğru bir haber getirdim," dedi. Sebe' halkını bir kadın hükümdarın yönettiğini gördüm. Kendisine her türlü imkân verilmiş. Onun güçlü bir yönetimi olduğu gibi pek büyük bir tahtı da var. Onu ve kavmini Allah'ı bırakıp, güneşe tapar buldum. Şeytan onlara yaptıklarını güzel göstermiş ve onları yoldan çıkarmış, bu yüzden onlar doğru yolu göremiyorlar. Onlar, ne diye göklerin ve yerin sırlarını*

651 Neml, 27/23.

ortaya çıkaran, gizlediğinizi de açıkladığınızı da bilen, Allah'a secde etmiyorlar? Kendisinden başka ilah olmayan Allah odur ki en büyük tahtın sahibidir. Süleyman: 'Doğru mu söylüyorsun, yoksa yalancılardan mısın, bakacağız,' dedi. Bu mektubumu götür ve onlara ilet, sonra onlardan biraz ayrıl ve neye başvuracaklarına bak!"[652] Böylece Hüdhüd geri kalışının sebebini bildirmiş ve Belkıs ve kavmi hakkında [Belkıs'ın] Hüdhüd'ün verdiği bilgiyi iletmiştir. Süleyman ona: "*Mazeretini söyledin. 'Doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mısın, bakacağız. Şu mektubumu götür, onu kendilerine ver.*'" dedi. Hüdhüd saraya varınca Belkıs'ı sarayda buldu. Mektubu ona attı ve kucağına [491]
düştü. Çok önemli bir mektuptu. Ondan endişelendi. Mektubu aldı ve elbisesinin altına soktu. Sonra tahtının kurulmasını istedi. Tahta oturdu ve kavmine seslendi. Onlara: "*Beyler bana çok önemli bir mektup bırakıldı. Mektup Süleyman'dandır, rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla başlamaktadır. 'Bana baş kaldırmayın ve teslimiyet içinde bana gelin,*"[653] denmektedir. Size danışmadan hiçbir iş hakkında karar vermem," dedi. Onlar şu cevabı verdiler: "*Biz kuvvetli kimseleriz ve savaş erbabıyız. Emir senindir. Artık ne buyuracağını sen düşün. Krallar bir ülkeye girdikleri zaman, orayı kırıp geçirirler, halkının mevki ve makam sahiplerini alçaltırlar. Bunlar da böyle yapabilirler. Ben, onlara bir hediye göndereceğim, bakalım elçiler neyle geri dönecekler.*"[654] Eğer hediyeyi kabul ederse dünyanın krallarından biri olduğunu göstermiş olacak. Kaldı ki ben ondan daha aziz ve daha güçlüyüm. Hediyeyi kabul etmezse artık bu da Allah'ın emridir."

Hediye Süleyman'a ulaştırılınca dedi ki: "*Siz bana malla yardım mı ediyorsunuz? Allah'ın bana verdiği sizin verdiğinizden daha hayırlıdır. Hediyenizle siz sevinirsiniz. Onlara dön. Karşı koyamayacakları bir orduyla gelmekte olduğumuzu haber ver. Onları aşağılık bir hâlde, küçük düşürerek oradan çıka-*

652 Neml, 27/21-28.
653 Neml, 27/29-31.
654 Neml, 27/33-35.

racağız."[655] Yani takdir edilmemiş bir hâlde. Ravi dedi: Belkıs, Süleyman'a delinmemiş bir boncuk göndermiş ve onu delmesini istemişti. Süleyman bunu insanlara sordu. Onlar bilemediler. Sonra cinlere sordu. Onlar da bilemediler. Şeytanlara sordu. Onlar dediler ki: "Irza böceğine haber ver," dediler. Irza böceği geldi ve ağzına bir kıl alarak boncuğa müdahale etti ve kısa bir sürede boncuğu deldi. Elçisi Belkıs'a dönünce endişeli bir vaziyette çıktı ve peşinde kavmi de çıktılar.

İbn Abbâs dedi: "Kadının maiyetinde bin komutan vardı. Yemenliler komutana "Kayl" derler. Her bir komutanın maiyetinde on bin kişi vardı. Ali ise on milyon dedi."

Abbâs dedi: Ali der ki: Husayn b. Abdurrahman bize, Abdullah b. Şeddâd b. el-Hâd bana anlattı ve dedi ki:

Belkıs, Süleyman'a gittiğinde maiyetinde üç yüz on iki komutan vardı. Her biriyle de on bin kişi vardı.

Atâ, Mücâhid ve İbn Abbâs'tan rivayet etti:

[492] Süleyman heybetli bir kişiydi. Bir işe başlandığında önce ona sorulurdu. O gün çıktı ve tahtına oturdu. Yakınlarında bir gürültü duydu. "Orada ne oluyor?" dedi. Kendisine: "Ey Allah'ın resulü! Belkıs bu mekânda konakladı," dediler. Mücâhid dedi: İbn Abbâs bize mekânı anlattı. Mesafenin bir fersah kadar olduğunu tahmin ettim. Süleyman askerlerine yöneldi ve şöyle dedi: *"Onlar teslimiyet içinde bana gelmeden önce, hanginiz o melikenin tahtını bana getirebilir? Cinlerden bir ifrit: 'Sen makamından kalkmadan ben onu sana getiririm,' dedi."*[656] İçinde bulunduğun andan, kuşluk yemeği için kalktığın âna kadar, demek istedi. Bunun üzerine Süleyman: "Onu bana kim daha hızlı getirebilir?" diye sordu. *"Kitaptan bir ilmi olan kimse ise: 'Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm,' dedi."*[657] Süleyman ona baktı. Sözünü bitirince, Süleyman tahta göz atmasıyla beraber, tahtın kendi kürsüsünün altından çıktığına şahit oldu. *"Süleyman onu yanı başına yerleşmiş oldu-*

655 Neml, 27/36-37.
656 Neml, 27/39.
657 Neml, 27/40.

ğunu görünce: 'Buna şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak üzere Rabbimin lütfundadır.'"[658] "Gözümü açıp kapamadan tahtı bana getirdi. Allah, tahtı getirmeye benden daha muktedir kimseleri benim emrime vermiştir." Tahtını onun için hazırladılar. [Belkıs] geldiğinde, Süleyman'ın yanına oturdu. Ona: "*Senin tahtın da böyle mi?*" diye soruldu. Melike ona baktı ve "*Tıpkı o!*" dedi. Sonra: "Onu kalelerimde bıraktım. Etrafında da askerler bıraktım. Ey Süleyman! Bu nasıl getirildi!" diye hayretini ifade etti. Sonra: "Ey Süleyman! Sana bir soru sormak istiyorum," dedi. Süleyman: "Sor," dedi. Kadın: "Bana, ne gökten ne de yerden kaynaklanmayan bir sudan haber ver," dedi. –Ravi dedi: Süleyman bilmediği bir şeyle karşılaştığı zaman, önce onu insanlara sorardı. Onlar bilmezse, onu cinlere sorardı. Onlar da onu bilmezse, onu şeytanlara sorardı.– Şeytanlar ona: "Ey Allah'ın resulü! Bu ne kadar da kolay bir soru. Emret, atlar koşturulsun sonra onların terinden kaplar doldurulsun," dediler. Bunun üzerine Süleyman: "Atların teri," dedi. Melike: "Doğru söyledin," dedi. Belkıs: "Bana Rabbin rengini söyle!" dedi. İbn Abbâs dedi: Süleyman hemen tahttan indi ve secdeye kapandı. Abbâs dedi: Ali dedi: Amr b. Ubeyd, Hasan'dan bana şöyle dediğini naklet-ti: Süleyman kendinden geçti ve tahtından düştü.

Ravi rivayeti anlatmaya devamla dedi ki: Bunun üzerine Belkıs, Süleyman'ın yanından ayrıldı. Askerleri de dağıldı. [493] Ardından melek geldi ve ona dedi ki: "Ey Süleyman! Rabbin sana: 'Neyin var?' diyor." Süleyman: "Bana öyle bir soru sordu ki onu tekrarlamam bana zor ve ağır geliyor," dedi. Melek: "Allah, sana tahtına dönüp üzerine oturmanı emrediyor. Ayrıca Belkıs'a, maiyetinde olan askerlerine haber göndererek sana gelmelerini söyle," dedi. Süleyman söyleneni yaptı. Hepsi hazır olunca, Süleyman, Belkıs'a: "Bana ne sormuştun?" dedi. Belkıs: "Yerden ve gökten kaynaklanmayan bir suyun mahiyetini sormuştum," dedi. Süleyman: "Atların teridir, diye cevap vermiştim," dedi. Belkıs: "Doğru söyledin," dedi. Süleyman: "Başka neyi sormuştun?" dedi. Belkıs: "Başka soru sor-

658 Neml, 27/40.

madım," dedi. Süleyman: "Öyleyse neden tahtımdan düştüm," dedi. Belkıs: "Sebebini bilmediğim bir şey," dedi. Abbâs dedi: Ali der ki: Belkıs sorduğu soruyu unutmuştu. Süleyman aynı soruyu Belkıs'ın askerlerine sordu. Onlar da Belkıs gibi cevap verdiler. Bu kez de aynı soruyu insan, cin, kuş ve hazır olan kendi askerlerine sordu. Onar da: "Ey Allah'ın resulü! Sana yalnızca su hakkında sordu," diye cevap verdiler. Nitekim melek ona: "Rabbin sana tahtına dön, ben seni onlardan koruyacağım," demişti. Akabinde Süleyman şeytanlara: "Bana bir köşk yapın, Belkıs beni orada ziyaret etsin," dedi. Şeytanlar birbirlerine dediler ki: "Süleyman Allah'ın resulüdür. Allah birçok varlığı onun emrine vermiştir. Belkıs de Sebe' melikesidir. Onunla evlenip ondan bir erkek çocuğu olacak ve ebediyen kölelikten kurtulamayacağız."

Ravi dedi: Belkıs bacakları kıllı bir kadındı. Şeytanlar: "Süleyman için öyle bir bina yapın ki, Süleyman, Belkıs'ın kıllarını görsün ve onunla evlenmesin." Şeytanlar Süleyman için yeşil camdan bir köşk yaptılar. Tuğlalar, su renkli camdan yapılmıştı. Tuğlaların içinde de balık vs. gibi deniz hayvanları resimleri yapılmıştı. Sonra üstünü kapattılar. Ardından Süleyman'a: "Köşke girebilirsin," dediler. Süleyman için köşkün en uzak köşesinde bir kürsü konulmuştu. Köşke girdi ve her tarafını dikkatle izledikten sonra, kürsüye gidip oturdu. Süleyman: "Belkıs'ı içeriye alın," dedi. Belkıs'a: "İçeri gir," denildi. Girmeye yeltenince hayvan resimlerini görüp su sandı ve eteğini sıvadı. Bacaklarını kılları örtüyordu. Süleyman onu görünce yüzünü çevirdi ve ona: "Bu billurdan yapılmış şeffaf
[494] bir zemindir," diye seslendi. Bunun üzerine Belkıs eteğini saldı ve dedi ki: "*Rabbim! Ben kendime zulmettim. Süleyman'la beraber âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum.*"[659] Süleyman insanları çağırdı ve "Ne çirkin bir şey!" dedi. "Bu kılları giderecek bir şey var mı?" diye sordu. "Ustura," dediler. Süleyman: "Ustura kadının bacaklarını keser," dedi. Sonra cinleri çağırdı ve aynı soruyu sordu. Onlar: "Bilmiyoruz," dediler. Sonra şeytanları çağırdı ve "Bunu ne götürebilir?" diye sordu.

659 Neml, 27/44.

Onlar da ustura dediler. Süleyman: "Ustura kadının bacaklarını keser," dedi. Çare bulmakta âciz kaldılar. Sonra hamam otunu önerdiler. İbn Abbâs dedi: O gün, insanların hamam otunu tanıdıkları ilk gündü ve Süleyman, Belkıs'la nikâhlandı.

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk ve bazı ilim ehlinden naklen Vehb b. Münebbih'in şöyle dediğini rivayet etti:

Süleyman'ın elçileri, Süleyman'ın mesajıyla Belkıs'a gittikleri zaman, Belkıs dedi ki: "Vallahi bu kişinin bir kral olmadığını anladım. Gücümüzün ona yetmeyeceğini, çok büyük orduyla üzerine gitmenin de bir neticesi olmayacağını idrak etmiştim. Ona: Sana kavmimin büyükleriyle geliyorum ki senin durumunu göreyim ve dinin hakkında bilgi sahibi olayım," dedi. Ardından üzerine oturduğu yakut, sarı yakut ve incilerle süslenmiş, altından olan tahtıyla ilgili emirlerini verdi. Taht iç içe olan yedi evin içine alındı ve kapılar kilitlendi. Ona yalnızca kadınlar hizmet ederdi. Altı yüz kadın hizmetiyle görevliydi. Yerine vekil olarak bıraktığı kişiye: "Elin altında olan şeyleri ve tahtımı iyi koru. Ben dönünceye kadar hiç kimse ona dokunmasın ve onu görmesin," dedi. Ardından maiyetinde her biriyle binlerce asker bulunan on iki bin Yemenli komutan olduğu hâlde Süleyman'a gitmek için yola çıktı. Süleyman, gece ve gündüz emrindeki cinler vasıtasıyla Belkıs'ın bu yolculuğunu takip ediyor ve seyrüseferlerini izliyordu. Yaklaştığında da emrindeki insanlara ve cinlere: "*Ey ulular! Onlar teslimiyet içinde bana gelmeden önce hanginiz o melikenin tahtını bana getirebilirsiniz, dedi.*"[660] Vehb dedi: Belkıs Müslümanlığı kabul etti ve güzel bir dinî hayatı oldu. Rivayete göre Süleyman, Müslüman olduğunda ve onunla ilgili işleri yoluna koyunca, Belkıs'a: "Kavminden birini seç, seni onunla evlendireyim," dedi. Belkıs: "Ey Allah'ın peygamberi! Benim gibi bir kadın, hem de kavmine hükmetmiş muktedir bir kadın nasıl bir erkekle evlenebilir?" diye söylemiş. Süleyman: "Evet İslam'da bu muhakkak olmalıdır ve Allah'ın helal kıldığını haram kılamazsın," dedi. Belkıs: "Eğer illa olacaksa beni Hemdân büyüğü Tübba' ile evlendir," dedi. Bunun üzerine Süleyman, Belkıs'ı [495]

660 Neml, 27/38.

onunla evlendirdi ve onu Yemen'e geri gönderdi. Kocasını da Yemen'de işbaşına getirdi. Yemen cinlerinin lideri Zevbea'ya da: "Kavmi için seni çalıştırmak istediği sürece onun emrinde olacaksın," diye emretti. Tübba', kavmi için önemli eserler inşa etti ve Süleymân b. Dâvûd ölünceye kadar, Tübba'ın hâkimiyeti devam etti ve istediği işler yapıldı.

Devir değişince ve cinler Süleyman'ın ölümünden haberdar olunca, onlardan bir kişi Tihâme bölgesinden geçerek Yemen'in ortasına geldiğinde, yüksek sesle: "Ey cinler topluluğu! Kral Süleyman ölmüştür. Ellerinizi kaldırınız," diye bir çığlık attı. Bunun üzerine şeytanlar iki taşa, müsned yazısıyla şöyle yazdılar: Selhîn'i biz inşa ettik. İnşası yetmiş yedi güz sürdü. Sirvâh, Merâh, Beynûn'u, Hinde ve Hüneyde'yi; Büreyde'de Telsûm'u ve Kâ'a'da yedi Emcile'yi inşa ettik. Tihâme'de çığlık atan cin olmasaydı, Bevn'de bir imaret inşa edecektik.

Ravi dedi: Selhîn, Sirvâh, Merâh, Beynûn, Hinde, Hüneyde ve Telsûm, Yemen'de bulunan kalelerdir. Şeytanlar bu kaleleri Tübba' için kurmuşlardır. Sonra ellerini kaldırarak ayrıldılar. Nitekim Tübba' ve Belkıs'ın hâkimiyeti, Süleymân b. Dâvûd (as.) döneminin bitmesiyle son buldu.

[496]

Süleyman'ın Eşi Cerâde'nin Babasına Karşı Gerçekleştirdiği Deniz Gazası ve Mührünü Alan Şeytanın Kıssası

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk ve bazı ilim ehlinden naklen Vehb b. Münebbih'in şöyle dediğini rivayet etti:

Süleyman denizdeki bir adada bulunan ve Saydûn adıyla bilinen bir şehirden haberdar oldu. Orada muktedir bir hükümdar vardı ve denizin ortasındaki muhkem yeri dolayısıyla hiç kimse ona ulaşamıyordu. Oysa Allah'ın ona verdiği güç ve imkânlarla, denizde veya karada hiçbir engel onu hedeflerinden alıkoyamıyordu. Zira gitmek istediği yere, rüzgâr vasıtasıyla gidiyordu. Adı geçen şehre de rüzgâr vasıtasıyla denizi geçerek, insanlar ve cinlerden oluşan maiyetiyle gitti. Oranın kralını öldürdü ve şehirdeki şeylere el koydu. Elde ettikleri arasında, güzelliğiyle benzeri olmayan kralın kızı da vardı. Sü-

leyman kızı kendisi için seçti ve onu İslam'a davet etti. Kız buruk bir şekilde ve bir güvensizlik hissiyle kabul etti. Süleyman onu bütün kadınlarından daha çok sevdi. Ona tutkuyla bağlandı. Ancak, Süleyman nezdindeki özel konumuna rağmen, hüznü ve gözyaşı dinmedi. Süleyman bu hâlini gördükçe üzülüyor ve bu durum canını sıkıyordu. Ona: "Sana ne oluyor? Senin hüznün ve gözyaşın dinmiyor," dedi. Kadın: "Babamı ve saltanatını hatırlıyor ve başına gelenleri düşünüyor ve üzülüyorum," dedi. Süleyman: "Allah onun yerine sana saltanatı daha büyük bir hükümdar nasip etti ve hepsinden daha hayırlısı seni İslam'la buluşturdu," dedi. Kadın: "Evet bu öyle, ama onu hatırlayınca gördüğün gibi hüzün bana hâkim oluyor. Keşke şeytanlara emretsen de babamın suretini yapsalar ve benim yanıma koysalar, sabah akşam ona baksam. Belki beni teselli eder ve hüznümü giderir," dedi. Bunun üzerine Süleyman şeytanlara emir vererek: "Eşinin babasının heykelini onun itiraz etmeyeceği şekilde yapın ve konağına koyun," dedi. Şeytanlar babasının heykelini yaptılar. Kadın ona baktı ve tamamen ba- [497]
bası gibi olduğunu gördü. Tabii ki canlı değildi. Onu giydirdi ve başına da sarık sardı. Giydirdiği kıyafet de hayattayken giydiği kıyafetle aynıydı. Kadın, Süleyman çıktıktan sonra küçük kızlarıyla babasının heykelinin önüne gider ve ona secde ederlerdi. Nitekim hâkimiyet döneminde de öyle yapardı. Akşam vaktinde de aynı harekette bulunurdu. Bu merasim kırk gün sürdü. Âsaf b. Berhiyâ bu durumdan haberdar oldu. Sıddık bir kişiydi. Süleyman hazır olsun olmasın Âsaf, Süleyman'ın kapısından geri çevrilmez ve istediği vakitte evine girebilirdi. Süleyman'a geldi ve dedi ki: "Ey Allah'ın peygamberi! Yaşım ilerledi, kemiklerim zayıfladı ve ömrümün sonuna geldim ve ahirete gidiş vaktim yaklaştı. İstedim ki ölmeden önce bir görev ifa edeyim. Geçmiş peygamberleri anayım, bilebildiğim kadar onlara senada bulunayım ve insanlara, bilmedikleri birçok meziyetini tanıtayım." Süleyman kendisine, "Yap," dedi ve bunun için insanları topladı. Âsaf, toplanan insanlara konuştu. Peygamberleri ayrı ayrı ve her birini kendi özel meziyet ve faziletleriyle tanıttı. Sonunda da Süleyman'ı andı. Ona:

"Küçüklüğünde ne kadar hilim sahibiydin? Ne kadar çirkin şeylerden uzaktın, ne kadar vera sahibiydin, ne kadar faziletliydin, işlerinde ne kadar hikmet sahibiydin," diye söyledi. Ardından da ayrıldı. Süleyman bu duruma alındı ve öfkelenmesine yol açtı. Süleyman konağına geçince, Âsaf'ı çağırttı. Ona: "Ey Âsaf! Geçmiş Allah'ın peygamberlerini andın ve bütün dönemlerini hayırla yâd ettin, bütün meziyetlerini övdün. Beni andığında ise çocukluk dönemimi anmakla yetindin ve diğer dönemlere değinmedin. Son zamanlarımda ne yaptım," diye serzenişte bulundu. Âsaf: "Bir kadının hevasıyla, senin evinde kırk gündür Allah'tan başkasına ibadet edilmektedir," dedi. Süleyman: "Benim evimde mi?" dedi. Âsaf: "Evet senin evinde," dedi. Süleyman: "*İnnâ lillah ve innâ ileyhi râci'ûn*, biliyorum ki bilmediğin bir şey hakkında konuşamazsın," dedi. Akabinde Süleyman evine gitti, o putu kırdı ve kadını ve çocuklarını cezalandırdı. Sonra temiz elbiselerinin getirilmesi-
[498] ni emretti. Bu elbiseler bakireler tarafından eğirilen, onlar tarafından dokunan, onlar tarafından yıkanan ve âdet gören hiçbir kadının dokunmadığı elbiselerdir. Bu elbiseleri giydi ve yalnız başına çöle giderek, kül getirilmesini istedi. Sonra Allah'a tövbe ederek, kül yığını üzerine oturdu ve üzerinde sürünerek evinde vuku bulan olay için Rabbine dua ve istiğfarda bulundu.[661] Bana anlatıldığına göre –en doğrusunu Allah bilir– Süleyman şöyle yalvarıyordu: "Ya Rab! Davudoğullarını senden başkasına tapmakla imtihanının hikmeti nedir? Kendi evlerinde ve aile ortamlarında senden başkasına ibadet etme-

661 Süleyman peygamber böyle bir davranışta bulunduysa bu tamamen kendi iç huzurunu bulmak amacıyla şahsi mistik tercihinin bir yansımasıdır. Tövbenin kabulü için böyle hâllere düşmek tavsiye edilmediği gibi insanın onuruyla da bağdaşan bir davranış olmasa gerektir. Esasında tövbe tamamen manevi ve kalbî bir arınma gayretidir. İhlas ve nedametle yapılır ve nefis terbiyesi çerçevesinde psikolojik bir dönüşüm ve değişim ameliyesidir. Bakire kızların dokuyup yıkadığı elbise de aynı çerçevede mütalaa edilebilir. Yalnız çocukların masumiyeti gibi sorumluluk ve günah mefhumu da bir cinse has bir şey değildir. Kadınlar gibi erkekler de günahkâr olabilir ve mesuliyet sınırlarıyla bağlıdır. Mesuliyet buluğ çağına girmekle başlar. Kadının yaratılıştan gelen bir günahı veya temiz olmama hâli söz konusu değildir ve bu tür çağrışımlar dinin ruhuyla bağdaşmaz. (çev.)

yi nasıl kabul ederler?" Süleyman akşama kadar ağlayarak bu istiğfar ve niyazlarını sürdürdü. Akşam evine döndü. Taharet yerine gittiğinde veya eşleriyle buluşmak istediğinde, temizleninceye kadar mührünü Emine adındaki eşine verirdi. Zira ancak temiz olduğu zaman mührüne dokunurdu. Onun hâkimiyeti, mühründeydi. Yine her zamanki gibi mührünü malum eşine teslim etti ve taharet yerine girdi. Adı Sahr olan deniz şeytanı, tamamen Süleyman'ın suretinde kadına gitti ve mührü istedi. Kadın mührü ona teslim etti. Mührü alan şeytan, Süleyman'ın tahtına oturdu. Cinler, insanlar ve kuşlar huzuruna çıktılar. Süleyman çıktı ve Emine'ye: "Benim mührümü ver," dedi. Emine: "Sen kimsin?" dedi. Süleyman: "Ben Süleymân b. Dâvûd'um," dedi. Emine: "Yalan söylüyorsun, Süleymân b. Dâvûd değilsin, Süleyman geldi, mührünü aldı ve tahtında oturmaktadır," dedi. Bunun üzerine Süleyman, günahından dolayı bunun başına geldiğini anladı. Artık İsrailoğullarının evlerine gider ve "Ben Süleymân b. Dâvûd'um," derdi. Ancak onlar toprağı yüzüne savurarak ona kötü sözler söylüyor ve "Deliye bakın ne diyor! Süleymân b. Dâvûd olduğunu iddia ediyor," diye istihza ediyorlardı. Süleyman, bu durum karşısında deniz kıyısına gitti ve balıkçıların balıklarını pazara taşıdı. Her gün, bu iş karşılığında ona iki balık veriyorlardı. Akşam olunca birini ekmek karşılığında satıyor ve birini pişirerek yiyordu. Bu hâl üzere kırk gün yaşadı. Bu süre, evinde [499]
puta tapılan süre kadardır. Bu süre geçince, Âsaf b. Berhiyâ ve İsrailoğullarının ileri gelenleri Allah düşmanı olan şeytanın hükmünü reddettiler. Âsaf şöyle dedi: "Ey İsrailoğulları! Benim gibi siz de Süleymân b. Dâvûd'un idaresinde bir farklılık gördünüz mü?" Onlar: "Evet," dediler. Âsaf: "Bana mühlet verin, evine girip onlara özel hayatında da amme işlerinde gördüğümüz farklılığı gördüler mi, diye sorayım," dedi. Âsaf eve girdi ve kadınlarına: "Siz de bizim gibi Süleymân b. Dâvûd'un farklı yaşam ve davranışlarına şahit oldunuz mu?" diye sordu. Bunun üzerine kadınlar daha da kötüsünü söylediler: "Bizimle hayızlı olduğumuz zaman bile birlikte olmak istiyor ve gusletmiyor," dediler. Âsaf: "*İnnâ lillah ve innâ ileyhi râci'ûn.* Bu

daha büyük bir musibet," dedi. Ardından çıktı ve İsrailoğullarına: "Özel hayatındaki farklılık, amme işlerindeki farklılıktan daha fecidir," dedi. Kırk gün geçince, şeytan Süleyman'ın makamını terk etti ve denizden geçerken, mührü denize attı. Bir balık onu yuttu. Olayı gören bir balıkçı, balığı yakaladı. O gün Süleyman bu balıkçının yanında çalışmıştı. Akşam olunca ücreti olan iki balığı verdi. Bu iki balıktan biri, mührü yutan balıktı. Ekmek almak için balıklardan birini verdi ve mührü yutan balığı kendine bıraktı. Onu temizlemek için içini açınca, mührü gördü. Mührü alarak parmağına geçirdi ve Allah için secdeye kapandı. Ardından, hemen kuşlar ve cinler etrafında toplandı. İnsanlar da ona yönelmeye başladı. Süleyman başına gelenlerin, evinde gerçekleşmesine sebep olduğu olayla alakalı olduğunu anladı. Tekrar hâkimiyetini elde etti. Açık ve seçik olarak tövbe ettiğini gösterdi. Şeytanlara emir vererek, bu isyanı yapanı getirmelerini istedi. Asi şeytan Süleyman'a getirildi. Onun için bir kaya oyuldu ve içine hapsedilerek, üzeri başka bir kayayla kapattı; demir ve kurşunla kapladı ve denize atılmasını emretti.

[500] Muhammed b. el-Hüseyn bize, Ahmed b. el-Mufaddal, Esbât ve Süddî'den, "*Süleyman'ı imtihan ettik sonra da tahtına bir ceset koyduk*,"[662] ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Şeytan kırk gün onun tahtına oturdu. Süleyman'ın yüz karısı vardı. Bunlardan biri, Cerâde adındaki eşiydi. Kadınları arasında onun gözdesiydi. Onu nazarında en emin olanıydı. Boy abdesti almak veya taharete gitmek istediğinde mühür yüzüğünü ona teslim ediyordu. Bir gün Cerâde Süleyman'a: "Kardeşimin falancayla bir husumeti vardır. Sana gelirse onun lehine hüküm vermeni istiyorum," dedi. Süleyman: "Olur," dedi. Ancak söylediğini yapmadı. Süleyman sınandı. Mühür yüzüğünü ona verdi ve taharet yerine girdi. Şeytan onun suretine girdi ve "Cerâde'ye yüzüğü ver," dedi. Cerâde yüzüğü verdi. Şeytan yüzüğü aldı ve Süleyman'ın makamına oturdu. Süleyman çıkınca yüzüğünü istedi. Cerâde: "Sen yüzüğü almadın mı?" dedi. Süleyman: "Hayır," dedi ve şaşkın bir şekilde evden

662 Sâd, 38/34.

çıktı. Şeytan kırk gün boyunca insanlar arasında hükmetti. Ancak, insanlar onun kararlarını garipsediler. Bu sebeple İsrailoğullarının âlimleri bir araya geldiler ve Süleyman'ın karılarına giderek: "Biz bu adamın icraatını garipsedik, Süleyman ise, aklını kaçırmıştır. O takdirde de hükümlerini reddedeceğiz," dediler. Bunun üzerine kadınları ağlamaya başladılar. Oradan çıktılar ve şeytanı kuşattılar. Sonra, Tevrat'tan okudular. Bunun üzerine elinde yüzük olduğu hâlde aralarından uçtu ve bir terasa kondu. Oradan da denize gitti. Yüzük denize düştü ve bir balık onu yuttu. Süleyman ise şaşkın hâliyle bir deniz balıkçısına gitti. Acıkmıştı. Hem de çok acıkmıştı. Avladıklarından yiyecek istedi ve "Ben Süleyman'ım," dedi. Bunun üzerine balıkçılardan biri ona yönelerek bir değnekle kafasını yardı. Kıyıda üzerindeki kan lekelerini yıkamaya çalışıyordu. Balıkçılar arkadaşlarını kınadılar ve ona: "Vurmakla ne kötü yaptın!" dediler. Adam: "Neden Süleyman olduğunu söyledi," dedi. Balıkçılar onların yanında dövüldüğü için, Süleyman'a iki balık verdiler. Yediği dayak, iki balığın karnını yarıp onları temizlemekten alıkoymadı. Balıkları temizlerken birinin karnında yüzüğünü buldu. Onu hemen parmağına geçirdi ve parmağına geçirmesiyle Allah ona hâkimiyetini iade etti ve tekrar parlak devrine döndü. Kuşlar gelip üstünde uçmaya başlayınca insanlar onun Süleyman olduğunu anladılar ve balıkçılar da yaptıklarından dolayı özür dilediler. Süleyman [501] onlara: "Özür dilediğiniz için size teşekkür etmeyeceğim, ama yaptıklarınızdan dolayı da sizi kınamayacağım. Bu kaçınılmaz bir kaderdi," dedi.

Süleyman makamına dönünce bu isyanı gerçekleştiren şeytanın getirilmesini emretti. Şeytan getirildi. Rüzgâr ve şeytanlar da onun emrine verildi. Oysa daha önce onun emrine verilmemişti. "*Rabbim! Bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver,*"[663] ayeti buna işaret etmektedir.

İsyankâr şeytanın getirilmesini istedi. Getirildi ve demirden bir sandığa konuldu ve üzeri kapatılarak kilitlendi ve

663 Sâd, 38/35.

Süleyman'ın mührüyle mühürlendi. Sonra denize atılmasını emretti. Denize atıldı ve kıyamete kadar orada kalacak.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Allah kendisine mülkünü ve hâkimiyetini iade ettikten sonra, Süleymân b. Dâvûd hükümranlığını icra etmeye devam etti. Cinler Süleyman'a kalelerden, heykellerden, havuzlar kadar geniş leğenlerden ve sabit kazanlardan ve diğer eserlerden ne dilerse yaparlardı. Şeytanlardan dilediğini cezalandırır ve dilediğini serbest bırakırdı. Eceli yaklaşınca ve Allah onu yanına almayı murat edince, onun durumu bize intikal eden rivayetlerde şöyle anlatılmıştır:

Ahmed b. Mansûr bana şöyle dedi: Mûsâ b. Mes'ûd Ebû Huzeyfe bize İbrâhîm b. Tahmân, Atâ b. es-Sâib, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan Peygamber'in (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

Süleyman peygamber namaz kıldığı zaman önünde biten bir ağaç görürdü. Ona: "Senin adın nedir?" diye sorar, ağaç da adını söylerdi. Sonra, "Ne işe yararsın?" diye sorardı. Ağaç dikilmek içinse dikilir, ilaç içinse de yazılırdı. Bir gün namaz kılarken önünde duran bir fidan gördü. "Adın nedir?" diye sordu. Fidan: "Harrub," diye cevap verdi. "Ne işe yararsın?" diye sordu. Ağaç: "Bu evin harap olmasına yararım," dedi. Bunun üzerine Süleyman: "Allah'ım! Benim ölümümü cinlerden gizle ki insanlar cinlerin gaybı bilmediklerini anlasınlar," diye dua etti. Sonra o ağacı yontarak asa hâline getirdi ve ona dayanmış olarak ölü vaziyette kaldı. Cinler de işlerine devam ettiler. Toprak asayı çürütünce Süleyman düştü. İnsanlar bu olay üzerine, cinler gaybı bilselerdi o küçük düşürücü azap içinde kalmazlardı, diye anlamış oldular.[664]

Ravi dedi: İbn Abbâs ayeti, bir sene boyunca anlamında, *havlen* kıraatiyle okumaktaydı. Cinler ırza böceğine teşekkür ettiler ve ona su verirlerdi.

664 Genel olarak insanlar cinlerde olağanüstü bir güç ve âdeta mutlak bir ilim vehmederler. O nedenle cinlerden korunmak için çeşitli çareler ararlar. Hatta teşhis veya tedavisinde âciz kalınan hastalıklar da kimileri tarafından cinlere izafe edilir. Bu zihniyetin yanlışlığına Kur'an işaret etmektedir. (Sebe', 34/14) (çev.)

Mûsâ b. Hârûn bana şöyle anlattı: Amr b. Hammâd bize Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs -Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd- ve Peygamber'in (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti: [502]

Süleyman Beytülmakdis'te inzivaya çekilirdi. Bu hâl bazen bir iki ay, bazen de bir iki sene olurdu. Bu sürelerden daha az veya daha çok da kalabiliyor ve yanına da yiyecek ve içeceklerini alıyordu. Son inzivasında da yanına yiyecek ve içeceklerini almıştı. Süleyman inzivadayken her sabah Beytülmakdis'te yeni biten bir ağaca rast geliyordu. Ona: "Adın nedir?" diye sorardı. Ağaç adını söyledikten sonra ona: "Ne işe yararsın?" derdi. Ağaç da: "Şu, şu amaçla bittim," derdi. Bunun üzerine kesilmesini emrederdi. Eğer dikilmek içinse onu dikerdi. Bir ilaç olarak bittiyse "Şu, şu hastalıklara ilaç olarak bittim," derdi. O takdirde de ilaç olarak ondan yararlanırdı. Nihayet harube diye bilinen bir ağaç bitti. Ona: "Adın nedir?" diye sordu. Ağaç: "Harube," dedi. "Ne için bittin?" dedi. Ağaç: "Bu mescidi yıkmak için," dedi. Süleyman: "Ben hayattayken Allah bu evi yıktırmaz. Ama benim ölümümün ve Beytülmakdis'in yıkılmasının habercisi sen olabilirsin," dedi. Onu çekti ve kendisine ait bir bahçede dikti. Ardından namazgâha girdi ve asasına dayanmış vaziyette namaza durdu ve o vaziyette vefat etti. Şeytanlar bundan habersizdi ve ceza vermesinden çekinerek, onun için çalışmaya devam ediyorlardı. Şeytanlar,[665] mescidin etrafında toplanıyorlardı. Mabedin ön ve arkasında pencereleri vardı. İzin almak isteyen şeytan: "Buz olarak bu taraftan girip öbür taraftan çıkarsam," der ve geçerdi. Yine bir şeytan o şekilde geçti, -Onlardan kim mescitte Süleyman'a baksa muhakkak yanardı.- ancak Süleyman'ın sesini duymadı. Bir daha geçti, ancak yine duymadı. (Bir daha geçti ve bir daha duymadı.) Bunun üzerine döndü ve mescitte durduğu hâlde yanmadı. Süleyman'a baktı ve öldüğünü gördü. Çıktı ve insanlara Süleyman'ın ölümün haber verdi. Kapıyı açıp içeri girdiler ve onu çıkardılar. Asasını da ırza böceği yemişti. Ne zaman öldüğünü bilmiyorlardı. Bunun için böceği asaya bıraktılar ve bir günde ne kadar mesafe katettiğini hesapladılar. Bu sonuçla da böceğin kaç günde asayı

665 Şeytanlar kelimesi cinler kelimesi anlamında kullanılmıştır. Ancak asıl metinde olduğu gibi tercüme edilmiştir. (çev.)

kemirdiğini hesapladılar. Sonuç bir yıl çıktı. İbn Mes'ûd'un kıraatine göre ayet şöyledir: "*Ölümünden sonra bir yıl boyunca, ona itaat etmeye devam ettiler.*" Böylece insanlar, cinlerin onlara yalan söylediklerini kesin olarak anlamış oldular. Ayrıca
[503] cinler gaybı bilselerdi, bir yıl boyunca ağır işlerde Süleyman'a çalışmayacaklardı, kanaatine vardılar. Nitekim ayette şöyle buyrulmuştur: "*Süleyman'ın öldüğünü, ancak değneğini yiyen bir ağaç kurdu gösterdi. Yıkılınca anlaşıldı ki cinler gaybı bilselerdi, o küçük düşürücü azap içinde kalmazlardı.*" Allah insanlara, cinlerin onlara yalan söylediklerini göstermiştir. Cinler, ırza böceğine, "İsteseydin yemen hâlinde sana yemeğin en güzelini, içmen hâlinde sana içeceğin en güzelini getirecektik. Bu sebeple sana su ve çamur taşıyacağız," dediler. Cinler, nerede olursa olsun ırza böceğine su ve çamur taşırlar. Nitekim kemirdikleri ağaçta çamur tortusu oluşmaktadır. Bu çamur, cinlerin ırza böceğine teşekkür borcudur.

Rivayete göre Süleymân b. Dâvûd'un ömrü elli küsur yıldı. Süleyman hâkimiyetinin dördüncü yılında Beytülmakdis'i inşa etmeye başlamıştı.

FARS KRALLARI

[504] ### Keykubâd'dan Sonra Babil ve Doğu Dünyasına Hükmeden Fars Kralları

Keykabâz b. Zağ b. Yûciyâh'tan sonra Keykâvus b. Keybiyeh b. Keykubâz kral olmuştur. Rivayete göre kral olduğu gün: "Allah, kendisine itaat etmemiz için bize yeryüzünde hükmetme yetkisini verdi," demiştir. Yine rivayet edilir ki etraftaki memleketlerin büyüklerinden birçok kişiyi öldürmüş, böylelikle memleketini ve halkını etraftaki düşmanlardan korumuş ve herhangi bir parçasını ele geçirmelerine engel olmuştur. Belh'te ikamet etmekteydi. Onun güzelliği, olgunluğu ve ahlakı bakımından o çağda benzeri görülmeyen bir oğlu oldu. Ona Siyâvahş adını verdi. Onu yetiştirmesi için Rüstem b. eş-Şedîd b. Desitân b. Berîmân b. Cevdenk b. Kerşâseb b. Esrat b. Sehm b. Nerîmân'a teslim etmiştir.

Rüstem, Sicistan ve civarına hükmeden valiydi. Ona bakmak ve onu yetiştirmekle görevlendirildi. Rüstem onu görev yeri olan Sicistan'a götürdü. Rüstem onu yetiştirdi ve himayesinde tuttu; onun için bakıcı ve sütannesi kadınları bulup seçiyordu. Büyüyüp öğrenim çağına gelince de, onun için öğretmenler buldu ve öğrenimi için uygun gördüklerini seçti. Binebilecek seviyeye geldiğinde de biniciliği öğretti. Edebiyat ve binicilikte üstün maharetlere sahip olunca, yetişmiş bir adam olarak onu babasına götürdü. Babası Keykâvus onu imtihan etti. Onu bütün konularda üstün bir kabiliyette ve hünerde olduğunu gördü ve onunla mutlu oldu. Rivayete göre Keykâvus, Türklerin Kralı Ferâsyâb'ın kızıyla evlenmişti. Bir rivayete göre Yemen Kralının kızıyla evliydi. Adı, Sûzâbe idi. Büyücü olan bu kadın, Siyâvahş'a âşık oldu. Siyâvahş'ı kendisiyle birlikte olmaya davet ettiyse de Siyâvahş onu reddetti. Kadın, Siyâvahş'la kitabın sınırlarını zorlayan uzun bir hikâyesini anlattı. Ancak, bana anlatıldığına göre bu hikâye, kendisiyle ilişki kurmaktan imtina eden Siyâvahş'ın babasını ona karşı tahrik etmesi neticesinde, oğluna bakışını değiştirmesiyle son bulmuştur. Bunun üzerine Siyâvahş, Rüstem'den rica ederek babası nezdinde, kızını Keykâvus'a verdiğinde taahhüt ettiği hususları yerine getirmediği ve ikisi arasında yapılan anlaşmaya uymadığı gerekçesiyle, Ferâsyâb'la savaşmak üzere kendisini göndermesini istedi. Aslında bu taleple, babası Keykâvus'tan uzak kalmayı ve babasının karısının, babası nezdinde onun için kuracağı tuzaklardan kurtulmayı düşünüyordu. Rüstem onun ricasını kabul ederek babasından talep ettiği izni verdi ve bu maksatla ona büyük bir ordu verdi. Siyâvahş, Ferâsyâb ile savaşmak üzere Türk yurdu seferine çıktı. Siyâvahş, Ferâsyâb ile karşılaşınca aralarında sulh yaptılar. Siyâvahş babasına yazarak, Ferâsyâb ile yaptıkları sulh anlaşmasını bildirdi. Ancak babası ona, taahhütlerine sadık kalmazsa, Ferâsyâb'a karşı gelmesini ve onunla savaşmasını istedi. Siyâvahş, Ferâsyâb ile sulh ve mütareke anlaşması yaptıktan sonra, hem de Ferâsyâb anlaşmayı ihlal etmediği hâlde babasının savaşma talebine uyması, kendisi için bir ayıp, bir kusur ve vebal ol-

duğunu düşündü. Bu sebeple bu hususta, babasının emrini yerine getirmekten imtina etti. Kendi kendine, bütün bunların başına gelmesinin müsebbibinin, onu kendisiyle ilişki kurmaya davet eden ancak davetini reddettiği, babasının karısı olduğunu düşündü. Bu sebeple de babasından kaçmayı tercih
[506] etti. Kendisi için eman almak, ona sığınmak ve babasından ayrılmak amacıyla Ferâsyâb ile mektuplaştı. Ferâsyâb talebini kabul etti. Elçi olarak aralarında Türk ileri gelenlerinden Fîrân b. Vîsğân adında bir kişiydi. Siyâvahş böyle bir harekete yeltenince babasının askerleri ondan ayrıldı.

Siyâvahş, Ferâsyâb'ın yanına varınca onu misafir etti. Ona ikramda bulundu ve kızı Sefâferîd ile evlendirdi. Sefâferîd, Keyhusrevne'nin annesi olacaktır. Ferâsyâb, Siyâvahş'ın aklını, olgunluğunu, silahşorluğunu ve fedakârlığını görünceye kadar ona hep ikramda bulundu. Bu meziyetlerini görünce, mülkü için ondan endişe etmeye ve onun hakkında kötü düşünmeye başladı. Ferâsyâb'ın iki oğlu ve kardeşi de ona haset ettikleri ve mülkleri konusunda ondan endişe ettikleri için Ferâsyâb'ı, Siyâvahş aleyhine kışkırtarak daha kötü düşünmesini sağlamış ve öldürmelerine imkân vermiştir. Onu öldürmelerine yol açan sebepler hakkında söylenenler, anlatılması uzun süren niteliktedir. Şu kadarını söyleyelim ki, karısı, oğlu Keyhusrevne'ye hamile olduğu hâlde, Siyâvahş'ı öldürdüler ve organlarını kestiler. [Karısının] karnındaki bebeğini düşürmek için uğraştılar; ancak, düşüremediler. Ferâsyâb ile Siyâvahş arasında sulh yapılması için arabuluculuk yapan Fîrân, Ferâsyâb'ın Siyâvahş'ı öldürdüğünü öğrenince bu hareketi çirkin buldu ve onu ihanetin akıbetine karşı uyardı; Keykâvus ile Rüstem'in intikam hamlesi hususunda dikkatini çekti. Ayrıca hamile olan kızı Sefâferîd'i, kendisine teslim etmesini ve doğuruncaya kadar yanında kalmasını, doğacak bebeği de öldüreceğini söyledi.

Ferâsyâb, Fîrân'ın talebini kabul etti. Kadın doğum yapınca Fîrân, ona ve bebeğine acıdı ve bebeği öldürmeyerek onu yanında sakladı. Rivayete göre çocuk baliğ olunca, Keykâvus, Türk yurduna Bey b. Cevzerez'i gönderdi ve oğlu Siyâvahş'ın

karısının doğurduğu çocuğu aramasını ve onları bulması hâlinde, annesiyle çocuğunu kendisine getirmesini emretti. Bey bunun için yola çıktı. Kılık değiştirerek çocuğu aramaya koyuldu. Ancak, izine rastlamadı ve ona yol gösteren de olmadı.

Bir müddet sonra izini buldu ve yolunu bularak çocuğu ve annesini Türk yurdundan çıkararak Keykâvus' a getirdi. Rivayete göre Keykâvus oğlunun öldürülmesi haberini alınca, aralarında gücü ve fedakârlığıyla ünlü Rüstem b. Desitân [507] eş-Şedîd ve Tûs b. Nûzerân'ın da olduğu belli başlı komutanlarından bir grubu, Türklerin üzerine gönderdi. Bunlar, Türklerden çok sayıda kişiyi öldürüp esir aldılar. Hatta Rüstem kendi elleriyle, Ferâsyâb'ın iki oğlu Şehr ve Şehre'yi öldürdü. Tûs da kendi eliyle, Ferâsyâb'ın kardeşi Kender'i öldürdü.

Rivayet edildiğine göre cinler, Keykâvus'un emrindeydi. Hatta bazı tarihçiler, cinlerin Süleymân b. Dâvûd'dan aldıkları emirle Keykâvus'a itaat ettiklerini söylüyorlar. Bu rivayetlere göre Keykâvus cinlere emrederek kendisi için bir şehir kurmalarını istemiştir. Kenkeder –bir rivayete göre de Kaykazon– adını verdiği bu şehrin uzunluğunun sekiz yüz fersah olduğunu iddia etmişlerdir. Keykâvus onlara emrederek şehrin etrafını birisi bakırdan, birisi pirinçten, birisi pişmiş çamurdan, biri gümüşten ve biri de altından olmak üzere surlarla çevirmelerini istemiştir. Cinler, bu şehri içindeki hayvanlar, hazineler, mallar ve insanlarla yerle gök arasında taşırlardı. Yine rivayet ederler ki: Keykâvus yediği ve içtiği hâlde yediklerini ve içtiklerini ifraz etmezdi.[666]

666 Hükümdarlara atfedilen olağanüstü vasıf ve meziyetler kimi toplumlarda ve kimi devirlerde insanoğlunu öyle alçaltmıştır ki, toplumda birileri ilahlaştırılırken, geri kalan insanlara kölelik ve zillet içinde itaat etme rolü biçilmiştir. İlahi vahye dayanan dinlerin ve özellikle İslam'ın, yüce Yaratıcının zat ve sıfatlarına atfettiği kudsiyetle katıksız tevhid akidesi, tarih boyunca zihinleri ve hayatı kirleten "ululara" tapınma ve şirk hurafelerine karşı, azameti ve izzeti Allah'a izafe etmekle aslında ve aynı zamanda insanın onur ve haysiyeti korunmaya çalışılmıştır. Aslında uzayı fethetmekten daha önemli olan ve dinin ruhunu temsil eden bu akîde, gerçek manada hayat bulmadan, insan ve toplum sahte ilah ve güçler karşısında ezilmeye mahkûm olacaktır. (çev.)

Daha sonra Allah, Keykâvus'un kurdurduğu şehri tahrip edecek kimseler gönderdi. Bunun üzerine Keykâvus, şehri tahrip etmeye gelenleri defetmek için şeytanlarına emir verdi. Ancak, buna güç yetiremediler. Keykâvus, şeytanların şehri savunamayacaklarını anlayınca, onlara yöneldi ve büyüklerini öldürdü. Rivayete göre Keykâvus muzaffer bir kişiydi ve ona karşı gelen mutlaka mağlup ve perişan olurdu. Hep öyle kaldı. Ta ki sahip olduğu izzet ve kudretle neye teşebbüs ederse o hedefe ulaşacağı zehabına kapılarak semaya çıkmaya yelteninceye kadar.

Hişâm b. Muhammed'den bana anlatıldığına göre, Keykâvus Horasan'dan çıktı ve Babil'e indi. Dedi ki: "Hâkimiyet altına almadığım yer kalmadı. Artık göğü, yıldızları ve onların üstündeki âlemi keşfetmem gerekir." Hatta Allah kendisine imkân vererek, maiyetindekilerle uçtular ve bulutlara kadar ulaştıktan sonra düşerek helak oldular. Kendisi kurtuldu ancak altını kirletti ve iktidarı sarsıldı. Toprakları parçalandı ve her tarafında hükümdarlar türedi. Keykâvus onlara, onlar da Keykâvus'a saldırdılar. Bir kere muzaffer olsa bile bir kere de hezimete uğramaya başladı.

[508] Hişâm dedi: Yemen'e sefer düzenledi. Bu sırada Yemen'de hükümdar olarak Zü'l-Ez'âr b. Ebrehe Zi'l-Menâr İbnü'r-Râiş bulunuyordu. Keykâvus Yemen topraklarına ulaşınca Zü'l-Ez'âr onu karşılamak için çıktı. Aslında Zü'l-Ez'âr felç geçirmişti ve kendisi savaşlara iştirak etmiyordu. Ancak Keykâvus ordusuyla ülkesine ayak basınca, Himyer ve Kahtânoğullarından oluşan ordusuyla, bizzat kendisi savaşmak için çıktı ve Keykâvus'a galip gelerek onu esir aldı ve askerlerini bertaraf etti. Onu bir kuyuya hapsetti ve kuyunun ağzını kapattı. Hişâm dedi: Sicistan'da Rüstem adında kudretli, kavi ve itaat edilen bir şahsiyet zuhur etti. Farsların iddiasına göre Rüstem, Yemen'e girdi ve Kâbûs'u (Keykâvus) hapisten kurtardı. Hişâm dedi: Zü'l-Ez'âr, Rüstem'in gelişini haber alınca, ordusuyla onu karşılamaya çıktı. İkisi de ordularıyla savaşmak için hendeklerin gerisinde vaziyet aldılar. Ancak ikisi de ordularının helak olmasından ve bir savaş hâlinde iki taraftan geride

hiç kimsenin kalmayacağından endişe ettiler. Bu sebeple Keykâvus'un Rüstem'e teslim edilmesi mukabilinde, savaşa girişilmemesi hususunda anlaştılar. Rüstem, Keykâvus'u yanına alarak Babil'e döndü. Keykâvus, Rüstem için kraldan bağımsızlık belgesi yazdı ve Sicistan ile Zâbulistan bölgelerini onun hâkimiyet alanına dâhil etti. Ayrıca ona altın dokuma bir taç verdi ve ona taç giydirdi. Onun, ayakları altından gümüş bir tahtta oturmasını istedi. Rüstem, Keykâvus hayattayken ve öldükten sonra da uzun süre mezkûr bölgelerde hüküm sürdü.

Hişâm dedi: Keykâvus yüz elli yıl hüküm sürdü.

Fars âlimlerinin iddiasına göre yas tutmak amacıyla ilk siyah kıyafet giyen kişi, Siyâvahş için yas tutan Şados b. Cevderez oldu. Bu kişi, Keykâvus'a oğlunun, Ferâsyâb tarafından öldürülmesi haberi ulaşınca siyah kıyafet içinde Keykâvus'a gitti ve ona: "Bu kıyafeti, bugün karanlık olduğu için giydim," dedi.

Yemen liderinin Kâbûs'u esir aldığına dair İbnü'l-Kelbî'nin naklettiğini Hasan b. Hânî'in şiiri teyit etmektedir:

Kâbûs yedi yıl boyunca zincirlerimizde yandıkça yandı. Yılları sa- [509]
yanlar bunu iyi bilirler.

* * *

Keykâvus'tan sonra onun torunu Siyâvahş'ın oğlu Keyhusrev işbaşına geçti.

Keyhusrev annesiyle birlikte Bey b. Cevzerez tarafından, Türk diyarından getirildiğinde, Keykâvus ona hükümdarlık verdi. Dedesinden sonra kral olup da taç giyince halkına beliğ bir konuşma yaptı ve onlara, babası Siyâvahş'ın intikamını Türk Ferâsyâb'dan alacağını bildirdi. Daha sonra Asbahân ve Horasan bölgesi valisi Cevzerez'i yanına çağırdı. Yanına gidince ona, babasını katlettiği için Ferâsyâb'dan intikam almak istediğini haber verdi. Ayrıca ondan askerlerini seferber etmesini ve onlardan otuz bin kişiyi seçerek, Türk yurdu üzerine gitmesi için Tûs b. Nûzerân'ın komutasına vermesini istedi. Cevzerez kendisine verilen emri yerine getirerek, [askerleri] Tûs'un komutasına verdi. Yanında sefere çıktıkların-

[510] da onlarla beraber Berzâfra b. Keykâvus, Keyhusrev'in amcası ve Bey b. Cevzerez ve çok sayıda kardeşleri de vardı. Ayrıca Keyhusrev Tûs'a talimat vererek, hedefinin Ferâsyâb ve ileri gelen adamları olması gerektiğini ve Türk yurdundan başka yerlere uğramamasını istedi. Öte yandan Keyhusrev'in Türk yurdunda Fervez b. Siyâvahş adında bir kardeşi bulunuyordu. Annesinin adı Berzâferîd idi. Siyâvahş Ferâsyâb'a sığındığı zaman onunla evlenmişti. Ondan ayrıldığında kadın hamileydi ve bir müddet sonra Fervez'i doğurdu. Çocuk doğduğu yerde büyüdü. Ancak rivayete göre Tûs, Fervez'e yanlış davrandı. Fervez'in ikamet ettiği şehrin önüne geldiğinde bazı sebeplerle aralarında çatışma çıktı. Fervez çatışmada hayatını kaybetti. Keyhusrev olayı haber alınca amcası Berzâfra'ya sert bir mektup yazarak, Tûs b. Nûzerân'ın yaptığını ve kardeşi Fervez'e karşı savaştığını bildirerek, Tûs'un bağlanarak kendisine gönderilmesini ve askerlerini de kendi komutasına almasını emretti. Mektup Berzâfra'ya ulaşınca, emri altındaki komutanları toplayarak mektubu onlara okudu ve Tûs'un yakalanıp bağlanmasını emretti. Peşinden de güvendiği adamlarıyla onu Keyhusrev'e gönderdi. Askerin komutasını üzerine aldı ve Kâsbervez adıyla bilinen nehri geçti. Haber Ferâsyâb'a ulaşınca, kardeşlerini ve adamlarını Berzâfra'yla savaşmak üzere gönderdi. İki taraf Türk yurdunda Vâşin adıyla bilinen yerde karşılaştılar. Karşı tarafın içinde Fîrân b. Vîsğân ve kardeşleri, Ferâsyâb'ın damadı Tarâsîf b. Cevzerez ile Hemâsef b. Feşincân da vardı. Aralarında şiddetli bir savaş oldu. Savaşın şiddeti ve can kaybının çokluğundan etkilenen Berzâfra, başarısızlığa uğradı ve bayrakla dağa çekildi. Cevzerez'in oğulları da sarsıldılar. Savaşın yalnızca bir safhasında onlardan yetmiş kişi öldürülmüştü. İki tarafta da can kaybı çok fazlaydı. Berzâfra askerleriyle çekilerek Keyhusrev'e gittiler. Başlarına gelenler yüzünden ölümü arzu edecek kadar üzüntü ve sıkıntı içindeydiler. Keyhusrev'in tepkisinden duydukları endişe daha büyüktü. Keyhusrev'in huzuruna çıktıklarında, Keyhusrev'den çok sert bir eleştiri aldılar ve azar işittiler. Onlara: "Hüsranla dönmeniz, tavsiyelerimi dikkate almama-

nız yüzünden oldu. Hükümdarın tavsiyelerine uymamanın neticesi, kötü akıbet ve pişmanlıktır," diye söyledi. Başlarına gelenden dolayı Keyhusrev çok üzülmüştü. Hüzün, yüzünden okunuyordu. Yemekten ve uykudan zevk almıyordu. Dönüşleri üzerinden birkaç gün geçtikten sonra Cevzerez'e haber göndererek, yanına gelmesini istedi. Huzuruna çıkınca, olaydan duyduğu üzüntüyü bildirdi ve elem duyduğunu bildirdi. Cevzerez ona Berzâfra'yı şikâyet etti ve oğullarını bırakıp [511] bayrakla savaş meydanını terk etmesinin hezimetin sebebi olduğunu söyledi. Keyhusrev de ona: "Büyüklerimize hizmetinden dolayı üzerimizde hakkın var, hazinelerimiz ve askerimiz senin emrindedir," dedi ve Ferâsyâb'ın üzerine gitmek üzere hazırlanmasını ve onun öldürülmesi ve memleketinin tahrip edilmesi için çalışmasını istedi. Cevzerez, Keyhusrev'in sözlerini duyunca ayağa fırladı ve Keyhusrev'in elini öperek şöyle dedi: "Ey muzaffer kral! Biz senin tebaanız ve kullarınız. Bir musibet ve bir felaket olacaksa kullara gelsin de kralla-ra zarar gelmesin. Öldürülen oğullarım sana feda oldular. Biz Ferâsyâb'dan intikam almanın peşinde olacağız ve memleketini cezalandırmak suretiyle öfkemizi dindireceğiz. Kral olup bitenlerden dolayı üzülmesin. Eğlencesini terk etmesin. Zira savaş sırayladır." Cevzerez krala, emrini yerine getireceğini bildirerek yanından mutlu bir şekilde ayrıldı.

Ertesi gün Keyhusrev, memleketin komutan ve ileri gelenlerinin yanında toplanmalarını emretti. Huzuruna çıkınca onlara, Türklerle savaşmak istediğini bildirdi. Ayrıca konuyu ülkenin dört bir tarafındaki amillerine yazarak bildirdi ve Belh bölgesindeki Şah Eston Çölünde tayin ettiği zamanda hazır bulunmalarını istedi. Bunun üzerine komutanlar söylenen yerde hazır bulundular. Keyhusrev de, valileri ve aralarında amcası Berzâfra ile ailesinden şahsiyetler, Cevzerez ve geriye kalan çocukları olduğu hâlde, adamlarıyla aynı yere gittiler. İleri gelenler de hazır bulunuyordu. Keyhusrev askeri denetledi ve bizzat onların gösterisini izleyerek onların seviye ve kabiliyetlerini gördü. Ardından Cevzerez b. Ceşvâdeğân, Mîlâz b. Cercîn ve Ağas b. Behzân'ı –Ağas, Siyâvahş'ın Şomâhân

adındaki kadın hizmetçisinin oğluydu– çağırdı ve onlara dört koldan Türklere saldırmalarını emretti. Böylelikle onları karadan ve denizden kuşatacaklardı. Ordunun ve askerin büyük çoğunluğunun komutasını Cevzerez'e verdi. Onun güzergâhı Horasan bölgesi olacaktı. Amcası Berzâfra ile Bey b. Cevzerez ve bazı komutanları onun emrine verdi. Aynı zamanda Derfeş Kâbiyân olarak adlandırılan büyük bayrağı da ona teslim etti. Daha önce hiçbir kral bu bayrağı bir komutana teslim etmiş
[512] değildi. Bu bayrak büyük görevlerle görevlendirilen şehzadelere verilirdi. Mîlâz'a da Çin tarafından taarruza geçmesini emretti. Onun emrine de çok sayıda asker verdi. Ağas'a da Hazar tarafından saldırmasını emretti. Şomâhân'ın emrine de kardeşlerini ve amcazadeleriyle otuz bin asker verdi. Ona Cevzerez ve Mîlâz'ın birliklerinin yolları arasında kalan bir yoldan giriş yapmasını emretti.

Rivayete göre, Keyhusrev'in Şomâhân'a komutanlık vermesinin sebebi, Şomâhân'ın Siyâvahş'ın kanının davacısı olmaya taahhütte bulunması ve kendini buna adamasıdır. Bu komutanlar kendilerine emredilen yönlerden saldırdılar. Cevzerez, Horasan tarafından Türk yurduna girdi. İlk olarak Fîrân b. Vîsğân ile karşılaştı. Aralarında çok şiddetli bir savaş vuku buldu. Bu savaşta teke tek karşılaşmalarda Bîzen b. Bey Humân b. Vîsğân öldürüldü. Fîrân da Cevzerez tarafından öldürüldü. Ardından Ferâsyâb üzerine yürüdü. Aynı zamanda diğer üç koldan da harekât hızlı olarak devam ediyordu. Peşinde Keyhusrev de bizzat harekâta katıldı ve Cevzerez komutasındaki askerlere doğru yürüyüşe geçti ve giriş güzergâhını bu yönden yaptı. Cevzerez'e ulaştığında, Cevzerez'in Türklere karşı amansız bir mücadele vermekte olduğunu gördü. Ferâsyâb'ın başkomutanı ve ondan sonraki halefi Fîrân'ı ve çok sayıda kardeşini öldürmüştü. Humân, Üstehen, Celbâd, Siyâmek, Behrâm, Ferşhâz gibi. Oğullarından Ferâsyâb nezdinde itibarı olan Revîn b. Fîrân ile Ferâsyâb'ın kardeşlerinden Retderây, Endermân, Esfahrem, Ahset ve Siyâvahş'ın katili Bervâ b. Feşencân'ı da esir aldı. Cevzerez, ölü ve esirleri saydı. Ganimet olarak elde ettiği hayvanları ve malları da saydı. Elindeki

esir sayısı, otuz bindi. Öldürülenlerin sayısı, beş yüz altmış bindi. Ganimet olarak elde edilen hayvanlarla, mallar sayılamayacak kadar çoktu. İleri gelenlere talimat vererek esirlerini ve öldürdüklerini yanlarında bulundurmalarını istedi ki, Keyhusrev cepheyi ziyaretinde onları görsün.

Keyhusrev cepheye intikal ettiğinde muharebe meydanına geldi. Askerler saflar hâlinde dizildiler. Cevzerez diğer komutanlarla birlikte onu karşıladı. Keyhusrev sancak sancak askeri denetledi. Gördüğü ilk ceset Fîrân'a aitti ve Cevzerez'in sancağının yanındaydı. Cesedi görünce ona baktı ve şöyle dedi: "Ey aşılması zor, temeli sağlam ve yüksek dağ! Seni bu muha- [513]
rebe hususunda uyarmadım mı? Bu davada, kendini Ferâsyâb için ortaya atmaman için seni ikaz etmedim mi? Ben kendimi senin için alçaltmadım mı? Mülkümü sana arz etmedim mi? Ancak iyi bir seçim yapamadın. Sen doğru sözlü, sır saklayan ve kardeşlerini koruyan değil miydin? Ben sana Ferâsyâb'ın hilelerini ve vefasızlığını anlatmadım mı? Ancak dinlemedin. Aksine uyumaya devam ettin ve aslan savaşçılarımız ve çocuklarım seni kuşattılar ve Ferâsyâb'ın sana bir yararı olmadı. Artık dünyadan ayrıldın ve Vîsğân ailesini yok ettin. Senin aklına ve anlayışına yazık oldu. Senin cömertliğine ve doğruluğuna yazık oldu. Bugün senin acını içimizde hissediyoruz."

Keyhusrev, Bey b. Cevzerez'in sancağının yanına varana kadar, Fîrân için üzüntüsünü anlatıp durdu. Burada durdu ve Bervâ b. Feşencân'ın, Bey'in elinde esir olduğunu gördü. Onun kim olduğunu sordu. Siyâvahş'ın katili ve öldürdükten sonra organlarını kesen kişi olduğunu söylediler. Keyhusrev ona yaklaştı ve başını eğerek Rabbine secde etti ve şöyle dedi: "Sana karşı bana imkân veren Allah'a hamd olsun. Siyâvahş'ı sen öldürdün. Organlarını sen kestin. Onun güzelliğine sen kastettin. Türkler içinde onu ortadan kaldırma işini sen üstlendin. Bu düşmanlık ağacını aramızda sen diktin. Bu savaşı aramızda sen körükledin. İki taraf arasında sönmeyen ateşi sen yaktın. Onun simasını elinle değiştirdin. Kuvvetini sen tükettin. Ey Türk! Onun güzelliği karşısında heybete kapılmadın mı? Yüzünün yansıyan nuru için hayatını esirgeseydin.

Senin mertliğin ve gücün nerede? Sana yardımdan kaçınan kardeşin nerede? Onu öldürdüğün için seni öldürmeyeceğim. Yapmamam gereken bir işi üstlendiğin için seni öldüreceğim. Azgınlıkla ve cürüm işleyerek onu öldüreni öldüreceğim."

Daha sonra sağken organlarının kesilmesini ve ardından da boğazlanmasını emretti. Bey emri yerine getirdi. Ardından Keyhusrev, sancak sancak ve sırayla komutanlara uğradı. Her birine zikrettiğimiz gibi hitap ediyordu. Ardından ikamet çadırlarına gitti. İstirahat ettikten sonra amcası Berzâfra'yı davet etti. Gelince onu sağına oturttu ve mübarezeyle Celbâz b. Vîsğân'ı öldürdüğü için ona sevincini gösterdi. Sonra ödülünü
[514] takdim etti ve onu Kirmân, Mükrân ve civarına vali yaptı. Ardından Cevzerez'i davet etti. Geldiğinde ona şöyle dedi: "Ey reşit komutan, ey merhametli ve olgun insan! Bu büyük fetihte ne başarı varsa Rabbimizin eseridir. Bizim gücümüz ve kabiliyetimizle elde edilmiş değildir. Allah'tan sonra senin fedakârlığın ve çocuklarını bizim için feda etmenle başarı elde edildi. Bunlar senin için nezdimizde takdir edilen meziyetlerdir. Bu sebeple sana vezirlik mertebesi vererek Asbahân, Cürcan ve dağlarını verdik. Bu bölgelerin ahalisine iyi bak."

Cevzerez buna teşekkür etti ve yanından mesrur ve mesut olarak ayrıldı. Akabinde Cevzerez maiyetinde savaşan ve görevini güzel yaparak Türklerin ileri gelenlerinden Feşincân ve Vîsğân oğullarından önemli kişiler öldüren Circîn b. Mîlâzân, Bey, Şâdos Leham, Cedmîr b. Cevzerez, Bîzen b. Bey, Berâze b. Beyfeğân, Ferveze b. Fâmedân, Zende b. Şâberîğân, Bestâm b. Kezdehmân, Ferte b. Tefârğân gibi. Bunlar ayrı ayrı huzuruna çıktılar. Bunlardan bazılarını önemli yerlere mülki amir olarak tayin etti, bir kısmını da yanındaki görevlere getirdi. Çok geçmeden Mîlâz, Ağas ve Şomâhân'dan mektuplar aldı. Mektuplarda, Türklere galip geldiklerini ve askerlerini peş peşe hezimete uğratarak Ferâsyâb'ı yendiklerini bildirdiler. Keyhusrev onlara yazarak, hasımlarına karşı ciddiyetle savaşmaya devam etmelerini ve yerini zikrettiği Türk yurdundaki bir mekânda, kendisiyle buluşmalarını istedi. Rivayete göre dört ordu Ferâsyâb'ı kuşatınca ve öldürülenlerle esir alınan-

lar ve tahrip edilen yerlerin haberleri ona ulaşınca, dünya ona dar geldi. Yanında çocuklarından sihirbaz da olan Şeyde'den başka kimse kalmamıştı. Onu gerekli silah ve teçhizatla donatarak, Keyhusrev üzerine gönderdi. Keyhusrev'in yanına varınca ona, babasının kendisine tuzak kurmak istediğini ve onun için onu gönderdiğini söyledi. Bunun üzerine Keyhusrev komutanlarını topladı ve gafil avlanmamak için tedbir almalarını istedi

Rivayete göre Keyhusrev, Şeyde'den çekindi, ondan ürktü ve ona güç yetiremeyeceği zehabına kapıldı. İki taraf arasında başlayan savaş aralıksız dört gün sürdü. Keyhusrev'in adamlarından Cerd b. Cerhemân adında bir komutan, Keyhusrev'in askerlerini iyi bir şekilde seferber etti. Aralarında can kaybı çok fazlaydı. Hinyâres'in askerleri ölümüne ve ciddiyetle savaştılar. Şeyde, onlara güç yetiremeyeceğini anladı ve kaçtı. Keyhusrev maiyetindekilerle onu takip etti. Cerd ona yetişti ve kafasına demir çubukla vurdu. Şeyde yere yıkıldı ve öldü. Keyhusrev cesedi üzerinde durdu. Çok çirkin bir görünümü vardı. Keyhusrev, onun askerlerinin geride bıraktıklarını ganimet olarak aldı. Haber Ferâsyâb'a ulaşınca bütün adamla- [515]
rıyla Keyhusrev üzerine gitti. İkisi arasında çok çetin bir muharebe oldu. Daha önce yeryüzünde o şiddette bir muharebe vuku bulmuş değildi. Hinyâres'in savaşçıları Türk savaşçılarıyla birbirlerine girdiler. Aralarındaki çatışma öyle bir hâl aldı ki Cevzerez ve oğulları, Cürcîn, Cerd ve Bestâm durmadan kan akıtıyor ve esir alıyorlardı. Ferâsyâb, bunların aslanlar gibi Keyhusrev'i himaye ettiklerini görünce, arkasını döndü ve savaş meydanından kaçtı. O gün öldürülenler sayıldı ve sayılarının yüz bini bulduğu rivayet edilmiştir. Keyhusrev ve adamları Ferâsyâb'ın peşine düştüler. Hiç durmadan, bir yerden başka bir yere kaçıyordu. Nihayet Azerbaycan'a vardı. Orada Bi'r Hâsif diye bilinen bir bataklıkta saklanmaya çalıştı. Ancak yakalanmaktan kurtulamadı ve Keyhusrev'e getirildi. Keyhusrev her ihtimale karşı onu zincirlere vurdu ve üç gün boyunca istirahat etti. Sonra onu huzuruna getirtti ve Siyâvahş'i öldürmesinin gerekçesini sordu; ancak, haklı bir gerek-

çesi olmadığını gördü. Bunun üzerine öldürülmesini emretti. Kendisi Siyâvahş'ı nasıl boğazladıysa Bey b. Cevzerez de onu öylece boğazladı ve kanı Keyhusrev'e getirildi. Keyhusrev elini kana batırdı ve: "Bu da Siyâvahş'a reva gördüğünüz zulüm ve haksızlığın karşılığıdır," dedi. Ardından da muzaffer ve mutlu olarak ganimetlerle ayrıldı.

Rivayet edildiğine göre Keyhusrev'in büyük dedesi Keybiye'nin bazı oğulları ve onların da oğulları, Keyhusrev'in Türklere karşı yaptığı bu savaşa iştirak etmişlerdir. Bunlardan bazıları şunlardır: Huzistan ve Babil'de hüküm süren Key b. Erş b. Keybiye, Kirmân ve civarına hükmeden Keybe Erş, Fars bölgesine hükmeden Key Ûcâ b. Kimnuş b. Keyfâşîn b. Keybiye. Bu zat aynı zamanda Kral Key Lehrûsf'ın babasıdır. Rivayete göre Ferâsyâb'ın kardeşi Key Şerâsef, kardeşinin Keyhusrev tarafından öldürülmesinden sonra, Türk yurduna geçti ve orada işbaşına geçti. Ondan sonra da onun oğlu Harzâsef hüküm sürdü. Azgın bir zorbaydı. Minûşehr ile savaşan Türk Kralı Ferâsyâb'ın yeğeniydi. Cevzerez'in nesebi şöyledir: Cevzerez b. Ceşvâğân b. Yeshare b. Karhîn b. Habr b. Resûd b. Urb b. Tâç b. Reşîk b. Ers b. Vendeh b. Ra'r b. Nûderâhâh b. Mesvâğ b. Nûzer b. Minûşehr.

Keyhusrev, babasının intikamını aldıktan ve memleketinde
[516] istikrarı sağladıktan sonra krallıktan sarfınazar ederek kendini ibadete verdi; yakınlarına ve memleketin ileri gelenlerine görevi bırakacağını ihtar etti. Onlar bu duruma telaşlanıp üzüldüler ve görevi bırakması onlara ağır geldi. Bu yüzden ona yalvarıp yakardılar ve işbaşında kalması için onu ikna etmeye çalıştılarsa da onu ikna edemediler. Ondan ümitlerini kesince, hep bir ağızdan ona: "Kararın kesinse krallık için bir isim söyle ve görevi ona devret," dediler. Hazır bulunanların içinde Lehrâsef de vardı. Keyhusrev eliyle onu işaret etti ve onlara, has adamının ve vasisinin o olduğunu bildirdi. Görev vasiyetini kabul ettikten sonra insanlar Lehrâsef'in etrafında toplandılar. Keyhusrev ise ortalıktan kayboldu. Kimisi, kendini ibadete vermesi sebebiyle ortalıktan çekildiğini ve nerede öldüğü bilinemedi derken başkaları da başka iddialar ortaya atmışlardır.

Lehrâsef, Keyhusrev'den sonra onun çizdiği istikamet üzere hüküm sürdü. Keyhusrev'in Câmâs, Esbeher, Remâ ve Remîn adında çocukları vardı. Onun hâkimiyeti altmış yıl sürdü.

İSRAİLOĞULLARI

Süleymân b. Dâvûd'dan (as.) Sonra İsrailoğullarının Durumu [517]

Şimdi de Süleymân b. Dâvûd'dan (as.) sonra İsrailoğullarının durumuna göz atalım.

Süleymân b. Dâvûd'dan sonra tüm İsrailoğullarına Ruhubum[667] b. Süleymân b. Dâvûd hükmetti. Rivayete göre on yedi sene işbaşında kaldı. Ancak Ruhubum'dan sonra İsrailoğulları kendi aralarında bölündüler. Ebeyyâ b. Ruhubum, münhasıran Yahuda ve Bünyâmin soylarının (*sıbt*) başıydı. Diğer soylar ise başlarına Süleyman'ın kölesi Yoribium b. Nâbit'i getirdiler. Bunun sebebi Süleyman'ın karısı Cerâde'nin, evinde bir puta kurban sunmasıdır. Bundan dolayı Allah, çocuklarını kısmen mülkünden mahrum etmeyi vaat etmişti. Ruhubum'un hükümranlığı vefatına kadar üç yıl sürmüştür.

Ardından Esâ b. Ebeyyâ, babasının başında bulunduğu, Yahuda ve Bünyâmin soylarının başına geçti ve ölünceye kadar, kırk bir yıl süreyle onlara hükmetti.

* * *

Esâ b. Ebeyyâ

Esâ b. Ebeyyâ ve Zerh el-Hindî

Muhammed b. Sehl b. Asker bana şöyle anlattı: İsmâîl b. Abdülkerîm bize şöyle dedi: Abdüssamed b. Ma'kıl bana Vehb b. Münebbih'ten şöyle işittiğini anlattı:

İsrailoğullarının hükümdarlarından Esâ b. Ebeyyâ salih bir kişiydi. Ayağı aksıyordu. Hind krallarından Zerh de zalim ve [518] fâsık bir kimse olup insanları kendisine ibadet etmeye davet ediyordu. Ebeyyâ da putlara tapardı. İki putu vardı ve bunlara tapardı. İnsanları da onlara tapmaya davet ederdi. Öyle ki

667 Tevrat'ta Rehavam olarak geçer. (ed.)

İsrailoğullarından birçoğunu saptırdı. Adam ölünceye kadar da putlara taptı. Ondan sonra oğlu Esâ işbaşına geçti. İşbaşına geçince bir çağırıcıya emrederek şöyle seslendi: "Bilesiniz ki küfür ve küfrün ehli ölmüşlerdir. İman ve iman ehli de dirilmişlerdir. Putlar ve putlara ibadet gerilemiştir. Allah'a itaat ve Allah için çalışma galip gelmiştir. Bugünden sonra benim dönemimde İsrailoğullarında küfürle başını kaldıran olursa onu yaşatmam. Zira dünyayı ve insanları boğan tufan, beldeleri terin dibine batıran, gökten ateş ve taş yağdıran azap, ancak Allah'a itaatin terk edilmesi ve O'na isyan edilmesi yüzünden vuku bulmuşlardır. Bu sebeple Allah'a isyan etmeye izin vermememiz gerekir. Aynı şekilde gücümüz yettiğince Allah'a itaati yaymamız ve güçlendirmemiz lazım. Ancak bu şekilde yeryüzünü pisliğinden temizleyebilir ve dünyayı kirinden arındırabiliriz. Bu konularda bize muhalefet edenlere karşı savaş ve sürgünle mücadele edeceğiz."[668]

Kavmi bu çağrıyı duyunca yaygara koparak hoşnutsuzluklarını ortaya koydular. Bunun için Hükümdar, Esâ'nın annesine giderek, oğlunun onlara ve ilahlarına yaptığını, dinlerini terk etmeleri ve Allah'a ibadet etmeleri için onlara yaptığı çağrıyı şikâyet ettiler. Bunu üzerine annesi onlara söz vererek oğluyla konuşmayı ve oğlunu babasının putlarına tapmaya yöneltmeyi taahhüt etti. Kral, makamında otururken ve etrafında kavminin eşraf ve ileri gelenleri bulunduğu bir sırada, annesi makamına geldi. Kral, annesine hürmeten ayağa

668 İnanç farklılığı sebebiyle ya da emri bil-maruf ve nehyi anil-münker saikiyle, insanlara şiddete dayalı müeyyide uygulamak kimi insanların aşırı hassasiyetlerini tatmin etse de uzun vadede ahlaki erdeme pozitif bir katkı yapması mümkün değildir. Bu konudaki sosyokültürel ve ahlaki tecrübeler devlet gücünün bu alanda müdahil olmasının aksi sonuçlar verdiğini göstermiştir. Aslında din olgusu ve erdemli bir hayata günahlar kadar, günahları güç ve devlet zoruyla önleme çabaları da zarar vermektedir. Tecessüs ve insanların ayıplarını onların aleyhine kullanmak, Kur'an'da ahlaki olmayan davranışlar olarak kabul edilmiştir. Ahlaki güzellikleri ve erdemli hayatı yaymanın en güzel yolu, fertlerin ve sivil toplumun gönüllü hizmeti marifetiyla olmalıdır. Bu anlayışa dayalı toplum modellerinde dini hayat daha sağlıklı ve daha cazip bir nitelik kazanmaktadır. (Hucurât, 49/12) (çev.)

kalktı ve bir saygı nişanesi olarak yerine oturmasını işaret etti. Ancak anne imtina etti ve ona: "Bana icabet etmezsen, bana itaat etmez ve emrime uymazsan, benim oğlum değilsin, bana itaat edersen, doğru yolu bulmuş ve hakka uygun hareket etmiş olursun. Bana isyan edersen nasibini almamış ve kendine zulmetmiş olursun. Bana anlatıldığına göre, sen kavmine büyük haksızlık yaparak işe başlamışsın. Onların dinlerine muhalefet etmelerini, ilahlarına küfretmelerini ve babalarının dinlerini terk etmelerini emretmiş ve onlara yeni bir yol göstermiş ve bir bidat icat etmişsin. Bununla sana olan saygıyı artırmayı, makamını yüceltmeyi, gücünü pekiştirmeyi murat etmişsin. Ey oğul! Böylece taksirata meyletmiş, çirkin olan işe tevessül etmiş, hür insanları kendine kul, köle yapmak istemiş, zayıf olanı güçlü kılmak istemişsin. Bununla da [519] âlimlerin görüşünü hafife almış, hikmet sahiplerine muhalefet etmiş ve ahmakların görüşüne uymuşsun. Yemin ederim ki seni bu işe sevk eden senin cüretkârlığın, gençliğin ve ilminin eksikliğidir. Sözümü reddeder ve hakkımı teslim etmezsen, babanın oğlu olmaya layık değilsin ve senin gibiler hükümdar olma şartını haiz değildir. Oğulcuğum! Sen neyinle kavmine yol göstermeye kalkıyorsun? Sen Musa'nın Firavun'a gösterdiği ve onu yere batırarak kavmini onlarla karanlıktan kurtardığı ayetler gibi ayetler mi sana verildi. Yoksa ona verilen güçle, aslanı öldüren, kurdun ağzını yırtan ve Câlût'u yalnız başına öldüren Davud gibi bir güç mü sana verildi? Yoksa hikmet ehlinin başı olarak Süleyman'a verilen ve sonrakiler için örnek teşkil eden mülk ve hikmetten daha fazlası mı verildi? Oğulcuğum! Sana bir iyilik isabet ederse bununla herkesten daha mutlu olurum, bir kötülük gelirse herkesten daha çok üzülür ve mutsuz olurum," dedi.

Kral bu sözleri duyunca öfkelendi, göğsü daraldı. Ona: "Anneciğim! Sevgilim ve düşmanımla aynı sofradan yemek istemem. Aynı şekilde Rabbimden başkasına ibadet edemem. Bu işe gel! Bana itaat edersen doğru yolu bulmuş olursun. Bu çağrıyı reddedersen sapmış olursun. Allah'a ibadet et ve ondan başka ilahları reddet. Kim bu davetimi reddederse o

Allah düşmanıdır. Ben Allah'a yardım edeceğim. Çünkü ben O'nun kuluyum," dedi.

Annesi ona: "Ben senin sözün için putlarımı, atalarımın ve kavmimin dinini terk edecek değilim ve beni ona davet ettiğin ilaha tapmayacağım," dedi. Kral, annesine: "Anneciğim! Senin bu sözlerin seninle aramdaki akrabalık bağını kesmiştir," dedi.

Ardından emir vererek, annesinin uzaklaştırılmasını istedi. Onu gurbete gönderdiler. Ayrıca güvenlik amirine ve korumasına, makamına girmeye yeltenmesi hâlinde öldürülmesini[669] emretti.

Meclisinde bulunan Esbât, kralın bu tasarrufu karşısın-
[520] da hayrete düştüler ve ona itaat etmekte kusur etmediler. Artık bu konuda onunla uzlaşma ümidini kaybettiler. Kendi kendilerine, "Annesine böyle davranan adam, ona muhalefet edersek ve dinde davetine icabet etmezsek acaba bize neler yapar," diye düşündüler. Ona her türlü tuzağı kurdular. Ancak, Allah onu korudu ve tuzaklarını bozdu. Ama yine de bu durum karşısında sabırlı davranamıyor ve dinlerini de terk edemiyorlardı. Ülkeden kaçmak ve başka memleketlere yerleşmek için plan kurdular. Hind Kralı Zerh'e gitmek üzere yola çıktılar. Amaçları onu, Esâ ve taraftarlarına karşı kullanmaktı. Zerh'in huzuruna girdiklerinde, ona secde ettiler. Onlara: "Siz kimsiniz?" diye sordu. Onlar: "Senin kullarınız," dediler. Zerh: "Nereden benim kullarım oluyorsunuz?" dedi. Onlar: "Senin toprağın olan Şam diyarındanız. Senin mülkünle onur duyuyorduk. Ancak yaşı küçük, sefih bir çocuk başımıza geçti. Dinimizi değiştirdi, görüşlerimizi hafife aldı ve atalarımızı tekfir etti. Bizim infialimizi kale almadı. Sana durumu arz etmeye geldik. Başımıza geçmeye sen daha layıksın. Biz kavmimizin ileri gelenleriyiz. Ülkemiz zengindir. Ancak, ahalisi güçsüzdür. Yaşamı güzeldir. Yeşili boldur. Hazineleri vardır. Otuz kralın hüküm sürdüğü bölgedir. Musa'nın halifesi Yûşa' b. Nûn onları

669 İnanç farklılığı sılairahmi kesmeyi gerektirmez. Aksine Kur'an, küfrü çocuklarına empoze etmeye kalkan ebeveyne bile iyilikle muamelede bulunmayı tavsiye etmektedir (Lokmân, 31/15). (çev.)

denizden geçirdi. Biz ve toprağımız sana aitiz, memleketimiz senindir. Orada sana karşı gelecek kimse yoktur. Onlar savaşsız olarak ellerini sana uzatıyorlar. Mallarını ve canlarını sulhen sana teslim ediyorlar," dediler.

Zerh, onlara: "Yemin ederim ki sizin çağrınıza hemen icabet etmeyeceğim gibi, kavmimden onlara emin kişiler göndermeden, bana karşı sizden daha itaatkâr olmaları muhtemel olan bir kavme karşı da savaşmam. Göndereceğim kişiler, durumun anlattığınız gibi olduğunu tespit ederlerse benim nezdinde bu sizin için yararlı olacak ve sizi onların başına getireceğim. Ama söylediklerinizi yalansa, size vereceğim ceza bana yalan söyleyenlere verdiğim türden bir ceza olacaktır," dedi.

Adamlar: "Adil konuştun ve adaletle hükmettin. Senin hükmüne razıyız," dediler. Kral, onlara gerekli erzakın tahsis edilmesini emretti. Erzaklar verildi. Kavminden de casuslar görevlendirip onlara talimatlar verdi. Onlara gerekli uyarıları yaptı ve yalan söylemeleri hâlinde şiddet ve satvetinden [521] korkmalarını söyledi. Ona doğru davranırlarsa onlara iyilik vadetti ve şöyle dedi: "Emin olduğunuz, dininiz hakkında titiz olduğunuz ve kavminiz içinde görüş sahibi olduğunuz için sizi gönderiyorum. Benim için bir yere bakacaksınız. O yerin durumunu öğreneceksiniz. Halkı, kralı ve askerleri hakkında bana bilgi vereceksiniz. Nüfusunu, sularını, vadilerini, yollarını, giriş ve çıkış güzergâhlarını, ovalarını ve dağlarını bana anlatacaksınız. Onları görüyormuşum ve oradaymışım gibi bana tanıtacaksınız. Yanınıza, gördüklerinde ilgilerini çekecek ve gördüklerinde satın alacakları hazineden yakut, mercan ve giyim eşyası alacaksınız."

Kral, onlara hazinelerini açtı. Oradan alacaklarını aldılar. Denizde ve karada seyahatlerinde onlara lazım olacak şeylerle onları donattı. Onlara gelenler de kendilerine yolları tarif ettiler ve gidecekleri yerleri tanıttılar. Seyahatlerinde tüccarlar gibi davrandılar. Deniz kıyısından seyahatleri başladı ve İlyâ Limanında demirlediler. İlyâ'ya çıktılar ve yüklerini orada bırakarak, eşyalarını satışa arz ettiler. Ancak, mallarını satmaya

gerektiği kadar vakit ayıramadılar. Satışları kesat gitti. Az şey karşılığında çok şey vermek durumunda kaldılar ki onları beldelerinden çıkarmasınlar. Böylelikle de onlardan gerekli bilgileri alsınlar ve krallarının istediği malumatı elde edebilsinler.

Öte yandan Kral Esâ, İsrailoğulları kadınları hakkında verdiği talimata göre evli olmayan kadınların, evli kadınlar gibi davranarak (kötülük yapması hâlinde) ele geçirilirlerse öldürülecekler veya denizdeki adalara sürüleceklerdi. Zira İblis, din ehline kadın tuzağından daha kötü bir tuzakla yaklaşamaz. Bu yüzden kocası olmayan kadın, (kötülük yapmak istediği zaman) tanınmamak için kıymetsiz elbiselere bürünerek ve yüzü örtük bir şekilde çıkardı. Bu insanlar mallarını yüzde bir değerle satınca, İsrailli kadınlar gizlice ve gece vakti bu eşyadan satın alıyorlardı. Böylece Hintliler mallarını tükettiler ve onun mukabilinde ihtiyaç duyduklarını aldılar ve şehirleri, kaleleri, su kaynaklarının sayıları hakkında bilgi elde ettiler. Ancak yakut, mercan ve inci gibi kıymetli ve gözde eşyalarını saklamış ve satışa arz etmemişlerdi. Bunları krala hediye et-
[522] meyi düşünüyorlardı. Belde halkından kimi görürlerse, neden kendilerinden bir şey satın almadı diye kral hakkında sorular sormaya başladılar. "Neden kral bizden bir şey satın almadı? Zenginse bizde onun hazinelerinde bulunmayan en kıymetli ve gözde şeyler vardır. Fakir ise neden bize uğramıyor? İstediğini ona bedava verebiliriz," diyorlardı.

Belde halkından onlara uğrayanlar, kralın zenginlikten, hazinelerden ve çeşitli sanat eserlerinden, güç yetirilemeyecek kadar serveti olduğunu söylediler. "Musa'nın, Mısır'dan getirdiği hazinelere, İsrailoğullarının yanlarına aldıkları ziynet eşyalarına ve Musa'nın halifesi Yûşa' b. Nûn'un biriktirdikleriyle, hikmet sahiplerinin ve hükümdarların başı Süleyman'ın topladığı büyük servete ve güç yetirilemeyen kıymetli ev ve mutfak eşyasına sahiptir," dediler.

Hintliler: "Savaş gücü nedir? Onun büyüklüğü neyledir? Askerleri ne kadardır? Başka bir kral ona saldırır ve memleketini parçalamaya kalksa ona nasıl karşı koyacak? Savaş teçhizatı ve asker sayısı ne kadar? Atları ve süvarileri ne kadar?

Yoksa ordusunun büyüklüğü ve servetiyle mi insanların kalbine heybeti düşmüştür," diye sordular.

Belde halkı onlara şöyle dediler: "Kral Esâ'nın savaş teçhizatı ve silahları az, gücü sınırlı olabilir ancak bir dostu vardır ki, dağları yerinden sökmek için ondan yardım dilerse, o dağları yerinden sökebilir. Dostuyla birlikte olduğu zaman hiç kimsenin gücü ona yetmez," dediler.

Adamlar: "Onun dostu kimdir? Askerleri ne kadardır, savaşma gücü nedir, askerleri ve yelkenleri ne kadardır, yeri ve makamı neresidir?" diye sordular.

Belde insanları: "Onun makamı yüksek semaların ötesindedir. Arşı üzerinde karar kılmıştır. Askerleri sayılamayacak kadar çoktur. Bütün mahlukat onun kuludur. Emrederse denizler karayı basar, nehirler mecralarında batarlar. Gözle görülmez ve yeri bilinmez. Esâ'nın dostu ve ona yardım eden O'dur," diye cevap verdiler.

Adamlar, Esâ ile ilgili aldıkları her türlü bilgiyi yazıyorlar- [523]
dı. Bunlardan bazıları da ona giderek: "Ey kral! Ülkemizin ender eserlerinden sana bir hediye takdim etmek istiyoruz. Ya da satın almak istersen sana ucuz vereceğiz," dediler.

Kral onlara: "Getirin göreyim," dedi. Eşyayı getirdiklerinde Kral: "Bunlar sahibinde kalıcı, sahipleri de onları alınca kalıcı olur mu?" diye sordu. Onlar: "Hayır, bunlar da fânidir, sahipleri de fânidir," dediler. Kral onlara: "Buna ihtiyacım yok. Benim aradığım şey güzelliği kalıcı olan, kendisi de, sahipleri de yok olmayan şeydir," dedi.

Kral hediyelerini kabul etmedi. Bunun üzerine yanından ayrıldılar ve Beytülmakdis'ten Hindistan'a döndüler. Kralları Zerh'in huzuruna çıktıklarında, yazdıkları malumatı ona arz ettiler. Gittikleri ülkenin kralının durumu ve "dostu" hakkında bilgi verdiler. Kral sözlerini duyduktan sonra, söylediklerinin doğru olduğuna ve İsrailoğullarında gördükleri hiçbir şeyi saklamayacaklarına dair kendi şerefine ve ibadet ettikleri güneş ve aya yemin ettirdi. Onlar da yemin ettiler.

Adamlar İsrailoğullarıyla kralları Esâ ve "dostu" hakkında gerekli bilgi ve malumatı verdikten sonra Zerh dedi ki: "İsrailoğulları sizin casus olduğunuzu ve sırlarına vâkıf olduğunuzu anlayınca, Esâ'nın dostundan bahsetmişler. Onlar yalan söylüyorlar. Sizi onunla korkutmak istemişler. Esâ'nın dostu, benden daha çok asker toplayamaz, benden daha mükemmel silahlara sahip olamaz ve kavmimden daha cesur ve daha savaşçı askerler getiremez. Binlerce kişiyle karşıma çıkarsa daha fazlasıyla ona karşı çıkarım," dedi.

Akabinde Zerh, kendisine tâbi olanlara yazarak her bir vilayetten silahlı ve teçhizatlı askerler toplamalarını istedi. Öyle ki Ye'cûc ve Me'cûc, Türkler, Farslar ve diğer kavimlerden Zerh'in sözünü dinleyenlere şöyle yazdı:

[524] Büyük ve Ulu Kral Zerh'ten, mektuplarımın muhatabı olanlara. Bana tâbi bir memleketim var. Hasat vakti yaklaşmış ve meyveleri olgunlaşmıştır. Bana çalışanlarınızı gönderiniz ki mahsulü onlara ganimet olarak vereyim. Onlar benden uzak düşen, bazı topraklarımızı kendi topraklarına katan ve kölelerimi zorla esir alan bir kavimdir. Kim onlara karşı bana yardım ederse, onları kendilerine bağışlayacağım. Gücünüz yeterli değilse ben size gereken güç takviyesi yapacağım. Zira benim hazinelerim tükenmez.

Bunun üzerine her taraftan ona geldiler ve onu atlar, süvariler, piyadeler ve silahlarla takviye ettiler. Ayrıca kendisi de onlara silah ve teçhizat takviyesinde bulundu. Ardından sayımlarının yapılması ve hazırlık durumlarının değerlendirilmesini istedi. Kendi askerleri hariç, bunların sayısının bir milyon yüz bine ulaştığı görüldü. Yüz araba hazırlanmasını istedi. Ayrıca katırlar toplandı ve her dört katıra bir taht bağlandı. Tahtın üzerinde kubbe tarzında bir çadır kuruldu. Her çadırda bir cariye bulunuyordu. Her arabada on hizmetçi ve beş fil vardı. Her grupta yüz bin asker vardı. Maiyetine de yüz kişi aldı. Bunlar kavimlerinin büyükleriydi. Her birliğe bir komutan tayin edildi. Sonra onlara hitap etti ve onları savaşa teşvik etti. Onlara baktı ve aralarından geçti. Hazır bulunan-

lar nezdinde şanı yücelmişti. Zerh şöyle dedi: "Esâ'nın dostu nerede? Onun dostu, onu bana karşı koruyabilir mi? Beni kim mağlup edebilir? Esâ ve dostu beni görürlerse bana karşı savaşmaya cüret edemezler. Çünkü onların her bir askerine karşı benim bin askerim vardır. Esâ benim ülkeme esir olarak girecek ve kavmini de esir olarak alacağım."

Zerh, Esâ'yı küçümsemeye ve hakkında söylenmemesi gereken şeyleri söylemeye devam etti. Esâ, Zerh'in yaptıklarını ve kendisine karşı büyük bir ordu hazırladığı haberini aldı ve şöyle dua etti: "Allah'ım! Kudretinle yeri, göğü ve içindekileri yaratansın ve hepsi Senin elindedir. Sen hilim, merhamet ve [525] büyük gazap sahibisin. Bizi günahlarımızla anma. Bize kastetme, günahlarımız yüzünden bizi cezalandırma. Yarattıkların için yarattığın rahmetinle bizi an. Allah'ım! Zaafımızı ve düşmanımızın gücünü, azlığımızı ve düşmanımızın çokluğunu da görüyorsun. Allah'ım! İçinde bulunduğumuz darlığı ve hüznü, düşmanımızın sevinç ve rahatlığını görüyorsun. Firavun ve ordusunu kudretinle boğduğun, Musa ve kavmini de kurtardığın gibi Zerh ve ordusunu denizde boğ! Zerh ve kavmine azabını ansızın indir!"

Esâ rüyasında kendisine şöyle denildiğini gördü: "Senin duanı kabul ettim. Senin feryadın Bana ulaştı. Arşım üzerindeyim. Zerh'i ve kavmini batırırsam İsrailoğulları ve onlarla beraber olanlar azabımı kendi gözleriyle göremeyecekler. Bu sebeple sana ve sana tâbi olanlara Zerh'i ve kavmini kudretimle nasıl cezalandırdığımı göstereceğim. Seni onlara karşı koyma külfetinden kurtaracak, mallarını sana ganimet olarak bağışlayacak ve askerlerini size karşı zillete düşüreceğim. Senin düşmanların Esâ'nın dostunun mağlup edilemeyeceğini, askerlerinin hezimete uğratılamayacaklarını ve ona itaat edenlerin hayal kırıklığına maruz kalmayacaklarını bilecekler. Ben ona mühlet veriyorum. Sonra onu sana kul ve köle olarak, askerleri de senin kavminin köleleri olarak teslim edeceğim."

Zerh ve maiyeti seyirlerine devam ederek Terşîş Sahiline vardılar. Oradaki bir günlük ikametleriyle, nehirlerini yere

batırdılar, eserlerini mahvettiler. Kuşlar bile onların üzerine düşüp ölüyor ve vahşi hayvanlar onlardan kaçamıyordu. İlerleyişlerine devam ederek İlyâ'nın iki günlük mesafe yakınına kadar geldiler. Zerh, İlyâ istikametinde askerlerini kollara ayırdı. Bölge dağları ve ovaları onlarla, Şam ehlinin kalbi de onların korkusuyla doldu. Âdeta ölümlerini gözleriyle görür gibiydiler.

Kral Esâ onların haberlerini alınca kavminden öncü bir grubu göndererek sayıları ve durumları hakkında kendisine bilgi getirmelerini istedi. Bunlar düşmana doğru seyrederek yüksek bir tepeden onları izlediler. Sonra dönüp Esâ'ya: "İnsanlar daha önce bu büyüklükte bir ordu görmemiş ve onların filleri, atları ve süvarileri hacminde bir güce şahit olmamışlardır," diye haber vererek şöyle dediler: "Dünyada onlar kadar büyük bir ordu olacağını tahmin etmiyoruz. Onların sayılarını tahmin etmekte akıllarımız âciz kaldı. Onlarla savaşmakta tedbir düşünemez olduk. Onlara güç yetirme ümidimiz tükendi," dediler.

[526] Şehrin ahalisi bu haberi duyunca elbiselerini yırtıp başlarına toprak savurdular, yollara ve sokaklara düşerek yüksek sesle ağlamaya başladılar. Birbirlerine veda ederek kralın ikametgâhına kadar gittiler ve şöyle dediler: "Hepimiz bu gelenlere gidip elimizi vereceğiz. Belki merhamet edip bizi yurdumuzda bırakırlar." Kral Esâ onlara: "Elimizi kâfirlerin eline vermekten, Allah'ın evini ve kitabını fücur ehline teslim etmekten Allah'a sığınırım," dedi. Onlar: "O zaman bizim için bir çare düşün. Yardımını vadettiğin ve O'na inanmamızı istediğin Rabbinden yardım iste, belki bu belayı bizden defeder. Aksi takdirde elimizi düşmanımıza vereceğiz ki öldürülmekten kurtulalım," diye söylediler.

Esâ onlara dedi ki: "Rabbime ancak ihlas, yakarış ve tevazu içinde ulaşılabilir." Onlar: "O zaman O'na yönel, belki sana icabet eder ve zafiyetimize acır. Zira kişi dostunu bu hâlde bırakmaz." Bunun üzerine Esâ, mescide girdi, tacını ve elbisesini çıkararak kıldan yapılmış elbiseler giydi ve küllerin üzerine

oturup ellerini semaya kaldırdı ve hüzünlü bir hâlde, büyük yakarışla ve akan gözyaşlarıyla Rabbine şöyle yalvardı: "Ey yedi gök ve yüce arşın sahibi! Ey İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve Esbât'ın Rabbi! Sen kendini yarattıklarından gizledin. İdrak sana ulaşmaktan âcizdir. Azametinin mahiyeti idrak edilemez. Sen daima uyanıksın. Senin için uyku yoktur. Gündüz ve gecelerin eskitemediği yenisin. Sana İbrahim'in duasıyla dua ediyorum. O duayla İbrahim'i ateşten kurtardın ve onu hayırlı insanlara kattın. Sana, kelamına muhatap olan Musa'nın duasıyla dua ediyorum. O dua ile İsrailoğullarını karanlıktan kurtardın, kulluktan azat ettin, karada ve denizde seyrettirdin ve Firavun ile ona tâbi olanları batırıp boğdun. Sana, kulun Davud'un yakarışıyla dua ediyorum. O duayla onu yücelttin, zaaftan sonra ona güç verdin; azgın ve ceberrut Câlût'a karşı onu muzaffer kılarak hasmını mağlup ettin. Peygamberin Süleyman'ın dileğiyle senden diliyorum. O dilekle Süleyman'a hikmeti, yüceliği verdin ve bütün hayvanları onun emrine amade kıldın. Ölüleri dirilten, dünyayı fâni kılan ve ebediyeti [527] kendine has kılansın. Ey Allah'ım! Duamı kabul ederek bana merhamet et. Ben topal bir miskinim ve kullarının en zayıflarından biri ve en çaresiziyim. Bize büyük bir sıkıntı ve musibet musallat oldu. Senden başkası bunu kaldıramaz. Senden başka dayanacağımız bir güç yoktur. Dilediğin gibi güçsüzlüğümüze acı. Sen dilediğin gibi dilediğine merhamet edensin."

Dışarıda da İsrailoğullarının âlimleri Allah'a şöyle yalvarıyorlardı: "Allah'ım! Bugün kulunun duasını kabul et. Zira o, yalnız Sana sığındı, onu düşmanıyla baş başa bırakma. Onun Sana olan sevgisini ve annesi dâhil Sana itaat edenler dışında herkesle yolunu ayırmasını an."

Esâ, mescitte secdedeyken uykuya daldı. Rivayete göre –en doğrusunu Allah bilir– Allah indinden gelen ona şöyle dedi: "Ey Esâ! Sevgili, sevgilisini yalnız bırakmaz. Allah diyor ki: 'Ben sana sevgimi verdim. Sana yardım etmem vacip oldu. Ben düşmanına karşı sana yeterim. Zira Bana tevekkül eden zillete düşmez. Bana dayanan zaafa uğramaz. Ferahlık zamanında Beni anıyordun. Ben de zor zamanda seni selamete

çıkaracağım. Emniyetteyken Bana dua ediyordun, şimdi sen korkudayken seni koruyacağım.' Kavi olan Allah der ki: 'Yemin ederim, gökler ve yer içindekilerle sana karşı tuzak kurarlarsa Ben sana bir çıkış yolu ihsan edeceğim. Ben zebanilerimi gönderir ve düşmanlarıma musallat ederim. Ben seninleyim. Hiç kimse sana ve sana tâbi olanlara dokunamayacaktır.'"

Bunun üzerine Esâ, mescidinden güler yüzle ve Allah'a hamd ederek çıktı. Maiyetinde olanlara kendisine söylenenleri bildirdi. Müminler onu tasdik ettiler, münafıklar ise onu yalanladılar. Birbirlerine: "Esâ topal girdi ve topal çıktı. Söyledikleri doğru olsa Allah önce onun ayağını iyileştirmiş olması gerekirdi. O bizi kandırıyor ve dileklerle avutuyor. Nihayetinde de savaş olacak ve helak olacağız," dediler.

* * *

Kral kavmine, Allah'ın düşmanlarına vereceği ceza ve azabı haber verirken, Zerh'in elçileri İlyâ'ya giderek, Esâ'ya Zerh'in mektuplarını teslim ettiler. Mektuplarda Esâ'ya ve kavmine
[528] hakaret ediyor ve Allah'ı inkâr ediyordu. Mektupta: "Kavmini onunla kandırdığın dostunu çağır da askerleriyle karşıma çıksın. Biliyorum ki bana ne O'nun ne de başkasının gücü yetmez; ancak, yine de karşıma çıksın. Ben Hind Kralı Zerh'im," diyordu.

Esâ, mektupları okuyunca gözleri doldu ve mescidine girerek Allah'a arz etti ve şöyle dedi: "Allah'ım! Benim için sana kavuşmaktan daha sevimli bir şey yoktur. Ancak benim dönemimde izhar ettiğin nurun söndürülmesinden endişe ediyorum. Bu mektuplarda yazılanlara muttalisin. Hedef ben olsaydım, bu kolay bir şeydi. Ancak, kulun Zerh, Sana tuzak kurduğunu sanıyor ve Sana dil uzatıyor. Hak etmediği şekilde böbürleniyor ve Sana iftira ediyor. Sen buna şahitsin ve her şeye nazırsın."

Bunun üzerine Allah, Esâ'ya -en doğrusunu Allah bilir- şöyle vahyetti: "Benim takdirimi hiç kimse değiştiremez. Vaadimi de hiç kimse bozamaz. Emrime de hiç kimse karşı gelemez. Mescitten çık ve süvarilerine toplanmaları için

emir ver. Sonra onlarla ve sana uyanlarla çık ve yüksekçe bir yerde dur."

Esâ mescitten çıktı ve kendisine emredileni haber verdi. İsrailoğullarının liderlerinden on iki kişi çıktı. Bunlardan her biriyle bir grup vardı. Çıktıklarında, dönmemek üzere ailelerine veda ettiler. Zerh'e karşı bir tepede konuşlandılar. Oradan, Zerh ile ordusunu görüyorlardı. Zerh onları görünce alayla başını salladı ve dedi ki: "Bunlarla savaşmak için mi memleketimden buraya kadar geldim ve bu kadar harcama yaptım?" diye söylendi ve kendisine Esâ'yı ve kavmini anlatan grubu huzuruna çağırdı. Onlara: "Bana yalan söylediniz ve kavminizin nüfusunun çok olduğunu bildirdiniz," dedi. Onları ve kendi casuslarını öldürttü. Esâ ise Rabbine yalvarıp yakarıyor ve [529]
O'na sığınıyorsak şöyle diyordu: "Bilemiyorum, biz ne kadar çoğuz, onlar ne kadar azdır? Bunlar bizimle savaşamayacak kadar azdır ve onlarla savaşmayı uygun görmüyorum!"

Zerh, Esâ'ya haber göndererek dedi ki: "Bizi onunla tehdit ettiğin ve seni benim satvetimden koruyacağını iddia ettiğin dostun nerede? Ellerinizi benim elime verip hakkınızda vereceğim hükme razı mı olacaksınız, yoksa benimle savaşmayı mı tercih edeceksiniz?"

Esâ ona şöyle cevap verdi: "Ey Şaki! Sen ne dediğini bilmiyorsun ve farkında da değilsin. Acziyetinle Rabbine karşı mı gelmek istiyorsun? Yoksa azlığınla, O'na, asker ve mal çokluğuna sahip olduğunu vehmederek mi karşı geleceksin? En aziz olan O'dur. En ulu olan da O'dur. En kahhar olan, en galip olan da O'dur. Kulları, O'nu göremeyecek kadar zayıftırlar. O, bu zor durumumda benimledir. Rabbi yanında olanı, hiç kimse mağlup edemez. Ey Şaki! İyi düşün, belki başına gelecek olanları idrak edersin."

Zerh'in ordusu savaş vaziyeti alıp herkes yerini alınca, Zerh okçularına emir vererek hasımlarını ok yağmuruna tutmalarını istedi. Bunun üzerine Allah, Esâ ve kavmine yardım etmek üzere gökten melekler gönderdi. Esâ onları yerlerine yerleştirdi. Oklarını attıklarında âdeta güneş ışığının yere

ulaşmasını engellediler. Bir bulut gibi gökyüzünü kaplamıştı. Ancak, melekler okları Esâ ve kavmine ulaşmasına engel oldular ve okları Zerh ve kavmine yönlendirdiler. Her bir ok sahibini buldu ve bütün okçular attıkları oklarla öldüler. Esâ ve kavmi ise Allah'a hamd ediyor ve onu tesbih ediyorlardı. Melekler, Zerh ve kavmine göründüler –en doğrusunu Allah bilir– şaki Zerh onları görünce kalbine korku girdi ve pişman oldu ve şöyle dedi: "Esâ, tuzağı büyük, sihri etkili bir kimsedir. İsrailoğulları da öyledir. Onların sihrini hiçbir sihirbaz etkisiz hâle getiremez. Hiçbir âlim onların tuzaklarını bozamadı. Bu sihri Mısır'dan öğrendiler. Bu sihirle denizi aştılar." Ardından kavmine şöyle söyledi: "Kılıçlarınızı bileyin. Sonra hep birlikte onlara karşı bir hamle yapın ve onları ufaltın."

Kılıçlarını bileyip saldırdılar. Ancak melekler onları öldürdü ve onlardan geride Zerh, kadınları ve köleleri kaldı

[530] Zerh bu durumu görünce arkasını döndü ve yanındakilerle kaçmaya başladı. Şöyle diyordu: "Esâ açık bir şekilde ortaya çıktı. Ancak dostu görünmeden beni helak etti. Esâ ve yanındakiler ayakta dururken kavmime karşı savaş sürüyordu."

Esâ, Zerh'in arkasını dönüp kaçtığını görünce şöyle dedi: "Allah'ım! Zerh arkasını dönüp kaçtı. Ancak bizi ona karşı korumazsan ikinci kez kavmini bize karşı harekete geçirecektir." Bunun üzerine Allah ona şöyle vahyetti: "Onlardan öldürülenleri sen değil Ben öldürdüm. Dur, durduğun yerde. Müdahale etmeseydim hepinizi öldüreceklerdi. Zerh benim avucumun içinde debelenmektedir. Hiç kimse Bana karşı ona yardım edemez. Ben öyle konumdayım ki Zerh oradan kaçamaz ve ayrılamaz. Ben sana ve kavmine, askerlerini ve onlarda bulunan gümüş, eşya ve hayvanlarını bağışladım. Bana sığındığın takdirde mükâfatın budur. Sana yardım ettiğim için de senden bir karşılık talep etmiyorum."

Zerh yürüyüşüne devam ederek denize kadar gitti. Yanında yüz bin kişi vardı. Gemilerini hazırlayarak onlara bindiler. Denizde seyretmeye başlayınca Allah karadan ve denizden seyrettikleri muhite doğru rüzgârlar gönderdi. Her taraftan

dalgalar yükselmeye başladı. Gemiler de birbirleriyle çarpışarak parçalandılar, Zerh ve maiyetindekiler batıp boğuldular. Denizin dalgaları öyle yükseldi ki o muhite yakın beldelerin sakinleri korkuya kapıldılar ve yer sarsıldı. Esâ durumu öğrenmek amacıyla haberci gönderdi. Bunun üzerine Allah -en doğrusunu Allah bilir- ona şöyle vahyetti: "Sen ve beldelerinizdeki kavmin çıkın ve Allah'ın size verdiği ganimetleri alın. Zira bu ganimetlerden kim ne alırsa Ben onu onlara helal kıldım." Onlar indiler ve Allah'a hamd ve senada bulundular. Üç ay boyunca o eşyayı beldelerine taşıdılar. En doğrusunu Allah bilir.[670]

* * *

Esâ'dan sonra Yahuşâfâz b. Esâ işbaşına geçti ve ölünceye kadar yirmi beş yıl hüküm sürdü.

Yahuşâfâz'dan sonra da Atalya işbaşına geçti. Gazelya olarak da bilinen bu kadın, Amram'ın kızı ve Ehuzya'nın annesidir. Yuvâş b. Ehuzya[671] dışında İsrailoğullarının krallarının çocuklarını tasfiye etmiştir. Yaptıkları önce açığa çıkmadıysa da bilahare Yuvâş ve adamları tarafından öldürüldü. Bu kadın yedi yıl hüküm sürdü. [531]

Atalya'dan sonra Yuvâş b. Ehuzya başa geçti. Adamları tarafından öldürülünceye kadar kırk yıl hüküm sürdü. Yuvâş, ninesi Atalya'yı öldürerek başa geçti.

Yuvâş'dan sonra Emosya b. Yuvâş işbaşına geçti ve adamları tarafından öldürülünceye kadar yirmi dokuz yıl işbaşında kaldı.

Emosya'dan sonra Ûziya b. Emosya işbaşına geçti. Guziya olarak da bilinir. Ölünceye kadar elli iki yıl boyunca hüküm sürdü.

Uziya'dan sonra Yotâm b. Uziya ölünceye kadar on altı yıl süreyle hükmetti.

670 Müellif, "En doğrusunu Allah bilir," anlamında *Allahu a'lem* tabirini genellikle ya abartılı rivayet ve ifadelerden sonra ya da sübutu kati olmayan ve "Allah vahyetti" tabirlerinden sonra kullanılmaktadır.

671 Tevrat'ta Ahazya oğlu Yoaş olarak geçer. (ed.)

Yotâm'dan sonra Ehâz b. Yotâm da ölünceye kadar on altı yıl süreyle hükmetti.

Ehâz'dan sonra Hazkiya b. Ehâz başa geçti ve ölünceye kadar hüküm sürdü. Rivayete göre Hazkiya, Şu'ya'nın[672] adamıdır ve Şu'ya ona ömrünün bittiğini bildirmiştir. Ancak Rabbine yalvarmış ve Allah onun ömrünü uzatmış ve ona mühlet vermiştir. Şu'ya'ya bunu da haber vermesi emredilmiştir.

Muhammed b. İshâk dedi ki: Bu olayın kahramanı ve Şu'ya'nın adamının adı Sadîka'dır, demiştir.

Hz. Şu'ya

[532] **İsrailoğulları Hükümdarlarından Şu'ya'nın Adamı ve Senhârîb**

İbn Humeyd bize Seleme b. el-Fadl ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini anlattı:

Allah'ın Musa'ya vahyettikleri arasında, İsrailoğulları ve onlarda cereyan eden olaylar ve Musa'dan sonra yapacakları işler de vardır. "*Biz, Kitapta İsrailoğullarına: 'Sizler, yeryüzünde iki defa fesat çıkaracaksınız ve azgınlık derecesinde kibre kapılacaksınız,' diye bildirdik. (....) Biz cehennemi kâfirler için bir hapishane kıldık.*"[673] Burada İsrailoğulları ve onlarda meydana gelen olaylarla işledikleri günahlara değinilmekte ve Allah'ın onları affettiği ve onlara merhamet edip ihsanda bulunduğundan söz edilmektedir. Onların günahları hakkında Allah'ın, Musa'nın ifadesiyle onlara bildirdiği olaylardan biri şöyledir: Onların Sadîka adında bir kralları vardı. İsrailoğullarının başına bir hükümdar geçtiğinde Allah onlara hükümdarı yönlendirip irşat edecek ve âdeta hükümdarla Allah arasında vasıta olan bir peygamber gönderirdi. Bu peygamber aynı zamanda İsrailoğullarının meseleleri hakkında hükümdara tavsiyelerde bulunmaktaydı. Onlara yeni kitaplar indirilmemiş, Tevrat'a ve içindeki hükümlere uymaları emredilmiş ve bu peygamberler onları günahlardan sakındırmış ve terk ettikleri itaate dönmelerini istemişlerdir.

672 Tevrat'ta Yeşaya olarak geçer. (ed.)
673 İsrâ, 17/4-8.

Adı geçen hükümdar işbaşına geçince, Allah onunla aynı zamanda Şu'ya'yı peygamber olarak gönderdi. O, İsa, Zekeriya ve Yahya'dan öncedir. Şu'ya aynı zamanda İsa ve Muhammed'i müjdelemiştir. Hükümdar, bir müddet İsrailoğullarını ve Beytülmakdis'i idare ettikten sonra hâkimiyeti sona ermiş ve İsrailoğullarında büyük hadiseler vuku bulmuştur. Allah onların üzerine Babil Kralı Senhârîb'i[674] altı yüz bin sancaklı ordusuyla gönderdi. Beytülmakdis'e kadar gidip dayandı. Kral hastaydı ve ayağında bir yara vardı. Şu'ya peygamber ona geldi ve dedi ki: "Ey İsrailoğullarının Kralı! Babil Kralı, ordusuyla ve altı yüz bin sancakla senin üzerine geldi. İnsanlar onlara karşı heybete düştüler ve korkuya kapıldılar." Bu uyarı hükümdara ağır geldi ve Şu'ya'ya şöyle dedi: "Ey Allah'ın peygamberi! Olup bitenler hakkında bize ve Senhârîb'e ne yapacağına dair Allah'tan bir vahiy geldi mi?" diye sordu. Peygamber: "Bana yalnızca senin [533] durumunla ilgili vahiy geldi," diye karşılık verdi.

Bunun üzerine Allah, peygamber Şu'ya'ya şöyle vahyetti: "İsrailoğullarının hükümdarına git ve ona vasiyetini yapmasını ve yerine ailesinden istediği birini halife bırakmasını söyle," dedi. Şu'ya, İsrailoğullarının hükümdarı Sadîka'ya gitti ve ona şöyle dedi: "Rabbim bana: 'Ona git ve söyle, o ölecek, vasiyetini yapsın ve ailesinden birini halife bıraksın,' diye vahyetti."

Şu'ya, Sadîka'ya bu sözleri söyleyince adam kıbleye yöneldi. Namaz kılıp Allah'ı tesbih etti. Dua etti ve ağladı. İhlaslı bir kalple, tevekkül, sabır ve sadık bir imanla şöyle yalvardı: "Ey büyük Rab! Ey ulu İlah, ey Kuddüs, ey Mütekaddis, ey Rahmân, ey Rahîm, ey merhamet sahibi, ey Rauf! Uyku ve gaflet hâli olmayan! Beni amelim, eylemlerim ve İsrailoğullarındaki güzel hükümlerimle an. Bu güzelliklerin hepsi Senin iradenle gerçekleşti. Bunları benden iyi bilirsin. Zira beni, içimi ve dışımı benden iyi bilirsin." Bunun üzerine Rahmân, salih bir kul olduğu için duasını kabul etti ve Şu'ya'ya vahyederek kral Sadîka'ya: "Rabbin duanı kabul ederek sana rahmetiyle muamele etti. Senin ağlayışını gördü ve senin ecelini on beş sene

674 Tevrat'ta Sanherib olarak geçer. (ed.)

erteledi ve seni düşmanın Babil Kralı Senhârîb'den ve ordusundan kurtardı," diye haber vermesini buyurdu. Şu'ya bunları haber verince kralın ağrıları gitti, şerden ve hüzünden kurtuldu; Rabbine secde etti. Şöyle dedi: "Ey benim ve atalarımın ilahı! Senin için secde ettim ve tesbihatta bulundum. Seni yüceltiyor ve Seni tazim ediyorum. Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden de alırsın. Dilediğini aziz, dilediğini zelil kılarsın. Evvel de ahir de Sensin. Zahir de Sen batın da Sensin. Zarurete düşenlerin duasını kabul edersin. Duamı kabul eden ve yakarışıma rahmetle karşılık verensin."

Kral başını secdeden kaldırınca Allah Şu'ya'ya şöyle vahyetti: "Krala söyle, kölelerinden biri ona incir suyunu getirsin ve onu yarasına sürsün, şifa bulacak ve sabahladığında hastalığından kurtulduğunu görecektir." Kral, Şu'ya'ya dedi ki: "Rabbine, düşmanımıza ne yapacağını sor." Dedi. [Bunun üzerine] Allah Şu'ya'ya şöyle buyurdu: "Ona söyle, düşmanına karşı ona kâfi oldum ve kendisini onlardan kurtardım. Senhârîb ve beş kâtibi dışında, hepsi helak olacaklardır."

[534] Sabahladıklarında bir çağırıcı şehrin kapısına geldi ve şöyle seslendi: "Ey İsrailoğulları Kralı! Allah seni düşmanından kurtarmıştır, çıkabilirsin! Senhârîb ve maiyetinde olanlar helak olmuştur." Kral çıkınca Senhârîb'i aradı ancak ölüler arasında bulunamadı. Bunun üzerine kralın bulunması için talimat verdi. Peşine düşenler onu, beş kâtibiyle beraber bir mağarada buldular. Kâtiplerden biri de Buhtunnasr idi. Onların boyunlarına tasmalar takıldı. Sonra onları İsrailoğullarının kralına götürdüler. Kral onları görünce secdeye kapandı ve güneşin doğuşundan ikindi vaktine kadar başını secdeden kaldırmadı. Sonra Senhârîb'e: "Rabbimizin size yaptıklarını nasıl görüyorsun? Bizler ve sizler gaflette olduğumuz hâlde, gücü ve kudretiyle sizi öldürmedi mi?" dedi. Senhârîb ona: "Henüz memleketimden ayrılmadan, Rabbinizin haberi, size olan yardımı ve rahmeti hakkında bilgi aldım. Ancak, yol gösterene itaat etmedim. Beni şekavete, aklımın eksikliği sürükledi. Söz dinleseydim ve aklımı kullansaydım size karşı savaşmazdım. Ne var ki şekavet bana ve maiyetimde olanlara galip

geldi." Bunun üzerine İsrailoğullarının kralı şöyle dedi: "İzzetin Rabbi olan Allah'a hamd olsun. Dilediklerivle, size karşı bizi korumuştur. Allah, seni ve yanındakileri, onun nezdinde bir kıymetin vardır diye ölümden korumuş değildir. Seni ve yanındakileri daha kötü bir akıbet için sağ bıraktı. Böylelikle dünyadaki şekavetiniz artacak, ahirette daha büyük bir azaba duçar olacak ve Rabbimizin başınıza getirdiğini, geride kalanlara haber verecek ve sizden sonrakilere bildirmiş olacaksınız. Bu hikmet olmasaydı sizi sağ bırakmazdı. Bilesin ki senin ve maiyetindekilerin kanı Allah indinde, öldürdüğün bir kenenin kanından daha kıymetsizdir."

* * *

Daha sonra İsrailoğulları Kralı muhafızlarının reisine emir vererek, Senhârîb ve maiyetinde olanların boyunlarına tasma takılmasını istedi. Onları bu vaziyette yetmiş gün boyunca Beytülmakdis etrafında dolaştırdılar. Kral her gün onlara iki arpa ekmeyi vermekteydi. Bunun üzerine Senhârîb ona: "Ölüm bize yaptığından daha hayırlıdır, sana emredileni yap," dedi. Kral onların idam hapishanesine götürülmelerini emretti. Bunun üzerine Allah Şu'ya'ya şöyle vahyetti: "Krala söyle, Senhârîb'i ve maiyetini salıversin ki geride kalanları uyarsınlar. Onlara ikramda bulunsun ve memleketlerine ulaşmalarına yardım etsin." Peygamber, krala bu emri tebliğ etti. Kral bu emrin gereğini yaptı. Senhârîb ve maiyetindekiler yola çıktılar ve bir müddet sonra Babil'e ulaştılar. Ardından insanları topladı ve onlara, Allah'ın, ordusunun başına getirdiği felaketi anlattı. Bunun üzerine, kâhin ve sihirbazları ona: "Ey Babil Kralı! Biz sana onların Rabbi ve peygamberleriyle ilgili bilgi [535]
veriyor ve Allah tarafından peygamberlerine vahiy geldiğini söylüyorduk. Ancak bizi dinlemedin. Onlar öyle bir ümmettir ki Rablerinden dolayı hiç kimse onlara güç yetiremiyor." Senhârîb'in durumu korkulacak bir şeydi. Ancak Allah bir ibret nişanesi olarak İsrailoğullarını ondan korudu. Senhârîb bu hadiseden sonra yedi yıl daha hüküm sürdükten sonra öldü.

* * *

Kitap ehlinden bazıları derler ki: Senhârîb'in üzerine gittiği İsrailoğulları hükümdarı, topaldı. Bunun sebebi siyatik rahatsızlığıydı. Senhârîb'in onun memleketine tamah etmesinin sebebi: Hastalığı ve zafiyetidir. Senhârîb'den önce, Lifer[675] adında bir Babil kralı daha üzerine gitmişti. Buhtunnasr, onun amcasının oğlu ve kâtibiydi. Allah bir rüzgâr göndererek onun ordusunu helak etti. Ancak kâtibiyle, ikisi kurtuldular. Onu da oğlu öldürdü. Buhtunnasr da arkadaşı için kızdı ve baba katili oğulu öldürdü. Ondan sonra Senhârîb üzerine gitti. Onun ikamet yeri Selmân el-A'ser diye bilinen Azerbaycan hükümdarıyla beraber Ninova idi. Bu ikili ihtilafa düştüler ve ikisinin orduları yok oluncaya kadar savaştılar. Onların maiyetinde bulunan şeyler İsrailoğullarına ganimet kaldı.

Bazıları da derler ki: Musul Kralı Senhârîb'in üzerine gittiği kral, Şu'ya'nın adamı Hazkiya'dır.[676] Ordusuyla Beytülmakdis'i kuşatınca, Allah bir melek gönderdi ve bir günde yüz seksen bin kişi öldürdü. Ölünceye kadar yirmi dokuz yıl süreyle hüküm sürdü.

* * *

Rivayete göre, ondan sonra İsrailoğullarının başına Mineşşa b. Hazkiya kral oldu. O da vefat edinceye kadar elli beş yıl süreyle hükmetti.

Ondan sonra Emon b. Mineşşa hükümdar oldu. Onu da adamları öldürdü. On iki yıl işbaşında kaldı.

[536] Mineşşa'dan[677] sonra Yuşiya b. Emon[678] kral oldu. O, kesik burunlu ve topal firavun tarafından öldürülmüştür. Otuz bir yıl işbaşında kalmıştır.

Sonra Yâhovâhaz[679] b. Yuşiya işbaşına geçti. Adı geçen firavun onun üzerine gitti ve onu esir alarak Mısır'a götürdü. Onun yerine de Yoyâkîm[680] b. Yâhovâhaz'ı işbaşına getirdi ve

675 Tevrat'ta Lakiş olarak geçer. (ed.)
676 Tevrat'ta Hizkiya olarak geçer. (ed.)
677 Tevrat'ta Manaşşe olarak geçer. (ed.)
678 Tevrat'ta Amon oğlu Yoşiya olarak geçer. (ed.)
679 Tevrat'ta Yehoahaz olarak geçer. (ed.)
680 Tevrat'ta Yehoyakim olarak geçer. (ed.)

onu haraca bağladı. Rivayete göre Yoyâkîm bu haracı İsrailoğullarından toplardı. On iki yıl boyunca hüküm sürdü.

Yoyâkîm'den sonra Yoyâhîn[681] b. Yoyâkîm işbaşına geçti. İşbaşına geçtikten üç ay sonra Buhtunnasr onun üzerine yürüdü ve onu esir alarak Babil'e götürdü. Onun yerine amcası Mattanya'yı bıraktı. Ona Sadîkya[682] adını verdi. Kendisine muhalefet edince de ona savaş açtı ve onu mağlup ederek gözleri önünde çocuklarını boğazladı ve onun gözlerini oyarak, elleri bağlı bir şekilde Babil'e götürdü. Şehri ve Mabedi tahrip ederek İsrailoğullarını esir alıp Babil'e götürdü. İsrailoğulları, aralarındaki hısımlık sebebiyle Girş b. Câmâsb b. Esb tarafından Beytülmakdis'e iade edilinceye kadar Babil'de kaldılar. Zira annesi Eşter, İsrailî Câvîl'in –veya Hâvîl'in– kızıydı. Sadîkya'nın krallığı, Yoyâhîn'in üç aylık süresiyle birlikte on bir yıl üç ay sürdü.

Beytülmakdis ve Şam yönetimi Eştâsb b. Lehrâsb'in eline geçti. Bütün bunların üzerinde de Buhtunnasr bulunuyordu. O Buhtunnasr'ın valisiydi.

* * *

İbn Humeyd bize Seleme'den Muhammed b. İshâk'ın yukarıda kendisinden söz ettiğimiz İsrailoğullarının hükümdarı Sadîkya hakkında şöyle dediğini rivayet etti: Sadîkya ölünce İsrailoğullarının durumu karıştı ve krallık için aralarında re- [537]
kabet ve husumet meydana geldi. Peygamberleri Şu'ya aralarında olduğu hâlde, krallık için birbirlerini öldürdüler. Bu konuda peygamberlerine başvurmuyor ve onun hükmünü kabul etmiyorlardı. Rivayete göre bunun üzerine Allah Şu'ya'ya: "Kalk ve kavmini uyar. Ben senin dilinden onlara vahyedeceğim," diye buyurdu. Şu'ya kalkınca Allah onu konuşturdu. Kavmine nasihatte bulundu, onları uyardı ve badirelerle korkuttu. Ayrıca Allah'ın onlara verdiği nimetleri zikretti ve karşılaştıkları badireleri hatırlattı.

İbn İshâk dedi: Şu'ya sözlerini bitirince –bana anlatıldığına göre– onu öldürmek için saldırdılar. Şu'ya, onlardan kaçtı ve

681 Tevrat'ta Yehoyakin olarak geçer. (ed.)
682 Tevrat'ta Sidkiya olarak geçer. (ed.)

karşılaştığı ağaç yarılarak içine girip saklandı. Ancak şeytan elbisesinin kenarını çekerek, onu görmelerini sağladı. Bunun üzerine testereyle ağacı ve içinde bulunan Şu'ya'yı ortadan biçtiler.

* * *

Şu'ya'nın İsrailoğullarıyla olan kıssasını ayrıca Muhammed b. Sehl el-Buhârî bana İsmâîl b. Abdülkerîm, Abdüssamed b. Ma'kıl ve Vehb b. Münebbih'ten rivayetle nakletmiştir.

Buhtunnasr ve Kudüs

[538] **Lehrâsb ve Oğlu Beştâsb ile Buhtunnasr'ın İsrailoğullarıyla Savaşması ve Beytülmakdis'i Tahrip Etmesi**

Keyhusrev'den sonra krallığa onun tercihiyle, Lehrâsb b. Keyvecâ b. Keyminûş b. Keyfâşîn geçti. Taç giydiği zaman şöyle dedi: "İyilik bizim tercihimizdir." Üzerine oturmak için çeşitli mücevherlerle süslenmiş bir taht edindi. Onun emriyle kendisi için Belh şehri kuruldu. Adını da "Güzel Şehir" koydu. Divanları, o ihdas etti. Askerlerini seçmek suretiyle iktidarını güçlendirdi. Toprağı işletti ve askerlerinin erzakı için haraç topladı. Buhtunnasr'ı yönlendirdi. Rivayete göre Farsça adı, Buhterşeh idi.

Hişâm b. Muhammed'den bana anlatıldığına göre -Kâbûs'un yeğeni olan- Lehrâsb işbaşına geçince Belh şehrini kurdu. Onun döneminde Türklerin gücü arttı. İkamet yeri Belh'teydi ve Türklerle savaş hâlindeydi. Buhtunnasr onun döneminde Ahvâz ile Dicle'nin batısındaki Rum diyarı arasında kalan bölgenin valisiydi. Buhtunnasr sefere çıktı ve Dımaşk'a kadar gitti. Burada şehrin ahalisiyle sulh antlaşması yaptı ve bir komutanını Beytülmakdis üzerine gönderdi. Komutan, Davud soyundan olan İsrailoğullarının kralıyla bir sulh antlaşması yaptı ve rehineler alarak ayrıldı. Taberiye'ye vardığında yerlerinde kalan İsrailoğulları, "Babillilerle işbirliği yaptın ve bize ihanet ettin," diyerek onu öldürdüler ve savaşa hazırlandılar. Buhtunnasr'ın komutanı, ona yazarak olup bitenleri bildirdi. Buhtunnasr, ona yazarak, kendisi gelinceye

kadar yerinde beklemesini ve rehineleri öldürmesini söyledi. Buhtunnasr yola çıktı ve Beytülmakdis'e kadar gitti. Burada şehri kuvvet yoluyla ele geçirdi ve savaşçıları öldürüp kadın ve çocukları esir aldı.

Hişâm dedi: Bize anlatıldığına göre İsrailoğulları hapishanesinde İrmiyâ[683] peygamber bulundu. Allah, onu peygamber olarak onlara göndermişti. Onları, Buhtunnasr'ın başlarına getirdiği felaket konusunda önceden uyararak, kötü amelleri [539] terk edip tövbe etmemeleri hâlinde, Allah savaşçılarını öldürecek ve zürriyetlerini esir edecek birini onlara musallat edeceğini bildirmişti. Buhtunnasr ona: "Senin neyin var?" diye sordu. İrmiyâ, Allah'ın kendisini, kavmini başlarına gelecek felaket konusunda uyarmak için peygamber olarak gönderdiğini, ancak kendisine eziyet ettiklerini ve onu hapsettiklerini Buhtunnasr'a söyledi. Buhtunnasr: "Rablerinin gönderdiği peygambere isyan eden bir kavim ne kötü bir kavimdir," diye karşılık verdi ve onu serbest bıraktı. İsrailoğullarının zayıf insanlarından geride kalanlar, İrmiyâ'nın etrafında toplandılar ve "Biz kötülük yaptık ve zulmettik. Yaptıklarımızdan dolayı tövbe edeceğiz, Allah'a dua et ki tövbemizi kabul etsin," dediler. İrmiyâ Allah'a dua etti. Bunun üzerine Allah ona: "Onlar yapmayacaklar. Doğru söylüyorlarsa seninle bu beldede ikamet etsinler," diye vahyetti. İrmiyâ gelen vahyi onlara bildirdi. Onlar: "Tahrip edilen ve sakinlerine Allah'ın gazap ettiği bir şehirde nasıl ikamet ederiz?" diyerek orada ikamet etmekten imtina ettiler. Ardından Buhtunnasr, Mısır Kralı'na: "Benim bazı kölelerim size kaçtılar. Onları bana gönder. Aksi takdirde atlarımı memleketine sürer ve seninle savaşırım," diye yazdı. Bunun üzerine Mısır Kralı ona: "Onlar senin kölelerin değildir. Onlar hür insanlardır," diye yazdı. Buhtunnasr, Mısır Kralı'na savaş açtı ve onu öldürüp Mısırlıları esir aldı. Sonra da Mağrib diyarına girdi ve en uzak köşesine kadar gitti. Sonra Filistin ve Ürdün'den aralarında Danyal[684] peygamber gibi peygamberlerin bulunduğu çok sayıda esirle geri döndü.

683 Tevrat'ta Yeramya olarak geçer. (ed.)
684 Tevrat'ta Daniel olarak geçer. (ed.)

Hişâm dedi: O zamanda İsrailoğulları dağıldılar ve bir kısmı Hicaz bölgesinde Yesrib, Vâdi'l-Kurâ ve diğer yerlere göçüp orada ikamet ettiler.

* * *

Hişâm dedi: Bana anlatıldığına göre, daha sonra Allah, İrmiyâ'ya: "Ben Beytülmakdis'i imar ediyorum, oraya git," diye vahyetti. İrmiyâ oraya gitti ancak hâlâ harabe hâldeydi. Kendi kendine: "Sübhanallah! Allah bana oraya git, orayı imar ediyorum, buyurdu. Acaba ne zaman imar edecek ve şehir bu ölü hâlinden ne zaman kurtarılıp ihya edilecek?" diye söyledi. Sonra başını koyup uykuya daldı. Yanında da eşeği ve yiyeceklerinin içinde bulunduğu sepeti vardı. Onun uykusu yetmiş yıl sürdü. Bu müddet içinde Buhtunnasr ve Büyük Kral
[540] Lehrâsb öldüler. Lehrâsb yüz yirmi yıl krallık yaptı. Ondan sonra, oğlu Beştâsb işbaşına geçti. Beştâsb'a, Şam diyarının harap olduğunu, Filistin'de vahşi hayvanların çoğaldığını ve âdeta insanlardan boşaldığını haber verdiler. Bunun üzerine Babil bölgesinde bulunan İsrailoğullarına çağrıda bulundu ve istiyorlarsa Şam diyarına gelebileceklerini bildirdi. Davud'un soyundan bir kişiyi onların başına getirdi ve Beytülmakdis'i ve mescidini imar etmesini söyledi. İsrailoğulları döndüler ve şehri tekrar imar ettiler. Allah İrmiyâ'yı uykusundan uyandırdı ve şehrin imar edilmekte olduğunu gördü. Onun uyku hâli yüz yıl sürmüştü. Ancak bir saat kadar uyuduğunu sanıyordu. Uykuya daldığında şehir harap olmuş vaziyetteydi. Uykudan uyandığında şehrin hâlini görünce, "Bilirim ki Allah her şeye kadirdir," dedi.

Hişâm dedi: İsrailoğulları Beytülmakdis'i imar ettiler ve durumları düzeldi. Orada nüfusları çoğaldı. Nihayet Rumlar onları hâkimiyetleri altına aldılar. Ondan sonra da birlikleri kurulamadı.

* * *

Hişâm dedi: Beştâsb zamanında, Mecusilerin peygamberleri olduğunu iddia ettikleri Zerdüşt ortaya çıktı. Ehl-i kitaptan bazı âlimler Zerdüşt'ün Filistinli olduğunu söylemişlerdir.

İrmiyâ peygamberin bir öğrencisine hizmet ederdi ve onun önde gelen has adamıydı. Ancak, ona ihanet etti ve şahsına iftirada bulundu. Bu sebeple ona beddua etti ve alaca illetine yakalandı. Bunun üzerine Azerbaycan'a gitti ve Mecusilik dinini kurdu. Oradan da Belh'e Beştâsb'ın yanına gitti. Ona dinini anlattı. Beştâsb dinini benimsedi ve insanları bu dine girmeye zorladı. Bu uğurda da çok sayıda insanın canına kıydı. Beştâsb yüz on iki yıl hüküm sürdü.

Diğer tarihçiler ve geçmiş milletlerin tarihine vâkıf olanlar derler ki: Key Lehrâsb memleketinde takdir edilen ve İran- [541]
şehr'i[685] çevreleyen memleketlerin krallarını bastıran ve kendi insanlarını çok gözeten, binalar inşa etmeye önem veren, su kanalları açmaya ve ülkesini imara önem veren bir hükümdardı. Bu sebeple Rum, Mağrib ve Hindistan kralları her yıl ona belirlenmiş bir oranda haraç verirler, ona hürmetlerini bildirirler ve mehabetinden onun Krallar Kralı olduğunu ikrar ederlerdi.

Hişâm dedi: Rivayete göre Buhtunnasr, Key Lehrâsb'a, Orişelim'den[686] hazineler ve mallar getirmişti. Kral gücünde bir zafiyet meydana geldiğini hissedince, krallığı bırakarak oğlu Beştâsb'a bıraktı. Rivayete göre Lehrâsb yüz yirmi yıl hüküm sürmüştür.

Bir rivayete göre de İsrailoğullarına karşı savaşan Buhtunnasr'ın bir adı da "Buhterşeh"tir. Cevzerez soyundan bir Acem'dir. Üç yüz yılı aşkın uzun bir ömür yaşadı. Beştâsb'ın babası Kral Lehrâsb'ın emrinde çalışıyordu. Lehrâsb onu Şam diyarına ve Beytülmakdis'e göndererek, Yahudileri oradan sürmesini istedi. Buhterşeh oraya gitti ve bir müddet sonra ayrıldı. O Lehrâsb'dan sonra oğlu Beştâsb'a hizmet verdi. Ondan sonra da Behmen'in hizmetine girdi. Behmen, Belh'te ikamet ediyordu. –Buraya, Güzel Şehir de deniliyordu.– Behmen, Buhterşeh'e emrederek Beytülmakdis'e gitmesini ve Yahudi-

685 İranşehr, İran, Irak ve Horasan ülkelerinin ortak adıdır (*Mu'cemü'l-Büldân*).

686 Tevrat'ta Yeruşalim olarak geçer. (ed.)

leri oradan sürmesini emretmişti. Bunu sebebi, oranın kralının, Behmen'in gönderdiği elçilere saldırması ve bazılarını öldürmesiydi. Haber Behmen'e ulaşınca, Buhterşeh'i Babil'e tayin etti ve oradan Şam'a ve Beytülmakdis'e intikal etmesini istedi. Yahudileri bertaraf ederek, savaşçılarını öldürülmesini, kadın ve çocuklarını esir almasını emretti. Bunun için de eşraf ve komutanlardan dilediğini seçerek yanına almasını söyledi. Kral yakınlarından ve Mâdî b. Yâfes b. Nûh soyundan –aynı zamanda Buhterşeh'in kız kardeşinin oğlu– Daryûş b. Mehrî'yi, Behmen'in hazinedarı ve Gaylem b. Sâm soyun-
[542] dan Kîreş Keykevân'ı, Ali adıyla tanınan Ahşevâreş b. Kîreş b. Câmâsb'ı ve Behrâm b. Kîreş'i seçti. Behmen, yakınlarından ve has adamlarından olan bu dört kişiyi onunla görevlendirdi. Bundan başka, okçu ve okçu başlarından üç yüz kişiyle elli bin askeri de onun emrine verdi. Aynı zamanda, bunlar için gerekli olan ihtiyaçları tahsis etmesine izin verdi. Buhterşeh, bunlarla birlikte Babil'e hareket etti. Babil'de bir yıl boyunca hazırlık yaptı. Etrafında büyük bir topluluk oluştu. Ona katılanlar arasında Şam ve Beytülmakdis'te krallık yapan, Süleymân b. Dâvûd'un soyundan gelen ve aynı zamanda Şu'ya peygamberin adamı Hazkiya b. Ehâz'la savaşan, Musul ve çevresi hükümdarı Buhtunnasr b. Nebûzerâdân b. Senhârîb b. Daryuş b. Abirî b. Tîrâ b. Rûbâ b. Râbabâ b. Selamon b. Dâvûd b. Tâmî b. Hâmel b. Hermân b. Fûdâ b. Hemol b. Dermî b. Kamâil b. Sâmâ b. Rağmâ b. Nemrûz b. Kûş b. Hâm b. Nûh da vardı.

Buhtunnasr'ın Buhterşeh'e katılmasının sebebi, dedesi Senhârîb'in İsrailoğulları üzerine düzenlediği seferde Hazkiya ve İsrailoğullarından gördüğü muameledir. O da çok sayıdaki maiyetiyle ona katıldı. Ordu Beytülmakdis'e vardığında Buhterşeh, Allah'ın bir cezası olarak İsrailoğullarına galip geldi. Onları esir aldı ve Mabedi yıkarak Babil'e döndü. Yanına da o sırada İsrailoğullarının kralı Yuyahan b. Yuyâkîm'i de almıştı. Onun yerine de Yuyah'ın amcası Mattanya'yı bıraktı ve ona Sadîkya adını verdi.

[543] Buhtunnasr Babil'e döndükten sonra Sadîkya ona isyan etti. Buhtunnasr ikinci kez üzerine gitti. Tekrar galip geldi.

Şehri ve Mabedi tahrip ederek Sadîkya'yı bağladı ve çocuklarını boğazladıktan sonra, onu Babil'e götürdü. İsrailoğulları tekrar Beytülmakdis'e dönünceye kadar Babil'de kaldılar. Naklettiğimiz rivayete göre, diğer adı Buhterşeh olan Buhtunnasr'ın galibiyetinden ölümüne kadar geçen süre kırk yıldır.

Ardından bölgeye yirmi üç yıl süreyle oğlu Olmerudah hüküm sürdü. Onun ölümünden sonra da oğlu Belteşsar bir yıl işbaşında kaldı. Ancak, onun zamanda işler karıştı. Bunun üzerine Behmen onu azletti ve onun yerine Babil ve Şam diyarına Mâdî b. Yâfes b. Nûh soyundan gelen Daryûş'u getirdi. Belteşsar'ı öldürdü ve Babil ve Şam bölgesinde üç yıl hüküm sürdü. Ondan sonra Behmen onu azletti ve yerine Gaylem b. Sâm b. Nûh soyundan gelen Keyreş'i tayin etti. Bu şahıs, doğu tarafına gittiğinde, Mâdî ile birlikte Câmer'e gidip onunla hareket etmişti. Keyreş işbaşına geçince Behmen ona yazarak İsrailoğullarına merhametle muamele etmesini ve istedikleri yerde ikamet etmekte serbest bırakmasını, kendi yerlerine dönmelerine imkân vermesini ve istedikleri kişiyi başlarına getirmelerine fırsat vermesini istedi. Bunun üzerine peygamber olan Danyal'ı seçtiler. Böylece Danyal onların başına geçti. Keyreş'in, Babil ve ona bağlı yerler üzerindeki hâkimiyeti üç yıl sürdü. Buhtunnasr'ın galibiyetinden itibaren çocuklarının hüküm sürdüğü yıllar ve Keyreş'in hâkimiyeti dâhil yetmiş yıldır ve Buhtunnasr dönemi olarak kabul edilmektedir.

Bu dönem sonrasında Babil ve ona bağlı yerlere Behmen, akrabalarından olan ve âlim adıyla bilinen Ahşevâreş b. Kîreş b. Câmâsb'ı tayin etti. Bu şahıs, Şam üzerine sefere çıktığında Buhtunnasr'ın seçtiği dört önemli şahsiyetten biridir. Ahşevâreş söz konusu seferden takdir edilmiş olarak dönmüştü. Bu nedenle onu Babil'e ve ona bağlı olan yerlere tayin etti. Rivayete göre tayin edilmesinin asıl sebebi, Sind ve Hind Va- [544]
lisi Kerârdeşîr b. Deşkâl'in altı yüz bin kişiyle Behmen'e isyan etmesidir. Behmen, Ahşevâreş'i tayin etti ve Kerârdeşîr üzerine gitmesini emretti. Ahşevâreş emri yerine getirerek, Kerârdeşîr'e karşı savaştı; onu ve adamlarının çoğunu öldürdü. Bunun üzerine Behmen ona daha çok görev verdi ve muhtelif

yörelerden savaşçılar toplayarak emrine verdi. Sus'ta ikamet etti ve eşrafı etrafına toplayarak onlara et ve şarap ikram etti. Babil ve Hindistan istikametindeki bölgelerle, Habeşistan ve denize mücavir yerlere hükmetti. Bir gün içinde yüz yirmi komutana sancak teslim etti. Her komutana, her biri yüz savaşçıya bedel bin muharip verdi. Babil'i ikamet yeri edindi. Ancak, daha çok Sus'ta ikamet etmekteydi. İsrailoğulları esirlerinden Eşter bint Ebî Câvîl adında bir kadınla evlendi. Eşter, annesi tarafından emzirildiği için sütkardeşi olan amcasının oğlu Murdahî tarafından büyütülmüştü. Ahşevâreş'in onunla evlenmesinin sebebi, çok güzel, örnek ve asil olan Veşta adındaki karısını öldürmesidir. İnsanlar güzelliğini görsün diye dışarı çıkmasını emretmiş, ancak kadın emrine uymamış, bunun üzerine de onu öldürmüştür. Ancak, öldürdükten sonra da buna çok üzülmüştür. Ona, kadınlardan bir kadın seçmesi tavsiye edildi. Bunun üzerine İsrailoğullarına bir iyilik olmak üzere, Eşter'i seçti. Hristiyanların iddiasına göre Ahşevâreş, Babil'e gidişinde Eşter bir oğlan doğurdu; Ahşevâreş ona Keyreş adını verdi. Onun hâkimiyeti on dört yıl sürdü. Murdahî ona Tevrat'ı öğretmiş ve Yahudiliği benimsemiştir. Ayrıca Danyal peygamberden ve onun maiyetinde olan Hananya, Mîşâyel[687] ve Azarya gibi şahsiyetlerden de ilim öğrenmiştir. Onlar Beytülmakdis'e dönmek için kendisinden izin istediler. Ancak o: "Yanımda sizden bin tane peygamber olsa dahi, hayatta olduğum sürece size gitmeye izin vermem," diye cevap vermiştir. Danyal'a yargı işlerini tevdi ederek, Buhtunnasr'ın
[545] Beytülmakdis'ten getirdiği ve hazinede saklanan eserleri çıkarıp iade etmesini istemiştir. Ayrıca Beytülmakdis'in yeniden imar edilmesini emretmiştir. Ancak, Beytülmakdis oğlu Keyreş zamanında imar edilebilmiştir. Keyreş'in idaresi, Behmen ve Humânî dönemlerine rastlamaktadır.

Behmen öldüğünde Keyreş idaresi on üçüncü yılındaydı. Humânî'nin dördüncü yılında da Keyreş öldü. Böylelikle Keyreş b. Ahşavîreş yirmi iki yıl yönetmiştir.

687 Tevrat'ta Mişael olarak geçer. (ed.)

* * *

Siyer ve tarihçilerin Buhtunnasr ve İsrailoğulları hakkında verdikleri bilgileri yukarıda zikrettik.

İlim ehli olan selefe gelince: Onlar bu konuda farklı bilgiler nakletmişlerdir:

Kâsım b. Hasan bana şöyle anlattı: Hüseyn bize, Haccâc, İbn Cüreyc, Ya'lâ b. Müslim ve Saîd b. Cübeyr'den şöyle dediğini rivayet etti:

İsrailoğullarından bir adam Kur'an okurdu. "*Üzerinize güçlü kullarımızı gönderdik,*"[688] ayetine gelince ağlar ve gözlerinden gözyaşları dökülür ve mushafı kapatarak şöyle derdi: "Bu olay, Allah'ın dilediği bir zamanda vuku bulmuştu!" Sonra da şöyle dua ederdi: "Ey Rabbim! İsrailoğullarını, onun eliyle helak ettiğin o adamı bana göster!" Bunun üzerine rüyasında, Babil'de olan Buhtunnasr adında bir miskin gördü. Bunun üzerine varlıklı olan adam yanına para ve bazı kölelerini de alarak Babil'e gitmek üzere yola çıktı. Ona: "Nereye gidiyorsun?" diye sordular. Adam: "Ticaret için çıktım," diye söyledi. Babil'e varınca bir ev kiraladı. Evde yalnızdı. Oraya yoksulları çağırıyor ve onlara yardım ediyordu. Ona gelen herkese yardımını esirgemiyordu. Onlara: "Sizden başka yardım etmediğim kimse kaldı mı?" diye sordu. Onlar: "Evet, biraz uzakta, falanca mahallede, Buhtunnasr adında hasta bir yoksul vardır," dediler. Bunun üzerine hizmetçilerine: "Haydin, gidelim," dedi. Çıktılar ve onun yanına kadar gittiler. Ona: "Adın nedir?" dedi. Adam: "Buhtunnasr," dedi. Hizmetçilerine: "Onu taşıyın," dedi. Onu eve götürdü ve iyileşinceye kadar ona baktı. Sonra onu giydirdi ve nafakasını verdi. Ardından da İsrailî yola çıkmaya karar verdi. Buhtunnasr adındaki yoksul ağlamaya başladı. İsrailî ona: "Niye ağlıyorsun?" diye sordu. Buhtunnasr: "Bana o [546]
kadar iyilik yaptın, ancak sana verecek bir şey bulamıyorum," dedi. İsrailî: "Elinde varsa az bir şey verebilirsin," dedi. Adam: "Benimle alay ediyorsun," dedi ve peşinden gitmeye devam ederek, İsrailînin alay ettiğini düşündüğünden, kendisine az dediği şeyi vermedi. Bunun üzerine İsrailî ağladı ve şöyle dedi:

688 İsrâ, 17/5.

"Anladım ki senden istediğimi bana vermekten imtina etmen Allah'ın takdir ettiğini gerçekleştirmeyi dilemesidir."

Zaman büyük hadiseleriyle geçti. Farsların Babil Valisi Sayhûn: "Keşke Şam diyarına bir öncü birlik göndersek," dedi. Maiyetindekiler: "Sakıncası yok, gönderebilirsin," dediler. Sayhûn: "Kimi gönderelim dersiniz?" dedi. Onlar: "Falanca," dediler. Bunun üzerine Sayhûn bir adam görevlendirdi ve ona yüz bin verdi. Buhtunnasr da mutfağından sorumlu oldu. Onun mutfağından yemek istiyordu. Komutan, Şam diyarına varınca, süvarileri ve cesur yayaları olan bir diyarda olduğunu görünce hayal kırıklığına uğradı ve bir şey sormadı. Ancak Buhtunnasr, halkın uğrak yerlerine uğruyor ve onlara: "Babil üzerine gitmekten sizi alıkoyan nedir? Devlet hazinesine ulaşmaya bir engel yoktur," diyordu. Onlar: "Biz iyi savaşçı değiliz ve Şam ehlinin sohbet meclisleri bitmeden savaşmak da istemeyiz," diyorlardı. Akabinde geri döndüler. Komutan, hükümdara gördüklerini anlattı. Buhtunnasr ise hükümdarın adamlarına: "Hükümdar beni çağırsa ona, komutanın anlattığından farklı şeyler anlatacağım," deyip duruyordu. Bu talep hükümdara iletilince, Buhtunnasr'ı çağırdı. Buhtunnasr ona, meseleyi anlattı ve dedi ki: "Komutan atları ve süvarileri bol bir diyarda olduğunu görünce maneviyatı kırıldı ve onlara bir şey sormadı. Buna karşılık ben, orada gitmediğim bir oturma meclisi bırakmadım. Onlara şöyle şöyle sordum, onlar da bana şöyle –Saîd b. Cübeyr'in naklettiği ve Buhtunnasr'ın muhataplarına söylediği sözler– cevap verdiler." Sonra komutan Buhtunnasr'a: "Beni rezil ettin. Söylediklerinden vazgeçersen sana yüz bin veririm," dedi. Buhtunnasr ona: "Babil'in hazinesini versen de vazgeçmem," dedi. Aradan zaman geçti. Hükümdar: "Şam diyarına bir süvari birliği göndersek, bir yol ve imkân bulurlarsa onu değerlendirecekler. Yoksa güçleri yetti-
[547] ği kadarını alacaklar," dedi. Maiyetindekiler: "Zararı yok, yapabilirsin," dediler. Hükümdar: "Kimi uygun görüyorsunuz?" diye sordu. Onlar: "Falancayı uygun görüyoruz," dediler. Hükümdar: "Hayır, bana Şam diyarı hakkında bilgi veren şahsı görevlendireceğim," dedi ve Buhtunnasr'ı çağırarak dört bin

süvariyle gönderdi. Bunlar evlerin arasında dolaşarak İsrailoğullarını âdeta avlıyorlardı. Alabildikleri kadar esir aldılar. Ancak öldürmediler ve yıkmadılar. Sayhûn'un cenazesi kaldırılınca, "Onun yerine birini bulun," diyenler oldu. Birbirlerine: "Acele etmeyin, insanlarınız seferden dönsünler, onlar sizin silahşorlarınızdır. Sonra size sorun çıkarmasınlar," dediler. Buhtunnasr ve süvarileri esirlerle gelinceye kadar beklediler. Esirleri insanlar arasında taksim etti. Bunun üzerine: "Bunun kadar idareyi hak eden kimse görmedik," dediler ve onu başa getirdiler.

* * *

Bazıları da derler ki: Buhtunnasr'ın savaşmak üzere İsrailoğulları üzerine gitmesinin sebebi, onların Yahyâ b. Zekeriyâ'yı öldürmeleridir.

Bu konudaki rivayetler şöyledir:

Mûsâ b. Hârûn bana şöyle anlattı: Amr b. Hammâd bize Esbât'tan naklen (daha önce zikrettiğimiz senedle)[689] Süddî'nin şöyle dediğini anlattı:

Buhtunnasr'ı İsrailoğullarına karşı savaşması için Sayhâîn gönderdi. Sayhâîn, İsrailoğulları Kralı'nın Yahyâ b. Zekeriyâ'yı (as.) öldürdüğünü duyunca Buhtunnasr'ı sefere çıkardı.

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Bana nakledildiğine göre Allah, İsrailoğullarına Şu'ya'dan sonra Yâşya b. Emos'u başlarına getirdi. Hızır'ı da peygamber olarak gönderdi. -İsrailoğullarından naklen Vehb b. Münebbih'in iddiasına göre- Hızır'ın adı İrmiyâ b. Halkiyâ olup Harun soyundandır.

* * *

Vehb b. Münebbih'in rivayeti şöyledir:

Muhammed b. Sehl b. Asker el-Buhârî bana şöyle anlattı: İsmâîl b. Abdülkerîm bize şöyle dedi: Abdüssamed b. Ma'kıl bana, Vehb b. Münebbih'ten şöyle işittiğini rivayet etti:

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk ve güvenilir bir raviden rivayetle Vehb b. [548]
Münebbih el-Yemânî'ten şöyle dediğini rivayet etti:

689 Parantez içine aldığımız kısım Taberî'ye aittir. (çev.)

Allah, İrmiyâ'yı İsrailoğullarına peygamber olarak gönderdiğinde, ona şöyle buyurmuştur: "Ey İrmiyâ! Ben henüz seni yaratmadan seni seçtim. Sen henüz annenin karnında oluşmadan, seni takdis ettim. Sen henüz doğmadan, seni temizledim. Henüz koşacak çağına gelmeden, seni peygamber yaptım. Sen henüz ergenlik çağına girmeden, seni imtihan ettim. Seni büyük bir dava için seçtim." Allah, İrmiyâ'yı, İsrailoğullarının kralına; yol göstermek, onu doğru yola yöneltmek ve Allah ile arasında bir aracı olarak Allah'tan gelen vahyi tebliğ etmek üzere gönderdi.

Vehb dedi: Sonra İsrailoğullarında büyük olaylar oldu, günahlar işlediler, haramı helal edindiler, Allah'ın onlara olan ihsanını ve düşmanları Senhârîb ve ordusundan nasıl kurtardığını unuttular. Bunun üzerine Allah, İrmiyâ'ya: "Kavmin İsrailoğullarına git ve sana emrettiklerimi onlara tebliğ et, onlara olan nimetlerimi hatırlat ve onlara muhalefetlerini anlat," diye vahyetti. İrmiyâ şöyle dedi: "Bana güç vermezsen ben zayıfım, bana yardım etmezsen âcizim, beni düzeltmezsen hatalıyım, bana destek vermezsen hüsrandayım ve bana ikram etmezsen zilletteyim!" Allah şöyle buyurdu: "Bilmez misin ki her şey Benim irademle meydana gelir. Bütün kalpler ve diller Benim elimdedir, onları dilediğim gibi evirip çeviririm, onlar da bana itaat ederler. Ben benzeri ve dengi olmayan Allah'ım! Gökler ve yer ve onların içindekiler Benim sözümle vücut buldu. Ben denizlere hitap ettim, onlar sözümü anladılar. Onlara emrettim, onlar emrimi kavradılar. Karada sınırlarını çizdim, onlar haddi aşmadı. Dağ gibi dalgalar da sınıra kadar gelir, ancak çizdiğim hududa gelince emrimi haşyet içinde dinleyerek boyun eğerek itaat giysisine bürünürler. Ben seninleyim. Seninle olduğum sürece, sana zarar gelmez. Seni yarattıklarımdan büyük bir topluluğa gönderdim ki onlara mesajımı iletesin. Bu görevi ifa etmekle, onların nail olacakları sevaba nail olacaksın. Bu sevabın, onların sevabından bir şey eksiltmez. Görevini ifada taksiratın olursa, körlük içinde bıraktığın insanların günahları kadar, günah yüklenmiş olursun. Kavmine
[549] git ve onlara de ki: 'Ey salih ataların çocukları! Allah salih ata-

larınızın hatırasını anımsadı ve tövbe etmenizi istedi.' Atalarının Bana itaat etmelerinin hayırlı akıbetini; kendilerinin ise Bana isyan etmelerinin kötü akıbetini nasıl bulduklarını onlara sor. Onlardan önce Bana itaat etmekle hiç bedbaht olanı gördüler mi? Buna mukabil Bana isyan etmekle hiç mutlu olanı bilirler mi? Hayvanlar, yararlı barınaklarını daima bildiği ve hatırladığı için, onlarda bu yerlere karşı bir bağ ve bir ilgi bulunmaktadır. Bu kavim, yok oluş ortamında otlanıp durdu. Onların rahip ve hahamları benim kullarımı köleleştirdiler. Benim yerime onları kendilerine tapınmaya mahkûm ettiler. Kullarıma kitabımla hükmetmekten imtina ettiklerinden, Benim emrimi bilinmez hâle getirdiler. İnsanlara benim zikrimi unutturdular. Benim hakkımda onları kandırdılar. Onların emîrleri ve liderleri ise verdiğim nimetle azdılar, kitabımı bir kenara ittiler, Benim cezamdan emin oldular, ahdimi unuttular, yolumu değiştirdiler. Benim kullarım Benden başkasına yapılması uygun olmayan itaat ve bağlılıkla onlara itaat ettiler. Onlara itaat etmekle Bana isyan ettiler. Dinimde uydurdukları bidatlerde, onlara tâbi oluyorlar. Böylelikle gaflet içinde ve Bana ve elçilerime iftirada bulunuyorlar. Celalim münezzehtir. Makamım ve şanım yücedir. Bana isyan etmekte, bir beşere itaat etmek hiç uygun olur mu? Yarattığım kulları Benim yerime tanrı kılmak hiç uygun olur mu? Onların alim ve fakihleri, mescitlerde ibadet etme tekellüfünde bulunuyor ve Benden başkası için ve dine karşılık dünyayı almak için orayı imar etmekle süsleniyorlar. Fıkhı, ilimden başka amaçlar için öğrenmeye yelteniyorlar. İlmi öğrenirler ama onunla amel etmezler. Peygamberlerin çocuklarına gelince ellerindeki tükenmiş, sorumluluklar altında ezilmiş, mağlup olmuş ve gaflete kapılmışlardır. Batıla dalanlarla birlikte dalıyorlar. Ataları gibi Benden yardım bekliyorlar ve ataları gibi kendilerine de ikramda bulunmamı temenni ediyorlar. Doğruluktan uzak bir şekilde, tefekkür ve tedebbür etmeden, Benim yardım ve ikramıma herkesten daha layık olduklarını iddia ediyorlar. Atalarının Bana nasıl yardım ettiklerini ve yollarını değiştirenler, ahitlerini değiştirdiklerinde onların Benim yolumdaki

gayret ve ciddiyetlerini zikretmezler. Atalarının canlarını ve kanlarını nasıl feda ettiklerini ve davam aziz olsun ve dinim galip gelsin diye nasıl sabır ve sadakatle gayret gösterdiklerini hatırlamazlar. Bu insanlar belki düşünürler diye ömürlerini uzattım ve belki dönerler diye onlara mühlet verdim ve onlardan yüz çevirdim. Böylece onlara mazeret bırakmadım. Bütün bunlara rağmen, onlar için gökten yağmur yağdırdım,
[550] toprağı bitirdim, afiyet nimetiyle nimetlendirdim ve düşmanlarına galip kıldım. Ancak azgınlıkları arttı ve Benden daha da uzaklaştılar. Bu durum daha ne kadar sürecek? Yoksa akıllarınca Benimle alay mı ediyorlar? Yoksa Bana hile yaptıklarını mı zannediyorlar? İzzetime yemin ederim ki onlara öyle bir fitne hazırlayacağım ki hilim sahibi onun karşısında hayrete düşecek, akıl ve hikmet sahibi kendini kaybedecektir. Sonra da onlara azgın kasvetli ve muannit birini musallat edeceğim ve ona heybet elbisesini giydirecek, kalbinden şefkat, merhamet ve hilmi sökeceğim. Gece karanlığı gibi tâbileri ve bulut yığınları gibi askerleri olacak, binekleri de rüzgâr gibi esecektir. Sancaklarının dalgalanmaları semada uçan şahinler gibi olacak, süvarileri âdeta kartallar gibi uçacaktır."

Ardından Allah, İrmiyâ'ya: "İsrailoğullarını Yâfes vasıtasıyla helak edeceğim," diye vahyetti. Yâfes'ten maksat, Yâfes soyundan gelen Babillilerdir. İrmiyâ, Rabbinin vahyini alınca çığlıklar attı, ağladı ve elbisesini yırtıp başına külleri savurdu ve dedi ki: "Doğduğum gün ne uğursuz bir gündü! Tevrat'ın bana telkin edildiği gün ne kötü bir gündü! Peygamberlerden sonra gelişim benim için ne kötü oldu! [Allah] benim iyiliğimi murat etseydi, beni İsrailoğullarına son peygamber yapmazdı! Yoksa benim yüzümden mi bedbaht olup helak olacaklar!"

Allah, Hızır'ın ağlayışını ve yakarışını duyunca ona şöyle seslendi: "Ey İrmiyâ! Sana vahyettiklerim sana sıkıntı mı verdi?" İrmiyâ: "Evet, ya Rabbi! İsrailoğullarında sevindirmeyecek şeyler görmeden beni helak et," dedi. Bunun üzerine Allah: "İzzetim ve celalime yemin ederim ki İsrailoğullarını ve Beytülmakdis'i senin yüzünden helak etmiyorum," diye buyurdu. İrmiyâ, Rabbinin sözleri için sevindi, kalbi ferahladı ve

dedi ki: "Musa'yı ve peygamberlerini hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki hiçbir zaman Rabbimden İsrailoğullarını helak etmesini dilemem."

Ardından da İsrailoğullarının kralına giderek ona Rabbinin vahyini bildirdi. Kral haberi iyimser bir şekilde karşıladı ve şöyle dedi: "Rabbim bizi helak ederse bu, işlediğimiz günahlarımızın çokluğu yüzündendir. Bizi affederse de bu, kudretinin bir sonucudur."

Bu vahyin üzerinde üç yıl geçti. Ancak İsrailoğulları günah işlemeye ve kötülüklerine devam ettiler. Helak olma vakitleri yaklaşmıştı. Ahireti unuttukları için vahiy de az geliyordu, dünyayı ve dünya işlerini âdeta putlaştırmaları yüzünden, ilahi vahiy neredeyse kesilmişti. Bunun üzerine kralları onlara [551] dedi ki: "Ey İsrailoğulları! Allah'ın azabı gelmeden ve üzerinize acımasız bir kavim göndermeden, bu hâlinizi terk edin! Zira Rabbiniz tövbeyi kabul eder, kudretiyle ihsan eder ve tövbe edene merhamet eder." Ancak hâllerini değiştirmekten imtina ettiler. Bunun üzerine Allah, Buhtunnasr b. Nebûzerâdân b. Senhârîb b. Daryâs b. Nemrûd –İbrahim'i (as.) ateşe atan ve Rabbi hakkında onunla tartışan kişidir– b. Fâliğ b. Âbir'in kalbine Beytülmakdis üzerine gitmeyi ve dedesi Senhârîb'in orada yapmak istediği şeyleri yapmayı ilham etti. Bunun üzerine altı yüz bin sancakla Beytülmakdis seferine çıktı. Yola çıktıktan sonra, İsrailoğulları Kralı'na, "Buhtunnasr ve ordusu sizin üzerinize geliyor," diye haber geldi. Kral, İrmiyâ'ya haber gönderdi ve ona şöyle dedi: "Ey İrmiyâ! Hani sen bize: 'Benim dileğim olmadan Rabbim bana Beytülmakdis ehlini helak etmeyecek, diye vahyetti,' diyordun." İrmiyâ: "Rabbim vaadine muhalefet etmez, ben bundan eminim," diye karşılık verdi.

Vakit yaklaşınca ve İsrailoğullarının hükümranlığı son bulmak üzereyken, Allah da onları helak etmeyi dilediğinde, indinden bir melek gönderdi ve ona: "İrmiyâ'ya git ve ona sor, sonra ona söylediklerini yapmasını emret," diye buyurdu. Melek, İsrailoğullarından bir şahıs gibi İrmiyâ'ya gitti. İrmiyâ ona: "Kimsin?" dedi. Adam: "İsrailoğullarındanım. Sana bir

meselem hakkında sormak istiyorum," dedi. İrmiyâ ona izin verince, melek şöyle dedi: "Sana geldim, akrabalarım hakkında soracağım. Allah bana nasıl emrettiyse haklarını öyle gözettim. Onlara hep iyilik yaptım. Onlara ikram etmekte kusur etmedim. Ancak, onlara yaptığım iyilik ve ikrama karşılık, daima beni rahatsız etmiş ve kızdırmışlardır. Ey Allah'ın peygamberi! Onlar hakkında bana, nasıl davranacağımı söyle." İrmiyâ ona: "Allah için iyilik yap ve O'nun gözetilmesini emrettiği hakları gözet ve hayır dile," dedi. Bunun üzerine melek ayrıldı. Birkaç gün bekledikten sonra, tekrar aynı surette ona geldi. İrmiyâ ona: "Kimsin?" dedi. Melek: "Akrabalarım hakkında daha önce sana sormaya gelen adamım," dedi. Allah'ın peygamberi ona: "Sana karşı tavırları daha düzelmedi mi, arzu ettiğin şekilde sana davranmıyorlar mı?" diye sordu. Adam: "Ey Allah'ın peygamberi! Seni hak ile gönderen Allah'a
[552] yemin ederim ki, bir insanın akrabalarına yapması gereken ne kadar iyilik varsa ondan daha fazlasını onlara yaptım," dedi. Peygamber ona: "Akrabalarına git ve onlara iyilik yap ve kullarını ıslah eden Rabbinden aranızı bulmasını, rızasına uygun şekilde sizi birleştirmesini ve sizi gazabından korumasını dile," dedi. Melek yanından ayrıldı. Birkaç gün geçmişti ki Buhtunnasr sayısı çekirgelerden daha büyük ordusuyla Beytülmakdis'in etrafını kuşattı. İsrailoğulları çok korktular. Olay İsrail Kralı'na da ağır geldi ve İrmiyâ'yı kendisiyle görüşmeye davet etti. Ona: "Ey Allah'ın peygamberi! Allah'ın sana olan vaadi nerede?" diye sordu. İrmiyâ: "Rabbime güveniyorum," dedi. Ardından melek, Beytülmakdis'in duvarına oturmuş ve gülümseyerek Rabbinin yardımını bekleyen İrmiyâ'nın yanına gitti. İrmiyâ ona: "Kimsin?" dedi. Melek: "Akrabalarımla ilgili olarak sana iki kere gelen kişiyim," dedi. İrmiyâ ona: "Daha içinde bulundukları gaflet uykusundan uyanmadılar mı?" diye sordu. Melek: "Ey Allah'ın peygamberi! Bugüne kadar onların bana yaptıklarına hep sabrettim ve onların gidişatının gazabıma sebep olacağını biliyordum. Bugün baktım ki Allah'ın hoşlanmadığı ve sevmediği işler çeviriyorlar," dedi. Peygamber: "Bu işler nedir?" diye sordu. Melek şöyle dedi: "Ey

Allah'ın peygamberi! Onlar Allah'ın gazabını gerektiren kötü işler yapıyorlar. Bugünden önce bu işleri yapsalardı bu kadar kızmaz, sabreder ve bir ümitle karşılardım. Ama bugün senin için ve Allah adına onlara öfkelendim ve sana gelip bunu duyurmak istedim. Seni hakla gönderen Allah hakkı için senden onları helak etmesi için Rabbine yalvarmanı istiyorum." Bunun üzerine İrmiyâ: "Ey göklerin ve yerin hâkimi! Onlar haklı ve doğru iseler onları koru, Senin gazabını gerektiren ve rızana aykırı işler yapıyorlarsa onları helak et," dedi.

Bu söz İrmiyâ'nın ağzından çıkar çıkmaz, Allah, Beytülmakdis üzerine âdeta bir yıldırım gönderdi[690] ve kurban kısmına ateş düştü ve onun yedi kapısı yerin dibine çöktü. Bunun üzerine İrmiyâ çığlık attı, elbisesini yırttı, toprağı başına savurdu ve dedi ki: "Ey Göklerin hâkimi! Ey rahmet edenlerin en yücesi Rabbim! Bana olan vaadin nerede?" Bunun üzerine ona şöyle nida edildi: "Onların başına gelen, senin elçimiz olan meleğe verdiğin fetva (beddua) üzerine vuku buldu." İrmiyâ, bu sözün üç kere adama söyledikleri sözler olduğunu ve onun Rabbinin elçisi olduğunu anladı.

Daha sonra İrmiyâ ortalıktan çekildi ve yabani hayvanla- [553]
rın yaşadığı ortamda zamanını geçirmeyi tercih etti. Buhtunnasr ve ordusu Beytülmakdis'e girdi ve böylece Şam diyarına

690 Babil hükümdarının İsrailoğullarını âdeta bir yok oluşa sürüklediği, Beytülmakdis'i tahrip ederek, savaşçılarını öldürüp, geri kalanları da esarete mahkûm ederek Babil'e sürdüğü tarihî bir gerçek. Ancak rivayette olay dramatize edilerek verilmektedir. Ravilerin muhayyilesinin ürünü olan kimi ifade ve tasvirler, olayın gerçek mahiyetini ortadan kaldırmaz. Allah'ın insanları helak etmesi ve başlarına musibet getirmesine gelince: Bunlar tamamen, Allah'ın yarattığı hayat ve tabiat kanunları çerçevesinde cereyan etmektedir. Ayakta kalmasını sağlayan güç ve iradesini yitiren herkesin bu akıbete uğraması kaçınılmazdır. İnsan tabiatındaki saldırganlık ve tahakküm eğilimi ise hem ahlaki değil hem de semavi dinlerin ruhuna aykırıdır. İsrailoğullarının başına gelen musibetler inkâr edilemez. Ancak onlar da bugün olduğu gibi Filistin halkına tarih boyunca soykırım ve tehcirin en kötü örneklerini reva görmüşlerdir. Soykırım ve tehcir örneklerinin son örneği, yirminci yüzyılda gerçekleşen ve hâlâ da devam edenidir. Hatta Musa'dan sonra Yûşa' b. Nûn zamanındaki katliam ve tehcir hadisesini zikretmek gerekir. Bütün bunlar sonradan Filistin'e gelen İsrailoğullarının buranın gerçek sahiplerini yok farz etmesinin bir sonucudur. (çev.)

ayak bastı. İsrailoğullarına tam bir katliam uyguladı ve Beytülmakdis'i tahrip etti. Sonra askerlerine emir vererek her birinin, kalkanını toprakla doldurmasını ve onu Beytülmakdis'e dökmesini istedi. Bunun üzerine askerler orayı toprakla doldurdular. Akabinde de Babil'e döndü. Yanına da İsrailoğulları esirlerini aldı. Adamlarına emir vererek, Beytülmakdis'te buldukları herkesi toplamalarını istedi. Bunun üzerine büyük küçük herkesi topladılar. Buhtunnasr onlardan yüz bin çocuk seçti. Askerlerin eline geçen ganimetler ortaya çıktığında, Buhtunnasr onları askerlere taksim etmek isteyince, maiyetindeki komutanlar ona: "Bütün ganimetlerimiz senin olsun ve bunun karşılığında bu seçtiğin İsrailoğullarının çocuklarını bize taksim et," dediler. Buhtunnasr bu talebi kabul etti ve çocukları komutanlara taksim ederek her birine dört çocuk düştü. Bu çocuklar arasında Danyal, Hananya, Azarya, Mîşâyel ve Davudoğulları soyundan yedi bin, Yûsuf b. Ya'kûb ve kardeşi Bünyâmin soyundan on bir bin, Aşer b. Ya'kûb soyundan sekiz bin, Zebâlon b. Ya'kûb ve Nefsâlî b. Ya'kûb soyundan on dört bin, Rûbîl b. Ya'kûb ve Levi b. Ya'kûb soyundan dört bin, Yahuda b. Ya'kûb soyundan dört bin çocuk vardı. Geri kalanlarsa diğer İsrailoğullarının çocuklarıydı. Buhtunnasr esirleri üç bölüme ayırdı. Bunların üçte birini Şam'da bıraktı. Üçte birini esir olarak götürdü. Üçte birini de öldürdü. Beytülmakdis'teki çanak, tabak türü eşyayı Babil'e götürdü. Yetmiş bin çocuğu da Babil'e götürdü. Zulümleri ve günahları yüzünden İsrailoğullarının maruz kaldıkları birinci vaka budur.

Buhtunnasr, Babil'e dönmek üzere geri dönünce eşeği üzerinde ve yanında içinde üzüm suyu bulunan küçük bir kırba ve yine içinde incir bulunan bir sepetle İrmiyâ, İlyâ'ya geldi. Tahrip edilmiş beldenin hâlini görünce içine şüphe girdi ve kendi kendine dedi ki: "Ölümünden sonra Allah bunları nasıl diriltir?" dedi. Bunun üzerine Allah onu öldürüp yüz sene bı-
[554] raktı. Yanında da eşeği, üzüm suyu ve incir sepeti vardı. Allah eşeğini de öldürdü. Ayrıca Allah, onu gören gözlerden azade kıldı. Sonra da onu diriltti ve ona: "'*Ne kadar kaldın?' demiştik. O da: 'Bir gün yahut daha az,' demişti. Allah ona: 'Hayır, yüz*

sene kaldın. Yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamıştır. Yani değişmemiştir. *Eşeğine de bak. Seni ibret kılalım istedik. Şimdi sen kemiklere bak onları nasıl düzeliyor, sonra ona nasıl et giydiriyoruz,' demişti."* Sonra kendisiyle birlikte kasları ve damarlarıyla ölen eşeğine baktı ve birbirine nasıl bağlandığına dikkat etti. Etin kemiklere nasıl giydirildiği ve düzgün bir beden hâline geldiği, akabinde de nasıl canlandığı ve ayağa kalkıp anırdığını gördü. Ardından üzüm suyuna ve incire baktı. Onu bıraktığı gibi bulmuştu. Allah'ın kudretinin tecellisine şahit olunca şöyle dedi: *"Bilirim ki Allah her şeye kadirdir."*[691] Allah bu olaydan sonra da onu yaşattı. O, geniş ve ıssız yerlerde ve memleketlerde görülürdü.

* * *

Buhtunnasr, Allah'ın takdir ettiği kadar saltanatını sürdürdü. Sonra bir gün bir rüya gördü. Gördüğü rüyayı beğenmişti; fakat gördüğü başka bir şey, ona rüyasını unutturdu. Bunun üzerine peygamberlerin zürriyetinden Danyal, Hananya, Azarya ve Mîşâyel'i davet etti ve onlara: "Bana gördüğüm bir rüyanın tabirini söyleyin. Rüyayı beğenmiştim. Ancak gördüğüm başka bir şey onu bana unutturdu. Bu rüya neydi?" Onlar ona: "Bize rüyayı söyle sana tabirini söyleyelim," dediler. O: "Onu hatırlamıyorum. Bana ne olduğunu söylemezseniz organlarınızı keseceğim," dedi. Yanından ayrıldılar ve Allah'a yalvararak rüyayı kendilerine bildirmesini dilediler. Allah onu onlara bildirdi. Bunun üzerine Buhtunnasr'a giderek ona dediler ki: "Bir heykel gördün." O da: "Doğru söylediniz," dedi. Onlar: "Ayakları ve bacakları pişmiş çamurdan, dizleri ve uylukları bakırdan, karnı gümüşten, göğsü altından, başı ve boynu demirdendi," dediler. "Doğru söylediniz," dedi. Onlar: "Sen ona bakarken beğendin, ancak Allah semadan üstüne bir kaya gönderdi ve onu ezdi. Sana rüyanı unutturan bu taştır," dediler. Buhtunnasr: "Doğru söylediniz. Acaba tabiri nedir?" dedi. Onlar: "Sen kralların yönetimini gördün. Bazıları diğerlerinden daha yumuşakken bazıları daha güzeldi. Bazıları da daha sertti. Mülkün [555]

691 Bakara, 2/259.

ilk aşaması, pişmiş çamur gibiydi. Onun üstünde, ondan daha güzel ve daha sert olan bakır vardı. Onun üst aşaması, ondan daha güzel ve daha üstün olan gümüştür. Gümüşün üstünde ise ondan daha güzel ve daha üstün olan altın vardır ve ondan sonra da senin mülkün demir gibidir. Senin dönemin öncekilerden daha kuvvetli ve daha azizdir. Allah'ın gökten üzerine indirip incelten kaya ise Allah'ın semavi görevle göndereceği ve hükmün ona geçeceği bir peygamberdir. Bütün o maddeleri dövüp birleştirecek," dediler.

Sonra Babil ehli, Buhtunnasr'a dediler ki: "Senden talep ettiğimiz ve bize taksim ettiğin bu erkek çocukları evlerimize girdikten sonra, kadınlarımız onlarla meşgul oldular, ilgi ve alakalarını onlara verdiler. Onları al veya öldür." O, onlara: "Bu, sizi ilgilendirir. Onları öldürmek isteyen öldürebilir," dedi. Onları evlerinden çıkardılar ve öldürmek için götürdüler. Ölüme yaklaştıklarında çocuklar Allah'a yalvararak: "Rabbimiz! Başkalarının günahları yüzünden belaya maruz kaldık," diye dua ettiler. Bunun üzerine Allah onlara rahmetiyle merhamet etti ve öldürülmeleri hâlinde onları ihya edeceğini vaat etti. Buhtunnasr'ın bıraktıklarının dışındakiler öldürüldü. Bıraktığı isimler arasında Danyal, Hananya, Azarya ve Mîşâyel vardı.

* * *

Allah, Buhtunnasr'ın ölmesini dileyince ortaya atılarak dedi ki: "Tahrip ettiğim ev nedir ve öldürdüğüm bu insanlar kimdir?" Dediler ki: "Bu ev, Allah'ın mescitlerinden bir mescittir. Öldürdüklerin ise peygamberlerin zürriyetidirler. Onlar zulmettiler ve hadlerini aştılar, Allah da günahları yüzünden onlara başkalarını musallat etti. Onların Rabbi göklerin, yerin ve bütün mahlukatın de Rabbidir. Yarattıklarına ikramda bulunur, onları korur ve onları aziz kılar. Ancak isyan ettikleri için Allah onları helak edip başkalarını onlara musallat etti."

Buhtunnasr: "Bana söyleyin bakalım, en yüksek semaya nasıl çıkabilirim? Belki oraya çıkar ve oradakileri öldürüp orayı hâkimiyetime alırım; zira yeryüzünü ve içindekilerini hallettim," dedi. Ona: "Buna gücün yetmez. Hiç kimsenin de

gücü yetmez," dediler. Onlara: "Bunu mutlaka yapacaksınız. Aksi takdirde hepinizi öldüreceğim," dedi. Bunun üzerine ağladılar ve Allah'a yalvardılar. Allah da ona kudretini ve onun [556] zafiyetini göstermek için bir sivrisinek göndererek, onun burnuna ve oradan da beynine soktu. [Sivrisinek] yerinde karar kılamadığı için, beyni sürekli zonkluyordu. Öleceğini anlayınca yakınlarından olan has adamlarına: "Öldüğüm zaman kafamı yarın ve beni öldüren şeyin ne olduğuna bakın," dedi. Öldüğünde kafasını yarıp baktılar. Bir de ne görsünler, bir sivrisinek beynini ısırmış hâldeydi. Böylece Allah kullarına kudretini bir daha göstermiş ve İsrailoğullarından geride kalanlara lütfederek, onları tekrar Şam'a ve kutsal mescit İlyâ'ya iade etmiştir. Orayı tekrar inşa ettiler, nüfusları çoğaldı ve eskisinden daha iyi bir duruma kavuştular.

İddia ederler ki Allah, öldürülenleri diriltti ve bunlar da onlara katıldılar –en doğrusunu Allah bilir–.

* * *

Tekrar Şam diyarına döndüklerinde, ellerinde Allah'ın ahdine dair bir şey yoktu. Zira Tevrat onlardan alınmış ve yakılarak ortadan kaldırılmıştı. Üzeyr de Babil'de alıkonulan esirlerdendi. Şam'a dönünce Tevrat'ın yokluğuna gece gündüz ağlıyordu. Bunun için toplumdan uzaklaştı ve yalnız başına kalarak vadilerde ve çöllerde gezinip ağladı. Derken bir gün, Tevrat için ağlayıp dururken, ona bir adam yanaştı ve "Ey Üzeyr! Niçin ağlıyorsun?" dedi. Üzeyr: "Allah'ın kitabı ve ahdi için ağlıyorum, elimizdeydi. Günahlarımız ve Rabbimizin gazabı bize düşmanlarımızı musallat etti. Erkeklerimizi öldürüp memleketimizi tahrip ettiler ve elimiz altında olan ve dinimizle ahiretimiz için hidayet kaynağı olan Allah'ın kitabını yaktılar. Buna ağlamayayım da neye ağlayayım!" dedi. Adam: "Onun sana iade edilmesini ister misin?" dedi. Üzeyr: "Buna imkân var mı?" diye sordu. Adam: "Evet, dön, oruç tut ve temizlen, elbiseni de temizle ve yarın aynı yere gel," dedi. Bunun üzerine Üzeyr döndü, temizlendi, elbisesini de temizledi ve aynı yere gidip oturdu. Aynı adam ona içinde su bu-

lunan bir kapla geldi. Aslında gelen adam bir melekti. Allah onu Üzeyr'e gönderdi ve o kaptan ona su içirdi. Bunun üzerine Tevrat onun kalbine doğdu. Ardından da İsrailoğullarına
[557] döndü ve helali, haramı, sünnetleri, farzları ve hadleriyle tanıdıkları Tevrat'ı onlara vazetti. Üzeyr'e hiç kimseye göstermedikleri sevgiyi gösterdiler. Artık Tevrat tekrar ellerindeydi. Onların durumu, onunla düzeldi. Üzeyr de Allah'ın hukukunu gözeterek aralarında bulunuyordu. Allah'a kavuşuncaya kadar görevini ifa etti. Ardından tekrar günahlara girdiler ve "Üzeyr, Allah'ın oğludur," dediler. Allah tekrar onları doğru yola sevk etmek, onlara öğretmek ve Tevrat'ın hükümlerini ikame etmek üzere onlara peygamber gönderdi.

* * *

Bazı raviler, Vehb b. Münebbih'ten naklen Buhtunnasr ve İsrailoğulları hakkında onun farklı rivayetlerine yer vermişlerdir. Kitabı daha fazla uzatmamak için bunları zikretmedim.

[558] **BUHTUNNASR'IN ARAPLARLA SAVAŞI**

Araplar henüz Irak topraklarına yeni girmiş ve Hîre ile Enbâr'ı ikamet yeri olarak edinmişlerdi. Bize anlatıldığına göre –Allahu a'lem– Allah, Yahuda soyundan Berhiya b. Ehniya b. Zerbâbil b. Şeltîl'e –Hişâm dedi: Şerkî'ye göre Şeltîl, "tufeyşil" yemeğini (mercimek çorbasını) bulan ilk kişidir– şöyle vahyetti: "Buhtunnasr'a git ve ona söyle, Araplar üzerine gitsin. Onların evlerinin kapıları yoktur. Ordusuyla onların topraklarına girsin. Savaşçılarını öldürsün ve mallarını alsın. Onlar Bana küfrediyor, başka ilahlar ediniyor ve peygamberlerimi ve elçilerimi yalanlıyorlar."

Hişâm dedi: Bunun üzerine Berhiya, Necran'dan yola çıkarak Babil'de Buhtunnasr'a –Araplar Nebûhaz Nasr diye telaffuz ederler– gitti. Ona, Allah'ın kendisine bildirdiğini nakletti. Bu olay Ma'ad b. Adnân dönemine rastlamaktadır. Bunun üzerine Buhtunnasr memleketinde bulunan Arap tüccarlarına karşı harekete geçti. Onlar, Babil'e ticaret eşyası satıyor ve karşılığında hububat, hurma ve giyim eşyası satın alıyorlardı.

Buhtunnasr Arap tüccarlarından ele geçirdiklerini topladı ve Necef bölgesinde onlar için etrafı çevrili bir mekân yaptırdı. Orayı muhkem hâle getirdi ve muhafızların kontrolü altında bıraktı. Ardından da savaş için çağrı yaptı. İnsanlar savaşa hazırlandılar. Haber yakın bölgelerdeki Araplara ulaştı. Bunun için barışçı ve eman dileyen grup ve kabileler Buhtunnasr'a gittiler. Bunun üzerine Berhiya'ya danıştı. Berhiya ona: "Sen henüz onların üzerine gitmeden memleketlerinden çıkıp sana geldiler. Bu onların olumsuz tavırlarından vazgeçtikleri anlamına gelmektedir. Onların talebini kabul et ve onlara iyilik yap," diye söyledi.

Hişâm dedi: Bunun üzerine Buhtunnasr onları Fırat kıyısında Sevâd bölgesinde iskân etti. Bilahare orayı mesken edinerek, kendilerine yerleşim merkezi kurdular ve oraya Enbâr adını verdiler. Daha önce tahkim ettiği yerde alıkoydukları tüccarları da serbest bıraktı; onlar da Buhtunnasr hayattayken orayı ikamet yeri edindiler. Ölünce, Enbâr'dakilere katıldılar ve Hayr[692] yıkılmaya yüz tuttu. [559]

Hişâm dışında, geçmiş insanlar hakkında bilgi sahibi olan kimi raviler ise şöyle demişlerdir: Ma'ad b. Adnân doğduğunda İsrailoğulları peygamberlerini öldürmeye yeltenmişlerdi. Son öldürdükleri ise Yahyâ b. Zekeriyâ idi. Res[693] halkı da peygamberlerine karşı tecavüzde bulunmuş ve onu öldürmüşlerdi. Hadûr[694] halkı da peygamberlerini öldürmüşlerdi. Allah'ın peygamberlerine karşı böyle cüretkâr davranınca Allah, Ma'ad b. Adnân'ın peygamberlerinden olduğu o kuşağın helak olmasına izin verdi. Bu bağlamda Allah, Buhtunnasr'ı İsrailoğulları üzerine gönderdi. Buhtunnasr, Mescid-i Aksâ'yı ve şehirleri tahrip etme ve İsrailoğullarını âdeta berhava edip Babil'e götürme işini bitirince rüyasında kendisine, Arap diyarına girip orada insan ve hayvan bırakmaması, onlardan

692 *Mu'cem*'de Hişâm'dan naklen: Aynı yerde Hîre'yi kurdular, diye anlatılmaktadır (*Mu'cemü'l-Büldân*, III. 377-380).

693 Res, bir kuyu adı olup burada bir peygamber, kavmi tarafından yalanlanmış ve bu kuyuda alıkonulmuştur.

694 Yemen'de bir beldedir. *Mu'cem*'de şeklinde ifade edilmiştir.

bir eser bırakmayacak şekilde orayı tahrip edip âdeta havaya savurması emredildi. –Ya da bazı peygamberlere emredilerek, ona bu işi emretmeleri istendi.– Bunun üzerine Buhtunnasr Eyle ile Übülle arasında ordusunu savaş vaziyetine soktu ve Araplara karşı harekete geçerek, ulaşabildikleri her insanı ve hayvanı hedef aldılar. Allah, İrmiyâ ve Berhiya'ya şöyle vahyetti: "Allah sizin kavminizi uyardı, ancak sakınmadılar. Bu sebeple hükümranlıktan sonra köle oldular. Yaşam nimeti ve bolluktan sonra yoksul olup el açacak duruma düştüler. Aynı şeyi Arabe[695] ehline de emrettim; ancak onlar imtina ettiler. Bu yüzden onları cezalandırmak için Buhtunnasr'ı onlara musallat ettim. Ma'ad b. Adnân'a yönelin. Ahir zamanda onun soyundan Muhammed adında biri çıkacak ve peygamberlik makamını yüceltecek; onun eliyle düşüklük yerine yüceliği hâkim kılacağım.

Bunun üzerine yola çıktılar. Yol onlar için âdeta dürülüyordu. Buhtunnasr'ı geçtiler. Adnân'la karşılaştılar. Onu Ma'ad'a götürdüler. Ma'ad o sırada on iki yaşındaydı. Berhiya onu Burâk'a aldı, kendisi de arkasına bindi ve aynı saatte Harran'a vardılar. Yer İrmiyâ için de âdeta dürülmüştü ve Harran'a ulaştı. Adnân ve Buhtunnasr, Zâtürrk'ta karşılaştılar. Buhtunnasr, Adnân'a galip geldi. Bunun üzerine Arap diyarı-
[560] na doğru yürüdü ve Adnân'ı takip ederek Hadûr'a kadar gitti. Arapların çoğu Arabe yörelerinden gelip burada toplanmışlardı. İki taraf burada karşı karşıya konuşlandılar. Buhtunnasr onlara pusu kurdu. Rivayete göre bu, kurulmuş ilk pusuydu. Ardından semadan gelen bir ses: "Peygamberler için intikam!" diyordu. Kılıçlar önden ve arkadan onları biçiyordu. Günahlarından pişmanlık duymaya başladılar ve "veyl!" diye seslendiler. Ancak Adnân Buhtunnasr'a, Buhtunnasr da Adnân'a ulaşamadılar. Hadûr vakasında bulunmayanlarla, hezimetten önce kurtulanlar iki fırkaya ayrıldılar: Bir fırka Akk başta olmak üzere Reysûb'a, bir fırka da Vebâr'a yöneldiler. Bunlardan başka, Hadru'l-Arab fırkası vardı. Ravi dedi: "*Zalim olan nice beldeyi kırıp geçirdik,*" ayeti bunları kastetmiştir.

695 Arabe tabiri, Arap diyarı anlamında kullanılmıştır. (çev.)

Yani kâfir ehli olan beldeler. Azap beldelere inip de son vaka olarak onları kuşatınca, kaçmak istediler ancak kaçamadılar. "*Azabımızı hissettiklerinde,*" yani onlardan intikam almamızı hissettiklerinde "*Bakarsın ki oradan kaçıyorlar.*" Önden ve arkadan kılıçlar onları biçince kaçmaya yeltendiler. "Kaçmayın! İçinde bulunduğunuz refaha ve yurtlarınıza dönün! Çünkü sorguya çekileceksiniz!" Azabın vaki olduğunu görünce hatalarını anladılar ve şöyle dediler: "*Vay başımıza gelenlere! Gerçekten biz zalim insanlarmışız! Biz onları biçilmiş ve hareketsiz hâle getirinceye kadar bu feryatları sürüp gider!*"[696] Kılıçlarla öldürüldüler.

Buhtunnasr, Arabe'den topladığı esirlerle Babil'e döndü. Bunları Enbâr'a yerleştirdi. Buraya da Enbâru'l-Arab denildi. Sonra Nabatiler onlara karıştı.

Buhtunnasr seferinden döndükten sonra Adnân öldü ve Buhtunnasr dönemi boyunca Arap diyarı harap kaldı. Buhtunnasr ölünce Ma'ad b. Adnân, İsrailoğulları peygamberleriyle birlikte yola çıkarak Mekke'ye kadar geldi. Burada Mekke'nin belli başlı yerlerini kurdu ve peygamberlerle hac ziyaretini yaptı. Sonra buradan ayrılıp Reysûb'a gitti akabinde ahaliyi çıkardı ve Hâris b. Mudâd el-Cürhümî soyundan kimlerin kaldığını sordu. (Bu şahıs Devs el-İtki ile savaşmış ve Cürhüm onun önderliğinde onların çoğunu yok etmişlerdi.) Ona: "Cürhüm'den Cevşem b. Celheme kaldı," denildi. Bunun üzerine Ma'ad onun kızı Muâne ile evlendi ve ondan Nezâr adındaki oğlu oldu.

Diğer Valiler

Beştâsb ve Hükümranlığı –Beştâsb Döneminde Meydana Gelen Olaylar– Beştâsb ve Buhtunnasr Dışında Kalan Valilerinin Yaptıkları

Arap ve Acem tarihçilerinin anlattığına göre Key Lehrâsb'ın oğlu Beştâsb taç giydiği gün şöyle dedi: "Biz fikrimizi, ilim ve amelimizi hayra nail olmak için kullanacağız." Rivayete [561]

696 Enbiyâ, 21/11-15.

göre Fars diyarında Fesa şehrini kurmuş, Hindistan ve diğer memleketlerde de ateş mabetleri inşa etmiş ve bu mabetleri herâbezlerin[697] sorumluluğuna tevdi etmişti. Beştâsb, memleketin önde gelen şahsiyetlerinden yedi kişiye rütbeler vermişti. Bunların her birini bir bölgeye hâkim kılmış ve o bölgeleri onlara tahsis etmiştir. Zerdüşt b. Esfîmân, Beştâsb'ın krallığının otuzuncu yılında ortaya çıktı ve peygamberlik iddiasında bulundu. Beştâsb'dan dinine girmesini istedi. Başta bu talebi reddettiyse de sonradan Zerdüşt'e iman etti ve davetini kabul etti. Zerdüşt, vahiy olduğunu iddia ettiği bir kitabı da krala takdim etti. Kitap, on iki bin ineğin derisine yazılmıştı. Yazı, altınla süslenmişti. Beştâsb, kitabı İstahr'da, Dezenbeşt diye adlandırılan bir yerde muhafaza etti. Orayı da herâbezlere tevdi etti. Ancak kitabın avama öğretilmesini yasakladı. O sıralarda Beştâsb, Türk Kralı Ferâsyâb'ın kardeşi Harzâsef b. Key Sevâsif ile bir sulh antlaşması yapmıştı. Bu antlaşmanın bir maddesine göre Beştâsb'ın bir binek hayvanının, Krallar Kapısı önünde tutulan binek hayvanları gibi kralın kapısında tutulması gerekiyordu. Ancak Zerdüşt, Beştâsb'a Türk Kralı ile sulhu bozmasını istedi. Beştâsb bu öneriyi kabul etti ve hayvanla sorumlusunun getirilmesi için haber gönderdi. Olay Harzâsef'e bildirilince buna çok kızdı. Kendisi de amansız bir sihirbazdı. Beştâsb'a karşı savaş açmak üzere karar aldı. Bunun için Beştâsb'a, kaba ve sert bir mektup yazdı. Mektupta ona, büyük suç işlediğini ve Zerdüşt'ün tavsiyesini kabul etmekle çirkin bir davranışta bulunduğunu ifade etti. Bu maksatla da Zerdüşt'ü kendisine göndermesini istediler, aksi takdirde kendisine savaş açacağını, onun ve aile fertlerinin kanını dökeceğini bildirdi.

[562] Elçi, mektubu Beştâsb'a getirince, Beştâsb ailesini ve memleketinin ileri gelenlerini topladı. Bunların içinde âlimleri ve hesap adamı Câmâsef ve Zerrîn b. Lehrâsb da vardı. Beştâsb, Türk Kralı'na çok sert bir cevabi mektup yazdı. Mektupta ona harp ilan ediyor ve kendisine: "Sen vazgeçsen de ben vazgeçmeyeceğim," diyordu. İki kral birbirleri üzerine yü-

697 Herâbez, Mecusi kâhini anlamınadır (*el-Murab*, 351).

rüdüler. Maiyetlerinde sayılamayacak kadar çok savaşçı vardı. Beştâsb'ın maiyetinde kardeşi Zerrîn, Zerrîn'in oğlu Nestûr, Beştâsb'ın iki oğlu İsfendiyâr ve Bişotin ile Lehrâsb'ın bütün soydaşları vardı. Harzâsef'in maiyetinde ise iki kardeşi Cevhürmüz ve Endermân ile Harzâsef'in aile fertleri ve sihirbaz Beyderfeş vardı. Bu muharebelerde Zerrîn öldürüldü ve Beştâsb buna çok üzüldü. Ancak oğlu İsfendiyâr onun yerini iyi doldurdu. Beyderfeş'i mübarezede öldürdü. Devran Türkler üzerine döndü. Çok feci bir katliama maruz kaldılar. Harzâsef kaçtı. Beştâsb da Belh'e döndü. Savaşın üzerinden birkaç yıl geçmişti. Karzem adında bir şahıs, İsfendiyâr'a karşı Beştâsb'ı tahrik etti. Bu nedenle İsfendiyâr'ı art arda savaşlara gönderdi. Ardından da bağlanmasını emretti. Akabinde de onu, kadın hapishanesinin içinde bulunduğu kaleye hapsetti. Daha sonra Beştâsb, Kirmân ve Sicistan taraflarına gitti. Oradan da dinini ve dininin menasikini öğrenmek için Tamîzer adıyla bilinen bir dağa gitti. İhtiyarlığın bitap düşürdüğü babası Lehrâsb'ı da Belh şehrinde bıraktı. Hazinesini, mallarını ve kadınlarını karısı Hatûs'a tevdi etti. Casuslar bu haberi Hazâsif'e iletti-ler. Bunu öğrenince çok sayıda asker toplayarak Belh üzerine gitti. Bu hamleyi Beştâsb ve ülkesine karşı bir fırsat olarak gördü. Fars diyarının sınırına ulaştığında kardeşi ve veliahdı Cevhürmüz'ü çok sayıda savaşçılardan oluşan bir birlikle öne geçirdi. Ona ülkenin ortasına ulaşıncaya kadar süratli bir şekilde ilerlemesini emretti. İlerleyişinde düşmanı bertaraf etmesini, şehir ve köylere baskınlar yapmasını istedi. Cevhürmüz verilen emirleri yerine getirerek kan akıttı, büyük ölçüde düşmanın dokunulmazlarını çiğnedi. Arkasından Harzâsef de saldırarak divanları yaktı, Lehrâsef'i ve herâbezleri öldürdü, ateş mabetlerini yıktı, hazineleri ve malları ele geçirdi; Beştâsb'ın Humânî ve Bâzâfre adındaki iki kızını esir aldı. Ele geçirdikleri şeyler arasında Derfeş Kâbiyân diye adlandırılan en [563]
büyük bayrakları ve Beştâsb'ın maiyetinde olan bir adam da vardı. Beştâsb kaçtı ve yöredeki Tumeyzer Dağına çekilerek, orada korunmaya çalıştı. Beştâsb'ın başına korktuğu gelmişti. Rivayete göre sıkıntıya girince Beştâsb, Câmâsb'ı İsfendiyâr'a

göndererek onu hapisten çıkardı. Beştâsb'ın yanına götürüldü. Beştâsb ondan özür diledi ve ona taç giydireceğini, Lehrâsb kendisine nasıl davrandıysa kendisi de İsfendiyâr'a öyle davranacağını vadetti. Ona ordunun başına geçmesini ve Harzâsef'e karşı savaşmasını söyledi.

İsfendiyâr sözlerini duyunca, ona saygı içinde boyun eğdi. Akabinde de kralın yanından ayrılarak askeri denetledi ve durumlarını gözden geçirdi. Onlara gerekli gördüğü talimatı verdi. Geceyi de orduyu hazırlamakla geçirdi. Sabah olunca içtima borularını çaldırdı. Ardından da askerlerini Türk askerlerinin üzerine sevk etti. Türk askerleri vaziyeti görünce hemen harekete geçtiler. Başlarında Cevhürmüz ve Endermân vardı. Savaş başladı ve iki taraf birbirlerine girdiler. İsfendiyâr âdeta şimşek gibi düşmana saldırdı. Onların arasına dalarak vurmaya başladı. Çok geçmeden düşman saflarını yardı ve karşı tarafta İsfendiyâr'ın hapisten çıkarıldığı haberi yayıldı. Bunun üzerine Türkler arkalarına bakmadan kaçtılar. İsfendiyâr büyük bayrağı düşmandan geri almıştı ve onu açarak taşıdı. Beştâsb'ın yanına vardı. Beştâsb zafer müjdesini alınca İsfendiyâr'a, düşmanı takip etmesini söyledi. Ona verdiği talimattan biri de Lehrâsef'e karşılık Harzâsef'i öldürmek ve oğullarına karşılık da Cevhürmüz ve Endermân'ı öldürmekti. Türk kalelerinin yıkılmasını, şehirlerinin yakılmasını ve öldürdükleri din adamlarına karşılık onların insanlarının öldürülmesini ve esirlerin ortadan kaldırılmasını emretti. Ayrıca ihtiyacı olan komutan ve liderleri de ona verdi.

Rivayete göre İsfendiyâr, Türk diyarına daha önce kimsenin gitmediği bir yoldan girdi. –Muhafızlarının koruma görevini yapması, vahşi hayvanları avlaması ve Anka kuşuna isabetli atışlarda bulunması gibi– başkasının başaramadığı işleri de yaptı. Arapçada Sufriye diye ifade edilen ama asıl adı Düzrüin olan Türk şehrine kuvvet yoluyla girdi ve kralı, kralın kardeşlerini ve askerlerini bertaraf etti. Onların mallarını ele geçirdi ve kadınlarını esir aldı. Kralın iki kız kardeşini de ele geçirdi. Babasına da zafer hakkında mektup yazdı. Muha-
[564] rebede İsfendiyâr'dan sonra en çok himmet gösteren karde-

şi Feşûten, Edrenûş ve kızının oğlu Mehrîn idi. Rivayete göre bunlar şehre ulaşmadan Kasroz, Mehreroz ve büyük bir nehri daha geçmişlerdi. İsfendiyâr ayrıca Ferâsyâb'a ait Vehşkend şehrine de girdi. Âdeta ülkenin başını döndürdü ve sonuna kadar gitti. Hatta Tübbet ve Sûl Kapısına kadar ulaştı. Ardından da Türk yurdunu parçalayarak her bir parçayı, ileri gelen bir Türk'e verdi. Onlara eman verdi ve her birine Beştâsb'a teslim edecekleri yıllık bir haraç koydu.

Bunun üzerine Beştâsb başarılarından dolayı oğlu İsfendiyâr'ı kıskandı ve onu Sicistan'da bulunan Rüstem üzerine gönderdi. Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'den bana nakledildiğine göre şöyle demiştir: Beştâsb oğlu İsfendiyâr'ı veliaht yapmış ve Türkler üzerine göndermişti. İsfendiyâr Türklere galip geldi ve babasına döndü. Babası ona: "Rüstem ülkemizin ortasına kurulmuştur. O, Kâbûs'un kendisini kraldan azat ettiğini ileri sürerek bize itaat etmemektedir. Ona git ve onu bana getir," dedi. Bunun üzerine İsfendiyâr, Rüstem üzerine yürüdü ve onunla savaşa tutuştu. Ancak Rüstem, İsfendiyâr'ı öldürdü ve akabinde de Beştâsb öldü. Beştâsb yüz on iki yıl hüküm sürdü.

* * *

Bazı rivayetlere göre, İsrailoğullarından Semî adında bir zat peygamberdi. Beştâsb'a gönderilmişti. Semî, Belh'te bulunan Beştâsb'e gitti. Burada Mecusilerin lideri Zerdüşt ve bilge Câmâsb ile buluştu. Semî, İbranice konuşuyordu. Zerdüşt işaret diliyle onu anlıyordu. Semî'nin İbranice söylediklerini Farsça olarak yazıyordu. Câmâsb da onlara bu hususta eşlik ediyordu. Bu yüzden bilge Câmâsb adıyla tanındı.

Bazı Acemler de iddia ederler ki: Câmâsb'ın soyağacı şöyledir: Câmâsb b. Fahz b. Hey b. Hakâv b. Nezkâv b. Fers b. Rec b. Horâsrev b. Minûşehr. Zerdüşt'ün soyağacı da şöyledir: Zerdüşt b. Yûsisef b. Ferdevâsif b. Erbehad b. Mencedesf b. Cehşenş b. Feyâfîl b. el-Hâdî b. Herdân b. Sefmân b. Vîds b. Edrâ b. Rec b. Horâsrû b. Minûşehr.

Bir rivayete göre de Semî ve Zerdüşt onlara davetlerini tebliğ edinceye kadar Beştâsb ve babası Lehrâsb, Sâbiîdiler. [565]

Zerdüşt ve Semî hâkimiyetinin otuzuncu yılında davetlerini ona tebliğ ettiler.

Bu görüşü ileri sürenin iddiasına göre Beştâsb, yüz elli yıl hüküm sürmüştür. Ona göre Beştâsb yedi büyük makam sahibinden biridir. Onlara, Behkâ Behend adı verilmiştir. Bu rivayete göre Beştâsb, Cürcan'ın Dihistan bölgesinde; Kâren el-Felhevî, Mahnehavend'de; Sorîn el-Felhevî, Sicistan'da ve İsfendiyâr el-Felhevî, Rey'de ikamet etmişlerdir.

* * *

Diğer ravilere göre ise Beştâsb yüz yirmi yıl hüküm sürmüştür.

YEMEN KRALLARI

[566] **Yemen Kralları -Kâbûs ve Sonrası- Behmen ve İsfendiyâr Dönemlerine Kadar Yemen'de Hüküm Süren Krallar**

Ebû Ca'fer dedi: Daha önce Kâbûs'un, Süleymân b. Dâvûd (as.) döneminde hüküm sürdüğüne dair rivayetleri naklet-miştik. Aynı şekilde Süleyman döneminde, Yemen'de hüküm süren Yemen krallarıyla ilgili rivayetleri de zikretmiştik. Ni-tekim Belkıs bint Îlîşrah hakkında da rivayetler zikretmiştik.

Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'de naklen bana anlatıldığına göre, Belkıs'ten sonra Yemen'de iktidar Yâsir b. Amr b. Ya'fer'e geçti. Ona Yâsir En'am da diyorlardı. Ona bu adı vermelerinin sebebi, devletlerini güçlendirmesi ve onların durumlarını dü-zeltmesidir.

Hişâm dedi: Yemen ehli derler ki Yâsir batıya doğru sefer düzenledi ve kimsenin daha önce ulaşamadığı Vâdi'r-Reml diye bilinen bir vadiye kadar ulaştı. Oraya varınca kum çok-luğundan geçmeye yol bulamadı. Bu durumda beklerken ku-mun açıldığını gördü. Bunun üzerine akrabalarından Amr'a, adamlarıyla ileriye doğru gitmesini emretti. Amr ve adamları ileriye doğru gittiler; ancak geri dönmediler. Bu durum kar-şısında, bakırdan bir put yapılmasını emretti. Put yapılınca

vadinin kenarında bir kaya üzerine konuldu ve putun göğsüne müsned yazısıyla şöyle yazdı: "Bu put, Yâsir En'am el-Himyerî'ye aittir. Bundan sonra da yol yoktur. Hiç kimse bundan öteye geçme külfetine katlanmasın. Aksi takdirde helak olur."

Hişâm dedi: Ardından Tübba' kral oldu. Ona, Tubân Es'ad da derler. Nesebi şöyledir: Ebû Kerb b. Mülkî Kerb Tübba' b. Zeyd b. Amr b. Tübba' veya Zü'l-Ez'âr b. Ebrehe Tübba' Zü'l-Menâr b. er-Râiş b. Kays b. Sayfî b. Sebe'. Ona, er-Râid de derlerdi.

Adı geçen Tübba', Beştâsb ve Erdeşîr Behmen b. İsfendiyâr b. Beştâsb Yemen'den yola çıktı ve er-Râiş'in gittiği yolu izleyerek Tay Dağına ulaştı. Oradan da Enbâr'a yöneldi. Hîre'ye ulaştığında akşam vaktiydi. Burada şaşakaldı. Bu sebeple buraya Hîre denildi. Ardından burada Ezd, Lahm, Cüzâm, Âmile ve Kudâa'dan insanlar bıraktı ve yoluna devam etti. Adı geçen kabileler burada mesken inşa edip ikamet ettiler. Sonra Tay, [567]
Kelb, Sekkûn, Belhâris b. Ka'b ve İyâd kabilelerinden insanlar da onlara katıldılar.

Tübba' Enbâr'a, oradan Musul'a ve ardından Azerbaycan'a yöneldi. Azerbaycan'da Türklerle karşılaştı ve onları hezimete uğrattı, savaşçılarını öldürdü ve geri kalanları esir aldı. Ardından da Yemen'e geri döndü. Uzun yıllar hüküm sürdü. Krallar onun mehabetinden çekindiler, ona saygı duydular ve hediyeler sundular. Hind Kralı'nın elçisi ona gitti ve ipek, misk, ud ve Hindistan'ın diğer garip ürün ve eşyasından hediyeler takdim etti. Tübba' daha önce görmediği şeyler görmüştü. Elçiye: "Bütün bu gördüklerim sizin ülkenize ait ürün ve eşya mı?" dedi. Elçi: "Bizim ülkemize ait şeyler çok değil, daha çok Çin'e ait şeylerdir," dedi ve ona Çin hakkında malumat vererek o ülkenin genişliğini, toprağının verimliliğini ve oranın güzel eşya ve ürünlerini anlattı. Bunun üzerine [Tübba'] yemin ederek, oraya bir sefer düzenleyeceğini söyledi. Kral, sahil boyunca ilerledi. Zayıf ve siyah başlık giyenlerin memleketlerine ulaştı. Komutanlarından Sâbit'i, çok sayıdaki askerleriyle Çin'e doğru gönderdi. Ancak Sâbit öldürüldü. Bunun üzerine Tüb-

ba' ilerleyişine devam ederek Çin'e girdi. Onların savaşçılarını öldürdü ve önüne geleni silip süpürdü. Rivayete göre kralın bu seferi yedi yıl sürmüş ve Tibet'te on iki bin Himyerli süvari bırakarak geri dönmüştür. Bunlar Tibet ehlidir ve Arap olduklarını söylemektedirler. Bunlar, yaratılışları ve renkleri bakımından Araplar gibidirler.

Abdullah b. Ahmed el-Mervezî bana şöyle anlattı: Babam bana Süleymân'dan naklen şöyle dediğini anlattı: İshâk b. Yahyâ ve Mûsâ b. Talha'dan rivayetle Abdullah'a şöyle okudum:

Tübba' Araplarla sefere çıktı. Kûfe'nin dışında yollarını şaşırdılar. Burası onlar için bir menzil oldu. İnsanlar yoruldukları için bir müddet burada kaldılar. Burada bir şaşkınlık geçirdikleri için buraya Hîre adı verildi. Tübba' yoluna devam etti. Dönüşünde ordusundan burada kalanların ev inşa ettiklerini ve burada ikamet ettiklerini gördü. Tübba' Yemen'e döndü. Hîre'de ikamet edenler ise yerlerinde kaldılar. İçlerinde, Benî Lihyan, Hüzeyl, Temîm, Cu'fî, Tay ve Kelb gibi Arap kabilelerinden insanlar vardı.

ERDEŞÎR

[568] ### Erdeşîr Behmen ve Kızı Humânî

Beştâsb'dan sonra, oğlundan torunu Erdeşîr Behmen kral oldu. Rivayete göre kral olup taç giydiği gün: "Vefalı olacağız ve tebaamıza iyilik yapma borcundayız," demiştir. Ona uzun kulaçlı adam deniliyordu. Rivayete göre bu lakapla anılmasının sebebi, etrafındaki memleketlerden hangisine el uzattıysa orayı ele geçirmesinden dolayıdır. Âdeta bütün iklimlere hükmetmiştir. Anlatıldığına göre Sevâd bölgesinde bir şehir kurarak ona Âbâd Erdeşîr adını verdi. Yukarı Zap bölgesinde bulunan Hümeyna köyüdür. Dicle bölgesinde de bir şehir kurmuş ve ona Behmen Erdeşîr adını vermiştir. Şimdi Übülle adıyla bilinmektedir. Erdeşîr, Sicistan üzerine giderek babasının intikamını almak istedi. Rüstem'i, babası Distân'ı, kardeşi İzvâre'yi ve oğlu Fermerz'i öldürdü. Ordunun ve herâbezlerin erzakı ve ateş mabetlerinin masrafı için insanlardan yüklü

miktarda vergi aldı. Büyük Dârâ'nın babası, Fars krallarının babası Sâsân'ın, babasıdır. Dârâ'nın annesi Humânî bint Behmen'dir.

Hişâm b. Muhammed'in şöyle dediği bana anlatıldı: Beştâsb'dan sonra Erdeşîr Behmen b. İsfendiyâr b. Beştâsb kral oldu. Anlatıldığına göre mütevazı ve insanlar tarafından takdir edilen bir kimseydi. Onun fermanları, "Allah'ın kulu ve hadimi ve işlerinizin idarecisi Erdeşîr'den," diye başlardı. Rivayete göre bir milyon askerle Rum seferine çıkmıştır.

Hişâm dışındaki tarihçiler derler ki: Behmen öldüğünde, Dârâ (Darius) annesinin karnındaydı. Bunun için babası Behmen'e bir şükran ifadesi olarak kızı Humânî'yi kraliçe yaptılar. Yeryüzünün kralları, Behmen'in yaptığı sulh antlaşmalarına bağlı kaldılar ve ona haraç vermeye devam ettiler. Rivayete göre Fars krallarının en büyüklerinden olup en çok tedbirli olanlarıydı. Onun kitap ve mektupları, Erdeşîr'in kitaplarından fazlaydı. Behmen'in annesi Estorya idi. Soyağacı şöyledir: [569]
O, Estâr bint Yâsir b. Şemî b. Kays b. Mişâ b. Tâlûtu'l-Melik b. Kays b. Ebel b. Sârûr b. Behres b. Efyah b. Îşâ b. Bünyâmîn b. Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-Halîl. Çocuklarının annesi ise Ruhubum b. Süleymân b. Dâvûd'un çocuklarından Fenhâs'ın kızı Râhib idi. Behmen, onun kardeşi Zerbâbil'i İsrailoğullarının başına getirmiş ve Câlût'un reislik görevini ona verdi ve kız kardeşi Râhib'in isteği üzerine, onu Şam'a gönderdi. Behmen öldüğü zaman, Büyük Dârâ ve Sâsân isminde iki oğlu, Humânî, Ferenk ve Behmen Doht adında üç kızları vardı. "Behmen"in Arapçadaki anlamı "iyi niyetli"dir. Yüz on iki yıl hüküm sürmüştür.

Hişâm, İbnü'l-Kelbî'nin ise onun seksen yıl hüküm sürdüğünü söylemiştir.

* * *

Behmen'den sonra Humânî kraliçe oldu. Humânî'yi kraliçe yapmaları, babasına olan muhabbetleri ve onun iyiliğidir. Bazı tarihçilerin anlattığına göre Humânî akıllı, aydın, iyi bir binici ve mert bir şahsiyettir. Bazıları da derler ki: Humânî'nin

kraliçe yapılması, onun Behmen'den Büyük Dârâ'ya hamile kaldığında, Behmen'den henüz karnında olan Dârâ'ya krallık tacını vadetmesini istemesidir. Behmen bu talebin gereğini yaptı ve krallık tacını henüz annesinin karnında olan Dârâ'ya vadetti. Behmen'in oğlu Sâsân ise bu sıralarda kendini krallığa aday olarak görüyordu. Ancak, babasının yaptığını görünce İstahr'a çekildi. Burada kendini zühde verdi ve prenslik kılığından çıktı. Kendini ibadete verdi. Dağlarda inzivaya çekilerek vaktini ibadetle geçirdi. Davarlar aldı ve onlara bizzat kendisi baktı. Ancak halk bu yaptıklarını yadırgadı ve "Sâsân çoban oldu," dediler. Bu durum onun çoban lakabıyla anılmasına sebep oldu. Sâsân'ın annesi, Şâltiyâl'ın kızıdır. Onun soyağacı şöyledir: Şâltiyâl b. Yuhanna b. Ûşiyâ b. Emon b. Munşî b. Hazkiya b. Ehâz b. Yosâm b. Ûziyâ b. Yorâm b. Yoşâfet b. Ebiyâ b. Ruhubum b. Süleymân b. Dâvûd.

Bir rivayete göre de Behmen öldüğünde, oğlu Dârâ,
[570] Humânî'nin karnındaydı. Annesi kraliçe olduktan birkaç ay sonra Dârâ'yı doğurdu. Ancak, onu açığa vurmaktan kaçındı ve bir sandığa koydu ve yanına bakım ücreti olarak nefis mücevherler koydu ve sandığı İstahr'daki Kür Nehrine –bir rivayete göre de Belh Nehrine– attı. Sandık küçük bir çocuğu olan ve o çocuğunu kaybeden, İstahr halkından uncu bir adamın eline geçti. Adam onu karısına götürdü. Kadın çocuğun güzelliğine ve sandığa bırakılan nefis mücevherata sevindi. Onu himayelerine aldılar. Gençlik çağına geldiğinde onun sırrı açığa vuruldu. Annesi Humânî, ona haksızlık yaptığını ve onu tehlikeye maruz bıraktığını itiraf etti. Büyüyünce sınava tâbi tutuldu ve kralların çocuklarının olması gereken seviyede olduğu görüldü. Bunun üzerine annesi tacı ona devretti. Artık memleketin başında o vardı. Humânî ise Fars bölgesine intikal etti ve İstahar şehrini kurdu. Rumlar üzerine peş peşe ordular gönderdi ve zafer kazanmak suretiyle, düşmanları baskı altına alarak, ülkesinden toprak koparmalarına engel oldu. Kendi ülkesinin insanları nispeten müreffeh oldular ve vergileri düşürüldü. Rum diyarı üzerine ordu gönderdiğinde, Rumlardan çok sayıda esirle ona döndüler. Esirler arasında

bulunan mimar ve inşaat ustalarının, imar işinde kullanılmalarını emretti. Bunlar Humânî için İstahar şehrinin muhtelif yerlerinde Rum mimarisi tarzında muhteşem ve hayranlık uyandıran konaklar yaptılar. Bu konaklardan birini İstahar şehir merkezinde, ikincisini şehirden bir fersah mesafede Dârâ Bücerd yolu üzerinde, üçüncüsünü de şehirden dört fersah uzakta Horasan yolu üzerinde inşa ettiler. Humânî Allah'ın rızasını kazanmak için çaba harcadı. Hep zafer ve başarıya nail oldu ve tebaasının haraç yükünü azalttı. Otuz yıl süreyle hükmetti.

* * *

İsrailoğullarının Tarihi ve Onların Hâkimiyet Dönemleriyle Aynı Dönemde Hüküm Süren Fars Hükümdarlarının Tarihinin Karşılaştırılması [571]

Daha önce Buhtunnasr'ın esir alıp Babil'e götürdüğü İsrailoğullarının tekrar Beytülmakdis'e dönmelerinin sebeplerini ve bunun Keyreş b. Ahşavîreş'in Babil hükümdarlığı döneminde gerçekleştiğini zikretmiştik. Nitekim bu olay Behmen b. İsfendiyâr'ın hükümranlığı dönemiyle, ölümünden sonra kızı Humânî'nin hükümranlığının ilk dört yılında gerçekleştiğini belirtmiştik. Humânî, babasından sonra yirmi altı yıl süreyle hüküm sürmüştür. Kadîm kaynaklara vâkıf olan ve tarih ilmini bilenleri anlattığına göre, Beytülmakdis'in Buhtunnasr tarafından tahrip edilmesinden tekrar inşa edilmesine kadar yetmiş yıl geçmiştir. Bu kitapta da belirtildiği üzere bu süre Behmen b. İsfendiyâr b. Beştâsb b. Lehrâsb ile kızı Humânî dönemlerinde geçmiştir.

Bazıları da Keyreş'in Beştâsb olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak diğer bazı tarihçiler bunu reddederek Key Erş'in, Beştâsb'ın dedesinin amcası olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre Key Erş, Keykâvus b. Keybiyeh b. Keykubâz el-Ekber'in kardeşi olduğunu, Kral Beştâsb'ın da Keylehrâsb b. Keyvecâ b. Keyminûş b. Keykâvus b. Keybiye b. Keykubâd el-Ekber'in oğlu olduğunu söylemişlerdir. Bu iddiada olanlara göre Key Erş hiçbir zaman kral olmamıştır. O Keykâvus ve Keyhusrev

b. Siyâvahş b. Keykâvus ve ondan sonra da Lehrâsef tarafından Huzistan bölgesiyle bu bölgeye mücavir Babil'in bir kısım topraklarına vali olarak tayin edilmişti. Uzun yaşamış kıymetli bir şahsiyetti. Beytülmakdis yeniden inşa edilip de İsrailoğulları oraya dönünce içlerinde Üzeyr vardı. Onunla, İsrailoğullarının durumunu zikretmiştim. Bu dönemde Farsların hâkimiyeti altında bulunuyorlardı ve İsrailoğullarından ya da Farslardan bir vali tarafından yönetiliyorlardı. Bu durum Yunan ve Rum hâkimiyetine kadar sürdü. Büyük İskender bölgeye hâkim olup da Dârâ b. Dârâ'yi öldürmesiyle başlayan bu dönem, rivayete göre seksen sekiz yıl sürmüştür.

* * *

DARA

[572] **Büyük Dârâ ve Oğlu Küçük Dârâ –Küçük Dârâ'nın Öldürülmesi ve Zülkarneyn–**

Behmen'den sonra oğlu Dârâ b. Behmen b. İsfendiyâr b. Beştâsb kral oldu. Dârâ, güzel tabiatlı olarak tanınırdı. Rivayete göre Babil'de ikamet ederek, ülkesini zapturapt altına aldı. Etrafındaki kral ve hükümdarları ezen bir kraldı. Hükümdarlar ona haraç verirlerdi. Fars ülkesinde Dârâ Bücerd adında bir şehir kurdu. Posta hayvanlarının kuyruklarını kesti ve onları tasnif etti. Oğlu Küçük Dârâ'ya hayrandı. Onu çok sevdiğinden ona adını verdi ve onu veliahdı yaptı. Onun, Restîn adında akıllı bir veziri vardı. Küçük Dârâ ile büyütülen Berî adında bir delikanlıyla arasında bir husumet ve düşmanlık peyda oldu. Bunun üzerine vezir onu krala şikâyet etti. Rivayete göre kral ona zehir içirerek öldürdü. Küçük Dârâ, Vezir Restîn ve Berî'ye destek veren bazı komutanlara kin besledi. Dârâ, on iki yıl hüküm sürdü.

Ardından oğlu, Dârâ b. Dârâ b. Behmen kral oldu. Annesi Mâhiya Hind bint Hazârmerd b. Behrâdeme idi. Taç giydiği zaman şöyle dedi: "Hiç kimseyi yok olma uçurumuna itmeyiz. Ancak, o uçuruma yuvarlananı da kurtarmayız." Rivayete göre

Cezîre bölgesinde Dârâ şehrini[698] kurdu ve Berî'nin kardeşini, ona ve kardeşine duyduğu ünsiyet sebebiyle, kendi kâtibi ve veziri yaptı. Ancak onu, bazı adamlarına karşı tahrik etti ve bazılarını öldürmesine sebep oldu. Bu yüzden has adamları da, halk da ondan uzaklaştı ve ondan nefret etmeye başladılar. Dârâ asil, hamiyet sahibi, kindar ve kudretli bir gençti.

Hişâm b. Muhammed'den bana şöyle dediği anlatıldı:

Dârâ b. Erdeşîr'den sonra oğlu Dârâ, kral oldu ve on dört yıl hüküm sürdü. Ancak raiyesine kötü davrandı ve onların ileri gelenlerini tasfiye etti. Büyük İskender ona saldırdığında, memleketinin insanları ondan sıkılmışlar ve ondan kurtulmayı arzu ediyorlardı. Bu nedenle onlardan birçok ileri gelen ve ünlü insan İskender'e iltihak etmişler ve Dârâ'nın zaaf noktaları ve açıklarını ona bildirerek kendisine destek vermişlerdi. [573] İki taraf Cezîre bölgesinde karşılaştılar. Bir yıl boyunca muharebeler sürmüştür. Muharebe esnasında Dârâ'nın bazı adamları ona saldırdılar ve onu öldürdüler. Kellesiyle İskender'e yaklaşmak istediler. Ancak İskender katillerini öldürerek şöyle dedi: "Hükümdarına ihanet edenlerin cezası budur!" İskender, Dârâ'nın kızı Ruşenk ile evlendi ve Hindistan'a kadar doğudaki memleketler üzerine seferler düzenledi. Ardından İskenderiye'ye gitmek üzere yolda giderken, Sevâd bölgesinde hayatını kaybetti. Bunun üzerine altın bir tabutla İskenderiye'ye taşındı. İskender on dört yıl hüküm sürdü. İskender'den önce dağınık olan Rumlar, onun sayesinde birleştiler. Farslar da birlik hâlindeyken İskender'den sonra dağıldılar.

Ebû Ca'fer dedi: Hişâm'dan başka, bazıları derler ki: Dârâ b. Dârâ kral olduğu zaman verdiği emir üzerine kendisi için Cezîre'de bir şehir kurulmuş ve ona Dârnevâ adını vermiştir. Bugün Dârâ diye adlandırılmaktadır. Dârâ, şehri imar etti ve ihtiyaç duyduğu her şeyle donattı. Yunanistan'ın Makedonya beldesinden İskender'in babası Filip[699] bu ülkenin ve ele geçirdiği diğer bazı bölgelerin kralı olarak Dârâ ile sulh

698 Mardin yakınlarında bulunan Dara antik kenti olmalıdır(ed.)
699 Tarihi kaynaklarda Philippos olarak geçer. (ed.)

antlaşması yapmış ve bu antlaşma gereğince her yıl Dârâ'ya haraç ödemekteydi. Filip ölünce, oğlu İskender kral oldu ve babasının verdiği yıllık haracı ödemekten imtina etti. Bu durum Dârâ'yı kızdırdı. Dârâ ona bir mektup yazarak babasının ödediği haracı ödemediği için onu kınadı. Kendisine, bu işe kalkışmasının sebebinin cahilliği ve çocukluğu olduğunu söyledi. Ayrıca ona bir asa, bir top ve bir kafîz[700] susam gönderdi. Mektupta, gönderdiği asa ve topla oynamasını ve krallığı bırakmasını ima ettiğini söyledi. Söylediklerini yerine getirmez, hüküm sürmeye devam eder ve kendisine isyan ederse, onu bağlı bir şekilde kendisine getirecek kimseleri üzerine göndereceğini bildirdi. Kendi ordusunun sayısının bir kafîz susamın taneleri kadar çok olduğunu bildirdi.

İskender ona cevabi bir mektup yazarak, gönderdiği asa ve
[574] topun anlamını kavradığını ve asayla topu uğurlu gördüğünü söyledi. [İskender'e göre] asa gücü, top da dünyayı simgeliyordu. Bununla, kendisinin dünyaya ve güce sahip olacağı anlamına geldiğini söyledi ve Dârâ'nın mülkünü kendi mülküne katacağını, memleketini kendi memleketine bağlayacağını kendisine bildirdi. Susam için de, "Yağlı bir madde olup acısı ve keskinliği yoktur. Asa ve top gibi olumlu bir çağrışım yapmaktadır," diye yorumladı. Mektubuna da bir kese hardal ekledi. Ona, kendisine gönderdiği şeylerin az, ancak acı, kuvvetli ve keskin olduğunu bildirdi. Askerlerinin de bu vasıflarda olduğunu söyledi.

İskender'in cevabi mektubu Dârâ'ya ulaşınca askerlerini topladı ve İskender'le savaşmak için hazırlık yaptı. İskender de hazırlık yaptı ve Dârâ'ya karşı sefere çıktı.

Dârâ, durumu haber alınca harekete geçti. İki taraf karşı karşıya geldi ve şiddetli bir muharebeye tutuştular. Ancak Dârâ'nın ordusu hezimete uğradı. Dârâ'nın muhafız askerlerinden Hemedanlı oldukları söylenen iki asker vaziyeti görünce, Dârâ'yı arkadan vurarak onu bineğinden düşürdüler. Bununla İskender nezdinde bir kıymetlerinin olmasını ve ona ulaşma-

700 Kadîm ölçeklerden olup yaklaşık on altı kilograma tekabül eder. (çev.)

nın bir vesilesi olmasını umuyorlardı. Oysa İskender, Dârâ'nın öldürülmeyip esir alınması için seslendi. Dârâ'nın vurulduğu haberi İskender'e bildirilince bizzat yanına gitti ve can çekiştiğini görünce atından indi ve başucunda oturdu. Ona, öldürülmesini istemediğini ve başına gelenin kendi emriyle olmadığını söyleyerek: "Benden bir isteğin varsa o konuda sana yardımcı olayım," dedi. Dârâ ona: "Senden iki isteğim var: Birincisi bana gadreden iki kişiden intikam alasın," dedi ve onların isimlerini ve nereli olduklarını bildirdi. "İkincisi de kızım Ruşenk ile evlenesin," dedi. İskender, Dârâ'nın her iki isteğini de kabul etti. Dârâ'ya böylesine gadreden iki adamın asılmasını emretti. Ardından da Ruşenk ile evlendi ve Dârâ memleketinin merkezine kurularak orayı hâkimiyeti altına aldı.

* * *

Öncekilerin tarihini bilen ilim ehli bazı raviler de derler ki: Küçük Dârâ ile savaşan İskender, Küçük Dârâ'nın kardeşidir. Zira Büyük Dârâ, Rum Kralı'nın kızı olan, İskender'in annesi Helây ile evlenmişti. Kadın, kocası Büyük Dârâ'ya varınca nefesinin ve terinin kötü koktuğunu gördü ve bunun için çare bulunmasını istedi. Bu konudaki ilim sahipleri, Farsçada "sender" diye bilinen bir ağacın yapraklarıyla tedavi edilmesi üzerinde karar kılındı. Ağacın yaprakları haşlandı ve suyuyla yıkandı. Ondaki kötü koku önemli ölçüde kaybolduysa da tamamen giderilemedi. Bu kokudan dolayı Dârâ ondan tiksindi ve ondan vazgeçerek onu ailesine geri gönderdi. Ancak ondan hamile kalmıştı ve ailesinin yanında bir erkek çocuğu doğurdu. Ona kendi adıyla, ağacın adı olan "Hilây-Sendros" adını verdi. Bu İskenderos isminin aslıdır. [575]

* * *

Ravi dedi: Büyük Dârâ öldükten sonra oğlu Küçük Dârâ kral oldu. Rum kralları her yıl Büyük Dârâ'ya haraç verirlerdi. Rum Kralı ve İskender'in anne tarafından dedesi ölünce, krallık kızının oğluna geçti. Küçük Dârâ da âdet olduğu üzere ona mektup göndererek: "Senden öncekilerin bize verdikleri ve senin mükellef olduğun haracı ödemekte geciktin. Bize mem-

leketinin haracını öde! Aksi takdirde sana savaş ilan ederiz," dedi. İskender'in cevabı Dârâ'ya ulaştı. Cevapta: "Tavuğu kestim ve etini yedim. Ondan bir şey kalmadı. Kala kala baş, ayak ve kanatlar kaldı. Dilersen seninle sulh yaparız dilersen de savaşırız," dedi. Bunun üzerine Dârâ onunla husumete girdi ve savaşa girişti. İskender, Dârâ'ya gadretmeleri karşılığında iki muhafıza Dârâ şehrini vermeyi vadetti. Bu teklifi kabul ettiler; ancak, kendileri için bir şey şart koşmadılar. Savaş patlak verince iki muhafız Dârâ'ya darbe indirerek düşürdüler. Bunun üzerine İskender ona yetişti. Can çekişiyordu. Yüzündeki toprağı sildi ve başını kendi kucağına alarak şöyle dedi: "Seni, senin iki muhafızın öldürdü. Ey asil ve şerif insan, ey krallar kralı! Başına böyle bir şey gelsin istemiyordum. Bana istediğin şeyi söyle!" Dârâ ona, kızı Ruşenk'le evlenmesini ve onu yanına almasını söyledi ve Farsların hür insanlarına dokunmamasını ve başkalarını onların başına getirmemesini istedi. İskender bu talepleri kabul etti ve yerine getirdi. Dârâ'yı öldüren iki şahıs İskender'e geldiler. Onlara hâkimiyeti tevdi etti ve sözünü yerine getirdi. Sonra dedi ki: "Kendiniz için bir şart koşmamıştınız. Ancak ben vadimi yerine getirdim. Şimdi de sizi öldüreceğim. Zira kralları öldürenlerin yaşatılmaması gerekir. Bunlar korunamazlar." Sonra onları öldürdü.

[576] Bazı ravilerin naklettiğine göre, Büyük Dârâ döneminde Rumların Kralı Dârâ'ya haraç veriyordu. Kral öldü ve yerine İskender geçti. İskender kararlı, güçlü ve tedbirli bir hükümdardı. Rivayete göre batıdaki bazı krallara karşı savaşarak zaferler elde etmişti. Bu durum kendi kendine, güven duymasına vesile olmuştur. İskender, Küçük Dârâ'ya öfkelendi ve babasının verdiği haracı ödemekten imtina etti. Dârâ da bu duruma kızdı ve İskender'e sert mektuplar yazdı. İkilinin ilişkileri bozuldu ve birbirleri üzerine yürüdüler ve sınırda karşı karşıya geldiler. Birbirlerine mektup gönderdiler. İskender, Dârâ ile savaşmaktan endişe etti ve onu sulh yapmaya davet etti. Dârâ durum hakkında adamlarına danıştı. Ancak, ona karşı samimi olmadıkları için, onu savaşa teşvik ettiler. Raviler, sınır bölgesi ve karşılaşma yeri hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bazıları iki

tarafın, Horasan bölgesinin Hazar tarafında karşılaştığını söylemişlerdir. İki taraf arasında şiddetli bir savaş oldu ve silahlar ikisine yöneldi. İskender'in Bûkefrâsib adında acayip bir atı vardı. Rivayete göre Farslı bir adam safları yararak hamle yapmış ve İskender'e bir kılıç darbesi indirmiştir. Herkes bu darbeden dolayı İskender'in hayatından endişe etmişti. İskender bu hareket karşısında hayrete düşerek, "Bu adam, Farsların gücünden övgüyle bahsedilen silahşorlarındandır," dedi. Dârâ'ya karşı adamlarının kinleri depreşti. Muhafızları içinde iki Hemedanlı vardı. İskender'le mektuplaştılar. İkili hileyle Dârâ'yı vurdular. Dârâ'nın ölümü bu darbeyle gerçekleşti. İki adam olayın ardından kaçtılar.

Anlatıldığına göre Dârâ'nın çığlığı duyulduğunda, haber İskender'e ulaştığında maiyetindekilerle atlarına binerek, Dârâ'nın yanına gittiler. Dârâ can çekişiyordu. İskender onunla konuştu ve başını kucağına koyarak onun için ağladı. Ona şöyle dedi: "Emniyette olduğun bir yerden geldin. Güvendiğin insanlar sana ihanet etti ve düşmanların arasında yalnız kaldın. Bana taleplerini bildir! Ben aramızdaki akrabalık hukukunu koruyacağım." Ravinin iddiasına göre bu akrabalık, Selem ve Heyrec b. Ferîdun arasındaki akrabalıktır. Rivayete göre İskender, Dârâ'nın başına gelenden dolayı kızdı ve bu işte bir dahli olmadığından dolayı Allah'a hamd etti. Dârâ, İskender'den kızı Ruşenk ile evlenmesini, hukukunu gözetmesini ve kıymetini bilmesini istedi. Ayrıca intikamını almasını [577] talep etti. İskender bu istekleri kabul etti. Ardından Dârâ'ya saldıran iki şahıs geldiler ve mükâfatlarını istediler. Ancak İskender ikisinin öldürülüp asılmalarını ve ardından da "Hükümdarına ihanet eden ve memleketinin insanlarını kandıranın cezası budur!" diye seslenilmesini emretti.

Rivayete göre İskender, Farslara ait fen, astronomi ve hikmete dair bazı kitaplarla, bazı ilim dallarını Süryanice ve Rumcaya aktararak almıştır.

Bazı ravilerin anlattığına göre Dârâ öldürüldüğünde erkek olarak Eşk ve Erdeşîr adındaki oğulları ve Ruşenk adındaki kızı vardı. Dârâ on dört yıl hüküm sürmüştü.

Yine bazı rivayetlere göre İskender'in babasının Fars kral-larına takdim ettiği haraç, altın yumurtalar şeklindeydi. İskender kral olunca Dârâ ona haber göndererek haracını ödemesini istedi. İskender, Dârâ'ya: "Ben o yumurtaları yumurtlayan tavuğu kesip yedim. Savaşa hazır ol," dedi. Dârâ b. Dârâ'dan sonra İskender kral oldu. İskender'in, Küçük Dârâ'nın kardeşi olduğuna dair rivayeti daha önce zikretmiştim.

* * *

İSKENDER

Rumlar ve nesep âlimleri ise İskender'in soyağacını şöyle nakletmişlerdir: İskender b. Filfos –veya b. Bilbos b. Metriyos– veya b. Masrîm b. Hermes b. Herdes b. Meyton b. Rûmî b. Lita b. Yûnân b. Yâfes b. Sevbe b. Serhûn b. Rûmiyye b. Zent b. Tevkîl b. Rûmî b. Esfer b. Yefez b. el-Îs b. İshâk b. İbrâhîm el-Halîl. İskender, Dârâ'nın ölümünden sonra onun mülkünü kendi mülküne katmıştır. O, Irak, Rum diyarı, Şam ve Mısır'ı da hâkimiyeti altına almıştır. Dârâ'nın öldürülmesinden sonra ordusunu gözden geçirmiş ve ordusunun –rivayete göre– mevcudunun bir milyon dört yüz bin olduğunu görmüştür. Kendi asıl ordusu sekiz yüz bin, Dârâ'nın ordusu da altı yüz bindi.

Rivayet edildiğine göre tahta oturduğu gün şöyle demiştir: "Allah bizi Dârâ'ya galip kıldı ve bizi tehditlerinden korumuştur." İskender Fars diyarındaki şehir, kale ve ateş mabetlerini yıkmış, ateşperest din adamlarını öldürmüş, kitaplarını ve divanlarını yakmış; Dârâ'nın memleketine bazı adamlarını hâkim kılmıştır. Akabinde de Hindistan üzerine giderek kralını öldürmüş ve şehrini istila etmiştir. Ardından da Çin'e giderek,
[578] Hindistan'a yaptığının aynısını orada da yapmıştır. Böylelikle bütün memleketler onun hâkimiyeti altına girmiştir. Çin ve Tibet'e hâkim olduktan sonra, Kuzey Kutbu'na doğru karanlık bölgede ilerlemiş, güneşin doğuş noktasının güneyinde, dört yüz adamıyla ebediyet çeşmesini bulmak için on sekiz gün seyretmiş ve akabinde oradan ayrılarak Irak'a dönmüştür.

Beylikleri de hâkimiyeti altına aldıktan sonra dönüş yolunda Şehrezûr'da ölmüştür.

Bazı rivayetlere göre İskender otuz altı yıl yaşamıştır. Ölünce annesinin bulunduğu İskenderiye şehrine nakledilmiştir.

* * *

Farslar ise İskender'in on dört yıl hüküm sürdüğünü söylemişlerdir. Hristiyanlar ise bu sürenin on üç yıl olduğunu söylerler. Onlara göre Dârâ'nın öldürülmesi, İskender'in krallığının üçüncü yılının başında gerçekleşmiştir.

Rivayet edildiğine göre İskender bazı şehirlerin kurulmasını emretmiş ve bu emri üzerine on iki şehir kurulmuş ve hepsine de İskender'in adı verilmiştir. Bunlar: Esbahan bölgesinde Cey adıyla da bilinen ve yılan şeklinde kurulan şehir, Horasan'da kurulan Herat, Merv ve Semerkand şehirleri, Babil'de Dârâ'nın kızı Ruşenk için kurulan şehir, Yunanistan'da Hilakos memleketinde Farslar için kurulan şehir ve diğerleri.

* * *

İskender öldüğünde krallık oğlu İskenderos'a teklif edildi. Ancak o bu teklifi kabul etmedi ve kendini ibadete verdi. Bunun üzerine Yunanlılar Logos'un oğlu Batlamyus'u kral yaptılar. Batlamyus otuz sekiz yıl krallık yapmıştır. Yunan hâkimiyeti İskender ve sonrasında Musâs Rum hâkimiyetine kadar sürmüştür. İsrailoğulları ise Beytülmakdis ve yöresinde dünyevi olarak değil, dinî anlamda hükümranlıklarını sürdürüyorlardı. Yahyâ b. Zekeriyâ'nın öldürülmesinden sonra, Farslar ve Rumlar tarafından memleketleri tahrip edilinceye kadar da bu durum öyle devam etmiştir.

Logos'un oğlu Batlamyus'tan sonra Şam diyarı, Mısır ve Mağrib bölgelerinde hâkimiyet Batlamyus Dinayus'a geçti ve onun hâkimiyeti kırk yıl sürdü.

Batlamyus Dinayus'tan sonra Batlamyus Orgatis yirmi dört yıl hüküm sürmüştür.

Ondan sonra Batlamyus Vilavitr yirmi bir yıl işbaşında kalmıştır.

Onun ardından Batlamyus Avivanis yirmi iki yıl krallık yapmıştır.

Ondan sonra Batlamyus Orgates yirmi dokuz yıl işbaşında kalmıştır.

Onun ardından Batlamyus Sater on yedi yıl krallık yapmıştır.

[579] Ondan sonra Batlamyus Ahsender[701] on bir yıl hüküm sürmüştür.

Ardından sekiz yıl boyunca ortalıktan kaybolan Batlamyus dönemi sürdü.

Arkasından on altı yıl süreyle Batlamyus Donisyus işbaşında kalmıştır.

Onun ardından Batlamyus Kleopatra on yedi yıl krallık yapmıştır.

Bütün bu hükümdarlar Yunanlı idiler. İskender'den sonra bu hükümdarlar Batlamyus ortak adıyla tanınırlardı. Tıpkı Fars krallarının Kisrâ adıyla tanındığı gibi. Onlara Mufkâniler de denir.

Kleopatra'dan sonra –rivayete göre– Şam diyarına Musâs Rumları egemen oldular. Onların ilk kralı Câyos Yolyos beş yıl krallık yaptı.

Onun arkasından Şam diyarına, Augustus elli altı yıl hükmetti. Onun hâkimiyetinin kırk ikinci yılında Îsâ b. Meryem (as.) doğdu. İskender'in işbaşına geçmesi ile İsa'nın doğumu arasında da üç yüz üç yıl geçmiştir.

FARS KRALLARI

[580] ### İskender'den Sonra Fars Hükümdarları –Bunlar Beyliklerin Başında Bulunan Kişilerdir–

Şimdi de İskender'in ölümünden sonra Fars tarihi üzerinde duralım.

701 İbnü'l-Esîr'de Ahşeder olarak geçmektedir.

Geçmiş milletlerin tarihi konusunda ilim sahibi olanlar, Erdeşîr Bâbekân kral oluncaya kadar Irak'ın sevâd bölgesinde egemen olan kral ve Babil bölgesinde hüküm süren beyliklerin sayısı hakkında ihtilaf etmişlerdir.

Hişâm b. Muhammed'den naklen bana anlatıldığına göre şöyle demiştir:

İskender'den sonra Yelâkis Selkîs kral oldu. Ondan sonra Antakya şehrini kuran Antihas[702] hüküm sürdü. Kûfe'nin sevâd bölgesi de bu kralların hâkimiyeti altındaydı. Onların nüfuz sahası dağlık bölge, Ahvâz ve Fars bölgesine kadar uzanmaktaydı. Sonunda Büyük Dârâ'nın oğlu, Eşk ortaya çıktı. O, Rey şehrinde doğup büyüdü. Çok sayıda savaşçı topladı ve Antihas üzerine yürüdü. Antihas da mukabelede bulundu ve saldırıya geçti. İki taraf Musul bölgesinde karşı karşıya geldi. Antihas muharebede hayatını kaybetti ve Eşk, Sevâd bölgesine hâkim oldu. Bölge Rey ve Asbahân'a kadar Eşk'in eline geçti. Ardından beyliklerin hükümdarları, soyu nedeniyle Eşk'e saygı duydular ve kıymetini bildiler. Mektuplarına önce onun ismiyle başlarlardı. Kendisi de onlara mektup yazdığında, kendi adıyla başlardı. Ona Kral unvanını verdiler ve hediyeler sundular. Kendisi de hiçbirini azletmediği gibi, kendine bağlı valiler hâline de getirmedi.

Ardından Cevzerez b. Eşkân kral oldu. Ravi dedi: İsrailoğullarına karşı ikinci hamleyi yapan hükümdardır. İlim sahiplerinin belirttiğine göre, Allah'ın onu, onlara musallat etmesinin sebebi Yahyâ b. Zekeriyâ'yı öldürmeleridir. Cevzerez, bu hamlesinde onlardan çok sayıda kişiyi öldürdü ve onların birliği hiç eskisi gibi olmadı. Ayrıca Allah, nübüvveti onlardan aldı ve onları zillete düşürdü. Rumlar büyük kralları komutasında Fars ülkesine saldırmış ve Babil Kralı Eşk'in, Antihas'ı öldürmesinin intikamını onlardan almak istemiştir. O sırada Babil Kralı, |581|Erdeşîr b. Bâbek tarafından öldürülen, Balâş Ebû [581] Ardavân'dır. Balâş, beyliklerin hükümdarına yazarak, Rumların onların memleketlerine karşı saldırmayı kararlaştırdıklarını ve kendisinin yalnız başına karşı koyamayacağı kadar

702 Seleukos. (ed.)

asker toplayıp yığdıklarını ve yalnız başına savaştığında, onu yenilgiye uğratacaklarını bildirdi. Bunun üzerine her biri ona güçleri oranında asker, silah ve para gönderdiler. Yanında toplanan asker sayısı dört yüz bine ulaştı. Askerlerin başına Hadr bölgesinin liderini getirdi. Kendisi de beyliklerin hükümdarlarından biriydi. Onun beyliği, Sevâd bölgesinin bitiminden Cezîre'ye kadar olan bölgeyi kapsıyordu. Ordusuyla Rumların üzerine gitti ve Rumların kralıyla karşı karşıya geldi. Muharebede Rumların kralını öldürdü ve askerini perişan etti. Bu hezimet, Rumlarda infiale yol açtı ve Kostantiniye'yi kurup Roma yerine burayı başkent yapmak için heyecanlandırdı. Kostantiniye'nin kurulmasını üstlenen Konstantin kral oldu. Hristiyanlığı kabul eden ilk Rum Kralı olup, İsa'yı öldürdükleri iddiasıyla İsrailoğullarından Filistin ve Ürdün'de kalanları sürdü. İsa'yı çarmıha gerdiklerini iddia ettikleri ve Rumların saygı duydukları haç şeklindeki ağacı almış ve hazinelerine koymuştur. Hâlen bu ağaç onlarda muhafaza edilmektedir.

Hişâm dedi: Fars diyarındaki dağınıklık, Erdeşîr kral olunca kadar sürdü. Hişâm, ondan naklettiğim rivayeti zikretmekle beraber, onların hükümranlık süresini belirtmemiştir.

* * *

Hişâm'dan başka Farsların tarihini bilenler derler ki: İskender'den sonra Dârâ'ya, Farslı olmayan krallar hükmetti. Ancak bunlar dağlık bölgelere hükmeden krallara boyun eğiyor ve onlara itaat ediyorlardı.

Onlara göre beyliklerin hükümdarları olan bu kişilere Eşgâniler denilmektedir. Bunlar iki yüz altmış altı yıl hüküm sürmüşlerdir.

Bunlardan Eşk b. Eşcân on yıl, onun ardından Sâbûr b. Eşgân altmış sene hükmetmiş ve hükümranlığının kırk birinci yılında Filistin'de Îsâ b. Meryem zuhur etmiştir. Roma Kralı Esfisyanus'un[703] oğlu Titus, İsa'nın semaya yükseltilmesinden yaklaşık kırk sene sonra[704] Beytülmakdis'e saldırmış, erkekle-

703 Vespasian. (ed.)
704 Tarihî kaynaklarda 67/70 yılı geçer. (ed.)

ri öldürmüş ve kadınlarla çocukları esir almıştır. Ayrıca verdiği emirle Beytülmakdis şehri taş üstünde taş kalmamak üzere tahrip edilmiştir.

Onun ardında Büyük Eşgânân'ın oğlu Cevzerez on yıl kral- [582]
lıkla hükmetti. Ondan sonra Bîzen Eşgânî yirmi bir yıl, Cevzerez Eşgânî on dokuz yıl, ondan sonra Nersî Eşgânî kırk yıl, onun ardından Hürmüz Eşgânî on yedi yıl, ondan sonra Ardavân Eşgânî on iki yıl, ardından Kisrâ Eşgânî kırk yıl, ondan sonra Balâş Eşgânî yirmi dört yıl, ardından Küçük Ardavân Eşgânî on üç yıl hüküm sürdükten sonra Erdeşîr b. Bâbek kral oldu.

* * *

Bazıları da derler ki: İskender'den sonra Fars diyarına beyliklerin hükümdarları egemen oldu. İskender ülkeyi aralarında taksim etmişti. Bunlar kendi bölgelerinin başına getirildikten sonra, bu bölgenin hâkimiyetini tekellerine almışlardır. Sevâd bölgesi hariç. Zira bu bölge İskender'in ölümünden sonra elli dört yıl Rumların hâkimiyeti altında kaldı. Beyliklerin başında bulunan hükümdarlardan biri, Fars krallarının soyundan olup dağlık bölgelere ve Asbahân'a hükmediyordu. Daha sonra onun soyundan gelenler, Sevâd bölgesine egemen oldular. Bunun yanında sulak yerlere, dağlık bölgelere ve Asbahân'a da hâkim oldular. Âdeta beyliklerin başında bulunanların üstü konumuna geçtiler. Artık teamülde bu hükümdar ve çocukları diğerlerine üstün tutuluyorlardı. Bu nedenle hükümdarlar tarihinde özellikle onlardan bahsedilir ve genellikle onların adını anmakla yetinilir.

Ravi dedi: Rivayet edildiğine göre Îsâ b. Meryem (as.) Orişelim'de Beylikler Döneminden elli bir sene sonra dünyaya gelmiştir. Beylikler Dönemi, İskender dönemiyle başlar ve Erdeşîr b. Bâbek'in ortaya çıkıp Ardavân'ı öldürerek işbaşına geçmesi ve hâkimiyetini sağlama almasına kadar iki yüz altmış altı yıl geçti.

* * *

Ravi dedi: Dağlık bölgelere hükmeden ve sonradan Sevâd [583]
bölgesinin hâkimiyeti çocuklarına geçen hükümdar, Eşk b.

Hare b. Resbiyân b. Erteşah b. Hürmüz b. Sâhem b. Rezân b. İsfendiyâr b. Beştâsb'dır. Farslar ise onun Eşk b. Dârâ olduğunu söylemektedirler. Bazıları da Büyük Eşk b. Eşkân'dır, diye söylemişlerdir. O da Keybiye b. Keykabâz'ın soyundan olup on yıl hüküm sürmüştür.

Onun ardından yirmi bir yıl süreyle Eşk b. Eşk b. Eşkân hüküm sürdü. Ondan sonra Sâbûr b. Eşk b. Eşkân otuz yıl süreyle işbaşında kalmıştır. Ardından Büyük Cevzerez b. Sâbûr b. Eşkân on yıl hükmetmiştir. Ondan sonra Bîren b. Cevzerez yirmi bir yıl süreyle işbaşında kaldı. Ardından Küçük Cevzerez b. Bîzen on dokuz yıl boyunca hükmetmiştir. Ondan sonra Nesre b. Cevzerez kırk yıl hüküm sürdü. Ardından Hürmüz b. Balâş b. Eşkân on yedi yıl hükmetmiştir. Arkasından Ardavân b. Eşkân (Büyük Ardavân) on iki yıl işbaşında kalmıştır. Ondan sonra Kisrâ b. Eşkân kırk yıl hükmetti. Sonra Bahafrîd Eşkânî dokuz yıl hüküm sürdü. Onun ardından Balâş Eşkânî yirmi dört yıl işbaşında kaldı.

Ondan sonra Küçük Ardavân hükmetti. Onun soyağacı şöyledir: Ardavân b. Balâş b. Feyruz b. Hürmüz b. Balâşir b. Sâbûr b. Eşk b. Eşkân. Onun büyük dedesi Keybiye b. Keykabâz'dır. Rivayete göre Eşk, sülalesi içinde en büyük, izzeti en belirgin, anıları en parlak, beylikler üzerinde en etkin ve ezici hükümdardır. Asbahân'a mücavir olması sebebiyle İstahr bölgesine galip geldi. Ardından da Cur ve Fars bölgesinin diğer şehirlerine doğru ilerledi ve ona hâkim oldu. Beylikler de onun mehabeti karşısında boyun eğerlerdi. On üç yıl hüküm sürdü. Ardından da Erdeşîr kral oldu.

* * *

Bazı raviler dedi: İskender'den sonra, Irak ve Şam diyarından Mısır'a kadar olan bölgede yaşayan doksan topluluğa, doksan kişi hâkim oldu. Bunların tümü Medain bölgesine
[584] hükmeden Eşkânîlere saygı gösteriyorlardı. Bunlardan Efkûrşah b. Balâş b. Sâbûr b. Eşkân b. Erş el-Cebbâr b. Siyâvûş b. Keykâvus altmış iki yıl hüküm sürdü.

Ardından Sâbûr b. Efkûr elli üç yıl hüküm sürdü. İsa ve Yahya peygamberler bu dönemde yaşamışlardır. Ondan sonra Yahyâ b. Zekeriyâ'nın intikamını almak için İsrailoğullarına karşı sefer düzenleyen Cevzerez b. Sâbûr elli dokuz yıl hüküm sürdü. Onun arkasından kardeşinin oğlu Ebzân b. Balâş b. Sâbûr kırk yedi yıl işbaşında kaldı. Ardından Cevzerez b. Ebzân b. Balâş otuz bir yıl işbaşında kaldı. Arkasından kardeşi Nersî b. Ebzân otuz dört yıl hükmetti. Ardından amcası Hürmüzân b. Balâş kırk sekiz sene hüküm sürdü. Onun arkasından oğlu Feyruzân b. Hürmüzân b. Balâş otuz dokuz yıl işbaşında kaldı. Ondan sonra oğlu Kisrâ b. Feyruzân kırk yedi yıl krallık yaptı. Onun ardından oğlu Ardavân b. Balâş elli beş yıl hükümdarlık yaptı ve bu sülalenin sonuncusu olarak Erdeşîr tarafından öldürüldü.

Ravi dedi: İskender'in hâkimiyetiyle Beylikler Dönemi bölgede beş yüz yirmi üç sene sürdü.

HZ. YAHYA

Beylikler Döneminde Meydana Gelen Olaylar [585]

Farsların rivayetine göre İskender'in Babil toprakları üzerindeki galibiyeti üzerinden altmış beş yıl, Eşkânîlerin hâkimiyetlerini kurmaları üzerinden de elli bir yıl geçmişti ki Meryem bint İmrân, Îsâ b. Meryem'i doğurdu.

Hristiyanlar ise Meryem'in İsa'yı doğurması İskender'in Babil ülkesine karşı galibiyeti üzerinden üç yüz üç yıl geçtikten sonra gerçekleşmiştir, demişlerdir. Onlara göre Yahyâ b. Zekeriyâ, İsa'dan altı ay önce doğmuştur. Onlar derler ki: Meryem, İsa'ya on üç yaşındayken hamile kalmıştır. İsa semaya yükseltilinceye kadar, otuz iki yıl ve birkaç gün yaşamıştır. Meryem ise İsa'dan sonra altı yıl daha yaşamıştır. O, elli küsur yıl yaşamıştır.

Ravi dedi: Anlattıklarına göre Yahya, İsa ile henüz otuz yaşındayken, Ürdün Nehri kıyısında bir araya geldiler. Yahya, İsa henüz semaya yükseltilmeden önce öldü. Yahya'nın baba-

sı Zekeriyâ b. Berhiya ve Meryem'in babası İmrân b. Mâsân iki kız kardeşle evli bulunuyorlardı. Yani kız kardeşlerden biri Yahya'nın, diğeri de Meryem'in annesiydi. Meryem henüz annesinin karnındayken, babası İmrân vefat etmişti. Meryem doğduktan sonra annesi ölünce Zekeriya onu himayesine aldı. Zira Meryem'in teyzesi onun eşiydi. Meryem'in annesi Hanne bint Fâkûd b. Kabîl idi. Hanne'nin kız kardeşi ve Yahya'nın annesi ise Eşbâ' b. Fâkûd idi. Meryem, Yûsuf b. Ya'kûb b. Mâsân b. Eliazer b. Elyûz b. Ehîn b. Sâdûk b. Âzûr b. el-Yakîm b. Ebyûz b. Zerbâbil b. Şeltîl b. Yohniya b. Yoşiya b. Amon b. Minşâ b. Hazkiya b. Ehâz b. Yûsâm b. Oziya b. Yorâm b. Yehuşâfâz b. Esâ b. Ebiya b. Ruhubum b. Süleymân b. Dâvûd'a nispet edilirdi.

İbn Humeyd bize Seleme'den naklen İbn İshâk'ın şöyle dediğini anlattı:

[586] Bana nakledildiğine göre Meryem'in nesebi şöyledir: Meryem bint İmrân b. Yâşehm b. Amon b. Minşâ b. Hazkiya b. Ahzak b. Yûsâm b. Azerya b. Emsiya b. Yâveş b. Ahziyehu b. Yârem b. Yehşâfâz b. Usâ b. Ebiya b. Ruhubum b. Süleymân. Zekeriyâ'nın Yahya adındaki oğlu, Îsâ b. Meryem'in teyzesinin oğludur. Yahya'ya küçük yaşta peygamberlik verildi. Kendini ibadete verdi. Sonra Şam'a giderek insanları dine davet etti. Yahya ve İsa bir araya geldiler ve Yahya, İsa'yı vaftiz ettikten sonra ayrıldılar.

Bir rivayete göre de İsa, insanlara öğretmeleri için Yahyâ b. Zekeriyâ'yı, on iki havariyle gönderdi. İnsanlara nehyettikleri hususlardan biri de kardeşlerin kızlarının nikâhlanmasıydı.

Ebü's-Sâib bana şöyle dedi: Ebû Muâviye bize A'meş, Minhâl, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini anlattı:

Îsâ b. Meryem insanlara öğretmeleri için Yahyâ b. Zekeriyâ'yı on iki havariyle gönderdi. İnsanlara nehyettikleri hususlardan biri de kardeş kızının nikâhlanmasıydı. Onların kralı, kardeşinin kızına hayrandı ve onunla evlenmek istiyordu. Bundan dolayı her gün kızın bir isteğini yerine getiriyordu. Annesi bundan haberdar olunca kızına şöyle dedi: "Kralın yanına gittiğinde sana isteğini sorarsa ona: 'Benim isteğim Yahya'yı benim için boğazlamandır,' diye söyle!" dedi. Kız kra-

lın yanına varınca kral ona: "İsteğin nedir?" diye sordu. Kız: "Benim için Yahyâ b. Zekeriyâ'yı boğazla," dedi. Kral: "Benden başka bir şey iste," dedi. Kız: "Başka bir isteğim yoktur," dedi. Kız bu isteğinde ısrar edince Yahya'yı çağırdı ve bir leğen getirilmesini istedi ve Yahya'yı boğazladı. Yahya'nın kanından bir damla yere düştü ve sürekli kaynamaya başladı. Bu durum, Buhtunnasr İsrailoğulları üzerine gidinceye kadar devam etti. İsrailoğullarından yaşlı bir kadın Buhtunnasr'ın yanına giderek, o kanı haber verdi. Bunun üzerine Allah onun kalbine, o kan duruncaya kadar onları öldürmeye devam etmesini vahyetti. Buhtunnasr, İsrailoğullarından aynı yaşta yetmiş bin kişi öldürünce, söz konusu kan durdu.

Mûsâ b. Hârûn el-Hemdânî bize şöyle anlattı: Amr b. Hammâd, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs -Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd- ve Peygamber'in (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini anlattı:

İsrailoğullarından bir adam rüyada, Beytülmakdis'in yıkılması ve İsrailoğullarının helak olmasının Babil ehlinden Buhtunnasr adında dul bir kadının öksüz oğlu tarafından gerçekleşeceğini gördü. Onlar rüyalarının doğru olduğuna inanırlardı. Bunun üzerine Babil'e giderek Buhtunnasr'ın izini sürdü. Annesini bulup yanına vardığında, Buhtunnasr odun toplamaya gitmişti. Bir süre sonra Buhtunnasr geldi ve başının üzerinde taşıdığı bir demet odunu yere attı ve evin bir köşesinde oturdu. İsrailî adam ona üç dirhem vererek: "Bunlarla yiyecek ve içecek al," dedi. Çocuk bir dirhemle et, bir dirhemle ekmek ve bir dirhemle şarap aldı. Yiyip içtiler. İkinci gün İsrailî aynı şeyi yaptı. Üçüncü gün de aynı şeyi yaptı ve Buhtunnasr'a: "Bir gün kral olduğunda bana eman vereceğine dair bir emanname yaz," dedi. Buhtunnasr: "Benimle alay mı ediyorsun?" dedi. İsrailî: "Ne olur! Sana bunun için yardım elini uzatacağım," dedi. Annesi de oğluna: "Bir şey olmaz, belki olursun. Olmadığın takdirde de bir zararın olmaz," dedi. Bunun üzerine Buhtunnasr, İsrailîye emanname yazdı. İsrailî ona: "O zaman insanlar senin etrafındayken sana gelsem ve sana ulaşmama mani olurlarsa beni tanıman için bana bir nişan ver," dedi. Buhtunnasr: "Emannameni bir kamış üzeri- [587]

ne asarak kaldırırsan seni onunla tanıyacağım," dedi. İsrailî, Buhtunnasr'ı giydirdi ve ona yardım etti.

Öte yandan İsrailoğulları Kralı, Yahyâ b. Zekeriyâ'ya kıymet veriyor, onu yakınında tutuyor, işlerinde ona danışıyor ve onsuz bir işe karar vermiyordu. Kral, yakını olan bir kadının kızıyla evlenmek istedi. Bunun için Yahya'ya danıştı. Yahya, kralı o kızla evlenmekten nehyetti ve "Senin için bunu uygun görmüyorum," dedi. Haber kızın annesinin kulağına gidince, Yahya'ya kızdı ve ona diş biledi. Kral şarap sofrasına oturunca kadın, kıza şeffaf kırmızı elbiseler giydirdi ve ona güzel kokular sürdü. Güzel elbiseler giydirdikten sonra da üstüne siyah bir dış elbise giydirip onu krala gönderdi ve ona şarap ikram edip ziynetini göstermesini istedi. Ona: "Seninle olmak istersе senin isteğini yerine getirmeden arzusunu yerine getirme," diye tembih etti. Ayrıca ona: "İsteğini kabul edince Yahyâ b. Zekeriyâ'nın başının bir leğen içinde getirilmesini iste," diye söyledi. Kız bu tavsiyeleri yerine getirdi. Krala şarap ikram ediyor ve güzelliklerini ona gösteriyordu. Şarap etkisini iyice hissettirince onunla olmak istedi. Kız ona: "İsteğimi kabul etmezsen senin isteğini yerine getirmem," dedi. Kral ona: "Senin isteğin nedir?" diye sordu. Kız: "Yahyâ b. Zekeriyâ'nın üzerine işini bitirecek kimseler gönder, onun başını bu leğenin içinde bana getirsinler," dedi. Kral: "Aman! Bana başka bir istekte bulun," dedi. Kadın: "Başka bir şey istemiyorum," dedi. Kız ısrar edince kral adam gönderip Yahya'nın başını getirtti. Baş konuşuyordu. Kralın önüne konulduğunda: "Sana helal değildir," cümlesini tekrarlayıp duruyordu. Sabahladığında kan kaynıyordu. Kral üzerine toprak dökülmesini emretti. Ancak, kan toprağın üzerine çıkıp kaynamaya devam etti. Kan toprağın üzerine çıkıp kaynadıkça üstüne toprak döküldü ve şehrin surlarının yüksekliğine ulaştı ve kaynamaya devam etti. [588]
Haber Senhârîb'e ulaşınca İsrailoğulları üzerine asker göndermek için insanları toplanmaya çağırdı. Askerlerin başına komutan tayin etmek isteyince Buhtunnasr krala gitti ve ona şöyle dedi: "Geçen sefer gönderdiğin komutan zayıftı. Şehre girmiş ve insanların söylediklerini duymuştum. Beni gönder!"

diye söyledi. Bunun üzerine Kral, Buhtunnasr'ı ordunun başına getirdi ve sefere çıkardı. Buhtunnasr yola çıktı ve hedef noktaya ulaşılınca insanlar şehirlerin içine kapandılar. Şehirlere ulaşılamadığından ordu sıkıntıya girip beslenme sorunu baş gösterince dönmek istedi. Derken İsrailî yaşlı bir kadın ona geldi ve "Kumandan nerede?" diye sordu. Buhtunnasr yanına geldi. Yaşlı kadın ona: "Duyduğuma göre bu şehri fethetmeden dönmeyi düşünüyormuşsun," dedi. Buhtunnasr: "Evet, uzun zamandır bekliyoruz ve asker açlıkla karşı karşıya kaldı. Artık daha fazlasını kaldıramam." Yaşlı kadın: "Ben şehri sana açsam, benim isteğimi yerine getirecek misin? Sana öldürülmesini emrettiğimi öldüreceksin, sana emrettiğim zaman da öldürmekten kaçınacaksın," dedi. Buhtunnasr: "Evet," dedi. Yaşlı kadın: "Sabahladığında ordunu dört kısma ayıracaksın. Her bir köşeye bir kısmını konuşlandıracaksın. Sonra ellerinizi semaya kaldırıp şöyle dua edeceksiniz: 'Allah'ım! Yahyâ b. Zekeriyâ'nın kanının hakkı için Senden zafer diliyoruz!' Bunu yaparsanız şehrin peyderpey düştüğünü göreceksiniz." Kadının söylediklerini yerine getirir getirmez, şehir düşmeye başladı. Şehre muhtelif yerlerinden girmeye başladılar. Kadın ona: "Elini tut. Ancak bu kan duruncaya kadar üzerinde adam öldür," dedi. Kadın Buhtunnasr'ı Yahya'nın kanının bulunduğu yere götürdü. Oraya çok toprak yığılmıştı. Üzerinde adam öldürdü. Nihayet kan durdu. Üzerinde yetmiş bin erkek ve kadın öldürmüştü. Kan durunca kadın: "Elini tut! Allah, bir peygamber öldürülse onu öldüren ve öldürülmesine rıza gösterenler öldürülmeden Allah razı olmaz," dedi. Bu sırada emanname sahibi emannameyi getirerek geldi. Bunun üzerine Buhtunnasr ona ve ailesine dokunmadı. Buhtunnasr Beytülmakdis'i tahrip etti ve oraya leşlerin atılmasını emretti. "Oraya kim leş atmazsa o yıllık vergi ona bırakılacak," dedi. İsrailoğulları Yahyâ b. Zekeriyâ'yı öldürdükleri için, yıkım işlerinde Rumlar da ona yardım ettiler. Buhtunnasr Beytülmakdis'i tahrip ettikten sonra İsrailoğullarının ileri gelenlerini yanına alarak götürdü. Danyal, İlya, Azarya ve Mîşâyel'i de götürdü. Bunlar İsrailoğullarının peygamberlerinin çocuklarıydı. Câlût'un başını da

[589] götürdü. Babil topraklarına dönünce Senhârîb'in öldüğünü gördü ve onun yerine kral oldu. Onun indinde insanların en kıymetlisi Danyal ve adamlarıydı. Bu yüzden Mecusiler onlara haset ettiler ve onları ona ihbar ettiler. Ona: "Danyal ve adamları senin ilahına ibadet etmiyorlar ve sizin kestiklerinizin etini yemiyorlar," diye söylediler. Bunun üzerine Buhtunnasr onları çağırdı ve onlara bu konuda sorular sordu. Onlar: "Doğrudur, bizim Rabbimiz var, O'na ibadet ediyoruz. Sizin kestiklerinizin etini yemiyoruz," dediler. Bunun üzerine hendek kazılmasını emretti. Bunlar altı kişi olarak oraya atıldılar ve onları yemesi için aynı yere yırtıcı bir hayvan bıraktılar. Sonra birbirlerine: "Gidelim, yiyip içelim," dediler ve oradan ayrıldılar. Yiyip içtikten sonra onları bıraktıkları yere gittiler. Onlar oturuyorlardı. Oraya bıraktıkları yırtıcı hayvan da yanlarında yere uzanmış vaziyetteydi. Kimseyi tırmalamamış ve kimseyi yaralamamıştı. Ancak onların yanında bir adam daha vardı. Onları saydılar yedi kişi olduklarını gördüler. Onlardan biri: "Bu da nereden geldi? Onlar altı kişiydi," dedi. Bunun üzerine bir melek olan yedinci kişi ona bir sille attı ve vahşi bir hayvana dönüştürdü. Bu hâliyle yedi yıl aralarında kaldı.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Naklettiğim bu rivayetlerle bu kitapta yer almayan diğer bazı rivayetlerde, Yahyâ b. Zekeriyâ'yı öldürdükleri zaman Buhtunnasr, İsrailoğullarına savaş açtığı belirtilmiştir. Ancak, bu görüş siyer ehli ve geçmiş milletlerin Cahiliye Dönemi tarihini ve diğer din mensupları tarafından kabul görmemektedir. Onlar, İrmiyâ b. Halkiyâ döneminde peygamberleri Şu'ya'yı öldürdükleri zaman, Buhtunnasr'ın İsrailoğullarına savaş açtığı hususunda ittifak etmişlerdir. Hâlbuki Yahudi ve Hristiyanlara göre İrmiyâ dönemi ve Buhtunnasr'ın Beytülmakdis'i tahrip etmesiyle Yahyâ b. Zekeriyâ'nın doğumu arasında dört yüz altmış bir yıl geçmiştir. Onlar bu hususun kitaplarında açık olarak belirtildiğini söylerler. Onların yaptığı hesaplamaya göre Beytülmakdis'in Buhtunnasr tarafından tahrip edilmesi ile Erdeşîr Behmen b. İsfendiyâr b. Beştâsb'ın Babil Valisi Kirş b. Ahşavîreş ve Behmen'in kızı Humânî ta-

rafından imarı arasında yetmiş yıl geçmiştir. Beytülmakdis'in imarıyla İskender'in Beytülmakdis'i ele geçirmesi ve mülküne katması arasında seksen sekiz yıl geçmiştir. İskender'in orayı mülküne katmasıyla Yahyâ b. Zekeriyâ'nın doğumu arasında üç yüz otuz yıl geçmiştir. Bu da Buhtunnasr'ın Beytülmakdis'i tahrip etmesiyle Yahya'nın doğumu arasında dört yüz altmış bir yıl geçtiğini göstermektedir.[705]

Mecusilere gelince, Beytülmakdis'in tahrip edilmesi, Buh- [590]
tunnasr'ın rolü, onun İsrailoğullarıyla ilişkisi, İskender'in Beytülmakdis'i ve Şam diyarını ele geçirmesi ve Dârâ'nın öldürülmesi konularında Yahudi ve Hristiyanların görüşlerine uygun görüşler ileri sürerler. Ancak İskender'in hâkimiyetiyle Yahya'nın doğumu arasındaki tarihî süre konusunda farklı görüşe sahiptirler. Onlara göre bu süre elli bir yıldır. İskender'in hâkimiyetiyle Yahya'nın doğumu arasındaki süre bakımından, yukarıda zikrettiğim gibi Mecusilerle Hristiyanlar arasında ihtilaf vardır.

Hristiyanlara göre Yahya, İsa'dan altı ay önce doğmuştur. Onu öldüren ise Hirdos[706] adındaki İsrailoğulları kralıdır. Sebebi de kralın Filfos adındaki kardeşinin karısı Hirozya'dır.[707] Kral ona âşık olmuştu. Kadın da haram ilişki konusunda krala uydu. Kadının Dimni adında bir kızı vardı. Kral Hirdos, kardeşinin karısı Hirozya ile ilişkiye girmek istedi. Yahya, kralı uyardı ve kadının ona helal olmadığını söyledi. Ancak bu kez de kral, kızına hayran oldu. Bir gün onu eğlendirdi ve bir isteğini karşılamasını istedi. Kral bu isteği kabul etti ve bir adamına, kızın isteklerini yerine getirmesini emretti. Kız adama, Yahya'nın başının getirilmesini söyledi. Adam bu isteği yerine getirdi. Kral Hirdos durumu öğrenince pişman oldu ve çok üzüldü.

705 Görülüyor ki tarihî olaylarda zaman, dönem ve yıl kavramları Taberî tarafından önemsenmektedir. Rivayetler arasında mukayeseler yaparak sonuca varmak, tarih ilmi için vazgeçilmez bir yöntemdir. Bu yöntemle doğruyu yakalamak ve yanlışı tespit etmek mümkün olmaktadır. Özellikle tedvin ve kitabi tescil yönteminin yaygın olmadığı kadim çağlara ait tarihî gerçeklerin tespitinde bu husus daha çok önem arz etmektedir. (çev.)

706 İncil'de Hirodes olarak geçer. (ed.)

707 İncil'de Filipus ve karısı Hirodiya olarak geçer. (ed.)

* * *

Tarih bilgisi ve Cahiliye Dönemi olayları hakkında malumatı olanların bu konu hakkında söylediklerini daha önce zikrettiğim Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'nin rivayetinde nakletmiştim.

Bu konuda İbn İshâk'ın rivayeti ise şöyledir:

İbn Humeyd bize Seleme'den naklen Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

İsrailoğulları ondan sonra -Babil'den Beytülmakdis'e döndükten sonra- tekrar isyana ve günahlara daldılar. Allah da onları cezalandırıyor ve onlara peygamberler gönderiyordu. Ancak, onlar kimilerini yalanlıyor ve kimilerini öldürüyorlardı. Onlara en son Zekeriya, Yahyâ b. Zekeriyâ ve İsa gönderildiler. Bunlar Davud'un soyundan idiler. Yahya'nın nesebi şöyledir: Yahyâ b. Zekeriyâ b. Edâ b. Müslim b. Sadûk b. Nehşân b. Dâvûd b. Süleymân b. Müslim b. Sadîka b. Berhiya b. Şefâtiya b. Fâhûr b. Şelom b. Yehfâşât b. Usâ b. Ebya b. Ruhubum b. Süleymân b. Dâvûd.

[591] Ravi dedi: Allah, İsa'yı (as.) aralarından alıp semaya yükseltince, onlar da Yahyâ b. Zekeriyâ'yı öldürünce -bazıları Zekeriya'yı da öldürdüler, demişlerdir- Allah onlar üzerine Hardus adındaki Babil Kralı'nı gönderdi. Kral, Babilli askerlerle onların üzerine gitti ve Şam bölgesine girdi. Onlara galip gelince ordu komutanlarından, öldürmekle şöhret bulmuş Nebûzerâzân'a[708] emir vererek şöyle dedi: "Ben ilahıma yemin ederek demiştim ki: Beytülmakdis'e galip gelirsem, kanları ordumun karargâhına kadar akıncaya ve öldürecek adam kalmayıncaya kadar İsrailoğullarını öldüreceğim." Hardus, komutana emrederek İsrailoğullarına karşı bu derecede bir katliam gerçekleştirmesini istedi. Nebûzerâzân Beytülmakdis'e girdi ve kurbanlarını sundukları mekânda durdu. Burada kaynayan bir kan gördü. Onlara: "Ey İsrailoğulları! Bu kan niçin kaynıyor? Bana bunu anlatın ve bu konuda benden bir şey saklamayın," dedi. Onlar: "Bir kurban takdim etmiştik. Ancak, bizden kabul

708 Tevrat'ta Nebuzaradan olarak geçer. (ed.)

edilmemişti. Bu kaynayan kan odur," dediler. Sonra: "Sekiz yüz yıldan beri kurban takdim ediyoruz ve bu hariç bütün kurbanlarımız kabul edilmiştir," dediler. Komutan: "Bana doğru söylemediniz," dedi. Onlar: "İlk zamanlarımızdaki gibi olsaydık bizden kabul edilecekti. Ancak peygamberlik, mülk ve vahiy bizden kesildiği için kurbanımız kabul edilmemiştir," dediler. Bunun üzerine Nebûzerâzân onların büyüklerinden yetmiş yedi kişiyi o kan üzerinde kesti; ancak o kan durmadı. O emir vererek, erkek çocuklarından yedi yüz kişi getirmelerini istedi ve bunlar o kan üzerinde kesildiler. Ancak o kan yine durmadı. Bu kez çocuklarından ve kadınlarında yedi bin kişi getirilmesini istedi. Onları o kan üzerine kesti. Ancak yine soğumadı. Nebûzerâzân kanın durmadığını görünce onlara şöyle dedi: "Ey İsrailoğulları! Yazık size, bana doğruyu söyleyin ve Rabbinizin hükmüne sabredin. Yeryüzünde uzun zamanlar hükmettiniz ve orada dilediğiniz gibi davrandınız. Ocağınızı söndürmeden, ne erkek ne de kadın bırakmaksızın hepinizi öldürmeden bana doğru söyleyin!" Düşmandaki ısrar ve öldürme azmini görünce ona doğruyu söylediler. Ona dediler ki: "Bu kan bizden olan bir peygambere aittir. Bizi Allah'ın gazabından sakındırır ve uyarırdı. Ona itaat etseydik bizim için daha iyi olurdu. Bize sizin bu yaptıklarınız hakkında da uyarılarda bulunurdu. Ancak, biz ona inanmadık ve onu öldürdük. Bu kan ona aittir." Bunun üzerine Nebûzerâzân onlara: "Adı neydi?" diye sordu. Onlar: "Yahyâ b. Zekeriyâ," dediler. Adam: "Şimdi bana doğruyu söylediniz. Bu yüzden Rabbiniz sizden intikam almaktadır," dedi. Nebûzerâzân kendisine doğruyu söylediklerini görünce secdeye kapandı ve etrafındakilere: "Şehrin kapılarını kapatın ve içindeki Hardus askerlerini çıkarın," dedi. Ardından da İsra- [592]
iloğullarıyla baş başa kaldı. Şöyle dedi: "Ey Yahyâ b. Zekeriyâ! Benim ve senin Rabbin, senin için kavminin başına gelenleri bilmektedir. Sana yaptıklarından dolayı onlardan ne kadar insan öldürüldüğünü de bilmektedir. Allah'ın izniyle artık sakin ol! Yoksa senin kavminin kökünü kazıyacağım. Ben de İsrailoğullarının inandığına iman ettim. O'nu tasdik ediyorum ve O'ndan başka Rab olmadığına kesin olarak inanıyorum. O'nun-

la beraber başka ilah olsaydı bu kâinat ayakta durmaz, bir ortağı olsaydı varlık tutunamazdı, bir evladı olsaydı düzene giremezdi. O'nun şanı yüce ve münezzehtir. O azizdir ve yücedir. O hükmedenlerin fevkindedir. O yedi kat göğe ilmi, hikmeti, kuvvet ve izzetiyle hükmetmektedir. O yeryüzünü yayarak onda sabit dağlar yaratmıştır. Rabbim ve Rabbimin mülkü öyle olması gerekir ve öyledir." Bunun üzerine İsrailoğullarından biri, Peygamberine: "Nebûzerâzân bilgedir, sıddıktır," dedi. –Metinde geçen *habûr* kelimesi, İbranicede yeni iman etmiş mümin demektir.– Komutan Nebûzerâzân, İsrailoğullarına şöyle dedi: "Allah düşmanı Hardus, bana verdiği emirle, kanlarınız ordugâhının ortasına akıncaya kadar, sizi öldürmemi istedi. Ben bunu yapacağım. Zira ona karşı gelemem." Onlar ona: "Sana emredileni yapabilirsin," dediler. Onlara emir vererek bir hendek kazmalarını ve sahip oldukları at, katır, eşek, sığır, davar ve develeri getirmelerini istedi. Bu hayvanları kestirdi ve kan askerin karargâhına kadar aktı. Daha önce öldürülenlerin cesetlerinin, kesilen hayvanların üzerine atılmasını emretti. [Böylece] Hardus kesilen hayvanların da öldürülmüş İsrailoğullarının cesetleri olduğunu sandı.

Kan karargâha varınca Hardus, Nebûzerâzân'a haber göndererek: "Kan bana kadar ulaştı. Artık yeter. Yaptıklarından dolayı onlardan intikam aldın," diye söyledi. Ardından da Babil'e döndü. İsrailoğullarının kökünü kazımış veya ona yakın bir katliama maruz bırakmıştı. Bu Allah'ın İsrailoğullarına musallat ettiği ikinci vakadır. Kur'an'da: "*Biz Kitapta İsrailoğullarına: Sizler, yeryüzünde iki defa fesat çıkaracaksınız ve azgınlık derecesinde bir kibre kapılacaksınız, diye bildirdik,*"[709] ayetinden "*Biz cehennemi kâfirler için bir hapishane yaptık,*"[710] ayetine kadar olan siyakta, bu konuya işaret edilmiştir. Ayette
[593] geçen *'asâ* kelimesi ihtimal değil, katiyet manasınadır. Birinci vaka Buhtunnasr ve askerleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Son vaka ise Hardus ve askerlerince icra edilmiştir. İkinci vaka en çetin olanı olup bu vakada onların ülkesi tahrip edil-

709 İsrâ, 17/4.
710 İsrâ, 17/8.

miş, erkekleri öldürülmüş, çocukları ve kadınları esir alınmıştır. Nitekim ayette: "*Ve ellerine geçirdikleri her şeyi tamamen tahrip etsinler,*"[711] buyrularak, bu hususa işaret edilmiştir.

* * *

HZ. MERYEM

Şimdi tekrar Îsâ b. Meryem ve annesi konusuna dönelim. Ravi dedi: Meryem ve amcasının oğlu Yûsuf b. Ya'kûb mabedin hizmetini üstlenmişlerdi. Rivayete göre Meryem ve Yûsuf'un suları bitince, testilerini alıp tatlı su bulunan mağaraya gider ve testilerini doldurup mabede dönerlerdi. Cebrail ile karşılaştığı gün –senenin en uzun ve en sıcak günüydü– yine suyu bitmişti. Yûsuf'a: "Ey Yûsuf! Su almaya gitmeyelim mi?" diye söyledi. Yûsuf: "Benim hâlâ suyum var. Yarına kadar bana yeter," dedi. Meryem: "Benim suyum bitti," dedi ve testisini alıp yalnız başına suya gitti ve mağaraya girdi. Burada Cebrail ile karşılaştı. Allah onu bir insan suretinde göndermişti. Meryem'e: "Ey Meryem! Allah beni sana tertemiz bir erkek çocuğu bağışlamak için gönderdi," dedi. Meryem: "*Senden Rahmân'a sığınırım. Allah'tan sakınan bir kimseysen (bana dokunma),*"[712] dedi. Meryem onu bir âdemoğlu sanıyordu. O: "Ben Rabbinin elçisiyim," dedi. Meryem: "*Bana bir insan eli değmediği ve iffetsiz de olmadığım hâlde benim nasıl çocuğum olabilir?" dedi. Melek: "Öyledir, dedi; Rabbin buyurdu ki: 'Bu bana kolaydır. Çünkü Biz onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız.' Bu, hükme bağlanmış bir iş idi.*"[713] Yani Allah bunu takdir etmiştir. Bunu söyleyince, Meryem Allah'ın kaderine teslim oldu. Melek de yakasına üfleyerek ayrıldı. Meryem de testisini doldurdu.

Ravi dedi: Muhammed b. Sehl b. Asker el-Buhârî bana şöyle anlattı: İsmâîl b. Abdülkerîm bize şöyle dedi: Abdüssamed b. Ma'kıl –Vehb'in kardeşinin oğlu– bana Vehb'den şöyle işittiğini söyledi: [594]

711 İsrâ, 17/7.
712 Meryem, 19/18.
713 Meryem, 19/20-21.

Allah Cebrail'i Meryem'e tamamen bir insan suretinde gönderince, Meryem şöyle dedi: "*Ben senden Rahmân'a sığınırım. Allah'tan sakınan bir kimseysen (bana dokunma).*" Ardından Cebrail elbisesinin yakasına üfledi ve üfleme rahmine kadar etkisini gösterdi ve İsa'ya hamile kaldı.

Ravi dedi: Meryem ile birlikte Yûsuf en-Neccâr adında bir akrabası vardı. İkisi Sahyûn Dağının yanındaki mescide gidiyorlardı. O gün için en büyük mescitti. Meryem ve Yûsuf o mescitte hizmet ediyorlardı. Orada hizmet çok hayırlı bir işti. Bu nedenle orada hizmet etmeyi düşündüler. İkili mescidin işlerini, süpürülmesini, temizlik işlerini ve her türlü hizmetini üstlenmişlerdi. O zaman kendilerinden daha çok hizmet eden ve ibadet eden kimse yoktu. Meryem'in hamile kalmasını en başta Yûsuf yadırgamıştı. Hamile olduğunu görünce, onun hamileliğini gözünde büyütmüş, kendisine ağır gelmiş ve feci bir hadise olarak görmüştü. Meryem'in bu hâlini nasıl anlayacağını bilemiyordu. Onu suçlamak istediğinde onun saliha ve masum bir insan olduğunu ve bir saat için bile yanından ayrılmadığını hatırlardı. Onun masum ve temiz olduğunu söylemek istediği zaman da hamileliğini düşünerek bunu yapamıyordu. Bu durumu daha fazla kaldıramayınca onunla konuştu. Meryem'e ilk sözü şu oldu: "Senin durumun beni düşündürdü. Onu görmezden gelmeyi ve saklamayı düşündüm. Ancak, bunu kabullenemedim. Seninle bu konuyu konuşmanın daha çok sadra şifa olacağını düşündüm." Meryem: "Bu konuda güzel söz söyle," dedi. Yûsuf: "Ben de öyle söylemek istedim. Ancak, bana söyle, tohumsuz bir ekin olabilir mi?" dedi. Meryem: "Evet," dedi. Yûsuf: "Bir ağaç yağmursuz gelişebilir mi?" dedi. Meryem: "Evet," dedi. Yûsuf: "Erkek olmadan çocuk olabilir mi?" diye sordu. Meryem: "Evet, bilmez misin ki Allah onu ilk yarattığında tohumsuz yarattı. Tohum, Allah'ın tohum olmadan yarattığı ekinden elde edildi. Allah, yağmur olmaksızın ağacı yarattı. O'nun kudreti yarattığı ağaç için yağmuru hayati bir sebep kıldı. Yoksa Allah su olmadan ağacı yaratamadı da, bu konuda yağmurun yardımına muhtaç olduğunu mu söylüyorsun? Yoksa su olmadan yaratamadığını

mı söylüyorsun?" dedi. Yûsuf ona: "Bunu demek istemedim. Ben bilirim ki Allah kudretiyle ve *kün* emriyle dilediğini yaratmaktadır," dedi. Meryem ona: "Bilmez misin ki Allah Âdem ve [595]
Havva'yı erkek ve kadın olmadan yarattı," diye söyledi. Yûsuf: "Evet," dedi. Meryem bu sözleri söyleyince, Yûsuf bu durumunun Allah'ın iradesinin bir sonucu olduğunu düşündü ve bu durumu sormadan edemedi. Nitekim Meryem bu hususu bir sır gibi saklıyordu. Ondan sonra Yûsuf mescidin hizmetini yalnız başına yapıyor ve Meryem'in yaptığı hizmetleri de kendisi ifa ediyordu. Zira Meryem'in bedeni güç kaybına uğramış, teni sararmış, yüzünde çil çıkmış, karnı kabarmış, takati kesilmiş, gözleri yorulmuştu. Oysa Meryem daha önce öyle değildi. Doğum vakti yaklaşınca Allah ona: "Kavminden uzaklaş, zira onlar senin durumuna vâkıf olurlarsa seni ayıplayacak ve çocuğunu öldürecekler," diye vahiy etti. Bunun üzerine kız kardeşine vardı. Kız kardeşi de Yahya'ya hamileydi ve Yahya ile müjdelenmişti. İkisi karşılaştıklarında Yahya'nın annesi karnındakinin İsa için secdeye kapandığını anladı. Yûsuf da onu eşeği üzerine Mısır'a doğru götürdü. Eşeğin sırtında yalnızca palan vardı. Yûsuf onu Mısır sınırına kadar götürdü. Kavminden uzak bu yerde doğum sancıları başladı. Sancının etkisiyle hurma ağacına asılı olan eşek yemliğine tutunmaya çalıştı. Kış mevsimiydi. Meryem'in doğum sancıları şiddetlenince hurma ağacına sarıldı. Melekler saflar hâlinde mekânı kuşatmıştı.

Meryem hüzünlü bir hâlde bebeğini doğurdu. Ona şöyle seslenildi: "*Tasalanma! Rabbin senin yerinde bir su arkı meydana getirdi,*" ayetiyle başlayan ve "*Ben Rahmân'a oruç adadım; bugün hiçbir insanla konuşmayacağım,*"[714] ayetiyle biten kelama muhatap oldu. Bu mekândayken mevsim kış olmasına rağmen hurma ağacından hurmalar dökülüyordu.

Meryem, İsa'yı doğurunca Allah'a ortak koşularak tapılan putlar her yerde başları üstüne devrildi. Şeytanlar bu durum karşısında korkuya ve paniğe kapıldılar. Sebebini anlayamayınca süratle İblis'e koştular. Mavi bir suyun ortasında, kendi tahtında oturuyordu. İsyandan önce hicaplara bürünmüş

714 Meryem, 19/24-26.

hâlde ve suya nazır bulunduğu hâline ve Rahmân'ı çevreleyen nurani hicaplara özeniyordu. Ona vardıklarında gündüzün
[596] başlamasından altı saat geçmişti.[715] İblis onların toplu hâlde kendisine geldiklerini görünce korkuya kapıldı. Zira onları dağıttıktan sonra o zamana kadar onları toplu hâlde değil, ayrı ayrı görüyordu. Onlara durumu sordu. Onlar kendisine şöyle dediler: "Yeryüzünde bir olay vuku buldu. Putlar baş üstü devrildiler. Putlar âdemoğullarını helake götüren en büyük vesilelerdi. Onların içine nüfuz ediyor ve insanlarla konuşuyorduk. Onların hacetlerini yerine getiriyor görüntüsü altında onlara ulaşıyorduk. Onlarla o putların kendilerine hitap ettiğini sanıyorlardı. Onların başına bu olay gelince âdemoğullarının gözünde küçüldüler, zelil oldular ve kıymetleri azaldı. Korkarız ki bundan sonra onlara ibadet etmeyecekler. Bilesin ki yeryüzünü gözden geçirmeden, denizleri araştırmadan ve ulaşabildiğimiz yerlere ulaşmadan sana gelmedik. Ancak, anlamak istediğimiz hususları anlamaktan daha da uzaklaştık." İblis onlara: "Bu büyük bir olaydır. Bu, benden de gizlendi. Siz burada beni bekleyin," dedi. Ardından İblis uçtu. Üç saat boyunca ayrı kaldı. Bu süre içinde İsa'nın doğduğu yere uğradı. Ancak, meleklerin o mekânı kuşattıklarını görünce, olayın orada vuku bulduğunu anladı. Aynı mekâna üstten ulaşmaya çalıştı. Ancak, melekler semaya kadar orayı kuşattıklarından oradan nüfuz edemedi. Oraya yerden ulaşmaya kalktı. Meleklerin oradan da mekânı kuşattıklarını gördü. Aralarından nüfuz etmeye kalktı ancak melekler onu uzaklaştırdılar.

Bunun üzerine İblis adamlarının yanına döndü ve onlara: "Size gelmeden önce doğusu ve batısıyla, karası ve denizleriyle alt tabakalarından en yüksek yerlerine kadar bütün yeryüzünü gözden geçirdim. Bütün bu işi üç saatte tamamladım," dedi ve İsa'nın doğumunu onlara haber verdi. Ayrıca onlara şöyle dedi: "Onun durumu benden gizlendi. Oysa daha önce

715 Bu ifadeden anlaşılıyor ki, saat tabiri burada bir an, bir müddet veya belli bir süre değil, belki bildiğimiz saat mefhumu kastedilmiştir. Bu tabir Taberî'ye ait olduğuna göre yaşadığı asırda bizim kullandığımız saat tabirini kullandıkları anlaşılmaktadır. (çev.)

rahimlerde oluşan her ceninden benim haberim olmuş, doğan her bebeğin doğduğu yerde bulunmuşumdur. Umarım ki onunla dalalete düşenler onunla hidayete erenlerden fazla olsun. Ondan önce benim ve sizin için daha zor başka bir peygamber gelmedi."

Aynı gece doğan sıra dışı bir yıldız için, insanlar dışarıya çıkmışlardı. Nitekim söz konusu yıldızın doğmasıyla ilgili Danyal'ın Kitabı'nda, kendisinden söz edilen bir bebeğin doğumunun alameti olarak, öteden beri bahsediliyordu. İnsanlar çıkmış ellerinde altın, acı ve buhur vardı. Şam diyarındaki bir krala uğradılar. Onlara, nereye gittiklerini sordu. Onlar ona durumu söylediler. Onlara: "Bütün şeyler arasında neden ona altın, acı ve buhuru hediye ediyorsunuz?" diye sordu. Onlar: "Bu maddeler onu simgeliyor. Altın, bütün maddelerin efendisidir. Bu peygamber de çağının efendisidir. Acıyla da yaralar ve kırıklar iyileştiriliyor ve kaynaştırılıyor. Bu peygamber vasıtasıyla Allah her illetliyi ve her hastayı tedavi edip iyileştiriyor. Buhurun dumanı da semaya yükseliyor. Ondan başka hiçbir duman oraya kadar yükselemez. Bu peygamberi de Allah semaya yükseltecek ve onun zamanında başka kimseyi yükseltmeyecektir." [597]

Krala bunları anlattıklarında, Kral bu çocuğu öldürmeyi içinden geçirdi. Bu nedenle onlara: "Gidin, onun yerini öğrenirseniz bana haber verin. Ben de sizin yapmak istediğinizi yapmayı arzu ediyorum," dedi. Onlar oradan ayrılarak Meryem'e gittiler ve ona hediyeler sundular. Sonra İsa'nın yerini haber vermek için krala dönmeyi düşünmüşlerdi ki, bir melek onların karşısına çıktı ve onlara: "Sakın krala gitmeyin ve ona İsa'nın yerini haber vermeyin, zira kral onu öldürmeyi aklından geçirmiştir," dedi. Bunun üzerine başka bir yol izleyerek döndüler. Meryem bebeğini kucağına aldı ve eşeğin sırtında onu Mısır'a taşıdı. Yûsuf da onlara refakat etti. Karar kıldıkları mekân hakkında Kur'an'da: "*Onları yerleşmeye elverişli, suyu bulunan bir tepeye yerleştirdik,*"[716] şeklinde ifade edilmiştir.

716 Mü'minûn, 23/50.

Meryem on iki sene boyunca onu insanlardan sakladı. Bu süre içinde hiç kimse ondan haberdar olmadı. Meryem, İsa hakkında hiç kimseye güvenmiyor, yaşam ve geçimine kimsenin müdâhil olmasını istemiyordu. Biçildiğini bildiği tarlaya gider ve arta kalan başakları toplardı. Bunu yaparken de İsa'yı bir kolunda, başak torbasını da diğer kolunda taşırdı. Nihayet İsa on iki yaşına gelmişti. İnsanların gördükleri ilk mucizesi annesiyle kaldığı ev sahibinin kaybolan parasını ve kıymetli eşyasını bulması oldu. Kaldıkları ev sahibi Mısırlı bir köy reisiydi. Onun parası ve kıymetli eşyası kaybolmuştu. Adam evinin kapısını yoksul misafirlere açardı. Kaybolan eşyası hakkında bu yoksulları hiç suçlamadı. Meryem, adamın bu mağduriyeti için üzülmüştü. İsa annesinin adamın başına gelenlerden dolayı üzüldüğünü görünce ona: "Anneciğim, adama eşyasını bulması için ona yol göstermemi ister misin?" dedi. Meryem: "Evet oğulcuğum," dedi. İsa: "Ona söyle, bana evindeki yoksul insanları toplasın," dedi. Meryem ev sahibi olan köy reisine İsa'nın talebini iletti. Bunun üzerine adam onları topladı. Onları toplayınca, İsa onların içindeki iki şahsa yöneldi. Biri kötürüm biri de kördü. Kötürüm olanı, kör olanın sırtına aldırdı. Ardından da kör olana, "Kalk," dedi. Adam: "Kalkacak kadar güçlü değilim," deyince İsa ona: "Dün buna nasıl güç yetirdin?" dedi. İsa'nın sözünü duyduklarında âmâyı, kötürümü taşımaya zorladılar. Âmâ ayağa kalkınca, kötürüm onu para ve kıymetli eşyanın bulunduğu duvardaki bacaya yönlendirdi. İsa ev sahibine: "Dün bu şekilde senin eşyana
[598] ulaştılar. Âmâ gücüyle, kötürüm de gözleriyle, bu işe tevessül ettiler," dedi. Bunun üzerine âmâ ve kötürüm: "Doğru söyledi," dediler ve köy reisine para ve kıymetli eşyasını iade ettiler. Adam malını kasasına koydu ve Meryem'e: "Ey Meryem! Yarısını al," dedi. Meryem: "Ben bunun için yaratılmadım," dedi. Adam: "Onu oğluna ver," dedi. Meryem: "O, benden önemlidir," dedi. Kısa bir müddet sonra onların ev sahibi oğlunun düğününü yaptı ve Mısır'ın önemli insanlarının hepsini davet etti. Düğün bittikten sonra adamın Şam diyarından beklemediği misafirleri geldi. Onlara ikram edecek şarabı yoktu. İsa

adamın üzüntüsünü görünce evlerinden birine girdi. İçerde iki sıra testi vardı. İsa bu boş testilerin ağızlarının üzerinden elini geçirdi. Elini üzerinden geçirdiği testiler şarapla doluyordu. Elini üzerinden geçirdiği testilerin hepsi şarapla doldu. Bu sırada on iki yaşındaydı. İsa bu mucizeleri gösterince insanlar onun durumundan ve Allah'ın ona verdiği mucizelerden korktular. Bunun üzerine Allah, annesine: "Onu Şam'a götür," diye vahyetti. Meryem ona verilen emri yerine getirdi. İsa otuz yaşına gelinceye kadar Meryem burada kaldı. Otuz yaşında İsa'ya vahiy geldi. Peygamberliği üç yıl sürdü. Ardından da Allah onu semaya yükseltti. İblis, Akabe'de onu görünce, ona hiç dokunamadı. Bunun üzerine ona yaşlı bir adam suretinde göründü. Yanında da insanların içine karıştığında İblis'in büründüğü kılık ve surette iki şeytan vardı.

* * *

HZ. İSA

Vehb'in anlattığına göre, bazen aynı anda elli bin hasta, İsa'nın etrafında toplanıyordu. Onlardan kimin gücü yetse ayağına gelirdi. Güçleri gelmeye yetmeyenlere ise kendisi giderdi. Hastaları Allah'a dua ederek tedavi ederdi. İblis, insanların gözünü kamaştıran bir güzellik ve kılıkta İsa'ya geldi. İnsanlar onu görünce, ona meylettiler ve alaka gösterdiler. İblis de onlara harikulade hâller hakkında konuşmaya başladı. Sonra sözü İsa'ya getirerek, "Bu zatın da acayip bir hâli var! Beşikte konuştu, ölüleri diriltti, gaybdan haber verdi ve hastaları iyileştirdi. Bu zat Allah'tır," dedi. İki arkadaşından biri ona: "Ey şeyh! Yanılıyorsun. Ne kötü şey söyledin! İnsanlara görünmek ve rahimlere ve kadınların karnına girmek Allah'a yaraşmaz. İsa, Allah'ın oğludur," dedi. Üçüncüsü ise: "İkiniz de ne kötü söylediniz! Çocuk edinmek Allah'a yaraşmaz. O, Allah'la beraber bir ilahtır," diye söyledi. Ardından sözlerini bitirdikten sonra ayrılıp gittiler. Onların en son yaptıkları buydu. [599]

Mûsâ b. Hârûn bize, Amr b. Hammâd, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik, Ebû Sâlih, İbn Abbâs –Mürre el-Hemdânî yoluyla İbn Mes'ûd– ve Peygamber'in (sav.) bazı ashabından şöyle dediklerini rivayet etti:

Meryem mabedin yanına çekilmişti. Ona âdet hâli gelmişti. Bu durumda insanlardan itizal ederek duvarların arkasına çekilmişti. *"Meryem ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti. Onlarla kendi arasına bir perde çekmişti,"* ayeti bu hususa dikkat çekmektedir. Meryem mabedin doğusuna çekilmişti. Temizlendiğinde yanında bir adam gördü. Ayette: *"Biz ona ruhumuzu gönderdik."* Ruh'tan maksat Cebrail'dir. *"O kendisine tamamen bir beşer şeklinde göründü."* Onu görünce ondan irkildi ve şöyle dedi: *"'Senden Rahman'a sığınırım. Allah'tan sakınan bir kimseysen (bana dokunma).' Melek: 'Ben yalnızca Rabbinin elçisiyim. Sana tertemiz bir erkek çocuğu bağışlamak üzere geldim,' dedi. Meryem: 'Bana bir insan eli değmediği ve iffetsiz de olmadığım hâlde benim nasıl çocuğum olabilir?' dedi. Melek: 'Öyledir,' dedi. Rabbin buyurdu ki: 'Bu bana kolaydır. Zira Biz onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu hükme bağlanmış bir iştir.'"*[717] Meryem üst elbisesi üzerinde olduğu hâlde çıktı. Melek yakalarından tuttu ve ona üfledi. Yakası ön taraftan açılıyordu. Üflemesi göğüsten içine nüfuz etti ve bu üflemeyle hamile kaldı. Kız kardeşi olan Zekeriya'nın karısı, bir akşam ziyaretine geldi. Kapıyı ona açınca kız kardeşi ona yaklaşarak: "Ey Meryem! Hamileyim," dedi. Meryem: "Ben de hamileyim," dedi. Zekeriya'nın karısı: "Karnımdakinin, senin karnındakine secde ettiğini hissettim," dedi. *"Allah'tan gelen bir kelimeyi tasdik edici olarak Yahya'yı müjdelemektedir,"*[718] ayeti bu hususa işaret etmektedir. Zekeriya'nın karısı, Yahya'yı doğurdu. Meryem'in doğum yapma vakti gelince, mabedin doğusunda en uzak bir yere gitti ve *"Doğum sancısı onu bir hurma ağacına dayanmaya sevk etti."* Doğum sancılarından dolayı hurma ağacına tutundu. Meryem
[600] sancılanırken utancından şöyle diyordu: *"Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim."* Meryem: "Keşke hatıralarım ve eserlerim unutulsaydı da benden bir eser kalmasaydı," demek istemiştir. Bunun üzerine Cebrail aşağı taraftan ona seslendi: *"Üzülme, Rabbin senin alt yanında bir kaynak suyu*

717 Meryem, 19/16-21.
718 Âl-i İmrân, 3/39.

yarattı." Ayette geçen *seriy* kelimesi nehir anlamındadır. "*Hurma dalını kendine doğru silkele ki, üzerine taze ve olgun hurma dökülsün.*" Dal ağaçtan kesilmişti. Meryem onu silkelemekle ağaca dönüştü. Mabette de onun için su akıtıldı. Hurma ağacından olgunlaşmış taze hurma döküldü. Ona: "*Ye, iç, gözün aydın olsun. İnsanlardan birini görürsen de ki: 'Ben Rahmân olan Allah'a oruç adadım. Bugün hiçbir insanla konuşmayacağım.'*" O zamanlar oruç tutanlar akşama kadar konuşmazdı. Ona: "Bundan fazla bir şey söyleme," denildi. Meryem, İsa'yı doğurunca şeytan, İsrailoğullarına Meryem'in doğum yaptığını haber verdi. Bunun üzerine hiddet içinde ona yöneldiler ve onu çağırdılar. "*Onu kucağında taşıyarak kavmine getirdi. Dediler ki: Ey Meryem! Sen iğrenç bir şey yaptın. Ey Harun'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir insan değildi. Annen de iffetsiz değildi.*" Ey Hârûn'un kız kardeşi! Sana ne oldu? Nitekim Meryem, Harun'un soyundandı. Arapçada, "Ey falancaların kardeşi," tabiri öz kardeşlik değil, akrabalık manasına gelmektedir. Meryem onların sorularına Allah'ın ona emrettikleriyle cevap verdi. Onlar onu konuşturmakta ısrar edince İsa'yı işaret etti. Bunun üzerine öfkelendiler ve dediler ki: "Bu çocukla konuşmamızı söyleyerek bizi alaya alması, bize işlediği kabahatten daha ağır gelmektedir." "*Biz beşikteki bir bebekle nasıl konuşuruz?*" dediler. Ancak İsa konuştu ve dedi ki: "*Ben Allah'ın kuluyum. O bana kitabı verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, O beni mübarek kıldı.*" İsrailoğulları yine dediler ki: "Onu hamile bırakan Zekeriya'dan başkası değildir. O, onun yanına gidip geliyordu." Zekeriya'yı çağırdılar. Ancak Zekeriya onlardan kaçtı. Şeytan ona bir çoban suretinde göründü. Ona: "Ey Zekeriya! Sana yetişmek üzeredirler. Dua et bu ağaç senin için yarılsın ki içine giresin," dedi. Zekeriya dua etti ve ağaç yarılıp ona açıldı. Zekeriya içine girdi ancak elbisesinin kenarı dışarıda kaldı. İsrailoğulları, şeytan olan çobanın yanından geçtiler. Ona: "Buradan geçen bir adam gördün mü?" dediler. O: "Evet, bu ağacı büyüledi, ağaç ona açıldı ve [601]
içine girdi. İşte elbisesinin kenarı," dedi. Bunun üzerine ağacı testerelerle kestiler. Bu yüzden bir Yahudi yoktur ki, o elbi-

se kenarı onun elbisesine yapışmış olmasın. İsa doğduğunda yeryüzünde ibadet edilen ne kadar put varsa yüzüstü düştü.

el-Müsennâ bana şöyle anlattı: İshâk b. Haccâc bize şöyle dedi: İsmâîl b. Abdülkerîm bize şöyle nakletti: Abdüssamed b. Ma'kıl bana Vehb'in şöyle dediğini işittiğini rivayet etti:

Îsâ b. Meryem (as.), Allah kendisine dünyadan ayrılacağını bildirince, sıkıntı duydu ve bu durum ona zor geldi. Bunun üzerine, havarilerini davet etti ve onlara yemek yaptı. Onlara: "Bu akşam yanımda olacaksınız. Sizinle bir işim var," dedi. Akşam onun yanında toplanınca, onlara akşam yemeğini verdi ve onlara bizzat hizmet etti. Yemeklerini yedikten sonra onların ellerini yıkamaya başladı ve onların abdestlerini kendi elleriyle aldırdı. Ellerini elbisesiyle sildi. Onlar bu davranışından hoşlanmadılar ve onlara ağır geldi. İsa şöyle dedi: "Bu akşam kim yaptıklarımı reddederse o benden değildir, ben de ondan değilim." Onlar da yaptıklarını onayladıklarını ifade ettiler. Bu faslı geçtikten sonra İsa (as.) şöyle dedi: "Bu akşam yemekte size hizmet etmem, kendi ellerimle ellerinizi yıkamam gibi, size yaptığım hizmetler, sizin için örnek davranışlar olsun. Zira siz beni en hayırlınız olarak görüyorsunuz. Öyleyse birbirinize karşı kibirlenmeyin. Birbirinize karşı mütevazı olun. Tıpkı benim size karşı mütevazı olduğum gibi. Benim sizden isteğim benim için Allah'a dua etmeniz ve ecelimi uzatmasını dilemekte çaba harcamanızdır." Dua etmek için davranıp gayret etmeye başlayınca uykuları geldi ve dua edemediler. İsa ise onları uyandırmaya çalışıyor ve "Sübhanallah! Benim için ve bana yardımcı olmak için bir gece bile uykusuz kalamıyorsunuz," diyordu. Onlar: "Vallahi bize ne olduğunu bilemiyoruz! Her zaman gece vakit geçirir ve uzun saatler uykusuz kalırdık. Ancak, bu gece uykusuz duramıyoruz. Dua etmeye çalıştığımızda da âdeta engelleniyoruz," dediler. İsa: "Çoban götürülüyor, davarlar da dağılıyor," dedi ve bu tarzda ifadelerle ölümünü bildiriyordu. Sonra şöyle dedi: "Gerçek o ki biriniz, horoz üç kere ötmeden bana ihanet edecek, az bir para karşılığında beni satacak ve benim karşılığımda alacağını midesine indirecektir." Bunun üzerine çıkıp dağıldılar. Yahudiler

İsa'yı arıyorlardı. Havarilerden biri olan Şemûn'u alıkoydular. Dediler ki: "Bu kişi onun adamlarındandır." Şemûn onların söylediklerini reddetti ve "Ben arkadaşı değilim," dedi. Bunun üzerine onu salıverdiler. Sonra onu başkaları alıkoydu- [602]
lar. Ancak yine suçlamaları reddetti. Ardından bir horoz sesi duydu ve ağladı. Sabahlayınca havarilerden biri Yahudilere gitti ve şöyle dedi: "Mesih İsa'nın yerini gösterirsem bana ne vereceksiniz?" Bunun üzerine ona otuz dirhem verdiler. O da bunun karşılığında onlara İsa'nın yerini gösterdi. Daha önce de onun hâlinden şüphelenmişlerdi. İsa'yı alıkoydular ve bir iple bağlayarak arkalarından çektiler. Ona: "Hani sen ölüleri diriltiyor, şeytanı azarlıyor ve deliyi iyileştiriyordun! Neden kendini bu ipten kurtaramıyorsun?" deyip ona tükürüyorlar ve üzerine diken atıyorlardı. Onu çarmıha germek istedikleri ağacın önüne götürdüler. Ancak, Allah onu yanına yükseltti ve onun benzerini astılar. Yedi gün asılı kaldı. İsa'nın annesi ve deliyken tedavi edip Allah'ın izniyle iyileştirdiği kadın, asılı duran cesedin yanına gidip ağlamaya başladılar. Derken İsa (as.) çıkageldi. Onlara: "Kime ağlıyorsunuz?" dedi. Onlar: "Sana ağlıyoruz," dediler. İsa: "Allah beni yanına yükseltti ve bana ancak hayır dokundu. Bu gördüğünüz ise onlara benim gibi gösterildi. Havarilere söyleyin benimle falan yerde buluşsunlar." Havariler on bir kişi olarak söylenen yerde İsa ile buluştular. Onu satan ve Yahudilere yerini gösteren kişi yoktu. İsa havarilerine onu sordu. Onlar dediler ki: "Pişman oldu ve kendini boğarak intihar etti." İsa: "O tövbe ettiyse Allah onu affeder," dedi. Sonra onlara uyan Yahyâ adındaki bir genç hakkında sordu ve onlara: "O sizinledir. Her biriniz bir kavmin dilini konuşacak ve onları davet edeceksiniz," dedi.

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk, güvenilirliğinden şüphe edilmeyen birinden ve Vehb b. Münebbih el-Yemânî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Allah gündüz vakti üç saat içinde vefat ettirdi ve akabinde onu yanına yükseltti.

İbn Humeyd bize, Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Hristiyanlar iddia ederler ki Allah İsa'yı gündüz vakti yedi saat süreyle vefat ettirdikten sonra onu diriltti ve ona: "Bu-

lunduğu dağda Meryem el-Mecdelâniye'ye git. Zira onun sana ağladığı kadar hiç kimse ağlamadı ve sana üzüldüğü kadar hiç kimse üzülmedi. Ayrıca o, havarileri senin yanına çağırsın. Sen onları yeryüzüne davetçi olarak gönder. Zira hayattayken
[603] bu görevi onlara vermedin," dedi. Allah, İsa'yı Meryem'in yanına indirdi. İsa dağa indiğinde, dağ âdeta nurla tutuştu. Meryem, havarileri İsa'nın yanına topladı. İsa onlara emirler verdi ve yeryüzüne dağıttı. Ardından uçması için Allah ona tüyler ihsan etti ve nurani giysilerle donattı. Onu yeme ve içme arzusundan uzaklaştırdı ve akabinde meleklerle uçtu ve arşın etrafında onlarla birliktedir. Artık o, insan-melek, sema ve arzın ortak varlığıydı. Havariler de onlara emrettiği gibi yeryüzüne yayıldılar. İsa'nın dağa indiği gece Hristiyanlar buhur ve güzel koku kullanırlar.

İsa'nın (as.) yeryüzüne yönlendirdiği havarileri ve onlardan sonra yeryüzünde bulunan tâbileri arasında Havari Petrus ve maiyetinde bulunan –havari olmayıp tâbilerinden olan– Pavlus'la Roma'ya; Andreas ve Matta, ahalisi insanları yiyen bölgeye –görüşüme göre siyah insanlardır–; Tomas, Babil diyarına; Filipus, Kayrevân ve Kartaca'ya –Afrika'dadır–; Yuhanna, Ashâb-ı Kehf'in beldesi Defsus'e;[719] Yakubus, Beytülmakdis; İlyâs'ı Orişelim'e; İbn Telma, Hicaz bölgesi Arabiye'ye; Simun, Afrika'daki Berberilere; havari olmayan Yahuda, Eryubes'e gönderilmişlerdir. Malum suçu işlediği için Yozes, Zekeriyâ Yûtâ'nın yerine seçilmiştir.

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk, Ömer b. Abdullah b. Urve b. Zübeyr ve İbn Süleym el-Ensârî ez-Zurrakî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Bizden olan bir kadın, Cemmâ Tepesine –Medine'nin Akîk bölgesinde bulunan bir dağ– çıkmayı kendine adamıştı. Ben de kendisiyle dağın tepesine çıktım. Tam zirveye çıktığımızda, büyük bir kabir gördük. Kabrin baş ve ayak taraflarında iki büyük taş vardı. Taşların üzerinde müsned yazısıyla yazılmış kitabeler vardı. Kitabeleri okuyamadım. Her iki taşı yanıma aldım ve inmeye başladık. İnişte taşlar bana ağır gelmeye

719 Tarsus bölgesinde bulunan Ashâb-ı Kehf'in beldesi. Efsus olarak da bilinir.

başlayınca bir tanesini yere attım ve diğeriyle yoluma devam ettim. Onu belki okurlar diye, Süryanilere gösterdim. Ancak okuyamadılar. Yemen ehlinden Zebur yazısıyla yazanlara ve müsned yazısını bilenlere gösterdim. Onlar da okuyamadılar. Kimse okuyamayınca da onu bize ait bir sandığın altına koydum. Birkaç sene geçtikten sonra Fars diyarındaki Mah'tan mahfe satın almak için bize gelmişlerdi. Onlara, "Okuma yazmanız var mı?" diye sordum. Onlar: "Evet," dediler. Bunun üzerine o kabir taşını onlara gösterdim. Onların yazısıyla yazıldığını söyleyerek, okudular. Kitabede: "Bu kabir, Îsâ b. Meryem'in (as.) bu memleket ehli nezdindeki kabridir," ifadesi yazılmıştı. Bu yazıya göre İsa, vefat ettiğinde burada bulunuyordu ve buranın ahalisi tarafından dağın zirvesine defnedilmişti. [604]

İbn Humeyd bize, Seleme'den naklen İbn İshâk'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Daha sonra Yahudiler, havarilere eziyet ve işkenceler yaptılar. Onları ağır işkencelere maruz bıraktılar. Roma Kralı bu durumdan haberdar oldu. O, putlara tapardı. Ona: "Senin hâkimiyetin altında bulunan İsrailoğullarından bir adam vardı. Ona zulmettiler ve onu öldürdüler. O, onlara Allah'ın elçisi olduğunu söylüyordu. Onlara harikulade hâller gösterdi. Ölüleri diriltti. Hastaları iyileştirdi. Çamurdan yaptığı kuş heykeline ruh üfleyerek Allah'ın izniyle can verdi. Onlara gaybdan haber verdi," dediler. Kral: "Yazık size, bu durumu neden bana şimdiye kadar haber vermediniz! Yeminle söylüyorum, haberim olsaydı ona karşı, onlara fırsat vermezdim," dedi. Ardından da havarilere adamlarını göndererek, onları Yahudilerin elinden kurtardı. Onlara, İsa'yı ve dini hakkında sorular sordu. Havariler, İsa'yı ve davetini krala anlattılar. Kral onların dinine girdi. Ardından Sercis'i asılı olduğu yerden indirtti ve onu bilinmeyen bir yere gömdürdü. Asıldığı darağacını da kaldırttı ve saygı duyulan hatıra bir eser olarak muhafaza etti. Akabinde de İsrailoğulları üzerine gitti ve onlardan çok sayıda insan öldürdü. Roma'nın Hristiyanlığa desteği böyle oldu.

* * *

Bazı tarihçilerin anlattığına göre İsa'nın (as.) doğumu, Augustus'un hâkimiyetinin kırk ikinci yılında vuku buldu. Bu ta-
[605] rihten sonra, yaşamı boyunca hükmünü sürdürdü ve elli altı yıl –bazılarına göre– birkaç gün krallık yaptı.

Ravi dedi: Yahudiler Mesih'e karşı harekete geçtiler. O sırada Beytülmakdis'te hâkimiyet Kayser'e aitti. Kayser'in Bölge Kralı (Valisi) Büyük Hirdos idi. Fars Kralı elçilerini İsa'ya hediyeler sunmak üzere göndermişti. Ancak yanlışlıkla Hirdos'a gittiler. Ona, Fars Kralı'nın kendilerini altın, acı ve buhurdan oluşan hediyelerle İsa'ya gönderdiğini ve Mesih'in yıldızının doğduğunu, yaptıkları hesaplamalar sonucu tespit ettiklerini haber verdiler. Nitekim Filistin'deki Beytüllahim'de, ona hediyeleri sundular. Hirdos bu durumdan haberdar olunca, İsa'yı öldürmeyi planladı. Bunun üzerine Allah meleğe emir vererek, Meryem ile birlikte mabede hizmet eden Yûsuf'a, Hirdos'un İsa'yı öldürmeyi planladığını, bu sebeple de çocuğu ve annesini Mısır'a kaçırmasını buyurdu. Hirdos ölünce melek Mısır'da bulunan Yûsuf'a: "Hirdos öldü ve onun yerine oğlu Erkelavus geçti. İsa'yı öldürmek isteyenler öldü. İsa'yı Filistin'deki Nasıra beldesine götür ki, Şu'ya peygamberin sözlerini tamamlasın," dedi. Erkelavus da öldü ve onun yerine Küçük Hirdos geçti. Onun valiliği sırasında Mesih'in benzeri asıldı. Bu dönemde hâkimiyet Yunan-Rum krallarına aitti. Hirdos ve oğulları onların valileri konumundaydılar. Ancak, bunlar kral olarak adlandırılıyorlardı. Büyük krallar ise Kayser lakabıyla bilinirlerdi. Çarmıha gerilme hadisesi esnasında Beytülmakdis'in valisi Küçük Hirdos idi. Kral ise Augustus'un oğlu Tibaryus[720] idi. Yargı ise Kayser'e bağlı bir Rum olan Platus'a aitti. Dinî liderlik ise Yûnen b. Behbûsen'deydi.

Ravi dedi: Rivayete göre benzerliği sebebiyle İsa yerine asılan kişi İsrailî Eyşû' b. Fendira idi. Kral Tibaryus yirmi üç yıl ve birkaç gün hüküm sürmüştür. Mesih'in semaya çekilmesi Tibaryus'un hâkimiyetinin on sekizinci yılında vuku buldu. Bu hadiseden sonra Tibaryus beş yıl daha krallık yapmıştır.

720 İncil'de Tiberius olarak geçer. (ed.)

RUM KRALLARI

Mesih'in (as.) Semaya Çekilmesinden Peygamber (sav.) Dönemine Kadar Şam Diyarına Hükmeden Rum Kralları [606]

Ebû Ca'fer dedi: Rivayet edildiğine göre Filistin ve diğer Şam diyarının hâkimiyeti Tibaryus'tan sonra oğlu Câyos'a[721] geçti. Onun krallığı dört yıl sürdü.

Ardından Cayus'un oğlu Klodyus,[722] on dört yıl süreyle kral oldu. Ondan sonra Neron kral oldu. O, Petrus ve Pavlus'u öldürüp baş aşağı astı. On dört yıl hüküm sürdü. Ardından Butlayus[723] dört ay süreyle krallık yaptı.

Ondan sonra İsfesyanus on yıl süreyle kral oldu. Krallığı üzerinden üç yıl, İsa'nın göğe kaldırılmasının kırkıncı yılında İsa'nın öcünü almak için oğlu Titus'u Beytülmakdis'e göndedi. Kudüs'ü yıktırdı ve ele geçirdiği İsrailoğullarını öldürdü.

Ardından Titus iki yıl süreyle kral oldu. Titus'tan sonra Du Mityanus[724] kral oldu ve on altı yıl krallık yaptı. Ardından Narvas[725] altı yıl süreyle krallık yaptı. Ondan sonra Trayanus[726] kral oldu ve on dokuz yıl hüküm sürdü. Ondan sonra Hedreyanus[727] yirmi bir yıl krallık yaptı. Ardından Batyanus'un oğlu Tutorus[728] krallık yaptı ve yirmi iki yıl hüküm sürdü. Ondan sonra Markus[729] ve oğulları on dokuz yıl süreyle hükmettiler. Onların ardından Kozomus[730] on üç yıl krallık yaptı. Ardından [607] Kartanacusa[731] altı ay krallık yaptı. Daha sonra Seberos[732] on

721 Caligula. Tarih kitaplarında geçen ismi. (ed.)
722 Claudius. (ed.)
723 Vitellius. (ed.)
724 Domitianus. (ed.)
725 Nerva. (ed.)
726 Trajan. (ed.)
727 Hadrianus. (ed.)
728 Antoninus Pius. (ed.)
729 Marcus Aurelius. (ed.)
730 Commodus. (ed.)
731 Pertinax. (ed.)
732 Septimius Severus. (ed.)

dört yıl hüküm sürdü. Ondan sonra Antanyavus[733] kral oldu ve yedi yıl hüküm sürdü. Ardından da Markoyanus[734] altı yıl süreyle krallık yaptı. Daha sonra Antanyanus[735] kral oldu ve dört yıl işbaşında kaldı. Akabinde Hasendros[736] on üç yıl müddetle krallık yaptı. Sonra Gasimiyanus[737] kral oldu ve üç yıl hüküm sürdü. Ardından Cordiyanus[738] altı yıl krallık yaptı. Ondan sonra Felifos[739] yedi yıl hüküm sürdü. Daha sonra Dakyus[740] kral oldu ve altı yıl işbaşında kaldı. Arkasında Kalos[741] işbaşına geçti ve altı yıl krallık yaptı. Ardından Valeriyanus[742] ile Kalyunus[743] on beş yıl krallık yaptı. Daha sonra Kladyus[744] bir yıl krallık yaptı. Akabinde Kritalius[745] iki ay süreyle kral oldu. Ondan sonra Orliyanus[746] beş yıl hüküm sürdü. Ardından Takitus[747] altı ay süreyle krallık yaptı. Sonrasında Floryus[748] yirmi beş gün krallık yaptı Ondan sonra Farabus[749] altı yıl hüküm sürdü. Ardından Koros[750] ve iki oğlu[751] iki yıl hüküm sürdüler. Akabinde Dokletyanus[752] altı yıl süreyle işbaşında kaldı. Daha sonra Mahsimiyanus[753] yirmi yıl süreyle hükmetti. Ondan sonra Kostantinus[754] otuz yıl krallık yaptı. Ardından Kostan-

733 Antonius Bassianus, Caracalla. (ed.)
734 Macrinus. (ed.)
735 Antonianus, Elagabalus veya Heliogabalus. (ed.)
736 Alexander Severus. (ed.)
737 Maximinus. (ed.)
738 Gordianus. (ed.)
739 Philippus Arabs. (ed.)
740 Decius. (ed.)
741 Gallus. (ed.)
742 Volusianus. (ed.)
743 Trebonianus Gallus. (ed.)
744 Claudius II. (ed.)
745 Quintillus. (ed.)
746 Aurelianus. (ed.)
747 Marcus Claudius Tacitus. (ed.)
748 Florianus. (ed.)
749 Probus. (ed.)
750 Carus. (ed.)
751 Carinus ve Numerian. (ed.)
752 Diocletianus. (ed.)
753 Maximian. (ed.)
754 I. Konstantin. (ed.)

tin[755] otuz yıl hüküm sürdü. Onun da ardından Kostantin[756] yirmi yıl işbaşında kaldı. Daha sonra Dönek İlyanus[757] iki yıl [608] krallık yaptı. Ondan sonra Yuyanus[758] bir yıl işbaşında kaldı. Arkasından Valmitayanus[759] ve Girtiyanus[760] yirmi yıl hükmettiler. Onların ardından Hartanus ve Küçük Valnitayanus[761] bir yıl hüküm sürdüler. Ardından Büyük Tiyadasis[762] kral oldu ve on yedi yıl işbaşında kaldı. Sonra Arkadiyus[763] ve Anoryus[764] yirmi yıl hükmettiler. Akabinde Küçük Tiyadasis[765] ve Valmityanus[766] on altı sene krallık yaptılar. Arkasından Markiyanus[767] kral oldu ve yedi yıl hükmetti. Ondan sonra Leon[768] on altı yıl süreyle krallık yaptı. Ardından Zanon[769] on sekiz yıl, sonra Anistas[770] yirmi yedi yıl krallık yaptı. Akabinde Yustanyanus[771] yedi yıl işbaşında kaldı. Ondan sonra ihtiyar Yostanyanus[772] yirmi yıl hüküm sürdü. Ardından Yostinus[773] on iki yıl süreyle hükmetti. Arkasından Tibaryus[774] altı yıl krallık yaptı. Sonrasında Merikis[775] ile oğlu Tazasis[776] yirmi yıl işbaşında kaldılar. Ardından Favka/Foka[777] yedi yıl altı ay hüküm

755 Konstans. (ed.)
756 II. Konstantius. (ed.)
757 Julianus. (ed.)
758 Jovianus. (ed.)
759 I. Valentinianus. (ed.)
760 Gratianus. (ed.)
761 II. Valentinianus. (ed.)
762 I. Theodosius. (ed.)
763 Arcadius. (ed.)
764 Honorius. (ed.)
765 II. Theodosius. (ed.)
766 III. Valentinianus. (ed.)
767 Markianos. (ed.)
768 I. Leo. (ed.)
769 Zeno. (ed.)
770 I. Anastasios. (ed.)
771 I. Justinus. (ed.)
772 I. Justinianus. (ed.)
773 II. Justinus. (ed.)
774 II. Tiberius Konstantin. (ed.)
775 Mauricius. (ed.)
776 Theodosius. (ed.)
777 Phocas. (ed.)

sürdü ve öldürüldü. Arkasından Herakliyus[778] otuz yıl krallık yaptı. Bu krala Resulullah (sav.) mektup yazmıştır.

Buhtunnasr tarafından tahrip edilmesinden sonra Beytülmakdis'in inşasından hicrete kadar bin küsur yıl, Büyük İskender'in hâkimiyetinden hicrete kadar dokuz yüz yirmi küsur yıl, İskender'in galibiyetinden İsa'nın doğumuna kadar üç yüz üç yıl, İsa'nın semaya yükselmesinden hicrete kadar beş yüz seksen beş yıl ve birkaç ay geçmiştir.

* * *

Bazı tarihçilere göre İsrailoğullarının Zekeriya'yı öldürmeleri, Erdeşîr b. Bâbek döneminin sekizinci yılında vuku bulmuştur. Buhtunnasr'ın Yahudilerle savaşmak üzere Şam diyarı seferine çıkması, Sâbûr b. Erdeşîr b. Bâbek'in emriyle olmuştur.

HÎRE

[609] ### Beylikler Döneminde Arap Kabilelerinin Hîre ve Enbâr'ı Mesken Edinmeleri

Erdeşîr b. Bâbek'in kral olmasına kadar süren Beylikler Döneminin en önemli olaylarından biri de –Hişâm b. Muhammed'in naklettiğine göre– Arap kabilelerinden bazılarının Irak kırsalına yakın yerlere göç etmeleri ve bir kısmının Hîre, Enbâr ve çevresini mesken edinmeleridir.

Hişâm b. Muhammed'den naklen bana şöyle anlatıldı:

Buhtunnasr öldüğü zaman kendilerine karşı savaşmakla emredildiği ve Hîre'ye iskân ettiği Araplar, Enbâr'da ikamet edenlere katıldılar ve Hîre harap oldu. Ancak uzun bir zaman geçmesine rağmen, Arap diyarından onlara uğrayan ve gelen kimse olmadı. Enbâr'da ikamet edenlerle beraber Hîre'den gelip onlara katılan İsmailoğulları ve Ma'ad b. Adnân'dan Arap kabileleri yerleşmiş bulunuyordu. Ma'ad b. Adnân ve onlarla beraber bulunan Arap kabileleri çoğalıp da Tihâme ve civarını

778 Herakleios veya Heraklius. (ed.)

doldurunca, aralarında vuku bulan olaylarla meydana gelen muharebeler onları dağıttı. Bunun üzerine onlara yakın olan Yemen ve Şam diyarının geniş kırsalına yöneldiler. Onlardan bazı kabileler de Bahreyn'e geçip oraya yerleştiler. Aynı bölgede Benî Âmir'den kalan İmrân b. Amr zamanında oraya yerleşmiş Ezdlerden bir topluluk bulunuyordu. Bunlar Mâu's-Semâ' b. Hârise ile Gıtrîf b. Sa'lebe b. İmruülkays b. Mâzin b. Ezd'dir.

Tihame'den gelen bu Araplar arasında Mâlik ve Amr da vardı. Onların şecereleri şöyledir: Fehm b. Teymullah b. Esed b. Vebre b. Tağlib b. Hulvân b. İmrân b. İlhâf b. Kudâa ve Mâlik b. Züheyr b. Amr b. Fehm b. Teymullah b. Esed b. Vebre [610] aşiretlerinden bir toplulukla gelmişlerdi. Ayrıca Haykâr b. el-Hayk b. Umeyr b. Kanas b. Ma'ad b. Adnân bütün Kanaslılarla gelmiş ve bunlara Gatafân b. Amr b. Tamsân b. Avzimenât b. Yakdum b. Efsâ b. Du'mî b. İyâd b. Nezâr b. Ma'ad b. Adnân ve Zühr b. el-Hâris b. el-Şelel b. Zühr b. İyâd ve Subh b. Subeyh b. el-Hâris b. Efsâ b. Du'mî b. İyâd aşiretleri de katılmışlardır.

Bahreyn'de birkaç Arap kabilesi bir araya gelerek burada ikamet etmek, birbirlerine yardım ve destek vermek üzere anlaştılar. Bu anlaşma gereğince birbirlerine yardım etmek üzere and içerek başkalarına karşı bir kuvvet teşkil etmek suretiyle Tenûh adı altında birleştiler, böylece Araplardan büyük bir kabile gibi yaşamaya başladılar.

Hişâm dedi: Bunlara Nümâre b. Lahm'in bazı kolları da katılıp aynı muhitte yerleştiler. Mâlik b. Züheyr, Cezîme el-Ebraş b. Mâlik b. Fehm b. Gânim b. Devs el-Ezdî'yi kendisiyle birlikte ikamet etmeye davet etti ve kız kardeşi Lemîse bint Züheyr'i onunla evlendirdi. Böylece Cezîme b. Mâlik ve Ezd kabilesinden bir topluluk burada ikamet ettiler. Bunun neticesinde Fehm'in iki oğlu Mâlik ve Amr ile Ezdler diğer Tenûhilerden ayrı bir ittifak içinde hareket ettiler. Ancak Tenûh ismi hepsinin ortak adıydı.

Arap kabilelerinin bazılarının Bahreyn'de toplanması ve kendi aralarında bir ittifak kurmaları, Büyük İskender'in Fars Kralı Dârâ'yı öldürüp memleketi aralarında taksim ettiği Bey-

likler Dönemine rastlamaktadır. Nitekim Erdeşîr b. Bâbek Fars Kralı olarak Beyliklerin başında bulunan kralları mağlup ederek onları bastırdı. İnsanlar ona itaat ettiler ve memleketi zapturapt altına aldı.

Hişâm dedi: Bunlara Beylik Kralı denmesinin sebebi, bunlardan her birinin küçük bir toprak parçasına sahip olmalarıdır. Her bey, etrafı hendeklerle çevrili bir parça toprağa ve ancak birkaç saray ile eve sahipti ve düşmanları da onlara yakındı. Her beylik aynı durumda olup birbirlerine baskınlarda bulunur ve hemen arkasından çekilip giderlerdi.

[611] Hişâm dedi: Bunun üzerine Bahreyn'de bulunan Araplar, Irak kırsalına göz diktiler ve Arap diyarına mücavir bölgelere hâkim olan Acemlerden bu yerleri almayı veya onlara ortak olmayı düşündüler. Beylikler arasındaki ihtilafları fırsat bildiler. Reisleri, Irak'a gitmeye ve insanlarının bir kısmını buraya iskân etmeye karar verdiler. Onlardan ilk harekete geçen kavminden bir topluluk ve aidiyeti muhtelif insanların başında Haykâr b. el-Hayk olmuştur. Irak'a geçtiklerinde Ermânilerin –bunlar Babil topraklarında ve Musul bölgesine kadar olan bölgede ikamet ediyorlardı– Beyliklerin krallarından olan Erduvânilerle savaş hâlinde olduklarını gördüler. Erduvâniler, Irak'ın sevâd bölgesinde bulunan Niffer beldesiyle Übülle arasında ve çöle mücavir bölgede ikamet ediyorlardı. Onlara boyun eğmeyerek onları memleketlerinden uzaklaştırdılar.

Hişâm dedi: Âd'a İrem deniliyordu. Onlar helak olunca, bu kez Semûd'a İrem denildi. Ardından bunlara Ermâniler denildi. Bunlar İrem'den kalanlar olup Sevâd Nabatileridir. Dımaşk şehrine de İrem denilmektedir.

Hişâm dedi: Bunlar Irak'ın sevâdından ayrıldılar ve Enbâr Araplarıyla Hîre Arapları arasında dağıldılar. Bunlar Kanas b. Ma'ad'dan kalanlar olup Amr b. Adî b. Nasr b. Rebîa b. Amr b. el-Hâris b. Suûd b. Mâlik b. Amem b. Nümâre b. Lahm onlara mensuptur.

Mudar'ın görüşü ve Hammâd'ın rivayeti böyledir. Ancak, geçersiz olsa gerektir. Kanas b. Ma'ad hakkında, Nu'mân'ın,

onun soyundan olduğuna dair Cübeyr b. Mut'im'ın sözünden daha sağlıklısı nakledilmiş değildir.

Ravi dedi: Enbâr'ın Enbâr adını alması, orada ticari amaçla yiyecek maddelerinin depolarının bulunmasındandır. Daha önce Ehrâ' adıyla bilinirdi. Zira Fars kralları insanlarının erzakını buradan karşılardı.

Hişâm dedi: Daha sonra Fehm b. Teymullah'ın iki oğlu Mâlik ve Amr, Mâlik b. Züheyr b. Fehm b. Teymullah, Gatafân b. Amr b. Tamsân ve Zühr b. el-Hâris ve Subh b. Subeyh aşiretleriyle Enbâr'da, Ermânilerin kralının hüküm sürdüğü bölgelere yerleştiler. Nümâre b. Kays b. Nümâre ve Amâlîka kökenli ve Kinde'ye mensup Necde kabilesi ve Melkân b. Kinde ve Fehm'in iki oğlu Mâlik ve Amr ve müttefikleri Niffer'de, Erduvânilerin kralının bölgesine geçtiler. Kral onları, Araplara karşı sefere çıkması emredildiğinde Buhtunnasr'ın, memleketinde bulunan Arap tüccarları için inşa ettiği Hîre'ye iskân etti. Ancak Enbâr ve Niffer'de yerleşen bu Araplar, Acemlere [612] itaat etmedikleri gibi, Acemler de onlara itaat etmediler. Nihayet Tübba' olarak bilinen Es'ad Ebû Kerib b. Melkîkerib ordusuyla bu bölgeye geldi ve sefere devam edecek veya memleketine dönecek gücü olmayanları burada bıraktı. Onlar da burada mukim olan Hîre'ye yerleştiler ve Araplara katıldılar. Bu konuda şair Ka'b b. Cuayl b. Ucre b. Kumeyr b. Sa'lebe b. Avf b. Mâlik b. Bekir b. Hubeyb b. Amr b. Ganem b. Tağlib b. Vâil şu beyti dile getirmiştir:

Tübba' Himyer ile sefere çıktı ve Hîre'ye Aden ehliyle konakladı.

Tübba' Hîre'den ayrılarak seferine devam etti. Seferini gerçekleştirdikten sonra dönüş yolunda tekrar Hîre'de bıraktıklarına uğradı. Ancak onlar orada ikamet etmişlerdi. O da onları orada bıraktı. Onların içinde, bütün Arap kabilelerinden insanlar vardı. Benî Cürhüm'ün devamı olan Benî Lihyan'dan başka Cu'fî, Tay, Kelb ve Temîm kabileleri Hîre'de ikamet etmişlerdi. İbnü'l-Kelbî dedi: Lihyân, Cürhüm'ün devamıdır.

Tenûhilerin birçoğu Enbâr, Hîre, Hîre ile Fırat kıyısı ve batısı arasında kalan bölgeye yerleşmişlerdi. Bunlar kerpiç

evlerde değil, haymeler ve kıl çadırlarda otururlardı. Kerpiç evlerde oturanlarla irtibat hâlinde değillerdi. Enbâr ve Hîre arasındaki yerlere yayılmışlardı. Bunlara Dahiye (taşra) Arapları denilmekteydi. Beylikler Döneminde onlara ilk hükmeden Mâlik b. Fehm oldu. Onun ikametgâhı Enbâr civarında bulunuyordu. Mâlik ölünce onun yerine kardeşi Amr b. Fehm geçti. O da ölünce onun yerine, Cezîme el-Ebraş b. Mâlik b. Fehm b. Ganem b. Devs el-Ezdî işbaşına geçti.

İbnü'l-Kelbî dedi: Devs'in nesebi şöyledir: Devs b. Udsân b. Abdullah b. Nasr b. Zehrân b. Ka'b b. el-Hâris b. Ka'b b. Abdul-
[613] lah b. Mâlik b. Nasr b. Ezd b. el-Gavs b. Mâlik b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe'dir.

* * *

İbnü'l-Kelbî dedi: Bir rivayete göre Cezîme el-Ebraş, Âribe Araplarından olan Benî Vebâr b. Ümeym b. Levz b. Sâm b. Nûh soyundandır. Cezîme, Arap hükümdarları arasında en akıllısı, en savaşçısı ve düşmana en çok galebe çalan ve en kararlı olanıdır. Irak topraklarında geniş manada hâkimiyetini kuran ilk Arap hükümdardır. Arapları hâkimiyeti altında topladı ve ordusuyla sefere çıktı. Baras illetine müptelaydı; ancak Araplar bunu dillendirmez, saygılarından onu bu hastalıkla anmaz, ona Cezîme el-Veddâh ve Cezîme el-Ebraş [güzel çehreli] diye hitap ederlerdi. Onun ikametgâhları Hîre, Enbâr, Bakka, Hît ve çevresi, Aynu't-Temr, Guveyr, Kutkutâne, Hafiyye ve çevresinde bulunuyordu. Onun adına vergiler toplanıyor ve ona heyetler geliyordu. Yemâme'de Tasm ve Cedîs'e karşı seferler düzenledi. Tasm ve Cedîs Arapça konuşuyorlardı. Hassân b. Tübba' Es'ad Ebî Kerib'in Yemâme'de Tasm ve Cedîs'in üzerine gittiğini gördü. Bunun üzerine Cezîme maiyetindekilerle geri döndü. Akabinde Tübba'ın süvarileri, Cezîme'nin bir seriyesine baskın yaptı. Cezîme bunu haber alınca şu manzumeyi dile getirdi:

Yüksek bir dağın zirvesine ulaştığımda rüzgâr benim abamı dalgalandırır.

Bir gazanın zorluk ve imtihanıyla karşı karşıya olan himayemdeki gençlerle,

Biz birçok ganimetle dönmüşken, bizden birçok insan hayata veda etti.

Biz onların geçecekleri yolun üzerinde bulunduk da orası pek ıssızdı.

Keşke onlar ölmeseydi. Biz gece vakti yürüyüşümüze devam ettik ancak onlar orada gecelediler.

Aramız yakındı. Bizden biri seslendiğinde onlar da hemen cevap [614]
verirlerdi.

Ahalisi esmer ve dağınık olanı uzak sahralar da bize aittir.

Buna süvari birliği şahittir. Onlar benim kavmim ve benim yakınlarımdır.

Onların ortasında şarap içtim. Hem de sakin ve mutlu bir şekilde.

Bu âlicenaplık ve cömertlik sebebiyle çocuklarım benim için ağlayacaktır.

Ben bütün insanların büyüğüyüm. İnsanların ruhunu alan Allah da benim Rabbimdir.

İbnü'l-Kelbî dedi: Manzumede geçen üç beyit hak, geri kalanlar ise batıldır.

Ravi dedi: Âribe Araplarından olan kadîm kavimlere karşı Cezîme'nin giriştiği savaş ve baskınları hakkında Cahiliye şairi şöyle demiştir:

Cezîme, konak yeri olan Yebrîn'de kuşluk vaktini karşıladı. O, Âd kavminin uzun zamanlar içerisinde topladığı hazinelere sahip oldu.

Cezîme, bilinmeyenler hakkında haber vermiş ve kehanetlerde bulunarak iki put edinmişti. Bunlara Dayzenân deniliyordu. Bu putların Hîre'deki yerleri bilinmektedir. Cezîme bu iki putla, yağmur yağmasını ve düşmana karşı galip gelmeyi ummaktaydı. İyâd da Ebâğ Suyu muhitinde bulunuyordu. Ebâğ, Amâlîka'dan bir kişiydi. Bu su muhitinde konakladı ve onlara baskınlar yapıyordu. Cezîme'ye, Lahm kabilesinden dayıları İyâd'da kalan Adî b. Nasr b. Rabîa b. Amr b. el-Hâris b. Su'ûd b. Mâlik b. Amem b. Nümâre b. Lahm adında bir gençten bahsedildi. Güzel ve zarif bir kişi olduğu söyleniyordu. Bunun üzerine Cezîme, İyâd'a karşı savaş açtı. Buna karşılık İyâd, bazı

adamlarını göndererek, Cezîme'nin iki putunun hizmetçilerini şarapla sarhoş ettikten sonra putları çaldılar. Putlar artık İyâd'ın elindeydi. İyâd, Cezîme'ye: "İki putun elimizdedir. Onlar senden yüz çevirip bize rağbet ettiler. Bize saldırmayacağına dair güvence verirsen onları sana iade ederiz," dedi.

[615] Cezîme: "Adî b. Nasr'ı da bize vereceksiniz," dedi. İyâd, iki putla birlikte Adî'yi de Cezîme'ye verdi. Cezîme, İyâd'dan elini çekti; Adî'yi yanına aldı ve şarapçısı yaptı. Onu, Cezîme'nin kız kardeşi Rekâşi bint Mâlik görünce ona âşık oldu ve onunla mesajlaştı. Ona: "Ey Adî! Beni hükümdardan iste, sen şerefli ve asil bir ailedensin," dedi. Adî: "Onunla bu hususta konuşmaya cesaret edemem ve seninle evlenmemize müsaade edeceğini ummam," dedi. Rekâşi: "Şarap içmek için arkadaşlarıyla oturunca ona katıksız şarap, arkadaşlarına ise su ilave edilmiş şarap içir. Şarabın etkisiyle kendinden geçince beni ondan iste. O durumdayken seni reddetmez. Sana evet, derse oradakileri şahit tut." Adî, Rekâşi'nin dediğini yaptı. Cezîme şarabın etkisiyle sarhoş olunca, Adî, Rekâşi'yi ondan istedi. Cezîme kabul etti ve Rekâşi'yi ona verdi. Adî aynı gece Rekâşi ile evlendi. Sabahladıklarında Adî'den etrafa güzel kokular yayılıyordu. Cezîme, Adî'nin durumunu garipsedi ve "Ey Adî! Ne oluyor?" dedi. Adî: "Düğün oldu," diye karşılık verdi. Cezîme: "Ne düğünü?" diye sordu. Adî: "Rekâşi'nin düğünü," dedi. Cezîme: "Onu seninle kim evlendirdi?" dedi. Adî: "Hükümdar onu benimle evlendirdi," dedi. Cezîme eliyle kendi alnına vurdu; pişmanlık ve hasret duyarak başını öne eğdi. Adî oradan çıktı ve arkasına bakmadan kaçarak izini kaybettirdi ve sesi soluğu kesildi. Cezîme kız kardeşini yanına çağırdı ve ona şu mısralarla seslendi:

Doğrusunu söyle, yalan yola sapma. Hür bir kimseyle mi zina ettin, yoksa soyu karışık köle biriyle mi?

Yoksa bir köle ile mi? Zaten köleye yaraşırsın. Yoksa düşük biriyle mi? Zaten ona layıksın.

Rekâşi: "Hayır, sen beni Arap olan, soylu ve nesebi iyi olan biriyle evlendirdin. Ben kendi irademe sahip değildim," dedi. Bunun üzerine Cezîme ona dokunmadı ve mazeretini anladı.

Adî b. Nasr, İyâd'a geri döndü. Bir gün bazı gençlerle ava çıktı. Gençlerden biri, iki dağ arasında ona ok attı. Adam düştü ve hayatını kaybetti. Rekâşi ondan hamile kalmıştı ve bir erkek çocuğu doğurdu. Ona Amr adını koydu ve onu büyüttü. Büyüyünce onu giydirdi ve güzel kokular sürdü. Onu, dayısı Cezîme'ye gönderdi. Dayısı onu görünce ona hayran kaldı, ona sevgi ve muhabbet duydu. Cezîme ara sıra çocuklarıyla bir araya gelir ve onlarla vakit geçirirdi. Bir kere bitkisi bol ve tabiatın yeşerdiği bir mevsimde, ailesi ve çocuklarıyla kır gezisine çıktılar. Onun için çiçekleri ve suyu bol bir bahçede, çadırlar kuruldu. Amr yanlarında olduğu hâlde, çocukları mantar toplamaya çıktılar. Güzel bir mantar bulduklarında onu yerlerdi. Amr ise bulduklarını saklardı. Sonra koşarak [616] Cezîme'ye gittiler. Amr şöyle diyordu: "İşte bunlar benim topladıklarım, en iyileri buradadır, hâlbuki başkaları bulduklarını ağızlarına attılar."

Bunun üzerine Cezîme, Amr'ın sözünü ve işini beğenerek onu himayesine aldı. Onun için gümüşten ziynet eşyası ve gerdanlık yaptırdı. Gerdanlık takan ilk Arap idi ve gerdanlık sahibi Amr olarak adlandırılırdı. Böyle güzel bir hayat sürerken bir gün cinler onu kaçırdı ve onu çöllere düşürdü. Cezîme onu dünyanın dört bir tarafındaki çeşitli memleketlerde aradıysa da bulamadı. Ravi dedi: Fâric b. Mâlik b. Ka'b. el-Kayn b. Cesr b. Şeyillah b. Esed b. Vebere b. Tağlib b. Hulvân b. İmrân b. İlhâf b. Kudâa'nın iki oğlu Mâlik ve Akîl, Cezîme'nin yanına gitmek üzere aldıkları güzel hediyelerle, Şam diyarındaki Belkayn'dan yola çıktılar. Yolda bir yerde konakladılar. Maiyetlerinde Ümmü Amr adında bir cariyeleri vardı. Onlara yemeklerini hazırladı. Yemeklerini yerken uryan, soluk yüzlü, saçı birbirine karışmış, tırnakları uzamış ve kötü durumda bir genç çıkıverdi. Bir kenarda oturdu. Elini yemeğe uzattı. Cariye ona bir parça verdi. Onu yedikten sonra, tekrar elini ona uzattı. Kadın: "Köleye bir paça verirsin, bu kez kolu ister," dedi. Bu söz bilahare darbımesel oldu. Sonra iki adama şarap ikram etti ve kırbanın ağzını bağladı. Bunun üzerine Amr b. Adî şu beyitleri dillendirdi:

Ey Ümmü Amr! Sen şarap kâsesini aksi cihetten dolaştırdın, hâlbuki adet kaseyi sağdan başlatır.

Ey Ümmü Amr! Senin yol arkadaşın olmayanın üç kişiye ne zararı vardır.

Mâlik ve Akîl: "Ey genç! Sen kimsin?" diye sordular. Amr: "Beni ve benim soyumu bilmiyorsanız, ben Amr b. Adî'yim. Tenûhiyye oğlu ve el-Lahmî'yim. Yarın beni bir hırka içinde ve asi olarak göremeyebilirsiniz," dedi.

Bunun üzerine Mâlik ve Akîl harekete geçerek onu bağır-
[617] larına bastılar. Başını yıkayıp tırnaklarını ve saçını kestikten sonra, yanlarında bulunan elbiselerden onu giydirdiler. Birbirlerine, "Cezîme'ye, kız kardeşinin oğlundan daha kıymetli ve daha sevimli bir hediye sunamazdık. Bizim vasıtamızla Allah onu kendisine iade etti," dediler. Onu da yanlarına alarak yola çıktılar. Nihayet Cezîme'nin Hîre'deki konağının kapısına vardılar. Cezîme'yi müjdelediler. Cezîme son derece mesrur oldu. Fakat onun hâlini garipsedi ve onu tanıyamadı. Mâlik ve Akîl ona: "Âlicenap bir insansın. Onun durumuna düşen bir kimsenin hâlinde değişiklikler olması tabiidir," dediler. Cezîme onu annesinin yanına gönderdi. Orada birkaç gün kaldıktan sonra, annesi onu Cezîme'ye gönderdi. Cezîme: "Gittiği gün boynunda gerdanlığı vardı. O anki hâli hâlâ kalbimde, gözümün önündedir," dedi. Boynuna tekrar gerdanlık taktılar. Cezîme ona baktı ve: "Amr gerdanlıkla gençleşti," dedi ve bu söz darbımesel oldu. Cezîme, Mâlik ve Akîl'e: "Benden isteğiniz nedir?" dedi. Onlar: "Sen ve biz hayatta kaldıkça [müsaade edersen] sana sohbet meclisinde arkadaşlık yapacağız," dediler. İkisi Cezîme'nin sohbet arkadaşları oldular ve Arap şairleri onları şiirlerinde andılar. Ebû Hirâş el-Hüzelî bir şiirinde şöyle der:

Kebîşe benim gelişimden usanmadı. Onun yanında kalışım azdır.

Bilmez misin ki bizden önce samimi iki dost Mâlik ve Akîl de birbirlerinden ayrıldılar.

Mütemmim b. Nüveyre de şöyle demiştir:

Biz, bir zamanlar Cezîme'nin iki arkadaşı gibiydik. Onlar için hiç ayrılmazlar demişlerdi.

Biz de ayrılınca, ben ve Mâlik çok uzun beraberliğimize rağmen bir gece bile bir araya gelmemiş gibiydik.

* * *

Arapların kralı, Arap Yarımadasında ve ona mücavir Şam diyarına hükmeden Amâlîka'dan olan Amr b. Zarib b. Has- [618] sân b. Üzeyne b. es-Semeyda' b. Hevber el-Amlekî –veya el-Amlîkî– idi. Cezîme, Araplardan bir ordu oluşturarak onun üzerine gitti. Amr b. Zarib da ordusuyla Şam diyarından yola çıkarak onu karşılamaya çıktı. İki taraf kıyasıya bir muharebeye tutuştular. Muharebede Amr öldürüldü ve ordusu dağıldı. Cezîme ise maiyetindekilerle salimen ve ganimetler elde ederek geri döndüler. Bu konuda A'ver b. Amr b. Hünâe b. Mâlik b. Fehm el-Ezdî şu beyitleri dillendirdi:

Sanki Amr b. Serbâ hiç hükümdar olarak yaşamamış ve etrafında sancaklar hiç dalgalanmamış gibi.

Yakıcı bir birlik içinde Cezîme ile karşı karşıya geldi. Piyadeleri âdeta ateşle vuruşuyorlardı.

* * *

Amr'dan sonra Zebbâ olarak bilinen kızı Nâile, kraliçe oldu. Ka'kâ' b. Dermâ' el-Kelbî bu konuda şu beyti dillendirmiştir:

Sen eskiden Nâile'ye ait olan el-Münakkâ ile Mecerre arasındaki yeri biliyor musun?

Zebbâ'nın askerleri Âribe Arapları ve Amâlîka'dan, Hulvân b. İmrân b. İlhâf b. Kudâa'nın oğulları Yezîd ve Selîh ve onlara tâbi olan Kudâa kabilelerinden oluşuyordu. Zebbâ'nın, Zebîbe adında bir kız kardeşi vardı. Kendisine batı Fırat kıyısında bir saray inşa ettirmişti. Kışı kız kardeşinin yanında geçirirken, Batnu'n-Neccâr'da baharı geçirir, sonra da Tedmür'e (Palmiye) geçerdi. İşleri yoluna girip de iktidarı istikrara kavuşunca, babasının intikamını almak için Cezîme el-Ebraş'a karşı savaşmaya karar verdi. Akılı, zeki ve deha sahibi olan kız kardeşi Zebîbe, ona şöyle dedi: "Ey Zebbâ! Cezîme'yle savaşırsan sonu bilinmez bir savaş olur. Muzaffer olursan intikamını almış olursun. Öldürülürsen mülkünü kaybedersin. Savaş bir mücadeledir. Onun tökezlemesi telafi edilemez. Se-

nin gücün düşmanlarına ve hasımlarına üstündür. Sen sefalet görmedin. Neticenin kimin lehine olacağını bilmiyorsun. Kimin mağlup olacağını da bilemezsin." Zebbâ şöyle dedi: "Sen nasihatini yaptın. Güzel şeyler söyledin. Sözlerinde haklısın. Dediğin doğrudur." Bunun üzerine Zebbâ, Cezîme'yle savaş-
[619] ma kararından vazgeçti, hile ve desiseye başvurmaya karar verdi. Bu maksatla Cezîme'ye mektup yazarak onu kendisiyle evlenmeye ve kendi memleketine sahip çıkarak ülkesine katmaya davet etti. Ayrıca ona: "Kadınların hâkimiyetinin kulağa çirkin bir ses olarak geldiğini ve iktidarda bir zafiyet örneği olduğunu, ülkeyi zapturapt altına almakta sakıncalar taşıdığını, ondan başka hiç kimseyi kendi dengi olarak görmediğini, ülkesini yönetmenin başkasına yaraşmadığını," yazdı ve ona şöyle dedi: "Bana gel, ülkemi ülkenle birleştir. Memleketimi memleketinle kaynaştır ve ülkemin idaresini ülkenin idaresiyle üstlen."

Zebbâ'nın mektubu ve elçileri Cezîme'ye ulaşınca daveti onu heyecanlandırdı ve tekliflerini cazip buldu. Bu sebeple içinde akil ve kanaat ehlinden güvendiği adamları Fırat kıyısındaki Bakka'da[779] topladı. Onlara Zebbâ'nın tekliflerini arz etti. Bu konuda onlara danıştı. Onların ortak görüşü, Cezîme'nin Zebbâ'ya gitmesi ve ülkesini istila etmesi üzerinde birleşti. Aralarında Kasîr b. Sa'd b. Amr b. Cezîme b. Kays b. Rubâ b. Nümâre b. Lahm adında bir adam vardı. Sa'd, Cezîme'nin bir cariyesiyle evlenmiş ve bu evlilikten Kasîr ismindeki oğulları olmuştu. Maharet sahibi ve kararlı bir kişi olup Cezîme nezdinde samimi ve itibar sahibiydi. O bu konuda farklı bir görüşe sahipti. Bu teklif ve görüşler için o: "Zayıf bir görüş ve hazır bir ihanet," dedi. Bu söz darbımesel oldu. Toplantıda hazır bulunanlar sözlerini reddettiler ve onunla tartıştılar. Bunun için: "Bir iş ki ne tektir, ne de çift" dedi ve bu sözü de darbımesel oldu. Cezîme'ye şöyle dedi: "Ona yaz. Doğru ise o sana gelsin. Aksi takdirde kendi aleyhine ona imkân ve fırsat verme ve onun tuzağına düşme. Zira ona kötülük yaptın ve

779 Bakka, kadim bir şehir olup Irak'ın Enbâr ile Hît beldeleri arasında bulunuyordu (Yâkût el-Hamevî). (çev.)

babasını öldürdün." Fakat Cezîme, Kasîr'in sözlerini dinlemeyince Kasîr şu beyti dillendirdi:

Ben öyle isabetli bir fikir sahibiyim ki hüküm verilmesi zor bir işle karşılaştığım vakit, derin düşünmekten caymam.

Cezîme: "Hayır, sen görüşü açık seçik olan değil, muamma olan birisin," dedi. Bu söz de darbımesel oldu. Ardından Cezîme, kız kardeşinin oğlu Amr b. Adî'yi çağırıp onunla istişare etti. Amr onu Zebbâ'ya gitmeye teşvik etti ve şöyle dedi: "Be- [620]
nim kavmim Nümâre, Zebbâ ile beraberdirler. Ancak imkân bulurlarsa seninle hareket ederler," dedi. Cezîme, Amr'ın görüşüne uydu ve Kasîr'in görüşüne itibar etmedi. Bunun üzerine Kasîr: "Kasîr'in sözüne itibar edilmez," dedi. Bu konuda Nehşel b. Harrî b. Damre b. Câbir et-Temîmî şöyle demiştir:

Mevlam benim sözlerime itibar etmedi ve görüşünde müstebit davrandı. Ve Bakkateyn'de Kasîr'in sözü dinlenmedi.

Benim fikrimle onun fikrinin neticeleri görüldüğünde ve büyüklerin yüz çevirdiklerini görünce

O satvet sahibi, bana itaat etmeyi diledi. Ancak iş işten geçmişti.

Araplar: "Bakka'da karar alındı," derler. Bu söz bir darbımesel olarak dilden dile geçti. Cezîme, Amr b. Adî'yi yerine vekil olarak bıraktı. Amr b. Abdulcin el-Cirmî'yi süvarilerinin başına getirdi ve önde gelen adamlarıyla yola çıktı. Fırat'ın batısında ilerlemeye devam etti. Furda'da konaklayınca Kasîr'i çağırdı ve ona: "Görüşün nedir?" dedi. Kasîr: "Görüşü Bakka'da bıraktın," dedi. Bu söz de bir darbımesel hâline geldi. Zebbâ'nın elçileri, Cezîme'yi hediyelerle karşıladılar. O: "Ey Kasîr! Ne dersin?" diye sordu. Kasîr: "Küçük bir tehlike, ancak musibet büyük!" dedi. Bu söz de darbımesel oldu. Ayrıca ona şöyle dedi: "Seni süvariler karşılayacak. Senin önünden seyrederlerse kadın iyi niyetlidir ve sözünde sadıktır. İki tarafından ve arkadan seni kuşatırlarsa ihanet içinde olduklarını bil! O takdirde Asâ'ya –Cezîme'nin yetişilemeyen atı– bin. Ben şimdi sırtına bineceğim ve yanında bulunacağım." Bir müddet sonra süvariler ve birlikler Cezîme'yi karşıladılar ve Asâ ile Cezîme arasına girdiler. Bunun üzerine Kasîr, Asâ'nın sırtında hızla uzaklaşmaya başladı. Cezîme ona baktı ve "Veyl olsun! Akıl ve

tedbir Asâ'nın sırtındadır," dedi. Bu söz de darbımesel oldu. Ve "Asa'nın kaçırdığı adam, fikrinde yanılmamıştır," dedi. Asâ güneşin battığı istikamette hızla uzaklaştı ve çok uzun bir mesafe katettikten sonra öldü. Üzerine, "Asâ burcu" diye bilinen bir burç inşa etti. Araplar bir darbımesel olarak: "Asâ hayırlı bir şey getirmiştir," derler.

Cezîme ise atlıların kuşatmasında seyrederek Zebbâ'nın
[621] yanına vardı. Cezîme'yle görüşünce açıldı ve arkasının kıllarının örgülü olduğunu gördü. Zebbâ: "Ey Cezîme! Gördüğün normal bir gelin hâli mi?" dedi ve bu sözü darbımesel oldu. Cezîme: "Sona gelindi. Toprak kurudu ve gördüğüm bir ihanettir," dedi. Zebbâ: "Tanrım! Bu hâlimiz bir merhamet ve teselli yoksunluğu değil, unutamayacağım güzel bir seciyedir," dedi ve bu da darbımesel oldu. Ayrıca şöyle dedi: "Hükümdarların kanlarının, kuduzun ilacı olduğu bana bildirildi," dedi ve Cezîme'yi bir idam postu üzerine oturttu. Bir de altın bir leğen getirilmesini emretti. Ona şarap içirdi. Cezîme sarhoş olunca bilek damarlarının kesilmesini emretti. Kanın da leğene akıtılmasını istedi. Ona: "Kanından bir damla dahi leğenin dışına damlarsa olay kan davasına dönüşür," denildi. Savaş olmadıkça, hükümdarların saltanat ve hâkimiyetlerine saygı sebebiyle, boyunlarının vurulması âdet değildi. Ellerinde güç kalmayınca ikisi de düştü ve kanı yere damladı. Kadın: "Hükümdarın kanını kaybetmeyin," dedi. Cezîme: "Yakınlarının zayi ettiği kanı siz de zayi edin," dedi. Bu sözü de darbımesel oldu. Cezîme öldü ve Zebbâ onun kanını muhafaza ederek pamukta bir güzel koku mahfazasında sakladı. Kasîr ise Asâ'nın telef olduğu muhitten ayrılarak Hîre'de Amr b. Adî'nin yanına geldi. Kasîr ona: "Gezici misin yoksa intikamcı mı?" dedi. Amr: "Hayır, intikamcıyım ve gidiciyim," dedi. Bu sözü de bir darbımesel oldu. Amr insanlarla buluştu. İhtilafa düşmüşlerdi. Kimileri Amr b. Abdulcin el-Cirmî'nin yanında yer aldı. Kimileri de Amr b. Adî'ye iltihak etti. Ancak Kasîr iki grup arasında arabuluculuk yaptı ve onları barıştırdı. Amr b. Abdulcin, Amr b. Adî'nin emrine girdi. İnsanlar da ona meylettiler. Amr b. Adî bu konuda şöyle dedi:

İbn Abdulcin'i sulhe davet ettim. Zira çılgınlıkta süratle ilerliyordu. İnadıyla bizim uyarılarımıza kulak vermeyince onun hevesini şefkatle ele aldım. [622]

Amr b. Abdulcin ona şöyle karşılık verdi:

Uzzâ veya Nesr putlarının tepesinde kesilen kurbanların kızıl kanlarına

Rahiplerin bütün kilise ve manastırlarda takdis ettikleri Rahipler Rahibi Mesih b. Meryem'e and içerek...

(Şiir hüküm olarak eksiktir. Hükmün üçüncü beyitte tamamlanması gerekirdi.)

Kasîr, Amr b. Adî'ye: "Hazırlan ve dayının kanını uzun süre yerde bırakma," dedi. Amr: "Ona ne yapabilirim? Zira o, havadaki tavşancıldan daha muhkem bir yerdedir," dedi. Bu söz de darbımesel oldu. Zebbâ, kâhin bir kadına kendisinin ve mülkünün geleceği hakkında sormuş. Kâhine ona: "Gördüğüm kadarıyla senin helakin hakir ve emin olmayan bir genç olan Amr b. Adî yüzünden olacak. Ancak, onun eliyle ölmeyeceksin, senin ölümün kendi elinle olacak," demiş. Bunun üzerine Zebbâ, Amr'dan sakındı ve kendi ikametgâhından şehir içindeki bir kaleye bir tünel açtı. O: "Başıma bir şey gelirse kaleme geçerim," diye düşündü. Zebbâ ülkesinin en iyi ressamını davet ederek ona ihtiyaç duyduğu şeyleri verdi ve iyilik yaptı. Kendisine şöyle dedi: "Kimliğini gizleyerek Amr b. Adî'ye git ve onun etrafındaki adamların içine karış. Onlara sahip olduğun resim maharetini ve birikimini göster. Sonra Amr b. Adî'nin şeklini ve şemailini gösterecek şekilde, otururken, ayaktayken, bineği üzerindeyken, ikramda bulunurken, silahını kuşanırken, muhtelif kıyafetleriyle ve muhtelif pozisyonlarında resmet. Bunları tam olarak yaptıktan sonra bana gel."

Ressam yola çıktı ve Amr b. Adî'ye gitti. Orada, Zebbâ'nın talimatını yerine getirdi. Ona söylediği şeyleri yaptı. Amr b. Adî'yi gördüğünde onu tanımak ve ondan sakınmak için ondan istediği her çeşit pozisyonda resim ve malumatı toplayarak döndü. Kasîr, Amr b. Adî'ye: "Burnumu kes ve sırtımı kır- [623]
başla. Sonra da beni onunla baş başa bırak," dedi. Amr: "Bunu yapmam ve buna maruz kalacak bir kişi değilsin," dedi. Kasîr:

"Öyleyse beni bırak ki kınanmaktan kurtulasın," dedi ve bu sözü darbımesel oldu.

İbnü'l-Kelbî dedi: Zebbâ'nın babası, tüneli Zebbâ ve kız kardeşi için yaptırmıştı. Şehrin içindeki kale kız kardeşine aitti. Amr, Kasîr'e: "Sen daha iyi bilirsin," dedi. Bunun üzerine Kasîr kendi burnunu kesti ve kendi sırtını kırbaçlattı. Araplar: "Kasîr bir tuzak için burnunu kesti," diye söylediler. Mütelemmis bu konuda şöyle demiştir:

Kan ve intikam hırsıyla Kasîr burnunu kesti ve Beyhes'te kılıçla ölüme karşı mücadele etti.

Beyitte geçen *ve hâda'l-mevte* yerine *ve râme'l-mevte* ifadesiyle de beyit rivayet edilmiştir. Adî b. Zeyd de şöyle demiştir:

Kasîr başka bir hile bulamayınca, bir vefa örneği olarak organlarını kesti.

Kasîr kendi burnunu kesip de sırtını dövdürerek onda iz bırakınca, kaçmış gibi yola çıktı ve dayısı Cezîme'ye ihanet ettiği ve Zebbâ'nın talebi konusunda onu kandırdığı için Amr tarafından bu hâle getirilmiş gibi davrandı. Kasîr yürümeye devam ederek Zebbâ'nın yanına vardı. Zebbâ'ya: "Kasîr kapıda," dediler. Zebbâ içeri alınmasını emretti. Kasîr içeriye alındı. Bir de ne görsün! Kasîr'in burnu kesilmiş ve sırtında darp izleri var. Zebbâ ona: "Sana ne oldu ey Kasîr?" dedi. Kasîr şöyle dedi: "Amr b. Adî diyor ki, ben dayısını kandırmışım ve onun sana gelmesini teşvik etmişim. Onu kandırmışım ve seni de desteklemişim. Bu yüzden gördüğün gibi başıma bunları getirdi. Ben de sana geldim. Zira senden nefret ettiği kadar hiç kimseden nefret etmez." Zebbâ, Kasîr'e güzel muamele etti ve
[624] ona ikramda bulundu. Kararlılık, ileri görüşlülük, tecrübe ve kralların işleri hakkında istediği bazı şeyleri onda buldu. Kasîr, Zebbâ'nın kendisine güvendiğini anlayınca ona şöyle dedi: "Benim Irak'ta çok malım var. Bunun içinde güzel eserler, elbiseler ve güzel kokular var. Beni Irak krallarına önder ki malımı taşıyayım. Orada bulunan kumaş, güzel elbiseler ve çeşitli kıymetli eşyadan, güzel kokudan ve ticari metadan sana getireyim. Bundan büyük kazançlar elde edeceksin. Bunlar müs-

tağni kalamayacakları şeylerdir. Zira Irak'ın güzel eşyası gibisi yoktur." Kasîr bunları o kadar anlattı ki nihayet Zebbâ ona izin verdi ve onunla bir kervan gönderdi. Ona: "Irak'a git, bu malları sat ve bunların parasıyla oradaki güzel elbise ve eşyadan bizim için satın al," dedi. Kasîr, Zebbâ'nın ona verdiği mallarla Irak'a gitti. Hîre'ye kılık değiştirerek girdi. Amr b. Adî'nin yanına vardı ve durumu bildirdi. Ona: "Bana kumaş, güzel şeyler ve metalar hazırla. Belki Allah Zebbâ'ya karşı sana bir fırsat verir de intikam alır ve düşmanını öldürürsün," dedi. Amr ona istediğini hazırladı. Ona çeşitli elbiseler ve güzel eşyalar verdi. Kasîr bu eşyayı Zebbâ'ya gösterdi. Zebbâ gördüklerini beğendi ve getirdiği şeylerden memnun kaldı. Kasîr'e olan güveni arttı ve mutmain oldu. Zebbâ, Kasîr'e öncekinden daha çok eşya verdi. Kasîr bu eşyayla tekrar Irak'a gitti. Tekrar Amr b. Adî ile görüştü ve Zebbâ'nın zevkine ve ihtiyaçlarına uygun olduğunu düşündüğü eşyaları ondan aldı. Kasîr elinden gelen bütün çaba ve himmetini harcayarak, alabildiği ne kadar güzel eşya varsa aldı ve Zebbâ'ya götürdü. Akabinde üçüncü kez Irak'a gitti ve durumu Amr'a haber vererek şöyle dedi: "Adamlarının ve askerlerinin en güvenilirlerini topla ve onlar için çuval ve kıldan yapılan elbiseler hazırla. Her bir deveye iki adam yükle ve onları çuvallara koy. Çuvalların ağızlarını içeriden bağla. Zebbâ'nın şehrine girdiklerinde, seni tünelin kapısına bırakacağım. O sırada adamlar çuvallardan çıkacak ve şehrin halkına seslenecekler. Onlara saldıranları öldürecekler. Bu arada Zebbâ tünele yönelirse kılıçla onun işini bitireceksin."

Amr b. Adî, Kasîr'in söylediklerini yaptı ve adamları çuvallara aldı. Üzerinde silahlı adamların bulunduğu deve kervanını Zebbâ'nın üzerine gönderdi. Zebbâ'nın şehrine yaklaştıklarında Kasîr ona giderek çok miktarda elbiselik kumaş ve kıymetli güzel eşya getirdiği müjdesini verdi. Ona çıkıp seyir hâlindeki deve kervanını ve üzerlerindeki yükleri görmesini söyledi. "Sana her şeyi getirdim," manasına *ci'tü bimâ sâe ve* [625] *samete*[780] sözü de darbımesel oldu.

780 Darbımesel hâline gelen bu söz canlı ve cansız ya da hayvan ve eşya birçok şey, anlamındadır. (çev.)

İbnü'l-Kelbî dedi: Kasîr gündüz ortalıkta gözükmez, gece seyrederdi. Bu tarz yolculuğu ilk deneyen kişi oydu. Zebbâ çıktı ve deve kervanına göz attı. Develerin ayakları sırtlarındaki yüklerin ağırlığından yere saplanacak gibiydi. Zebbâ, Kasîr'e şu beyitle seslendi:

Develer neden ağır ağır yürüyorlar? Taş mı yoksa demir mi taşıyor? Yoksa sırf kurşun mu?

Develer şehre girdi. Son deve şehrin kapısından girerken, Nabati olan kapıcı elindeki çubuğu çuvala sapladı. Çuvalın içindeki adamın böğrüne çubuk saplanınca adam osurdu. Bunun üzerine kapıcı Nabatice, "Çuvalde kötü şeyler var," anlamında *beştâbuskâ*: *Fi'l-cevâliki şerrun ve er'ib kalben*, dedi ve bu söz darbımesel oldu. Kervan şehir merkezine ulaşınca develer çöktü. Ondan önce Kasîr, Amr b. Adî'ye tüneli gösterdi. Adamlar çuvallardan çıktılar ve naralar atarak şehirdeki insanlara ellerindeki silahlarla saldırdılar. Amr b. Adî tünelin kapısındaydı. Zebbâ hızlıca tünele doğru seyrediyordu. Amr'ı görünce ressamın resimlerinden onu tanıdı. Parmağındaki zehirli yüzüğü emerek "Ey Amr! Senin elinle değil, benim elimle olsun," dedi. Bu söz de darbımesel oldu. Ancak, Amr da ona yetişti ve kılıcıyla Zebbâ'yı karşılayarak öldürdü. Şehrin insanlarından öldürebildiği kadar öldürdükten sonra Irak'a döndü. Adî b. Zeyd, Cezîme, Kasîr, Zebbâ ve Amr b. Adî'nin Zebbâ'yı öldürmesi hakkında:

Evler mi değişti yoksa biz mi silinip gittik. Yoksa Zebbâ'nın dönemi eskilerde mi kaldı. Yoksa çürüdük mü?

diye başlayan manzumesini söyledi. Muhabbel olarak bilinen Rabîa b. Avf es-Sa'dî ise şu manzumeyi dile getirdi:

Ey Amr! Ben sizin birliğinize hayranım. Birliğe âşık olan herkes
[626] *için ayrılık kaçınılmazdır. Hatta karakterin ayıramadığı nicelerini zamanın ayırdığını gördüm.*

Zebbâ yaptıklarıyla hoşnuttu. Konaklar inşa etmişti. Tünelleri olan köşkü de vardı.

Dumeoğullarından Amr, bir kabalık ve zorlama olmaksızın, yavaşça ve suhuletle onun üzerine gitti.

Amr beyaz, keskin, nüfuz edici ve parlayan bir kılıçla ona bir hamle yaptı.

Ebû Huzeyfe topluluğuna mahfe, savaş meydanı ve ufuklar dar geldiği gün

Ma'ad, Abbâd ve Tay ondan yanadır. Onun askerî birlikleri ve refikleri vardır.

Etrafında asil atlar ve develer vardır. Sırtları çıplak ve bir ip gibi dümdüzdür.

Üzerinden bir an geçti ki elde ettiği ve kazandığından ona bir fayda dokunmadı.

Eceli geldiği gün âdeta meylettirilen bir su kabı gibi hemen boşalmaktadır.

Bazı Arap şairleri de şöyle demişlerdir:

Biz öfkeli adamı ve ahmak oğlunu öldürdük. Zebbâ'nın ekinini orakla biz biçtik.

Kervan ona geldiği zaman, "Bunların yükü hurma mı yoksa demir ve taş mı?" dedi.

Âribe Araplarından Abdubâcir –asıl adı Behrâ'dır; Âribe Arapları on kabiledir: Âd, Semûd, Amâlîka, Tasm, Cedîs, Ümeym, Müd, Cürhüm, Yaktin ve Selef. Selef, Himyer'e dâhil oldu– Zebbâ hakkında şöyle dedi:

Sen, yumuşak adımlı deveye binmeyip sert adımlı deveye bindin. [627]
Darılacaksan, zayıf adama darıl, azarlayacaksan, bu işi yapan Amr b. Adî'yi azarla.

Cezîme'den sonra hâkimiyet, kız kardeşinin oğlu Amr b. Adî b. Nasr b. Rabîa b. el-Hâris b. Mâlik b. Amr b. Nümâre b. Lahm'e geçti. Hîre'yi ikamet yeri olarak edinen ilk Arap hükümdarıdır. Hîre ehlinin, kitaplarında tazim ettiği Irak'taki ilk Arap hükümdarıdır. Sonraki hükümdarlar ona nispet edilirler. Onlar Nasroğulları hükümdarları olarak bilinirler. Amr b. Adî ömrünün sonuna kadar hükümdarlığını sürdürdü ve öldüğünde yüz yirmi yaşındaydı. Makamında biricikti ve idaresinde müstebitti. Sık sık savaşlar yapar ve ganimetler elde ederdi. Uzun hükümranlık döneminde ona heyetler gelirdi. Irak'taki beyliklerin başında olanlara itaat etmez, onlar da ona itaat etmezlerdi. Fars ehlinden Erdeşîr b. Bâbek işbaşına gelinceye kadar durum böyle devam etti.

* * *

Burada Cezîme ve kız kardeşinin oğlu Amr b. Adî hakkında malumat vermemizin sebebi, daha önce Yemen hükümdarları hakkında malumat vermemizdir. Bu hükümdarların kendilerine mahsus bir nizamları yoktu. Onlar kendi vilayetlerinin veya sınırları belli bölgelerinin reisi durumundaydılar. Onlar hudutlarını aşmazlardı. Hududunun dışına çıkar veya yayılacak olsa bu yerler, hududundan ne kadar uzak olursa olsun, onun mülkü sayılmaz, atalarından kendisine kalan yerler olmadığı gibi çocuklarına da geçmezdi. Yemen hükümdarlarının bu hâli, gafil halka baskınlar yaparak bir bölgeden diğerine geçen fakat takip edildikleri zaman o bölgede tutunamayan hırsızların hâline benzerdi. Yemen'de hüküm sürenlerin durumu böyleydi. Onlar bazen vilayetlerinin veya bölgelerinin dışına çıkar ve geçtiği yerlere el atarlardı. Ancak, onlara karşı gelinse kendi bölgelerine geri dönerlerdi. Zira el attıkları yerlerde, hiç kimse onlara itaat etmez ve onlara haraç vermezdi. Bu durum, yukarıda bahsettiğimiz Cezîme'nin kız kardeşinin
[628] oğlu Amr b. Adî'ye gelinceye kadar öyle devam etti. Amr b. Adî ve halefleri için Hicaz kırsalı ile Irak tarafları bir hâkimiyet alanı oldu. Fars kralları bu bölgelerde onları vali olarak görevlendirmişler ve buradaki Araplara hâkim olmalarını sağlamışlardı. Bu durum Perviz b. Hürmüz'ün, Nu'mân b. Münzir'i öldürmesine kadar devam etti. Bu olaydan sonra Fars kralları buranın idaresini başkalarına devrettiler. Bu sebeple Cezîme ve Amr b. Adî'den bahsettik. Aynı zamanda Fars krallarının hâkimiyeti hakkındaki tarihî bilgiyi etraflıca nakletmeyi ve onlar hakkında nakledilen tarihî malumatın sıhhatini delillendirmek istedik. Nitekim Nasr b. Rabîa sülalesinin durumuyla Fars krallarının ve onların Irak kırsalında Arap hudut bölgesindeki valilerinin durumu, Hîre ehli tarafından biliniyordu ve kiliseleriyle kitaplarında yer alıyordu.

Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'den naklen bana şunu söylediler:

Ben Arapların tarihiyle Nasr b. Rabîa sülalesinin nesebini, onlardan Kisrâlara valilik yapanların yaşları ve hâkimiyet yılları hakkındaki bilgileri Hîre kiliselerinden çıkarıyordum.

Orada hâkimiyetleri ve durumları hakkındaki bilgilerin tümü mevcuttu.

İbn Humeyd'e gelince: İbn Humeyd Nasr b. Rabîaoğullarının durumu ve Irak topraklarına yerleşmeleri hakkında bize Hişâm'ın anlattığından farklı bilgiler verdi. İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan naklen ilim sahiplerinin bazılarından şöyle dediğini anlattı: Rabîa b. Nasr el-Lahmî bir rüya gördü. Bu rüyayı daha sonra Habeşler ve onların Yemen'e galip gelmeleriyle, Satîh'in ve Şakk'ın söz konusu rüyayı tabir etmeleri bahsinde nakledeceğiz. Rabîa b. Nasr, Satîh'e ve Şakk'a rüya hakkında sorduğu sorular ve onların verdiği cevapların Habeşlerin Yemen'e galip gelmelerine işaret ettiğini düşünerek, Irak'a gitmek üzere oğullarını ve ailesini hazırladı. Bu konuda da Sâbûr b. Harrezâd adındaki Fars Kralı'na bir mektup yazdı. Kral onları Hîre'de iskân etti. Nu'mân b. Münzir b. Nu'mân b. Münzir b. Amr b. Adî b. Rabîa b. Nasr bu sülalenin sonuncusudur. Bu kral, Yemen ehlinin nesebinde ve ilminde mahfuzdur.

TASM VE CEDÎS [629]

Ebû Ca'fer dedi: Şimdi de Tasm ve Cedîs'in durumunu zikredeceğiz. Bunlar, Beylikler Döneminde hüküm sürdüler. Cedîs'in sahneden çekilişi, Hassân b. Tübba'ın eliyle gerçekleşmiştir. Nitekim daha evvel Fars kralları döneminde hüküm süren Tübba' ismindeki Himyer hükümdarlarını zikretmiştik.

Hişâm b. Muhammed'den bana şöyle anlatıldı: İbn Humeyd bize şöyle dedi: Seleme bize İbn İshâk ve diğer Arap âlimlerinden naklen şöyle rivayet etti:

Tasın ve Cedîs, Yemâme'de ikamet ediyorlardı. O zaman Yemâme en mümbit, en mamur ve en zenginlerindendi. Onlar burada çeşit çeşit meyvelere, harika bahçelere ve yüksek saraylara sahiptiler. Onların başında Tasm'dan zalim ve azgın bir hükümdar vardı. Hiçbir şey onu heva ve hevesinden vazgeçiremiyordu. Amlûk adında olan bu hükümdar, Cedîs'e zarar veriyor ve onları zillete mahkûm ediyordu.

Onun onlara reva gördüğü zulüm ve zillet türlerinden biri de, Cedîsli hiçbir gelin kocasına varmadan, bekâretini boz-

mak üzere kendisine takdim edilmesini emretmesiydi. Esved b. Gıfâr adında Cedîsli bir adam, kavminin büyüklerine şöyle seslendi: "Köpekleri bile rahatsız eden ve ondan sakındığı utanç verici bir durumla karşı karşıya bulunduğumuzu görüyorsunuz. Bana itaat edin. Zira ben sizi izzete sarılmaya ve zilleti üzerinizden atmaya davet ediyorum." Onlar: "Bu nasıl olacak?" dediler. Esved: "Ben hükümdar ve adamlarına yemek yapacağım. Geldikleri zaman kılıçlarımızla onlara saldıracağız. Ben hükümdarı öldüreceğim. Her biriniz de yanında oturan hükümdarın adamına saldıracaksınız," dedi. İnsanlar bu davete icabet ettiler ve bu konuda karar birliğine vardılar. Esved yemek hazırladı ve kavminden kılıçlarını kumda saklamalarını istedi. Onlara: "Hükümdar ve maiyeti elbiseleri içinde böbürlenerek geldiklerinde kılıçlarınızı alın ve yerlerine oturmadan onlara saldırın ve büyüklerini öldürün. Zira büyükleri öldürürseniz basit olanları bir şey yapamazlar." Hükümdar gelince öldürüldü ve adamlarından önde gelenleri bertaraf edildi. Sonra sıradan olanlara yönelerek onları da tasfiye ettiler. Ancak Riyâh b. Mürre adında Tasm'dan bir şahıs kaçtı ve Hassân b. Tübba'a sığınarak ondan yardım istedi. Bunun üzerine Hassân, Himyerlilerle yola çıktı. Yemâme'den üç günlük me-
[630] safedeyken Riyâh, Hassân'a: "Ey kararlarında isabetli hükümdar! Lanet ve nefret edilecek işlerden uzak olasın! Cedîs'te evli Yemâme adında bir kız kardeşim var. Süvariyi üç günlük mesafeden görebilmektedir. Korkarım ki Cedîslilere senin ilerleyişini haber verecektir. Adamlarına emir ver, onlardan her biri bir ağaç keserek onunla kendini kamufle etsin," dedi. Hassân onlara emir vererek kendilerini kamufle etmelerini istedi. Her kes söyleneni yaptıktan sonra Hassân ilerleyişine devam etti. Yemâme baktı ve onları gördü. Cedîs'e: "Himyer üzerinize geliyor," dedi. Onlar: "Neler görüyorsun?" dediler. Yemâme: "Ağaçta bir adam görüyorum. Elinde kol kemiği var ve onun üzerindeki eti yemektedir. Ya da elinde bir ayakkabı var ve onu tamir etmektedir," dedi. Cedîsliler, Yemâme'ye inanmadılar. Ancak, dediği doğru idi ve bir sabah vakti Hassân onlara baskın yaparak hepsini yok etti; memleketlerini, köşk ve kalelerini yıktı.

O zaman Yemâme'nin adı Cev ve Karye idi. Mürre'nin kızı Yemâme, Hassân'ın huzuruna getirildi ve onun emriyle iki gözü oyularak çıkarıldı. Gözlerinde siyah kılcallar vardı. Hassân ona: "Gözlerindeki bu kılcallar nedir?" diye sordu. Yemâme: "İsmid adında siyah bir taştır. Onunla gözlerime sürme çekiyordum. İsmid ile gözlerine sürme çeken ilk kişiyim," dedi. Hassân ona, Cev el-Yemâme adının verilmesini emretti.

Arap şairleri, Hassân ve onun Cedîs üzerine gitmesi hakkında şiirler söylediler. Bunlardan A'şâ şu beyitleri dillendirdi:

Sen de gelen misafirini ta uzaktan gören kadın gibi ol. Uzaktan bir bakış atarak geleni görür.

Hiçbir göz sahibi onun gibi hassas bir bakışa sahip değildi. Zi'bî şiirinde bu gerçeğe değinmektedir.

Çirkin olmayan göz bebekleriyle bakınca köpek başını kaldırırken onu görmektedir.

Dedi ki: "Bir adam görüyorum, elinde bir kol vardır ya da bir [631]
ayakkabıyı tamir etmektedir."

Onlar söylediklerine inanmadılar. Bunun üzerine Hassân ve kavmi bir baskınla onlara ölüm getirdiler.

Cev'in insanlarını meskenlerinden çıkardılar ve evlerini tahrip ettiler ve kendilerini hakir bir hâle soktular.

Nemr b. Tevleb el-Uklî ise şu manzumeyi dile getirmiştir:

Sen Âdiya ile konağının, herkese karşı dostluk göstermenin ve seni içmekten menetmediği şarabın akıbetini soruşturmadın mı?

Anz adındaki genç kızlarını sordun mu? O herkesin gözü önünde ufuktan bakarak gelen düşmanı görmüştü.

O, "Elini evirip çeviren birini görüyorum," diye uyarmıştı. Ancak Cev insanları endişe etmemişlerdi.

Ordunun öncülerini, âdeta dans ederek seyreden develeri ve Tübba'ı savaşa götüren hayvanların yürüyüşünü fark ediyordu.

Emniyet içinde olan Cevv (Yemâme) ahalisi, sabahleyin yapılan baskın neticesinde, kanıncaya kadar ölüm zehri içmiş gibi oldular.

En mutlu insanlar gibiyken mutlu bir binicinin azığı için eğilip büküldüler.

Yemâme dedi ki: Beni ayağa kaldırarak taşıyın. Aksi takdirde onun bana gelmesine fırsat verirseniz ölürüm.

Cedîs'e bu vakayı yaşatan Hassân b. Tübba' o, Zû Muahir'dir. Nesebi şöyledir: Tübba' b. Tübba' Es'ad Ebû Küreyb b. Melkîkerib b. Tübba' b. Akren. Tübba' b. Hassân'ın babası olan bu şahıs Yemenlilerin belirttiğine göre Mekke'ye gitmiş ve Kâbe'ye örtü yapmıştır. Matâbih'in bu ismi almasının sebebi, o mekânda yemek ocakları kurup, orada insanlara yemek yedirmesidir. Ecyâd mevkiine Ecyâd denmesi de onun atlarının orada bağlanmasındandır. Bu kişi Yesrib'e de gitmiş ve bugün Menzilü'l-Melik olarak bilinen yerde konaklamış ve Evs ile Hazrec'in kötü komşu diye şikâyet etmeleri üzerine çok sayı-
[632] da Yahudiyi öldürmüştür. Tübba', oğlu Hassân'ı Sind üzerine, oğlu Semir Zülcenâh'ı da Horasan üzerine göndermiştir. İkisine de Çin üzerine gitmekte yarışa girmelerini söylemiştir. Semir, Semerkand üzerine gitti ve şehri alıncaya kadar muhasara ederek savaşçılarını öldürdü ve içinde olan diğer insanları esir aldı. Oradan da Çin'e yöneldi ve Hassân ile ilk olarak orada buluştu. Bazı Yemenlilere göre her iki komutan orada vefat etmişlerdir. Diğer bir gruba göre de ganimetlerle Tübba'a dönmüşlerdir.

Beylikler Döneminde vuku bulan olaylardan bir diğeri de Kur'an'da da zikredilen "gençler"in mağaraya sığınmaları ve kulaklarına perde konularak uyutulmalarıdır.

Taberî Tarihinin Birinci Cildinin Sonu

DİZİN

A

Abadân 137, 334
Abbâd b. Avvâm 66, 221
Abbâd b. Ya'kûb el-Esedî 203
Abbâs 509, 510
Abbâs b. Abdulmuttalib 273, 274
Abbâs b. Velîd 14, 235, 14, 51, 379, 401, 505
Abdân el-Mervezî 107, 291
Abdulhâris 164, 165, 166
Abdullah 274, 353
Abdullah b. Abbâs 142, 150, 279, 286, 336, 400, 401, 409, 410, 423
Abdullah b. Amr 103, 272, 273, 412
Abdullah b. Ebî Ca'fer 109, 121, 124, 130, 137, 139, 143, 294
Abdullah b. Ebî Müleyke 273, 347
Abdullah b. Ebî Necîh 264, 339, 397
Abdullah b. Ebî Ziyâd 51, 221
Abdullah b. el-Hâris 461, 464
Abdullah b. Mes'ûd 71, 83, 84, 122, 160, 283, 302
Abdullah b. Osmân b. Huseym 155, 242
Abdullah b. Ömer 49, 81, 158, 380
Abdullah b. Râfi' 58, 77, 85, 87, 92
Abdullah b. Saîd 274
Abdullah b. Sâlih 76, 78
Abdullah b. Selâm 59, 75, 76, 78, 85, 86, 135, 136
Abdullah b. Vehb 54, 323
Abdurrahman 90, 103, 271, 287, 338, 458
Abdurrahman b. Abdullah b. Abdülhakem 133, 134, 376
Abdurrahman b. el-A'rec 257, 296
Abdurrahman b. Mehdî 115, 132, 160
Abdurrahman el-A'rec 257
Abdüla'lâ 279, 289
Abdülazîz 195, 201, 202, 342, 353, 363, 372, 374
Abdülazîz b. Rufey' 103, 238
Abdülvehhâb es-Sekafî 115, 373
Abdürrezzâk 90, 120, 128, 138, 140, 148, 192, 238, 291, 295, 296, 298, 314, 353
Abdüssamed 73, 237, 315
Abdüssamed b. Abdulvâris 55, 164
Abdüssamed b. Ma'kıl 48, 71, 75, 147, 190, 213, 311, 332, 471, 484, 492, 501, 554, 563, 611, 620
Abîl 215, 218, 219, 220
Âbir 204, 216, 217, 222
Âbir b. İrem b. Sâm b. Nûh 218
Âbir b. Şâleh b. Erfahşed b. Sâm b. Nûh 219, 226
Acemler 210, 216, 318, 581, 630, 631
Âd 215, 217, 218, 219, 220, 230, 232, 233, 234, 237, 243, 630, 645
Âd b. Avs 215, 226
Addâ 179, 180

Âdem 55, 56, 58, 78, 81, 87, 94, 109, 111-117, 119-156, 159, 161-179, 181, 183-187, 191, 192, 199, 202-205, 323, 426, 499, 613
Âdem b. Ebî İyâs 118, 170
âdemoğulları 115, 122, 161
Aden 160, 631
Adî b. Nasr 633, 634, 635
Adî b. Zeyd 642, 644
Âd kavmi 219, 228, 229, 230, 235
Adnân 576, 577
adn cenneti 158
Affân b. Müslim 339, 348
Afrika 457, 622
Ağas b. Behzân 527, 528, 530
Ahkâf bölgesi 217
Ahmed b. Abdurrahman b. Vehb 54, 167, 168, 184, 323, 467
Ahmed b. el-Mikdâm 175, 254
Ahmed b. el-Mufaddal 236, 494, 516
Ahmed b. İshâk 114, 295
Ahmed b. İshâk el-Ehvâzî 114, 119, 149, 295
Ahmed b. Muhammed b. Habîb 53, 66
Ahmed b. Muhammed et-Tûsî 150, 409
Ahnef b. Kays 273, 274, 275
Ahnûh 178, 184, 185, 186, 193, 323
Ahşevâreş 558, 559, 560
Ahvâz 303, 320, 554~bölgesi 243, 597
Âişe 194
Alâ b. Abdülcebbâr 349, 410
Alâ b. Câriye es-Sekafî 275
Alâ b. el-Hadramî 228
Alâ b. el-Müseyyib 74
Âl ehli 218
Ali 96, 103, 114, 139, 161, 205, 261, 262, 263, 287, 508, 509, 510
Ali b. Dâvûd 79, 205
Ali b. el-Hasan 111, 120
Ali b. Heysem 76, 194
Ali b. Sehl 48, 65, 91, 497
Ali b. Zeyd 49, 139, 171, 195, 197, 273, 278, 279, 432, 464
Alkame 135, 353
Amâlîka 214, 215, 217, 218, 220, 264, 324, 396, 457, 481, 631, 633, 637, 645
A'meş 48, 50, 67, 71, 72, 73, 76, 81, 82, 89, 115, 135, 152, 160, 170, 202, 309, 316, 407, 410, 459, 461, 463, 504, 602
Âmile 223, 583
Amlîk 214, 217, 218
Ammâr b. el-Hasan 121, 124, 130, 137, 143, 291, 294, 295
Ammâr b. Muhammed 49
Amr 159, 306, 352, 354, 357, 359, 361, 362, 363, 364, 369, 371, 372, 449, 473
Amr b. Abdulcin 639, 640, 641
Amr b. Adî 630, 635, 636, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646
Amr b. Ali 138, 277, 373
Amr b. Dînâr 135, 306, 353, 377
Amr b. el-Âs 227, 229
Amr b. Hammâd 71, 78, 83, 84, 85, 107, 110, 113, 116, 117, 122, 125, 127, 132, 153, 154, 166, 244, 246, 252, 255, 260, 262, 264, 277, 283, 293, 300, 305,

308, 310, 314, 317, 318, 319, 322, 344, 434, 472, 481, 519, 563, 603, 617
Amr b. Kays 152, 310, 313
Amr b. Muhammed 341, 346, 347, 349, 350, 353, 354
Amr b. Ubeyd 288, 509
Anbese 88, 115, 407, 473
Arabe 576, 577
Arafat 139, 142, 150, 151, 272, 292
Arap 30, 47, 204, 206, 215, 216, 218, 220, 221, 324, 326, 574, 576, 584, 628, 630, 631, 632, 637, 639, 640, 642~dili 215, 218, 219, 580~diyarı 575, 576, 577, 628, 630~ hükümdarları 632~Yarımadası 637
Âribe Arapları 215, 218, 226, 321, 632, 633, 637, 645
arş 71, 72, 77, 83, 86
Âsaf b. Berhiyâ 513, 515
Asbahân 525, 530, 597, 599, 600
Ashâb-ı Kehf 622
Âsım 103, 136, 227, 228
Âsım b. Küleyb 119, 120
Âsiye 399, 400
Âsiye bint Müzâhim 395, 396
Assâm 50, 407
A'şâ b. Kays bin Sa'lebe 47
Aşer 326
Aşer b. Ya'kûb soyu 570
aşure günü 199, 203
Atâ 66, 75, 151, 152, 270, 371, 508
Atâ b. Ebî Rebâh 74, 79, 85, 86, 140, 279, 287
Atâ b. es-Sâib 59, 82, 138, 267, 271, 278, 348, 349, 505, 518
ateş mabetleri 578, 579, 584, 594
Augustus 596, 624
Avc 442, 444
Avf 115, 279
Avn b. Ebî Şeddâd 193, 203
Avs b. İrem 215, 217, 218
ay 62
aydınlık ve karanlık 68
Âyî 455
Aylâ 484, 485
Azarya 560, 570, 571, 572, 605
Azâzîl 110
Azb bint Kayn 179
Âzer 217, 222, 244, 245, 246, 247, 255
Azerbaycan 394, 531, 552, 557, 583
Azûrâ 168

B

Babil 163, 169, 182, 189, 206, 207, 211, 214, 217-219, 225, 243, 244, 247, 301, 303, 304, 320, 328, 468, 469, 524, 525, 532, 549, 551, 553, 558-561, 570, 573, 575, 577, 587, 588, 595, 603, 608~bölgesi 204, 209, 597, 622, 630~-liler 208, 566, 572, 603
Bahreyn 215, 629, 630
Bakka 632, 638, 639
Ba'l 475
Balâş Ebû Ardavân 597
Balâş Eşgânî 599
Balâş Eşkânî 600
Bâleş b. Dâvus 303
Bâliğ b. Âdem 162
Bârık b. Âdem 162
Basra 247, 407

batı rüzgârları 205
Batlamyus 595
Batnu'n-Neccâr 637
Batyanus'un oğlu Tutorus 625
Bâzâfre 579
Bâzâm Ebû Sâlih 307
Bâzik 456
Bedir~ehli 484~Vadisi 139
Behkâ Behend 582
Behmen 557, 558, 559, 560, 582, 585, 586, 588, 606
Behrâm 96, 528, 558
Bekir b. Muâviye 228
Bel'am 450, 451, 452, 453, 454
Belded 333
Belh 303, 520, 527, 557, 579, 581~ Nehri 390, 471, 586~ şehri 554, 579
Belhâris b. Ka'b kabilesi 583
Belhe 326, 328
Belkıs 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 582
Belkıs bint Îlîşrah 582
Benî Lihyan 584, 631
Benî Temîm 228, 229
Bennân b. Âdem 162
Berâkîl b. Mahvîl b. Hanûh b. Kayn 169, 183, 187
Berberiler 217, 218, 221, 320, 457, 622
Berhiya 574, 575, 576
Berî 168, 588, 589
Bervâ b. Feşencân 528, 529
Berzâfra 526, 527, 528, 530
Beseme 326, 328
Bestâm 530, 531
Beştâsb 376, 554, 556, 557, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 587
Betvîl 255, 321
Bevz 139, 142, 149, 160, 176, 181, 196
Bey 529, 530
Bey b. Cevzerez 522, 525, 526, 528, 529, 532
Beylikler Dönemi 628, 629, 632, 647, 650
Beytullah 140, 141, 142, 148, 261, 294
Beytülatîk 80, 270
Beytülmakdis 176, 205, 300, 397, 442, 449, 482, 500, 519, 520, 539, 549, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 566, 567, 568, 569, 570, 587, 588, 595, 598, 599, 603, 605, 606, 607, 608, 622, 624, 625, 628
Beytü'l-Ma'mûr 199
Bişr 205, 296, 306, 334, 359, 466
Bişr b. Hilâl 458, 464, 466
Bişr b. Muâz 13, 61, 104, 108, 120, 122, 126, 149, 194, 201, 203, 310, 317, 343, 354, 363, 370, 386, 415, 458, 494
Bişr b. Umâre 108, 113, 115, 117, 119, 122
Bîverâsb 185, 186, 187, 189, 190, 192, 207
Bîzen b. Bey 528, 530
Buhterşeh 554, 557, 558, 559
Buht Nasır 191, 244
Buhtunnasr 216, 302, 303, 353, 387, 550, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 574, 575, 576, 577, 587, 603, 604, 605, 606, 607, 610, 628, 631
Burâk 284, 318, 576

burç 60, 300, 301, 640
Bünyâmin 326, 328, 330, 340, 357, 359, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 369, 480, 533~soyu 570
büyük cemre 272, 286
Büyük Dârâ 585, 586, 591, 592, 597
Büyük İskender 588, 589, 628, 629

C-Ç

Câbir 277, 279, 287, 338
Câbir b. Nûh 316, 459, 461
Câd 326, 328
Ca'fer 65, 146, 173, 287, 308, 312
Ca'fer b. Süleymân 353, 372, 458, 466
Ca'fer b. Zübeyr 167, 297
Cahiliye 150, 243
Câlût 481, 483, 484, 486, 487, 491, 493, 535, 543, 585, 605
Câmâsb 579, 581
Câmer b. Yâfes 56, 216, 217, 559
Câmi' b. Şeddâd 70, 71
Câyos 596, 625
Cebâbire 215~beldesi 318
Cebbarî 442, 446, 448, 449, 450, 453, 454
Cebbârîn şehri 449
Cebrail 92, 93, 94, 97, 99, 100, 114, 145, 147, 166, 168, 175, 253, 254, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 272, 283, 286, 308, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 355, 380, 400, 409, 426, 432, 433, 437, 482, 499, 500, 611, 612, 618
Cedîs 215, 218, 219, 220, 632, 645, 647, 648, 649, 650
Cedmîr b. Cevzerez 530
Ced'ûn b. Yevâş 480
Celbâd 528
Celbâz b. Vîsğân 530
Cem 188, 189, 190, 191, 206, 207, 208, 210, 224, 225
Cemmâ Tepesi 622
Cerâde 512, 516, 533
Cerîr 67, 76, 82, 89, 103, 134, 160, 165, 254, 257, 270, 306, 459
Cerîr b. Hâzim 120, 123, 150, 337
Cevhürmüz 579, 580
Cevzerez 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 599
Cevzerez b. Ceşvâdeğân 527, 532
Cevzerez b. Ebzân b. Balâş 601
Cevzerez b. Eşkân 597
Cevzerez b. Sâbûr 600, 601
Cevzerez Eşgânî 599
Cevzerez soyu 557
Ceyhan 205
Ceyun 456
Cezîme 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 642, 644, 646
Cezîme el-Ebraş 629, 632, 637
Cezîre 202, 218, 436, 589, 598
Cidde 139
cin/ler 107, 108, 109, 110, 112, 113, 120, 124, 130, 188, 189, 206, 211, 220, 252, 426, 502, 504, 505, 506, 508, 509, 510, 511, 512, 515, 516, 518, 519, 520, 523, 635
cisim 62, 63
cizye 481

Cudi Dağı 142, 199, 202, 203
Cu'fî kabilesi 631
Cuyûmert 56, 162, 163, 164, 168, 169, 183, 204, 205, 207, 216
Cülhüme b. el-Hayberî 230, 231
Cürcan 214, 530, 582
Cürhüm 201, 268, 318, 324, 631, 645
Cüzâm 223, 583
çalgı aletleri 180
çiftçilik 154
Çin 225, 528, 583, 584, 594, 650

D

Dahhâk 76, 89, 108, 109, 115, 122, 189, 191, 194, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 223, 224, 225, 226, 244, 302, 303, 352
Dahhâk b. Müzâhim 71, 74, 75, 107
Dahiye (taşra) Arapları 632
Damre b. Rabîa 221, 376
Dan 326, 328
Danyal 555, 559, 560, 570, 571, 572, 605, 606
Danyal'ın Kitabı 615
Dârâ 585, 586, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 598, 607, 629
Dârâ b. Behmen b. İsfendiyâr b. Beştâsb 588
Dârâ b. Dârâ 588, 589, 594
Dârâ şehri 589, 592
Davud 171, 172, 173, 174, 486, 487, 488, 490, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 535, 543, 554, 556, 608
Dâvûd 275, 278, 279, 289, 290
Dâvûd b. Ebî Hind 119, 275, 278, 290
Davudoğulları 514, 570
Deccal 56
Dımaşk 554, 630
Dicle 205, 303, 390, 503, 554~bölgesi 584
Dihistan bölgesi 582
Dina 169, 326, 329
divan 554, 579
doğu rüzgârları 205
Dûmâ 318, 324
duman 72, 77, 79, 83, 84, 86
Dunisyus 596
Dünbâvend 208, 209, 210, 223, 225, 303, 388
Dünbâvend bölgesi 183
Dünbâvend Dağı 209
Düzrüin 580

E

Ebâd b. Âdem 162
Ebâğ Suyu 633
Ebced 207
ebediyet çeşmesi 594
Ebî Kesîr 103
Ebrehe b. Râiş 394
Ebû Abdullah 53
Ebû Abdurrahman 103
Ebû Ahmed 114, 119, 295
Ebû Âsım 104, 111, 120, 132, 136, 277, 279, 286, 287, 292, 306, 338, 343, 349
Ebû Avâne 76, 89
Ebû Bekir 50, 81, 120, 123
Ebû Bekir b. Abdullah 238
Ebû Bekir b. Ayyâş 49, 58, 77, 85, 86, 91, 227, 228
Ebû Bişr 76, 89, 172
Ebû Ca'fer 203, 229
Ebû Dâvûd 114, 173, 192
Ebû Hâlid 119, 170

Ebû Hâlid el-Ahmer 460
Ebû Hâlid el-Vâlibî 50
Ebû Hâlid Süleymân b. Hayyân 118, 170
Ebû Hamza 135, 278, 338
Ebû Hâşim 68, 69
Ebû Hemmâm 139, 143, 150
Ebû Hilâl 291, 296
Ebû Hişâm 49, 61
Ebû Husayn 49, 50, 114, 407
Ebû Huzeyfe 126, 293, 316, 346
Ebû Hüreyre 49, 50, 55, 58, 59, 60, 65, 77, 85, 87, 92, 118, 119, 134, 136, 170, 174, 254, 256, 257, 275, 296, 447
Ebû İdrîs el-Havlânî 168, 184, 323, 467
Ebû İshâk 103, 262, 275, 277, 278, 295, 301, 338, 348, 444, 502
Ebû Kubeys Dağı 176, 177, 199
Ebû Küdeyne 135, 350
Ebû Küreyb 13, 14, 50, 52, 53, 71, 104, 108, 113, 115, 117, 119, 122, 135, 136, 149, 152, 200, 221, 228, 256, 257, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 279, 287, 292, 297, 307, 316, 347, 355, 370, 377, 407, 444, 447, 459, 461, 463, 502
Ebû Mâlik 71, 78, 83, 85, 107, 110, 113, 116, 117, 122, 125, 127, 132, 154, 246, 277, 300, 308, 310, 314, 481, 519, 603, 617
Ebû Ma'şer 76, 78, 85, 86, 129, 203, 504
Ebû Muâviye 50, 71, 160, 410, 458, 504, 602
Ebû Muâz 107, 367
Ebû Naîm 49, 53, 93, 336
Ebû Nasr 53, 111
Ebû Revk 76, 89, 108, 113, 115, 117, 119, 122, 194
Ebû Rezîn 70, 72
Ebû Riğâl 242, 243
Ebû Sa'd 91, 141
Ebû Saîd 14, 49, 85, 86, 111, 448
Ebû Sâlih 35, 48-50, 55, 71, 76, 78, 79, 83-86, 89, 107, 110, 113, 116, 117, 119, 122, 125, 127, 132, 138, 139, 141, 144, 149, 154, 160, 167, 170, 175, 176, 178, 181, 184, 188, 193, 196, 199, 201-205, 214, 218, 219, 244, 246, 277, 283, 287, 292, 300, 305, 307, 308, 310, 314, 321, 344, 397, 444, 459, 472, 481, 519, 603, 617
Ebû Seleme 58, 71, 118, 134, 136, 170
Ebû Sinân 277, 447
Ebû Süfyân 337
Ebû Süleymân 167, 168, 184, 254, 323, 467
Ebû Ümâme 167, 297
Ebû Üsâme 256, 307, 368
Ebû Vâil 228, 230
Ebû Yahyâ 139, 142, 143, 150
Ebû Zabyân 67, 69, 81, 82
Ebû Zer 92, 167, 168, 184, 323, 467
Ebû Zür'a 134, 254
Ebü'd-Duhâ 67, 69, 82
Ebü'l-Ahvas 50, 261, 275
Ebü'l-Alâ b. Câriye es-Sekafî 275
Ebü'l-Âliye 130, 137, 139, 143
Ebü's-Sâib 292, 410, 459, 504, 602
Ebü't-Tufeyl 103, 238, 242, 279, 286, 287

Efrâ bint Siyâmek 168, 169
Efrâyîm 320, 332, 357, 375~Dağı 456
Efrevâk 168, 169
Ehâz b. Yotâm 548
Ehl-i kitap 374, 383, 412, 556
Ehrâ' 631
Ehriya 495, 496
Ehûd b. Cîrâ 480
Ehuzya 547
Ejdehâk 206, 207, 212, 223, 244, 303, 304
Eliazer 395, 452
el-Mes'ûdî 53, 70
el-Müsennâ 86, 89, 109, 126
Elon 480
Elyefez 333
Elyesa' 477, 478, 490
Enbâr 394, 574, 575, 577, 583, 628, 631, 632, 638
Enbâr Arapları 577, 630
Endermân 528, 579, 580
Enes 51, 137, 339
Enes b. Mâlik 49, 50, 51, 499
Enûş 169, 177, 178
Enûşîl 179, 180
Erdeşîr 593, 598, 601, 628
Erdeşîr Bâbekân 326, 597
Erdeşîr b. Bâbek 597, 599, 628, 630, 645
Erdeşîr Behmen 583, 584, 585, 606
Erfahşed 214, 216, 217, 221
Erîhâ 442, 448, 449, 450, 453, 455
Ermâniler 456, 630
Ertât b. el-Münzir 74
Esâ 536, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547
Esbât 71, 78, 83-85, 107, 110, 113, 116, 117, 122, 125, 127, 153, 154, 166, 236, 244, 246, 252, 255, 260, 262, 264, 277, 283, 293, 300, 305, 308, 310, 314, 317, 319, 322, 329, 341, 344, 347, 352, 354, 357, 359, 361, 362, 364, 369, 371, 372, 397, 434, 444, 449, 473, 481, 494, 496, 516, 519, 563, 603, 617
Eş'as 473, 502
Eşbâ' b. Fâkûd 602
Eşbânlar 217, 326
Eşk 593, 597
Eşkânîler 601
Eşmuil 484, 485, 486, 492, 493
Eşter 553, 560
Eşûs 162, 180
Eşûs bint Âdem 179
Eşûz b. Sâm 214
Evs 650
Evzâî 18, 23, 51, 379
Eyke ehli 336, 337, 576
Eyşû' b. Fendira 624
Eyyûb 257, 265, 331, 332, 333, 334, 353
Eyyûb b. Hâlid 58, 77, 85, 87, 92
Ezd 583, 629

F

Fâliğ 217, 220, 222
Fars 168, 169, 183, 185, 206, 207, 209, 210, 213, 214, 215, 216, 218, 223, 224, 244, 325, 376, 389, 469, 470, 524, 540, 562, 588, 589, 592, 593, 595, 600, 601~Acemleri 303~âlimleri 162, 188, 190, 212~Arapları 251, 252~dili 183, 186, 215, 581, 591~diyarı 215, 468, 469, 578, 579, 594, 598,

599, 623~kralları 208, 394, 585, 631, 646, 647~yurdu 469, 532, 586, 588, 597
Fehm b. Teymullah 629, 631
Fenhâs 452, 585
Ferâsyâb 389, 390, 467, 468, 469, 470, 521, 522, 523, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 578, 581
Ferenk 585
Ferîdun 206, 208, 209, 210, 211, 212, 223, 224, 225, 226, 303, 375, 376, 387, 388, 389, 448
fey 274
Feyd b. el-Fadl 364
Fırat 205, 214, 321, 390, 575, 631, 637, 638, 639
Filistin 258, 304, 321, 328, 357, 359, 555, 556, 598, 624, 625~ehli 480~Nehri 483
Fîrân 522, 526, 528, 529
Firavun 206, 255, 256, 257, 349, 356, 380, 386, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 411, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 436, 467, 471, 535, 541, 543
Firdevs cenneti 137, 174
Fitr 50
Fudayl b. Süleymân 52, 58
fuhşiyat 180, 181

G

Gâlib b. Gallâb 74, 79, 85, 86
ganimet 393, 470, 531, 540, 541, 547, 552, 570, 637, 645
Gatafân b. Amr b. Tamsân 629, 631
Gaylem b. Sâm soyu 558, 559
gece ve gündüz 17, 47, 48, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 65, 90, 91, 96, 97, 105, 168, 511
gezegen 96
Gıtrîf b. Sa'lebe b. İmruülkays 629
Gıyâs 161, 332
Gifâr 215
Girş b. Câmâsb b. Esb 553
Girtiyanus 627
Guvizya 547
güneş 49, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 65, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 104, 105, 106, 136, 138, 174, 247, 296, 371, 373, 425, 454, 539, 545
güney rüzgârları 205

H

Habeşler 213, 216, 217, 220, 221, 647
Habil 153, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 167, 168, 173, 179
Haccâc 47, 58, 59, 60, 70, 76, 77, 85, 89, 104, 107, 108, 120, 123, 129, 136, 139, 155, 195, 201, 203, 238, 240, 242, 252, 260, 279, 286, 293, 338, 370, 410, 483, 504, 561
Hâcer 256, 258, 261, 262, 263, 264, 265, 267, 268, 281, 284, 285, 318, 321, 324
Hacerü'l-Esved 144, 149, 150, 199, 262, 263, 264, 412
hac menasiki 142, 272, 286, 292, 294, 295

Hafs b. Gıyâs 74, 459
Hafs b. Humeyd 301, 312
Hakem 181, 201
Hakem b. Beşîr 310, 313
Hâkim b. Cübeyr 409, 436
Hakkâm 88, 152, 306, 367, 407, 473
Halef b. Halîfe 200, 336
Halef b. Vâsıl 92, 93
Hâlid b. Abdullah 75, 279
Hâlid b. Arare 261, 263
Hâlid et-Tahhân 290
Hallâd b. Atâ 110
Hallâd b. Eslem 50, 70
Hâm 187, 195, 197, 201, 202, 204, 205, 213, 214, 216, 218, 220, 221
Haman 206, 415, 421, 422, 425, 467
Hâm b. Nûh 213, 216, 217
Hammâd 48, 59, 70, 279, 286, 348, 630
Hammâd b. Seleme 70, 91, 116, 139, 171, 175, 267, 339, 349, 410, 432, 447
Hananya 560, 570, 571, 572
Hanne bint Fâkûd b. Kabîl 602
Hanûh b. Kayn 179, 180
haraç 392, 393, 554, 557, 581, 585, 587, 588, 590, 591, 592, 594, 646
Hardus 608, 609, 610
Harem 199, 217, 230, 231, 264, 268
Hârice b. Mus'ab 290
Hâris 104, 139, 141, 149, 160, 176, 178, 181, 184, 188, 193, 195, 196, 199, 200, 201, 202, 204, 214, 218, 219, 254, 287, 306, 320, 321, 336, 338, 342, 353, 360, 363, 374
Hâris b. Hassân el-Bekrî 227
Hâris b. Muhammed 138, 144, 167, 175, 218, 320
Hâris b. Şeddâd 393
Hâris b. Yezîd el-Bekrî 228
Hârise b. Mudarrab 262
Harran 243, 255, 320, 321, 323, 576
Harun 395, 396, 397, 398, 402, 411, 413, 414, 416, 421, 423, 425, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 442, 445, 447, 449, 455, 479, 481
Harzâsef 532, 578, 579, 580
Hasan 104, 120, 123, 136, 149, 164, 175, 195, 200, 220, 221, 273, 274, 275, 279, 287, 288, 306, 338, 367, 368, 370, 373, 374, 497, 509
Hasan b. Arafe 49, 201, 271
Hasan b. Atiyye 135, 297
Hasan b. Bilâl 91, 116
Hasan b. Dînâr 251, 273, 280, 286
Hasan b. Ebî Hasan 175, 280
Hasan b. Hânî 206, 525
Hasan b. Muhammed 14, 265, 267, 301, 343, 347, 348, 362, 364, 373
Hasan b. Umâre 145, 263, 383, 386
Hasan b. Yahyâ 120, 138, 140, 148, 192, 238, 291, 295, 296, 298, 314, 353
Hassân 648, 649, 650
Hassân b. Tübba' 632, 647, 648, 650
Hâşim 169, 199, 209, 389
Hâtim b. Ebî Sağîre 307, 336
Havariler 195, 196, 621, 622, 623

Havva 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 138, 139, 141, 146, 149, 150, 155, 156, 159, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 175, 176, 200, 613
Hayat Nehri 375
Haykâr b. el-Hayk 629, 630
Hazkiya 548, 552, 558
Hazûre bint Âdem 162, 177
Hebâ' 226
Hebron 318, 323, 339
Hedz b. Âdem 162
Hemâsef b. Feşincân 526
Hemedan 590, 593
Hennâd 13, 49, 58, 77, 85, 86, 91, 160, 261
herâbez 578, 579, 584
heykel 73, 559, 571
Hızır 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 386, 387, 563, 566
Hicaz 215, 225, 237, 319, 480, 556, 622, 646
Hicr 215, 217, 220, 237, 242, 325
Himmânî 295, 309, 335
Himyer 223, 524, 645~hükümdarları 647~-liler 648
Hind 139, 213, 216, 217, 218, 225, 559~Çölü 139
Hindistan 37, 39, 138, 139, 142, 143, 144, 150, 183, 200, 208, 224, 394, 539, 557, 560, 578, 583, 589, 594
Hinyârs 468, 469
Hira 142~yokuşu 160
Hirdos 607, 624
Hîre 29, 326, 574, 575, 583, 584, 628, 631, 632, 633, 636, 640, 643, 645, 646, 647~Arapları 630
Hişâm 160, 167, 176, 178, 181, 188, 193, 196, 204, 207, 208, 219, 256, 257, 368, 373, 389
Hişâm b. el-Kelbî 191, 393
Hişâm b. Muhammed 138, 139, 141, 144, 149, 175, 176, 202, 207, 218, 244, 320, 321, 389, 524, 554, 585, 589, 597, 628
Hişâm el-Kelbî 169, 185, 457, 581, 582, 608, 646
Hizkîl 471, 472, 473, 474, 475
Horasan 322, 524, 525, 528, 593, 595, 650~yolu 587
Hristiyanlar 55, 206, 560, 595, 601, 607, 621, 622
Hristiyanlık 598, 623
Hristiyan Yunanlılar 55
Hûd 226, 227, 233, 235, 236, 243, 244
Humânî 560, 579, 584, 585, 586, 587, 606
Hûşenk Bîşedâz 169
Huzeyfe 101, 310, 313, 314
Huzistan 532~bölgesi 588
Hüdhüd 504, 505, 506, 507
hükümdarlık 190, 209, 210, 396, 502, 525, 601
Hür b. Kays b. Hısn el-Fezârî 379, 380
Hürmüzân 388, 600, 601
Hüseyn 60, 104, 107, 108, 136, 147, 155, 195, 201, 203, 242, 252, 254, 260, 288, 293, 337, 338, 410, 457, 463, 483, 504, 561
Hüseyn b. Ali 58, 77, 85, 87, 92
Hüseyn b. Amr b. Muhammed 329, 332
Hüseyn b. Dâvûd 73, 74, 107, 120, 123, 129

Hüseyn b. el-Ferec 89, 107
Hüseyn b. Muhammed 150
Hüseyn b. Vâkıd 201, 271
Hüşeym 111, 200, 278, 279, 459
Hüzeyle bint Bekir 233

I-İ

Îlâf 479
Irak 220, 224, 282, 303, 389, 594, 630, 642, 643, 644~diyarı 600~'ın sevâd bölgesi 597, 630~toprakları 574, 632, 647
Îrec 223, 224, 225, 387, 388, 389
Îs 324, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 339
Îsâ 104, 126, 136, 306, 343, 349
Îsâ b. Ebî Necîh 292
Îsâ b. Meryem 55, 195, 206, 325, 349, 596, 598, 599, 601, 602, 611, 620, 623
Îsâ b. Meymûn 120, 132
Îşâ 490, 492, 493, 500
İblis 58, 87, 106-119, 125, 127-130, 132, 139, 146, 150, 164-166, 176, 177, 179, 181, 183, 185, 186, 190, 191, 197, 198, 284, 332, 333, 402, 426, 538, 613, 614, 617
İbn Abbâs 19, 20, 32, 48, 54, 58, 59, 61, 66-69, 71, 73, 74, 77-96, 102-104, 107-128, 132, 138, 139-155, 160, 164, 167, 171, 175, 176, 178, 181, 184, 188, 192, 193, 195-197, 199-205, 214, 218, 219, 244, 246, 248, 253, 265-267, 270, 271, 275, 277-279, 283, 286, 287, 289-295, 300, 305, 308-310, 314, 321, 338, 342, 344, 347-350, 353-355, 370, 371, 377, 379-384, 386, 397, 400, 402, 407-410, 424, 432, 434, 436, 439, 444, 448, 461, 463, 472, 481, 483, 504, 505, 508, 509, 511, 518, 519, 602, 603, 617
İbn Atiyye 149, 444
İbn Beşşâr 49, 68, 90, 103, 115, 133, 144, 158, 160, 172, 205, 271, 277, 278, 287, 291, 294, 295, 296, 338, 444, 450, 458
İbn Cübeyr 403, 404, 406
İbn Cüreyc 58, 60, 61, 73, 77, 85, 87, 92, 104, 107, 108, 136, 155, 201, 203, 240, 242, 252, 260, 287, 293, 338, 342, 347, 360, 370, 371, 410, 457, 458, 483, 561
İbn Ebî Adî 67, 82, 115, 275
İbn Ebî Hâlid 458
İbn Ebî Hüzeyl 277, 370
İbn Ebî Leylâ 272
İbn Ebî Meryem 52, 194
İbn Ebî Müleyke 272, 347
İbn Ebî Necîh 104, 120, 126, 132, 136, 279, 287, 293, 306, 316, 338, 343, 346, 349
İbn Ebi'ş-Şevârib 103
İbn Ebî Zâide 104
İbn Ebî Zübâb ed-Devsî 119, 170
İbn Ebi'z-Zinâd 134
İbn Eymân 274, 275
İbn Fudayl 165, 353
İbn Huceyre 90
İbn Humeyd 13, 48, 49, 67, 68, 76, 81, 82, 88, 89, 103, 107, 110, 111, 114, 116,

118, 125, 128, 130, 131, 132, 134, 139, 143, 156, 160, 162, 167, 168, 174, 175, 177-179, 186, 196, 203, 207, 213, 214, 230, 244, 251, 254, 257, 258, 264, 270, 271, 275, 278-288, 295, 305, 306, 308, 310, 312, 313, 318, 320, 324, 331, 339, 344, 345, 356, 358, 359, 361, 367, 369, 374, 376, 381, 383, 386, 395, 396, 397, 407, 409, 411, 412, 415, 417, 428, 429, 430, 431, 432, 436, 439, 446, 447, 450, 458, 459, 471, 473, 474, 475, 476, 478, 490, 493, 502, 503, 511, 512, 548, 553, 563, 602, 608, 621, 622, 623, 647
İbn İdrîs 136, 275, 292, 364, 498
İbn İshâk 13, 29, 32, 68, 69, 77, 110, 116, 125, 128, 131, 143, 162, 164, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 183, 184, 186, 196, 197, 202, 203, 205, 213, 214, 216, 217, 230, 244, 246, 249, 250, 252, 253, 254, 258, 264, 279, 280, 284, 286, 288, 318, 320, 324, 326, 331, 335, 336, 339, 344, 345, 356, 358, 359, 361, 362, 369, 374, 376, 395, 396, 409, 411, 412, 415, 417, 428, 429, 430, 431, 439, 446, 447, 450, 458, 471, 474, 475, 478, 479, 490, 493, 503, 504, 511, 512, 548, 553, 563, 602, 608, 621, 622, 623, 647
İbn Lehîa 103, 292, 499
İbn Mes'ûd 78, 91, 107, 110, 113, 116, 117, 125, 127, 132, 154, 247, 260, 275, 277, 300, 305, 308, 310, 314, 397, 444, 472, 481, 502, 519, 520, 603, 617
İbn Ömer 48, 49, 69, 251, 278
İbn Sa'd 139, 144, 149, 160, 167, 175, 176, 178, 184, 188, 193, 196, 199, 201, 202, 204, 214, 219, 321
İbn Sinân 139, 171, 370
İbn Şihâb 134, 275
İbn Uleyye 115, 151, 252, 257, 275, 278, 296, 334
İbn Uyeyne 49, 347
İbnü'l-Kelbî 525, 585, 631, 632, 633, 642, 644
İbnü'l-Mübârek 66, 145, 342
İbnü'l-Müsennâ 49, 51, 69, 82, 110, 114, 262, 275, 278, 279, 295
İbn Vehb 16, 66, 121, 131, 132, 134, 136, 275, 279, 287, 305, 306, 337, 338, 356, 370, 483, 491, 499
İbn Vekî' 49, 70, 72, 88, 120, 151, 153, 160, 165, 166, 173, 181, 201, 293, 306, 339, 341, 344, 346, 347, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 357, 359, 361, 362, 363, 364, 369, 371, 372, 409, 410, 458, 459, 460
İbn Yemân 61, 277, 279, 287
İbn Zeyd 121, 131, 132, 136, 305, 338, 356, 483, 491
İbrahim 140, 148, 208, 217, 222, 223, 243-263, 265, 267, 268, 270-272, 275-290, 294, 296-298, 300, 302,

304, 308, 309, 312, 315, 318, 319, 322-324, 330, 335, 339, 375, 376, 387, 395, 396, 402, 405, 487, 494, 495, 501, 543, 567
İbrâhîm 135, 353, 458
İbrâhîm b. el-Muhtâr 275, 356
İbrahim Halîlurrahman 218, 244
İbrahim'in makamı 294
İbranice 321, 581
İdrîs 181, 184, 185, 186
ikinci cemre 286
İkrime 19, 25, 32, 58, 59, 77, 81, 85, 86, 88, 90, 91, 93, 102, 111, 147, 164, 192, 200, 275, 288-290, 293, 305, 351, 353, 355, 371, 386, 409, 434, 448, 450
İlyâ 258, 260, 321, 479, 542, 544, 570, 573
İlyâs 376, 475, 476, 477, 478, 622
İmâk 455
İmlîk 218, 219
İmrân 395, 458
İncil 76, 139, 323
İncil ehli 62
İranşehr 225, 557
İrd b. Hanûh 179
İrem 214, 216, 219, 630
İrem b. Sâm 215, 217, 226
İremliler 219, 630, 631
İrmiyâ 376, 387, 555, 556, 557, 563, 564, 566, 567, 568, 569, 576, 606
İrşesb b. Toc b. Ferîdun 390
İsa 195, 467, 473, 549, 598, 601, 602, 607, 608, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 619, 620, 621, 624, 628
İsfahan 139, 210
İsfendiyâr 579, 580, 581, 582
İshak 156, 255, 259, 260, 261, 264, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 283, 308, 318, 321, 327, 329, 330, 340, 374, 396, 487, 494, 495, 543
İshâk 67, 79, 82, 85, 86, 139, 145, 291, 292, 315, 492
İshâk b. el-Haccâc 109, 311
İshâk b. Haccâc 147, 484, 620
İshâk b. İbrâhîm 273, 278, 326, 339
İshâk b. Şâhin 75, 290
İskender 206, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 607
İskenderiye 328, 589, 595
İskenderos 591, 595
İsmail 218, 258, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 267, 268, 269, 271, 272, 274, 278, 279, 280, 281, 285, 318, 319, 321, 324, 325, 543
İsmâîl b. Abdülkerîm 48, 71, 73, 75, 147, 190, 213, 237, 311, 315, 332, 471, 484, 492, 501, 533, 554, 563, 611, 620
İsmâîl b. Ayyâş 221, 235
İsmâîl b. Ebî Hâlid 53, 292, 458
İsmâîl b. İbrâhîm 111, 265, 273, 324
İsmâîl b. Ümeyye 58, 77, 85, 87, 92
İsmailoğulları 215, 628
İsrafîl 308
İsrâîl 88, 103, 132, 238, 277, 278, 279, 295, 297, 355, 370
İsrâîl b. İshâk 325

İsrailoğulları 159, 161, 220, 325, 334, 376, 377, 379, 380, 383, 386, 396-400, 402, 404-406, 414-416, 420, 424-437, 440,-457, 461-464, 467, 471, 472, 474-488, 492, 493, 497, 499-502, 515, 517, 533, 534, 538-568, 570, 574, 575, 577, 581, 585, 587, 588, 595, 598, 601, 603, 605, 607-610, 619, 623, 628
İstahr 389, 503, 578, 586
İyâd 583, 633, 635

J

Jüpiter 248

K

Ka'b 54, 76, 134, 275, 276
Kâbe 140, 148, 150, 177, 262, 263, 265, 267, 269, 270, 271, 279, 282, 286, 287, 289, 292, 650
Kâbî 210, 211
Kabil 153, 154, 155, 157, 159, 160, 161, 167, 173, 176, 179, 180, 184, 202
Kabiloğulları 182, 184, 219
Kâbûs 525, 554, 581, 582
Kâbûs b. Mus'ab 345, 374, 395
Ka'bü'l-Ahbâr 93, 275, 412
kader 68
kadınların sünnet edilmesi 264
Kahtân 217, 222
Kahtân b. Âbir 218, 222
kalem 66, 67, 68, 69, 70, 73, 81, 82, 151, 153, 172, 173
Kâlib b. Yûfenne 471, 474
Kalîme 159, 161
Karse' 134, 135
Kârûn 206, 395, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467
Kasâme b. Züheyr 115, 144
Kâsım 60, 104, 107, 108, 123, 136, 195, 200, 201, 203, 252, 254, 260, 293, 297, 337, 338, 370, 401, 463, 483
Kâsım b. Bişr 58, 77, 85, 87, 92, 220
Kâsım b. Hasan 73, 74, 107, 120, 129, 155, 504, 561
Kâsım b. Muhammed 167, 168, 184, 323, 467
Kasîr 638, 640, 641, 642, 643, 644
Katâde 19, 25, 49, 50, 51, 61, 104, 108, 110, 120, 122, 123, 126, 138, 140, 149, 164, 175, 192, 194, 201, 203, 205, 220, 221, 250, 254, 291, 294, 295, 296, 306, 309, 310, 313, 314, 317, 337, 342, 343, 354, 359, 360, 363, 370, 373, 386, 397, 415, 449, 450, 458, 460, 466, 494, 497
Kayl b. Atr 230, 232, 233, 234
Kayn 156, 157, 162, 179, 180, 187
Kaynân 178, 179, 216, 221
Kaynoğulları 180, 184, 186
Kays 135, 149, 444
Kays b. Rebî' 120, 343
Kayser 388, 624
Kedâ Dağı 266
Kelb 583, 584, 631
Ken'ân 204, 214, 217
Ken'ân b. Hâm 213, 214
Ken'ân diyarı 318
Ken'ân ili 370, 450

Ken'ânlılar 215, 220, 328, 456, 457
Keybe Erş 470, 532
Keybiye 470, 532
Key Erş 470, 587
Keyhusrev 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 554
Keykabâz 470, 471, 600
Keykâvus 470, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 587
Keykâvus b. Keybiyeh b. Keykubâz 520, 587
Key Lehrâsb 557, 577, 587
Keyreş 559, 560, 587, 606
kıdem 46, 62, 63, 65
Kıpti/ler 214, 217, 221, 321, 397, 398, 400, 421, 424, 425, 433
kıyamet 50, 51, 52, 53, 60, 62, 78, 82, 86, 87, 93, 96, 97, 100, 101, 133, 134, 135, 136, 151, 152, 153, 171, 268, 271, 445, 489, 496, 499, 500
Kirmân 530, 532, 579
Kitap ehli 55, 178, 199, 202, 222, 374, 500, 502, 552
Kleopatra 596
Klodyus 625, 626
Kostantin 626, 627
Krallar Kapısı 578
Kudâa 583, 637
Kudüs 331, 343, 398, 484
Kûfe 182, 200, 244, 247, 407, 409, 584~Köprüsü 214~'nin sevâd bölgesi 597
kurban 100, 101, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 164, 179, 254, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 296, 328, 454, 492, 495, 533, 569, 608, 609~kesme mevkii 272
Kûsâ 243, 244, 320, 321
Kûş 213, 216, 217, 218
Kût 213, 217
Küçük Dârâ 588, 591, 592, 594
Küçük ve Büyük Ayı 219
Külsûm b. Cebr 150, 151
Kür Nehri 586
kürsî 73, 93
Kürtler 251, 252
Kütâme 218, 457

L

Lahm 223, 583, 633
Lamek 178, 179, 180, 186, 187, 188
Lâvez 214, 216, 217
Lefşek Feşenc b. Zâşmîn 390
Lehrâsb 554, 556, 557, 579, 580, 581
Lehrâsef 532, 580, 588
Lemîse bint Züheyr 629
Levi 326, 327, 395
Levi b. Ya'kûb 395~soyu 570
Leys 200, 278, 459, 498
Leys b. Ebî Süleym 49, 128, 251
Leys b. Sa'd 66, 134
Liyâ 255, 324, 326, 327, 328, 330, 372, 410
Logos 595~'un oğlu Batlamyus 595
Lokmân 83, 230, 232, 233
Lût 255, 258, 259, 300, 304, 307, 310, 312, 313, 314, 315, 318, 319, 323~ kavmi 259, 260, 282, 306, 307, 308, 309, 310, 314, 317, 318~ soyu 480

Lût b. Harrân 254, 304, 332
Lübnan Dağı 142

M

Ma'ad 576, 577
Ma'ad b. Adnân 574, 575, 576, 577, 628
Mâdî b. Muhammed 167, 168, 323, 467
Mâdî b. Yâfes b. Nûh soyu 558, 559
Mâdol 468, 469
Mağrib 394, 555, 557, 595
Mahvîl 179, 180
Mâlik b. Dînâr 353, 458
Mâlik b. Züheyr 629, 631
Mâlik ve Akîl 635, 636
Ma'mer 67, 73, 108, 120, 138, 140, 192, 291, 295, 296, 298, 314, 317, 342, 360, 373
Ma'mer b. Râşid 148, 337
Mansûr 134, 135, 306, 459
Mansûr b. el-Mu'temir 306, 473
Matar 291, 497
Mattanya 553, 558
Me'cûc 97, 98, 213, 217
Mecusiler 56, 62, 207, 211, 388, 556, 581, 606, 607
Mecusilik 557
Medain bölgesi 600
Medine 227, 229
Medyen 321, 395, 401, 407, 410, 411, 492~beldesi 319~halkı 320, 334, 336, 407~kavmi 337
Mehlâîl b. Kaynân 169, 178, 179, 180, 182, 183
Mehre dağları 228, 229
Mekke 139, 140, 141, 148, 154, 177, 216, 217, 228, 230, 233, 243, 261, 262, 263, 264, 268, 270, 284, 319, 321, 324, 325, 409, 577, 650~ Vadisi 266, 268
melek/ler 59, 96, 97, 98, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 128, 129, 133, 134, 140, 142, 143, 170, 171, 174, 175, 189, 237, 253, 259, 260, 282, 283, 308, 309, 310, 311, 313, 314, 315, 317, 327, 333, 434, 446, 447, 450, 451, 478, 483, 495, 545, 546, 574, 606, 613, 614, 615
Mersed b. Sa'd 230, 231, 232, 233, 234
Merv 163, 595
Merve 262, 265, 268~Tepesi 266
Meryem 611, 612, 613, 615, 616, 617
Meryem bint İmrân 601
Meryem el-Mecdelâniye 622
Merzî 395
Mescid-i Aksâ 97, 575
Mescid-i Harâm 97
Mesih 621, 624
Mesma' 324
Mesrûk 160, 278
Metûşelah 178, 186, 187, 188
Meysân 139
Mısır 207, 215, 255, 258, 304, 321, 340, 343, 344, 345, 349, 357, 358, 359, 365, 366, 367, 368, 370, 372, 374, 380, 396, 397, 398, 407, 414, 416, 424, 427, 430, 538, 546, 552, 594, 595, 600, 613, 615, 616, 624
Mihricân 226, 469

Mihrimâh Mihr Rûz 209
Mikail 114, 260, 308, 316, 426, 432
Mîlâz 527, 528, 530
Mina 272, 273, 286, 287, 292
Minhâl 72, 145, 149, 309, 407, 461, 463, 504, 602
Minşâ 357, 375
Minûşehr 387, 388, 389, 390, 391, 393, 394, 395, 448, 467, 468, 469, 532
miri arazi 223
Mis'ar 114, 364
Mişâ 168, 169
Mîşâyel 560, 570, 571, 572, 605
Muâviye 79, 205, 274
Muâviye b. Bekir 230, 231, 232, 233
Muâviye b. Ebî Süfyân 274
Muâviye b. Hişâm 48, 287
Muâviye b. Sâlih 54, 66
Muâz b. Cebel 100
mucize 227, 237, 238, 242, 415, 417, 432
Mudar 228, 229, 630
Mudar lehçesi 215
Mufaddal b. Fedâle 195
Mugîre 49, 134, 135, 254, 257
Muğîs 220, 232
Muhabbel 644
Muhammed b. Abdullah b. Bezî' 52, 58
Muhammed b. Abdüla'lâ 51, 309, 317, 342, 360, 373
Muhammed b. Amr 104, 118, 120, 126, 132, 136, 170, 287, 292, 306, 338, 343, 349
Muhammed b. Beşşâr 13, 48, 90, 115, 133, 164, 192
Muhammed b. Ca'fer 50, 52, 115, 144, 158, 172, 275, 278
Muhammed b. Ebî Mansûr 76, 92, 93
Muhammed b. el-Hüseyn 236, 494, 516
Muhammed b. el-Müsennâ 49, 67, 289
Muhammed b. es-Sâib 206, 344
Muhammed b. Fudayl 67, 81, 271
Muhammed b. Halef 118, 170
Muhammed b. İshâk 15, 31, 49, 118, 130, 132, 156, 167, 168, 196, 235, 244, 251, 257, 263, 271, 275, 280, 281, 284, 285, 383, 386, 395, 397, 429, 431, 436, 450, 474, 475, 476, 502, 548, 553, 608
Muhammed b. Ka'b 279, 280, 281, 318, 339, 429, 431, 504
Muhammed b. Kays 129, 203
Muhammed b. Sa'd 79, 103, 138, 158, 218, 320, 321, 344, 380
Muhammed b. Sehl b. Asker 48, 71, 73, 75, 213, 237, 332, 471, 501, 533, 563, 611
Muhammed b. Sevr 73, 108, 309, 314, 317, 342, 360, 373
Muhammed b. Sinân 54, 71, 270, 279, 286
Muhammed b. Umâre el-Esedî 115, 134
Muhâribî 136, 203, 351
Mukâtil b. Hayyân 92, 93
Musa 218, 277, 327, 374, 375, 377, 379, 380, 381, 382, 384, 386, 387, 389, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405,

406, 407, 408, 409, 411, 412, 414, 415, 420, 421, 423, 425, 426, 428, 429, 430, 431, 433, 434, 435, 437, 439, 440, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 450, 451, 453, 455, 458, 461, 462, 464, 465, 467, 475, 479, 481, 483, 535, 536, 543, 548, 567
Mûsâ b. Hârûn 71, 78, 83, 84, 85, 107, 110, 113, 117, 122, 125, 127, 132, 154, 166, 244, 246, 252, 255, 262, 264, 277, 283, 293, 300, 305, 308, 310, 314, 317, 318, 319, 322, 397, 434, 444, 449, 472, 481, 563, 603, 617
Mûsâ b. İmrân 375, 376, 384, 450, 456
Mûsâ b. İsmâîl 171, 181
Mûsâ b. Minşâ 375, 383
Musul 394, 558, 583
Musul bölgesi 199, 597, 630
Mu'temir b. Süleymân 51, 175, 254
Mübârek 120, 123, 195, 274, 275, 279
Mübârek b. Fedâle 279, 374
Mübârek b. Mücâhid 107, 367
Mücâhid 19, 21, 32, 49, 60, 61, 67, 68, 69, 76, 81, 82, 89, 104, 120, 126, 132, 136, 139, 142, 143, 149, 150, 200, 222, 251, 252, 264, 265, 271, 278, 279, 287, 292, 293, 306, 316, 338, 339, 343, 346, 349, 350, 360, 362, 363, 364, 460, 473, 498, 505, 508
Müemmel 262, 277, 444
Mürre el-Hemdânî 71, 78, 83, 84, 85, 107, 110, 113, 116, 117, 122, 125, 127, 132, 154, 244, 247, 277, 283, 305, 308, 310, 314, 397, 444, 472, 519, 603, 617
Müsennâ 59, 76, 85, 291, 292, 311, 315, 316, 335, 336, 342, 343, 346, 450, 484, 492, 620
Müsennâ b. İbrâhîm 70, 78, 145, 147, 194, 293
Müseyyib b. Şerîk 76, 89, 194
Mütearribe Arapları 215
Mü'tefike 258, 282
Müzdelife 139, 150, 272, 292

N

Nabati 303, 644
Nabatiler 209, 218, 219, 226, 304, 577
Nadr b. Şümeyl 50, 70
Nâfi' 49, 142
Nâher b. Âzer 327
Nâhûr 222, 255, 324
Nâhûrâ 217
Nâile 637
Na'mân 150, 151
Nasıra 624
Nasr b. Rabîaoğulları 646, 647
nasuh tövbe 100
Nebû 352, 353, 354
Nebûzerâzân 608, 609, 610
Necbe b. Sabîğ 65
Necd 215
Necd bölgesi 215
Necde kabilesi 631
Necef bölgesi 575
Nefsâlî 326, 328
Nefsâlî b. Ya'kûb soyu 480, 570
Nemr b. Tevleb el-Uklî 649

Nemrûd 217, 218, 219, 222, 226, 244, 245, 246, 247, 249, 251, 252, 253, 254, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 320, 321
Nemrûd b. Kûş 243, 289
Nemrûd b. Kûş b. Hâm 216
Nemrûd b. Kûş b. Ken'ân 298, 302
Neron 625
Ners 208
Nevf 377, 383, 444
nevrûz 189, 469
Nezâr 577
Niffer 630, 631
Nil 205, 374, 396, 398, 427, 430, 444
Nûbiler 216, 217
Nûh 56, 144, 148, 169, 176, 181, 182, 185, 187, 188, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 212, 213, 214, 216, 219, 221, 223, 226, 243, 244
Nûh b. Kays 193, 203
Nûh b. Lamek 187
Nûhoğulları 220
Nûh'un gemisi 195, 201
Nu'mân b. Münzir 326, 646, 647
Nûn 82, 375
nur 67
Nümâre b. Kays b. Nümâre 631
Nümâre b. Lahm 629

O-Ö

oğlak burcu 219
Olmerudah 559
Orgates 596
Orgatis 595
Orişelim 456, 557, 599, 622
Orliyanus 626
Orya 500
Osmân b. Affân 163
Osmân b. Ebî Süleymân 347
Osmân b. el-Esved 460
Osmân b. Saîd 108, 111, 113, 115, 117, 119, 122, 221
Osmân en-Nehdî 116
Ömer b. Abdullah b. Urve 271, 622
Ömer b. Abdülazîz 280, 325, 429
Ömer b. Ebî Zâide 305
Ömer b. el-Hattâb 100, 152, 473
Ömer b. Habîb 66
Ömer b. Kays 279
Ömer b. Nebhân 294

P

Pavlus 625
Perviz b. Hürmüz 646
Petrus 622, 625
peygamberlik 166, 184, 193, 197, 219, 258, 334, 387, 395, 396, 446, 448, 478, 490, 502, 576, 578, 602, 609
Platus 624
Puta tapanlar 62
put/lar 184, 187, 192, 219, 245, 246, 248, 249, 298, 320, 331, 433, 475, 476, 477, 514, 533, 536, 582, 613, 614, 623, 633

R

Rabîa b. Avf es-Sa'dî 644
Rahîl 255, 324, 326, 327, 328, 330, 339, 365, 372
Rail 345, 346, 347, 348, 349, 355, 356, 357
Ravh 220, 221
Ravh b. Ubâde 135, 152
Rebeze 227, 229

Rebî' 130, 137, 294
Rebî' b. Enes 109, 124, 139, 143
Rebî' b. Süleymân 14, 134, 307
Refkâ 324, 327
Refkâ bint Betvîl 326, 328
Remle 258, 321
Rey 183, 388, 582, 597
Reysûb 576, 577
Reyyân b. el-Velîd 345, 356, 374, 396
Roma 598, 622, 623
Rûbîl 326, 327, 330, 361, 365, 366, 367~soyu 570
ruh 116, 117, 121, 123, 136, 137, 138
Ruhubum b. Süleymân 533, 585
Rum 331, 557~bölgesi 303~diyarı 218, 225, 329, 554, 586, 594~-lar 213, 218, 220, 221, 325, 556, 586, 589, 594, 595, 597, 598, 599, 605
Ruşenk 589, 591, 592, 593, 595
Rûzmehr Menmirimâh 226
Rüstem 521, 522, 524, 525, 581, 584

S-Ş

Sâbiî/ler 186, 187, 192, 581
Sâbit el-Benânî 175, 339
Sadîkya 553, 558, 559
Safâ 156, 262, 265, 266, 268, 292
Sahyûn Dağı 612
Saîd 104, 108, 122, 126, 152, 173, 194, 201, 220, 221, 295, 296, 306, 308, 310, 313, 335, 343, 354, 359, 377, 458, 494, 497
Saîd b. Beşîr 205, 310, 313
Saîd b. Cübeyr 19, 48, 66, 72, 73, 114, 115, 120, 138, 145, 146, 149, 150, 151, 152, 155, 165, 172, 265, 267, 270, 271, 278, 287, 301, 309, 335, 336, 348, 349, 364, 383, 401, 407, 409, 436, 439, 444, 463, 504, 518, 561, 562, 602
Saîd b. Ebî Arûbe 220, 221
Saîd b. Ebî Saîd 76, 85, 86
Saîd b. el-Müseyyib 110, 132, 221
Saîd b. Zeyd 307, 336
Saîd el-Makburî 119, 170
Sakâlibe 213, 218, 221, 225
Salih 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244
Sallâ 179, 180
Sâm 187, 197, 201, 202, 204, 205, 213, 214, 216, 218, 220, 221
Sâm b. Nûh 218
Sâmirî 424, 433, 434, 435, 436, 458
Sâre 97, 255, 257, 259, 260, 261, 263, 264, 265, 268, 269, 276, 277, 281, 282, 283, 308, 315, 318, 319, 321, 322, 323
Sârûğ 217, 222
Sâsân 585, 586
Sayhûn 562, 563
Sebe' 222, 506~melikesi 510
Seberos 625
Sebi' 258, 321
Sebîr Dağı 285, 287, 288
Sebîr Tepesi 156
Sehl b. Mûsâ 339, 347
Sehl b. Sa'd 52
Sehl b. Yûsuf 159
Sekinet 261, 262, 263, 479, 481
Sekkûn 583
Selem 223, 593

Seleme 49, 107, 116, 118, 125, 128, 130, 132, 139, 143, 156, 161, 162, 164, 167, 168, 174, 175, 178, 179, 183, 186, 196, 197, 202, 203, 213, 214, 230, 244, 251, 257, 258, 263, 264, 271, 275, 279, 280, 281, 284, 285, 286, 288, 318, 324, 326, 331, 335, 336, 339, 344, 345, 356, 358, 359, 361, 362, 367, 369, 374, 376, 383, 386, 396, 397, 409, 411, 412, 415, 428, 429, 430, 431, 436, 439, 446, 447, 450, 458, 471, 474, 475, 476, 478, 490, 493, 502, 503, 511, 512, 553, 563, 602, 608, 621, 622, 623, 647
Seleme b. el-Fadl 13, 68, 76, 110, 177, 207, 395, 548
Selm 224, 225, 388, 389, 390
Selmân 134, 135
Selmân el-Fârisî 116, 194, 373
Selm b. Kuteybe 295, 296
Semânîn Çarşısı 202, 214
Semerkand 595, 650
Semmâk 88, 355, 458
Semmâk b. Harb 261, 263, 307, 458
Semûd 215, 218, 219, 220, 237, 238, 243, 630, 645
Semûn 482, 483
Semüre 220, 221
Semüre b. Cündeb 164, 220
Senhârîb 548, 549, 550, 551, 552, 558, 564, 567
Sevâd bölgesi 243, 244, 303, 469, 575, 584, 589, 597, 598, 599
Sevâd Nabatileri 630
Sicistan 521, 524, 525, 579, 581, 584
Sina 395~Dağı 142
Sinân b. Ulvân b. Ubeyd b. Uveyc 207, 304
Sind 216, 217, 218, 225, 559, 650
Sindliler 213
Sinhâce 218
Sinvâr 209
Sirvâh 512
Siyahiler 221
Siyamâ bint Mişâ 168
Siyâmek 168, 169, 528
Siyâvahş 520, 521, 522, 525, 528, 529, 531
Sodom 304, 309, 310, 312, 315, 317, 318
Sodom halkı 315
Sodom kavmi 304
Sodom Nehri 310
Sorîn el-Felhevî 582
Subh b. Subeyh 629, 631
Sudan 226
Sudanlılar 213
Sufriye 580
Sûh 321, 322
Sûl Kapısı 581
Sunâbehî 274
Sus 182, 243, 560
Sûzâbe 521
Süddî 71, 78, 83, 84, 85, 107, 110, 113, 116, 117, 122, 125, 127, 132, 153, 154, 166, 232, 236, 244, 246, 250, 252, 255, 260, 262, 264, 277, 283, 288, 293, 300, 305, 308, 310, 314, 317, 318, 319, 322, 329, 341, 343, 344, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 354, 357, 359, 361, 362,

364, 369, 371, 372, 397, 407, 408, 410, 414, 420, 433, 434, 441, 444, 449, 453, 472, 481, 483, 486, 494, 516, 519, 563, 603, 617
Süfyân 18, 48, 49, 61, 68, 69, 72, 81, 82, 90, 115, 120, 132, 145, 149, 159, 160, 201, 202, 262, 271, 277, 278, 279, 287, 293, 306, 336, 338, 363, 377, 409, 444, 448, 458
Süfyân es-Sevrî 18, 49
Süleyman 497, 500, 501, 502, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 511, 512, 513, 514, 515, 517, 518, 519, 535, 538, 543
Süleymân 67, 82, 584
Süleymân b. Abdülcebbâr 306, 350
Süleymân b. Bilâl 52
Süleymân b. Dâvûd 223, 244, 302, 464, 502, 504, 505, 512, 515, 518, 520, 523, 558, 582
Süleymân b. Harb 450
Süleymân b. Hayyân 307
Süleymân b. Mûsâ 61
Süleymân et-Teymî 116
Sümâme b. Ubeyde es-Selemî 142
Süneyd b. Dâvûd 111
Süryani 185
Süryanice 219, 301, 321, 490
Süryaniler 623
Süveyd 342
Şa'bî 53, 119, 200, 206, 207, 209, 278, 279, 295
Şâdos 530
Şados b. Cevderez 525
Şah Eston Çölü 527
Şakk 647
Şâleh b. Erfahşed 217, 218
Şaleh b. Kaynân b. Erfahşed 217
Şâltiyâl 586
Şam 11, 14, 16, 20, 23, 215, 217, 219, 220, 237, 255, 258, 263, 264, 266, 272, 280, 281, 282, 284, 296, 304, 315, 318, 319, 321, 325, 326, 328, 329, 331, 332, 334, 335, 357, 374, 430, 450, 456, 457, 476, 503, 536, 542, 553, 556, 557, 558, 559, 562, 570, 573, 585, 594, 602, 617, 637
Şam bölgesi 608
Şam diyarı 562, 569, 573, 595, 596, 600, 607, 615, 616, 625, 628, 629, 635, 637
şarap 132, 180, 192
Şâvul b. Kays b. Ebyâl b. Dırâr b. Bahret b. Efyah b. Eyş b. Bünyâmin b. Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm 490
Şebâbe 343, 364
Şebîb 111
Şebke bint Yâfes 213, 214
Şebl 293
Şebube b. Âdem 162
Şehr 523
Şehr b. Havşeb 111, 238, 459
Şehre 523
Şehrezûr 595
Şemîr b. Emlûl 456, 457
Şemîs bint Betâdît b. Berkyâ b. Yeksân b. İbrâhîm 395
Şemsûn 480
Şemûn 621
Şemvîl 480, 481, 482, 484
Şerîk 49, 67, 74, 79, 82, 85, 86, 119, 120, 295, 335

Şerîk b. Abdullah b. Ebî Nemr 107
Şerîk Ebî Nümeyr 107
Şeybân 134, 348
Şeybânî 75
Şeybe ed-Dabbî 356
Şeyde 531
şeytan/lar 86, 127, 129, 130, 131, 155, 156, 157, 164, 165, 183, 184, 188, 189, 198, 207, 273, 276, 284, 285, 286, 332, 333, 353, 377, 381, 452, 494, 495, 505, 509, 510, 512, 513, 516, 517, 518, 519, 524, 554, 613, 619, 621
Şibl 126, 316, 346
Şihr 220
Şihr bölgesi 220
Şimît bint Tebâvît b. Berkiyâ b. Yaksân b. İbrâhîm 458
Şimon 326, 327, 330, 358, 359, 366, 490
Şimon b. Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm oymağı 451
Şimon oymağı 456
Şimr b. Atiyye 312
Şimr b. el-Attâf 394
Şîs 168, 169, 173, 174, 176, 177, 180, 185, 323
Şîs b. Âdem 177
Şîsoğulları 180, 182, 184, 201
Şomâhân 527, 528, 530
Şuayb 335, 336, 337, 338, 339
Şuayb b. el-Leys 134
Şuayb b. Mîkâîl 335
Şuayb b. Sayfûn b. Ayfâ b. Nâbit b. Medyen b. İbrâhîm 334
Şuayb el-Cebâî 252, 260, 410
Şu'be 50, 51, 67, 68, 69, 82, 114, 172, 275, 278, 301, 386
Şûreh 322
Şu'ya 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 558, 563, 606, 624
Şübeyl b. Avf 53

T

Taberistan 12, 24, 27, 163, 183, 390
Taberistan dağları 303
Taberiye 554
Tâfîl 97
Tahmâseb 468, 469
Tahmurs 185, 188, 209
Tahmurs b. Eyûnekhân b. Enkhend b. Eskehed b. Ûşhenc 185
Tahmurs b. Veyunechân b. Hubândâz b. Huyâyezâr b. Ûşhenc 185
Tahmurs Cem 191
Tâif 215, 309
Takitus 626
Talha b. Musarrif el-Yâmî 367
Talk 103
Tâlût 479, 481, 482, 483, 484, 486, 487, 488, 489, 490, 492, 493, 500
Tamâ 324
Tamîzer 579
Tarâsîf b. Cevzerez 526
Târeh 217, 222, 243
tarım 182
Târîs 97
Tasm 214, 215, 218, 219, 220, 632, 645, 647, 648
Tasm b. Lâvez 215
Tatos/Titus 598
tavaf 140, 273
Tâvûs 110
Tâvûs el-Yemânî 128
Tay 583, 584, 631
Tay Dağı 394, 583

Tebuk Gazvesi 242
Tedmür 637
Tedresâ et-Türkî 470
Telsûm 512
Temîm 584, 631
Temîm b. el-Muntasır 53, 67, 74, 79, 82, 85, 86
Temîmî 295
Tenûhiler 629, 631
Terşîş Sahili 541
terviye günü 272
Tevbe b. Âdem 162
Tev'eme'nin kölesi Sâlih 107
tevhid ehli 62
Tevrat 32, 55, 76, 126, 139, 156, 157, 160, 167, 173, 174, 177, 178, 179, 180, 184, 186, 187, 197, 198, 199, 212, 214, 216, 217, 221, 243, 323, 327, 375, 380, 386, 458, 463, 475, 481, 482, 483, 497, 517, 548, 560, 566, 573, 574
Tevrat ehli 62, 203, 204, 327, 335, 345, 375, 490
Teymâ 215
Teyreş 217
Tibaryus 624, 625, 627
Tibet 584, 594
Tibet ehli 584
Tihâme 512, 628, 629
Titus 598, 625
Tiyadasis 627
Toc 223, 225, 388, 389, 390
Toc b. Ferîdun 389
Toluğ b. Fevâ b. Hâl 480
Tomas 622
tövbe 98, 100, 123, 149, 177, 187, 193, 333, 434, 436, 438, 439, 441, 465, 479, 488, 489, 490, 498, 500, 514, 516, 555, 565, 567, 621
Trayanus 625
Tûbâl 180
Tûbelkîn 179
Tûbîş 179
Tufan 176, 177, 182, 188, 196, 199, 200, 202, 203, 204, 205, 222
Tulben 179
Tumeyzer Dağı 579
Tur 441
Tur Dağı 437, 439
Tûs 526
Tûs b. Nûzerân 523, 525, 526
Tübba' 511, 512, 583, 584, 631, 650
Tübbet 581
Türk askerleri 580
Türkistan 225, 389, 390, 468, 469, 470, 521, 522, 523, 526, 528, 530, 532, 580, 581
Türkler 213, 216, 221, 226, 303, 390, 392, 470, 471, 521, 523, 527, 528, 529, 530, 532, 540, 554, 579, 580, 581, 583
Tüster 389

U-Ü

Ubâde b. es-Sâmit 66
Ubeyd b. Âdem 66
Ubeyd b. Umeyr 103, 135, 196, 271, 287
Ubeyde b. el-Esved 53
Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe 75, 379, 380
Ubeydullah b. Abdulmecîd Ebû Ali el-Hanefî 270
Ubeydullah b. Ali b. Ebî Râfi' 194
Ubeydullah b. Amr 133
Ubeydullah b. Mûsâ 134, 272, 348

Ubeydullah b. Süleymân 107
Ûc b. Unuk 199
Ukbe b. Âmir 90
Uleym 216
Umman 215
Umrân/İmrân b. Mûsâ el-Kazzâz 151
Umrân/İmrân b. Uyeyne 151
Ur 247
Urve b. ez-Zübeyr 305
Ûşehenc 169, 170, 209
Ûşehenk b. Fervâk 210
Ûşhenc 169, 182, 183, 185
Utarid 96
Utbe b. Ebî Süfyân 274
Utfîr 345, 346, 347, 355, 356
Uveylim b. Sâm 214
Uvizya/Ûziya b. Emosya 547
uzay 91
Übey b. Ka'b 101, 175, 377, 379, 383, 385
Übülle 139, 576, 584, 630
Ümeym 215, 218, 219, 220, 645
Ümeyye b. Ebi's-Salt 288
Ümmü Amr 635
Ümmü Hânî 292, 307
Ümmü Seleme 58, 77, 85, 87
Ürdün 304, 319, 321, 455, 555, 598
Ürdün Çölü 375
Ürdün Nehri 601
Üseyd b. Zeyd el-Cessâs 335
Üstehen 528
Üzeyr 573, 574, 588

V

Vâdi'l-Kurâ 215, 237, 556
Vâdi'r-Reml 582
vakfe 272
vakit 105
Vâmin 469
Vâmin b. Vâzerca b. Kavd b. Selm b. Ferîdun 468
Vâsıl b. Abdüla'lâ 67, 81
Vâsıt şehri 472
Vâsim Dağı 139
Vâşin 526
Vatûr 324
Vebâr 215, 576
Vedek 211
Vehb 48, 51, 147, 237, 311, 353, 511, 617, 620
Vehb b. Cerîr 51, 90
Vehb b. Münebbih 331, 48, 33, 71, 75, 128, 190, 213, 315, 332, 333, 376, 411, 417, 446, 471, 478, 479, 484, 490, 492, 493, 501, 502, 511, 512, 533, 554, 563, 574, 621
Vehb b. Sinân 252
Vehb b. Süleymân 260, 410
Vehşkend 581
Vekî' 67, 82, 277, 355, 370
Vekî' b. Hudus 70
Velîd b. Abdülmelik 51
Velîd b. Mus'ab 396
Velîd b. Müslim 371, 497
Velîd b. Reyyân 345, 351
Velîd b. Ubâde b. es-Sâmit 66
Vendân 226
vergi 208, 391, 393, 469, 585, 586, 605, 632
Verkâ 104, 136, 243, 287, 306, 338, 343, 364
Veşta 560
Vilavitr 595
Virek 388
Vîsğân ailesi 529
Vîvencehân 188
Vîvencehân'ın kızı Vedek 207

Y

Yâfes 187, 197, 201, 202, 204, 205, 213, 214, 216, 218, 220, 221
Yâfes b. Nûh 212, 217
Yâfesoğulları 219, 566
Yâfet 221
Yâfîn 480
Yâhovâhaz b. Yuşiya 552
Yahuda 326, 327, 330, 341, 342, 345, 371, 372, 374, 533
Yahuda b. Ya'kûb 371
Yahuda b. Ya'kûb soyu 570
Yahuda soyu 456, 574
Yahûd b. Âdem 162
Yahudiler 55, 56, 58, 59, 77, 81, 185, 279, 280, 409, 430, 454, 473, 474, 558, 606, 607, 619, 620, 621, 623, 624, 628
Yahudilerin tarih tasnifi 206
Yahuşâfâz b. Esâ 547
Yahya 549, 601, 602, 603, 604, 605, 607, 613, 618
Yahyâ 82, 134, 278
Yahyâ b. Abbâd 174, 267
Yahyâ b. Abdurrahman 53
Yahyâ b. Âdem 50, 343, 377
Yahyâ b. el-Alâ 207
Yahyâ b. Eyyûb 90
Yahyâ b. Îsâ 152, 463
Yahyâ b. Saîd 115, 221, 458
Yahyâ b. Talha el-Yerbûî 334
Yahyâ b. Urve b. Zübeyr 430
Yahyâ b. Vâdıh 48, 50, 111, 147, 271, 278, 288, 295, 305
Yahyâ b. Ya'kûb 48
Yahyâ b. Yemân 278
Yahyâ b. Zekeriyâ 325, 563, 575, 595, 597, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609
Yâîr 480
Yaksân 320, 321
Yaktân 217
Yaktin 645
Yaktinoğulları 219, 220
Yakub 17, 255, 259, 260, 277, 281, 282, 283, 308, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 334, 339, 340, 341, 345, 346, 347, 357, 359, 360, 361, 363, 364, 365, 367, 368, 370, 371, 372, 373, 374, 395, 396, 494, 495, 543
Ya'kûb 146, 173, 252, 257, 275, 278, 279, 287, 301, 312
Ya'kûb b. Ebî Seleme 336
Ya'kûb b. İbrâhîm 115, 151, 265, 296, 334
Ya'kûb b. İshâk 326, 332, 339, 367, 395
Ya'kûb el-Kummî 81, 114, 308, 381
Ya'lâ b. Atâ 70
Ya'lâ b. Müslim 561
Yâm 197, 204
Yânuş 177, 178
Yârd 183
Ya'rub 217, 222, 393
Yâsefoğulları 219
Yasher 395
Yâsir b. Amr b. Ya'fer 582
Yâşya b. Emos 563
Yecşûn 480
Ye'cûc 97, 98, 213, 217
Ye'cûc ve Me'cûc 97, 98, 213, 217, 221, 540
Yed Yıldızı 341
Yeftah 480
Yehîb bint Şemvîl b. Berkiyâ b. Yeksân b. İbrâhîm 395
Yelâkis Selkîs 597

Yelkame bint el-Yeşrah 504
Yemâme 215, 220, 647, 648, 649
Yemen 160, 179, 203, 207, 215, 217, 219, 220, 271, 325, 326, 393, 394, 456, 457, 512, 524, 582, 583, 584, 629, 647
Yemen ehli 623
Yemen kabileleri 324
Yemen kralları 394
Yemenliler 71, 206, 207, 508, 650
Yerd 178, 179, 180, 183, 184
Yerd b. Mehlâîl 179
Yesbâk 322
Yesbuk 322
Yesher 326
Yesrâ 410
Yesrib 220, 650
Yeşcüb 222
Yetron 410
Yezdicerd b. Şehriyâr 206, 216
Yezîd 11, 50, 53, 61, 65, 70, 108, 119, 120, 122, 126, 149, 170, 194, 201, 203, 205, 220, 295, 306, 310, 313, 317, 343, 354, 370, 386, 409, 458, 466, 494, 497, 637
Yezîd b. Abdullah b. Kusayt 132
Yezîd b. Ebî Habîb 90
Yezîd b. Hârûn 401
Yezîd b. Zürey' 103, 104, 120, 122, 126, 149, 194, 201, 220, 296, 359, 363, 370, 415, 449
Yezîd el-Bâhilî 336
Yezîd er-Rakkaşî 499
Yezon 335
yılan 127, 128, 129, 130, 132, 139
Yohâbed 395
Yoribium b. Nâbit 533
Yostinus 627
Yotâm b. Uvizya 547
Yoyâhîn b. Yoyâkîm 553
Yoyâkîm b. Yâhovâhaz 552
Yozes 622
Yuhanna 622
Yukarı Zap bölgesi 584
Yunan 588
Yunanistan 589, 595
Yunan-Rum kralları 624
Yûnen b. Behbûsen 624
Yûnus 121, 131, 134, 136, 275, 306, 356, 362, 367, 373, 483
Yûnus b. Abdüla'lâ 279, 305, 337, 491, 499
Yûnus b. Ebî İshâk 295
Yûnus el-Kuşeyrî 307
Yusuf 145, 277, 326, 328, 330, 331, 334, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 356, 357, 358, 359, 361, 363, 364, 365, 367, 369, 370, 372, 373, 374, 395, 396, 402, 427, 430, 495
Yûsuf 624
Yûsuf b. Mihrân 139, 171, 195, 197, 278, 279, 432
Yûsuf b. Ya'kûb 402
Yûsuf b. Ya'kûb soyu 570
Yûsuf en-Neccâr 612
Yûşa' 375, 386, 396, 443, 445, 446, 448, 449, 450, 453, 454, 455, 456, 457, 467, 474, 489, 536, 538
Yûşa' b. Nûn 386, 396, 443, 446, 448, 449, 450, 453, 479, 489, 536, 538, 569
Yuşiya b. Emon 552

Yuvâş 547
Yuvâş b. Ehuzya 547
Yuyahan b. Yuyâkîm 558
Yuyanus 627

Z

Zâb b. Tahmâsafân 468
Zâbulistan 525
Zafâr şehri 457
Zâide 103
zaman 46, 47, 48, 54, 55, 56, 57, 60, 62, 63, 65
Zamraniler 320
Zanon 627
Zap 469
Zâtüırk 576
Zebâlon 326
Zebâlon b. Ya'kûb soyu 570
Zebân b. Fâid 297
Zebbâ 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645
Zebbân 55
Zebîbe 637
Zebur 323, 493
Zekeriya 549, 602, 608, 618, 619, 628
Zekeriyâ 278
Zekeriyâ b. Berhiya 602
Zekeriyâ b. İshâk 135
Zekeriyâ b. Yahyâ b. Ebân el-Misrî 103
Zekeriyâ Yûtâ 622
Zeml 232
Zemrân 320, 321
Zemrî b. Şelom 451, 452
Zemzem 262, 265, 266, 267, 268, 270, 274
zenciler 221
Zende b. Şâberîğân 530
Zerbâbil 585
Zerdüşt 556, 578, 581
Zerdüşt b. Esfîmân 578
Zerdüşt b. Yûsûsef 581
Zerh 533, 536, 537, 539, 540, 541, 542, 544, 545, 546, 547
Zerhî b. Tahmâselfân 244
Zernecmâh Mehrûz Mihr 209
Zerrîn 579
Zerrîn b. Lehrâsb 578
Zev 469, 470
Zevâbî 243, 470
Zevbea 512
Zev b. Tahmâsb 468
Zeyd 288
Zeyd b. Ebî Üneyse 152
Zeyd b. Ebi'z-Zerkâ 65
Zeyd b. el-Esam 65
Zeyd b. el-Habbâb 273
Zeyd b. el-Hubâb 201
Zeyd b. Erkam 74
Zeyd b. Eslem 277, 298, 338
Zeyd b. Hubâb 228, 339
Zeytin Dağı 142
Zina 462
ziraat 182
Ziyâd 135
Ziyâd b. Hayseme 139, 142, 143, 150
Ziyâd b. Küleyb Ebî Ma'şer 134
Zuhal 96
Zû Muahir 650
Zûşek 388
Zübeyr b. el-Hurriyet 450
Zübeyr Ebû Abdüsselam 91
Züheyr b. Muhammed 133
Zühr b. el-Hâris 629, 631
Zühre 96
Zührî 205, 258, 275, 380
Zü'l-Ez'âr 394, 524, 583
Zülfe 326, 328
Zülkarneyn 223, 244, 302, 375, 376
Zülkifl 334

İslam Klasikleri

Editör: Prof. Dr. Mehmet Azimli

Yayınlananlar

1. Salim b. Zekvan (70/689), *es-Sire* (Arapçası ile), çev. Harun Yıldız.
2. İbnü'l-Kelbi (204/820), *Kitabu'l-Esnam* (Arapçası ile), çev. Beyza Bilgin.
3. Kasım b. Sellam (224/838), *Kitabu'l-Emval*, çev. Cemalettin Saylık.
4. Zührî (124/741), *el-Meğazi* (Arapçası ile), çev. Muhammet Nur Akdoğan.
5. İbn Hibban (354/965), *es-Siretu'n-Nebeviyye*, çev. Harun Bekiroğlu.
6. Ezraki (250/864), *Ahbaru Mekke*, çev. Yunus Vehbi Yavuz.
7. Ebu Hanife Dineveri (282/895), *el-Ahbaru't-Tıval*, çev. Zekeriya Akman, Hüseyin Siyabend Aytemür.
8. İbn Kuteybe (276/889), *el-İmame ve's-Siyase*, çev. Cemalettin Saylık.
9. İbn Rüsteh (300/912), *el-Alaku'n-Nefîse* (Arapçası ile), çev. Ali Fuat Eker.
10. Minkari (212/827), *Vakatu Sıffîn*, çev. Cemalettin Saylık.
11. İbn Zebale (199/814), *Ahbaru'l-Medine ve Ezvacu'n-Nebi* (Arapçası ile), çev. Fatih Mehmet Yılmaz.
12. Yahya b. Adem (203/818), *Kitabu'l-Haraç* (Arapçası ile), çev. Osman Eskicioğlu.
13. İbn Habib (245/859), *el-Muhabber*, çev. Adem Apak-İsmail Güler.
14. İbn Ebi Davut (316/927), *Kitabu'l-Mesahif* (Arapçası ile), çev. Abdülkadir Karakuş.
15. Taberi (310/923), *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, çev. Cemalettin Saylık.
16. Hayyat (300/912), *el-İntisar* (Arapçası ile), çev. Metin Yıldız.

Baskıya Hazırlananlar

17. İbn Abdurrabbih (328/940), *el-İkdu'l-Ferid*, çev. Musa Kazım Yılmaz.
18. Taberani (360/971), *el-Evail* (Arapçası ile), çev. Hakan Temir.
19. Muhammet Şeybani (189/803), *es-Siyeru'l-Kebir*, çev. İbrahim Sarmış, Said Şimşek.
20. İbn Ebi Şeybe (230/845), *Kitabu'l-Meğazi* (Arapçası ile), çev. Ramazan Önal.
21. İbnu'l-Fakih (290/902), *Kitabu'l-Buldan* (Arapçası ile), çev. H. Avni Güllü.
22. İbn Adim (660/1262), *Buğyetü't-Taleb fi Tarih-i Haleb*, çev. Hayri Alkan.
23. Hemdani (334/945), *Sıfatu Cezirati'l-Arab*, çev. Ahmet Yeser Savaş.
24. Gırnati (566/1171), *el-Muğrib* (Arapçası ile), çev. Seher Parlak.

Çevirisi Yapılmakta Olanlar

25. Abid b. Şeriyye (67/686), *el-Ahbar*, çev. Fatih Çakmak
26. Süleym b. Kays el-Hilali (76/695), *es-Sakife*, çev. Muhammed Nur Akdoğan.
27. İbn İshak (151/768), *Siretü İbn İshak*, çev. Selahattin Yıldırım.
28. Mamer b. Raşid (153/770), *el-Cami*, çev. Ahmet Oğuz.
29. Rebi b. Habib (180/796), *Müsned*, çev. Fuat Koca, M. Emin Eren.
30. Seyf b. Ömer (180/796), *Kitabu'l-Cemel*, çev. Sıddık Korkmaz.
31. Ebu Yusuf (182/798), *Kitabu'l-Asar*, çev. Yahya Solmaz.
32. Ebu Yusuf (182/798), *Kitabu'l-Haraç*, çev. Süleyman Şahin, Mustafa Yüceer.
33. Ebu Yusuf (182/798), *er-Reddü ala Siyeri'l-Evzai*, çev. İbrahim İlhan.
34. Fezari (186/801), *Kitabu's-Siyer*, çev; Ramazan Özmen.
35. Muhammet Şeybani (189/803), *Kitabu'l-Hiyel*, çev. Saffet Köse.
36. İbnü'l-Kelbi (204/820), *Mesalibu'l-Arab*, çev. İlyas Uçar.

37. İbn Hişam (218/833), *es-Siretü'n-Nebeviyye*, çev. Cahit Külekçi.

38. Ezdi (231/846), *Futuhu'ş-Şam*, çev. Ali Dadan.

39. İbn Hayyat (240/854), *Tarih*, çev. Ömer Sabuncu, Mahmut Sabuncu.

40. İbn Habib (245/859), *el-Munemmak*, çev. Adem Apak-İsmail Güler.

41. İbn Zenceveyh (251/865), *el-Emval*, çev. Ahmet Yıldırım.

42. Cahız (255/869), *el-Osmaniyye*, çev. Muhammed Nur Akdoğan.

43. Cahız (255/869), *el-Beyan ve't-Tebyin*, çev. İsmail Araz.

44. İbn Abdülhakem (257/892), *Futuhu Mısr ve'l-Mağrib*, çev. Mustafa Kılıç.

45. İbn Şebbe (262/876), *Tarihu'l-Medineti'l-Münevvera*, çev. Şahin Bal, Bilal Abır.

46. İbn Abdülhakem (268/882), *Siretü Ömer b. Abdülaziz*, çev. Hüseyin Arı.

47. İbn Sellam İbazi (273/887), *Kitabun fîhi Bedu'l-İslam*, çev. Selim Yılmaz, Nurullah Aydın

48. Fakihi (275/888), *Ahbaru Mekke*, çev. Mehmet Yalar, Hasan Taşdelen.

49. İbn Kuteybe Dineveri (276/889), *el-Mearif*, çev. Harun Bekiroğlu.

50. İbn Kuteybe Dineveri (276/889), *Uyunu'l-Ahbar*, çev. İsmail Araz.

51. İbn Kuteybe Dineveri (276/889), *Fazlu'l-Arab ve't-Tenbih ala Ulumiha*, çev. İsmail Araz.

52. İbn Tayfur (280/893), *Kitabu Bağdat*, çev. Mustafa Hizmetli.

53. Ebu Zura Dımeşki (281/894), *Tarihu Ebu Zura*, çev. Edip Akyol.

54. İbn Ebi'd-Dünya (281/894), *Hilmu Muaviye Maktelu İmam Ali*, çev. Halil Ortakçı.

55. Yakubi (294/905), *Tarih*, çev. Sedat Seçkin Bozkurt.

56. İbn Hayyan el-Vekii (306/918), *Ahbaru'l-Kuzat*, çev. Yunus Kocabıyık.

57. Cehşiyari (331/942), *Kitabu'l-Vüzera ve'l-küttab*, çev. Selahattin Polatoğlu, M. Şirin Aladağ.

58. Mağribi (333/944), *el-Mihan*, çev. Mehmet Kavşut.

59. Mesudi (345/956), *Mürûcu'z-Zeheb*, çev. Hüseyin Güneş, Salih Geçit, Ahmet Gül.

60. Mesudi (345/956), *et-Tenbih ve'l-İşraf*, çev. Mikdat Eser.

61. Yazarı Meçhul (350/961), *Kitabu'l-Uyun ve'l-Hadaik fî Ahbari'l-Hakaik*, çev. Saim Yılmaz.

62. Makdisi (355/966), *el-Bed ve't-Tarih*, Çev; Fatih Toktaş.

63. Ebu'l-Ferec İsfahânî, (356/967), *Mekatilu't-Talibiyyin*, çev. Cemil Keskin.

64. Hamza Isfehani (360/970), *Tarihu Sini Mülûku'l-Arz ve'l-Enbiya*, çev. Habib Demir.

65. İbn Nedim (385/995), *el-Fihrist*, Çev; Tahsin Koçyiğit.

66. İbn Miskeveyh (421/1030), *Tecaribu'l-umem*, çev. Yavuz Selim Göl, Mustafa Bıyıklı, Mustafa Öncü.

67. Yazarı Meçhul, *Ahbaru'l-Beramika*, çev. Zeynep Dağ.

68. Biruni (453/1061), *el-Kanunu'l-Mesudi*, çev; Seher Parlak.

69. İbn Abdilber (463/1071), *el-Kasdü'l-Ümem ve'l-İnbah ve'd-Dürer*, çev. Hakan Temir.

70. İbn Vasıl (697/1298), *Müferricü'l-kürûb fî ahbâri Benî Eyyûb*, çev. İlhan Baran.

71. Yazarı Meçhul (763/1362), *Ahbaru'd-Devleti'l-Abbasiyye*, çev. Ahmet Nuri Koca.

İBN CERÎR ET-TABERÎ

Târihu't-Taberî -1-

...Âdem ile yeryüzüne indirilen şeyler arasında örs, kerpeten, tokmak ve çekiç vardı...

...Allah, "*Onlar, Allah'ın verdiği çocukları hakkında O'na ortak koştular*" ayetiyle, bu olaya işaret etmiştir. Yani Âdem ve Havva, isimler konusunda şirk koştular...

...Borç ayeti indirilince Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "İlk inkâr eden Âdem'dir. Hem de üç kere..."

...Toc, [kardeş kanı dökülmesin diye] iple onu boğdurdu. Bu yüzden Türkler bu yöntemi kullanmışlardır...

...Ondan sonra da rivayete göre, peygamberlerinden Debûrâ adında kadın bir peygamber, onların başına geçti...

ANKARA OKULU YAYINLARI